

Редакційна рада

Ладика В. І., доктор
сільськогосподарських наук,
професор, академік НААНУ,
головний редактор

Фотіна Т. І., доктор
ветеринарних наук, професор,
заступник головного
редактора

Подгасцький А. А., доктор
сільськогосподарських наук,
професор

Власенко В. А., доктор
сільськогосподарських наук,
професор

Михайлова Л. І., доктор
економічних наук, професор,
редактор;

Мішенін Є. В., доктор
економічних наук, професор,
заступник редактора;

Борисова В. А., доктор
економічних наук, професор;

Кравченко С. А., доктор
економічних наук, професор;

Месель-Веселяк В. Я.,
доктор економічних наук, про-
фесор;

Олійник О. В., доктор
економічних наук, професор;

Соколов М. О., доктор
економічних наук, професор;

Федоров М. М., доктор
економічних наук, професор;

Чупис А. В., доктор
економічних наук, професор;

Жмайлов В. М., кандидат
економічних наук, доцент

Клецова Н. В., кандидат
економічних наук, доцент,
відповідальний секретар серії

Відповідальний секретар
журналу:

Данько Ю. І.

Вісник

СУМСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

СЕРІЯ "Економіка і менеджмент"

ВИПУСК 6/2 (49), 2011

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Теліженко О.М., Кислий В.М., Бондар Т.В. Забезпечення конкурентоспроможності економіки на основі досягнення комплексної безпеки України	3
Михальчишина Л.Г., Мельник А.М. Державний контроль за використанням бюджетних коштів	7
Юрченко О.Ю., Пасько С.М. Основні теоретичні підстави та фактори ефективного управління формуванням експортного потенціалу підприємств АПК України	9
Ніценко В.С. Формування сільськогосподарських об'єднань підприємств ринкового типу	12
Гузенко Т.С. Взаємовідносини між державою та підприємствами в системі фінансування аграрного природокористування	15
Іванченко Н.М., Андрієнко К.О. Перспективи розвитку рекреаційного туризму в Україні	20
Лук'янова О. Ю. Корегування організаційної структури управління підприємством у період впровадження в ньому процесно-орієнтованого менеджменту	24
Бурак А. І. Кооперативне середовище як специфічне сфера функціонування сільськогосподарських підприємств	27

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

Єранкін О. О. Соціальна відповідальність агробізнесу в контексті вирішення проблем розвитку сільських територій	31
Пономаренко Н.М., Ковбаса О.М., Полтавський С.К. Організаційно-економічні аспекти управління процесом реструктуризації галузі садівництва в регіоні	34
Лозинська І.В. основні проблеми розвитку та методи підвищення ефективності функціонування АПК	38
Дема Д.І., Абрамова І.В., Гнидюк І.В. Проблеми та перспективи розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни	43
Сиченко О.О. Стан забезпеченості земельними ресурсами та ефективна система ведення рослинництва сільськими домогосподарствами	46
Микитюк В.М., Русак О.П. Методика дослідження ефективності виробництва продукції птахівництва	50
Руденко М.В. Тенденції розвитку виробництва насіння трав в Сумській області	54
Бобирсва Т.С. Стратегічні напрямки розвитку м'ясопродуктового під комплексу Сумської області	58
Макаренко Н.О. Управління виробничим потенціалом сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах	62
Рудиця С. І. Зональне розміщення як важливий чинник підвищення ефективності садівництва	69
Стрелюк М.І. Аналіз стану виробництва цукрових буряків	72

МАРКЕТИНГ

Кравченко С.А. Взаємодія між товаропроизводителем и банком в системе адаптации экономического механизма функционирования	76
Жмайлов В.М., Данько Ю.І. Маркетингова програма як інструмент адаптації підприємства до умов зовнішньоекономічного середовища	84
Устик Т.В. Комунікаційна політика в діяльності вітчизняних підприємств	87
Галенін Р.В., Лопа С.А. Ефективність логістичних процесів на підприємстві	90
Сердюк Т. М. Концепція продовольчого маркетингу в контексті розвитку агробізнесу	96
Баришева К.О. Конкурентний маркетинг як засіб забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств	100

<p>Згідно з постановою ВАК від 14. 04. 2010 р.№-05/3 серію «Економіка і менеджмент» наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету» визнано фаховим виданням</p> <p>СЕРІЇ наукового журналу «Вісник Сумського національного аграрного університету»</p> <p>ЕКОНОМІКА ТА МЕНЕДЖМЕНТ</p> <p>ВЕТЕРИНАРНА МЕДИЦИНА</p> <p>БУДІВНИЦТВО</p> <p>ТВАРИННИЦТВО</p> <p>МЕХАНІЗАЦІЯ ТА АВТОМАТИЗАЦІЯ ВИРОБНИЧИХ ПРОЦЕСІВ</p> <p>АГРОНОМІЯ І БІОЛОГІЯ</p> <p>Друкується згідно з рішенням вченої ради Сумського національного аграрного університету</p> <p>(Протокол№ від 27.04.11 р.)</p> <p>Адреса редакції 40021, м. Суми, вул. Кірова 160 Телефон: (0542) 22-24-48, 22-25-70, 21-34-34, 21-34-22 Додатковий 218</p> <p>Підписано до друку 20.05.2011 Папір офсетний Формат 60x84 1/8 Гарнітура "Arial". Друк різнограф Ум. друк. арк. 15.7 Тираж 300 прим. Замовлення№0</p> <p>Відповідальність за точність наведених фактів, цитат та ін. лягає на авторів опублікованих матеріалів.</p> <p>Передрук матеріалів журналу тільки з дозволу редакції. Друкується в авторській редакції</p> <p>© Сумський національний аграрний університет</p>	<p>ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ</p> <p>Зайчук Т.О. Розвиток ринку органічних продуктів харчування як напрям підвищення конкурентоспроможності української економіки в умовах євроінтеграції 106</p> <p>Слабоспицька О.Ю. Формування плану дій основних експортерів машинобудівної продукції України на основі індексу державного регулювання 112</p> <p>Бричко А.М. Оптимізація експортних витрат як результат моделювання процесів адаптації зовнішньоекономічної діяльності підприємств до умов ринку 118</p> <p>Бескорса О. А. Особливості ціноутворення у період адаптації сільськогосподарських підприємств до умов глобальної світової кризи 123</p> <p>РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ</p> <p>Васенко В.К. Нововведення та інновації в системі нової економіки 128</p> <p>Анненко Л.О. Розвиток інноваційної діяльності в аграрному секторі регіону 132</p> <p>Колеснік О.М. Проблеми щодо управління інвестиційним потенціалом на підприємствах з продукцією тваринництва та шляхи їх подолання 135</p> <p>Кузнецова Ю.А. Інновації як фактор підвищення конкурентоспроможності сільського господарства України 138</p> <p>Перепелиця Н.М. Сучасний стан та перспективи розвитку наукоємного ринку в овочівництві 142</p> <p>Муравська В.А. Стан та тенденції фінансування аграрної науки в Україні 144</p> <p>Карташова О.Г. Інноваційні складові організаційно-економічного механізму забезпечення підвищення ефективності виробництва виноградарсько-виноробної галузі АПК 147</p> <p>Комеліна О.В. Методологічні основи інноваційно-інвестиційного розвитку регіону як складної інтегрованої соціально-економічної системи 152</p> <p>Сутиріна С. О. Теоретичні засади інноваційного розвитку національного господарства: проблеми і перспективи 156</p> <p>Шматенко Р.М. Інноваційна діяльність – основа розвитку вітчизняного сільського господарства 159</p> <p>ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА</p> <p>Захарова Н.Ю. Механізм управління фінансовими ризиками аграрних підприємств 164</p> <p>Починок Н. В. Методика формування обліково-аналітичної інформації про витрати на персонал на основі інвестиційного та витратного підходів 167</p> <p>Бабицька О. О. Леверидж як основний важіль управління формуванням прибутку сільськогосподарських підприємств 172</p> <p>Дегтяренко А.В. Аналітичні процедури: систематизація та функціональна роль на всіх етапах аудиту 176</p> <p>Смоляров Ю.Г. Формування фінансового механізму інноваційної діяльності 181</p> <p>Зінченко Т.В. Методи оцінки процесів адаптації і рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку 185</p> <p>Маркевич Т.В. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств та фактори її забезпечення 189</p> <p>Шестова О.О. Джерела формування фінансових ресурсів підприємства в умовах ризикового ринкового середовища 194</p> <p>СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА</p> <p>Хамініч С.Ю., Бобирь О.І. Формування концепції української моделі корпоративної соціальної відповідальності 198</p> <p>Кузін Н.В., Гончаров В.В., Дмитренко Л.В. Розвиток державного контролю за використанням та охороною земель у незалежній Україні 201</p> <p>Приліпко С.М. Вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад України 207</p> <p>Хромушина Л.А. Напрями розвитку сільськогосподарських підприємств на засадах екологізації 211</p> <p>Передерій Н.О., Кузьменко С.В. Ефективність використання енергії з біогазу в Україні 215</p> <p>Андрійчук І.В., Витвицька У.Я., Малиняк О.В. Про напрямки розвитку альтернативних паливно-енергетичних ресурсів ріпаку в регіонах (на прикладі Тернопільської області) 218</p> <p><i>Автори випуску</i> 222</p>
---	--

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 502.131.1:005.332.4(477)

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ НА ОСНОВІ ДОСЯГНЕННЯ КОМПЛЕКСНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Теліженко О.М., Кислий В.М., Бондар Т.В.

У статті визначено складові і фактори комплексної безпеки стратегічні завдання управління якістю навколишнього природного середовища; наведено етапи екологізації ланцюга створення цінності промислового підприємства; представлено структуру системи забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Постановка проблеми. Сучасний етап соціально-економічного розвитку характеризується загостренням і подальшим наростанням протиріч між зростаючими потребами споживання та станом якості навколишнього природного середовища. Проявами таких протиріч стають екологічні кризи. За цих умов постає проблема сталого розвитку на основі досягнення стану комплексної безпеки держави.

Проблема досягнення стану екологічної безпеки пов'язана з такими науково-практичними завданнями, як: 1) розвиток нових форм міжнародної інтеграції; формування адаптаційного механізму у процесі глобалізації суспільно-політичного життя; 2) формування служби глобального моніторингу довкілля; принципів та основ інтеграції національних служб екологічного моніторингу; 3) проведення комплексних фундаментальних досліджень біосфери; 4) розвиток методів моделювання екологічних процесів та прогнозування показників навколишнього природного середовища; оцінки та системного аналізу ризиків перевищення антропогенним навантаженням меж стійкості екосистем; 5) формування методологічного забезпечення і науково обґрунтованої методичної та інформаційної основи розрахунку комплексних показників, які відображають стан довкілля; 6) формування та сертифікація систем інтегрованого менеджменту; 7) обґрунтування стратегії досягнення екологічної безпеки; формування механізму її реалізації; 8) формування екологічної інфраструктури для забезпечення реалізації екологічних інновацій, екологізації виробництва та споживання та ін.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досягнення екологічної безпеки є пріоритетним напрямом державної політики національної безпеки.

Значний внесок у вирішення проблеми екологічної безпеки зробили такі вчені, як Є.П. Буравльов [1], Л.Д. Гармідер [4], В.А. Голян [2], Б.М. Данилишин [2], А.Б. Качинський [3], Н.С. Маркова [4], Л.В. Михальчук [4], В.П. Феценко [5], М.А. Хвесик [2] та інші.

Р.А. Фатхутдінов [6] зазначає, що забезпечення конкурентоспроможності є основою фінансової стійкості, комплексності та перспективності розвитку організації і її

комплексної безпеки.

Стрижнем системи забезпечення конкурентоспроможності підприємства і держави у цілому є концепція досягнення екологічної безпеки на основі ефективного управління еколого-економічними ризиками.

Невирішені частини проблеми.

Дослідження основ забезпечення конкурентоспроможності та досягнення екологічної безпеки мають дещо фрагментарний характер. Існує широка диференціація поглядів вчених щодо забезпечення конкурентоспроможності на еколого-безпечних основах. Ідентифікація взаємозв'язку між екологічною, комплексною безпекою та конкурентоспроможністю не має достатнього рівня теоретичного, методологічного та організаційного обґрунтування.

Метою дослідження є представлення теоретичних основ, етапів та шляхів забезпечення конкурентоспроможності України на основі досягнення стану екологічної безпеки у процесі її збалансованого комплексного розвитку.

Основні результати дослідження.

Екологічна безпека є необхідною умовою забезпечення конкурентоспроможності України, а відтак – її економічної та національної безпеки, високого рівня якості життя населення. Конкурентоспроможність економіки на еколого-безпечних основах її функціонування є основою реалізації положень концепції сталого розвитку.

В.П. Феценко [5] наголошує, що концепція управління природокористуванням підприємства повинна спрямовуватися на підвищення його конкурентоспроможності та на зниження негативного впливу на довкілля.

У джерелі [1] зазначається, що найважливішими параметрами, які впливають на конкурентоспроможність економіки, є умови ведення бізнесу, безпечність і гнучкість виробничих структур, швидкість прийняття ефективних управлінських рішень і вміння пристосовуватися до змін зовнішнього середовища.

З урахуванням вищенаведених положень, завдання забезпечення конкурентоспроможності підприємств трансформується у забезпечення їх життєздатності як здатності досягати якісно нових основ довгострокового розвитку на базі відтворення циклу «екологічна безпека –

конкурентоспроможність – економічна безпека – довгостроковий розвиток – комплексна безпека».

Завдання ефективної інтеграції екологічного фактору у систему забезпечення конкурентоспроможності має вирішуватися на основі формування системи стратегічного управління якістю довкілля на макроекономічному рівні із імплементацією концептуальних положень екологічної політики України на регіональний, галузевий та мікроекономічний рівні.

За цих умов, на наш погляд, є доцільним розглядати комплексну безпеку, яка проявляється у такому стані екологічної, біологічної, соціальної, технічної та економічної систем у їх взаємозв'язку, при якому забезпечується оптимальний рівень екологічного

ризиків. У цьому відношенні процес управління є процесом попередження екологічних ризиків. Об'єктом управління при цьому є процесом розвитку екологічної, біологічної, соціальної, технічної та економічної систем у їх взаємозв'язку, а предметом – ланки узгодження екологічних, соціальних та економічних цілей і способи досягнення критеріїв загального благополуччя населення, головним з яких є стан екологічної та комплексної безпеки, що трансформується у стратегічну конкурентоспроможність та якість життя.

На наш погляд, складовими комплексної безпеки, як необхідної умови конкурентоспроможності соціально-економічних систем, повинні бути систематизовані так, як показано у табл. 1

Таблиця 1

Складові та фактори забезпечення конкурентоспроможності економіки на основі досягнення комплексної безпеки України

Складові	Фактори
Екологічна	Рівень необоротної деградації структурних складових навколишнього природного середовища
	Величина зниження біологічного різноманіття
	Рівень забруднення структурних компонентів довкілля
	Характеристика сприятливості природних умов
	Величина природного потенціалу
Науково-технічна	Величина інноваційного потенціалу країни
	Забезпеченість інвестиціями
	Стан освіти та науки
	Рівень розвитку матеріально-технічної бази
	Величина інтелектуального потенціалу
	Кількість проведених фундаментальних та прикладних НДДКР
	Науково-технічний рівень продукції
	Ступінь пріоритетності екологічного фактору у системі інноваційного розвитку
Соціальна	Рівень інтеграції ланок життєвого циклу продукції
	Рівень якості життя населення
	Характеристика доступності освіти
	Соціальна забезпеченість населення
	Рівень розвитку інфраструктури життєзабезпечення населення
Економічна	Рівень кваліфікації працівників
	Рівень обґрунтованості податкового законодавства
	Рівень обґрунтованості принципів ціноутворення
	Наявність стимулів розвитку малого підприємництва
	Рівень розвитку фінансової системи
Виробнича	Рівень екологічності попиту
	Рівень регіонального розвитку
	Рівень розвитку продуктивних сил
	Рівень розвитку виробничої інфраструктури
	Рівень відкритості економіки
Технологічна	Величина природно-ресурсного потенціалу
	Ступінь пріоритетності ресурсозбереження
	Величина собівартості продукції
	Рівень технологічності
Ринкова	Рівень екологічності продукції
	Рівень обґрунтованості конкурентного законодавства
	Рівень розвитку екологічних потреб
	Рівень екологічної стандартизації діяльності
	Ступінь міжнародної інтеграції та кооперації України

Самодостатність соціально-економічного розвитку, навіть в умовах науково-технічної революції забезпечити неможливо внаслідок існування природи як матеріальної основи ви-

робництва та життя населення. Тому необхідний «компроміс» між природою і суспільством, який виявляється у певному прийнятному рівні екологічної безпеки. На нашу думку, основою до-

сягнення екологічної безпеки є ряд положень, що є стратегічними завданнями управління якістю довкілля. Ці завдання містять у собі декларативну (1, 11), організаційну (3-5), фундаментальну (6, 9), науково-технічну (13), комунікаційну (2, 8), інформаційну (7), нормативну і стандартизаційну (10, 12), директивну (14), конкурентну (15) та науково-методичну (16) складові, які тісно взаємопов'язані:

1. Встановлення двох рівноцінних пріоритетів екологічної політики України у їх діалектичній єдності: збереження основ еволюційного розвитку екосистеми та забезпечення якості життя населення в результаті впровадження заходів з охорони довкілля у контексті досягнення екологічної безпеки та конкурентоспроможності економіки.

2. Адаптація ключових положень міжнародних угод з охорони довкілля до факторів макроекономічного зростання та соціально-економічного розвитку країни.

3. Розробка концепції системи управління якістю навколишнього середовища.

4. Формування механізму управління якістю навколишнього природного середовища на макро- та мікроекономічному рівнях, а також на рівні регіону.

5. Організація ключових ланок механізму забезпечення якості навколишнього природного середовища, їх нормування та регламентування.

6. Участь у проведенні фундаментальних екологічних досліджень у системі міжнародних наукових зв'язків для з'ясування фактичного стану довкілля на основі урахування релевантних факторів впливу на природу та для прогнозування майбутніх екологічних ситуацій.

7. Розробка концепції служби моніторингу якості довкілля та її організація на основі сучасних інформаційних технологій. Застосування віртуального підходу до встановлення її взаємозв'язку із глобальною системою моніторингу стану навколишнього природного середовища.

8. Формування комунікаційної складової екологічної політики для інформування населення про екологічний стан.

9. Проведення НДДКР у сфері екологізації виробництва.

10. Екологічне нормування на основі отриманих результатів фундаментальних екологічних досліджень у сфері екологізації виробництва.

11. Розробка концепції всезагальної екологізації суспільства: забезпечення екологічних знань суспільства, екологізація всіх стадій суспільного відтворення.

12. Розробка системи екологічних стандартів з урахуванням міжнародного досвіду.

13. Розробка та техніко-еколого-економічне обґрунтування інноваційної стратегії розвитку на основі формування концептуальних засад екологізації науково-технічного прогресу. Метою

реалізації інноваційної стратегії країни є досягнення нового екологоорієнтованого технологічного укладу.

14. Розробка нормативно-правових актів та науково-методичного забезпечення для всіх ланок процесу стратегічного управління якістю навколишнього природного середовища.

15. Для результативної та ефективної реалізації стратегії управління якістю довкілля необхідно передбачити ринковий механізм її реалізації, визначити нові вимоги конкуренції на основі синтезу екологічних імперативів та стратегічних пріоритетів забезпечення конкурентоспроможності на локальному, регіональному та державному рівнях. Якщо реалізація стратегії управління якістю навколишнього природного середовища буде проводитися у контексті конкурентних відносин, буде впроваджена у механізм забезпечення конкурентоспроможності окремого підприємства, у рамках інтегрованих структур, то це забезпечить стратегічний еколого-економічний потенціал, що є передумовою реалізації стратегії екологізації виробництва. А це основа досягнення безпеки життєдіяльності населення, зростання суспільного благополуччя.

16. Розробка концепції управління еколого-економічними ризиками, методологічного та методичного забезпечення її реалізації.

На основі встановлених пріоритетів екологічної політики України у сфері досягнення екологічної безпеки, основоположним завданням для місцевих органів влади та підприємств є розробка і реалізація концепції впровадження та адаптації основних положень на регіональному і локальному рівнях управління. Локальний рівень – підприємства, їх об'єднання є первинною ланкою і основою реалізації державної концепції досягнення екологічної безпеки та конкурентоспроможності. Необхідні мотиваційний механізм природоохоронної діяльності підприємств, адміністративний контроль за їх функціонуванням з боку держави. Важливим завданням для досягнення комплексної безпеки України та її розвитку постає створення основ впровадження та забезпечення органічної цілісності організаційно-економічного механізму розвитку підприємства та процесів реалізації екологічної політики України. Новий механізм функціонування підприємства на якісно новій основі повинен мати потенціал реалізації, а також необхідні зовнішні сприятливі умови. Мова йде про ринкові, економічні та соціальні зв'язки, наприклад, існування потреб на екологічно чисті товари, інформування населення про стан екобезпеки, надання конкурентним перевагам статусу еколого-економічних, трансформація конкурентних відносин, що стає можливим в рамках державної політики екобезпеки, яка має передбачати всезагальну екологізацію всіх сторін та проявів життєдіяльності населення,

функціонування підприємств тощо. Тому забезпечення конкурентоспроможності промислового підприємства у рамках реалізації концепції сталого розвитку означає досягнення стану екологічної безпеки. Основою досягнення екологічної безпеки є, на нашу думку, екологізація ланцюга створення цінності підприємства.

конкурентоспроможності економіки на основі досягнення комплексної нашої думку, має виглядати так, як на рис.

Екологізація системи створення цінності підприємств є необхідною умовою забезпечення комплексної безпеки на мікроекономічному рівні за інших рівних умов.

Структура система забезпечення

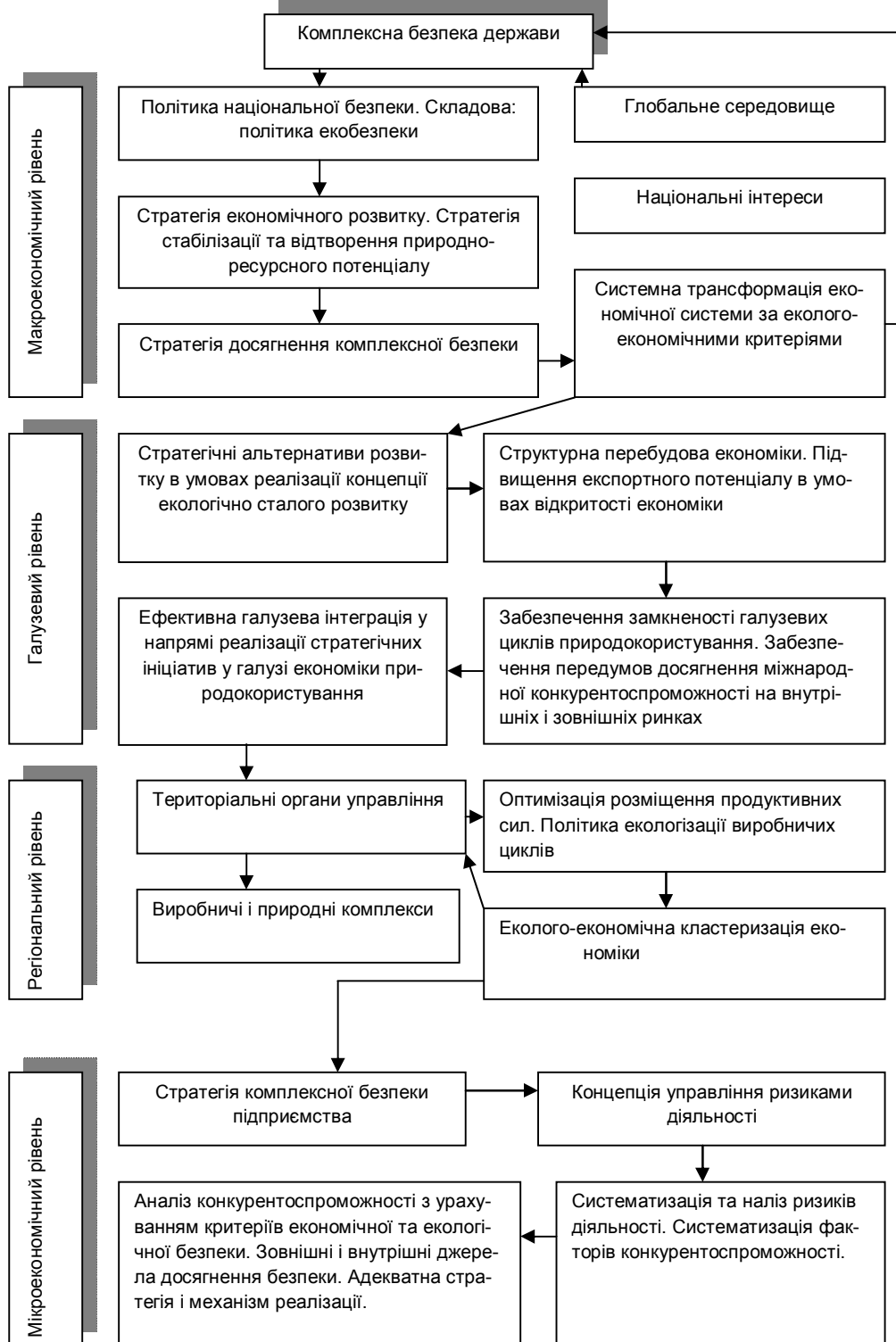

Рис. 1 Структура системи забезпечення конкурентоспроможності економіки на основі комплексності безпеки України

[Авторська розробка]

Вартісна оцінка ризику, проведення стратегічного аналізу «вигоди—витрати» і реєстр всіх технологій, які дозволяють знизити екологічних ризик діяльності до прийнятного рівня (урахування явних і неявних еколого-економічних та соціальних збитків, витрат; ідентифікація можливих збитків, які мають якісний характер та витрат на розробку і впровадження нових технологій). Вибір оптимальних технологій.

Формування комплексу техніко-технологічних, організаційно-економічних, техніко-екологічних, соціально-економічних заходів у відповідності до визначеного та регламентованого державою рівня прийнятного ризику.

Таким чином, у результаті реалізації процесу екологізації ціннісного ланцюга підприємство досягає стану еколого-економічної безпеки. На основі формування екологізованої споживчої цінності формується суспільна цінність, яка максимізує індивідуальну корисність, а також екологічну цінність — суспільно необхідну та значущу.

Висновки. Таким чином, у сучасних умовах соціально-економічного розвитку важливим і необхідним стає завдання досягнення екологічної безпеки на основі стратегічного підходу на макроекономічному рівні.

Результатами дослідження є наступні положення:

1) визначено пріоритетні завдання управління якістю довкілля.

2) систематизовано складові та фактори комплексної безпеки держави;

3) визначено структуру системи забезпечення конкурентоспроможності економіки на основі досягнення комплексної безпеки України.

Подальшими напрямками дослідження є наступні:

розробка методичних підходів та концепції інформаційного забезпечення досягнення стану комплексної безпеки підприємства, галузі, регіону та держави у цілому;

розвиток науково-методичних підходів проведення реструктуризації підприємств за критерієм комплексної безпеки їх функціонування та розвитку;

впровадження нової системи обліку, методів аналізу економічної діяльності на мікро- та макроекономічному рівнях та інші.

Реалізація необхідних умов досягнення екологічної безпеки України, екологізація ланцюга створення цінності, трансформація ринкових відносин забезпечить оптимальний стан довкілля і нормальні умови життєдіяльності населення, а також високий рівень конкурентоспроможності національної економіки та досягнення комплексної безпеки її функціонування.

Література

1. Буравльов Є.П. Концептуальні засади безпечної техносфери / Є.П. Буравльов // Екологічний вісник. — 2005. — №2. — С. 74-80
2. Данилишин Б.М. Економіка природокористування: підручник / Данилишин Б.М., Хвесик М.А., Голян В.А. — К.: «Кондор». — 2009. — 465с.
3. Качинський А.Б. Екологічна політика й екологічна безпека України / А.Б. Качинський // Екологічний вісник. — 2003. — №1-12. — С.22-25
4. Макарова Н.С. Економіка природокористування: навч. посіб. / Макарова Н.С., Гармідер Л.Д., Михальчук Л.В.— К.: Центр учбової літератури, 2007. — 403с.
5. Фещенко В.П. Управління природокористуванням промислових підприємств на принципах сталого розвитку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.екон.наук: спец. 08.00.04. «Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності)» / В.П. Фещенко; Київський національний університет ім. Т. Шевченка. — Київ, 2009. — 20с.
6. Фатхутдинов Р.А. Управление конкурентоспособностью организации: учебник / Раис Ахметович Фатхутдинов. — [3-е изд. перераб. и доп.]. — М.: Маркет ДС, 2008. — 432с.

УДК 336.148

ДЕРЖАВНИЙ КОНТРОЛЬ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ

Михальчишина Л.Г., Мельник А.М.

Розкрита сутність і значення державного фінансового контролю, визначені об'єкти контролю. Розглянута суть проведення ревізій виконання бюджету.

Постановка проблеми. Здійснення органами влади ефективного державного контролю за надходженням і витрачанням бюджетних коштів є важливою функцією системи державного управління, суть якого зростає в умовах економічної кризи. Потрібно наголосити, що завдання державного фінансового контролю постійно ускладнюються під впливом зростання обсягів надходження та витрачання фінансових ресурсів у суб'єктів економічної діяльності, а та-

кож через безперервні зміни характеру витрачання коштів суб'єктами економічних відносин.

Перевірка господарських операцій з надходження та використання коштів бюджетної підтримки є одним з досить важливих напрямів державного контролю. Це обумовлено тим, що кошти виділяються з бюджетів усіх рівнів на строго визначені цілі і тому їхній рух повинен перебувати на особливому контролі.

Мета дослідження. Метою написання

статті є розкриття суті поняття державний контроль та розглянути організацію проведення ревізій виконання бюджетів.

Аналіз останніх досліджень. Питання контролю за виконанням державного бюджету досліджували провідні українські вчені, як Н.Р.Нижник, І.В.Розпутенко, В.Б.Авер'янов, О.Ф.Андрійко, П.П.Андрушко, С.В. Бельчик, Ю.П.Битяка, А.С.Васильєва, Л.К.Воронова.

Виклад основного матеріалу. Державний фінансовий контроль спрямований на виявлення відхилень від прийнятих стандартів законності, доцільності й ефективності управління фінансовими ресурсами та іншою державною власністю, а за наявності таких відхилень на своєчасне вжиття відповідних коригувальних і запобіжних заходів. Від ефективності державного фінансового контролю залежить економічне і політичне благополуччя нації [3].

Державний фінансовий контроль здійснюється уповноваженими органами в межах їхньої компетенції в будь-якій сфері економіки й керування. Серед органів фінансового контролю варто виділити органи державного керування загальною й спеціальною компетенції.

Державна фінансова інспекція забезпечує контроль за використанням відповідно до законодавства бюджетних коштів та коштів державних цільових фондів міністерствами, іншими центральними і місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, а також підприємствами, установами й організаціями незалежності від форми власності, відомчої належності та підпорядкованості, збереженням державного і комунального майна, веденням бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Основні функції органів Державної фінансової інспекції України полягають в організації робіт по здійсненню ревізій та перевірок, узагальненню їх результатів, а також в організації заходів щодо усунення та попередження фінансових порушень. Це стосується зокрема:

- витрачання коштів бюджетів усіх рівнів та коштів державних цільових фондів;
- збереження державного майна в бюджетних установах;
- цільового використання і своєчасності повернення валютних кредитів, бюджетних та позабюджетних позичок, наданих під гарантію уряду;
- достовірності бухгалтерського обліку і звітності в бюджетних установах;
- поповнення дохідної частини бюджетів і державних цільових фондів, дотримання державної фінансової дисципліни підприємницькими структурами усіх форм власності [3].

До об'єктів державного контролю слід віднести: діяльність і функції державних органів

влади, бюджетних установ, організацій – одержувачів державних коштів, державного чи комунального майна та суб'єктів господарювання державного сектору економіки; кошти, що надані з державного бюджету та місцевих бюджетів, та (або) цільових загальнодержавних фондів на реалізацію державних завдань, виконання загальнодержавних, бюджетних програм; державну і комунальну власність, природні та інші державні ресурси; державні кредити та позики, надані під гарантії Уряду України; планові документи та господарські договори; дані бухгалтерського обліку та звітності; систему внутрішнього фінансового управління і контролю [1].

У випадках ревізії формування та виконання бюджету необхідно перевірити такі питання:

1. Дотримання положень Конституції України, Бюджетного кодексу України, вимог законів України “Про місцеве самоврядування в Україні”, “Про систему оподаткування”, про Державний бюджет України на відповідний рік, указів і розпоряджень Президента України, постанов і розпоряджень Кабінету Міністрів України, наказів Міністерства фінансів України та інших нормативних актів з фінансових питань, а також рішень відповідних органів місцевого самоврядування (рад), що стосуються затвердження і виконання бюджету, а також розпоряджень голів відповідних державних адміністрацій з фінансових питань.

2. Дотримання затверджених Верховною Радою України нормативів відрахувань від загальнодержавних податків, зборів та інших платежів до бюджетів областей, міст, районів, правильність розмежування доходів між бюджетами.

3. Проведення місцевими органами виконавчої влади і самоврядування, фінансовими органами роботи по вишукуванню додаткових джерел наповнення доходів місцевих бюджетів, зокрема за рахунок нетрадиційних джерел доходів (залучення коштів юридичних і фізичних осіб шляхом випуску позик, місцевих грошових лотерей).

4. Координація роботи з ДПА, органами Державного казначейства України. Наявність плану координації роботи цих структур, його виконання.

5. Забезпечення фінансовим органом разом з податковими органами та органами Державного казначейства надходження доходів до бюджетів та вжиття заходів щодо ефективного і за призначенням витрачання бюджетних коштів.

6. Розроблені і здійснені заходи фінансовими органами для скорочення дефіциту бюджету (за рахунок строгого режиму економії у витрачанні бюджетних коштів, скорочення витрат, які суттєво не впливають на діяльність установ і організацій регіону і не знижують життєвого рівня малозабезпечених верств населення).

7. Вжиття заходів та їх ефективність щодо приведення мережі, штатів та контингентів уста-

нов, що фінансуються з бюджетів, у відповідність з бюджетними призначеннями; як забезпечено їх виконання.

8. Здійснення разом з органами Державного казначейства контролю за додержанням банківськими установами правил касового виконання бюджету по доходах.

9. Законність, обґрунтованість і правильність внесення уточнень до бюджетних призначень у процесі виконання бюджету. Чи траплялися випадки безпідставного вилучення коштів з бюджетів нижчого рівня.

10. Стан роботи фінансових органів щодо розгляду матеріалів про надання окремим категоріям платників пільг з податків і зборів, які надходять до відповідних бюджетів [2].

Фінансовий контроль використання бюджетних коштів охоплює:

- проведення протягом року моніторингу фінансової звітності бюджетної установи, у тому числі з використанням баз даних Державного казначейства;
- перевірку використання бюджетних коштів, державного та комунального майна, правильності ведення бухгалтерського обліку, достовірності фінансової звітності, у разі виявлення за результатами моніторингу фінансової звітності ризикових операцій;
- аналіз системи внутрішнього

фінансового контролю, зокрема визначення ефективності його організації;

- підготовку керівництву бюджетної установи пропозицій щодо усунення виявлених недоліків і порушень, виявлених за результатами попередніх етапів;

- надання висновку про рівень достовірності фінансової звітності бюджетної установи, дотримання посадовими особами законодавства з фінансових питань і повноту врахування пропозицій у ході аудиту [1].

Висновки. Перевірка бюджетів являє собою обстеження і вивчення окремих ділянок фінансово-господарської діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, бюджетних установ, інших суб'єктів господарювання з погляду дотримання учасниками бюджетного процесу визначених законодавством норм складання, розгляду, затвердження та виконання бюджетів, які проводяться органами фінансового контролю в межах покладених на них повноважень.

Особливістю перевірок є те, що всі контрольні дії здійснюються передусім з метою визначення й оцінки роботи органів виконавчої влади щодо забезпечення формування і виконання бюджетів.

Література

1. Бугаєнко В. Проблеми державного фінансового аудиту діяльності бюджетних установ // Вісник КНТЕУ, 2009.- Випуск 4.- С. 100-105.
2. Монаєнко А.О. Організація процесу проведення комплексних ревізій виконання бюджетів [Електронний ресурс] / А.О. Монаєнко. — Режим доступу : www.nbuv.gov.ua
3. Холозян Ю.С. Напрямки підвищення ефективності роботи контрольно-ревізійної служби України // Економічний простір, 2009.- Випуск 23.- С. 255-260.
4. Указ президента України № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» від 9 грудня 2010 року.

УДК: 338.432:339.564

ОСНОВНІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДСТАВИ ТА ФАКТОРИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ЕКСПОРТНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ АПК УКРАЇНИ

Юрченко О.Ю., Пасько С.М.

У статті розглядаються шляхи розвитку експортного потенціалу підприємств, проблеми, які супроводжують цей процес, його роль у підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання за умов глобалізації.

Постановка проблеми. Сучасний розвиток суб'єктів світової економічної системи відбувається в умовах глобалізації ринків товарів і послуг. Участь України в міжнародному переміщенні факторів виробництва і продуктів споживання та місце на світовому ринку є ознакою рівня розвитку її господарства. Зростання вітчизняної економіки на сьогодні тісно пов'язане з розвитком експортного потенціалу підприємств. Виходячи з цього, рівень виявлення можливостей країни, певної сфери її компетенцій залежить як від потенціалу продукування цієї компетенції всередині країни, так і від «прихильності» світового співтовариства, зовнішніх передумов сприйняття і ефе-

ктивного використання експортних можливостей окремих суб'єктів міжнародного бізнесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Науковий інтерес до проблемних питань управління розвитком експортного потенціалу аграрних підприємств визначає необхідність дослідження накопиченого теоретичного досвіду. Витоки наукового осмислення проблеми прослідковуються в працях Томаса Мана, Давида Рікардо, Фрідріха Листа, Йозефа Шумпетера. Вагомий вклад в дослідження проблеми зроблено такими вченими, як В. Андрійчуком, Ю. Біликом, І. Бураковським, А. Кредісовим, А. Мальцевим, В. Титаренком, І. Фамінською та інші. Зокрема, питання оптимізації

експортного виробництва в агропромисловому комплексі та удосконалення аграрного менеджменту викладені в працях вчених економістів-аграрників В. Андрійчука, Ю. Білика, І. Бураковського, П. Гайдучького, Й. Завадського, А. Кандиби, С. Кваші, А. Кредісова, В. Титаренко, О. Шпичака та інших.

Мета дослідження. Шляхи розвитку експортного потенціалу підприємств, проблеми, які супроводжують цей процес, його роль у підвищенні конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів господарювання за умов глобалізації становлять основну мету дослідження.

Виклад основного матеріалу. Етимологічно термін „потенціал” походить від латинського „potentia” і означає „сила, міць” [3, с. 732]. У Великій радянській енциклопедії наводиться визначення потенціалу як „засобів, запасів, джерел, що є в наявності і можуть бути іммобілізовані задля досягнення певних цілей” [2]. У сучасній теорії економічної науки уже сформувалося поняття «експортний потенціал». Потоки експорту, які генерує країна, визначаються експортним потенціалом підприємств. Розвиток експортного потенціалу є умовою не лише успіху, а й виживання підприємства в сучасному динамічному ринковому середовищі. Рівень виявлення можливостей країни, певної сфери її компетенцій залежить як від потенціалу продукування цієї компетенції всередині країни, так і від «прихильності» світового співтовариства, зовнішніх передумов сприйняття і використання означеного потенціалу.

Слід відзначити, що у визначенні суті самого поняття „експортний потенціал” серед трактувань авторів існують певні розбіжності, по-перше, пов'язані з вибором об'єкта дослідження, а по-друге, у більшості понять визначальним є фактор конкурентоспроможності. Так, наприклад, Токарев Ю.В. та Камолов С.Г., за основу експортного потенціалу визначають сукупну здатність галузей народного господарства країни виготовляти промислову і сільськогосподарську продукцію конкурентоспроможною на зовнішніх ринках [16, 11]. А А.А. Мальцев акцент у визначенні цього поняття ставить на об'єкт дослідження, тобто трактує його як експортну базу регіону [12]. В свою чергу, С.І. Долгов та І.П. Фамінський велику увагу звертають на експортний потенціал безпосередньо підприємств та їх можливість випускати конкурентоздатну продукцію [13].

Ми згодні з Ю.В. Токаревим та С.Г. Камоловим, що експортний потенціал – це здатність виробляти саме конкурентоспроможну продукцію для реалізації на зовнішніх ринках, але також вважаємо, що це той об'єм продукції, який народне господарство країни здатне виробити понад обсяги забезпечення норм внутрішнього споживання. Але жодна країна не може бути конкурентоспроможною у всьому [14, с.169], тобто кожна країна повинна визначити пріоритетні галузі, які суттєво впливатимуть на її конкурентоспро-

можність. Прагнучи реалізувати геополітичні переваги національної економіки, підвищується увага до потенціалу вітчизняного агропромислового комплексу, який може і повинен стати джерелом виходу України у вирішенні питань розвитку національної економіки та підвищення її конкурентоспроможності [5].

На сьогодні існує багато точок зору та дискусійних розмов щодо здатності вітчизняного агропромислового комплексу бути конкурентоспроможним, однак переконливої та однозначної відповіді так і не існує.

Визначальною сучасною тенденцією розвитку світового ринку, на якому безпосередньо реалізується експортний потенціал вітчизняних підприємств, є його глобалізація. Глобалізація – новітній етап багатомірного процесу інтернаціоналізації господарського життя, що характеризується зростаючою економічною відкритістю країн, лібералізацією національних режимів торгівлі і капіталопотоків, формуванням глобального фінансового ринку і всесвітньої інформаційної мережі. Згідно з аргументами Ю. Шишкова [21, с. 4 – 5], глобалізацію характеризують щонайменше три принципово нових явища: по-перше, світове співтовариство з рихлої сукупності більш-менш взаємопов'язаних країн перетворюється в цілісну економічну систему, по-друге, всесвітні економічні відносини набувають ролі провідних, визначальних над внутрішньокраїнними, по-третє, знецінюється регулююча і протекціоністська функція національних держав. Однак вищенаведені аргументи зовсім не є однозначними. Так М. Загладін зазначає: „Глобалізація не зовсім „глобальна”... сучасний етап світового розвитку характеризується, в першу чергу, поглибленням регіональних інтеграційних процесів [8, с. 6]. Цей автор послідовно доводить тезу про те, що роль національних держав в сучасному світі не зменшується, зокрема через те, що держави зберегли за собою можливість правого регулювання діяльності корпорацій. М.І. Федорчук підтверджує, що стійкий розвиток забезпечує не лише підприємство, але і держава, підтримуючи систему соціальних інститутів [18, с. 126]. Щодо прогнозу впливу глобалізації на діяльність економічних суб'єктів різних країн, то, на думку дослідників [19, с. 36], в найближчому майбутньому система міжнародних відносин збереже теперішню свою форму „центр - периферія”.

У наукових колах спостерігаються дещо суперечливі висловлювання щодо вирішення питання місця і ролі аграрного сектора. З одного боку, стан галузі визначається як незадовільний, обґрунтовується необхідність радикального перегляду економічної політики в межах усієї економіки [11, с.60-61], з іншого – поширена думка, що саме аграрний сектор може і повинен стати джерелом виходу на передові позиції у вирішенні питань розвитку національної економіки [5]. Останньої позиції притримуються такі вітчизняні науко-

вці, як: В. Андрійчук, Ю. Білик, І. Бураковський, В. Титаренко, А. Кредісов та ін., що вважають, що відродження національної економіки потрібно починати із агропромислового комплексу, адже тут – джерело внутрішніх накопичень [17].

На нашу думку, аграрний експортний потенціал України використовується ще дуже слабо, лібералізація зовнішньої торгівлі сільськогосподарською продукцією ще не підкріплена стимулюванням її експорту, в результаті чого вітчизняний аграрний сектор недостатньо інтегрований у світовий продовольчий ринок [9]. Про це свідчить низька частка експорту у валовій продукції галузі, яка становить 12%, тоді як у Польщі й Угорщині цей показник дорівнює 25%, а в Німеччині – понад 50% [11, с.110].

На наш погляд, до несприятливих тенденцій у нарощенні експорту аграрної продукції України та причин низької конкурентноздатності продукції АПК можна віднести трудомісткість сільськогосподарського виробництва, недостатній рівень технічної оснащеності і механізації його переробних галузей, недостатня якість та висока вартість вихідних ресурсів для виробництва експортної продукції, висока собівартість більшості видів продукції, а також відсутність державної підтримки виробництва та збуту продукції та недостатня мотивація товаровиробників у виробництві експортної продукції, що ускладнюють можливість різкого збільшення її експортних поставок.

Все ж таки, вивчаючи потенційні можливості держави, можна стверджувати, що Україна має усі умови для поліпшення своїх позицій на світовій господарській арені, однак досягти цього можна лише за умови проведення обґрунтованої національної політики щодо нарощування експорту.

По-перше, одним із основних напрямків подальшого розвитку експортного потенціалу є необхідність невідкладного формування цілісної системи заходів державного стимулювання експорту. Вони мають бути відображені в спеціальній національній програмі розвитку і реалізації експортного потенціалу України. В свою чергу, головними програмними завданнями мають стати, по-перше, формування в Україні сприятливих економічних, організаційних, правових та інших умов для розвитку та ефективнішого використання її експортного потенціалу. А по-друге – це також створення механізмів державної фінансової, податкової, інформаційно-консультативної, маркетингової, дипломатичної та інших видів допомоги вітчизняним експортерам. В свою чергу, успішна реалізація програми по нарощуванню експорту можлива тільки за наявності відповідних фінансових і інвестиційних ресурсів.

В умовах економічної ситуації, що склалася, коли в країні має місце значна нестача засобів для інвестування в АПК, важливе значення набуває рішення проблеми за рахунок залучення

зовнішніх джерел фінансування. Інвестиції в сільське господарство і переробні галузі повинні сприяти структурній перебудові діючих підприємств і господарств; створенню нових конкурентноздатних виробництв; модернізації діючого виробництва з використанням останніх досягнень науково-технічного прогресу, залучення нової техніки і передових технологій в агропромисловий комплекс; формуванню конкурентного ринкового середовища; підвищенню економічної ефективності агропромислового виробництва; розвитку агропромислової інфраструктури.

Стійкий розвиток експортного потенціалу вітчизняних підприємств на сьогодні можливий при здійсненні державою політики підтримки стійкого розвитку на макрорівні. „Стійкого” - значить, в першу чергу, позбавленого криз, спрямованого на „згладження” піків і падінь циклу економічної кон'юнктури, свідомого обмеження матеріало- і енергомісткого розвитку [20, с. 12].

Основу стійкого розвитку експортного потенціалу підприємства складає його загальносистемна властивість до самоорганізації, універсальні закономірності якої вивчає такий міждисциплінарний науковий напрямок як синергетика [4, с. 56 – 63]. Зокрема Л. Бойко-Бойчук відзначає амбівалентний характер хаосу, який може бути як руйнівним, так і креативним, „підштовхуючи” в точці біфуркації систему до встановлення нового порядку. Виходячи з синергетичної концепції самоорганізації, експортний потенціал підприємства може розглядатися як складана відкрита нелінійна система, що обмінюється енергією, речовиною та інформацією із зовнішнім середовищем і в біфуркаційних станах набуває потенції до самоорганізації. Здатність до самовиживання Кунцевич В.О. пропонує розглядати як „потенціал виживання”. Під виживанням розуміється такий стан розвитку підприємства, який припускає своєчасність і економічність адаптації до змін зовнішнього середовища на основі основних законів розвитку підприємства: цілеспрямованості, динамізму та керованості.

Висновки. Зростання відкритості світових ринків ставить високі вимоги до рівня товарів і послуг національних виробників, і розвиток експортного потенціалу стає умовою не тільки успіху, а й виживання підприємства в сучасних соціально-економічних умовах

Якщо основні проблеми українського аграрного сектора будуть вирішені в комплексі, він не тільки зможе відновити та розвинути свій потенціал імпортозаміщення, але й вийти на зовнішній ринок як вагомий експортер сільськогосподарської продукції та продовольства. Наступним ефективним етапом розвитку аграрного експорту є поставка на світові ринки екологічно чистої продукції, яка досить високо ціниться за кордоном.

Таким чином, підприємства агропромислового комплексу, в умовах переходу до ринкових відносин стали самостійними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності, тобто дістали можли-

вість вільного вибору продукції, що експортується, споживачів і ринків збуту. Але, у свою чергу, міжнародний сільськогосподарський ринок характеризується великою кількістю суб'єктів зовнішньої торгівлі і жорсткою конкуренцією.

Отже, ефективна діяльність підприємств-експортерів АПК залежить, перш за все, від збільшення виробничого потенціалу, підвищення конкурентоспроможності продукції, що випускається, і вивчення попиту і пропозиції на ринках країн-імпортерів.

Література

1. Бойко-Бойчук Л. Синергетика як методологічний підхід у дослідженнях соціальних наук / Л. Бойко-Бойчук // Людина і політика. – 2003. -№5. – С. 56 – 63
2. Большой Экономический Словарь. – М., 2002.-1024 с., с. 732
3. Большая Советская Энциклопедия: в 30-ти т./ [Ред. А.М. Прохоров]. - 3-е изд. - М.: Сов. энцикл. - Т. 20: Плата-Проб. - 1975. - 608 с.
4. Василькова В.В. Порядок и хаос в развитии социальных систем: Синергетика и теория социальной самоорганизации / В.В. Василькова // Спб., 1999. – 340 с.;
5. Голомша Н. Підвищення конкурентного потенціалу сільськогосподарського виробництва України / Н. Голомша // Вісник ТДЕУ. – 2006. -№4 – с.56 – 61.
6. Губенко В.І. Развитие внешнеэкономической деятельности в условиях глобализации: монография / В.І Губенко // Симферополь. – 2006. – 282 с. (17,5 усл. п. и.).
7. Дем'яненко М.Я., проблеми аграрної економіки із вступом України до СОТ / М.Я. Дем'яненко, Ф.В. Іванина // Економіка АПК. – 2003. -№10. – с. 57 – 65.
8. Загладин Н. Глобализация в контексте альтернатив исторического развития / Н. Загладин // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. -№8 – С. 3 – 10., с. 6
9. Зінчук Т.О. Сучасні тенденції розвитку торгівлі агро продовольчою продукцією між Україною та ЄС / Т.О. Зінчук // Інноваційна економіка: Всеукраїнський науково-виробничий журнал. – 2007 [4]. -№2. – с. 45 – 50.
10. Камалов С.Г. Проблемы развития экспорта России в переходной период / С.Г. Камалов // [автореф. дис....канд. экон. наук: 08.00.14.] – М., 1998. – 23 с.
11. Кондратюк О.І. Підвищення конкурентоспроможності виробництва сільськогосподарської продукції / О.І. Кондратюк // Економіка АПК. – 2005. -№10. – с.109 – 112.
12. Мальцев А.А. Теория, методология и практика формирования хозяйственного механизма внешнеэкономической деятельности региона: [автореф.дис. ... д-ра экон. наук: 08.00.05] / А.А. Мальцев // УрО АН СССР. Институт экономики. – Свердловск, 1991. – 45 с.
13. Основы внешнеэкономических знаний: Словарь-справочник / С.И. Долгов, В.В. Васильев, С.П. Гончарова и др. // [2-е изд.] – М.: Высшая школа, 2005. – 383 с.
14. Портер М. Конкуренция: перевод. с англ.: учебное пособие / М. Портер // Издательство дом „Вильямс”. – М.: 2001. – 495 с.
15. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. // [2-е изд., испр.] ИНФРА-М, – М.: 1999. – 479 с.
16. Токарев Ю.В. Формирование и использование экспортного потенциала: на примере промышленных предприятий: [автореф. дис.... канд. экон. наук] / Ю.В. Токарев // Казанський фин.-екон. інститут. – Казань, 1997. – 22 с.
17. Управління зовнішньоекономічною діяльністю: [навч. посібник] / під заг. ред. А.І. Кредісова // Пер. з рос. Н. Кіт, К. Серажим. – К., 1997. – 448 с.
18. Утенко А.К. Картографічне моделювання та ГІС-аналіз / А.К. Утенко // Український географічний журнал. – 2004. -№8 – С. 101 – 108., с. 126
19. Федорчук М.І. Концепція устойчивого развития. История возникновения / М.І. Федорчук // Наукове пізнання: методологія і технологія. Випуск 1, 2003. – С. 124 – 130., с. 36]
20. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти., Монографія. – К.: КНЕУ, 2007. – 312 с., с. 12
21. Шишков Ю. Глобализация: враг или союзник развивающихся стран? / Ю. Шишков // Мировая экономика и международные отношения. – 2003. -№4 – С. 3 – 14.

УДК 631.14

ФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ ПІДПРИЄМСТВ РИНКОВОГО ТИПУ

Ніценко В.С.

Розглянуто основні положення, які стосуються формування різних організаційно-правових форм об'єднань підприємств у сільському господарстві України. Наведені особливості функціонування агрохолдингів як найпоширенішої форми об'єднань підприємств.

Постановка проблеми. Сільське господарство є головною галуззю економіки будь-якої країни. Від забезпеченості продовольством залежить добробут населення, харчова промисловість, ведення зовнішньоекономічної діяльності та ін.

У сучасних умовах розвитку економічних відносин вітчизняні сільськогосподарські товаровиробники не в змозі ефективно конкурувати на ринку продовольства, що пов'язано з сезонністю виробництва, великим вартісним розривом між продукцією промисловості та сільського господарства, низьким рівнем нормативно-правового

регулювання, а також умовами Світової організації торгівлі.

Глобальні інтеграційні процеси, які відбуваються і охоплюють всі галузі економіки країни, призводять до появи фінансово-промислових груп, холдингових компаній, транснаціональних корпорацій та інших організаційно-правових форм об'єднань підприємств.

Тому найбільш перспективними з позицій конкурентоспроможності є об'єднання, пов'язані як з виробництвом, так і з переробкою, реалізацією аграрної продукції, фінансовим забезпеченням.

Аналіз останніх досліджень. Інтеграційні форми об'єднань підприємств у сучасному міжнародному економічному середовищі займають панівне місце. В працях вітчизняних та зарубіжних авторів розглядаються наступні форми об'єднань підприємств: асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, трести, картелі, союзи, фінансово-промислові групи, холдингові структури [1, 2, 3, 4]. Ці роботи розкривають сутність і зміст функціонування даних структур. Ми, в свою чергу, проведемо дослідження, яке розглядає не тільки питання означені вище, а й вибір найбільш ефективної форми об'єднань підприємств у сільському господарстві.

Результати досліджень. Об'єднання підприємств відповідно до Господарського кодексу України називається господарськими об'єднаннями [5].

Господарське об'єднання – це організаційно оформлена група підприємств, інших господарських організацій низової ланки економіки різних форм власності, яка створюється з метою координації діяльності своїх учасників, об'єднання їх зусиль для вирішення соціальних і економічних завдань.

Основними організаційно-правовими формами об'єднань підприємств в Україні є асоціації, корпорації, консорціуми, концерни та інші об'єднання підприємств [6] (табл. 1).

Найбільш поширеними в сільському господарстві є аграрні холдинги. Основним стимулом до їх виникнення є прагнення власників капіталу примножити його в довгостроковій перспективі. Це основний стимул до діяльності суб'єктів господарювання в ринковій економіці. Отримання прибутку і його капіталізація – це тільки спосіб збільшення капіталу. Тим часом вартість капіталу, інвестованого в агробізнес, росте сьогодні і може рости в довгостроковій перспективі за рахунок:

- сприятливої ринкової кон'юнктури світових та внутрішніх ринків продукції сільського господарства та продуктів харчування;
- можливості збільшувати прибутки від діяльності за рахунок отримання дешевої сировини за допомогою інтеграції сільського господарства та переробки продукції галузі;

- низької вартості робочої сили;
- низьку орендну плату за землю;
- мінімізації податкових платежів;
- можливості акумулювати значні земельні масиви за допомогою їх оренди, а в умовах функціонування ринку сільськогосподарських земель – придбати їх у власність з можливістю подальшого перепродажу;

- можливості перепродати бізнес, вартість якого з урахуванням всіх зазначених факторів може істотно зрости через кілька років.

Прикладом може слугувати «Мрія Агрохолдинг» – провідна агропромислова компанія України, один з найефективніших виробників сільськогосподарської продукції в Україні та світі [7].

На сьогоднішній день «Мрія» – це вертикально інтегрований агропромисловий холдинг з власною інфраструктурою і сучасним парком автотранспорту і сільгосптехніки.

Продукція «Мрії» поставляється в більш ніж 20 країн світу, в тому числі, і найбільшим харчовим компаніям Європи.

Земельні угіддя «Мрії» складають 218 000 га, сконцентровані на Західній Україні, чорноземі якої є одними з найродючіших земель у світі. Агрохолдинг вирощує широкий спектр сільськогосподарських культур: пшеницю, ріпак, кукурудзу, цукровий буряк, картоплю, гречку, ячмінь, горох, сою і соняшник.

Агрохолдингами вважаються компанії, які мають у своєму розпорядженні більше 50 тис. га земель. Таких, на думку експертів в Україну, 40 структур. Близько 150 компаній володіють земельним фондом в розмірі 20-50 тис. га. На думку експертів, надалі ці компанії будуть нарощувати кількість оброблюваних земель і можуть незабаром перетворитися на агрохолдинги [8].

Так, основні напрямки діяльності компанії «Миронівський хлібопродукт» – птахівництво і суміжні виробництва (виробництво охолодженої курятини, готових заморожених продуктів, соняшникової олії); рослинництво (вирощування кукурудзи, соняшнику, пшениці та рапсу); інша сільськогосподарська діяльність.

На кінець 2010 р. виробничі потужності «Миронівського хлібопродукту» становлять 350 тис. тонн курячого м'яса на рік.

Продукція «Миронівського хлібопродукту» відома за брендами «Наша Ряба» (охолоджена курятина), «Легко!» (Заморожені напівфабрикати) та іншими [10].

Особливості агрохолдингів полягають у наступному:

1) господарське товариство не може мати у власності цінні папери холдингової компанії, корпоративним підприємством якої воно є [9];

2) агрохолдинги, пов'язані з іноземним бізнесом, можуть брати недорогі позики у міжнарод-

Основні організаційно-правові форми об'єднань підприємств в Україні

№ п/п	Організаційно-правова форма об'єднань підприємств	Характеристика
1	Асоціація	договірне об'єднання, створене з метою постійної координації господарської діяльності підприємств, що об'єдналися, шляхом централізації однієї або кількох виробничих та управлінських функцій, розвитку спеціалізації і кооперації виробництва, організації спільних виробництв на основі об'єднання учасниками фінансових та матеріальних ресурсів для задоволення переважно господарських потреб учасників асоціації
2	Корпорація	договірне об'єднання, створене на основі поєднання виробничих, наукових і комерційних інтересів підприємств, що об'єдналися, з делегуванням ними окремих повноважень централізованого регулювання діяльності кожного з учасників органам управління корпорації
3	Консорціум	тимчасове статутне об'єднання підприємств для досягнення його учасниками певної спільної господарської мети (реалізації цільових програм, науково-технічних, будівельних проєктів тощо)
4	Концерн	статутне об'єднання підприємств, а також інших організацій, на основі їх фінансової залежності від одного або групи учасників об'єднання, з централізацією функцій науково-технічного і виробничого розвитку, інвестиційної, фінансової, зовнішньоекономічної та іншої діяльності
5	Промислово-фінансова група	є об'єднання, яке створюється за рішенням Кабінету Міністрів України на певний строк з метою реалізації державних програм розвитку пріоритетних галузей виробництва і структурної перебудови економіки України, включаючи програми згідно з міжнародними договорами України, а також з метою виробництва кінцевої продукції
6	Асоційовані підприємства (господарські організації)	група суб'єктів господарювання – юридичних осіб, пов'язаних між собою відносинами економічної та/або організаційної залежності у формі участі в статутному фонді та/або управлінні
7	Холдингова компанія	відкрите акціонерне товариство, яке володіє, користується, а також розпоряджається холдинговими корпоративними пакетами акцій (часток, паїв) двох або більше корпоративних підприємств (крім пакетів акцій, що перебувають у державній власності)
8	Інші форми об'єднань підприємств	Спілки, союзи, асоціації підприємців, комбінат, трест тощо

3) можливість проведення IPO (розміщення акцій компанії за допомогою депозитарних розписок на Лондонській фондовій та інших біржах).

Так, агрохолдинг «Миронівський хлібопродукт» завершив розміщення 10 млн акцій компанії за допомогою глобальних депозитарних розписок за ціною 16,5 дол за акцію, таким чином залучена сума склала 165 млн дол. Про це йдеться в повідомленні, розміщеному на сайті Лондонської фондової біржі.

Крім того, Morgan Stanley і UBS Limited отримали право розмістити додатково 1,5 млн акцій протягом 30 днів після основного розміщення, в цьому випадку остаточний розмір залучених коштів становитиме 189 800 000 дол [10];

4) високий рівень диверсифікації виробництва;

5) залучення великих інвестицій в основне виробництво, що не під силу середнім і дрібним підприємствам;

6) централізація управління;

7) високий рівень кваліфікації управлінського персоналу.

В кінці 80-х років у сільському господарстві України стала виникати така форма об'єднань, як агроконсорціуми, засновниками яких стали сільськогосподарські підприємства, банки, а в ряді випадків – промислові підприємства різного профілю. Мета створення консорціуму – об'єднання фінансових, матеріальних, але часто і трудових ресурсів для вирішення певних господарських завдань.

Одним з перспективних ринкових інтегрованих структур в оздоровленні економіки підприємств є промислово-фінансові групи, які були

розпочаті в промисловості, і їх різновид – аграрно-промислово-фінансові групи (АПФГ) в агропромислового виробництва.

АПФГ – це об'єднання, до складу якого можуть входити сільськогосподарські і промислові підприємства, банки, наукові, проектні та інші установи.

Важлива роль належить в Україні асоціаціям. Так, асоціація «Український клуб аграрного бізнесу» (УКАБ) заснована в 2007 році для захисту економічних та професійних інтересів гравців аграрного бізнесу України. УКАБ є унікальною платформою в Україні для налагодження ділових контактів між лідерами агробізнесу, підвищення ефективності їх роботи та налагодження діалогу з органами державної влади. УКАБ активно сприяє українським виробникам у встановленні та підтримці міжнародних ділових зв'язків. До складу Асоціації входять найбільші виробники та переробники сільськогосподарської продукції України [11].

В окремих адміністративних районах України функціонують агрокомбінати. За своїми функціями вони займають проміжне положення між

корпораціями і компаніями. До їх складу входять з правами юридичної особи сільськогосподарські підприємства і підприємства харчової та переробної промисловості, агросервісні і торговельні підприємства. Кожен агрокомбінат створює свій фінансово-розрахунковий центр, який здійснює взаєморозрахунки між підприємствами, проводить ефективну кредитну політику. Агрокомбінату делеговані (в обумовлених договором межах) функції здійснення єдиної технічної політики, матеріально-технічного постачання, реалізації продукції та деякі інші.

Висновки. У найближчій перспективі аграрний сектор України буде активно розвиватися в напрямку об'єднання малих і середніх сільгоспдприємств в аграрні холдинги, які будуть приділяти значну увагу підвищенню ефективності роботи.

Створення та функціонування в АПК інтегрованих об'єднань за участю фінансового, промислового капіталу та іноземних інвесторів – найкоротший шлях виведення сільського господарства України на рівень найбільш розвинених в аграрному відношенні країн.

Література

1. Абчук В.А. Курс предпринимательства: Учебник [Текст] / В.А. Абчук. – СПб.: Издательство «Альфа», 2001. – 544 с.
2. Тришкина Н.А. Экономика организации (предприятия): Учебно-методический комплекс [Электронный документ] // Н.А. Тришкина. – Режим доступа: http://www.e-college.ru/xbooks/xbook010/book/index/index.html?go=part-001*page.htm#i00019.
3. Жнякін Б.О. Економіка підприємства: Навч. посібник [Текст] / Б.О. Жнякін, В.В. Краснова. – Донецьк: ДонНУ, 2002. – 180 с.
4. Примак Т.О. Економіка підприємства: Навч. посіб. [Текст] / Т.О. Примак. – К.: Вікар, 2001. – 178 с.
5. Господарський кодекс України [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №18, №19-20, №21-22. – 144 с.
6. Закон України «Про підприємства в Україні» від 27 березня 1991 року №87-ХІІ із змінами і доповненнями [Текст] // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №24. – С. 272.
7. Мрія Агрохолдинг. [Електронний документ] // Режим доступу: <http://mriya.ua/about/>.
8. Количество агрохолдингов в Украине будет расти, – эксперт. [Электронный документ] // Режим доступа: <http://www.rbc.ua/>.
9. Закон України «Про холдингові компанії в Україні» від 15.03.2006 №528-ІV.
10. «Миросовський хлібопродукт» привлек 165 млн долл. на Лондонской фондовой бирже [Электронный документ] // Режим доступа: <http://www.rbc.ua/>.
11. Ассоциация «Украинский клуб аграрного бизнеса» [Электронный документ] // Режим доступа: <http://www.agribusiness.kiev.ua/>.

УДК 330.15:336

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ ДЕРЖАВОЮ ТА ПІДПРИЄМСТВАМИ В СИСТЕМІ ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ

Гузенко Т.С.

В статті визначені особливості взаємовідносин держави та підприємств-природокористувачів, зокрема досліджено фінансово-економічний механізм природокористування, складено прогностичний баланс фінансових взаємовідносин підприємство - держава в системі фінансування природокористування загалом та аграрного зокрема.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Нераціональне природокористування в агропромислового комплексі України є, в значній мірі, наслідком екстенсивного характеру розвитку економіки, невідповідності між розміщенням соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу. Тому особ-

ливо актуальною стає необхідність оптимізації природокористування та фінансів природокористування, обґрунтування основних напрямів, виявлення резервів та визначення шляхів підвищення ефективності використання природних ресурсів, створення умов для їх відновлення в країні і, особливо, в її продовольчому комплексі.

Вісник Сумського національного аграрного університету

15

Серія «Економіка і менеджмент», випуск 6/2, 2011

На нашу думку, під відтворенням природних ресурсів та якості природних ресурсів можна розуміти відновлення природних умов економічного зростання (родючості землі, лісових ресурсів, рибних запасів та ін.), збереження та покращення якості навколишнього середовища. Саме це становить еколого-економічний процес відтворення, який включає в себе організаційну, економічну, фінансову, інформаційну та соціальну складові та відповідає принципам науковості, законності, гласності, економічної обґрунтованості.

Актуальність даної проблеми обумовлена тим, що обсяги споживання сировинних і природних ресурсів народним господарством досягли сьогодні величезних масштабів і істотно впливають на навколишнє середовище. Охорона, раціональне використання природних ресурсів, їхнє відтворення є обов'язковою умовою розвитку ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Питання фінансового забезпечення відтворення природно-ресурсного потенціалу досліджені в працях вітчизняних та іноземних вчених: О. Балацького, В. Борисової, О. Веклич, Т. Галушкіної, О. Гудзь, Б. Данилишина, М. Дем'яненка, О. Жук, О. Кашенко, М. Корецького, В. Кравціва, Л. Мельника, Є. Мішеніна, П. Саблука, М. Хвесика, А. Чупіса та інших.

Нагромаджені протягом багатьох десятиріч результати теоретичних досліджень щодо удосконалення важелів та інструментів фінансово-економічного механізму забезпечення природоохоронної, ресурсозберігаючої діяльності сільськогосподарських підприємств мають важливе значення для забезпечення подальшого розвитку конструктивних положень щодо ефективного їх функціонування. Проте аналіз існуючої теорії і практики механізмів відтворення докільця свідчить, що вони не повною мірою спрямовані на підвищення ефективності використання природних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Тому розробка теоретичних, методичних положень і практичних рекомендацій щодо вдосконалення на регіональному рівні механізму відтворення природних ресурсів в аграрній сфері є актуальними питаннями.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). У дослідженні специфічних особливостей фінансових відносин з відтворення природних ресурсів та якості докільця можна виділити наступні аспекти: теорія, методологія та організація механізмів використання. Одним з аспектів даного дослідження є подальший розвиток наукових думок суспільства на проблеми пов'язані з фінансовими відносинами з приводу відтворення природних ресурсів на регіональному рівні, зокрема в аграрній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Реалізація будь-яких природоохоронних, природозбережувальних та природовідновлюваних заходів передбачає процес залучення коштів та їх цільового використання. Проблема фінансування таких заходів загострюється. Закон про охорону навколишнього природного середовища, та інші нормативні акти встановлюють лише терміни «економічний механізм природокористування», «фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища», «система фінансування природоохоронних заходів», де визначаються лише джерела такого фінансування, крім цього фінансова та економічна література розглядає окремо і фінансовий механізм.

Саме реалізацію управління підприємством в сфері економіки та фінансів покладено фінансово-економічний механізм. В сфері регулювання природокористування підприємство використовує як економічні, так і фінансові інструменти, важелі, методи тощо, таким чином для регулювання природокористування на підприємстві діє одна з підсистем загального фінансово-економічного механізму, а саме – фінансово-економічний механізм природокористування. Зважаючи на це та на вище наведене поняття загального фінансово-економічного механізму, вважаємо необхідним поєднати ці сфери регулювання і в питанні природокористування.

Таким чином, під фінансово-економічним механізмом природокористування пропонується розуміти сукупність методів, форм і прийомів фінансового та економічного впливу на екологічний розвиток господарюючих суб'єктів, що є природокористувачами, а також систему фінансово-економічних інструментів, важелів, стимулів та індикаторів, які дають змогу реалізувати фінансово-економічний механізм та оцінити його діяльність (рис. 1.).

Фінансові відносини з відтворення природних ресурсів розглядаються нами як конкретна, певна система. Таким чином, фінансові відносини щодо охорони навколишнього середовища, складають на нашу думку, систему, що у свою чергу є однією з підсистем фінансово-економічного базису, системним формуванням більш високого порядку. Правомірність та допустимість розгляду даної сукупності відносин як системи пов'язана з тим, що фінансові відносини з охорони навколишнього середовища та його відтворення в суспільстві мають всі ознаки системи. Відтак, системі фінансових відносин з відтворення природних ресурсів та докільця органічно притаманна цілісність. Усі її елементи, ланки, підрозділи, сфери діяльності мають єдину соціо-еколого-економічну природу, тісно взаємопов'язані та взаємодіють між собою. Одночасно ця ж сама система цілеспрямовано функціонує як одна з окремих підсис-

тем в системі фінансово-економічних відносин | суспільства.

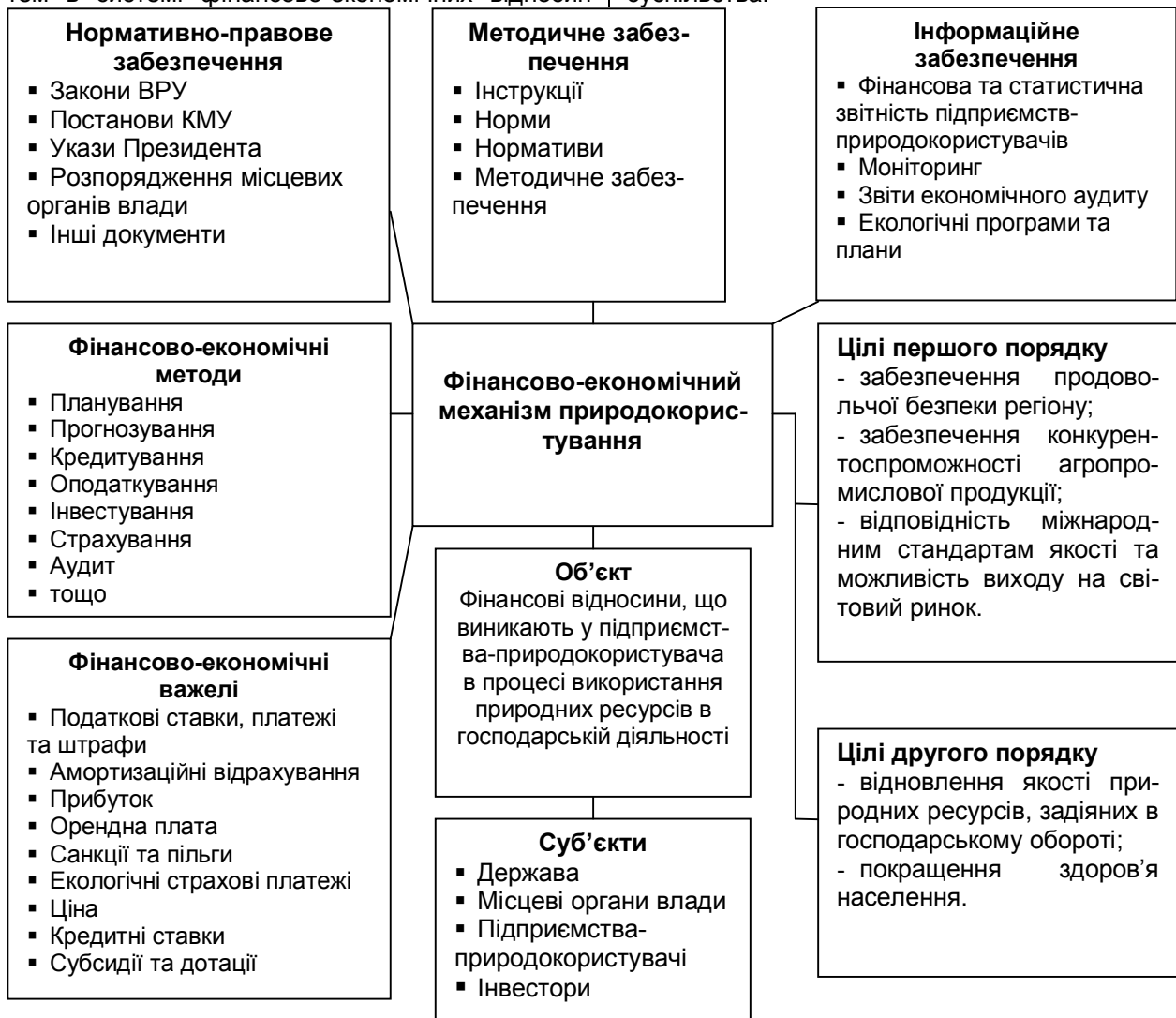

Рис. 1. Фінансово-економічний механізм природокористування

Фінансові взаємовідносини між підприємствами і державою, ми розуміємо як сукупність економічних інститутів, що беруть участь у цих відносинах. З погляду економічної теорії, фінансові взаємовідносини підприємств і держави обмежуються виплатою підприємствами державі податків і штрафів, з одного боку, і витратами держави на виплату субсидій і позик, наданням пільгових податків, безпроцентних кредитів - з іншого.

Фінансові взаємовідносини виражаються в грошових потоках. Одним із принципів, покладених в основу класифікації потоків, є чітке встановлення причин їх виникнення. Причинами виникнення грошових потоків між підприємствами і державою в системі фінансування природокористування можуть бути юридична необхідність і комерційний інтерес. Фінансові відносини - це економічні відносини з приводу формування, розподілу і використання фондів коштів.

Перший тип відносин припускає, що при внесенні плати на користь держави за розміщення відходів у навколишньому середовищі, підприємство деякою мірою знімає із себе економічну

відповідальність за збитки суб'єктів природокористування. Держава ж, як гарант правовідносин у господарській сфері, повинна забезпечити потерпілому відповідну компенсацію. Підставою для таких взаємовідносин служать закони і нормативні акти, відповідно до яких підприємства сплачують податки, а держава несе витрати у вигляді інвестування в природоохоронні заходи і пов'язані з ними витрати. Такі відносини виникають завжди і тільки там, де одним з економічних агентів є держава. Грошові потоки безоплатні, тобто не супроводжуються борговими зобов'язаннями. Потоки такого типу утворюють групу фіскальних потоків.

Комерційні відносини, навпаки, викликані саме мотивами розв'язання економічних проблем і отримання прибутку. Взаємовідносини такого роду не обов'язково встановлюються державою. Держава в таких взаємовідносинах виступає як економічний суб'єкт, але не більше того. Грошові потоки, що відповідають комерційним відносинам, здійснюються, як правило, на принципах зворотності, тобто встановлення цих відносин супроводжує виникнення боргових зобов'язань. Таким чином, пе-

рший тип відносин завжди пов'язаний із фіскальною політикою, а другий - із грошовим регулюванням.

Окремо необхідно виділити потоки, що відповідають страхуванню, тобто внеску у фонди екологічного страхування і виплати державі. Внески у фонди екологічного страхування, на відміну від податків, можуть і не бути обов'язковими і безоплатними. Такі відрахування носять цільовий характер.

Серед грошових потоків, що відповідають фінансово-кредитним відносинам, завжди можна виділити обов'язкові і добровільні. Обов'язковими потоками в цих відносинах є платежі по боргових зобов'язаннях. Такі зобов'язання виникають в економічного суб'єкта тільки після того, як інший економічний суб'єкт добровільно здійснив передачу позикових засобів. Таким чином, серед грошових потоків завжди можна виділити такі, що кореспондуються.

Для повної характеристики фінансових взаємовідносин потрібно не тільки залучення інформації, що характеризує ці взаємовідносини і заборгованість сторін за поточний рік, але й аналіз заборгованості за попередні роки. Таким чином, доцільно враховувати як потоки, так і запаси попередніх років, як накопичену заборгованість сторін. З урахуванням сказаного, під балансом фінансових взаємовідносин підприємства і держави ми розуміємо баланс, що охоплює всі фінансові відносини підприємств і держави в системі фінансування природокористування.

Загальна схема цього балансу складається з двох зв'язаних блоків. Блок А - блок потоків річних платежів підприємств державі, інший блок Б - блок грошових потоків від держави підприємствам (табл. 1).

Таблиця 1

Схема балансу фінансових взаємовідносин підприємства і держави

Блок	Характер взаємовідносин	Характеристика взаємовідносин
Блок А	1. Фіскальний характер потоків	платежі за користування природними ресурсами і плата за забруднення навколишнього середовища і розміщення відходів у межах і понад встановлені ліміти інші види впливу за забруднення навколишнього середовища і розміщення відходів (штрафи, пеня)
	2. Потоки на борговій основі	продаж права на викид цінні папери та боргові зобов'язання
	3. Екологічне страхування	страхові премії
Блок Б	1. Інвестиції в природоохоронні заходи	Вкладення коштів у відновлення природних ресурсів та навколишнє середовище
	2. Потоки на борговій основі	екологічний кредит податковий кредит цінні папери
	3. Екологічне страхування	Страхове відшкодування

Баланс фінансових взаємовідносин підприємства і держави представлений в табл. 2.

Аналіз даних цієї таблиці свідчить про наростаючу суму фіскальних потоків від підприємства до держави, що обумовлено більш інтенсивним використання природних ресурсів та отримання прибутку суб'єктами господарювання. В прогнозованому нами періоді зростатиме роль екологічного страхування, відтак зростатимуть і страхові премії. Потоки на борговій основі включатиме в себе продаж прав на викид, що дозволить реалізувати на регіональному рівні так званий «баббл-принцип» та продаж цінних паперів та боргових зобов'язань, зокрема це стосується земельних облігацій.

Щодо характеристики потоків від держави до підприємства, то перш за все, необхідно зазначити, що держава має забезпечувати відтворення якості природних ресурсів, отже сальдо взаємовідносин має бути позитивним, що підтверджують проведені нами розрахунки. Протягом

періоду, що аналізується спостерігається тенденція до зростання фінансових потоків від держави до підприємства, враховуючи це, прогнозні показники також зростають.

Переглянувши класифікатор бюджетних витрат, ми пропонуємо розрізнити поняття «інвестиції у природоохоронні заходи» та «поточні витрати на природоохоронні заходи». Так, інвестиції за своєю сутністю – це кошти вкладені у розширене відтворення, таким чином, це грошові потоки спрямовані на попередження негативного впливу на навколишнє середовище. Фінансування природоохоронних заходів, що спрямовані на вирішення вже існуючих екологічних проблем є поточними витратами на здійснення природоохоронних заходів і не можуть вважатися інвестиціями.

Враховуючи складну екологічну ситуацію та низку нерозв'язаних екологічних проблем через брак коштів, прогнозовані нами потоки поточних витрат на природоохоронні заходи зростають,

також ми прогнозуємо і зростання інвестицій у природоохоронні заходи з метою попередження нових екологічних проблем. Ці кошти щонаймен-

ше на 50 % мають спрямовуватись на створення та підтримку функціонування позабюджетних фондів відтворення природних ресурсів.

Таблиця 2

Баланс фінансових взаємовідносин підприємств і держави в системі фінансування природокористування, млрд. грн.

Форма взаємовідносин	Роки				Прогнозовані розрахунки по роках	
	1997	2000	2005	2007	2011	2013
1. Потоки від підприємства державі						
1.1. Фіскальний характер потоків:						
– платежі за спеціальне користування природними ресурсами;	0,345	0,387	1,391	1,909	2,400	3,900
– плата за забруднення навколишнього природного середовища;	0,016	0,013	0,098	0,584	0,715	1,112
1.2. Потоки на борговій основі:						
– продаж права на викид;	-	-	-	-	0,5	2,8
– цінні папери	-	-	-	-	-	0,5
1.3. Екологічне страхування :						
– страхові премії	0,001	0,007	0,019	0,032	0,044	0,250
Разом	0,362	0,407	1,508	2,525	3,659	8,562
2. Потоки від держави підприємству						
2.1. Інвестиції в природоохоронні заходи	0,025	0,050	0,070	0,284	0,165	4,348
2.2. Поточні витрати на природоохоронні заходи	0,4803	0,5396	1,629	2,457	3,519	4,734
2.3. Потоки на борговій основі:						
– екологічний кредит;	-	-	0,025	0,052	0,062	0,28
– цінні папери	-	-	-	-	-	0,5
2.4. Екологічне страхування:						
– страхове відшкодування	0,0007	0,0064	0,008	0,019	0,022	0,55
Разом	0,506	0,596	1,732	2,812	3,768	10,412
Сальдо взаємовідносин	0,144	0,189	0,224	0,287	0,109	1,850

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Запропонований баланс фінансових взаємовідносин в сфері природокористування надає наступні аналітико-статистичні можливості:

- по-перше, з його допомогою з'являється можливість робити висновки про характер фінансово-кредитних відносин між даними економічними суб'єктами, про розмір і структуру взаємних боргових зобов'язань;

- по-друге, аналіз балансу дозволить виявити кореспондуючі відносини обох сторін і зустрічні потоки, дати обґрунтовані рекомендації по удосконаленню тих або інших форм фінансових взаємовідносин;

- по-третє, динамічні ряди фінансово-грошових показників важливі і мі собою, і як статистична база для прогнозування їхніх обсягів і структури - як на рівні підприємства, так і на рівні регіону.

В сучасних умовах фінансова структура позабюджетних фондів екологічного спрямування, враховуючи становлення ринкової економіки в Україні, має формуватись дотримуючись принци-

пів фінансування екологічних програм регіонального рівня через створення змішаного типу екологічних фондів, умови формування капіталу яких є найбільш дієвими для реалізації регіональних природоохоронних програм і досягнення загальнонаціонального екологічного ефекту.

За таких умов позабюджетні фонди екологічного спрямування відіграють важливу роль в формуванні екологічної національної політики і реалізації природоохоронної та природовідновлюваної політики на рівні регіону.

Однією з проблем на шляху досягнення цілей екологічної політики в усіх регіонах країни є недостатність державного фінансування, яке на сьогодні залишається основним джерелом фінансових ресурсів, спрямованих на охорону та відтворення довкілля. У той самий час, ресурси господарств приватної та підприємницької форм власності майже не залучаються.

На сьогодні в сфері охорони, збереження та відтворення природних ресурсів, зокрема земельних, спостерігається наступна ситуація: проведення природоохоронних заходів відбувається на компенсаційній основі, тобто спочатку збиток

навколишньому середовищу завдається, а вже потім його відшкодовують. Дана система не є прийнятною для стійкого агропромислового розвитку, а тому повинна бути змінена на таку, яка б мала змогу попереджати еколого-деструктивний вплив підприємств-природокористувачів.

Виходячи з цього, подальших досліджень вимагають питання формування ефективного

фінансового механізму, який дозволить в умовах чіткої програмної основи реалізовувати в довгостроковому періоді стабільне забезпечення виконання природоохоронних та відтворювальних заходів на регіональному та національному рівнях.

Література

1. Борисова В.А. Економічні аспекти відтворення родючості та раціонального використання сільськогосподарських земель / В.А. Борисова // Вісник СНАУ. Серія: Фінанси і кредит. – №1. – 2008. – С. 293-299
2. Кашенко О.Л. Фінанси природокористування / Кашенко О.Л. - Суми: Видавництво "Університетська книга", 1999.- 421 с.
3. Малік М. Інституціоналізація аграрного підприємства: трансформація та ефективність / М. Малік, О. Шпикуляк // Економіка АПК. - № 7. – 2010. - С. 132-139
4. Чупіс А.В. Фінансові технології розвитку земельних відносин / А.В. Чупіс, М.М. Геєнко // Вісник СНАУ. Серія: Фінанси і кредит. - №1. – 2008. - С.19-25
5. Веклич О.О.: Сучасні тенденції фінансового забезпечення природоохоронної діяльності в Україні / О.О. Веклич // Фінанси України. - № 11. – 2009. - С. 20-34

УДК 379.838

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ РЕКРЕАЦІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Іванченко Н.М., Андрієнко К.О.

У статті проаналізовано розвиток туристично-рекреаційної галузі України, виокремлено головні тенденції та перспективи, запропоновано рекомендації для забезпечення подальшого прискорення розвитку цієї галузі.

Вступ. Туризм характеризується як один із видів економічної діяльності, що стрімко і динамічно розвивається, випереджаючи за темпами зростання доходів від нафтовидобутку і автомобілебудування.

На початку XXI століття у сучасному світі сформувалося нове ставлення до туризму - для багатьох це уже не розкіш, а природна необхідність. В деяких європейських країнах навіть сформувалося таке поняття, як "право на туризм", що відображено в Глобальному етичному кодексі туризму, прийнятому Всесвітньою туристичною організацією.

Український туризм з року в рік працює динамічно та прибутковіше, нарощує обсяги виробництва товарів і послуг, підвищує якість і культуру обслуговування. Розвиток даної галузі сприяє підвищенню стану економіки, надає нові робочі місця, задовольняє потреби відпочиваючих.

Постановка завдання. Метою даної статті є розкриття суті та структури курортно-туристичного комплексу України з метою виділення основних передумов розвитку; визначити проблеми та перспективи розвитку рекреаційного туризму в Україні; моніторинг ринку туристичних послуг.

Результати. На сьогоднішній день є багато праць науковців, що займаються проблемами рекреаційного розвитку. Зокрема, Биркович В.І., Кифяк В.Ф., Матеш В.А., Орлов, Сафігуліна В., Стеченко Д.М., Уварова Г., Харічков С.К., Цибух В.І., Цьохла С.Ю. [1-5, 7-14].

Розвиток рекреації та туризму, як відомо, визнано одним із пріоритетів соціально-економічного зростання держави, вагомим чинником стабілізації та структурної перебудови національної економіки. На підтвердження цієї тези достатньо навести факти щодо визначення пріоритетів розвитку України у Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2015 р. (постанова КМ України №1001 від 21.07.2006р.) – «розвиток курортно-рекреаційної сфери» [12].

Відомо, що сьогодні рекреація та туризм є одним з найприбутковіших видів бізнесу у світі. Цей сектор останнім часом стає дедалі важливішим у структурі національних економік і розвивається дуже швидкими темпами. У країнах, що надають розвитку рекреації та туризму пріоритетного значення, ця сфера послуг зростає набагато швидше, стаючи не тільки дедалі значимішою частиною національних економік, але й найважливішим наповнювачем державної скарбниці [13].

Отже, цілком природно, що рекреація і туризм не можуть не бути пріоритетною сферою перспективного розвитку будь-якої сучасної держави, якщо вона має необхідний для цього природно-ресурсний потенціал та здатна забезпечити для досягнення цієї мети підвищення інвестиційної активності, реалізацію стратегічного сценарію підвищення конкурентоздатності рекреації і туризму як сектору національної економіки на внутрішньому та міжнародних ринках рекреаційних та туристичних послуг.

Важливе значення для розвитку як міжнародного, так і внутрішнього туризму мають туристичні

тичні ресурси, які є основною метою подорожей. За цих обставин вони зумовлюють і визначають найважливіші економічні показники туризму, такі, як кількість туристів, ціну на послуги, географію подорожей, їх сезонний розподіл, тривалість перебування та ін.

За своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати туристичною державою світового рівня. Розширення міжнародних зв'язків відкриває нові шляхи для просування національного туристичного продукту на світовому ринку, залучення до світового інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності [7].

Геостратегічна роль України як з'єднувальної ланки між Північчю і Півднем Європи, між Європою і країнами Кавказу очевидна. Демократичний вибір і послідовність у проведенні реформ, активний розвиток дво- та багатостороннього співробітництва як з усіма європейськими державами, так і з провідними інституційними структурами та економічними об'єктами.

Україна відкрита і для міжнародного туристичного співробітництва, яке повною мірою віддзеркалює загальноєвропейські інтеграційні політичні та соціально-економічні процеси, враховує основні загальнонаціональні пріоритети. Виходячи з національних інтересів, міжнародна туристична політика України багатовекторна, реалізується на засадах економічної доцільності та взаємовигідної співпраці з конкретною країною або регіоном, враховує особливості певного туристичного ринку [8].

Під туристичними ресурсами розуміють сукупність природних та штучно створених людиною об'єктів, що мають комфортні властивості та придатні для створення туристичного продукту. Як правило, наявність туристичних ресурсів визначає формування туристичного бізнесу в тому чи іншому регіоні.

Україна володіє багатими природно-кліматичними, культурно-історичними та національно-етнографічними ресурсами, які створюють передумови для розвитку багатьох видів туризму. Більшість регіонів України має туристичні ресурси, які відносяться до всіх трьох груп, що дає можливість виходу на туристичний ринок з привабливими туристичними пропозиціями.

Рекреаційні ресурси - природні й антропогенні геосистеми, тіла та явища природи, які мають комфортні властивості і споживчу вартість для рекреаційної діяльності і можуть бути використані з метою відпочинку та оздоровлення людей у певний час та за допомогою існуючих технологій і матеріальних можливостей.

Рекреація - розширене відтворення сил людини (фізичних, інтелектуальних та емоційних) або діяльність, спрямована на відновлення продуктивних сил людини.

В Україні значну частину природного потенціалу складають: рекреаційні ландшафти (лісові,

приморські, гірські), оздоровчі ресурси (мінеральні води та лікувальні грязі), природно-заповідні об'єкти (національні природні та регіональні ландшафтні парки, біосферні заповідники, парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва тощо), території історико-культурного призначення (пам'ятки архітектури та містобудування, історико-архітектурні заповідники та ін.) [9].

Це унікальні ресурси для перспективного розвитку туризму, зон рекреації і курортів та найбільш збережена частина природного довкілля.

Площа освоєних та потенційних рекреаційних територій в Україні (без радіаційно забруднених) становить 12,8% території країни і розподіляється відповідно до природних особливостей семи рекреаційних регіонів: Карпатський, Придністровський, Дніпровський, Донецько-Приазовський, Поліський, Причорноморський, Кримський. При визначенні цих регіонів враховувались наступні фактори: геополітичне положення (розташування території, наявність трудових ресурсів, транспортних комунікацій, джерел сировини, енергії, історія розвитку території, традиції та ін.), наявність рекреаційних ресурсів, стан туристичної інфраструктури, попит на рекреацію та туризм, туристично-рекреаційна політика регіону [2].

Найголовнішим у ефективному використанні рекреаційних ресурсів є наявність туристичної інфраструктури. Це готелі, мотелі, будинки відпочинку, пансіонати, санаторії, заклади харчування, транспортні засоби, заклади для розваг, атракції та ін. Тут доцільно відзначити, що на початок 2009 року в Україні налічується 1258 підприємств готельного господарства загальною кількістю 100,67 тис. місць. За формою власності вони розподіляються таким чином: 40% перебувають у державній та комунальній власності, 57% - у колективній та 3% - у приватній. Рекреаційні можливості України характеризуються також наявністю 3304 санаторно-курортних та оздоровчих закладів різної відомчої підпорядкованості та форм власності, в тому числі: санаторії 487, санаторії-профілакторії - 357, бази та інші заклади відпочинку - 2015, пансіонати відпочинку - 235, будинки відпочинку - 38, пансіонати з лікуванням - 68, інші заклади - 104 [5].

Природні рекреаційні ресурси — природні та природно-технічні геосистеми, тіла, явища природи, які мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності та можуть бути використані для її організації впродовж певного часу. Напрямок рекреаційної діяльності визначається економічними і соціальними потребами суспільства, загальною культурою населення. Він пов'язаний з обсягом і характером відрізків вільного часу і потребує для реалізації особливих властивостей простору. Рекреаційна діяльність — невід'ємна частина сучасного способу життя. Залучаючи у сферу цієї діяльності природні об'єкти, культурні комплекси, технічні системи та інші складові рек-

реаційного потенціалу, людина знаходить або формує, а суспільство розвиває особливі територіальні рекреаційні системи.

Рекреаційні ліси становлять близько 10 відсотків усіх лісів державного лісового фонду. Фітолікувальні ресурси обмежуються параметрами рекреаційного використання лісів, їхніми водоохоронно-захисними властивостями, цілющим впливом на організм людини і сприятливим санітарно-гігієнічним фоном для лікування, відпочинку, туризму [10].

Одним з найважливіших чинників лікувальної рекреації є наявність природних мінеральних вод. За існуючою класифікацією їх поділяють на вісім основних бальнеологічних груп: мінеральні води без специфічних компонентів та властивостей, вуглекислі, сірководневі, залізисті та миш'якові, йодобромні, радонові, боровмісні та слабкомінералізовані з високим вмістом органічних речовин. Практично в Україні виявлені та досліджені майже всі групи мінеральних вод.

Найбільша кількість джерел мінеральних вод зосереджена в західній частині України, зокрема в Закарпатській області. Багато джерел в Луганській, Дніпропетровській, Полтавській, Рівненській областях. Є вони також в Івано-Франківській, Харківській, Житомирській, Вінницькій, Хмельницькій, Київській, Черкаській, Донецькій та Запорізькій областях. Окремі джерела стали основою формування таких відомих курортів, як Хмільник, Трускавець, Східниця, Моршин, Немирів [2].

Досить значні в Україні запаси лікувальних грязей. Зосереджені вони головним чином у південних та північно-західних областях. На базі грязьових покладів функціонують найстаріші в Україні грязьові курорти — Бердянськ, Євпаторія, Куяльник, Саки, Хаджибейський тощо. У північно-західних областях поширені торфові грязі. Їх використовують на курортах Миргород, Моршин, Немирів, Черче тощо.

До головних проблем даної галузі слід віднести наступне: по-перше це відсутність належного інвестування та зацікавленості з боку держави; по-друге це екологічні проблеми. Останній фактор є характерним, перш за все, у зв'язку з аварією на Чорнобильській АЕС в 1986 р. Більшість готелів, мотелів, кемпінгів, санаторіїв, баз відпочинку та туристичних баз будувались за проектами, що сьогодні не відповідають міжнародним стандартам. Мережа їх активно формувалась у період масового туризму, з інтенсивною експлуатацією та несвоєчасним капітальним і поточним ремонтом, що призвело до значного зносу цих будівель та оснащення [10].

На початок 2009 року в Україні функціонують 2,7 тис. туристичних підприємств, що становить 64% від загальної кількості тих, які отримали ліцензію на туристичну діяльність. Більше половини (52%) діючих туристичних підприємств сконцентровано у трьох регіонах: м. Київ (25%), Ав-

тономна Республіка Крим (18,%), Одеська область (9,0) [12].

Але тільки наявності інфраструктури, призначеної для туризму, недостатньо, її необхідно розглядати в широкому значенні, основні елементи якої повинні виконувати не тільки винятково рекреаційну функцію, а й служити провідним фактором піднесення всього соціально-економічного життя країни.

В рекреаційній інфраструктурі, одне з ключових місць належить транспортній системі. Питання охоплює проблему транзитних перевезень, організацію залізничного сполучення, розвиток автомагістралей, повітряного, морського, річкового транспорту.

Україна має розвинуту мережу автомобільних доріг і залізниць, аеропортів, річкових і морських портів. Авіаційний, автомобільний, залізничний, річковий і морський транспорт здатні забезпечити перевезення туристів з резервом транспортних потужностей на деяких видах транспорту. [13]

Актуальною для України залишається проблема водопостачання і каналізації населених пунктів, і, в першу чергу, рекреаційних центрів.

Проблема інфраструктурного облаштування території України може бути вирішена лише завдяки інвестуванню в її розбудову великих коштів, в тому числі з боку центральної та місцевих влад, її розв'язання можливе лише в контексті практичних дій по економічному піднесенню країни.

Якщо говорити про стратегію і тактику формування рекреаційного комплексу, то першим принциповим моментом формування стратегії розвитку рекреації в регіоні є питання про офіційне визнання місця і ролі цієї галузі в економічній структурі та, відповідно, визначення курсу практичних дій на різних рівнях управління.

Розрахунки економічної доцільності прискореного використання рекреаційного потенціалу свідчать про те, що дана галузь повинна стати принаймні рівноправною сферою інтересів і сприяння органів державної влади. Вони мають встановити й визначити загальну стратегію дій (залежно від кон'юнктури ринку) та відповідний режим економічного сприяння індустрії відпочинку, впровадити територіально локалізовані екологічні регламенти розвитку. Тобто державна політика повинна бути спрямована на формування сприятливого ринкового середовища для соціально ефективного, економічно вигідного і екологічно допустимого розвитку рекреаційного бізнесу.

Другий принциповий момент - визначення місця і ролі рекреаційної сфери в системі соціально-економічних пріоритетів територіального розвитку. З усіх потенційно можливих варіантів зазначимо два:

1) рекреаційна сфера, залишаючись у полі зору державних і представницьких органів влади,

все ж розвивається як другорядна галузь, в основному функціонуючи за залишковим принципом;

2) рекреаційна галузь визнається пріоритетною сферою перспективного розвитку регіону з чітко визначеною відносно неї політикою і програмою дій. Вона займає адекватне місце на всіх рівнях державного управління, що через різні форми сприяння стимулює підприємницьку активність у сфері рекреаційного бізнесу, залучення інвестицій, в тому числі й іноземних, тощо. При цьому рекреація розглядається в широкому аспекті розвитку, високі орієнтири якого можуть бути досягнуті через забезпечення належного рівня інфраструктури, підготовки кадрів, екологічної безпеки. В такому випадку вона дала б своєрідний поштовх практичним діям в інших сферах, безпосередньо з нею не пов'язаних.

Другий варіант, на думку автора, і повинен стати основною стратегічною лінією державної політики рекреаційного освоєння областей України. При цьому слід виходити як з соціальних, так і з чисто економічних критеріїв. Рекреаційна галузь має розглядатися як сфера задоволення важливих суспільних потреб, яка до того ж є ефективною в економічному плані і повинна поступово зайняти одне з провідних місць у територіально-галузевої структурі регіону. Такий підхід до рекреації диктує тактику дій і зміст програми її розвитку, що повинна передбачати формування такого ринкового середовища, організаційні, економічні і правові умови якого сприяли б розвитку бізнесу в цій сфері, вільній конкуренції продуцентів рекреаційних послуг у рамках встановлених екологічних норм і територіальних регламентів.

Розвиток матеріально-технічної бази рекреації залежатиме від багатьох чинників: рекреаційної активності населення, зростання його доходів, коливання цін на путівки, темпів економічних реформ, впровадження української валюти та її конвертованості, насичення товарного ринку, лібералізації зовнішньоекономічної діяльності та ін. Тому прогнозувати процеси в рекреаційній сфері на віддалену перспективу надзвичайно важко.

В найближчий період, очевидно, зберігатиметься тенденція до зниження життєвого рівня населення. Зростання цін випереджатиме зростання доходів. Посиляться соціальні диспропорції між різними верствами населення. Найбільш ймовірним буде подальше зростання вартості путівок, що також «гаситиме» рекреаційну активність населення. В цей період треба очікувати значного перевищення пропозицій послуг над реальним попитом на них. Основний контингент відпочиваючих становитиме найбільш матеріально забезпечена частина населення.

Оскільки основну частку потенційних споживачів послуг санаторно-курортних закладів

становлять люди похилого віку, а це переважно малозабезпечені верстви населення, то ймовірно зростання цін на путівки може відчутно знизити попит на лікування й оздоровлення в Трускавці, Моршині, Великому Любені, Немирові, Шкло, на курортах Закарпаття. Тому актуальним залишається питання про державні дотації в санаторно-курортну сферу.

На найближчі роки, на думку автора, в основу рекреаційної політики треба покласти такі пріоритети: забезпечення «внутрішньої конвертованості» рекреаційних послуг шляхом підвищення їх якості та розширення асортименту, поліпшення умов обслуговування; обмеження нового будівництва рекреаційних об'єктів, реконструкція і модернізація діючих; концентрація коштів та ресурсів на об'єктах інфраструктури. Вільні кошти туристських організацій на вигідних засадах доцільно вкладати в об'єкти, безпосередньо не зв'язані з їх діяльністю (дороги, водопостачання і каналізація, зв'язок, служби сервісу тощо). В перспективі ці інвестиції працюватимуть на туристський ринок; організація приміських зон відпочинку. Оскільки існує значний нереалізований попит на оздоровлення і відпочинок в південних районах, доцільно створити умови для його задоволення в умовах регіону; з огляду на перспективу доцільною є організація виробництва екологічно чистої сільськогосподарської продукції для задоволення потреб відпочиваючих у високоякісних продуктах харчування. Світовий досвід показує, що налагодження такої справи при міжнародній сертифікації продуктів і відповідній рекламі може послужити серйозним привабливим фактором і розширити ринок збуту рекреаційних послуг; активне залучення приватного сектора (особливо в гірській частині) до рекреаційного бізнесу. Це дозволило б значною мірою зняти напруження (в першу чергу, в «пікові» періоди) в питаннях про розміщення відпочиваючих та їх харчування. Для цього слід провести інвентаризацію приватного житлового фонду, укласти прямі договори з його власниками, обумовивши в них всі умови співпраці, види і якість послуг, що надаються; пошук оптимальних форм залучення іноземного споживача через створення відповідного сервісу обслуговування і надання рекреаційних послуг, що користуються попитом на міжнародному ринку (наприклад, ліцензійне мисливство); створення сучасної інформаційно-маркетингової служби в сфері рекреаційного бізнесу, основні завдання якої полягають у вивченні та прогнозуванні попиту на рекреаційні послуги, і внесення відповідних ініціатив органами управління щодо забезпечення балансу між попитом і пропозиціями; формування банку ділових ідей та їх експертна оцінка; вивчення структури і напрямів туристських потоків та їх прогнозування; вивчення міжнародного ринку рекреаційних послуг, активності і пропозицій зарубіжних партнерів тощо; підготовка висококваліфікованого кадрового потенціалу у сфері рекреаційного

бізнесу; налагодження потужної реклами, випуск високоякісного інформаційно-довідкового матеріалу.

Одже, реалізація наведених пріоритетів створить необхідні стартові умови для подальшого цілеспрямованого розвитку рекреаційної індустрії, що дозволить «відвернути» тенденцію до зниження попиту на лікувально-оздоровчі і туристські послуги, поступово розширити ринок їх збуту. Паралельно з цими процесами необхідно реалізувати ряд науково-організаційних заходів з метою забезпечення екологічно допустимих масштабів, темпів і територіальних пропорцій розвитку рекреаційного комплексу.

Висновки. Одже, підсумовуючи наведене, можна зробити такі висновки. Україна має всі об'єктивні передумови, щоб стати однією з передових рекреаційно-туристичних країн світу, однак аналіз сучасного стану функціонування вітчизняної рекреаційно-туристичної сфери свідчить про те, що ефективність її діяльності стримується через не вирішеність низки проблем. Насамперед, це проблеми нормативно-правового забезпечення функціонування галузі, для вирішення яких

необхідно внести відповідні зміни та доповнення до чинного законодавства; затвердження національних стандартів усіх видів рекреаційних і туристичних послуг.

Основними напрямками формування ефективного механізму реалізації стратегічних завдань подальшого розвитку рекреаційно-туристичної сфери має бути: оптимально збалансоване державне та регіональне регулювання суспільно-економічних відносин у сфері організації та розвитку рекреації та туризму; забезпечення доступності санаторно-оздоровчих та рекреаційно-туристичних послуг для всіх верств населення; ефективна інвестиційна політика.

Вирішення існуючих проблем, названих у статті, та врахування існуючих перспектив розвитку рекреаційно-туристичної сфери України стане запорукою модернізації наявного рекреаційного та туристичного потенціалу держави, динамічного розвитку рекреаційно-туристичної сфери, забезпечення її сталої конкурентоспроможності серед стратегічно пріоритетних секторів національної економіки.

Література

1. Биркович В. І. Тенденції та перспективи розвитку туристично-рекреаційної галузі в Закарпатській області // Стратегічні пріоритети (Дар), 2009. №2(11). - С. 218-224
2. Іванух І., Данилишин Б. Природно-ресурсний потенціал України і шляхи підвищення його використання // Економіка України- 2008.-№1,с. 36-38.
3. Кифяк В.Ф. Рекреаційна спеціалізація як умова посилення конкурентоспроможності регіону // Формування ринкових відносин в Україні, 2009. №2. - С. 157-161
4. Кифяк В. Ф. Сфера рекреації та туризму як складова регіональної економічної системи // Формування ринкових відносин в Україні, 2006. №1. - С. 116-119
5. Матеш В.А. Україна запрошує на відпочинок // Вісті з України- 2009.-№4- С.54.
6. Опанащук Ю. Я. Індустрія гостинності: суть, зміст і характерні особливості // Підприємництво, господарство і право. -2008.№8, -с. 168-169.
7. Орлов, Олівер Важливість курортно-рекреаційного комплексу зростає // Економіст., 2008. №10. - С. 74
8. Сафіулліна В. Перспективи розвитку курортної галузі та рекреаційних територій в Україні // Управління сучасним містом, 2007. №1/12. - С. 88-94
9. Стеченко Д.М. Наукові аспекти економічної діагностики природно-рекреаційного потенціалу регіону // Формування ринкових відносин в Україні, 2010. №1. - С. 136-139
10. Уварова Г. Рекреаційно - туристичний потенціал України // Географія та основи економіки в школі., 2008. №2. - С. 29
11. Хамініч С.Ю., Жигулін А.А Ефективність методів управління маркетингом у сфері туризму // Економіка: роблеми теорії та практики. Збірник наукових праць.-Випуск 229-Дн-ськ: ДНУ, 2007.- С. 190-198
12. Харічков С. К. Проблемні питання сталого розвитку рекреації та туризму в Україні // Південноукраїнський правничий часопис, 2007. №1. - С. 210-218
13. Цибух В.І. Стан і перспективи розвитку туризму в Україні, Туристично-краєзнавчі дослідження.-2009.№2. - С.68.
14. Цьохла С. Ю. Активізація та розвиток інвестиційної діяльності в сфері курортно-рекреаційного господарства // Інвестиції: Практика та досвід, 2008. №22. - С. 6-10

УДК 061.5:65:338.24

КОРЕГУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ СТРУКТУРИ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ У ПЕРІОД ВПРОВАДЖЕННЯ В НЬОМУ ПРОЦЕСНО-ОРІЄНТОВАНОГО МЕНЕДЖМЕНТУ

Лук'янова О. Ю.

Стаття присвячена розкриттю формування можливого напрямку корегування організаційної структури управління вітчизняним підприємством у період впровадження в ньому процесно-орієнтованого менеджменту. Приведено можлива структура для перехідного етапу, вказано місце та роль служби реалізації РОМЕ-проектів у структурі управління підприємством. Описані переваги, які одержить підприємство при використуванні даної пропозиції.

Постановка проблеми в загальному вигляді. На сучасному етапі для українських підприємств питанням високої актуальності є їхній перехід від функціональної структури до процесно-орієнтованої, що було докладно обґрунтовано у попередніх публікаціях [1; 3; 4]. У період впровадження процесно-орієнтованого менеджменту багато підприємств зіштовхуються із завданнями, які не вирішувалися раніше: виконання різних робіт із вивчення, розробки, формування бізнес-процесів відповідно вимогам до їхніх результатів – товарам Gs; [6], розробка критеріїв збалансованої системи показників, урахування впливу стохастичного середовища та інші. Ці роботи не були відображені у функціях служб підприємства. Крім того, відповідно до нової процесно-орієнтованої моделі структура управління підприємством повинна бути перебудована згідно процесному типу, а через обмежені ресурси підприємства одразу це здійснити неможливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні існують багато різноманітних праць авторів, які використовуються для пояснення того, яким чином краще здійснювати перехід до процесних структур. Це роботи В.І. Большакова, С.Д. Бушуєва, В.Т. Вечерова, В.Г. Єліферова, В.М. Кірнос, В.В. Репіна, Р.Б. Тяна, М. Cagan, J. Champy, T. Davenport, W. Deiters, J. Dyche, W. Glick, V. Gruhn, M. Hammer, G. Huber, H. Johansson, J. Nelis та інших. Однак розкриттю питання про корегування організаційної структури управління підприємством у період впровадження в ньому процесно-орієнтованого менеджменту в умовах України було приділено недостатньо уваги, що й сформуло мету даної статті.

Мета статті – запропонувати можливий напрямок корегування організаційної структури управління вітчизняним підприємством у період впровадження в ньому процесно-орієнтованого менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. При здійсненні переходу від функціональної структури до процесно-орієнтованої необхідна й особлива «перехідна» форма структури управління, побудована за функціональним або дивізіонним типами. Вона повинна також мати можливість вирішувати нові завдання, передача яких існуючому підрозділу є нераціональною: немає фахівців, що мають освіту та досвід у цьому напрямку, більш того, на них вже покладено навантаження, яке неможливо поєднати із проектними роботами нового типу без шкоди для реалізації робіт виконуваних раніше.

У ході дослідження була оцінена можливість реалізації механізму управління проектом впровадження процесно-орієнтованого менеджменту підприємства з урахуванням вимог збалансованої системи показників та обмежених ресурсів у діяльності підприємства в умовах ієрархічної структури управління підприємством (функціональній, дивізіонній). У цих структурах управління

для використання згаданого механізму варто створити спеціалізований підрозділ (службу), у функції якого буде входити комплекс робіт із підготовки впровадження й удосконалення процесно-орієнтованого менеджменту підприємств (POME). Введення в експлуатацію й управління проектом впровадження POME з урахуванням закладених обмежень й вимог, внесення змін до структури й ICOM-компонентів бізнес-процесів раціонально здійснювати відповідним службам підприємства, використовуючи при цьому загальноприйнятій дії з управління проектами [6].

Даний підрозділ, про створення якого йде мова, може бути створений у вигляді служби, до якої будуть входити досвідчені фахівці в області управління проектами, процесного управління, реалізації принципів VOC-підходу й стандарту ISO 9001:2008 (рис.1). Повноваження даних фахівців мають давати їм можливість безперешкодного залучення фахівців (якщо буде потреба) з інших функціональних підрозділів або стратегічних бізнес-одниць (СБО) для досягнення поставленої мети та сформульованих завдань. Здійснювати управління подібною службою може заступник топ-менеджера підприємства (наприклад, директор розвитку). На рис.1 подано графічне пояснення місця і ролі, які має займати й виконувати служба реалізації POME-проектів у структурі управління підприємством.

Механізм управління проектом впровадження процесно-орієнтованого менеджменту підприємства (з урахуванням його обмежених ресурсів і вимог збалансованої системи показників) здійснюється таким чином [5]: 1) у рамках циклу PPPP (P(3)) організації ефективного управління проводиться аналіз поточних виходів і оцінка їхньої відповідності вимогам споживачів і сформульованій меті підприємства, проводяться критеріальні й інтегральні оцінки (G_i , E_j); 2) власники приймають рішення (P(3)) про необхідність корекції бізнес-процесів підприємства (P(4)); 3) інформація 1) і 2) є тригером дій служби реалізації POME-проектів (P(3), P(4)); 4) у ході функціонування механізму управління POME можуть бути розроблені рекомендації щодо зміни мети діяльності підприємства, способів і засобів її досягнення (P(4)); 5) відповідальні стратегічних функціональних служб (за напрямком реалізації перспективного й стратегічного управління розробляють стратегію досягнення поставленої мети й повідомляють про неї служби реалізації POME-проектів (P(4)); 6) проводячи аналіз інформації щодо характеристик діяльності підприємства, СБО, товарів, ICOM-компонентів і структури бізнес-процесів служба реалізації POME-проектів ухвалює рішення щодо раціональної послідовності поліпшення й визначає, що саме і яким чином має бути удосконалено (P(4)); 7) за допомогою співробітництва інших служб підприємства, служба реалізації POME-проектів проводить роботи зі створення необхідних проектів удосконалення

бізнес процесів підприємства та передає рекомендації з їхнього впровадження (P(4)); у процесі функціонування служби по реалізації РОМЕ-проектів розробляються рекомендації зміни мети діяльності підприємства (4) та стратегії її досягнення (8) (P(4)). Потім відповідальними особами здійснюється реформування системи бізнес-процесів (P(4)) і початок їхнього функціонування (P(1)).

На рис.1 зображено модель, яка побудована згідно дивізіонної ознаці, яка більш підходить для завдання, розглянутого в даному дослідженні (функціональна структура також може бути перетворена за подібною схемою).

У дивізіонній структурі чітко розділене управління окремими товарами й окремими функціями. Ключові фігури в управлінні організаціями з дивізіонною структурою – керівники СБО. Поява таких структур обумовлена збільшенням розмірів підприємств, диверсифікованістю їхньої діяльності, зміною технологічних процесів у стохастичних умовах. Додавання в структуру підприємства ще одного рівня ієрархії призведе до того, що керівник вищого рівня не зможе приймати стратегічні рішення за окремими напрямками діяльності.

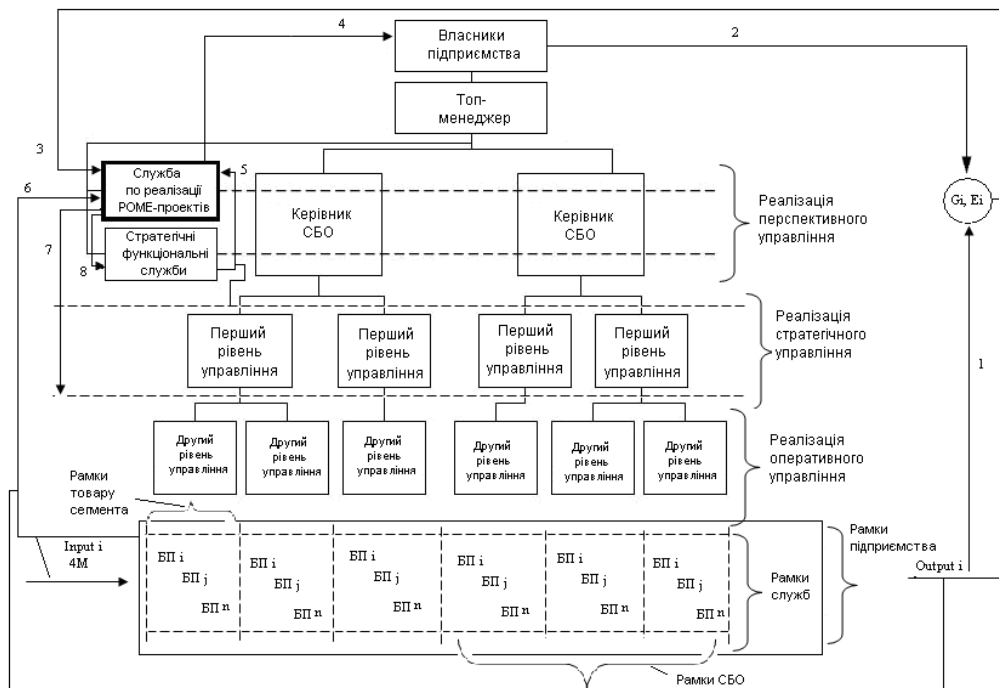

Рис.1. Місце та роль служби реалізації РОМЕ-проектів у структурі управління підприємством

Вихід із цієї ситуації - у використанні принципу відділення стратегічних і координаційних цілей від рішення оперативних завдань. У дивізіонній структурі він втілений у делегуванні значного числа повноважень керівникам СБО, що очолюють ці напрямки, надаючи їм певну самостійність, але залишаючи за керівництвом підприємства стратегію розвитку, науково-дослідні розробки, фінансову й інвестиційну політику та інше. Так, функціональна структура перетворюється в дивізіонну структуру управління. У цьому типі структур зроблена спроба сполучення централізованої координації й контролю діяльності з децентралізованим управлінням.

Ключовими фігурами в управлінні організаціями з дивізіонною структурою є керівники СБО.

Структуризація по СБО, як правило, виробляється згідно одному із критеріїв: товарам; орієнтації на певні групи споживачів; територіям, що обслуговуються; декількох ринках або великих групах споживачів; видах продукції та регіонами, у яких її продають; регіонах і видах продукції.

У дивізіонних структурах управління більша частина штабних функцій (фінансове управління, облік, планування й т.д.) надаються виробничим службам. Це дозволяє їм частково або повністю взяти на себе відповідальність за розробку, виробництво та збут власної продукції. Як наслідок, управлінські ресурси верхнього рівня підприємства вивільняються для вирішення стратегічних завдань.

Переваги дивізіонної структури полягають у забезпеченні: управління підприємствами з великою чисельністю співробітників і територіально вилученими підрозділами; більшої гнучкості та більш швидкої реакції на зміни в оточенні підприємства, у порівнянні із функціональною; при розширенні кордонів самостійності СБО вони стають «центрами одержання прибутку», активно працюючи з підвищення ефективності й якості виробництва; має місце більш тісний зв'язок виробництва зі споживачами (табл. 1).

Таблиця 1.

Недоліки дивізійної структури управління та шляхи їх усунення

Недоліки	Причини недоліків	Шляхи усунення
Розбіжність, протиріччя інтересів самостійних підрозділів і корпоративних інтересів підприємства	Недосконале вище керівництво. Відсутність процесного підходу, системи бюджетування. Слабке мотивація та спрямованість на кінцеві результати	Посилення керівників вищого рівня управління. Використання процесного підходу. Впровадження системи бюджетування та мотивації.
Велика кількість ланок управлінської вертикалі; між робітниками та керуючим виробництвом підрозділу – 3 і більше рівні управління, між робітниками та керівництвом підприємства – 5 і більше	Недостатнє делегування повноважень нижчестоящим рівням.	Визначення зони компетенції нижчестоящих керівників і делегування їм відповідних повноважень.
Роз'єднаність штабних структур відділень від штабів підприємства	Слабка координація	Посилення вищого керівництва.
Основні зв'язки - вертикальні, тому залишаються загальні для ієрархічних структур недоліки - перевантаженість керівників, погана взаємодія при рішенні питань, суміжних для підрозділів та інше.	Відсутність документованих горизонтальних зв'язків	Введення процесного підходу, налагодження горизонтальних зв'язків
Дублювання функцій на різних рівнях і як наслідок - дуже високі витрати на утримання управлінської структури	Слабка координація	Чітке розмежування функцій. Верхні рівні мають займатися стратегічними завданнями підприємства в цілому, нижні - по своїх напрямках. Але певне дублювання неминуче.
Відірваність центрального апарату від конкретних сфер діяльності організації, ризик зловживань, ріст чисельності управлінського персоналу	Недоліки впровадження систем бюджетування, відсутність автоматизованої системи управління або її мала ефективність.	Впровадження систем бюджетування та автоматизованого управління

Висновки. Проведене реформування організаційної структури підприємства в період розробки та впровадження процесно-орієнтованого менеджменту підприємства (POME), дозволить зробити її більш гнучкою й динамічною, що швидше реагуватиме на зміни середовища. Інформація, викладена у даній статті, одержить своє продовження в подальшому практичному дослідженні розробки та впровадження POME на підприємств-

вах виноробної та будівельної галузей. Результати даного дослідження можуть бути корисні топ-менеджерам підприємств, працівникам консалтингових фірм, що працюють у напрямі розробки і впровадження POME-проектів, спеціалізованим регіональним органам щодо впровадження інновацій у діяльність підприємств, а також студентам економічних спеціальностей і менеджменту.

Література

1. Вечеров В.Т., Лук'янова О.Ю. Визначення основи для формування бізнес-процесів виноробного підприємства (з урахуванням забезпечення споживчих властивостей товару конкретного сегмента ринку) / В.Т. Вечеров, О.Ю. Лук'янова // Інвестиції: практика та досвід. – Київ, 2010. – №9. – С. 38–44.
2. Вечеров В.Т., Лук'янова О.Ю. Розробка критеріїв удосконалення бізнес-процесів з урахуванням вимог BSC (на прикладі виноробного підприємства) / В.Т. Вечеров, О.Ю. Лук'янова // Економіка та управління національним господарством. Збірник наукових праць Донецького державного університету управління (серія «Економіка»). – Донецьк, 2009. – Випуск 141. – Том X. – С. 84–94.
3. Вечеров В.Т., Лук'янова Е.Ю. Обоснование и выбор возможного пути решения проблемы внедрения процессно-ориентированного менеджмента на предприятиях Украины / В.Т. Вечеров, Е.Ю. Лук'янова // Вісник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури. – Дніпропетровськ, 2008. – №8 – С.36–38.
4. Лук'янова Е.Ю. Оптимизация деятельности транскордонных кластеров на основе процессного менеджмента / Е.Ю. Лук'янова // Науковий вісник ЧТЕІ КНТЕУ. Черновці, 2010. №4 (40). – С.211 – 216.
5. Лук'янова Е.Ю. Разработка механизма корректирования бизнес-процессов предприятия в современных условиях / Е.Ю. Лук'янова // Економіка та держава, 2010. – №1. – С.65 – 68.
6. Лук'янова Е.Ю. Формализация задачи внедрения процессно-ориентированного менеджмента на винодельческих предприятиях Украины / Е.Ю. Лук'янова // Агросвіт. – Київ, 2010. – №2. – С.23–29.

УДК: 334.73:631.115

КООПЕРАТИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК СПЕЦИФІЧНЕ СФЕРА ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Бурак А. І.

В статті дано визначення поняття кооперативного середовища та визначено елементи, що становлять його основу. Описано механізм функціонування цього середовища та інтеграційний механізм розвитку кооперативного процесу, на основі чого вироблено шляхи підвищення ефективності його діяльності.

Вісник Сумського національного аграрного університету

27

Серія «Економіка і менеджмент», випуск 6/2, 2011

Постановка проблеми. В процесі функціонування господарюючих суб'єктів відбувається їхня співпраця та взаємодія. Часто така співпраця відображається в об'єднуючих діях підприємств для спільного ведення господарської діяльності. До такого роду співпраці ми відносимо саме кооперацію. Кооперація між господарствами може розглядатись двояко: як техніко – технологічний процес, коли підприємства створюють взаємодоповнюючу продукцію, і як форму сільськогосподарської співпраці. Цілю кооперації між малими підприємствами є організаційно-економічна форма як засіб отримання кращих економічних умов для своєї діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання вивчення розвитку та функціонування кооперативів знаходимо у працях вчених В. Зіновчука, П. Саблука, О. Чайнова та інших. Щодо причин виникнення організацій, то цю проблему досліджували відомі іноземні економісти Р. Коуз та Д. Норт, праці яких послужили ідеєю для аналізу даної проблеми. Оскільки поняття кооперативного середовища та механізм його функціонування не досліджувались, тому постає завдання, щоб розкрити та вивчити дану тему.

Постановка завдання. Завданням статті є визначення поняття кооперативного середовища, описати механізм взаємодії елементів цього середовища та інтеграційний механізм розвитку кооперативного процесу.

Виклад основного матеріалу. Розглядаючи підприємства як сукупність суб'єктів ринку можна говорити про кооперативну співпрацю як явище, що має свої напрямки та процеси. На основі такої взаємодії створювались нові форми та види як економічних суб'єктів, так і самих кооперативів. Важливий вплив на формування яких мали закони та законодавчі акти. Всі ці дії виокремлювали та вирисовували принципи кооперації та їх функціонування в реалії. Тому середовище в якому формуються та розвиваються кооперативні зв'язки можна назвати кооперативним.

Кооперативне середовище – це сформована інституціями специфічна сфера в якій діють кооперативні форми організації виробництва, кооперативні процеси та принципи функціонування, вплив на які мають ті чи інші економічні інституції. Це середовище виступає як відокремлений своєрідний механізм кооперативного процесу, проте не потрібно розглядати його як зовсім окрему частку від всього економічного процесу. Таким чином, процеси, що відбуваються в його середині є нерозривно пов'язані із оточуючим середовищем, серед яких виділяємо інституційне, економічне, соціальне, екологічне. Функціонування налагодженого механізму всередині кооперативного середовища та належна взаємодія з іншими середовищами, є запорукою його розвитку та ефективного впливу на суб'єктів господарювання, які в тому середовищі працюють.

Кооперативне середовища формують наступні елементи:

- інституційне забезпечення;
- суб'єкти кооперації;
- форми та види кооперації;
- принципи кооперативної взаємодії;
- процеси кооперації;
- механізми взаємодії.

Взаємодію елементів кооперативного середовища та процеси, які в ньому відбуваються розглянемо на рисунку 1.

Подана нами модель передбачає і механізм дії, що відбувається між елементами кооперативного середовища та нерозривну взаємодію із навколишнім середовищем. Ця взаємодія виступає у вигляді процесів, які регулюють механізм та зв'язок між середовищами як явищами.

Основою внутрішнього функціонування кооперативного середовища є прийняття відповідних законів та норм, в яких закладено принципи організації та діяльності кооперації, а саме взаємодію з державою на підставі тих принципів. Правовими документами і головними формальними інститутами в кооперативному середовищі виступають: Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 та Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003. Таким чином принципи становлять собою певне інституційне навантаження. Оскільки інституційне середовище поняття абстрактне, тут воно конкретизується у вигляді формальних та неформальних аспектів, а саме формальних – норм та законів, та неформальних – звичаїв і правил. У нашому випадку інституційне забезпечення є формалізацією інституційного середовища у вигляді норм і законів, які передбачають та визначають у своєму складі принцип роботи кооперації.

Нерозривний зв'язок виникає також із іншими середовищами, серед яких економічне. Оскільки будь-який кооператив є суб'єктом економічної діяльності та підпорядковується економічним законам, і на нього поширюються закон попиту та пропозиції, механізм конкуренції, тому він виступає як елемент економічного механізму та є невіддільним від ринку.

Взаємодію із соціальним середовищем розуміємо як вплив соціально-психологічного чиннику на настрій та поведінку суб'єктів діяльності, що може проявлятися у вигляді неформальних інституцій, а саме в бажанні чи не бажанні співпрацювати з кооперативами та подальшого вступу у них. Не менш важливим аспектом соціального характеру виступає безприбуткова діяльність кооперативу.

Зв'язок із екологічним середовищем проявляється у використанні чиннику виробництва – землі, що є найважливішою складовою для сільськогосподарських підприємств. Отже земля виступає основою організації виробництва та взаємозв'язком між кооперативним середовищем і екологічним середовищем.

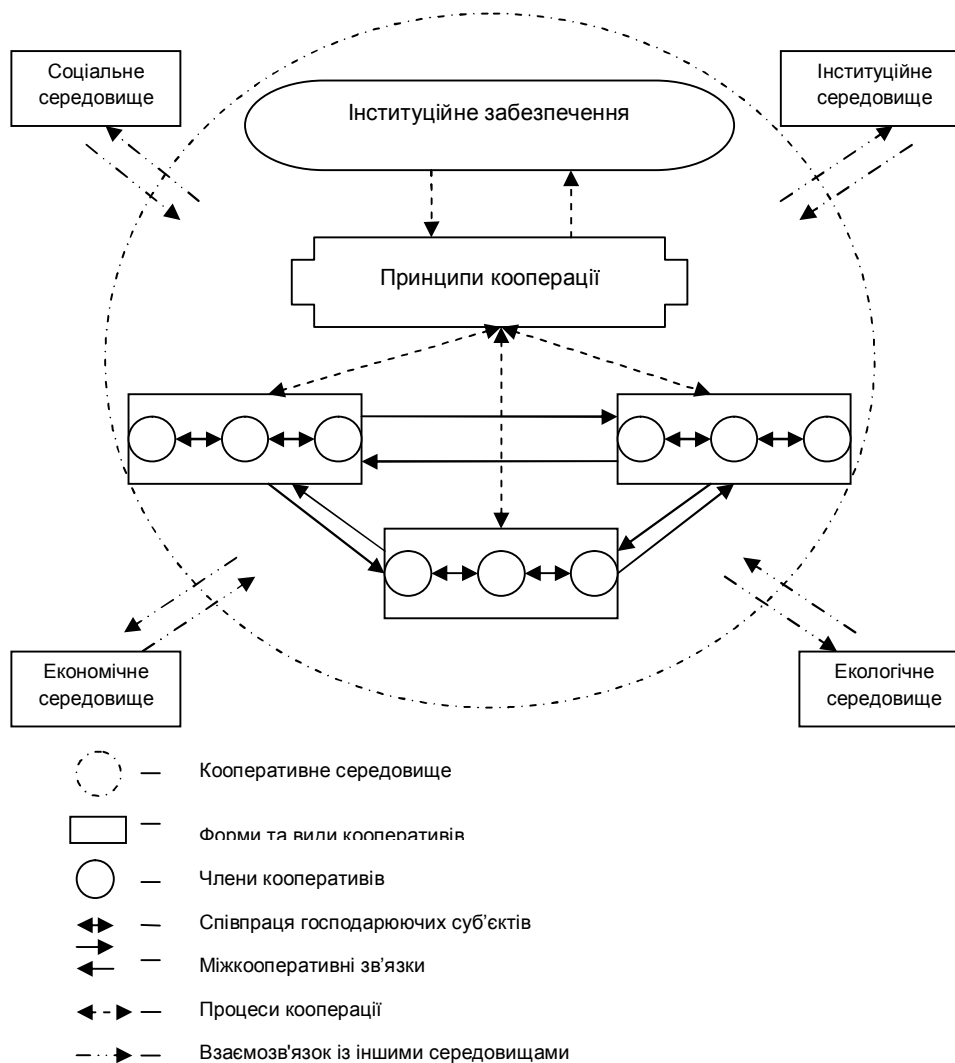

Рис. 1. Модель кооперативного середовища та його взаємодія з оточуючим середовищем

Джерело: власна розробка автора

Оскільки ми розглядаємо кооперативне середовище в цілому та взаємодію із різними середовищами, то належну увагу також потрібно приділити іншим частинам, які становлять його основу. Це середовище формується із суб'єктів господарської діяльності. Їхнє функціонування може відбуватися в рамках кооперативного середовища, тоді підприємства виступають як члени кооперативу та функціонують всередині цього середовища, або їхня діяльність може бути поза його межами. Підприємства, які не є членами кооперативу відповідно не входять в це середовище, але їм можуть надавати послуги. Кооперативи можуть взаємодіяти як із агро холдингами, так і фізичними особами підприємцями, які не виступають їх членами. Графічну модель співпраці кооперативів та суб'єктів економічної діяльності подаємо на рисунку 2.

В перспективі суб'єкти економічної діяльності, які співпрацюють із кооперативами, також можуть стати його членами, коли побачать в цьому вигоду. Тому вони виступають як джерело приросту кооперативу. Діяльність кооперації в

цих межах має бути соціально та економічно привабливою, бо ті господарства, що знаходяться поза межами кооперативного середовища мали б інтерес долучитись до кооперативів.

А сам процес долучення та перехід суб'єктів діяльності до функціонування на принципах кооперації формує інтеграційний механізм розвитку кооперативного процесу.

Висновки з даного дослідження. Отже, в даній статті дано визначення поняття кооперативного середовища та визначено елементи, що становлять його основу. Описано механізм функціонування цього середовища та інтеграційний механізм розвитку кооперативного процесу. Для того, щоб належно виконувалась діяльність цього механізму, необхідно посилити стимули на суб'єкти некооперативного середовища таким чином, щоб вони прилучалось до участі в кооперативному середовищі. І тому механізм і процес, що проявляється через стимули, через вплив держави, буде механізмом розвитку і розширення кооперації як суспільно-економічного явища, а кооперативне середовище в свою чергу набира-

тими більшими розмірами та тіснію, стабільною взає- | модію його елементів.

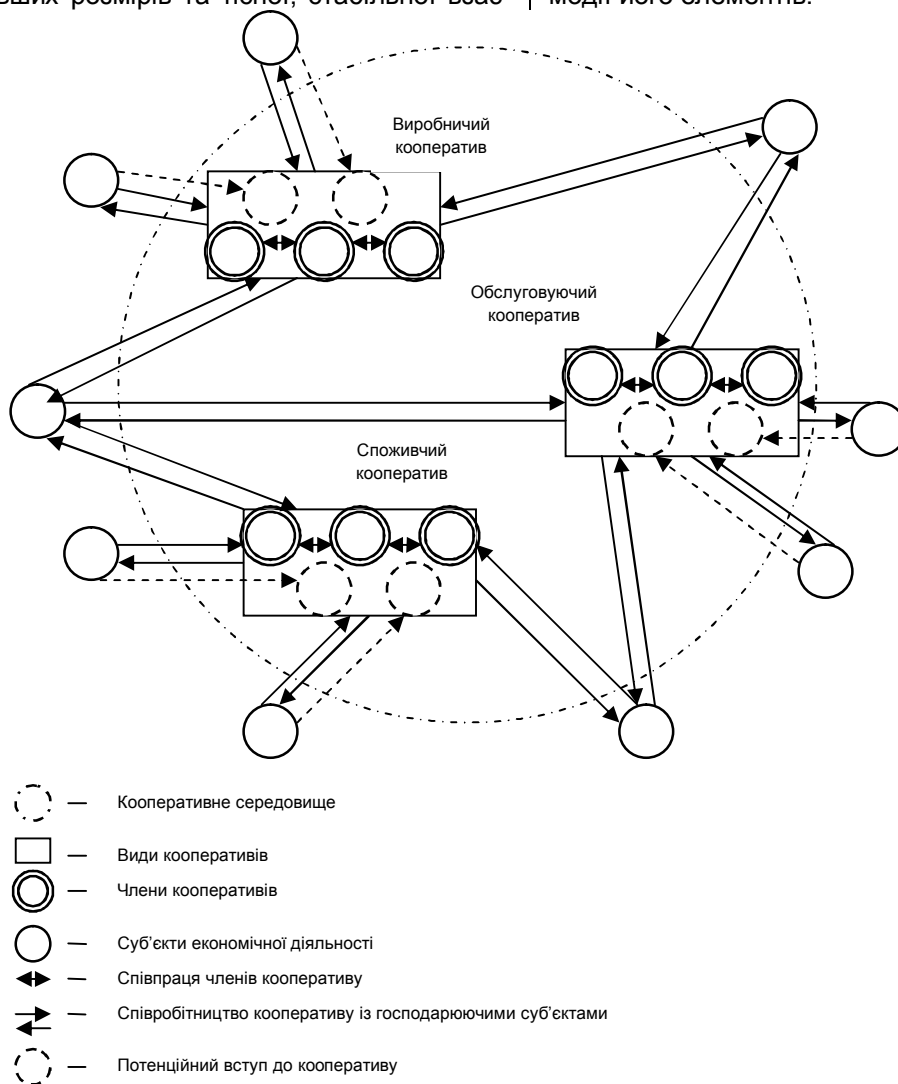

Рис. 2. Модель інтеграційного механізму розвитку кооперативного процесу

Джерело: власна розробка автора

Література

1. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» від 17.07.1997 №469/97-ВР.
2. Закон України «Про кооперацію» від 10.07.2003 №087-ІV.
3. Коуз Р. Г. Природа фірми: Походження, еволюція і розвиток / За ред. О. Е. Вільямсона, С. Дж. Вінтера. Пер. з англ. А. В. Куликова. – К.: А.С.К., 2002, - 336 с.
4. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки./ Пер. з англ. І. Дзюб – К.: Основи, 2000. – 198 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ АГРОГОСПОДАРЮВАННЯ

УДК 338.43.01 (477)

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АГРОБІЗНЕСУ В КОНТЕКСТІ ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Єранкін О. О.

В статті обґрунтовано доцільність застосування маркетингової концепції соціальної відповідальності як необхідної складової стратегічного розвитку агробізнесу в Україні. Розроблено концепцію взаємодії державних інституцій та приватних компаній з метою ефективного розвитку сільських територій.

Постановка проблеми. Виникнення та розвиток агрохолдингів спричинили існування різних точок зору стосовно їх впливу на розвиток сільської місцевості. Є різні точки зору стосовно оцінки змін у традиційних виробничих відносинах на селі і ролі в цьому діяльності агрохолдингів: або функціонування агрохолдингів прискорить знищення села, або ж діяльність агрохолдингів є суттєвою підтримкою для сільського розвитку і процвітання.

Роль агрохолдингів в розвитку агробізнесу є значною і буде підвищуватися в перспективі шляхом концентрації сільськогосподарської землі через її оренду та банкрутство неефективних аграрних підприємств. Отже, головним завданням є не допущення викривлення конкурентної боротьби в аграрному секторі економіки та сприяння створенню можливостей для багатокладного її розвитку, а також збереження соціальної основи розвитку сільських територій..

Аналіз існуючих досліджень за даною проблемою. Питання соціальної відповідальності бізнесу, в тому числі і в аграрній сфері, активно досліджуються науковою спільнотою. Серед актуальних робіт в цьому напрямку слід виокремити таких авторів, як Андрійчук В.Г. [1], Благов Ю. [2], Дем'яненко С.І. [3], Івасів І.Б. [5], Котлер Ф. [7], Ламбен Ж.-Ж. [8], Тульчинский Г. [9], Туркин С. [10], Хорунжий М.И. [11]. Проте, залишаються невирішеними питання формування системи участі нових агропромислових формувань у вирішенні актуальних соціальних проблем тієї місцевості, де вони генерують основні фінансові потоки.

Формулювання цілей статті. Головною метою статті є обґрунтування доцільності застосування маркетингової концепції соціальної відповідальності як необхідної складової стратегічного розвитку агропромислових формувань в Україні та розробка концепції взаємодії державних інституцій та приватних компаній з метою ефективного розвитку сільських територій.

Виклад основного матеріалу. Як відомо, в наш час людство все більше переймається глобальними проблемами, в результаті чого з'явилися такі течії сучасного маркетингу, як *соціально-етичний* та *екологічний маркетинг*, представники яких вважають, що споживач передусім

обиратиме товари тих компаній, які дбають про поліпшення життя усього суспільства. Концепцію суспільного маркетингу запропонував у 1979 році Філіп Котлер [7]. Згідно з нею завданням компанії є визначення потреб, бажань й інтересів цільових ринків і забезпечення задоволення їх шляхом, більш ефективним й економічним порівняно з конкурентами, але водночас таким, що зберігає й підвищує добробут усього суспільства і окремих споживачів. Соціально-етичний маркетинг базується на трьох положеннях:

- бажання споживачів не завжди збігаються з їхніми довгостроковими інтересами, а також з інтересами суспільства загалом;

- споживачі віддають перевагу компаніям, які демонструють справжню турботу про їхнє благополуччя й благополуччя суспільства загалом;

- найважливішим завданням компанії є адаптація до цільових ринків таким чином, щоби забезпечити не тільки власні потреби, а й індивідуальне і колективне благополуччя із тим, щоби залучити і зберегти споживачів.

Компанія, яка вирішила стати на шлях відповідального маркетингу, має чітко сформулювати й проголосити етичні правила, за якими вона будуватиме відносини з ринком [4]. Назагал неетична поведінка зашкоджує функціонуванню всієї економічної системи, знижує довіру громадян до ролі маркетингу в ринковій економіці, може призвести до домінування маніпулятивного чи дикого маркетингу [8, с. 51–52]. На жаль, в Україні розуміння соціальної відповідальності поки не стало правилом. Так, за результатами дослідження ООН в Україні у 2005 році 50% українських компаній відносять розв'язання соціальних проблем суто до функцій державних структур, тоді як бізнес має забезпечувати власникам отримання прибутків, а державі – податків [6].

В останні роки в агропромисловому комплексі України активно відбуваються процеси зростання капіталізації та консолідації ринків, коли домінуючу роль відіграють нові агропромислові формування та транснаціональні корпорації. На основі агрохолдингів формуються своєрідні кластери, які сприяють інвестиційно-інноваційному розвитку окремих галузей сільського господарства. Агрохолдинги природно за-

ймають досить перспективну та практично вільну нішу в аграрному секторі економіки України, витісняючи з неї традиційних товаровиробників.

Проте, поза увагою часто залишається таке питання, як сприяння розвитку соціальної сфери на селі. На перший погляд ця проблема не стосується бізнес-структур, що працюють на селі. Проте таке становище, на наш погляд, тимчасове. Мірою свого визрівання український бізнес мусить застосовувати сучасні концепції маркетингу – концепції стратегічного управління, соціально-етичного маркетингу та маркетингу відносин. Стратегічний погляд на бізнес вимагає далекоглядної політики, яка не можлива без збереження селянства як носія української автентичності, культури і духовності нації. Компанії, що інвестували капітали в аграрне виробництво, все більше відчувають проблему кадрового дефіциту, особливо щодо висококваліфікованих фахівців, які конче необхідні для повноцінного переходу на інноваційний напрям та інтенсивні технології із застосуванням сучасної техніки.

Концентрація землі агрохолдингами шляхом витіснення з ринку оренди землі певної кількості аграрних підприємств і фермерів створює загрозу соціально-економічну ситуацію на селі, основними характеристиками якої є: припинення існування сільськогосподарських підприємств, як юридичних осіб; втрата для певної кількості сільських жителів місця роботи; ненадходження до місцевих сільських рад податкових та інших платежів від підприємств, що припинили своє існування; відсутність фінансування на створення та підтримку сільської інфраструктури, яке здійснювали сільськогосподарські підприємства.

Слід зазначити, що окремі агрохолдинги несуть витрати, пов'язані з підтримкою соціальної інфраструктури села (табл. 1). Проблемою є те, що агрохолдинги не сплачують податків до місцевих бюджетів. Як правило, вони зареєстровані у містах, а тому і податки платять за місцем реєстрації. Колишні колективні сільськогосподарські підприємства, які втратили статус юридичної особи, перетворилися у філії або підрозділи агрохолдингів. Тому потрібно запровадити механізм, який би забезпечував сплату податків підприємствами і організаціями, що ведуть агробізнес не за місцем реєстрації їх головної компанії, а за місцем діяльності їх аграрних підрозділів, тобто у сільській місцевості. Це дозволить сільським радам акумулювати кошти місцевих бюджетів для розвитку соціальної інфраструктури села.

Таким чином, з метою інтенсифікації участі агрохолдингів у розвитку сільської місцевості, слід чітко розділити сферу відповідальності держави та приватного бізнесу і розробити систему стимулів щодо здійснення «соціальних» інвестицій агрохолдингами. При цьому можна змодельовати принаймні три базові сценарії вирішення проблеми:

1. «Сильна держава». Держава повністю бере на себе утримання і розвиток соціальної сфери села, користуючись коштами державного і місцевого бюджетів. Даний сценарій впливає із впевненості у тому, що проблеми реанімації та розвитку аграрного виробництва мають бути цілковито компетенцією сільськогосподарських підприємств, а зайнятість сільського населення, розвиток і планування сільських територій, їх соціальне облаштування мають стати прерогативою виключно держави і сільських громад.

Цей сценарій реалізовується у країнах з високим рівнем соціального розвитку. Втім, в Україні, на нашу думку, існують суттєві перешкоди для його реалізації: постійний великий дефіцит бюджету України, низька ймовірність появи нових інноваційних сфер (інших джерел для дотацій селу), аграрний сектор сам виступає «донором» для соціальної політики держави, корумпованість при розподілі коштів. Досвід здійснення аграрної політики в Україні засвідчує що, незважаючи на виділення порівняно великих сум підтримки для аграрного сектору та прийняття низки відповідних законів, вона в цілому є неефективною.

2. «Мінімальне втручання держави». За основу береться використання принципів лібералізму в економіці.

Ймовірність такого сценарію є досить низькою, про що свідчить досвід більшості країн світу. Україна, на нашу думку, ще не готова для цього (є значні диспропорції розвитку, які потрібно усунути – перш за все нерозвиненість конкурентного середовища).

3. «Спільний інтерес бізнесу і держави».

В основі повинно бути розуміння того, що держава і бізнес чітко усвідомлюють свої інтереси і можливості та шукають компромісні зони взаємодії. Держава в разі неможливості і неспроможності виконувати соціальні функції розробляє стимули до залучення в цей процес представників капіталу, які, в свою чергу, посилюють свої конкурентні позиції через реалізацію сучасної концепції соціальної відповідальності. Для цього – пропонується механізм активної взаємодії консолідованих представників суб'єктів агробізнесу із державними структурами. На наш погляд, цей сценарій є бажаним і реалістичним варіантом розвитку подій.

Міжнародний досвід розвитку АПК свідчить, що без науково обґрунтованого і послідовного проведення аграрного протекціонізму подолати кризові явища в АПК неможливо. Проте держава в сучасному світі не має сприйматися як єдино можливий «рятівник» аграрного сектору. Глобалізація світової й української економіки призвела появу транснаціональних корпорацій (ТНК) та фінансово-промислових груп, які, власне, є «державою в державі», а окремі світові лідери за своїм фінансовим потенціалом значно перевищують фінансові можливості окремих країн. От-

же, при здійсненні аграрної політики за державною треба залишати ті функції, які безпосередньо належать до її компетенції (передусім питання, пов'язані із продовольчою безпекою), або ті, що їх

державні органи можуть компетентно виконати. Слід дотримуватися золотого правила: «риннок регулює – держава коригує».

Таблиця 1

Приклад реалізації концепції соціально-етичного маркетингу підприємствами АПК України

Компанія	Приклад реалізації концепції
«Астарта-Київ»	Фінансово підтримує дитячі будинки, лікарні, будинки ветеранів і учасників війни, церкви, школи. Надається можливість навчання у вищих навчальних закладах України за рахунок холдингу кращим учням підшефних шкіл, підтримуються дитячі футбольні команди, організуються екскурсії переможцям олімпіад, надається допомога у придбанні новітнього технічного устаткування.
«Укрзернопром»	Участь у вирішенні соціально важливих проблем, які гостро стоять перед населенням сільської місцевості (допомога лікарням, дитячим будинкам, церквам, школам). Здійснюється шефство над школами, розташованими у населених пунктах, де працюють підприємства компанії.
«СварогВестГруп»	Дотримуються етичних правил ведення бізнесу у прозорий та відкритий спосіб (своєчасна сплата податків). Діяльність на покращення життя у територіальній громаді. Укладають угоди про соціальне партнерство з кожною територіально-адміністративною одиницею, на якій веде свою роботу.
«Нібулон»	Допомагає місцевим навчальним закладам, будинкам культури, бібліотекам у придбанні сучасного комп'ютерного, копіювального, музичного та іншого обладнання. Розроблено програму «Нібулонівський стандарт», відповідно до якої здійснюється допомога дитсадкам, інтернатам. Виділяє кошти на розвиток інфраструктури як Миколаєва, так і сільської місцевості: ремонт міських доріг, газифікацію, надання допомоги церквам, благодійним фондам, дітям-сиротам, інвалідам, організаціям ветеранів війни та праці, фінансова підтримка публікації літературних видавництв, закупівлю навчальної літератури для навчальних шкіл, побудову дерев'яної фортеці. Продаж і доставка зерна за собівартістю в рамках благодійної програми ООН гуманітарної допомоги мешканцям Ефіопії.
«АВК»	Закупівля літератури для соціально незахищених дітей
«Kraft Foods»	Самообмеження реклами власної продукції (снекі, солодощі) на дитячу аудиторію, яка може бути для них шкідливою.
«МакДональдз Юк-рейн»	Фінансування реконструкції комплексу сімейних кімнат у відділенні дитячої онкології Інституту онкології АМН України
«Coca-Cola»	Попередження споживачів про небезпеку власної продукції (загроза зайвої ваги). Відмова від експериментів над тваринами. Участь у програмі з очистки водяних джерел («Кожна крапля має значення»).
«Молочний аль-янс»	Екологічні проекти (встановленні на виробничих підприємствах холдингу систем очищення стоків). Інвестиції в даний проект складають біля EUR 6 млн.
«Оболонь»	Сприяння зменшенню викидів у атмосферу (поглиблення повторної переробки власної продукції)
«Nemiroff»	Дотримання етики бізнесу – орієнтація рекламних матеріалів на аудиторію старше, ніж 25 років. Ремонт і закупівля обладнання для спортивних майданчиків (програма «Спортивну Україну будуємо разом»).
«Оболонь»	Запустили сайт «Споживай відповідально!», присвячений культурі споживання пива, а також відповідальному відношенню до будь-яких напоїв, які містять алкоголь.
«Sintal Agriculture»	Будують фундаментальні довгострокові відносини з орендодавцями з метою зниження впливу можливої дестабілізації на ринку у разі відміни мораторію на продаж землі.
«Шостка/Бел Україна»	Здійснюють інвестиції в розвиток персоналу, соціальну інфраструктуру.
«КОНТІ»	Підтримка дитячих фестивалів, надання допомоги постраждалим внаслідок стихійних лих. Фінансова підтримка кращих випускників вишів.
«Tetra Pak»	Використання матеріалів, зроблених із дерев, які вирощені у лісах, де дотримуються принципи раціонального природокористування.
«Бунге Україна»	Надання допомоги постраждалим внаслідок стихійних лих.
«IDS Group»	Приєднання до глобальної екологічної ініціативи зі зменшення викидів CO2 в атмосферу – Carbon Action Plan (CAP) (скорочення витрат пластику на одну пляшку).

Джерело: власна презентація на основі даних компаній

Окремі функції, які намагається реалізувати держава, успішно можуть виконати приватні структури. Завдання держави при цьому полягає у встановленні спеціальних стимулів та чітких і прозорих «правил гри» й недопущенні лобіювання інтересів окремих учасників ринку та суб'єктивного визначення власних повноважень.

За умов приходу ТНК методи ручного управління можуть втратити силу, оскільки такі компанії мають величезну підтримку урядів провідних країн і міжнародних організацій.

Умовою участі приватних структур у розв'язанні загальнодержавних проблем є прийняття ними зобов'язань сприяти покращенню

аграрної політики в країні, зокрема на основі програм енергозберігаючих технологій виробляти високоякісну конкурентоспроможну продукцію в обсягах, достатніх для забезпечення продовольчої безпеки; створювати необхідні умови для роботи й проживання селян і отримання ними доходів на рівні, не меншому від середнього по народному господарству; забезпечення соціальних гарантій працівників трудових колективів і їхніх сімей; своєчасно і в повному обсязі здійснювати платежі в державний бюджет і різні фонди.

Влада та бізнес мають укладати своєрідні угоди або меморандуми щодо врахування стратегічних інтересів усіх сторін та пошуку шляхів до компромісу зі спірних питань. В даному випадку повинні сформуватися своєрідні кластери, які можуть мати певну автономію і мораторій на постійне втручання адмінресурсу. Крім того, такі агрохолдинги отримують додаткові ринкові преференції (додаткові квоти на експорт зерна, виробництво цукру, податкові пільги). Наприклад, в разі відміни сплати фіксованого сільськогосподарського податку для великих ФПГ, частина витрат, які вони здійснюють на розвиток соціальної інфраструктури сільської місцевості, можуть бути зараховані як податкові платежі. У відповідь на це держава надає представникам бізнесу гарантії щодо надання необхідної допомоги, дозволеної у рамках міжнародних зобов'язань України, а також буде максимально сприяти просуванню та обстоюванню інтересів українського бізнесу на зовнішніх ринках.

Слід також докорінно переглянути фундаментальні принципи оцінки отримання підприємствами АПК України фінансової державної допомоги. Обмежена фінансова допомога, яка надається або повинна надаватися аграріям, фактично втрачається ними внаслідок некваліфікованих дій чиновників. Для усунення зазначеного недоліку пропонується визначити (на макрорівні та на рівні окремих суб'єктів господарювання) показник реального рівня державної допомоги як різницю між номінальною (законодавчо визначеною) державною допомогою та реальними втратами аграрних виробників від адміністративних втручань в ринкові процеси. Запропонований підхід дозволяє визначити частину державної допомоги аграрному сектору економіки України як компенсацію суб'єктам агробізнесу за виконання ними соціальних функцій перед суспільством.

Висновки. Державі потрібно сприймати агрохолдинги як об'єктивну реальність і заходами державної політики спрямовувати їх діяльність в русло державної аграрної стратегії, зокрема і щодо розвитку сільських територій. Слід чітко розділити сферу відповідальності держави та приватного бізнесу і розробити систему стимулів щодо здійснення «соціальних» інвестицій агрохолдингами за принципом «спільний інтерес бізнесу і держави». Також слід докорінно переглянути фундаментальні принципи отримання підприємствами АПК України фінансової державної допомоги, пов'язавши її з виконанням ними соціальних функцій перед суспільством.

Література

1. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – №2. – С. 3–9.
2. Благов Ю. Корпоративная социальная ответственность: эволюция концепции / Благов Ю. – М.: Высш. школа менеджмента, 2010. – 272 с.
3. Дем'яненко С.І. Агрохолдинги України: процес становлення та розвитку / Дем'яненко С.І. // Економіка України. – 2009. – №12. – С. 50-61.
4. Єранкін О.О. Маркетинг підприємств АПК в умовах глобалізації: [Монографія] / О.О. Єранкін. – К.: КНЕУ, 2009. – 424 с.
5. Івасів І.Б. Управління вартістю банку: [Монографія] / І.Б. Івасів. – К.: КНЕУ, 2008. – 288 с.
6. Карпенко Д. О пользе «корпоративного гражданства» / Карпенко Д. // Компаньон. – 2006. – 29 авг.
7. Котлер Ф. Основы маркетинга / Котлер Ф. – М.: Прогресс, 1991. – 736 с.
8. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, ориентированный на рынок. Стратегический и операционный маркетинг / Ж.-Ж. Ламбен. – СПб.: Питер, 2007. – 800 с.
9. Тульчинский Г. Корпоративная социальная ответственность. Социальные инвестиции, партнерство и коммуникации / Тульчинский Г. – СПб.: Справочники Петербурга, 2006. – 104 с.
10. Туркин С. Как выгодно быть добрым. Сделайте свой бизнес социально ответственным / Туркин С. – М: Альпина Бизнес Букс, 2007. – 381 с.
11. Хорунжий М.Й. Агропромислові формування як засіб продовольчої безпеки України / Хорунжий М.Й. // Економіка АПК. – 2008. – № 10. – С. 25-29.

УДК 658:634

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ГАЛУЗІ САДІВНИЦТВА В РЕГІОНІ

Пономаренко Н.М., Ковбаса О.М., Полтавський С.К.

В статті розглядаються підходи до управління процесом реструктуризації садівничої галузі в Сумській області, пропонується комплекс заходів щодо проведення реструктуризації галузі, визначені методи управління процесом реструктуризації.

Постановка проблеми. Доцільність здійснення реструктуризації в галузі садівництва Сумської області зумовлена повним занепадом більшості садівничих господарств, які досить успішно функціонували на початку 90-х років минулого століття. Ефективна реструктуризація дозволить адаптувати галузь до змін зовнішнього середовища і значно поліпшити умови подальшого розвитку садівництва, як в сільськогосподарських підприємствах, так і в особистих підсобних господарствах населення.

Проведення процесу реструктуризації галузі садівництва потребує розробки чіткої концепції її розвитку на перспективу, а також напрацювання підходів до управління та координування заходів реструктуризації як на регіональному рівні, так і в окремих підприємствах, які займатимуться виробництвом плодово-ягідної продукції в майбутньому. В зв'язку з вище зазначеним виникає об'єктивна необхідність проведення наукових досліджень, спрямованих на формування принципово нових моделей управління процесом реструктуризації в такій специфічній галузі як садівництво.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчення наукової, методичної і публіцистичної літератури щодо проблем проведення реструктуризації та управління процесом реструктуризації в контексті розвитку садівничих господарств і галузі садівництва в цілому дає підставу стверджувати, що зазначені проблеми досліджені дуже слабо. Питання управління процесом реструктуризації в загальному плані розглядалися у працях таких вчених як Мазур І.І., Шапіро В.Д., Гітельман Л.Д., Кондратьев В.В., Краснова В.Б., Аїстова М.Д., Саблук П.Т., Малік М.Й. та інші, але всі вони основну увагу приділяли не стільки процесу управління реструктуризацією, скільки розглядали положення і підходи до реструктуризації системи управління на підприємствах. Що стосується питань реструктуризації галузі садівництва на регіональному рівні, то в комплексі ця проблема взагалі не розглядалась. Окремі реструктуризаційні заходи щодо поліпшення діяльності садівничих господарств були обґрунтовані в працях О.М. Шестопаля, О.Ю. Єрмакова, А.М.Кандиби, А.І. Шумейка, П.В. Кондратенка, О.В.Кравця, Л.А.Костюка, О.В.Рибакової та інших. Але слід відмітити, що зазначені дослідження не мають системного характеру і не враховують вимог до організації управління змінами в садівничій галузі, як основного завдання ефективної реструктуризації з метою створення стійких садівничих підприємств, здатних швидко адаптуватися і гнучко реагувати на відповідні зміни зовнішнього середовища.

Метою статті є узагальнення проблем функціонування садівничих підприємств в Сумській області, обґрунтування концепції реструктуризації галузі і визначення окремих елементів механізму управління процесом реструктуризації галузі

на рівні регіону та підприємств, які пов'язують свою перспективну стратегію з розвитком садівництва.

Виклад основного матеріалу. Насамперед слід уточнити, що ми розуміємо під реструктуризацією і управлінням процесом реструктуризації.

Реструктуризація це радикальні зміни в структурній діяльності підприємств і галузі, які включають в себе такі характеристики як: комплексна, перманентна трансформація, зміна системи економічних відносин і механізмів господарювання; охоплення змінами всіх сфер і систем підприємств і галузі; комплекс організаційних, виробничих, адміністративних заходів, що здійснюються у відповідності з новою стратегією розвитку; мета – підвищення стійкості і зростання конкурентоспроможності підприємств та галузі в цілому.

Під управлінням процесом реструктуризації розуміється сукупність послідовних і ефективних управлінських дій щодо планування, організації, мотивації і контролю та методів управління, необхідних для чіткого здійснення основних етапів реструктуризації і досягнення її цілей.

З метою розробки концепції реструктуризації галузі садівництва в регіоні, нами була проведена оцінка стану садівництва і узагальнені основні проблеми в розвитку галузі. Слід зауважити, що результати зазначеної оцінки свідчать про повне руйнування зазначеної галузі і наявність великої кількості невирішених проблем.

Площа під садами скоротилась в Сумській області, в порівнянні з 1985 роком, майже в 8 разів і складає на сьогодні 3100 га; валовий збір плодів і ягід зменшився, відповідно, у дев'ять разів і дорівнював у 2010 році 9,5 тис.т., з яких 8 тис.т. (або 84%) було вирощено в особистих господарствах населення. В 90-і роки минулого століття продукція садівництва та її переробки складала близько 10 % відсотків валового продукту області, сьогодні це менше 1 %. Частка якісної плодово-ягідної продукції місцевого виробництва становить 3,7 %, імпорт – 75 %, решта 21 % - сумнівної кількості і якості.

До числа основних проблем садівничих господарств і галузі в цілому можна віднести: вирощування застарілих і малопродуктивних сортів, використання не оздоровлених саджанців, відсутність раціональної структури розміщення, низький рівень селекційної і сортової роботи, наявність застарілих рекомендацій по породно-сортовому районуванню, недосконала технологія виробництва, нерозвинена інфраструктура галузі, відсутність висококваліфікованих кадрів, опора в основному на садівників-аматорів, обмежені кредитні ресурси, обмежений платоспроможний попит на продукцію, труднощі з реалізацією, відсутність ефективної регіональної політики і ефективної державної підтримки, наслідки нерозумного розпаювання багаторічних насаджень, відсутність

дієвої співпраці з дослідницькими господарствами та слабо розвинене дорадництво щодо питань садівництва тощо.

Зважаючи на таку кількість проблем можна зробити тільки один висновок – комплексній реструктуризації галузі немає альтернатив.

Концепція реструктуризації галузі була обґрунтована нами в процесі розробки проекту «Програми розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2015 року». З метою створення прибуткового виробництва плодово-ягідної продукції з промисловими насадженнями в проекті реструктуризації галузі передбачається:

- підвищення рівня промислового виробництва плодів і ягід;

- раціональне територіальне розміщення та поглиблення зональної спеціалізації садівництва;

- проведення омолодження в існуючих насадженнях, включаючи молоді;

- залучення інвесторів для закладення високоякісним сертифікованим матеріалами, районуваних сортів і підщеп на правильно підібраних і підготовлених ділянках нових інтенсивних насаджень;

- проведення співпраці з науковими установами, з метою використання новітніх розробок та підвищення кваліфікації.

Можливі підходи до організації управління процесом реструктуризації галузі садівництва в регіоні фрагментарно викладені в таблиці 1.

Таблиця 1

Управління процесом реструктуризації галузі садівництва Сумської області

Етапи реструктуризації	Організація управління		
	Очікувані результати	Планування	Методи управління
Попереднє визначення стратегії розвитку садівництва в регіоні	визначення стратегічних цілей реструктуризації	на основі сценарію «дерева цілей»	експрес опитування, аналіз інформації, дискусій, моделювання цілей
Проведення дослідження ринку плодово-ягідної продукції	вивчення плодово-ягідної продукції, яка має попит у населення	на основі методики діагностування направленої центром стратегічних досліджень СНАУ	експертна оцінка, опитування, спостереження, інтерв'ювання, аналітичне дослідження камеральними методами
Оцінка потенціалу галузі садівництва	комплексний аналіз стану галузі	на основі методики комплексного аналізу центру стратегічних досліджень СНАУ	swot-аналіз, дискусій, моделювання процесів, інтерв'ювання спеціалістів
Розробка програми розвитку садівництва (на 2011-2015 рр.) і бізнес-плану процесу реструктуризації	регламентування цілей і завдань, визначення способів і заходів реалізації а також технології механізмів реструктуризації	на основі методу програмно-цільового планування і бізнес-планування	програмно-цільового прогнозування, бізнес-проекування, бізнес-моделювання, аналіз точок беззбитковості
Організація проектування моделей садівництва в регіоні	розробка моделі розвитку садівництва в регіоні	на основі напрацьованих організаційно-економічних моделей	бізнес-моделювання, бізнес-проекування.
Соціально-економічне проектування розвитку садівництва в господарствах населення	вивчення соціально-економічних можливостей розвитку садівництва в господарствах населення	на основі соціально-економічного проектування і програмного моделювання	методи діагностики на основі swot-аналізу, моделювання процесу, методи навчання і експертних оцінок
Проведення перетворень в галузі (реалізація програми розвитку і проведення реструктуризації галузі)	реалізація проекту реструктуризації	на основі календарних планів і графіків	методи моніторингу, інформаційного проектування, управління проектами, створення команд проектів

Одним з завдань проекту реструктуризації садівництва, на нашу думку, є розробка і впровадження більш ефективних моделей організації виробництва в садівничих господарствах. Одна з таких моделей була напрацьована нами для створення малих бізнес-одиниць, які запропоновано створювати в структурі садівничих господарств; основні параметри моделі наведені в таблиці 2.

Результати, що очікуються від реалізації проекту реструктуризації садівництва, наступні:

- підвищення рівня промислового виробництва плодів і ягід в існуючих садівничих господарствах на 32%, шляхом збільшення площі багаторічних насаджень на 7% та підвищення врожайності на 84%;

- раціональне територіальне розміщення та поглиблення зональної спеціалізації садівництва, з урахуванням досліджень Сумської ДСС ІС НААН про мікрозони, в Конотопському, Охтирському та Сумському районах, як на базі існуючих садівничих господарств (ПСП АФ «Об-

рій-сад», ПСП «Мир», ТОВ «Садівник», ЗАТ «САД», ФГ «Іщенка»), так і при створенні нових підприємств;

Таблиця 2
Основні параметри моделі малої бізнес-одиниці в галузі садівництва господарства

Показники	Значення показника
Загальна площа плодово-ягідних культур, га	160
в тому числі	
яблуня	100
смородина	50
суниця	10
Загальний обсяг інвестицій, тис.грн.	40 000,0
в тому числі	
Створення насаджень	29 570
в т.ч.:	
проектні роботи	70
посадковий матеріал	9 560
підготовка ґрунту та посадка(в т.ч. матеріали)	2 110
будівництво зрошення	950
шпалера для яблуні з установкою	8 000
Огорожа	800
Догляд за молодими насадженнями та захист (в т.ч. матеріали)	8 080
Склад з ГРС (холодильник)	4 000
Трактори та сільськогосподарські машини	4 430
Переробний цех	2 000
Строк окупності інвестицій, років:	
по виробництву суниці	1,6
по виробництву смородини	3,2
по виробництву яблук	6,4
Прибуток з 1 га насаджень, тис.грн.	
по виробництву суниці	203,0
по виробництву смородини	64,0
по виробництву яблук	93,7

- проведення омолодження в існуючих насадженнях на площі – 430 га, що дасть змогу підвищити урожайність до 50 ц/га;

- залучення інвесторів для закладення високоякісним сертифікованим матеріалами, районованих сортів і підщеп на правильно підібраних і підготовлених ділянках нових інтенсивних насаджень на площі 300 га з валовим виробництвом після вступу їх в товарне плодоношення – 9400 тон та рентабельністю виробництва більше 200 %;

• проведення співпраці з науковими установами, з метою використання новітніх розробок та підвищення своєї кваліфікації, шляхом проведення семінарів, практикумів та навчань на базі Сумської ДСС ІС НААН;

- створення потужної інфраструктури, що включатиме: гуртовий ринок; переробні підприємства в зонах найбільшої концентрації виробництва (Конотоп, Охтирка) загальною потужністю не менше 2000тон за сезон; а також мережу сільських заготівельних кооперативів для формування партій продукції населення; організація розсадників.

Висновки:

1. Оцінка стану галузі садівництва в Сумській області та узагальнення проблем, які характерні для садівничих господарств дозволяють зробити висновок про необхідність проведення комплексної реструктуризації самої галузі і садових господарств, які в ній працюють.

2. Проект реструктуризації галузі садівництва запропонований авторами для включення в «Програму розвитку агропромислового комплексу Сумської області на період до 2015 року».

3. Реалізація проекту реструктуризації вимагає визначення підходів до управління процесом реструктуризації, такі підходи, на думку авторів, повинні бути обґрунтовані для кожного етапу проекту реструктуризації поелементно. Зокрема, необхідно чітко визначити методи за допомогою яких буде здійснюватись управління процесом реструктуризації.

4. Ефективна діяльність галузі садівництва в проекті реструктуризації пов'язана з обґрунтуванням раціональних моделей організації садівничих підрозділів сільськогосподарських підприємств. Як один з варіантів пропонується модель малої бізнес-одиниці, яка вироблятиме плодово-ягідну продукцію на площі 160 га, в т.ч. яблуні – 100 га, смородини – 50 га, суниці – 10 га.

Література

1. Аистова М.Д. Реструктуризация предприятий: вопросы управления. Стратегии, координация структурных параметров, снижение сопротивления преобразованиям. – М.: Альпина Паблицер, 2002. – 287 с.
2. Афонін А.С., Нестерчук В.П. Технологія реструктуризації підприємства: Навч. посібник. – К.: Видавництво Європ. ун-ту, 2001. – 72 с.
3. Большой экономический словарь / [под ред. А. Н. Азрилияна]. – 5-е изд. доп. и перераб. – М.: Политика новой экономики, 2002. – 1280 с.
4. Лепьохіна І. О. Реструктуризація системи управління промислових підприємств в Україні: дис. канд. екон. наук / І. О. Лепьохіна. – Запоріжжя, 2006. – 171 с.
5. Лиховид О. Э. Комплексная программа реструктуризации предприятия / О. Э. Лиховид // Український інвестиційний журнал „WELCOME”. – 1998. – №1-12. – С. 21.
6. Мазур І. І. Реструктуризація підприємств і компаній: Справочное пособие / І. І. Мазур, В. Д. Шапиро. – М.: Высшая школа, 2000. – 587 с.
7. Мильнер Б. З. Теория организаций / Б. З. Мильнер. – М.: ИНФРА-М, 1998. – 326 с.
8. Рувльєв В. А. Економічні проблеми розвитку садівництва України. – К.: ННЦ ІАЕ УААН, 2004. – 360 с. (одноосібна монографія – 22,5 ум. друк. арк.).

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АПК

Лозинська І.В.

У статті визначено основні проблеми виробництва продукції, встановлено результативність поєднання організаційно-економічних заходів щодо підвищення ефективності виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах.

Проблема підвищення ефективності функціонування АПК, зокрема сфери сільськогосподарського виробництва в Україні, в період економічної кризи суттєво загострилася. Спостерігаються негативні тенденції, що призвели до спаду виробництва і рівня споживання продовольства, які мають безпосередній вплив на погіршення добробуту і рівня життя всього населення України. Загальна економічна криза вразила всі галузі АПК, але особливо загрозливими є скорочення виробництва основних видів продукції харчування, втрати основних і обігових коштів товаровиробників тощо.

Дослідженню формування й функціонування ринку сільськогосподарської продукції присвячені праці багатьох вчених-економістів: П.С. Березівського, О.В.Шкільова, П.І. Гайдуцького, В.Г. Галанця, П.М. Гарасима, М.Я. Дем'яненка, Т.Г.Дударя, Л.А. Загнітко, М.П.Коржинського, П.Т. Саблука, Р.І. Тринька, О.М. Шпичака та інших науковців, які зробили значний внесок у розробку теорії і практики функціонування продовольчого ринку. Водночас недосконалість його розвитку потребує визначення сучасних напрямів відродження галузі тваринництва, створення в ній ефективного ринкового середовища.

На сьогоднішній день криза призвела колись рентабельні та прибуткові сільськогосподарські структури до загального спаду, руйнації економічної системи, загостренню протиріччя між сільським господарством та промисловістю, суттєвого зниження рівня життя переважної більшості соціальних верств населення. Протягом останнього періоду в Україні відбувається катастрофічне зменшення поголів'я продуктивної худоби в галузі свинарства. Скорочення поголів'я свиней почалось з реформування колгоспів, радгоспів та міжгосподарських підприємств, припинення роботи більшої частини свиновідгодівельних комплексів. Однак паралельно із зменшенням поголів'я продуктивної худоби, колгоспів і радгоспів відбувалося його деяке зростання в господарствах населення, однак воно не компенсувало зменшення в господарствах суспільного сектору.

За період з 1999 по 2009 роки майже на половину зменшилась кількість сільськогосподарських підприємств, які займаються вирощуванням свиней з 392 (у 1999 р.) до 195 (у 2009 р.). Загальна кількість поголів'я зменшилась за

останні десять років в сільськогосподарських підприємствах з 181,9 тис.голів до 92,5 тис.голів, при майже на 70% зменшенні поголів'я свиноматок, що і надалі обумовлює спад потенціалу галузі. За досліджуваний період зменшення поголів'я свиней в господарствах населення відбувалось значно повільнішими темпами – з 221,1 тис.голів до 154 тис.голів. Інфляційні процеси обумовили подорожчання кормів, робочої сили та інших ресурсів, що в кінцевому розрахунку спричинило багаторазове зростання собівартості 1 ц приросту. Таке становище навіть при зростанні цін на свинину не сприяло рентабельному виробництву, рівень збитковості якого в 2008 році склав 33,4% (табл. 1).

Спираючись на дослідження багатьох авторів, вважаємо, що головною причиною зниження продуктивності свиней є неповноцінна годівля через незбалансованість кормових раціонів за перетравним протеїном і всіма мікроелементами, спричинені надзвичайною їхньою дороговизною та відсутність державних дотацій на відновлення повноцінної кормової бази, недосконалість зооінженерної, ветеринарної служби та інші економічні фактори, що спричинили занепад тваринницької галузі загалом.

Фахівці вважають, що у такому випадку можна запропонувати небагато шляхів розв'язання цієї проблеми, яка потребує тривалого терміну реалізації та здатна принести позитивний результат лише з часом. Однак, в кінцевому підсумку, сільськогосподарський комплекс змушений буде перейти до застосування сучасних технологій утримання тварин, покращити стандарти виробництва кормів для того, аби стати конкурентоспроможним на ринку, бо від цього прямо залежить розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, майбутнє продовольчого сектору.

Ринкові закони змушують знаходити в кожній галузі такі форми господарювання, які б сприяли виживанню в умовах гострої конкуренції [1]. Такі вимоги стоять і перед сільським господарством, основу якого у країнах ринкової економіки становить приватне виробництво. До того ж ринкові закони нерідко спричиняють негативні тенденції для товаровиробників. Це, зокрема, постійне зростання витрат у зв'язку з підвищенням цін на товари та послуги. Причому ціни, за якими товаровиробник купує ресурси, зростають нерідко швидшими темпами ніж ціни,

за якими він продає свою продукцію. При такій ситуації виходити підприємцю одному на ринок засобів виробництва і продукції сільського господарства просто неможливо [1]. Для цього вони об'єднуються, що підвищує їхню

конкурентоспроможність, бо закони ринку вимагають крупності і в більшості країн це досягається не через безпосереднє збільшення розмірів підприємства, а шляхом кооперування виробництва, його спеціалізації та вертикальної інтеграції [2].

Таблиця 1

Зміна показників виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах Сумської області

Показники	Роки					Сумська область: 2009р. у % до 1999р.
	1999	2002	2006	2009		
				Сумська обл.	Україна	
Виробництво м'яса в живій вазі, тис.ц	93,9	73,4	34,9	9,7	633,5	10,4
Середня реалізаційна вага 1 голови, кг	120,0	116,7	113,5	111,0	116,0	92,1
Середньодобовий приріст, г	350	325	297	265	365	76,0
Кількість опоросів 1 свиноматки на рік, раз	2,2	2,1	2,0	1,8	2,0	81,8
Середня кількість поросят за 1 опорос, гол.	9,8	8,5	6,5	8,1	9,0	82,6
Трудомісткість виробництва 1 ц, люд-год.	39,9	46,8	56,5	67,7	64,3*	169,7
Собівартість 1 ц приросту, грн.	499,7	874,5	949,3	1923,2	1790,2	384,8
Собівартість 1 ц живої ваги, грн.	434,5	731,5	880,0	1803,5	1694,3	415,1
Середня ціна реалізації, грн./ц	483,0	642,3	782,0	1372,2	1280,2	284,1
Рівень рентабельності (+/-), %	11,3	-12,2	-11,1	-23,9	-24,4	35,7 п.п

Джерело: дані Головного управління статистики в Сумській області,

* - дані експертної оцінки

Таким чином, робимо висновок, що проблема призупинення спаду і наступного нарощування виробництва продукції свинарства викликає значне занепокоєння на всіх рівнях управління економікою АПК, оскільки її вирішення вимагає тривалого часу з обов'язковим здійсненням багатосторонньої системи організаційно-технологічних та соціально-економічних заходів, а також капітальних вкладень у галузь. За нинішніх умов, для розвитку свинарства необхідно вжити заходів щодо призупинення спаду і нарощування поголів'я свиней в усіх категоріях господарств при обов'язковому створенні реальних умов для стрімкого підвищення їхньої продуктивності [3].

Таким чином, стає зрозумілим той факт, що в галузі свинарства мають місце негативні тенденції. Це стосується всіх показників: наявність поголів'я і продуктивність тварин, приріст загальної ваги, витрати праці та матеріальні витрати на виробництво 1 ц продукції, рентабельність виробництва продукції. Власне тому робимо висновок про те, що стійке зниження економічної ефективності господарювання призводить до екстенсифікації та деінструалізації сільськогосподарського виробництва, що негативно позначається, в першу чергу, на кінцевому продукті.

В умовах кризового стану економіки в цілому та особливо сільськогосподарського виробництва, підвищення його ефективності має відбуватися з позицій вдосконалення територіальної організації виробництва. Власне розвиток сільсь-

кого господарства в широкому плані передбачає збалансоване, пропорційне та ефективне використання земельних, матеріальних та трудових ресурсів, раціональну територіальну організацію виробництва з урахуванням економічних чинників. Діяльність всього сільського господарства має бути спрямована на забезпечення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, прибутковості галузі, підвищення експортного потенціалу, відновлення родючості землі, охорону навколишнього середовища, підвищення рівня життєдіяльності населення. Ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від раціональних організаційно-управлінських рішень, виваженої інвестиційної політики та фінансово-кредитного забезпечення.

Основовизначаючим елементом підвищення ефективності функціонування галузей територіального агропромислового комплексу мають бути міжгалузеві та міжсекторні зв'язки в сільському господарстві; взаємозалежність між сільським господарством, переробною промисловістю, сферою реалізації та агросервісом, комплексний підхід до оцінки стану, тенденцій та перспектив розвитку даної галузі. Це дозволить покращити ресурсозберігаючі характеристики сільськогосподарського виробництва, підвищити ефективність галузі, сприяти розвитку ринкових структур в АПК, охорону та раціональне використання земельних ресурсів та матеріально-технічних засобів.

Об'єктивні та суб'єктивні умови розвитку АПК зумовили те, що власне інтеграція та коо-

перація товаровиробників можуть відіграти важливу роль у формуванні дієвого механізму підвищення ефективності у галузі свинарства, бо вона являє собою ефективну форму співробітництва між різними підприємствами, тому що дозволяє підприємствам досягти високої ефективності виробництва завдяки раціональному використанню встановлених потужностей і більш ефективному використанню наявних ресурсів [4] (табл.2). Отже можна зробити висновок, що підтверджує наше твердження про необхідність відродження великотоварного спеціалізованого виробництва. Адже підприємства чет-

вертої групи мають найбільшу кількість посівних площ для кормовиробництва, забезпечуючи тим самим потреби великого поголів'я свиней. Також у даному випадку «ефект масштабу» має позитивний вплив на собівартість продукції.

Тому в сучасних умовах головним напрямом розвитку свинарства та єдино можливим шляхом виходу його з кризового стану є інтенсифікація виробництва на інноваційній основі, переведення галузі на індустріальний шлях розвитку з використанням досягнень науки, техніки і передової практики й інших невід'ємних складових даного процесу.

Таблиця 2

Вплив рівня концентрації на ефективність виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах Сумського, Лебединського та Тростянецького районів, 2009 р.

Показник	Група			
	1	2	3	4
Щільність поголів'я, гол.	≤60,0	60,1-79,9	80,0-99,9	≥100,0
Кількість підприємств в групі, од.	18	20	16	5
Припадає на 1 господарство:				
площа ріллі, га;	781,8	1156,0	1730,4	2136,2
поголів'я свиней, гол.	439,3	896,3	1586,4	2275,0
Отримано приросту на 100 га ріллі, ц	33,0	41,2	53,9	99,2
Середньодобовий приріст, г	235	240	256	290
Середні витрати на вирощування 1 голови, грн.	2220,4	2121,5	2046,2	1944,3
В розрахунку на 1 ц приросту:				
витрати кормів, ц.корм.од.;	15,3	15,0	14,6	13,6
витрати праці, люд.-год.;	77,2	76,0	72,3	64,8
середня собівартість, грн.	1844,3	1810,0	1780,2	1695,0

Джерело: дані власних розрахунків на основі даних Головного управління статистики в Сумській області

Саме тому в сучасних умовах господарювання варто активно впливати на процеси кооперування в аграрному секторі, зважаючи як на вітчизняний, так і на закордонний досвід даної форми інтеграції товаровиробників, яка довела свою ефективність щодо вирішення проблем товаровиробництва.

Одним з головних чинників стимулювання розвитку кооперативних формувань на теренах Сумської області є, на наш погляд, вирішення кардинальної проблеми аграрного сектора вітчизняної економіки – подолання диспаритетності відносин з іншими галузями народного господарства, бо існуючі перекося в ціноутворенні зводять нанівець основоположні принципи кооперування. Зокрема, сільськогосподарський виробничий кооператив в основі своєї природи має принципи, спрямовані на перерозподіл прибутку відповідно до їхньої участі в діяльності об'єднання. Але ж у цьому випадку підприємства-виробники продукції будуть залишатись у такому ж невігідному становищі, у порівнянні з переробними та збутовими підприємствами, як і зараз. А це перешкоджатиме розвитку процесів кооперації в аграрній сфері.

Останнім часом зруйновані організаційно-економічні зв'язки стали однією з найвагоміших причин гострої кризи, яка проявляється у значному падінні поставок сировини й завантаженості

переробних потужностей. Таку ситуацію можна пояснити наступними причинами: загальне падіння обсягів виробництва продукції свинарства значно знижує можливості сировинного забезпечення підприємств переробної промисловості й особливо гостро позначається на їхній діяльності; великі обсяги особистих підсобних господарств збуваються на міських ринках, що відволікає значну частину сировини переробних підприємств; недостатня заготівельна діяльність щодо залучення сировини від дрібних товаровиробників; низькі конкурентні можливості продукції внаслідок недостатньої маркетингової діяльності [3].

Для ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва значна роль належить також раціональним організаційно-управлінським рішенням. Розпочатий процес ринкових перетворень зумовлює необхідність посилення економічної інтеграції переробних підприємств з сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими сферами з метою залучення коштів для технічного й технологічного удосконалення виробництва.

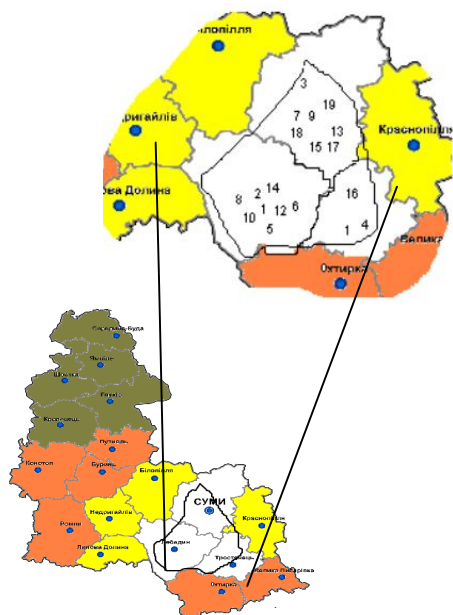
В концептуальній моделі удосконалення функціонування галузі свинарства кластер розглядається як форма оптимального поєднання основовизначаючих факторів ефективного виробництва свинини (концентрації, спеціалізації, ін-

тенсифікації) і основних напрямів економічного розвитку галузі (розміщення, інтеграція, кооперування) з метою задоволення потреб регіону в м'ясопродукції при мінімальних фінансових витратах, враховуючи резерви перспективного розвитку.

Керуючись проведеними дослідженнями і результатом математично-оптимізаційного розрахунку (метод Дейкстри), враховуючи відстані на геометричній площині між основними на сьогодні діючими підприємствами галузі, периметр кластеру визначено в межах Сумського, Лебединського та Тростянецького районів, які історично були флагманами галузі свинарства (рис.1).

Поєднання на обмеженій території підприємств виробничої та обслуговуючої сфер галузі включає такі структури:

- 1) виробничий блок, що об'єднує в собі крім виробників м'яса племінні сільськогосподарські підприємства з вирощування свиней, племінні заводи, а також переробні підприємства та господарства з виробництва кормів, тобто всі агропромислові потужності;
- 2) торговий дім;
- 3) кредитні, наукові установи та навчальні заклади;
- 4) координаційний центр ділової активності.

- 1 - КС "Народний кредит", м.Тростянець
- 2 - Лебединське міжгосподарське підприємство по виробництву кормів, м.Лебедин
- 3 - Сумський комбикормовий завод (с.Стецьківка, Сумський р-н)
- 4 - Тростянецьке міжгосподарське підприємство по виробництву кормів (м.Тростянець)
- 5 - Племзавод "Михайлівка" (Лебединський р-н, с.Михайлівка)
- 6 - Племзавод "Василівка" (Лебединський р-н, с.Василівка)
- 7 - Сумська державна біологічна фабрика (м.Суми)
- 8 - ДП Лебединський державний ветсанзавод, м.Лебедин
- 9 - СНАУ, м.Суми
- 10 - ТОВ "Лебединські ковбаси" (м.Лебедин)
- 11 - ТОВ "Лебединський м'ясокомбінат" (м.Лебедин)
- 12 - ТОВ Агрофірма Племзавод "Надія"(с.Михайлівка, Лебедин.р-н)
- 13 - Приватне підприємство агрофірма "Надія"(с.Верхня Сироватка, Сумський р-н)
- 14 - ЗАТ Агропром. об'єднання "Надія"(Лебедин.р-н)
- 15 - Сільськогосподарський виробничий кооператив "Агрофірма "Перше травня"(с.Великі Вільми, Сумський р-н)
- 16 - С.-г. ЗАТ "Маяк"(с.Боромля, Тростянецький р-н)
- 17 - ТОВ агрофірма "Низи"(с.Низи, Сумський р-н)
- 18 - Держ.підприємство Сумського інституту агропромислового виробництва УААН (с.Сад, Сумський р-н)
- 19 - ЗАТ «Сумський м'ясокомбінат» (м.Суми)

Рис. 1 Картограма оптимального місцезнаходження об'єктів кластеру з виробництва свинини в Сумській області

Джерело: авторська розробка

За рівнем мобілізації та фінансовісткості визначені 3 групи резервів підвищення ефективності виробництва свинини:

- не потребують додаткових витрат: втраченого робочого часу, пов'язані з низьким рівнем технологічної і трудової дисципліни, неоптимальністю навантаження тварин на працівника галузі, марнотратством і безгосподарністю у витратах ресурсів і в першу чергу кормів, недотриманням кошторису накладних витрат тощо;

- потребують незначних інвестицій: організаційні заходи, пов'язані з ліквідацією прохолостів свиноматок, підвищенням інтенсивності використання тварин, впровадження нових прогресивніших методів організації виробництва і праці та ін. У цьому випадку наявні площі ріллі (73 000 га) дозволяють отримати 164,3 тис.т зерна, тим самим забезпечуючи повноцінну годівлю тварин з розрахунку поголів'я 2015р. (табл. 3);

- вимагають значних додаткових інвестицій: до них можна віднести структурну перебудову

тваринництва, витрати на поновлення стада, технологічні зміни, нарощування кормовиробництва і поліпшення якості кормів, створення належних санітарно-гігієнічних умов на фермах як для тварин, так і для обслуговуючого персоналу, реалізацію заходів екологічного характеру - придбання відповідного обладнання, будівництво гноєсховищ тощо. З урахуванням додаткових витрат та інтенсифікації виробництва, загальна сума інвестицій для відродження свинарства в сільськогосподарських підприємствах складе 536,3 млн.грн.

Уже в 2012 році при послідовній реалізації запропонованих заходів рівень виробництва свинини складе 10,7 тис.т, не враховуючи вирощування поголів'я в господарствах населення (яке проживає на території кластеру) для власного споживання, а лише з метою забезпечення молодняком для відгодівлі. Кооперування сільськогосподарських підприємств здатне зменшити кількість посередницьких ланок в ланцюзі «вироб-

ник-споживач», що зменшить кінцеву реалізаційну ціну і сприятиме перерозподілу прибутку на користь товаровиробників.

Основною проблемою розвитку АПК є подолання кризи споживання. Відсутність платоспроможного попиту населення не сприяє розвитку виробництва, а виробництво, в свою чергу, не може знизити ціну на продовольство. Утворилося так зване зачароване коло проблем сфер виробництва, обміну, інвестування, накопичення, реалізації продовольства. Попит населення регіону не задовольняється, а ринок насиче-

ний неякісною імпортованою продукцією. Розглянувши показники основних галузей АПК, бачимо лише негативні тенденції. Показники споживання продовольства наблизилися до критичної межі виживання. Особливо загрозливою є ситуація в галузях свинарства, скотарства, птахівництва, інших галузей по виробництву м'яса і продуктів з високим вмістом тваринного білка. Споживання продукції тваринного походження є набагато нижчим від припустимих норм, визначених Міністерством охорони здоров'я.

Таблиця 3

Прогнозний рівень виробництва свинини сільськогосподарськими підприємствами Сумської області

Показники	Факт 2009 р.		План (клас-тер) 2012 р.	План (клас-тер) 2015 р.	2015р. у % до 2009р.
	область	у т.ч. у підприємствах кластеру			
Середньорічне поголів'я свиноматок, гол.	8 854	2 798	6 000	10 000	357,3
Отримано поросят за один опорос від основної свиноматки, гол.	8,1	8,5	9	10	117,6
Число опоросів за рік	1,8	1,9	2,0	2,2	115,8
Вихід поросят від однієї основної свиноматки за рік, гол.	14,6	16,2	18	22	73,6
Падіж поросят, %	10	10	5	5	50,0
Загальний приплід, гол.	116 341	40 664	102 600	209 000	514,0
Середньодобовий приріст свиней, г	222	280	400	500	178,6
Витрати кормів на 1 ц приросту живої маси, ц корм. од.	17,7	15,2	12,5	7,0	46,0
Витрати праці на 1 ц приросту живої маси, люд-год.	89,1	70,5	40,5	30,5	43,3
Тривалість відгодівлі, днів	312	285	260	260	91,2
Забійний вихід, %	75	75	80	80	106,7
Загальний вихід продукції, тис. т	6,1	2,7	10,7	24,4	903,7

Джерело: розрахунки автора

Для покращення ситуації в галузях АПК та на галузевих ринках продовольства необхідно, в першу чергу, прискорити процес створення обґрунтованої системи міжгалузевого управління, планування на різних рівнях з урахуванням розвитку продуктивних сил, стану природного сере-

довища, інших об'єктивних чинників формування ринку; активізувати процес розвитку агробізнесу на засадах інтеграції виробництва, зберігання і організації оптової торгівлі продукцією сільського господарства і продовольством.

Література

1. Худавердієва В.Н. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств / В.Н. Худавердієва // Економіка АПК. – 2009. -№1. – С.23-25.
2. Багай Н.О. Наукові засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні // Наукові аспекти сучасної аграрної економіки: Зб.пр. Прикарпат.унів., 2001. - с.102-108
3. Шолудько О.В. Вдосконалення функціонування ринку продукції скотарства (на матеріалах Львівської області): Автореф. дис. канд. ек. наук /О.В. Шолудько. - Львів. – 2002.
4. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу/ В.В. Зіновчук - К.:Глобус, 1999. – 42с.

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЗЕМЕЛЬНИХ ВІДНОСИН В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ КРАЇНИ

Дема Д.І., Абрамова І.В., Гнидюк І.В.

В статті розглянуто процес розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни. Завдання дослідження полягає у визначенні проблем та перспектив розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни.

Постановка проблеми. Ефективність використання земельних ресурсів в аграрному секторі економіки країни характеризується тривалим безгосподарним ставленням до землі. Головними проблемами розвитку земельних відносин в Україні залишаються відсутність контрольованого державою ринку землі, недосконала нормативно-правова база регулювання земельних відносин, відсутність ефективної системи державного управління земельними ресурсами, контрольованого державою ринку земель сільськогосподарського призначення та ін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Системні дослідження з питань методології землекористування виконані відомими вітчизняними вченими-економістами В.Г. Андрійчуком, В.В. Іванишином, В. Книшом, В.М. Русаном, П.Т. Саблуком, М.Г. Ступенем, А.М. Третяком та ін. Вагомий внесок у дослідження проблем розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни зробили М.В. Гладій, І.Г. Кириленко, Л.Я. Новаковський, Б.Й. Пасхавер, С.В. Рибалко, М.М. Федотов, А.Д. Юрченко та інші економісти-аграрники. Однак, на сучасному етапі, проблеми розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни є недостатньо обґрунтованими, а перспективи – чітко не визначеними. Важливість вирішення цих питань дає підстави стверджувати, що вони потребують проведення окремого дослідження.

Об'єкт та завдання дослідження. Об'єктом дослідження є процес розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни. Завдання дослідження полягає у визначенні проблем та перспектив розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни.

Результати досліджень. Вирішення проблем, пов'язаних із формуванням земельних відносин в аграрному секторі економіки країни, детермінує необхідність визначення проблем та перспектив їх розвитку. Оскільки кількісна характеристика окреслених проблем є доволі проблематичною, то в даному випадку доцільно використати метод експертних оцінок. При експертному опитуванні використовується інформація, що «міститься» в досвіді та інтуїції вченого, тобто інтегрована з конкретною особою [2, с. 9]. Основою для проведення такого опитування стала анкета, за допомогою якою здійснювався збір необхідної інформації.

Експертна анкета містила в собі три блоки питань. Перший блок питань акумулював в собі загальні відомості про респондента, другий блок був зорієнтований безпосередньо на визначення проблем та перспектив розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни, третій блок був спрямований на оцінку експертом рівня свого знайомства з проблемами землекористування.

До групи експертів, які взяли участь в анкетуванні, були залучені провідні науковці вищих навчальних закладів аграрного спрямування, чия діяльність прямо чи опосередковано пов'язана з науковими дослідженнями у сфері земельних відносин, а також фахівці Головного управління агропромислового розвитку та Держкомзему у Вінницькій області. Всього дали відповіді на поставлені в анкеті питання 35 респондентів, з них: 2 доктори економічних наук, 27 кандидатів економічних наук та 6 – особи, які мають вищу аграрну освіту.

Достовірність інформації, одержаної в процесі експертного опитування, перевірялася шляхом ретельного аналізу відповідей на третій блок питань, де респондентам пропонувалося оцінити рівень свого знайомства з проблемами розвитку земельних відносин. Ті анкети, в яких учасники опитування оцінювали рівень свого знайомства з проблемами розвитку земельних відносин як низький (а таких виявилось 5 %), не бралися до уваги.

Результати анкетування показали, що 89 % опитуваних вважають проблемним стан розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни. Водночас, 10 % респондентів схиляються до думки, що сучасний стан розвитку земельних відносин є задовільним. Близько 1 % опитаних, зазначили, що їм важко відповісти на дане питання. Жоден з експертів не відзначив, що стан розвитку земельних відносин в Україні є перспективним. Основними причинами, що негативно впливають на зазначені процеси 32 % опитуваних вважають недосконалу нормативно-правову базу регулювання земельних відносин, 24 % – відсутність ефективної системи державного управління земельними ресурсами, 18 % – відсутність контрольованого державою ринку землі, 17 % – відсутність дієвої системи захисту прав власників земельних ділянок та орендарів і лише 9 % – відсутність належної системи охорони та раціонального використання земель (рис. 1).

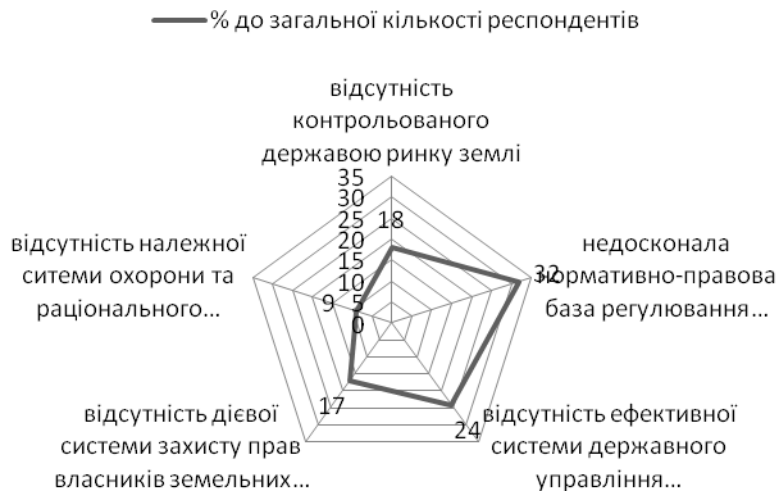

Рис. 1. Рівень оцінки експертами причин, що мають найнегативніший вплив на сучасний стан розвитку земельних відносин, у % до загальної кількості респондентів

Джерело: власні дослідження.

Як бачимо з відповідей експертів, найбільше дискусій ведеться навколо проблем нормативно-правового регулювання земельних відносин, створення ефективної системи державного управління земельними ресурсами та формування контрольованого державою ринку землі. На питання «Чи вважаєте Ви ефективною державною політику у сфері розвитку земельних відносин?» більшість респондентів (88 %) дали негативну відповідь, 11 % опитаних відповіли позитивно і 1 % експертів зауважили, що їм важко дати відповідь на це питання. Переважна більшість опитаних (75 %) вважають, що державі потрібно від 1 до 5 років для того, щоб створити сприятливі умови розвитку земельних відносин, водночас 25 % – наполягають, що навіть 5 років є занадто малим терміном для створення належних умов для розвитку земельних відносин.

На питання про доцільність формування контрольованого державою ринку землі, більшість експертів (69 %) дали схвальну відповідь. Водночас, даючи відповідь на питання «Як Ви ставитесь до зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення?» думки респондентів розділилися. Близько 52 % опитаних підтримують зняття мораторію, водночас 48 % негативно ставляться до вчинення таких заходів з боку держави.

Близько 49 % респондентів вважають, що зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення спонукатиме землевласників-спекулянтів до скуповування великих земельних масивів. Понад 30 % опитаних схильються до думки, що головні ризики, з якими пов'язане зняття мораторію на купівлю-продаж земель сільськогосподарського призначення пов'язані з відсутністю належних організа-

ційно-правових умов та правового поля функціонування ринку землі, 11 % схильються до думки, що зняття мораторію вплине на встановлення невідповідно низьких цін на землю, 10 % вказують на те, що селяни психологічно не готові до такого кроку з боку уряду.

З метою визначення перспектив розвитку земельних відносин респондентам було задано ряд питань стосовно термінів досягнення тих чи інших результатів у вирішенні зазначеної проблеми. Зокрема, на питання про період протягом якого держава здатна сформувати належну нормативно-правову базу регулювання ринку землі 60 % опитаних відповіли, що для цього потрібно від 1 до 5 років, 9 % зауважили, що її формування буде можливим впродовж 1 року, 31 % стверджують, що для цього потрібно понад 5 років. Щодо формування ефективного механізму функціонування ринку землі, то більшість науковців (55 %) прийшли до висновку, що даний процес триватиме від 1 до 5 років. Близько 58 % респондентів вважають, що зняття мораторію на землю буде можливим впродовж аналогічного періоду. 62 % опитаних схильються до думки, що формування та функціонування інфраструктури ринку землі сільськогосподарського призначення відбудуватиметься від 1 до 5 років.

В процесі дослідження також було зроблено припущення про те, що формування та функціонування регульованого державою ринку земель сільськогосподарського призначення вплине на концентрацію сільськогосподарських угідь в руках великих землевласників, що в свою чергу сприятиме розвитку аграрного сектора економіки країни. Респондентам було запропоновано дати оцінку такому явищу. Результати анкетування надали можливість встановити, що більшість ре-

спондентів (68 %) мають негативне ставлення до концентрації сільськогосподарських угідь в руках крупних землевласників, 10 % ставляться пози-

тивно і лише 2 % відповіли, що їм важко дати оцінку вказаним процесам.

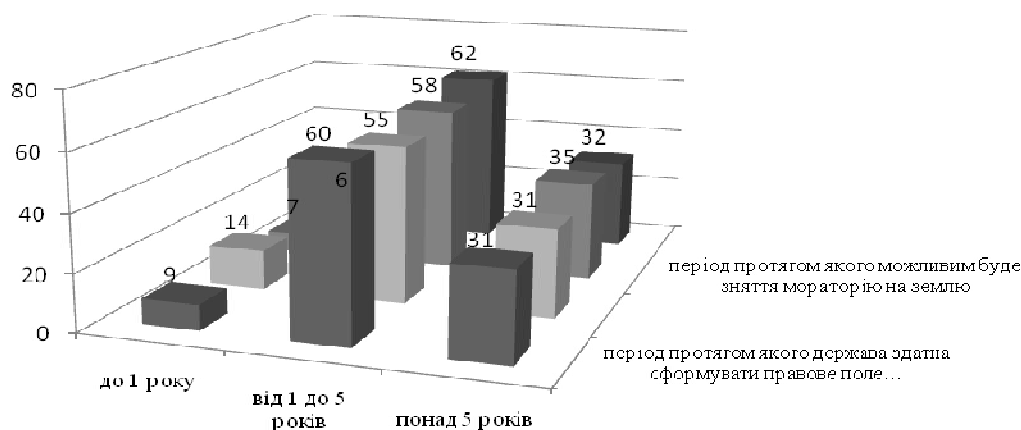

Рис. 2. Перспективи розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни, у % до загальної кількості респондентів

Джерело: власні дослідження.

Водночас на питання «Як Ви ставитесь до запровадження земельної іпотеки?» більшість опитаних (89 %) дали схвальну відповідь. Крім того, науковці зауважили, що запровадження земельної іпотеки сприятиме залученню довгострокових кредитів в аграрний сектор економіки країни. Переважна більшість респондентів (95 %) також дали схвальні відповіді на питання про необхідність включення земельних ресурсів до основних засобів виробництва.

На питання «Який із запропонованих заходів є найголовнішим для ефективного розвитку земельних відносин в аграрному секторі економі-

ки країни?» 32 % опитаних відповіли, що це формування контрольованого державою ринку земель сільськогосподарського призначення, 23 % прийшли до висновку, що це розвиток нормативно-правової бази регулювання земельних відносин (рис. 3). 20 % опитаних стверджують, що розвитку земельних відносин сприятиме запровадження земельної іпотеки, 15 % - поширення інформації щодо прав власників земельних ділянок, 12 % - створення дієвої системи захисту прав власників та орендарів, 8 % - розробка єдиних екологічних вимог щодо використання...

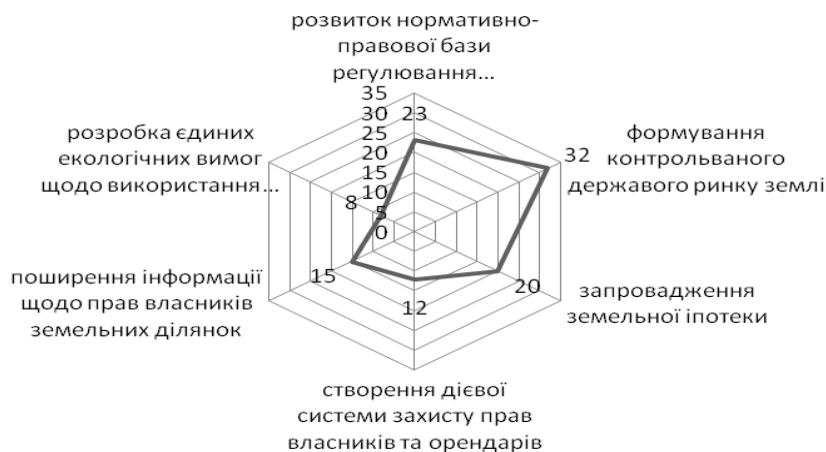

Рис. 3. Рівень оцінки експертами заходів, що сприятимуть ефективному розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни, у % до загальної кількості респондентів

Джерело: власні дослідження.

Висновки. Таким чином, проведене соціометричне дослідження надало можливість встановити, що більшість експертів вважають стан

розвитку земельних відносин в аграрному секторі економіки країни проблемним. Серед причин, що мають негативний вплив на розвиток зазначених

процесів респонденти виділили відсутність контрольованого державою ринку землі сільськогосподарського призначення, недосконалість нормативно-правової бази регулювання земельних відносин, відсутність ефективної системи державного управління земельними ресурсами та дієвої системи захисту прав власників та орендарів зе-

мельних ділянок. Щодо визначення перспектив та термінів, впродовж яких можливим буде вирішення зазначених проблем та належного розвитку земельних відносин, то більшість опитаних схиляються до думки, що тут потрібно від 1 до 5 років.

Література

1. Науменко В.І. Впровадження методів прогнозування і планування в умовах ринкової економіки / В.І. Науменко, Б.Я. Панасюк. – К.: Глобус, 1995. – 198 с.
2. Панасюк Б.Я. Прогнозування та регулювання розвитку економіки / Б.Я. Панасюк. – К.: Поліграфкнига, 1998. – 304 с.
3. Третяк А.М. Стратегія реформування земельної політики в Україні на сучасному етапі / А.М. Третяк // Землевпорядний вісник. – 2009. – № 6. – С. 12-21.
4. Уланчук В.С. Шляхи підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону / В.С. Уланчук, Л.П. Альошкіна // Економіка АПК. – 2009. – № 9. – С. 10-14.
5. Федоров М.М. Трансформація земельних відносин до ринкових умов (доповідь) / М.М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 3. – С. 4-18.

УДК: 332.2.021

СТАН ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ ЗЕМЕЛЬНИМИ РЕСУРСАМИ ТА ЕФЕКТИВНА СИСТЕМА ВЕДЕННЯ РОСЛИННИЦТВА СІЛЬСЬКИМИ ДОМОГОСПОДАРСТВАМИ

Сиченко О.О.

Виявлено роль домашніх господарств у розвитку ринкових аграрних відносин; визначено показники забезпеченості та задоволеності земельними ресурсами в домогосподарствах сільської місцевості; досліджено ступінь застосування заходів ефективного ведення домашнього господарства.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Змішана економіка є найбільш ефективною суспільною системою і передбачає співіснування різних секторів економіки, одним з яких є домогосподарства. В Україні налічується 13,2 млн. домогосподарств, які є важливою складовою приватного сектору.

Роль домогосподарств у економіці держави є безумовною. Це пов'язано, з одного боку, з тим, що домогосподарства є споживачами двох третин всіх споживчих товарів і послуг, вироблених на підприємствах всіх форм власності. Зазначене зумовлює позиціонування категорії, як певного орієнтира виробників при вирішенні базових економічних питань відносно обсягів і способів виробництва, шляхів просування товарів на ринок, вибору споживчих сегментів продукції тощо. З іншої сторони, домогосподарства - постачальники ресурсів, тобто вони забезпечують найважливіші умови виробництва економічних благ. Крім того, саме домогосподарства поповнюють доходну частину державного бюджету на всіх його рівнях і за допомогою участі частини їх членів в менеджменті підприємницьких організацій та структур державного управління і місцевого самоврядування роблять значний внесок в систему управління економічними і суспільними відносинами в державі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Домашні господарства є важливим суб'єктом економічних відносин, тому їх вивченню присвячена велика кількість наукових праць вітчизняних та

зарубіжних вчених. Одним з перших, хто став аналізувати сімейне господарство і виділяти закономірності його життєдіяльності, був учений А.В. Чаянов, який дослідив селянські сім'ї з точки зору ведення ними домашнього господарства і заклав методологічні основи вивчення домогосподарства [1].

З середини ХХ століття в Україні традиційно активно вивчалися проблеми, пов'язані з життєдіяльністю родини, в яких опосередковано порушувалися й питання домогосподарства. Серед наукових досліджень важливо виділити праці С. Г. Струмиліна, В. Д. Патрушева, присвячені вивченню бюджетів часу; А.Г. Харчева, де проблеми домогосподарства розглядалися з точки зору суспільних та індивідуальних аспектів побуту, пов'язаних з ним видів діяльності, різних форм об'єднання і спілкування членів домогосподарств.

Сучасне вивчення і аналіз стану діяльності домогосподарств ґрунтується на соціально-економічних теоріях Р. Хілла, Ф. Теніса, Т. Парсонса, Дж. Хоманса, М. Грановеттера, Х. Уайт, Л. Тевено, Л. Болтаньські, Г. Беккера, Р. Поллака та ін.

В останній період з'явилося чимало цікавих досліджень домогосподарства в економіці України, зокрема науково-практичні дослідження О.Д. Крутнова, В.В. Шиховец, С.Ю. Барсукової, В.М. Жеребіна, А.Н. Романова та ін., в яких висвітлено питання формування та використання бюджетів домогосподарств, раціонального застосування економічних ресурсів, соціально-економічної ролі

у формуванні ринкової економіки України і т.п. Проте дослідження домогосподарств з точки зору використання ними земельних ресурсів є недостатніми, що і зумовило вибір тематики і цілей даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення стану і закономірностей використання земельних ресурсів домогосподарствами населення у сільській місцевості.

Виклад основного матеріалу. Єдиного підходу щодо визначення поняття «домогосподарство» не існує, що пов'язано з певними труднощами в розумінні окремих складових існування категорії. Зокрема, явищ сумісного проживання, власності, загального доходу, відтворювальних відносин. За класичним підходом економічної теорії, домогосподарство – це економічна одиниця, яка складається з однієї та більше осіб, що забезпечують економіку ресурсами і використовують отримані за них кошти для купівлі товарів та послуг задля задоволення матеріальних потреб людини [2], і трактується як основна одиниця соціального і біологічного відтворення, пов'язана із соціально-економічною макроструктурою. Також домогосподарства визначаються, як організовані суб'єкти, що ведуть господарську діяльність для задоволення потреб [3].

Згідно з рекомендаціями ООН домогосподарство визначається як „особа або група осіб, поєднаних з метою забезпечення всім необхідним для життя, тобто об'єднаних спільним веденням господарства” [2]. В законодавстві України визначено, що домогосподарство є сукупністю осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти [4]. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках сваяцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків, або перебувати і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи [4,5]. Домогосподарством, крім сімей, можуть називатися і організації, які займаються виробництвом (церква, профспілка, партія).

Роль домашніх господарств у розвитку ринкових аграрних відносин визначається такими моментами, як:

- домогосподарства забезпечують необхідний рівень споживчого попиту, без якого неможливе функціонування ринкового механізму;

- заощадження домогосподарств є джерелом накопичень і інвестицій, що дуже важливо в умовах розвитку економіки;

- домогосподарства виступають суб'єктами пропозиції на ринку факторів виробництва (підприємницької здібності і праці);

- домогосподарство є ґрунтовою основою для формування виробництва та реалізації людського капіталу;

- вплив домогосподарства, як суспільної одиниці на систему державного управління аграрним сектором економічних відносин;

- можливість домогосподарств налагоджувати сімейний бізнес сприяє не тільки зростанню особистого добробуту, а й розвитку ринкової економіки в цілому.

Головним джерелом доходів є доходи від ресурсів, які домогосподарства поставляють суспільному виробництву, доходи від факторів виробництва, трансферти. Тобто сукупним доходом виступає сума доходів, що отримуються в грошовій чи натуральній формі з будь-яких джерел. В структурі сукупного доходу домогосподарств сільської місцевості надходження від особистого підсобного господарства займають найбільшу частку і є основним джерелом доходів.

Домашні господарства є постачальниками ресурсів праці, капіталу, грошових ресурсів. Кожен господарник, працюючи на підприємстві чи в організації, виробляючи власну продукцію й реалізуючи її на ринку, забезпечує економіку ресурсом праці. Постачання грошових ресурсів виражається в купівлі цінних паперів, депозитних вкладеннях на рахунках фінансових установ. Ресурс капіталу проявляється в застосуванні майна, що є в особистому розпорядженні, з метою виробництва товарів або послуг, яке згідно із Законом України «Про власність» кожен громадянин України може мати в індивідуальній власності у вигляді майстерень, малих підприємств у сфері побутового обслуговування, торгівлі, громадського харчування, землі, житлових будинків і господарських будівель, машин, обладнання, транспортних засобів, сировини, матеріалів тощо [6].

Дуже важливо визначити також зміну характеру земельних відносин і місця домогосподарств у цьому процесі. Як вказують результати досліджень вчених з питань правових земельних відносин, сучасні земельні відносини характеризуються безсистемним характером існування [7]. Тим не менш, у процесах сучасного улаштування сільського господарства існує тенденція до руху від традиційного влаштування присадибної ділянки домогосподарств до більш повного контролю над своїми земельними паями (які, у більшості все ще перебувають в користуванні великих потужних господарств), але і до фактичного нарощування використовуваної землі. Це є цілком природним і закономірним, і пояснюється глибокими змінами в економічному і правовому полі використання земельних ресурсів аграрно-промислового комплексу, які вимагають оновлення законодавчої бази і часу для осмислення всіма учасниками земельних відносин нових реалій існування.

Дійсно, земля і земельні ресурси, як головне джерело виробництва і прибутків від сільськогосподарської діяльності є важливим засобом функціонування сільськогосподарських домогосподарств (табл.1).

Загальна забезпеченість землею сільськогосподарських домогосподарств
Дніпропетровської області, в середньому у 2005-2009 рр.

Домо- господарства	Середній розмір ділянки, га	Задоволеність якістю ділянки, %	Співвідношення домогосподарств, %	
			за кількістю	за площею землі
Усі	1,21	46,5	100,0	100,0
в т.ч. з площею землі до 0,5 га	0,28	44,3	70,6	16,1
від 0,51 до 1,0 га	0,68	59,2	19,9	11,2
від 1,01 га	9,23	36,4	9,5	72,2

Більшість домашніх господарств Дніпропетровської області (70,6%) мають земельні ділянки з площею землі до 0,5 га із середнім розміром ділянки – 0,28 га. У використанні таких господарств знаходиться 16,1% всього землекористування домогосподарств. Всього 9,5% мають великі земельні наділи від 1,01 га і більше (середній розмір 9,23 га) і таким чином користуються 72,2% загальної площі угідь, представленої для всієї групи домашніх господарств. Найбільший рівень задоволеності якістю ділянки зафіксовано в групі, із середнім розміром землі 0,68 га, або лише 19,9% від всієї сукупності; 70,6% - майже задоволені (на 44,3%) і 9,5% слабо задоволені (на 36,4%). Цікаво, що саме домогосподарства із ве-

ликими площами землекористування мають найнижчий рівень задоволеності її якістю.

За фактичним використанням 97,9 % сільськогосподарських угідь, що знаходяться у розпорядженні домогосподарств займає рілля, 0,9 % - багаторічні насадження, 1,0 % - сіножаті, 0,2 % - перелоги.

Для обробки землі 99,4 % від загальної кількості домогосподарств сільської місцевості використовують ручну працю, з яких 12,7% - виключно ручну, а 86,1 % - ручний і механізований спосіб обробки, 0,1 % - гужовий.

В структурі посівів превалюючи позиції мають зернові і зернобобові культури, технічні (соняшник) та картопля (рис.1).

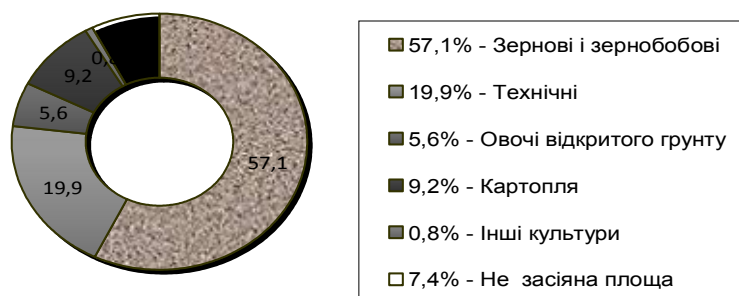

Рис. 1. Структура посівних площ домогосподарств у сільській місцевості
Дніпропетровської області, в середньому у 2005 – 2009 рр.

Представлена структура розподілу посівних площ свідчить на користь рослинницької спрямованості сільськогосподарського виробництва в домашніх господарствах регіону, що підтверджує загальну тенденцію в Україні.

В домогосподарствах існує високий рівень застосування ручної праці – 99,4%. Для обробки посівів 11,2% домогосподарств залучають найману працю. При цьому з них 9,4% використовують її на постійній основі, а 47,5% - сезонно і 43,1% - одноразово.

Наявність техніки складає лише 6,7%, в т.ч. трактор мають 20,5%, комбайн – 10,4%, плуг – 11,8%, сівалку – 6,9%, борону – 13,1, культиватор 9,8%. Ці дані свідчать про невисокий рівень забезпеченості власною технікою, що зумовлює доцільність інших видів її використання, які засві-

дчили високий рівень ефективності, на базі кооперації і лізингу.

Науково обґрунтована система ведення господарства передбачає комплексний підхід до розробки заходів з розвитку сільськогосподарського виробництва, вірне поєднання і раціональне ведення провідних галузей рослинництва і тваринництва з урахуванням кліматичних і економічних умов.

Оптимальна система ведення господарства не може бути єдиною в межах області, району, і навіть господарства внаслідок різноманіття ґрунтово-кліматичних і економічних умов виробництва, неоднорідності напрямків і рівнів розвитку сільгоспвідприємств. Однак це не виключає необхідності розробки узагальнюючих районних, обласних і зональних систем ведення сільського

господарства, а також типових систем землеробства і тваринництва для визначення рекомендацій розвитку сільгоспідприємств.

Раціональна система ведення господарства вимагає розвитку обслуговуючих і переробних підприємств, поліпшення матеріально-технічного постачання, організації збуту готової продукції. Успішне її освоєння пов'язане з раціональним

вирішенням організаційно-економічної частини систем землеробства і тваринництва, а також інших ланок, які безпосередньо впливають на ефективне використання наявних основних виробничих фондів і нових капітальних вкладень. Основні заходи з ефективного ведення рослинництва сільськими домогосподарствами, 2005-2009 рр. представлено на рис. 2.

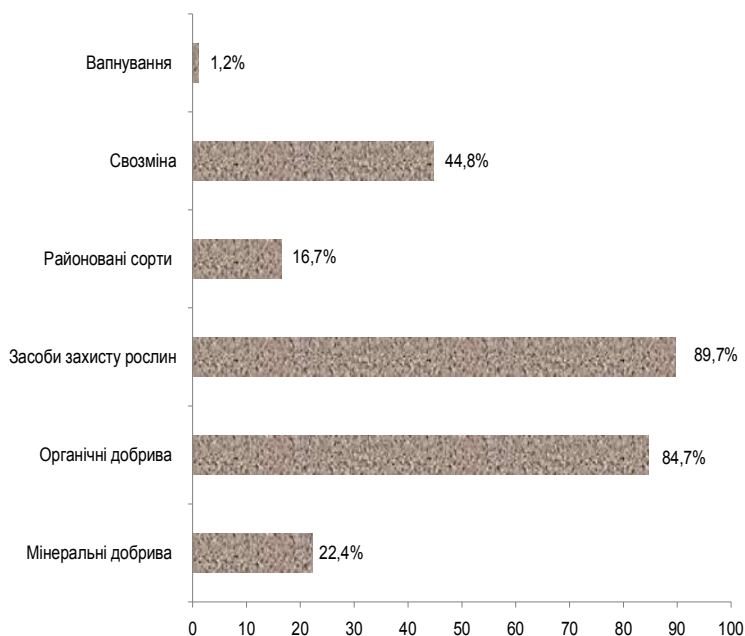

Рис.2 Основні заходи з ефективного ведення рослинництва сільськими домогосподарствами, 2005-2009 рр.

З заходів ефективного ведення господарства в галузі рослинництва найбільш застосовуваними є використання засобів захисту рослин і органічних добрив. Сівозміну застосовують тільки 44,8% домогосподарств, районовані сорти рослин – 16,7%, безплужний обробіток ґрунту – 0,2%, заходи з поліпшення якості земель – 1,2%, що вказує на недостатній рівень освоєння цих заходів, які за сучасними дослідженнями є найбільш ефективними в регіоні [8]. А такі заходи, як безплужний обробіток ґрунту і сівозміни не вимагають значних грошових вкладень.

Висновки.

Домашнє господарство є одним із суб'єктів ринкової економіки, який переважно представляє натуральний сектор сучасної економіки. Поряд з фірмами і державою воно є економічною одиницею, що складається з одного або більше осіб, які приймають фінансові рішення і постачають економіку вихідними виробничими ресурсами.

У сучасних економічних умовах домогосподарство виступає найбільш стабільним і здатним до адаптації економічним суб'єктом, активно реалізує свої захисні механізми і виступає одним з

головних елементів у створенні національного продукту.

Середній розмір ділянки більшості домогосподарств Дніпропетровської області – 0,28 га, у використанні яких знаходиться 16,1% всього землекористування домогосподарств; всього 9,5% мають великі земельні наділи від 1,01 га і більше, займаючи 72,2% загальної площі угідь.

Більшість домогосподарств мають середній рівень задоволеності якістю землі, а найнижчий рівень зафіксовано у домогосподарств із великими площами землекористування.

Домогосподарства в основному орієнтовані на вироблення продукції рослинництва. Майже всю площу землекористування займають сільськогосподарські угіддя, в структурі посівів основні позиції належать зерновим і зернобобовим культурам, соняшнику та картоплі.

Для обробки посівів тільки 6,7% домашніх господарств мають власну техніку, а використання найманої праці тримається на рівні 11,2% всіх домогосподарств області. З заходів ефективного ведення господарства більшість застосовує засоби захисту рослин та органічні добрива, сівозміни використовують менше половини госпо-

дарств, районовані сорти – тільки 16,7 %, безплужний обробіток ґрунтів та заходи з поліпшення стану земель, зокрема вапнування, майже не виконуються, що свідчить про наявність виробничих резервів підвищення ефективності землекористування домогосподарств в регіоні, як на умо-

вах залучення значних додаткових вкладень (лізинг сучасної техніки, застосування мінеральних добрив, вапнування земель, використання кращого насіннєвого матеріалу), та і без використання значних фінансових вкладень (сівозміна, безплужний обробіток ґрунтів).

Література

1. Чаянов А.В. Избранные произведения / Чаянов А.В. – М.: «Колос», 1993. – С. 62-74.
2. Becker G.S. A Theory of the Allocation of Time // The Economic Journal. 1965. Vol. 80. P. 493—517.
3. Макконел К.Р. Экономикс: принципы, проблемы и политика / Макконел К.Р., Брю С.Л. – Таллин: «Реферто», 1995. – 400 с.
4. Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення», №2058-III від 19.10.2000, ВВР, 2000, №51-52, ст.446 – 457.
5. Закон України «Про сільськогосподарський перепис» №575-VI від 23.09.2008, ВВР, 2009, №9, ст.115-121.
6. Закон України «Про власність» №980-IV (980-15) від 19.06.2003, ВВР, 2004, №2, ст.6 – 54.
7. Лебідь В.І. Правове становище особистих селянських господарств в Україні: Дис. канд. юрид. наук: 12.00.06 / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка. — К., 2002. — 189 с.
8. Козир В.С. Система ведення сільського господарства Дніпропетровської області / Козир В.С., Чертков Д.Д. – Дніпропетровськ. – 2005. – 432 с.

УДК: 338.43.01: 631.11

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ ПТАХІВНИЦТВА

Микитюк В.М., Русак О.П.

Проведений факторний аналіз діяльності підприємств Центрального Полісся, що спеціалізуються на виробництві яєць. Обґрунтовано доцільність застосування методу оболонки даних для оцінки ефективності функціонування птахопідприємств. Систематизовано основні напрями розвитку підприємств птахівничої галузі та висвітлено ряд пропозицій щодо удосконалення виробничого процесу

Постановка проблеми у загальному вигляді. В період ринкових трансформацій, що відбуваються в аграрному секторі економіки країни, пошук сучасних більш поглиблених методів оцінки економічної ефективності діяльності підприємств є актуальною проблемою, яка потребує обґрунтованого підходу щодо свого науково-практичного вирішення. Важливим кроком в цьому напрямку є комплексне поєднання системних методів, що сприятиме вдосконаленню проведення аналізу діяльності підприємств та своєчасному ухваленню управлінських рішень щодо стратегії їх розвитку в конкретних умовах. Дискусійність багатьох теоретичних положень та практична значущість даної проблематики визначили спрямованість дослідження.

Метою дослідження є удосконалення методики дослідження ефективності виробництва продукції птахівництва

Аналіз останніх досліджень та постановка завдання. Проблема визначення економічної ефективності функціонування підприємств приділяють увагу вітчизняні вчені – В.Г. Андрійчук, С.Ф. Покропивний, В.І. Мацибора. Практичні основи економічного розвитку птахівничих підприємств значною мірою відображені у працях Т.В. Бакиної, О.А. Біттера, Б.А. Мельника, І.Н. Топіхи. Проте потребує додаткового дослідження механізм удосконалення методики дослідження ефективності функціонування птахівничих підприємств.

Основний матеріал В умовах ринкової економіки однією з головних цілей кожного підприємства птахівничої галузі постає проблема збільшення обсягів виробництва продукції, отримання максимально корисного результату при мінімальних витратах, з одночасним забезпеченням внутрішнього ринку та можливості виходу на зовнішній.

Досягти таких результатів а, значить, отримати найвищий рівень ефективності діяльності птахівничої галузі, можливо лише за умов комплексного розвитку на основі поліпшення селекційно-племінної роботи, вдосконалення технологій утримання і годівлі птиці, впровадження прогресивних форм організацій і оплати праці з урахуванням кінцевих результатів виробництва.

Протягом 2005-2009 рр. птахопідприємства регіону Центрального Полісся виробили в середньому 2010,3 млн. шт. яєць, із яких 1948,5 було реалізовано. Рівень товарності господарств, за аналізований період, складав в середньому 97%. Ціна реалізації 1000 шт. яєць у 2009 р. порівняно із 2005 р. збільшилася на 75,4%. Виручка від реалізації даного виду продукції зросла більш ніж у 2 рази. Однак, внаслідок дії певних чинників собівартість виробництва 1 тис. шт. яєць збільшилася майже на 80% (табл. 1).

Використовуючи метод ланцюгових підставок для проведення аналізу величини впливу факторів, встановлено, що прибутковість підприємств з виробництва яєць формується, насамперед, за рахунок збільшення на 13,6 млн. шт. ре-

лізованої продукції, зростання на 392,8 тис. грн. тис. грн. виробничих витрат.
ціни реалізації продукції та зменшення на 379,5

Таблиця 1

Результативні показники виробництва яєць

Показники	Роки			2009 р. у % до 2005 р.	В середньому
	2005	2007	2009		
Обсяги виробництва продукції, млн. шт.	1544,1	1996,3	2207,1	142,9	2010,3
Реалізовано яєць, млн. шт.	1471,2	1930,4	2174,7	147,8	1948,5
Рівень товарності, %	95,3	96,7	98,5	–	96,8
Виручка від реалізації, млн. грн.	389,4	737,6	894,2	у 2,3 рази	716,9
Середня ціна реалізації 1000 шт. яєць, грн.	239,5	340,1	420,1	175,4	341,1
Собівартість виробництва 1000 шт. яєць, грн.	220,1	317,4	394,6	179,3	318,1
Прибуток (збиток), млн. грн.	19,4	22,7	25,3	130,4	22,9
Рівень рентабельності (збитковості), %	-16,3	-1,5	19,4	–	-1,2

Джерело: розраховано за даними Держкомстату та Головного управління статистики Житомирської області

В контексті зазначеного, варто зауважити, що формування прибутковості птахопідприємств Центрального Полісся, значною мірою залежало від діяльності підприємств Київської області, на території якої знаходяться потужні птахівничі комплекси з виробництва яєць: ЗАТ "Малинове", ЗАТ "Агрофірма Березанська". У Житомирській області опосередкована значно менша кількість спеціалізованих підприємств, серед яких вирізняються ЗАТ «Надія», ПСП «Жовтневе», СТОВ «Старосолотвинське». Проте, як показали дослідження, незалежно від територіального розміщення прибутковість усіх птахівничих підприємств залежить, передусім, від кількості реалізованої продукції, цінової політики на ринку та зменшення сукупності витрат, понесених на виробництво яєць.

Всебічні підходи до визначення і застосування у практичній діяльності птахівничих підприємств системи показників, які характеризують їх рівень розвитку та ефективність функціонування, здебільшого орієнтовані на кількісну оцінку співвідношення результатів і витрат, що є підґрунтям для повного відображення масштабів виробництва суб'єкта господарювання.

З метою більш поглибленого, комплексного аналізу – проведено оцінку економічної ефективності діяльності птахівничих підприємств, використовуючи метод ДЕА. Сутність методу ДЕА, насамперед, полягає у побудові кривої виробничих можливостей, яку формують підприємства досліджуваної сукупності. Процес розв'язування задачі оптимізації включає в себе підбір пакету інструментальних засобів Microsoft Excel та поетапне визначення технічної, економічної та аллокативної ефективності.

Апробація методики проведена на прикладі 23 підприємств з виробництва яєць. Вхідними параметрами (ресурсами) для розрахунку економічної ефективності досліджуваних господарств взято кількість штатних працівників (чол.) та витрати концентрованих кормів (ц корм. од.), вихідними – обсяг виробленої продукції.

На першому етапі розв'язку задачі оптимізації, використовуючи дані по виробництву окремого виду продукції визначено технічну ефективність, яка вказує на скільки підприємство спроможне збільшити обсяг виробництва продукції за того самого обсягу ресурсів, які вже задіяні ним у процесі виробництва. Пошук даного виду ефективності за допомогою вказаного методу передбачає вирішення наступної моделі:

$$\begin{aligned} \min_{\theta, \lambda} & \theta \\ -y_i + Y_{\lambda} & \geq 0 \\ \theta_{xi} - x\lambda & \geq 0 \\ \lambda & \geq 0 \end{aligned}$$

де: $\min_{\theta, \lambda} \theta$ – показник технічної ефективності досліджуваного птахопідприємства, y_i – продукція i -го виду, x – ресурс, що використовується птахопідприємством, Y_{λ} та $x\lambda$ – вагові коефіцієнти (змінні задачі), θ_{xi} – ефективність ресурсу i -го виду, що мінімізує витрати досліджуваного господарства (змінні задачі) [4, с. 11].

Фундаментальною основою визначення економічної ефективності є система рівнянь та нерівностей, за допомогою яких знаходження розв'язку даної задачі оптимізації відбувається в наступній послідовності:

$$\begin{aligned} -y_i + Y_{\lambda} & \geq 0 \\ x_i - x\lambda & \geq 0 \\ \lambda & \geq 0 \\ N1' \lambda & = 1 \end{aligned}$$

де: y_i – продукція i -го виду, Y_d та x_l – вагові коефіцієнти (змінні задачі), $N1$ – номер підприємства [6, с. 25].

Аллокативна ефективність (ефективність розподілу ресурсів) ґрунтується на використанні інформації про ціни на кожний із використовуваних ресурсів, які у нашому дослідженні, через відсутність належної статистичної інформації, визначалися з певними припущеннями. Варто зауважити, що значення показника змінюється в межах від 0 до 1. Для пошуку того чи іншого виду ефективності птахопідприємства, розв'язок проводився для кожного господарства окремо.

Дані рис. 1 вказують на те, що підприємства з виробництва яєць характеризуються низькими показниками економічної ефективності. Виявлено, що найбільш ефективно працює СТОВ "Рубі роз Агрікол ЛТД". Значна частина птахівничих підприємств спроможна зменшити виробничі витрати, зокрема СТОВ "Старосолотвинське" на

20%, ПСП "Жовтневе" і ПП "Надія" більше, ніж на 40%, ВАТ "Кожухівське" і ЗАТ "Комплекс Агротарс" – на 80%. З'ясовано також, що у 6 господарствах регіону вкрай низькі показники економічної ефективності, однак рівні аллокативної та технічної ефективності у окремих одиницях є достатньо високими. Це означає, що такі підприємства, змінюючи масштаб виробництва, в змозі підвищити ефективність своєї діяльності.

Враховуючи зазначене, слід зауважити про доцільність поєднання загальноживаної методики оцінювання результату діяльності птахівничих підприємств із методом оболонки даних. Сутність такої методології досить конкретизована, оскільки вона дає можливість одночасно визначити продуктивність, рентабельність підприємства та встановити рівень ефективності використання кожного із виробничо спожитих ресурсів, що в кінцевому результаті дозволяє розробити необхідну стратегію розвитку підприємства (рис. 2).

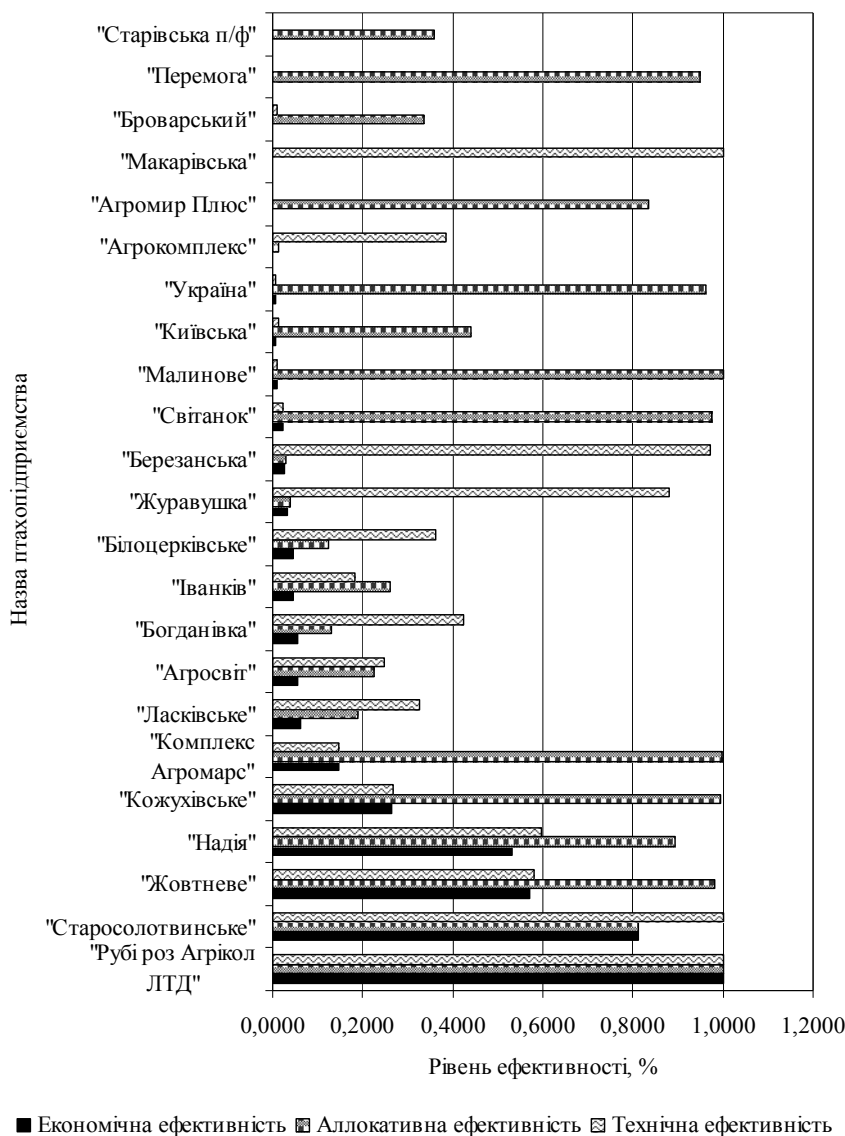

Рис. 1. Ефективність діяльності підприємств з виробництва яєць
Джерело: власні дослідження

Окрім вказаного, запропонований методичний підхід до комплексного визначення ефективності функціонування птахопідприємств сприяє

визначенню тих ресурсів, що безпосередньо задіяні у процесі створення відповідного ефекту.

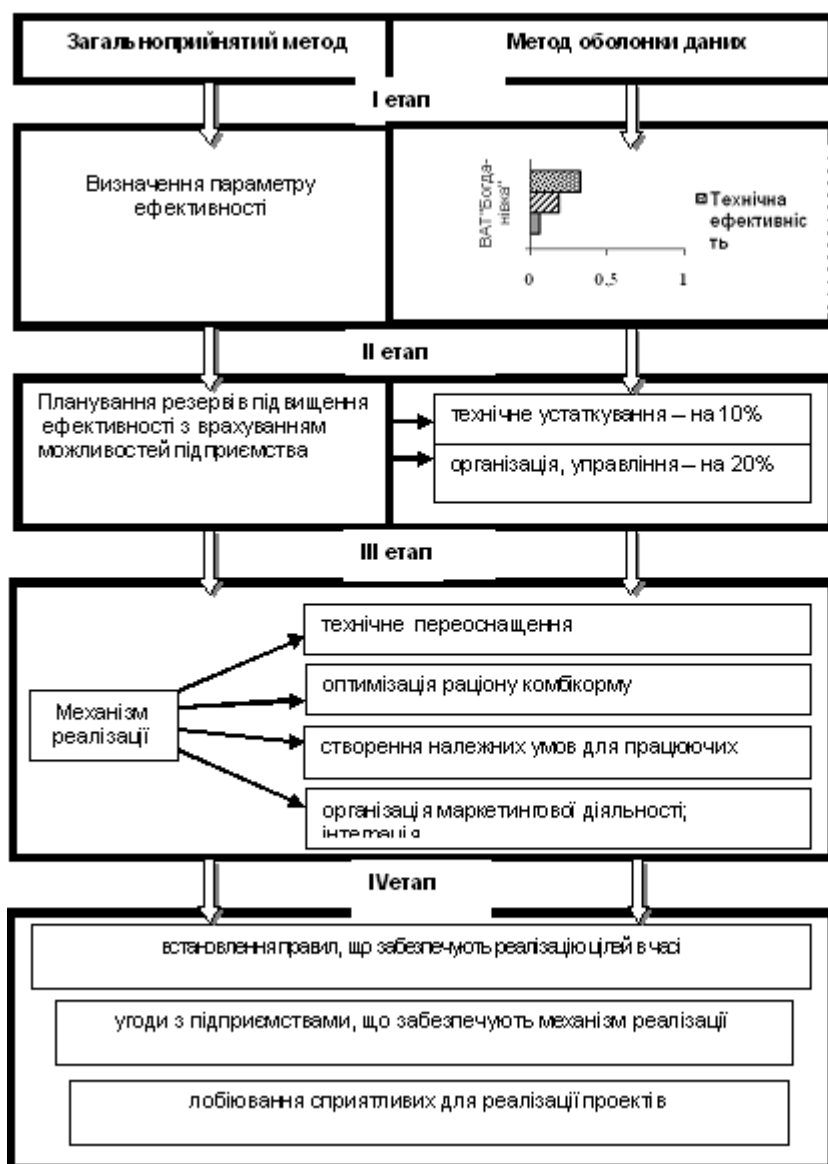

Рис. 2. Методичний підхід до визначення ефективності функціонування птахопідприємств
Джерело: власні дослідження.

Комплексний аналіз сучасного стану діяльності птахопідприємств регіону вказує на те, що більшість господарств характеризуються низьким та середнім рівнем ефективності. При цьому, птахопідприємства мають резерви підвищення економічної ефективності, які знаходяться в межах 70 - 90%.

Висновок Поєднання загальноприйнятих методів оцінювання ефективності функціонуван-

ня підприємств із методом оболонки даних сприятиме прийняттю рішень щодо планування резервів підвищення ефективності з врахуванням можливостей підприємства, обумовлюватиме доцільність розробки механізму реалізації цілей в часі та забезпечуватиме лобювання належних для реалізації проектів.

Література

1. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз / В.Г. Андрійчук. – К.: КНЕУ, 2005. – 292 с.
2. Покропивний С.Ф. Економіка підприємства / за ред. С.Ф. Покропивного [вид. 2-ге, перероб. та доп.]. – К.: КНЕУ, 2001. – 64 с.
3. Мацибора В.І. Економіка підприємства: навч. посіб. / В.І. Мацибора, В.К. Збарський, Т.В. Мацибора. – К.: Каравела, 2008. – 312 с.

4. Бююль А. SPSS: Искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей: пер. с нем./ А. Бююль. – СПб.: ООО "ДиаСофтЮП", 2002. – 608 с.
5. Кусакина О.Н. Особенности формирования конкурентной среды на региональном рынке птицеводческой продукции / О.Н. Кусакина, П.А. Яковлев // Вестник Российской акад. наук. – 2007. – №8 – С. 12-13.
6. Бююль А. SPSS: Искусство обработки информации. Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей: пер. с нем./ А. Бююль. – СПб.: ООО "ДиаСофтЮП", 2002. – 608 с.

УДК: 338.43:633.2

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ВИРОБНИЦТВА НАСІННЯ ТРАВ В СУМСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Руденко М.В.

Проаналізовані тенденції розвитку виробництва насіння трав в Сумській області та доведено необхідність збільшення площ посівів трав на насіння.

Постановка проблеми. Основою розвитку сільськогосподарського виробництва є дотримання ґрунтозахисної системи землеробства, удосконалення структури посівних площ, забезпечення науково-обґрунтованих сівозмін, впровадження нових високо-продуктивних сортів та гібридів рослин, підвищення ефективності меліоративної земель, застосування прогресивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, їх заготівлі та зберігання.

Актуальність питання дотримання науково-обґрунтованих сівозмін набуло значного поширення серед підприємств різних форм господарювання. Основна кількість таких господарств спеціалізується на вирощуванні зернової групи рослин. При вирощуванні цих достатньо рентабельних культур виникає велика кількість проблем, пов'язаних, передусім, зі структурою посівних площ та дотриманням сівозмін [1].

Для отримання високої віддачі кожного гектара землі необхідно застосовувати оптимальні сівозміни, структура яких передбачає обов'язкове використання однорічних та багаторічних трав.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням проблем вирощування однорічних та багаторічних трав, а також їх ролі у науково-обґрунтованому веденні землеробства присвячено праці багатьох вчених: В. Амбросова, В. Артеменко, П. Бойко, В. Бугайова, М. Гаврилюка, П. Ковбасюка, В. Купчика, В. Петриченка, Р. Стрілець та інших. Проте, тенденції розвитку виробництва насіння трав в сучасних умовах потребують ретельного вивчення та аналізу.

Постановка задачі дослідження. Метою роботи є дослідження сучасного стану площ посівів трав та аналіз розвитку виробництва насіння трав в Сумській області.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сівозміни є базовою, визначальною ланкою системи землеробства, всі інші її складові (обробіток ґрунту, удобрення, захист посівів від бур'янів, шкідників та хвороб) будуть максимально ефективними тільки за умови чітко визначеного, науково-обґрунтованого чергування культур протягом усієї ротації сівозміни. В таких сівозмінах протягом однієї-двох ротацій за рахунок лише раціонального чергування культур, чіткого дотримання інших елементів системи землеробс-

тва, без жодних додаткових затрат матеріально-технічних і трудових ресурсів ефективність використання землі підвищується на 11-17% [2].

В структурі посівних площ, незалежно від напряму виробничої діяльності господарства, кормові культури повинні займати 15-25% ріллі, а якщо господарство має тваринницьку спеціалізацію, то необхідність в кормових культурах у сівозмінах становить 25-44% [3].

В науковій літературі доведено необхідність оптимального розміщення зернових, олійних, просапних та кормових культур у сівозмінах. Використання кормових культур (зокрема трав) позитивно позначиться на якості ріллі, запобігає розвитку ерозії ґрунту, підвищує врожайність культур та забезпечує високі та сталі врожаї.

Посівні площі кормових культур Сумської області (станом на 2009 рік) представлено в таблиці 1.

Аналіз даних вищенаведеної таблиці показує, що існує необхідність збільшення площ посіву кормових культур (зокрема однорічних та багаторічних трав) в структурі сівозмін Сумської області, оскільки вони займають лише 116,4 тис.га або 11,9% від загальної посівної площі. Відповідно до науково-обґрунтованої структури посівних площ кормовими культурами необхідно засівати мінімум 15-25% ріллі.

Згідно наукових норм в кормовій групі багаторічні трави повинні займати 40-50%, а в Сумській області станом на 2009 рік багаторічні трави займають 41,6 тис.га або 35,7% від кормової групи. Тобто в області потрібно збільшувати посіви однорічних та багаторічних трав, а наведені дані підтверджують, що для досягнення науково-обґрунтованих норм слід збільшити площі посіву кормових культур на 80 тис.га, а площі посіву багаторічних трав необхідно збільшити на 35 тис.га або на 90%.

Таким чином, для вирішення задачі збільшення площ посіву кормових культур в досліджуваній області необхідно нарощувати виробництво насіння трав. За нашими розрахунками для посіву додаткових 35 тис.га ріллі в залежності від норми висіву та виду культури в перспективі необхідно до 300 т насіння багаторічних трав, що передбачає збільшення площі закладки насінників.

В теперішній час актуалізується питання ведення ґрунтозахисної системи землеробства, в якій однорічні та багаторічні трави відіграють надзвичайно важливу роль. Багаторічні трави, особливо бобові, виконують основну функцію в біологізації землеробства, оскільки впливають на родючість ґрунту і стан навколишнього середовища. Вони збагачують ґрунт органічною речовиною і біологічним азотом, що стабілізує його родючість [4].

На сьогоднішній день в Сумській області за оцінками фахівців приблизно 20% орних земель потребують впровадження ґрунтозахисної системи ведення землеробства. Це додатково створює необхідність збільшення посівів однорічних та багаторічних трав, і, як наслідок, виробництва насіння трав, що є основою побудови ґрунтозахисної системи землеробства.

Таблиця 1

Посівні площі кормових культур Сумської області (у господарствах усіх категорій; тис.га)*

Показники	1990		1995		2000		2005		2009	
	тис.га	%	тис.га	%	тис.га	%	тис.га	%	тис.га	%
Загальна посівна площа	1362,7	100	1282,9	100	1059,5	100	907,9	100	981,3	100
Кормові культури	489,9	35,9 (100)	448,1	34,9 (100)	315,8	29,8 (100)	203,3	22,4 (100)	116,4	11,9 (100)
у тому числі										
кормові коренеплоди і кормові баштанні	23,8	4,9	17,8	4,0	9,8	3,1	12,7	6,2	11,0	9,4
кукурудза на силос і зелений корм	228,4	46,6	140,5	31,4	89,1	28,2	48,5	23,9	22,2	19,1
однорічні трави (включаючи посіви озимих на зелений корм)	106,3	21,7	155,8	34,8	91,6	29,0	59,2	29,1	31,9	27,4
багаторічні трави посіву минулих років	118,9	24,3	114,3	25,5	114,5	36,3	74,2	36,5	41,6	35,7
Площа чистих парів	11,4	-	13,1	-	72,7	-	52,1	-	68,3	-

* За даними статистичних щорічників Сумської області за 2009 рік

Виробництво екологічно чистих кормів для тваринництва та екологічно чистої продукції рослинництва зумовлює перехід на біологічне землеробство, яке передбачає необхідність підвищення родючості ґрунтів за рахунок дотримання науково-обґрунтованих сівозмін з максимальним використанням однорічних та багаторічних трав, органічних добрив та рослинних залишків при мінімальному застосуванні шкідливих хімічних препаратів.

Надзвичайно важливим аспектом вирішення задачі збільшення виробництва кормових культур є поліпшення посівних якостей насіння. Сучасна система насінництва трав недосконала та не забезпечує стабільного вирощування високопродуктивного насіння в широкому асортименті, а також недостатньо враховує можливості спеціалізації виробництва насіння трав за різними кліматичними зонами.

На сьогоднішній день кормовиробництво в Україні розвивається повільними темпами і не відповідає сучасним потребам тваринництва. Протягом багатьох років структура посівних площ кормових культур залишається недосконалою, спостерігається низька продуктивність висіяних культур та значний дефіцит протеїну.

Дослідження виробництва однорічних та багаторічних трав, як основи кормової бази тва-

ринництва, вказують на необхідність проведення аналізу якісного складу посівів трав. Сучасний стан посівних площ багаторічних трав Сумської області наведено у таблиці 2.

Загальна площа посівів багаторічних трав Сумської області станом на 2009 рік становить 41,6 тис.га, з яких 16,4 тис.га або 39% - це трави четвертого року використання, що потребують пересіву в наступному році. Площа посівів трав третього року використання становить 12,1 тис.га, другого - 7,8 тис.га, першого - 5,2 тис.га або 13%. В області спостерігається процес загального старіння посівних площ багаторічних трав, оскільки відсоток трав четвертого року використання перевищує відсоток трав першого року використання в три рази.

Аналізуючи якісний склад посівів трав, ми констатуємо, що 14,1 тис.га або 34% багаторічних трав знаходяться в незадовільному стані (незалежно від року посіву), тобто існує необхідність підсіву або взагалі пересіву окремих полів. Загальна площа необхідного пересіву багаторічних трав Сумської області складає більше 20 тис.га, що додатково потребує близько 150 т насіння. Звичайно, не можливо вирішити зазначену проблему відразу, проте необхідно поступово поліпшувати якісний склад однорічних та багаторічних трав Сумської області.

Таблиця 2

Стан площ посівів багаторічних трав Сумської області станом на 2009 рік, га*

Культура	1-й рік використання				2-й рік використання			
	Стан посівів				Стан посівів			
	Площа всього	добрий	незадовільн.	слабкий	Площа всього	добрий	незадовільн.	слабкий
Багаторічні трави, всього	5243	1480	3105	658	7808	1998	4877	933
В т.ч. Бобові:	4428	1312	2624	492	5984	1702	3589	693
конюшина	1895	616	1139	140	1754	399	1082	273
люцерна	1377	351	827	199	2373	826	1244	303
еспарцет	982	252	656	74	1755	475	1162	118
інші	174	93	2	79	102	8	80	14
Злакові:	373	98	205	70	964	227	638	99
тимофіївка	39	0	39	0	377	70	307	0
вівсяниця	56	56	0	0	122	27	95	0
костриця	29	0	29	0	23	0	8	15
інші	249	42	137	70	442	130	228	84
Суміші бобово-злакових культур	442	71	269	102	860	136	578	146
Культура	3-й рік використання				4-й рік використання			
	Стан посівів				Стан посівів			
	Площа всього	добрий	незадовільн.	слабкий	Площа всього	добрий	незадовільн.	слабкий
Багаторічні трави, всього	12147	1862	7153	3132	16423	936	6056	9431
В т.ч. Бобові:	9066	1439	5240	2383	10851	616	4126	6109
конюшина	1640	135	666	839	496	0	128	368
люцерна	5543	991	3396	1158	8634	616	2892	5126
еспарцет	1697	298	336	463	445	0	14	431
інші	186	15	159	12	1276	0	792	484
Злакові:	1246	234	710	302	2596	100	861	1635
тимофіївка	307	18	289	0	430	0	200	230
вівсяниця	220	141	20	59	240	0	19	221
костриця	5	0	5	0	297	0	60	237
інші	714	75	396	243	1579	100	582	897
Суміші бобово-злакових культур	1835	258	1142	435	2976	229	1211	1536
Культура	Всього							
	Площа всього	добрий	незадовільн.	слабкий				
Багаторічні трави, всього	41621	6276	21191	14154				
В т.ч. Бобові:	30329	6180	16483	7666				
конюшина	7339	1703	4062	1574				
люцерна	15788	2969	7872	4947				
еспарцет	5813	1332	3520	961				
інші	1389	166	915	308				
Злакові:	5179	858	2644	1677				
тимофіївка	1241	123	959	159				
вівсяниця	671	284	176	211				
костриця	300	0	113	187				
інші	2967	275	1740	952				
Суміші бобово-злакових культур	6113	769	3422	1922				

Важливий напрям використання однорічних та багаторічних трав - сидеральні цілі. Основним показником родючості ґрунту є вміст гумусу. Застосування сидератів є ефективним з економічної точки зору. Витрати на купівлю, доставку та внесення мінеральних добрив є вищими, ніж на заготівлю та внесення гною. За ступенем впливу на врожайність культур сидерати наближаються до підстилкового гною. З кожної тони зеленої маси утворюється 30 кг гумусу. Заправлений гноєм чорний пар за рівнем рентабельності поступається сидеральним парам [5].

Поділяємо думку В. Артеменко, що успішна сидерація землеробства потребує наявності відповідної кількості високоякісного насіння сидеральних культур [6], тобто підтверджуються наші висновки щодо необхідності збільшення виробництва насіння бобових та злакових трав, які потрібно використовувати на сидеральні цілі.

Проведені дослідження показують, що в Сумській області існує необхідність збільшення виробництва насіння як однорічних, так і багаторічних трав для задоволення зростаючого попиту сільськогосподарських товаровиробників та населення в якісному насінні. Збільшення площ посіву трав обґрунтовується наступними чинниками:

- по-перше, впровадження оптимальних науково-обґрунтованих сівозмін, структура яких передбачає обов'язкове використання однорічних та багаторічних трав;

- по-друге, необхідність ведення ґрунтозахисної системи землеробства з використанням посівів трав, які впливають на родючість ґрунту та стан навколишнього середовища; Джерело: за даними Головного управління агропромислового розвитку Сумської облдержадміністрації

- по-третє, потреба у застосуванні однорічних та багаторічних трав в якості сидератів;

- четверте, поліпшення кормової бази тваринництва, з пересівом полів, які мають незадовільний стан трав та використовуються чотири та більше років;

- п'яте, прогнозне збільшення обсягів реалізації насіння трав на експорт.

Таким чином, на сьогоднішній день необхідно збільшувати виробництво насіння трав в Сумській області, оскільки протягом наступних років буде спостерігатися стабільне підвищення попиту на нього з боку як сільськогосподарських підприємств, так і населення.

Сучасний стан виробництва насіння трав підприємствами та установами Сумської області, а також прогнозні потреби в ньому на найближчу перспективу представлено в таблиці 3.

Таблиця 3

Виробництво та прогнозні потреби в насінні трав, т.*

Показники	2009 рік	Прогноз на перспективу	Прогноз до 2009 р., %
Фактично вироблено насіння трав	1210	1700	140
Реалізація на внутрішньому ринку	639	910	142
Експорт	442	650	147
Газонні травосуміші	3	4	133
Загальний обсяг реалізації насіння трав	1084	1564	144
Рівень товарності, %	89,6	92,0	+ 2,4 п.в.
Посівна площа насінників трав, га			
однорічні	350	455	130
багаторічні	2422	3035	125

* Джерело: власні розрахунки автора

Прогнозний попит на насіння трав в наступні роки збільшиться на 480т або на 44%. Це відбудеться за рахунок збільшення реалізації на внутрішньому ринку на 271т, прогнозний експорт зросте на 208т та виробництво газонних сумішей збільшиться на 1т. З метою задоволення зростаючих потреб в насінні однорічних та багаторічних трав нами обґрунтовано необхідність збільшення площ посівів трав на насіння щонайменше на 720 га. Це дозволить задовольнити зростаючий попит на насіння трав з боку сільсько-господарських підприємств, населення та зовнішнього ринку.

Проблему збільшення площ посіву трав та виробництва насіння можливо вирішити за рахунок координації зусиль виробників та переробників насіння, співпраця між якими дозволить нарощувати обсяги постачання на ринок якісного насіння трав вітчизняної селекції адаптованих до

сучасних умов вирощування. Тобто господарства - виробники насінневого вороху повинні бути впевнені в подальшій реалізації своєї продукції насінневого підприємству, що займається доведенням насіння до посівних кондицій. А підприємство - переробник зацікавлено в стабільному (гарантованому) надходженні сировини для подальшої очистки та реалізації, що дозволить останньому заключати форвардні та ф'ючерсні угоди з потенційними клієнтами.

Зазначена співпраця виробників та переробників насіння дозволить вирішити проблему збільшення виробництва високоякісного насіння трав в Сумській області для забезпечення зростаючих потреб як регіону, так і реалізації експортних можливостей насінневих підприємств.

Висновки. Таким чином, дослідження тенденцій розвитку виробництва насіння трав в Сум-

ській області дозволяють сформулювати наступні висновки:

- в найближчій час в області спостерігатиметься зростання попиту на насіння однорічних та багаторічних трав;
- необхідно стимулювати виробників насінневого матеріалу збільшувати закладку насінників щонайменше в 1,5 рази для задоволення потреб сільськогосподарських підприємств та населення;
- науково-обґрунтовані ґрунтозахисні сівозміни потребують негайного впровадження та

реалізації, оскільки ситуація в області з еродованими землями близька до критичної;

- доцільна поглиблена спеціалізація насінневих господарств - виробників насіння однорічних та багаторічних трав, у зв'язку з перспективами підвищення попиту на насінневий матеріал;
- потрібна розробка дієвого механізму стабілізації ринку насіння трав при збільшенні його виробництва на основі існуючого ланцюга руху посівного матеріалу від виробника до споживача.

Література

1. Патик С. Короткоротаційні сівозміни в умовах Степу України / С. Патик // Пропозиція. - 2010. -№2. - С. 58-61.
2. Браженко І. Оптимальні сівозміни Лісостепу / І. Браженко, Л. Браженко // Пропозиція. - 2005. -№2. - С. 38-41.
3. Купчик В.І. Ґрунти України: властивості, генезис, менеджмент родючості: навчальний посібник / В.І. Купчик, В.В. Іваніна, Г.І. Нестеров; ред. В.І. Купчик. - К.: Кондор, 2010. - 414 с.
4. Бойко П. Основні принципи побудови ґрунтозахисних сівозмін Лісостепу України / П. Бойко, Н. Коваленко // Agroexpert. - 2009. -№9. - С. 17-19.
5. Костромітін В. Сидерати - комплексний підхід до справи / В. Костромітін, В. Колісник, М. Цехмейстерук та ін. // Agroexpert. - 2009. -№4. - С. 25-27.
6. Артеменко В. Сидерати. Їм відроджувати колишню славу українських земель / В. Артеменко // Пропозиція. - 2003. -№6. - С. 36-38.

УДК 65.011.44

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ М'ЯСОПРОДУКТОВОГО ПІДКОМПЛЕКСУ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Бобирєва Т.С.

Досліджено останні тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу України та Сумської області. Визначено перспективні стратегічні напрямки покращення ситуації, яка склалася у м'ясопродуктовому підкомплексі регіону.

Актуальність проблеми дослідження та її зв'язок з важливими науково-практичними завданнями. Перехід економіки України на ринкові відносини суттєво вплинув на усі сфери функціонування агропромислового комплексу, що спричинило розвиток негативних процесів й різке зниження обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а також харчової промисловості. Однією з найбільш гострих проблем, з якою зіткнулося населення України, було зниження споживання м'яса та м'ясопродуктів. При цьому значно підвищились обсяги імпорту м'яса та м'ясопродуктів. За роки незалежності Україна поступово перетворювалась на країну, залежну від імпорту даного виду продукції.

Високий рівень залежності України по м'ясу та продуктах його переробки суттєво знижує рівень її економічної безпеки. Крім того, великі обсяги імпорту призводять до того, що Україна стимулює не вітчизняних, а закордонних товаровиробників. Тому забезпечення населення країни м'ясом та м'ясопродуктами переважно з вітчизняної сировини є завданням загальнодержавного значення, що дозволить вирішити проблему продовольчої безпеки у цьому цінному продукті харчування.

Відсутність єдиної державної та регіональної політики у сфері м'ясопродуктового підкомп-

лексу призвело до розбалансованості функціонування його основних ланок, порушенню організаційно-економічних відносин між ними, послабило вплив держави на процес відтворення.

Актуальність вирішення проблеми подальшого розвитку та підвищення ефективності функціонування м'ясопродуктового підкомплексу у нових умовах господарювання й визначила вибір теми даної статті й питань, які у ній розглядаються.

Аналіз останніх наукових досліджень з досліджуваної проблеми та визначення питань, що не вирішені. Вирішенню питань розвитку м'ясопродуктового підкомплексу та м'ясопереробної промисловості зокрема присвятили наукові праці такі вчені-економісти: М.П. Гарасим, М.Й. Гедз, М.Є. Гнеда, О.І. Драган, І.О. Журба, П.О. Заремба, О.В.Мазуренко, В.Я. Месель-Веселяк, Н.С. Педченко, О.М. Поляков, І.П. Романенко, Г.М. Тарасюк, М.М. Яценко та інші. Проте, слід відзначити, що питання визначення стратегічних напрямків підвищення ефективності діяльності різних учасників м'ясопродуктового підкомплексу на рівні Сумської області вивчено недостатньо глибоко та потребує проведення окремого дослідження.

Метою даного наукового дослідження є визначення найгостріших проблем розвитку

м'ясопродуктового підкомплексу Сумської області та обґрунтування стратегічних напрямків їх вирішення.

Викладення основного матеріалу дослідження з авторським обґрунтуванням отриманих результатів. Останніми роками в Україні та Сумській області зокрема спостерігається зниження обсягів виробництва м'яса та м'ясопродуктів. Основною причиною цього є скорочення поголів'я худоби практично усіх видів та падіння виробництва м'ясної сировини. В особливості це стосується галузі м'ясного скотарства. За даними дослідження, проведеного експертами Блакитної стрічки, тільки за підсумками 2009 року близько 7% підприємств, які до цього займалися скотарством, повністю вирізали поголів'я ВРХ. Статистичні дані свідчать про те, що в 2000-2009 рр. в господарствах усіх категорій України відбулося скорочення поголів'я ВРХ на 48,8%, коней – на 36,8%, вівець та кіз – на 2,3%, свиней – на 1%. Позитивні зрушення відбулися лише у галузі птахівництва – чисельність поголів'я птиці всіх видів

зросла на 54,7%. При цьому найбільші темпи скорочення поголів'я великої рогатої худоби спостерігалися у сільськогосподарських підприємствах (-67,7% проти -27,1% у господарствах населення). Чисельність поголів'я свиней та птиці у сільськогосподарських підприємствах за цей же період, навпаки, зросла (на 37% та у 3 рази відповідно), у господарствах населення – скоротилась на 18,5% та 7,4%. Таким чином, у вітчизняних галузях свинарства та птахівництва відмічається розвиток переважно великотоварного виробництва, у галузі скотарства – дрібнотоварного (66% загального поголів'я ВРХ у 2009 році утримувалось в господарствах населення) [2].

Як наслідок, зменшилося й виробництво м'яса, зокрема м'яса великої рогатої худоби – на 39,9%, свиней – на 22,1%. Проте, у 4,6 рази зросло виробництво м'яса птиці, що слугувало головним фактором збільшення загального виробництва м'яса в усіх категоріях господарств (на 15,3% у 2009 році порівняно з 2000 роком) (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка поголів'я худоби та виробництва м'яса в Україні (усі категорії господарств)

	Роки						Відхилення 2009 р. від 2000 р., %
	2000	2005	2006	2007	2008	2009	
Поголів'я худоби та птиці, тис. голів							
ВРХ, усього	9423,7	6514,1	6175,4	5490,9	5079	4826,7	-48,8
Свині	7652,3	7052,8	8055	7019,9	6526	7576,6	-1,0
Вівці та кози	1875	1629,5	1617,2	1678,6	1726,9	1832,5	-2,3
Птиця всіх видів	123722	161993,5	166531	169290,3	177555,9	191446,4	54,7
Виробництво м'яса (у забійній вазі), тис. т							
Худоба та птиця, усього, у т.ч.	1662,8	1597	1723,2	1911,7	1905,9	1917,4	15,3
ВРХ	754,3	561,8	567,4	546,1	479,7	453,5	-39,9
Свині	675,9	493,7	526,1	634,7	589,9	526,5	-22,1
Вівці та кози	17,2	16,2	14,6	15,3	17,1	17,8	3,5
Птиця всіх видів	193,2	496,6	589,3	689,4	794	894,2	у 4,6 рази

* За даними Державного комітету статистики України

Не краща ситуація склалася у Сумській області. Станом на початок 2010 року чисельність поголів'я великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств зменшилась проти відповідного періоду 2000 року на 59,3%, чисельність свиней – на 49,5%, вівець та кіз – на 27,4%. У 2009 році в порівнянні з 2000 роком скорочення виробництва м'яса всіх видів (у забійній вазі) у господарствах усіх категорій склало 45,6%. Зокрема, виробництво яловичини і телятини за цей період скоротилося на 43,5%, свинини – на 64,5%, м'яса птиці – на 18,9% [1].

Основною причиною негативної динаміки поголів'я та низької зацікавленості сільськогосподарських виробників у вирощуванні худоби на м'ясо є від'ємний рівень рентабельності даного виду діяльності й низькі доходи, які не покривають понесених витрат. За 1990-2009 рр. найкращі показники ефективності розведення худоби та птиці у сільськогосподарських підприємствах України було зафіксовано у 1990 році, найгірші –

у 2000 році. У 2008 році рентабельним було лише вирощування свиней на м'ясо, інші ж галузі (м'ясні скотарство, вівчарство та птахівництво) виявилися збитковими.

Ключовими факторами, які зумовили збитковість вирощування худоби на м'ясо, були зростання собівартості виробництва та проблеми, пов'язані з розвитком рослинництва, адже між галузями рослинництва та тваринництва існує щільний двосторонній зв'язок. Саме рослинництво забезпечує створення кормової бази для тваринництва. Протягом останніх років у розвитку вітчизняної галузі кормовиробництва відмічаються негативні тенденції. За даними Державного комітету статистики України, посівні площі кормових культур скоротилися у 2009 році порівняно з 2000 роком у 2,7 рази, а з 1995 роком – у 4,1 рази. До того ж великі площі було засіяно під багаторічними злаковими травами, які мають низьку продуктивність без достатнього внесення азотних

добрив. Це вплинуло на зменшення виробництва більшості кормових культур.

Кризові явища у галузі тваринництва, а також проблеми відносин сільськогосподарських виробників та переробних підприємств, позначилися на розвитку м'ясопереробної промисловості України.

За даними Держкомстату, у 2001-2008 рр. в Україні спостерігалася тенденція зростання індексів виробництва продукції м'ясної промисловості порівняно з попереднім роком (дані індекси склали 89,2% та 258,8% у 2001 р. та 2008 р. відповідно), а у 2009 р. цей індекс склав 227,2% й відобразив одне з найбільших падінь серед інших галузей харчової промисловості. Причиною зростання виробництва протягом ряду років було нарощування обсягів переробки продукції птахівництва. При цьому значну частку сировини, яка перероблялася, займала імпортна сировина. Починаючи з 2000 р., імпорт м'яса збільшився у 29 разів – до 550 т у 2008 р. [2].

За 2003-2009 роки виробництво свіжої (парної) яловичини і телятини в Україні скоротилось на 49,3%, мороженої – на 72,5%, свинини мороженої – на 71,4% [3].

В Сумській області також скорочуються обсяги переробки м'ясної сировини, зокрема протягом 2003-2009 рр. виробництво яловичини і телятини свіжих чи охолоджених скоротилося на 65,7%, морожених – на 73,4%, свинини свіжої й охолодженої – на 60,4%, мороженої – на 30,0%, напівфабрикатів м'ясних – на 76,2%, ковбасних виробів – на 70,9% [1].

В результаті такої ситуації страждають українські споживачі. Адже, як відомо, одним із природних прав людини є право на гідний рівень життя. Так, воно відображено у ст. 48 Конституції України: "Кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло" [4]. Основою збалансованого харчування є рівень споживання продуктів тваринного походження, які майже на 60% забезпечують потреби організму людини в білках. Як структурна складова клітин усіх тканин і органів, білок виконує каталітичні функції, входить до складу ферментів та є важливим і незамінним компонентом. Рослинний білок переробляється в організмі людини гірше, ніж тваринний, причому в рослинних білках часто відсутні або знаходяться в незначній кількості незамінні амінокислоти [5].

Думки дослідників щодо норми споживання людиною білка різнилися. Основоположником вчення про фізіологію харчування вважається К. Файт, який стверджував, що добова потреба дорослої людини в білку при фізичній праці середньої завантаженості дорівнює 118 кг. Пізніше величини добового споживання білка, що пропонувалися дослідниками, знизилися до 50-60 г та 25-30 г. Проте, вчені погоджувалися із значним негативним впливом на фізіологічні функції орга-

нізму (особливо дитячого) такого обмеження білкового харчування [5, 6].

Сьогодні світова практика використовує дві норми споживання продуктів харчування людиною: раціональну та мінімальну. Норма мінімального продовольчого споживання, що визначає нижню межу необхідного надходження поживних речовин, розглядається як пороговий критерій продовольчої безпеки. При цьому норма верхньої межі раціонального харчування носить суто рекомендаційний характер, а мінімальній нормі продовольчого споживання в Україні надано форму нормативного акта, оскільки вона розраховується на основі Закону "Про прожитковий мінімум" і затверджуються постановою Кабінету міністрів України.

В СРСР річна норма споживання м'яса на одну особу складала 75-80 кг. Сьогодні раціональною нормою споживання м'яса визнається 81 кг/рік на душу населення, мінімальною – 52 кг на рік. При цьому мінімальні норми споживання є різними для окремих груп населення: дорослих та дітей, працездатних людей та непрацездатних, та затверджені Постановою Кабінету міністрів України від 14.04.2000 р. №656 "Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення".

Як свідчать статистичні показники, споживання населенням України м'яса та м'ясопродуктів в останні роки є значно нижчим раціональної й навіть мінімальної норм, хоча і має тенденцію до зростання. Так, у 2009 р. даний показник склав 49,7 кг/рік на одну особу (мінімальна норма – 52 кг, раціональна – 81 кг) (рис. 1).

Населення Сумської області споживало у цьому ж році 45,2 кг/рік на одну особу, тобто нижче, ніж в середньому по Україні. Проте, у 2009 р. одна особа споживала на рік на 4,4 кг більше, ніж у 2000 р., що в цілому є позитивним моментом [1].

Складні умови й негативні тенденції розвитку м'ясопродуктового підкомплексу вимагають державної підтримки. Зокрема, ефективними напрямками покращення ситуації, яка склалася у м'ясопродуктовому підкомплексі регіону, будуть:

- доведення обсягів споживання населенням області м'яса і м'ясопродукції до 80% від раціональних норм харчування (у 2009 році ця частка складала 56%) та частки яловичини в її структурі до 45%, свинини - на рівні 30 %, птиці – до 15%;

- створення в області не менш трьох агропромислових об'єднань для спільного ведення господарської діяльності з вирощування сільськогосподарських тварин, виробництва кормів, виробництва м'ясопродукції та кредитного забезпечення виробничої діяльності членів асоціації;

- сприяння введенню в дію нових свинокомплексів та свиноферм, реконструкції виробничих потужностей;
- створення сучасного м'ясокомбінату;
- створення нового селекційно-гібридного центру, що включатиме нуклеусну та репродукторні ферми, а також станцію контрольної відгодівлі для забезпечення тривалих господарських зв'язків з товаровиробниками за принципом селекційної піраміди;
- підвищення рівня селекційно-племінної роботи в сільськогосподарських підприємствах та особистих селянських (фермерських) господарствах шляхом створення на районному рівні не менше 2-3 сервісно-консультаційних зоотехнічно-ветеринарних пунктів;
- підвищення продуктивності худоби та птиці на основі зміцнення кормової бази, зокрема в свинарстві шляхом відгодівлі товарних свиней на сучасних тваринницьких комплексах;
- підвищення виробництва яловичини в живій масі шляхом інтенсифікації вирощування молодняку в спеціалізованих підприємствах, а

також стимулювання населення при відгодівлі худоби досягати більш важких кондицій, зокрема бичків не менше 420 кг;

- реконструкція приміщень для промислового виробництва м'яса індиків;
- збільшення виробництва м'яса птиці (індиків, качок, гусей) за рахунок нарощування поголів'я в спеціалізованих господарствах та господарствах населення;
- сприяння створенню забійних потужностей, що дозволить покращити якість м'ясної продукції та біобезпечність тваринницької галузі;
- створення регіонального центру (лабораторії) оцінки якості кормів для сільськогосподарських кормів і птиці;
- сприяння створенню на базі реалізованих проектів навчально-практичних центрів з підготовки і перепідготовки фахівців в різних галузях тваринництва;
- підвищення рентабельності виробництва в базових підприємствах галузей скотарства, свинарства, а також яєчного та м'ясного птахівництва.

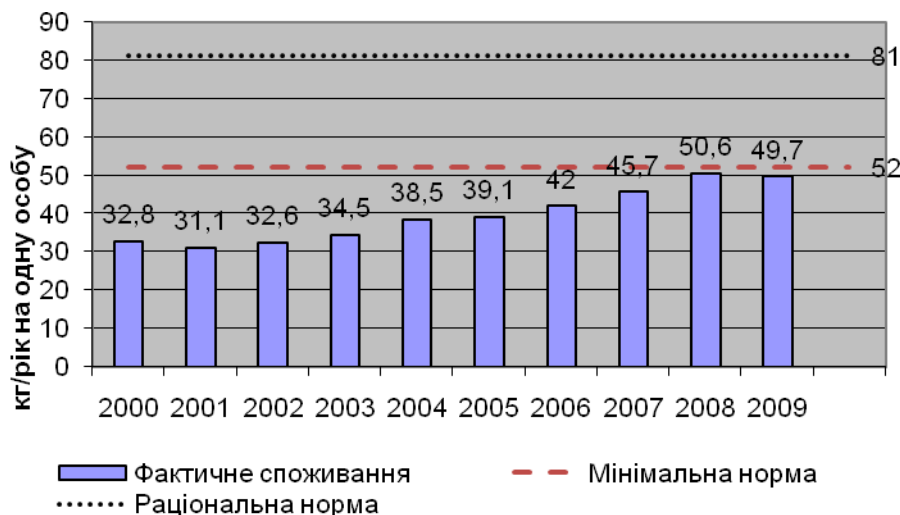

Рис. 1. Споживання населенням України м'яса і м'ясних субпродуктів

* За даними Державного комітету статистики України

Перспективним напрямом підвищення ефективності м'ясопродуктового підкомплексу регіону є створення кластеру, який дозволить об'єднати інтереси сільськогосподарських підприємств – виробників різних видів м'яса, переробних підприємств та споживачів м'ясної продукції.

Висновки. Підвищенню ефективності функціонування окремих ланок м'ясопродуктового

підкомплексу Сумської області, покращенню організаційно-економічних відносин між ними сприятиме розробка та реалізація єдиної регіональної політики. Комплекс передбачених заходів має включати створення та введення в дію нових агропромислових об'єднань, переробних підприємств, реконструкцію вже існуючих виробництв, а також розвиток інфраструктури.

Література

1. Статистичний щорічник Сумської області за 2009 рік / Державний комітет статистики України. Головне управління статистики в Сумській області – Суми, 2010.
2. http://brc.undp.org.ua/img/publications/meat_BRAAC-09082010.pdf.

3. Статистичний збірник "Регіони України 2009" / Державний комітет статистики України - 2010 рік.
4. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96ВР/
5. Мазуренко О.В. Продовольча безпека та поточна ситуація з позиції виробництва та споживання м'яса // Збірник наукових праць Уманського ДАУ, вип. 70, частина 2 – економіка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://udau.edu.ua/library.php?pid=380>.
6. Држевецкая И.А. Основы физиологии обмена веществ и эндокринной системы / И.А. Држевецкая // Учеб. пособие для студентов вузов. - М.: Высшая школа, 1977. - 256с.

УДК 631.11.003

УПРАВЛІННЯ ВИРОБНИЧИМ ПОТЕНЦІАЛОМ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Макаренко Н.О.

В ході проведеного дослідження було проаналізовано стан ресурсного забезпечення підприємств різних організаційно-правових форм та виявлено основні фактори організаційно-економічного забезпечення функціонування сільськогосподарських підприємств в сучасних умовах.

Постановка проблеми. Нові економічні відносини в новостворених аграрних формуваннях стають головними чинниками ефективного ведення сільськогосподарського виробництва та оптимізують використання засобів виробництва і матеріальних затрат. Організаційна та структурна перебудова в агропромисловому комплексі України, в тому числі в Сумській області, зумовила появу великої кількості приватних та фермерських господарств. При здійсненні процесу реформування відбувся перерозподіл сільськогосподарської техніки та інших основних засобів між товаровиробниками (новоствореними агроформуваннями та індивідуальними господарствами). Подальше поглиблення економічних реформ, прихід приватного власника розцінюється як головний чинник ефективного використання виробничих ресурсів (землі, сільськогосподарської техніки), дбайливого ставлення до них, що дозволить також оптимізувати кількісний та якісний склад виробничого потенціалу у сільськогосподарських підприємствах всіх форм господарювання.

Аналіз публікацій по темі дослідження. Вагомий внесок в дослідження особливостей управління виробничим потенціалом сільськогосподарських підприємств в системі організації виробництва сільськогосподарської продукції зробили вчені П. Т. Саблук, В.Я.Месель-Веселяк, В.С.Дієсперов, І. Г.Кириленко, А.О.Харенко та ін.

Мета дослідження. На різних етапах розвитку продуктивних сил суспільства земельні, трудові та матеріально-технічні ресурси відіграють неоднакову виробничу роль. Тому забезпеченість аграрного виробництва кожним видом ресурсів, ефективність їх використання визначає відповідні напрями розвитку економіки сільського господарства – основної ланки АПК.

Результати дослідження. Процес агропромислового виробництва передбачає використання природного фактора, оскільки речовина й енергія природи утворюють першопочаткову умову всього подальшого виробництва й обліку, а також процесу праці, який призводить у рух природні й інші фактори виробництва, які виступають

як доповнюючі один одного фактори, що утворюють структуру та потенціал виробництва. Як зазначив академік УААН П.Т. Саблук, основою усіх проблем збалансованості є співвідношення між виробничим потенціалом агропромислового комплексу і суспільною потребою в його продукції [1, с.175].

Характеризуючи ефективність використання виробничих ресурсів в умовах ринкового механізму господарювання В. С. Дієсперов визначає економічний потенціал як здатність господарської системи засвоювати і переробляти народне багатство для задоволення суспільних потреб або сукупність економічних можливостей, які має суспільство і які можуть бути використані для реалізації конкретних соціально-економічних цілей і завдань [2, с. 5].

Найважливішою складовою економічного потенціалу є виробничий потенціал, який формується в залежності від економічних можливостей галузей матеріального виробництва. Як економічна категорія – це можливості певної системи щодо виробництва відповідного асортименту продукції, обумовлені його ресурсним забезпеченням. В умовах ринкової економіки, коли виробничі ресурси належать не державі, а конкретно-власнику, постає проблема ефективного і раціонального використання ресурсного потенціалу сільського господарства. Виробничий потенціал сільського господарства являє собою сукупність земельних, матеріальних і трудових ресурсів, призначених для використання в процесі виробництва сільськогосподарської продукції. На думку багатьох авторів, до виробничих ресурсів необхідно віднести й фінансові надходження аграрних підприємств. Однак, необхідно додати, що в умовах ринку головною рушійною силою процесу виробництва є економічний інтерес його учасників, тому в комплексі ресурсний потенціал можна представити як сукупність земельних, матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та економічного інтересу, які є об'єктивно необхідними передумовами здійснення аграрного виробництва. Виробничий потенціал сільського господарства характеризують кількістю, якістю та структурою

земельних, матеріальних і трудових ресурсів [4, с.5].

В процесі наукових досліджень (табл. 1) виявлено, що виробничий потенціал аграрних підприємств Сумської області оцінюється в 9,1 млрд. грн., у тому числі сільськогосподарські угіддя – 7,4 млрд. грн., (80,5%), матеріально-технічні - 1,6 млрд. грн. (17,4%), трудові ресурси - 197,5млн. грн. (2,1%). В процесі досліджень оцінка земельних ресурсів здійснювалась за гро-

шовою оцінкою у відповідності з методикою, розробленою Державним комітетом земельних ресурсів України, матеріально-технічні ресурси – за грошовою середньорічною вартістю, трудові ресурси – за рівнем оплати праці. Об'єктами дослідження є сільськогосподарські підприємства Сумської області крім вузькоспеціалізованих (птахофабрики, племінні підприємства), малих фермерських.

Таблиця 1

Ресурсний потенціал аграрного виробництва Сумської області в 2009р.

Види підприємств	Грошова оцінка ресурсів, млн. грн.						Загальна вартість, млн. грн.	
	земельні ресурси	%	трудові ресурси	%	матеріально-технічні ресурси	%	млн. грн.	%
Господарські товариства	4968	81,0	141,3	2,3	1022,2	16,7	6131,5	100,0
Приватні підприємства	1431	78,0	25,8	1,4	378,8	20,6	1835,6	100,0
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	132	71,5	8,2	4,4	44,3	24,1	184,5	100,0
Інші підприємства	179	91,1	3,3	1,7	14,3	7,2	196,6	100,0
Державні господарства	215	82,5	9,3	3,6	36,4	13,9	260,7	100,0
Фермерські господарства	435	81,5	9,6	1,8	88,9	16,7	533,5	100,0
Усього с.-г. підприємства області	7360	80,5	197,5	2,1	1584,9	17,4	9142,4	100,0

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

У період з 1990 по 2000 р. збільшення кількості аграрних формувань пояснюється подрібненням господарств, що були створені за радянських часів, тобто на базі одного господарства створювалося декілька. Протягом 2001-2009 років підприємницькі структури брали в оренду землю і на базі декількох господарств створювали одне дочірнє, яке мало в своєму розпорядженні до 10000 га ріллі і більше, процес подрібнення вже існуючих господарств продовжувався під впливом економічної кризи, яка призвела до зби-

ткості більшості господарств регіону в 2001-2009роках. Для того щоб визначити ефективність господарювання аграрних формувань області залежно від розміру площі оброблюваної землі, доцільно розподілити їх на групи. До першої групи належать господарства з площею до 500га, до другої – 501 – 1000га, до третьої – 1001 – 2000га, до четвертої – 2001- 4000га, до п'ятої – 4001га і більше. Кількість господарств залежно від площі ріллі по групах відображена в таблиці 2.

Таблиця 2

Розподіл сільськогосподарських підприємств різних організаційно-правових форм за площею ріллі у 2009 році, од.

Групи за площею ріллі	Господарські товариства	Приватні підприємства	Сільськогосподарські виробничі кооперативи	Інші підприємства	Державні господарства	Фермерські господарства	Усього с.-г. підприємства області
до 500	45	23	4	0	1	1	74
501-1000	46	22	2	0	0	2	72
1001-2000	54	15	1	1	2	11	84
2001-4000	53	20	3	0	4	5	85
понад 4001	31	5	0	2	1	1	40
Разом	229	85	10	3	8	20	355

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

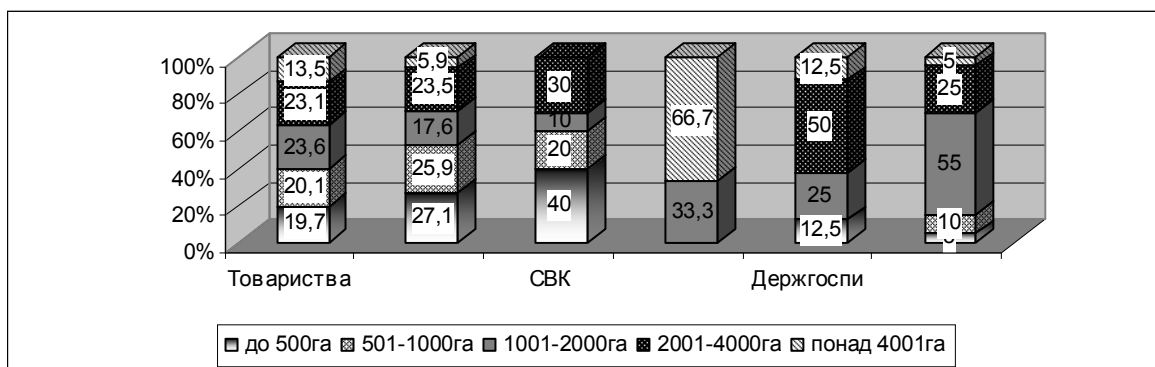

Рис. 1. Питома вага господарств кожної з груп в загальній кількості об'єктів дослідження розмірів земельної площі агроформувань, розглянемо середню площу ріллі господарств залежно від певної форми, оскільки вона є основою сільськогосподарського виробництва (табл. 3).

Так, за 2009р. частка господарств з площею менше 500 га (рис. 1) становила 21%, натомість ситуація щодо підприємств з площею понад 4001га була прямо протилежна (11%). Щоб простежити тенденцію щодо змен-

Таблиця 3

Наявність ріллі в середньому на 1 сільськогосподарське підприємство Сумської області, га

Організаційно-правові форми	2 005р.	2 006р.	2 007р.	2 008р.	2 009р.	2009р. до 2005р., %
Господарські товариства	1464	1495	1733	1849	1985	135,6
Приватні підприємства	1276	1234	1450	1711	1598	125,2
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	2097	1416	1202	1446	1120	53,4
Інші підприємства	1521	1248	1283	2136	5299	348,3
Державні господарства	2936	2604	2335	2257	2294	78,1
Фермерські господарства	2674	2456	3264	2006	2062	77,1
Усього с.г. підприємства області	1484	1472	1672	1825	1908	128,6

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

Середній розмір ріллі на 1 господарство збільшувався з 2005 до 2009 року. Це пояснюється виходом із них пайовиків, які вирішили господарювати самостійно, або передали свої паї більш вдалим, на їхню думку, господарям. Неподібною випадки, коли на базі двох і більше господарств утворюється одне агроформування (дочірнє підприємство). Середня площа господарств у 2001 році збільшилась за рахунок господарств, які було подрібнено і згідно з прийнятою класифікацією вони опинилися в інших формах. Спостерігаються випадки, коли, навпаки, господарство, що знаходилося в групі з меншою площею, переходило в групу з більшою площею, за рахунок оренди землі.

Починаючи з 2005 року площа ріллі в середньостатистичному господарстві починає зростати і за 5 останніх років збільшилась на 424 га, або на 28,6%. Це явище можна пояснити появою групи економічно сильних господарств, які поступово збільшують площі землекористування за рахунок менш вдалим господарств та окремих громадян або їх груп, які виявили бажання працювати самостійно. Спостерігаються також випадки, коли підприємства припиняють своє існування, як

юридичні особи. Так, площа землекористування товариств, приватних підприємств та дочірних підприємств зростає, а інших форм господарювання поступово зменшується.

Одним з основних факторів, без якого неможливо здійснювати виробничу діяльність є трудові ресурси. Від забезпеченості ними та їх кваліфікації залежить спроможність підприємств виробляти конкурентоспроможну продукцію. Зменшення чисельності працюючих у сільськогосподарських підприємствах спостерігається у всіх регіонах України. Це пов'язано з низьким рівнем відтворення сільського населення, високими темпами зростання галузі тваринництва, виробництва трудомісткої рослинницької продукції, а також дуже низьким рівнем оплати праці. Як наслідок, велика кількість працівників була скорочена, простежується тенденція до вимушеної неповної зайнятості – в адміністративних відпустках або працювати в режимі неповного робочого дня (тижня).

Дані таблиці 4 свідчать про різке скорочення кількості працівників підприємств регіону за досліджуваний період – на 38,8 %. Найменше зменшилась чисельність працівників кооперати-

вах та фермерських господарствах – відповідно 56,8 і 51,8 %. Нижчий рівень скорочення працівників у господарствах цих форм пояснюється

збереженням тваринництва, яке є трудомісткою галуззю.

Таблиця 4

Наявність працівників на 1 сільськогосподарське підприємство за формами господарювання, чол.

Організаційно-правові форми	2 005р.	2 006р.	2 007р.	2 008р.	2 009р.	2009р. до 2005р., %
Господарські товариства	86	79	72	64	56	65,1
Приватні підприємства	61	55	44	40	32	52,5
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	162	102	74	77	70	43,2
Інші підприємства	83	69	63	66	103	124,1
Державні господарства	186	158	135	117	107	57,5
Фермерські господарства	112	103	141	59	54	48,2
Усього с.г. підприємства області	85	76	67	60	52	61,2

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

Основні виробничі фонди сільського господарства в Україні за 2005-2009роки зменшилися на 69,5 млрд. грн., або щороку на 13,9 млрд. грн. Якщо по Україні основні фонди зменшилися удвічі, то в окремих регіонах ця тенденція мала

різний прояв. Зокрема, Протягом 2005-2009років спостерігається збільшення вартості фондів у розрахунку на одне господарство Сумської області на 10,4% (табл. 5).

Таблиця 5

Вартість основних виробничих фондів у розрахунку на 1 сільськогосподарське підприємство, тис. грн.

Організаційно-правові форми	2005р.	2006р.	2 007р.	2 008р.	2 009р.	2009р. до 2005р., %
Господарські товариства	1801,4	1951,7	1870,4	1933,4	1899,6	105,5
Приватні підприємства	1804,8	1952,4	1868,9	1934,2	1729,4	95,8
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	1834,6	1961,5	1864,4	1944,3	1976,2	107,7
Інші підприємства	1793,9	1939,2	1913,4	1995,8	2117,3	118,0
Державні господарства	1793,8	1996,6	1921,0	1912,4	2029,1	113,1
Фермерські господарства	1708,3	1879,8	1798,3	1921,6	1976,2	115,7
Усього с.г. підприємства області	1801,0	1951,1	1870,4	1934,0	1988,1	110,4

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

Починаючи з 2005 року грошовий вираз фондів коливається по роках, але в основному зростає. Причиною цього є придбання основних фондів, а також передачі частини фондів з балансу приватних підприємств. В даний час неодинокі випадки, коли в агроформуваннях вносять зміни у величину даного фонду в бік збіль-

шення, вдаючись у більшості випадків до послуг суду.

При здійсненні виробничої діяльності сільськогосподарські підприємства несуть матеріальні витрати. Починаючи з 2001 року витрати в різних організаційно-правових формах Сумської області на виробництво продукції зростали майже удвічі (табл. 6).

Таблиця 6

Рівень витрат на виробництво сільськогосподарської продукції в розрахунку на 1 га с.г. угідь, грн.

Організаційно-правові форми	2005р.	2006р.	2007р.	2 008р.	2 009р.	2009р. до 2005р., %
Господарські товариства	1197	1485	1748	2655	2607	217,8
Приватні підприємства	1105	1253	1459	1833	1765	159,7
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	1843	894	2052	3606	3867	209,8
Інші підприємства	1145	1596	2031	1799	2593	226,5
Державні господарства	1243	1353	1531	2478	2357	189,6
Фермерські господарства	1030	1310	1762	2066	2100	203,9
Усього с.г. підприємства області	1201	1383	1694	2467	2429	202,2

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

Різке зростання витрат є в тих підприємствах, в яких галузь тваринництва домінує або розвивається на рівні з галуззю рослинництва. Найбільша динаміка зростання витрат в розрахунку на 1га с.-г. угідь спостерігається в дочірніх підприємствах та господарських товариствах – бі-

льше ніж в 2рази в 2009р. порівняно з 2005р.

Отже, протягом досліджуваного періоду кількість аналізованих об'єктів зменшилася майже на третину, і ця тенденція притаманна майже всім формам господарювання (табл.7).

Таблиця 7

Рівень використання ресурсного потенціалу господарських формувань в 2009р.

Показники	Господарські товариства	Приватні підприємства	Сільськогосподарські виробничі кооперативи	Інші підприємства	Державні господарства	Фермерські господарства	Усього с.г. підприємства області
Наявність ріллі в середньому на 1 сільськогосподарське підприємство, га	1985	1598	1120	5299	2294	2062	1908
Наявність працівників на 1 сільськогосподарське підприємство, осіб	56	32	70	103	107	54	52
Землезабезпечення підприємств, га	35,1	50,6	16,0	51,6	21,4	38,5	36,5
Витрати на виробництво продукції на 100га с.-г. угідь, тис.грн.	260,7	176,5	386,7	259,3	235,7	210,0	242,9
Рівень витрат на 100грн. валової продукції (в порівняльних цінах 2005р.), тис. грн.	167,2	171,7	127,3	153,2	137,2	141,0	163,4
Рівень прибутку на 1 підприємство, тис. грн.	-400,1	-233,2	148,8	-2203,2	-25,5	422,2	-305,1
Рівень прибутку на 100га с.-г. угідь, тис. грн.	-18,5	-13,9	11,3	-37,0	-0,9	19,4	-14,7

(Інформаційне джерело – Сумське обласне управління статистики)

Протягом останніх років спостерігається збільшення площі землекористування, особливо в господарських товариствах та приватних підприємствах. Різко зменшилась чисельність працівників: чим менші розміри господарства за земельною площею, тим більший відсоток скорочення працівників. Особливо це помітно в такій організаційно-правовій формі, як приватні господарства. Вартість фондів у сільськогосподарських підприємствах зменшується з року в рік, проте в господарських товариствах та дочірніх підприємствах цей процес відбувається інтенсивніше, ніж в інших формах. На нашу думку, це пов'язано з вищою ефективністю діяльності сільськогосподарських підприємств приватного характеру, чому останнім часом значно сприяло підвищення цін на продукцію тваринництва, особливо молоко.

Для визначення ефективності господарювання підприємств, що належать до різних організаційно-правових форм, доцільно розрахувати

$$Y = 1,501 - 0,0001 * X_1 + 0,0044 * X_2 + 4,354 * X_3 - 0,347 X_4 \quad (1)$$

a_0 – вільний член рівняння, не має економічного змісту і не інтерпретується. В нашому випадку – 1,501;

a_1 – показує зменшення виробництва валової продукції на 1 га на 0,0001 грн. за рахунок зростання площі сільськогосподарських угідь при умові, що інші чинники залишаються незмінними;

a_2 – відображає збільшення виробництва валової продукції на 1 га на 0,0044 грн., при збільшенні кількості працівників, за умови, що інші чинники залишаються незмінними;

a_3 – показує збільшення виробництва валової продукції на 1 га на 4,354 грн., при збільшенні

обсяги виробництва валової продукції на 1 га с.-г. угідь. На цей показник впливає площа сільськогосподарських угідь, чисельність працівників, вартість фондів і витрати на виробництво 1 грн. валової продукції. Для підтвердження дослідимо залежність між вказаними величинами за допомогою кореляційно-регресійного аналізу.

Множинне кореляційне рівняння встановлює зв'язок між досліджуваними ознаками і дає змогу обчислити очікувані значення результативної ознаки під дією включених в аналіз ознак-факторів, пов'язаних з даними рівняння. Для розрахунку впливу на виробництво валової продукції на 100 га (Y) таких факторів, як площа сільськогосподарських угідь (X_1), чисельність працівників (X_2), вартість фондів (X_3) і витрати на виробництво 1 грн. валової продукції (X_4).

За результатами обробки одержано таке лінійне рівняння:

вартості фондів, за умови, що інші чинники залишаються не змінними;

a_4 – відображає зменшення виробництва валової продукції на 1 га на 0,347 грн., за рахунок збільшення витрат на виробництво валової продукції на 1 га, за умови, що інші чинники залишаються незмінними [3, с.27].

При розрахунках коефіцієнт кореляції становить 0,74, що вказує на тісний зв'язок між досліджуваними факторами.

З метою визначення ефективності госпо-

дарської діяльності розглянемо рівень виробництва валової продукції в сільськогосподарських підприємствах Сумської області (табл. 8).

Таблиця 8

Виробництво валової продукції (в порівняльних цінах 2005р.) на 100 га с.-г. угідь в сільськогосподарських підприємствах Сумської області, тис. грн.

Організаційно-правові форми	2005р.	2006р.	2007р.	2 008р.	2 009р.	2009р. до 2005р., %
Господарські товариства	135,8	149,4	144,6	182,6	156,0	114,9
Приватні підприємства	132,4	126,5	102,0	131,9	102,8	77,6
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	228,0	99,7	186,6	285,4	303,8	133,2
Інші підприємства	124,1	154,4	179,3	133,2	169,3	136,4
Державні господарства	148,1	143,2	139,2	192,8	171,8	116,0
Фермерські господарства	116,5	131,5	152,3	169,0	148,9	127,8
Усього с.г. підприємства області	138,1	140,1	137,5	174,4	148,7	107,7

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

Аналізований показник в сільськогосподарських підприємствах за період з 2005 по 2009 роки зріс в господарських товариствах (14,9%), кооперативах (33,2%), державних господарствах (16%) та фермерських господарствах (27,8%). Розглядаючи підприємства всередині форм господарювання помітно, що державні господарства виробляють найбільше валової продукції на одиницю площі (близько 178 тис. грн. /100га у 2009р). Приватні підприємства виробляють її найменше. Різницю у виробництві валової продукції між господарствами різних форм господарювання можна пояснити станом галузі тваринництва в них. Так,

державні господарства зберегли тваринництво, за рахунок якого і виробляють більше валової продукції, тоді як у приватних підприємствах, воно майже згорнулося, зумовлено наявністю одного власника, який зацікавлений в результатах діяльності.

Прибуток – це показник, за допомогою якого можна оцінити виробничу і збутову діяльність сільськогосподарських підприємств. Із даних таблиці 9 в середньому по регіону рівень прибутку, який господарства отримували у розрахунку на 1 га с.-г. угідь за період з 2005 по 2009р. зменшився в 3,2 рази.

Таблиця 9

Одержано прибутку на 1 га с.-г. угідь сільськогосподарськими підприємствами, тис. грн.

Організаційно-правові форми	2 005р.	2 006р.	2 007р.	2 008р.	2 009р.	2009р. до 2005р., разів
Господарські товариства	-70,3	-131,6	168,1	-62,1	-184,5	2,6
Приватні підприємства	2,5	-24,6	74,8	-59,9	-138,6	-55,0
Сільськогосподарські виробничі кооперативи	63,3	-113,7	26,8	-72,2	112,6	1,8
Інші підприємства	-115,6	-154,2	-293,6	-92,6	-370,1	3,2
Державні господарства	113,2	-92,2	-51,4	-33,1	-9,5	-0,1
Фермерські господарства	77,8	-45,9	129,4	233,3	194,1	2,5
Усього с.г. підприємства області	-45,7	-108,3	127,9	-44,8	-147,2	3,2

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

Найбільш ефективно у 2005р. виробничу і збутову діяльність здійснювали більшість підприємств, крім господарських товариств та дочірніх підприємств. Проте в подальші роки, що охоплені дослідженням, прибутковими залишалися кооперативи та фермерські господарства. Протягом

2005–2009рр. спостерігається тенденція, відповідно до якої чим більша земельна площа, тим вищий прибуток. У 2009 році результати господарювання виявилися гіршими порівняно з минулими роками. Це пояснюється високим рівнем реалізаційних цін на зернові культури, а також тим,

що амортизацію було віднесено на прибуток підприємства. У 2005–2009 роках реалізаційна ціна на зерно значно зменшилася, що призвело до

збитковості багатьох підприємств, оскільки зерно є однією із небагатьох прибуткових статей доходів підприємства (табл. 10).

Таблиця 10

Рентабельність в сільськогосподарських підприємствах в 2009 році, %

Показники	Господарські товариства	Приватні підприємства	Сільськогосподарські виробничі кооперативи	Інші підприємства	Державні господарства	Фермерські господарства	Усього с.-г. підприємства області
Продукція сільського господарства	-7,1	-7,0	4,1	-12,3	-0,5	9,9	-6,0
Продукція рослинництва	-5,9	-5,0	22,4	-14,9	7,2	13,5	-4,3
зерно	-9,6	-11,0	17,0	-9,8	3,6	7,8	-8,4
насіння соняшнику	8,1	30,0	46,9	-13,8	7,4	52,4	14,4
соя	-13,8	-2,8	15,8	-35,1	52,1	42,5	-10,2
ріпак	2,0	13,7	-10,0	1,2	-	31,4	5,4
цукрові буряки	36,7	-	-	-	-9,6	-21,2	19,3
картопля	42,7	-7,8	-	-	-	7,8	37,4
овочі відкритого ґрунту	-20,2	-15,4	-	-	-	19,9	-18,6
Продукція тваринництва	-10,7	-17,3	-6,3	-10,5	-9,6	-10,3	-11,1
ВРХ	-31,2	-39,1	-41,5	-55,7	-29,9	-17,4	-32,8
свині	18,5	-35,1	6,0	-	6,2	17,5	15,7
молоко	-11,8	1,0	11,9	-8,1	-6,9	-9,6	-8,2
яйця	17,6	16,6	-	-	-	-	17,5

(Інформаційне джерело – Державний комітет статистики Сумської області)

Той факт, що сільськогосподарські виробничі кооперативи працюють найефективніше пояснюється наступними чинниками:

- підприємства цієї форми майже не зазнали подрібнення, а отже зберегли комплекс технологічного обладнання. Як результат, високий рівень механізації виробництва і виконання у визначені агротехнічні терміни всіх технологічних процесів;

- наявність високопродуктивного тваринництва, яке приносить прибутки, а також забезпечує галузь рослинництва органічними добривами, що дозволяє отримувати постійно високі врожаї сільськогосподарських культур;

- наявність у господарствах переробних промислів;

- діяльність ефективних керівників, яким вдалося сформувати команду однодумців.

Отже, як свідчать розрахунки, аналіз еволюції розвитку аграрних формувань у ринкових умовах свідчить про зменшення, починаючи з 2001 року, кількості об'єктів дослідження, при одночасному збільшенні площі землекористування в розрахунку на 1 підприємство, перевага зберігається за концентрацією виробництва, тобто господарствами з великими площами землекористування, що і підтверджується рівнем виробницт-

ва валової продукції та одержання прибутку в розрахунку на 1 га с.-г. угідь та на 1 працівника. Це явище пояснюється появою групи економічно сильних господарств, що поступово збільшуються за рахунок оренди земельних і майнових паїв громадян економічно слабких господарств. Останні не витримали конкурентної боротьби і втратили юридичну самостійність.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, враховуючи особливості й потенційні можливості різних типів сільськогосподарських підприємств ми бачимо, що немає такої організаційно-правової форми аграрного виробництва ні в Україні, ні у Сумській області зокрема, яка була б універсальною, забезпечуючи в будь-яких умовах високу ефективність сільськогосподарського виробництва. Тому процес пошуку найбільш оптимальних у певних умовах форм організації сільськогосподарського виробництва продовжуватиметься. Вирішення даної проблеми повинно полягати не в назві відповідної організаційно-правової структури, тобто її форми, а в структуризації її форм господарювання і докорінних змінах внутрішньовиробничих економічних відносин. Основними серед них будуть питання керованості та інвестиційної привабливості організаційно-правових форм господарювання. За

таких умов слід вести оцінку можливості організаційно-правових форм задовольняти інтереси інвесторів, засновників і пасивних вкладників, виходячи з наступного: кредитори (інвестори) оцінюють привабливість форми підприємства за механізмом відповідальності за його борги; засновники оцінюють привабливість форми підприємства

порядком участі в його управлінні, здатністю впливати на прийняття рішень щодо стратегії його розвитку; пасивні вкладники (пенсіонери та інші незайняті у виробничій діяльності власники паїв) оцінюють привабливість форми підприємства за правом участі в його управлінні, порядком визначення виплат за здані в оренду паї.

Література

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку. Інформаційно-аналітичний збірник (вип. 6) / за ред. П. Т. Саблука та ін. – К. : ІАЕ УААН, 2003. – 764 с.
2. Дієсперов В. С. Ефективність виробництва у сільськогосподарському підприємстві : монографія / В. С. Дієсперов. – К. : ННЦ ІАЕ, 2008. – 340 с.
3. Мармоза А. Т. Практикум із статистики / Мармоза А. Т. – К.: Кондор, 2005. – 512 с.
4. Месель-Веселяк В.Я. Приватизація і розвиток форм господарювання в АПК / В.Я. Месель-Веселяк // Економіка АПК. – 1997. – №10. – С. 3–8.
5. Статистичні щорічники Сумської області за 2005-2009 роки / Головне управління статистики в Сумській області – 2005-2009.

УДК 331:634:631.111.1

ЗОНАЛЬНЕ РОЗМІЩЕННЯ ЯК ВАЖЛИВИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ САДІВНИЦТВА

Рудиця С. І.

Проаналізовано залежність відповідності певного комплексу екологічних умов біологічним вимогам вирощування плодово-ягідних культур для реалізації притаманної їм продуктивності, на прикладі окремої області зони Східного Лісостепу виділено екологічні мікрозони, перспективні для ведення промислового садівництва з конкретними рекомендаціями щодо виробництва, на основі аналізу запропоновано модель ефективного садівничого підприємства з розрахунками витрат та показників економічної ефективності.

Постановка проблеми. Природно-економічні умови України з огляду на придатність їх для розвитку промислового садівництва відзначаються великою різноманітністю. У зв'язку з цим потрібен особливо ретельний підхід до територіального розміщення виробництва садівничої продукції не лише у видовому, а й у сортовому розрізі. Ґрунти і клімат тієї чи іншої зони (підзони) є постійно діючим чинником сільськогосподарського виробництва. Саме вони визначають можливість успішного вирощування плодоягідних культур.

В силу своїх біологічних особливостей різні породи і сорти плодових рослин мають неоднакові вимоги до умов зовнішнього оточення. Тому, ступінь відповідності певного комплексу екологічних умов вирощування (клімат, ґрунти, гідрологічні умови, рельєф, агротехніка і ін.) біологічним вимогам окремих порід і сортів плодово-ягідних культур для реалізації притаманної їм продуктивності, є одним з важливих факторів для економічного обґрунтування доцільності їх вирощування в тому, чи іншому екологічному районі [6].

Стан вивчення проблеми. Дослідженням різних аспектів зонального розміщення плодоягідних насаджень присвячено роботи Шестопаля О.М., Єрмакова О.Ю., Юрчишина В.В., Рудьєва В.А.

Однак, враховуючи те, що в зоні Східного Лісостепу галузь садівництва розвинена менше в порівнянні з іншими регіонами, а науковий пошук здійснювався, як правило, на базі областей з найбільшою концентрацією садівничих господарств, то на сьогодні практично відсутні дослідження

щодо специфіки зонального розміщення та його економічної ефективності саме в цьому регіоні.

Метою даної статті є економічне обґрунтування виділених мікрозон для ведення товарного садівництва, оскільки з початком відродження цієї галузі на Сумщині, введенням в сортимент новітніх сортів та сучасних технологій, особливостями ґрунтово-кліматичних умов регіону, який обіймає Полісся і Лісостеп, повернення до питання мікронального розміщення промислових насаджень плодових і ягідних культур на основі принципів сільськогосподарської екології набуває актуального значення.

Виклад основного матеріалу. Вперше в умовах північно-східного Лісостепу України, зокрема на Сумщині, за результатами досліджень Сумської дослідної станції садівництва, що базується на основі сортовипробування, удосконалення та розробки нових технологій, узагальненні матеріалів досліджень інших наукових установ, практичного досвіду спеціалізованих садівничих господарств регіону, аналізу багаторічних спостережень Сумського обласного центру з гідрометеорології та аналізу ґрунтових відмінностей за даними Сумської зональної агрохімічної лабораторії, на Сумщині виділені екологічні мікрозони, перспективні для промислового ведення садівництва і ягідництва з урахуванням найбільш повного поєднання основних факторів зовнішнього середовища з біологічними вимогами плодових дерев та ягідників.

Визначення питання мікронального розміщення плодових і ягідних культур на основі

принципів сільськогосподарської екології дає можливість будувати агротехніку в плодовому господарстві не шляхом механічного набору прийомів, часто не погоджених і суперечних, без чіткого пов'язання з біологією плодового дерева, а науково - обґрунтовано і правильно побудованою, якщо вона виходитиме, насамперед з екологічного аналізу розвитку плодового дерева в зв'язку з умовами зовнішнього оточення і природою, стане порайонною і до певної міри, сортовою, оскільки реакція сорту на зовнішні умови різних районів - різні[3].

Оцінюючи ресурси тепла сумами середньодобових температур повітря за період з температурою вище 10° С, а зволоження – опадами і гідротермічним коефіцієнтом (ГТК), всю територію Сумської області можна розділити на два агрокліматичні райони.

Перший – помірно теплий, добре зволожений характеризується такими показниками: сумами активних температур вище 10°С 2300-2500°, кількістю опадів за цей період 310-320 мм, за рік 550-590 мм і ГТК -1,2-1,3. Протяжність періоду з середньодобовою температурою вище 15° С -100-110 днів середня дата припинення весняних заморозків 28-30 квітня, настання осінніх заморозків з 3- 4 жовтня.

Сюди входять адміністративні райони: Глухівський, Кролевецький, Середино-Будський, Ямпільський, Шостинський.

Другий – помірно теплий, середньозволожений, характеризується такими показниками: сумами середньодобових температур за період з температурою вище 10°С- 2500-2650°, кількість опадів за цей період 280-310 мм, за рік - 470-560 мм, ГТК-1,1-1,2. Протяжність періоду з температурою вище 15°С-110-115 днів. Середня дата припинення весняних заморозків 23-30 квітня, настання осінніх заморозків – з 2-8 жовтня. Сюди входить решта адміністративних районів області.

На території області виділяють також п'ять агрокліматичних мікрозон, а саме: **Поліська**, адміністративні райони: Середино-Будський, Шосткінський, Ямпільський; **Перехідна**, райони: Глухівський, Кролевецький, Путивльський; **Лісостепова західна**, райони: Буринський, Конотопський, Липоводолинський, Недригайлівський, Роменський; **Лісостепова східна**, райони: Білопільський, Сумський; **Лісостепова південна**, райони: Великописарівський, Краснопільський, Лебединський, Охтирський, Тростянецький.

Основними ґрунтами орних земель в Поліській мікрозоні є дерново-підзолисті слабо та середньо підзолисті пісчані, глинисто - пісчані та супісчані ґрунти. Умови для розвитку плодкових дерев на цих ґрунтах несприятливі і витрати на вирощування промислових насаджень не окупуються [4]. Водночас, як показав досвід спеціалізованих садівничих господарств у Шосткінському та Кролевецькому районах, на цих ґрунтах, за

умови високого фону передсадивного окультурення та відповідної системи добрив успішно росте суниця, яка може бути в цій мікрозоні перспективною.

Недостатня теплозабезпеченість в Перехідній зоні обмежує промислове вирощування тут зимових сортів яблуні, всіх сортів груші, вишні, сливи та черешні. Водночас помірний клімат та сприятливі ґрунтові умови роблять її досить перспективною для вирощування суниці та кущових ягідників.

Помірні кліматичні умови та наявність ґрунтів високого ступеня придатності під багаторічні насадження сприяють створенню у Лісостеповій зоні регіону промислових садів яблуні за сучасними технологіями, а суниці і кущових ягідників на всій території області в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб регіону і реалізації за його межами.

В зв'язку з недостатньою теплозабезпеченістю промислове виробництво теплолюбних плодкових культур та їх сортових груп обмежене окремими екологічними мікрозонами та сортовим складом. Теплові ресурси Лісостепової західної і південної екологічних мікрозон дозволяють вирощувати тут літні і частково осінні сорти груші, ранні і обмежено пізні сорти сливи і вишні для потреб регіону.

Зважаючи на те, що подальший розвиток галузі в повинен відбуватися шляхом поглиблення спеціалізації садівництва та його раціонального розміщення, то необхідно додатково спеціалізувати виробництво плодоягідної продукції в основних, найбільш сприятливих зонах. В перспективі доцільно зосередити основні площі садів та ягідників в спеціалізованих підприємствах та агропромислових об'єднаннях. Нами пропонується модель такого підприємства, розроблена з врахуванням середньозважених параметрів вже існуючих садівничих господарств зони Східного Лісостепу на основі найповнішого використання природно-економічного потенціалу мікрозон для ведення товарного садівництва. Це дозволить організувати виробництво на високо механізованій основі, швидко збільшувати його обсяги та рентабельність, підвищувати продуктивність праці.

Передбачається створення нового окремого підприємства в цивільно-правовій формі товариства з обмеженою відповідальністю, з максимальною кількістю засновників (до 10 чоловік, згідно ст.50 Закону про господарські товариства). Це важливо для внесення якомога більшої частини інвестиційних коштів через засновницькі внески, деяку частину можна внести як майно учасників. На початковому етапі необхідна земельна ділянка загальною площею до 70 гектарів. Доцільним вважаємо купівлю незавершеного виробництва на визначеній ділянці землі сільськогосподарського призначення, договори оренди на яку будуть перезаключені на підприємство стро-

ком не менш як 25 років (приблизна вартість 20 тис. \$).

Передбачається закладка яблуневого саду на площі 50 га. При виборі сортової бази необхідно керуватись науковими доробками – сорти повинні бути інтенсивні, районовані, які б відповідали всім ґрунтово-кліматичним особливостям регіону. Такі ж критерії застосовувати і при виборі сортотіщепних комбінувань. Рекомендованими з погляду на вищезазначені вимоги можуть бути сорти Ліберті, Флоріна, Аскольда, Перлина Києва, Скіфське золото на карликовій підщепі Самбірсь-

ка або М-9. Всього для закладки саду і догляду за насадженнями в перші три роки необхідно – 2200 тис. \$, але як показують розрахунки, через 5 років виробництво при раціональній його організації на сучасній промисловій основі почне приносити прибутки, які в подальшому будуть характеризуватись високим рівнем стабільності.

Капітальні та виробничі витрати плодового виробництва, а також основні економічні показники експлуатації багаторічних насаджень до моменту початку отримання прибутку зазначені в таблиці 1.

Таблиця 1

Витрати та показники економічної ефективності вирощування яблуні на карликовій підщепі (2500 дерев/га, схема посадки 4x1, підщепа – Самбірська)

	Одиниці виміру	1 рік	2 рік	3 рік	4 рік	5 рік	6 рік
Яблуня 4X1		посадка	молодий				
Посадка	га	10	20	20			
Молодий сад		10	30	50	40	20	
Плодоносний сад					10	30	50
Урожайність 1*	т/га	0	0	5	10	20	30
Урожайність 2**					5	10	20
Урожайність 3***						5	10
вал збір 1*				50	100	200	300
вал збір 2**					100	200	400
вал збір 3***						100	200
Валовий збір	т	0	0	50	200	500	900
Затрати: проектні роботи	тис. \$.	50	X	X	X	X	X
Підготовка ґрунту	тис. \$.	20					
Добрива	тис. \$.	60	2	6	10	10	10
Саджанці	тис. \$.	500					
затрати по догляду	тис. \$.	20	50	60	60	60	60
установка шпалер	тис. \$.	500	X	X	X	X	X
будівництво зрошення	тис. \$.	300	X	X	X	X	X
Тара	тис. \$.		100	150			X
Система захисту	тис. \$.	20	110	180	200,00	200,00	200,00
затрати на збір	тис. \$.	0,00	0,00	5,00	20,00	50,00	90,00
Огорожа	тис. \$.	50					
Зарплата	тис. \$.	5	5	7	10	10	10
Техніка	тис. \$.	30	30	30	30	30	30
Затрати всього	тис. \$.	1555,00	297,00	438,00	330,00	360,00	400,00
Економічні показники							
Ціна 1 т	тис. \$.			0,6	0,6	0,6	0,6
Вартість продукції	тис. \$.	0	0	30	120	300	540
Прибуток	тис. \$.	-1555,00	-297,00	-408,00	-210,00	-60,00	140,00
Рентабельність	тис. \$.	-100,00	-100,00	-93,15	-63,64	-16,67	35,0
Витрати нарост. підсумком без амортизації	тис. \$.	1525,00	1792,00	2200,00	2500,00	2830,00	3200,0
Валовий дохід нарост. підсумком	тис. \$.	0,00	0,00	30,00	150,00	450,00	990,0
Прибуток нарост. підсумком	тис. \$.	-1525,00	-1792,00	-2170,00	-2350,00	-2380,00	-2210,0

*- урожайність (валовий збір) багаторічних насаджень 1-го року посадки;

** - урожайність (валовий збір) багаторічних насаджень 2 –го року посадки;

*** - урожайність (валовий збір) багаторічних насаджень 3 –го року посадки.

Щодо ягідників, то слід планувати вирощування суниці на площі 3-5 гектарів та посадки смородини на площі 10 гектарів, що обумовлено в майбутньому ефективним застосуванням комбайнового збирання.

Вирощування суниці та чорної смородини забезпечить більш ефективне використання інвестиційних коштів на перших етапах, прискорить їх окупність за рахунок швидкого вступу ягідників в товарне плодоношення, зменшить ризики втрат та залежність від інфляційних процесів, в подальшому буде доповнювати обігові кошти, необхідні для обслуговування основних напрямків діяльності підприємства.

Висновки. Узагальнюючи, можна зробити висновок про значну роль, що відіграє зональне розміщення для побудови успішного товарного

садівничого виробництва. З погляду на існуючу тенденцію до подальшої інтенсифікації та поглиблення спеціалізації галузі садівництва як в окремих регіонах, так і в цілому, можна говорити про те, що врахування зонального розміщення набирає все більшої ваги і його необхідно ставити в ряду основних організаційно-економічних чинників підвищення ефективності садівництва в сільськогосподарських підприємствах. Щодо специфіки конкретного регіону, то незважаючи на деякі обмеження у вирощуванні повного асортименту плодово-ягідних культур, пов'язані з природно-кліматичними умовами, концентрація садівницьких господарств на виробництві окремих видів продукції, а саме яблук, смородини та суниці зможе забезпечити доволі високу прибутковість та економічну ефективність їх бізнесу.

Література

1. Методика економічної та енергетичної оцінки типів плодоягідних насаджень, помологічних сортів і результатів технологічних досліджень у садівництві. За ред. О.М.Шестопаля. - К.: Інститут садівництва УААН, 2006.-133 с.
2. Барабаш Л.О. Організаційно-економічні фактори підвищення ефективності садівницьких підприємств // Науковий вісник Національного аграрного університету. - К.: НАУ, 2001 - вип.43 - С.240-242.
3. Юрчишин В.В. Сільськогосподарські підприємства ринкового типу: формування і розвиток // Вісник аграрної науки. - 1995. -№0. - С. 3-11.
4. Економіка та організація промислового садівництва України. Шестопаль О.М., Рудьєв В.А., Кондратенко П.В. та ін. Монографія. За ред. О.М. Шестопаля. – К.: ННЦ "Інститут аграрної економіки", 2010. – 332 с.
5. Рудьєв В.А. Стратегія розвитку садівництва в новому столітті // Агроінком. - 2003. -№2. - С. 30 - 32.
6. Шестопаль О.М. [Теоретико- методологічні основи (нова парадигма) та складові Національної програми поступу промислового садівництва України: макрогалузевий аспект]/ Шестопаль О.М., Кондратенко П.В., Барабаш Л.О.- К.: ННЦ ІАЕ, 2008. 140 с.

УДК 65.012.12:338.432

АНАЛІЗ СТАНУ ВИРОБНИЦТВА ЦУКРОВИХ БУРЯКІВ

Стрелюк М.І.

Проведено аналіз сучасного стану бурякоцукрового виробництва. Особлива увага приділена динаміці розвитку виробництва цукрових буряків. Запропоновано шляхи подальшого ефективного розвитку підприємств бурякоцукрового підкомплексу.

Постановка проблеми: За виробничим потенціалом Україна відноситься до найбільших світових виробників бурякового цукру. Цукрове виробництво набуло пріоритетного значення серед харчових галузей країни, головним завданням якої є забезпечення потреби держави цукром за рахунок власного виробництва: нарощування його обсягів, збільшення експорту та повної відмови від ввезення тростинного цукру - сирцю для внутрішніх потреб. Але не дивлячись на таку позитивну характеристику, в Україні на сьогодні практично відсутня концепція розвитку галузі і розвитку інфраструктури буряківництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Україна має давню традицію виробництва та експорту цукру. Для багатьох українців нема жодного сумніву, що цукор повинен і буде відігравати вирішальну роль у сільському господарстві країни. А за останні роки, цукрове виробництво в Україні істотно скоротилось. Цукрові заводи працюють збитково, а доходи від експорту цукру зішли практично нанівець. Тому проблеми розви-

тку бурякоцукрового комплексу привернули увагу таких науковців В.Андрійчук, В.Бойко, О.Крисальний, М.Коденська, М.Малік, М.Федоров, І.Лукінов, П.Саблук, П.Гайдуцький, О.Онищенко, В.Юрчишин, П.Борщевський, тощо. Ними було досліджено теоретичні та методологічні засади ринкової трансформації цукробурякового комплексу урахувавши результати впровадження організаційно – економічного механізму ефективного регулювання ринку.

Цілі статті: проведення аналізу сучасного стану бурякоцукрового підкомплексу та визначення заходів для подальшого ефективного його розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Цукробурякове виробництво в Україні бере свій початок у двадцятих роках XIX століття і за короткий історичний період набуло швидкоплинного розвитку. Це було зумовлено сприятливими ґрунтово-кліматичними умовами та наявністю дешевої кріпосної робочої сили для вирощування цукрових буряків [3].

Цукрові буряки в нашій державі, як і в ряді інших, є єдиною сільськогосподарською культурою для виробництва цукру. Бурякоцукровий підкомплекс являє собою інтегровану систему з великою кількістю бурякосійних господарств, цукрових заводів, допоміжних і обслуговуючих підприємств. До його складу входить понад 800 бурякосійних господарств, 192 цукрових заводів загальною потужністю 507 тис.т переробки цукросировини за добу, 135 спеціалізованих сільськогосподарських підприємств із вирощування насіння [5].

У структурі харчування населення України цукор має важливе значення як високопоживний продукт харчування. Він є також технологічним консерватором для плодоовочеконсервної промисловості, допоміжним (спеціальним) продуктом для плодово-виноградно-виноробної й лікерогорілчаної промисловості. Цукор – також стратегічний продукт у розвитку міжнародних економічних зв'язків і один із важливих джерел надходжень до бюджету. Цукрова промисловість є не тільки завершальною ланкою виробництва кінцевого продукту – цукру, а й організатором та інтегратором ефективного функціонування бурякоцукрового підкомплексу. [2].

Тривала системна економічна криза, яка охопила всі галузі агропромислового комплексу, особливо відчутно позначилася на цукровому виробництві, призвела до занепаду буряківництва як провідної рослинницької галузі, руйнування матеріально-ресурсного потенціалу цукрової промисловості, різкого спаду виробництва цукру й витіснення вітчизняних товаровиробників із зо-

внішнього продовольчого ринку [4]. Україна, яка є найбільшим виробником цукру в світі, наштовнулася на істотні проблеми, пов'язані з кризою вітчизняної цукрової галузі. Річ у тім, що обладнання на більшості вітчизняних цукрових заводах застаріло, а тому виробництво цукру є нерентабельним.

За даними Держкомстату України, у 2008 році площі посіву фабричних цукрових буряків склали 389,8 тис. га, що на 245,2 тис. га менше ніж у 2007 році. Інтегрованими компаніями та цукровими заводами було засіяно цукрового буряку на площі 151 тис. га, з них: цукровими заводами – 95 тис. га, цукровими заводами та с. – г. підприємствами – 56 тис.га, сільськогосподарськими підприємствами – 147 тис. га, фермерськими господарствами – 26,9 тис. га, господарствами населення – 64,9 тис. га. Виробництво цукрових буряків у 2008 році склало 13,7 млн. тонн, з них було вироблено: сільськогосподарськими підприємствами – 5,3 млн. тонн, цукровими заводами та інтегрованими компаніями – 5,6 млн. тонн; господарствами населення – 1,9 млн. тонн, фермерськими господарствами – 0,9 млн. тонн [2; 3]. Середня урожайність цукрових буряків по Україні у 2008 році склала 355 ц/га. В цілому в господарствах України на визначеній площі в оптимальні та допустимі строки було посіяно цукрових буряків на 42%, тоді як у 2007 році темпи сівби були нижчими і становили 40 % [4; 7].

У свою чергу можна розглянути динаміку показників виробництва цукрових буряків по Вінницькій області, за 2004 – 2009 роки, яка зображена у табл.1.

Динаміка показників виробництва цукрових буряків по Вінницькій області, 2004–2009 рр.

Таблиця 1

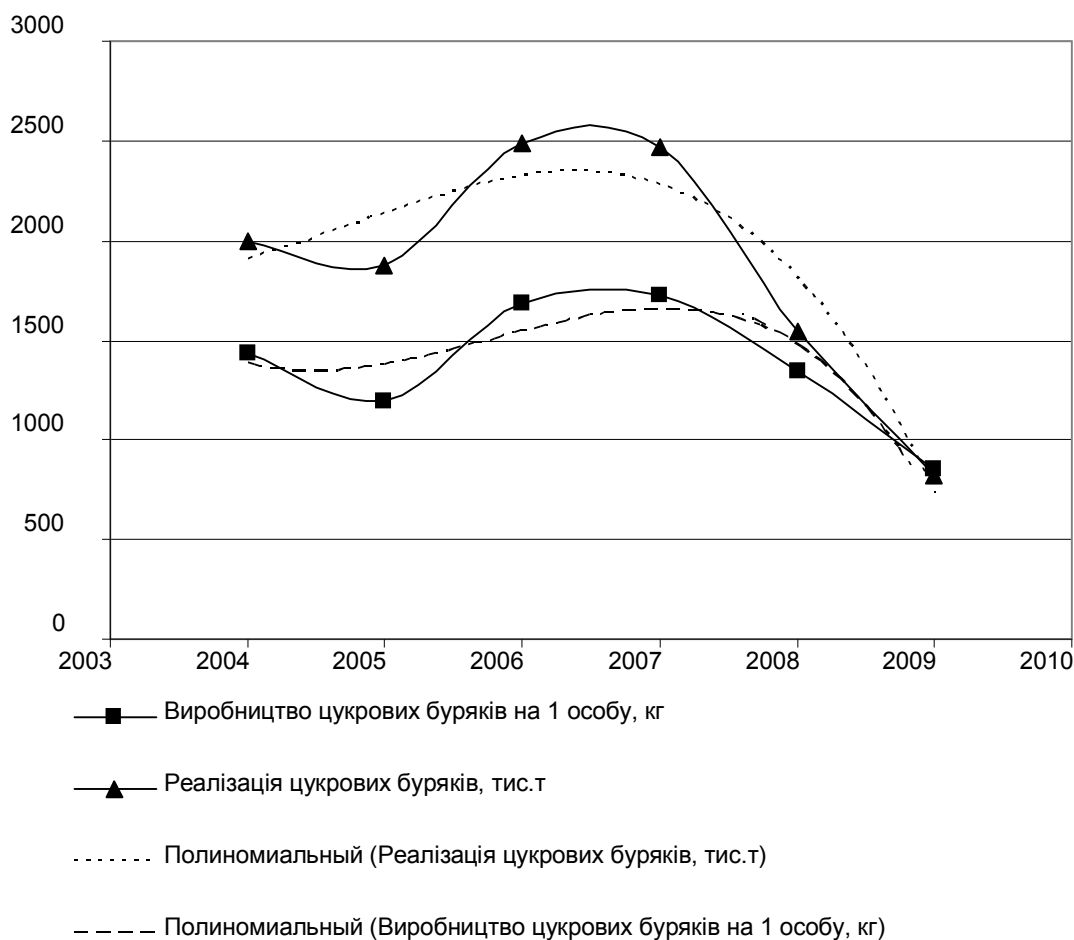
Роки	Урожайність, (ц)	Виробництво на 1 особу, (кг)	Реалізація цукрових буряків (тис.т)
2004	254	1439,5	1996
2005	251,9	1198	1879,5
2006	290,9	1689	2487,7
2007	296,1	1724	2469,3
2008	360,4	1342	1541,4
2009	289,8	849	821,7

Сформовано автором на основі [8]

З даної таблиці можна провести характеристику щодо урожайності, виробництва цукрових буряків на 1 особу, та реалізації цукрових буряків. Урожайність цукрових буряків у 2009 році порівняно із 2004 роком зросла на 35,8 ц. Це свідчить про хороший рівень вирощування цукрових буряків. Але про досить позитивні результати щодо виробництва цукрових буряків на 1 особу не можна твердити. Аналізуючи дані із таблиці видно, що у 2009 році порівняно із 2004 роком виробництво цукрових буряків на одну особу зменшилося

із 1439,5 (кг) до 849 (кг), тобто зменшилося на 590,5 (кг). Щодо реалізації цукрових буряків, то теж спостерігається зниження показника. У 2009 році порівняно із 2004 роком реалізація цукрових буряків знизилася із 1996 (тис.т) до 821,7 (тис.т), тобто показник реалізації знизився на 1174,3 (тис.т).

Динаміка виробництва цукрових буряків на 1 особу (кг) та реалізація цукрових буряків (тис.т) можна зображено на рисунку 1.

Сформовано автором на основі таблиці 1

З даного рисунку видно, що і реалізація цукрових буряків (тис.т), і виробництво цукрових буряків на 1 особу (кг) у 2009 році порівняно із 2004 роком знизилась. Потрібно зазначити що реалізація цукрових буряків (тис.т) на 88% залежить від виробництва цукрових буряків на 1 особу (кг).

На сьогоднішній день матеріально-технічна база цукрової промисловості країни фізично та морально зношена, вона помітно відстає від рівня розвитку її в країнах, що ведуть ефективне бурякоцукрове виробництво. Переважну частину діючих вітчизняних цукрових заводів побудовано ще в дореволюційний період. Для забезпечення виробничих потужностей сировиною цукрові заводи самостійно створюють поблизу сировинні зони. Негативні процеси спостерігаються і в насінництві цукрових буряків, що є однією з найважливіших ланок бурякоцукрового підкомплексу та носієм генетичного потенціалу продуктивності культури [6].

Цукрова промисловість країни дедалі гостріше відчуває дефіцит як висококваліфікованих робітників, та і інженерно-технічних працівників. В останні роки ускладнився стан наукової бази. Частка фінансування науки за рахунок бюджетних

коштів незначна, а галузевого позабюджетного фонду науково-дослідних і конструкторських робіт взагалі немає. Власники цукрових заводів ще не готові здійснювати інвестиції в науку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На даний час розвиток цукробурякового виробництва та ринку цукру в Україні знижується. Сьогодні для розвитку цукробурякового комплексу України потрібно провести реконструкцію та модернізацію цукрових заводів, розширення їхніх виробничих потужностей до економічно оптимальних меж. Отже, для подолання негативних наслідків кризи в бурякоцукровому підкомплексі необхідно:

1. оптимізувати виробництво цукросировини та її переробку, раціоналізувати розміщення виробництва та його концентрацію у сприятливих для вирощування цукрових буряків ґрунтово-кліматичних зонах;

2. державне регулювання ринку цукру шляхом встановлення гарантованих цін, надання дотацій і пільгових кредитів, інвестування виробництва, субсидування експорту, проведення інтервенційних закупівель тощо;

3. забезпечення належного рівня фінансування науково-дослідних і проектних організацій

цукрової галузі для їх ефективного функціонування та з метою надання можливостей наукового супроводження розвитку бурякоцукрового виробництва;

4. розвиток міжнародного науково-технічного співробітництва;

5. підвищення ефективності управління бурякоцукровою галуззю на республіканському, регіональному та місцевому рівнях, забезпечення економічних інтересів усіх учасників бурякоцукрового під комплексу.

Література

1. Бондар В.С. Гострі проблеми цукрового ринку / В.С. Бондар // Цукрові буряки. – 2008№8. – с. 2 – 6.
2. Імас Е.В. Теоретико – методологічні сучасних досліджень розвитку цукробурякового комплексу в Україні / Е.В. Імас // Економіка АПК. – 2009№10. – с. 11 – 16.
3. Красюк О.П. Ринок цукрових буряків та його інфраструктура / О.П. Красюк // Цукор України. – 2008. -№5/6. – с. 2 – 4.
4. Малієнко М. Ринок сортів ресурсів цукрових в Україні / М. Малієнко // Пропозиція. – 2009. -№5 – с. 64 – 69.
5. Ярчук М.М. Підсумки роботи цукрової галузі у 2008 році та її функціонування в умовах фінансової кризи // НАЦУ «Укрцукор» – 2009. Тези доповіді на загальних зборах учасників НАЦУ «Укрцукор», м. Київ, 19 березня 2009 року.
6. Саблук П.Т. Становлення аграрної політики в Україні / Саблук П.Т.// Економіка АПК. –2006. №1. –С.3 – 8 .
7. Ярчук М.М. Шляхи підвищення ефективності бурякоцукрового виробництва України / Ярчук М.М. // Цукор України. –2003. №2 (32). –С.2 – 5.
8. Статистичний щорічник Вінниччини за 2009 рік.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ ТОВАРОПРОИЗВОДИТЕЛЕМ И БАНКОМ В СИСТЕМЕ АДАПТАЦИИ ЭКОНОМИЧЕСКОГО МЕХАНИЗМА ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ

Кравченко С.А.

В статье установлено и обосновано оптимальное количество отношений между товаропроизводителем и банком с позиции развития системы адаптации экономического механизма функционирования товаропроизводителя к рыночной среде. Определены условия адаптивности и равновесия в процессе взаимодействий между товаропроизводителем и банком.

Постановка проблемы в общем виде. Сельское хозяйство является кредитоемкой отраслью. Без привлечения кредитных ресурсов нормально функционировать сельскохозяйственные предприятия просто не могут. В странах с развитой рыночной экономикой действует специализированная система сельскохозяйственного кредита. Функционирование постоянного механизма финансовой и кредитной поддержки сельскохозяйственных предприятий Украины обусловлено спецификой сельского хозяйства (продолжительностью производственного цикла, сезонностью производства, низкой фондоотдачи, высокой капиталоемкостью, зависимостью от природно-климатических условий, небольшими размерами сельскохозяйственных предприятий) и желанием как можно быстрее и с наименьшими потерями выйти из затяжного общеэкономического кризиса и кризиса эквивалентного обмена. Развитие систем финансовой и кредитной поддержки не только повышает кредитоспособность сельскохозяйственных предприятий, но и совершенствует систему адаптации экономического механизма функционирования к условиям рынка.

Анализ последних исследований и публикаций. Выявляя особенности взаимодействий между товаропроизводителем и банком в системе адаптации экономического механизма функционирования, доскональное внимание уделяли разработкам В.Н. Алексейчука [1, С. 17-641], В.Г. Андрейчука [2, С. 69-74; 3, С. 7-290], О.Д. Василюка [4, С. 11-425], В.Е. Власюка [5, С. 14-239], В.В. Гончаренко [6, С. 5-313], Н.Я. Демьяненко [7, С. 4-10], В.М. Опарина [8, С. 19-239], В.Л. Отецко-го [9, С. 12-410], К.В. Павлюка [10, С. 11-93], А.А. Пересады [11, С. 21-387], Л.О. Примостки [12, С. 22-261], В.П. Сытника [13, С. 25-514], В.М. Федосова [14, С. 5-104] и других. Обосновано, что финансово-кредитный механизм регулирования функционирования сельскохозяйственных предприятий в целостности ориентирован на обеспечение финансовой стабильности и повышение уровня кредитоспособности; активизирует состояние финансово-кредитной привлекательности предприятий и является одной из основных составляющих системы адаптации экономического механизма деятельности сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка. В процессе исследования установлено, что основными

факторами, тормозящими адаптацию экономического механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка, являются противоречивость и бессистемность регуляторных процессов государства; тревожность инфляционных ожиданий; разбалансированность бюджета; рост цен на газ, топливо и горючесмазочные материалы; политическая неопределенность; ограниченность бюджетных средств для поддержки сельскохозяйственного производства; неполноценный уровень финансирования государственных целевых и отраслевых программ; несовершенство классификации бюджетных расходов и непрозрачность расходов бюджета в аграрном секторе; неотработанность концептуально обоснованной дивидендной политики; отсутствие возможности максимизации объемов долгосрочного кредитования и свободного доступа к финансово-кредитным ресурсам; низкая инвестиционная привлекательность сельскохозяйственных предприятий и невысокий уровень инвестиционных поступлений и др. Кредитоспособность предприятия определена одним из ведущих критериев адаптации экономического механизма в системе финансово-кредитного обеспечения. Изучение адаптивности взаимодействия между товаропроизводителем и банком, эффективности адаптации экономического механизма функционирования предприятий к рыночным условиям хозяйствования исследователями соотносится с эффективностью реагирования предприятия на изменения условий функционирования; товарной структуризацией и дифференциацией экономических функций; стратегией маневрирования в распределении и перераспределении; условиями обеспечения саморегулирования и приспособления; стратегией маневрирования в распределении и перераспределении; скринингом, твинингом и ревитализацией; флуктуацией, этапами бифуркации и рыночными отношениями и другим [15, С. 119-140]. Тем не менее, особенности адаптивности взаимодействий между товаропроизводителем и банком, развития адаптивных финансово-кредитных отношений комплексно не раскрыты. Механизм адаптации финансово-кредитных отношений нуждается в доскональном научно-методологическом обосновании.

Выделение нерешенной раннее части общей проблемы. Условием обеспечения национальной продовольственной безопасности страны является высокий уровень рациональности и оптимальности взаимодействия между товаропроизводителем и банком в системе адаптации экономического механизма функционирования товаропроизводителей к условиям нестабильности и кризисных состояний. Недостаточно решена проблема установления оптимального количества отношений товаропроизводителей с банками, некомплексно раскрыты дестабилизирующие факторы функционирования финансово-кредитных отношений как составляющей адаптации экономического механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий. Гармонизация взаимодействий между товаропроизводителем и банком позволяет полноценно и правильно не только оценить уровень адаптации экономического механизма функционирования, но и разрабатывать адекватные пути совершенствования системы адаптации финансово-кредитных отношений сельскохозяйственных предприятий к рынку, перехода неадаптированного предприятия в состояние адаптированности, социально-экономической результативности механизма функционирования в целостности.

Постановка задачи. Цель написания статьи – установить и обосновать оптимальное количество взаимодействий между банком и товаропроизводителем на примере взаимодействий сельскохозяйственных предприятий и банков в условиях конкурентно-кооперационной среды Украины. Достижению цели способствовали общенаучные методы: методы эмпирических исследований (измерение, сравнение, наблюдение, моделирование), методы теоретических исследований (анализ и синтез).

Изложение основного материала исследования с полным обоснованием полученных научных результатов. По выводам экспертов CESifo в течение первого полугодия 2011 г. дифференциация регионов по темпам возобновления экономики будет продолжаться. Снижение индекса экономического климата Ifo обусловлено повышенным уровнем тревожности в отношении к общеэкономическому состоянию экономики. Поскольку бюджетное финансирование ограничено, то финансирование сельского хозяйства посредством банковского кредитования остается ведущим источником финансирования инвестиционных и текущих проектов сельскохозяйственных предприятий и предприятий АПК. Несмотря на достаточно высокий уровень экономической активности реального сектора экономики в четвертом квартале 2010 г. по предприятиям сельского хозяйства в целом снизились объемы производства продукции растениеводства на 1,2% по сравнению с результатами этого же периода 2009 г. В октябре 2010 г. депозиты сельскохозяйственных корпораций увеличились на 66,1% по

сравнению с данными октября 2009 г.; увеличились остатки средств на счетах по требованию сельскохозяйственных корпораций в целом на 0,7 млрд. грн. Задолженность по кредитам предприятий сельского хозяйства в октябре 2010 г. уменьшилась до -6,4% по сравнению с данными марта 2010 г. (-12,0%). Увеличение объемов кредитования способствует обеспечению оптимальности отношений между банком и сельскохозяйственным предприятием. Необходимость (но не достаточность) подавления сложности в поведении динамических систем и повышения эффективности функционирования обусловило создание и внедрение механизма функционирования процессов адаптации финансово-кредитных отношений к изменениям рынка.

В отношениях между банком и товаропроизводителем могут возникать разные ситуации. Если банк оказывается неспособным продолжить финансирование нуждающихся предприятий по причине внутренних проблем, то предприятие как и любой другой клиент должно быть рефинансировано другими банками. Пример реально сложившейся ситуации – ликвидация банка „Україна” (Про відкликання ліцензії та призначення ліквідатора АК АПК „Україна”. Постанова Правління НБУ № 43-512/2578-4195 від 15.07.2001 г.). Но другие банки могут отказаться предоставить кредит товаропроизводителю из-за незнания качества прогнозируемого результата производства. В такой ситуации взаимодействие товаропроизводителя с несколькими банками снижает вероятность не достижения результата. Решить проблему установления оптимального количества отношений товаропроизводителей с конкретными банками поможет использование соответствующей вероятностной экономико-математической модели [16, С. 801-807; 17, С. 78-79; 18, С. 70-82; 19, С. 49-51; 20, С. 90-95; 21, С. 59-63].

Банки являются надежными финансовыми посредниками между предприятием и рынком, и именно они специализируются на получении информации о клиентах. Как известно, теория отношений „банк-предприятие” основывается на двух допущениях: 1) банки получают информацию о качестве предприятия и держат ее в тайне от финансовых посредников; 2) предприятия берут кредит только из одного банка. Обособленные отношения с банками преобладают в США. В Японии предприятия предпочитают иметь закрытые банковские связи. А, к примеру, в Италии около 89% предприятий имеют многочисленные отношения с банками. Японские банки действуют в первую очередь в интересах предприятий. Закрытые отношения с информированными кредиторами в Японии воздействуют на инвестиционные решения предприятий, облегчают процветание акционеров. Японские банки ведут очень строгий контроль за своими клиентами. Внутренние поглощения одних предприятий другими

(изучалось в период с 1977г. по 1993г.; нефинансируемые японские фирмы выставлялись для приобретения другими фирмами на фондовую биржу TSE (Tokyo Stock Exchange)) напрямую связано с качеством отношений с банками. Японские предприятия в процессе реализации внутренних поглощений получали положительный доход от сделок, а американские предприятия – нулевой либо отрицательный. В отношениях более чем с одним банком нуждаются все всего небольшие предприятия. По мнению руководства малых предприятий отношения с банками должны быть надежными и иметь основательную выгоду. Банк получает информацию о качестве финансового состояния заемщика для возможного получения арендной платы. Чтобы охватить все арендные выплаты для предприятия, достаточно иметь отношения с двумя банками. Для предприятий с высоким кредитным качеством лучшими являются отношения с двумя кредиторами.

Предположим, сельскохозяйственное предприятие нуждается в деньгах для реализации производственного процесса или какого-нибудь финансового проекта. Среди внешних инвесторов достаточное количество тождественных конкурентоспособных банков. Ситуация выбора оптимального количества отношений с банками моделируется. Возможность внешнего небанковского финансирования в модель не включается по изначальному замыслу. Во внимание принимается период заемного контракта. Допустим так же, что имеем дело с рискованным сельскохозяйственным предприятием (денег нет, но есть желание реализовать свой проект). Пусть реализация проекта будет стадийной и состоит из трех стадий. Чтобы получить инвестиции для реализации проекта, предприниматель должен занять сумму I_0 в начальный момент $t=0$, а в промежуточный момент времени $t=1$ обязан отчитаться за использование исходного займа и вложить добавочный (вторичный) капитал I_1 . Банки получают от заемщика долю капитала $v < 1$. В промежуточный момент времени $t=1$ сельскохозяйственное предприятие занимает средства для возмещения кредита первой стадии и финансирования следующей стадии проекта. В момент времени $t=2$ кредиторы получают выплату не более чем $v \cdot K$. Сумма, которую сельскохозяйственное предприятие должно занять в момент времени $t=1$ равна $\chi + I_1$. Обстоятель-

ва взятия кредита у не информированного банка: 1) параметры доли V могут уменьшаться с увеличением численности отношений с банками; необходимо игнорировать этот возможный эффект; 2) ключевую роль в модели играет неспособность банка финансировать сельскохозяйственное предприятие, даже если есть уверенность в прибыльности проекта; это означает, что кредитный портфель банка может стать очень рискованным и некоторые проекты должны быть удалены из нее; 3) уменьшение количества отношений с банками в момент времени $t=0$ сокращает вероятность того, что все отношения с банками подвержены кризису в момент возможного рефинансирования (то есть дальнейшего финансирования) проекта $t=1$.

Условие нулевой прибыли (τ_{\min}) для информированного банка от финансирования таково: $\tau_{\min} \left[\xi^i \cdot (\chi + I_1), v \cdot K \right] - (\chi + I_1) = 0$. Отсюда

следует, что если $\tau < \frac{\chi + I_1}{v \cdot K}$, то информированные банки не захотят рефинансировать проект.

Если же $\tau \geq \frac{\chi + I_1}{v \cdot K}$, то банки будут участвовать в рефинансировании. При этом безубыточный

процент равен $\xi^i = \frac{1}{\tau}$. Если не информированный банк предложит тах процент, то сельскохозяйственное предприятие возьмет кредит при

двух обстоятельствах: 1) когда ни один из информированных банков не является активным; это вероятность \mathcal{G}^n ; 2) когда один информированный банк активный, но процент, предлагаемый неосведомленным банком выгоднее, то есть

если $\xi < \xi^i = \frac{1}{\tau}$, в этом случае вероятность равна $(1 - \mathcal{G}^n) \cdot F\left(\frac{1}{\xi}\right)$.

Вероятность того, что кредит будет взят из неосведомленного банка такова: $\mathcal{G}^n + (1 - \mathcal{G}^n) \cdot F\left(\frac{1}{\xi}\right)$. Отсюда следует, что вероятность успешного инвестирования проекта в этом случае формализуется так:

$$\mu^u(\tau/\xi) = \frac{\mathcal{G}^n \cdot \mu(\tau) + (1 - \mathcal{G}^n) \cdot \int_{\tau}^{1/\xi} \tau \cdot f(\tau) \cdot d\tau}{\mathcal{G}^n + (1 - \mathcal{G}^n) \cdot F\left(\frac{1}{\xi}\right)} \quad (1)$$

Безубыточный процент для неосведомленных заемщиков тогда равен:

$$\xi^u = \frac{1}{\mu^u \cdot \left(\frac{1}{\xi^u}\right)} \quad (2)$$

Тогда необходимым и достаточным условием рефинансирования для неосведомленных заемщиков является такое:

$$\xi^* \cdot (\chi + I_1) \cdot \mu^u \cdot \left(\frac{\tau}{\xi^*}\right) - (\chi + I_1) > 0 \quad (3)$$

Условие (3) является необходимым и достаточным для неосведомленности заемщиков в целях рефинансирования проекта, если $t=1$. Предполагаемая выгода неосведомленных заемщиков отрицательна при $\xi = 1$, функция от R постоянна для $\xi \geq \frac{1}{\tau_1}$. Таким образом, если неравенство сохраняется, то должна быть величина,

$$\frac{a(\xi)}{b(\xi)} - 1 = 0, \quad (*)$$

$$\text{где } a(\xi) = \xi \cdot \left[\mathcal{G}^n \cdot \mu(\tau) + (1 - \mathcal{G}^n) \cdot \int_{\tau_1}^{\frac{1}{\xi}} \tau \cdot f(\tau) d\tau \right]; \quad b(\xi) = \mathcal{G}^n + (1 - \mathcal{G}^n) \cdot F\left(\frac{1}{\xi}\right).$$

Пока $b(\xi) > 0$, левая часть равенства (*) увеличивается, если и только если

$$a'(\xi) - b'(\xi) \cdot \left[\frac{a(\xi)}{b(\xi)} \right] > 0 \quad (**)$$

Итак, имеем

$$d(\xi) = \mathcal{G}^n \cdot \mu(\tau) + (1 - \mathcal{G}^n) \cdot \int_{\tau_1}^{\frac{1}{\xi}} \tau \cdot f(\tau) d\tau - (1 - \mathcal{G}^n) \cdot f\left(\frac{1}{\xi}\right) \cdot \left(\frac{1}{\xi}\right)^2; \quad b'(\xi) = -(1 - \mathcal{G}^n) \cdot f\left(\frac{1}{\xi}\right) \cdot \left(\frac{1}{\xi}\right)^2$$

Неравенство (**) можно представить в виде

$$d(\xi) = \mathcal{G}^n \cdot \mu(\tau) + (1 - \mathcal{G}^n) \cdot \int_{\tau_1}^{\frac{1}{\xi}} \tau \cdot f(\tau) d\tau - (1 - \mathcal{G}^n) \cdot f\left(\frac{1}{\xi}\right) \cdot \left(\frac{1}{\xi}\right)^2 \cdot \left(1 - \frac{a(\xi)}{b(\xi)}\right) > 0.$$

Когда ожидаемые выгоды неотрицательны $\frac{a(\xi)}{b(\xi)} \geq 1$, то условие, представленное выше, должно выполняться. Если условие (3) выполняется, то сельскохозяйственное предприятие предполагает рефинансировать проект с вероятностью $\tau = 1$ в момент времени $t = 1$ и кредит на первый период выплачивается. Для равновесия отношений лишь с одним банком

на, зависящая от ξ , для которой неосведомленные банки нарушают равенство.

Отрицательно предполагаемые выгоды при $\xi = 1$ и $\xi = \xi^*$ будут подразумевать отрицательные выгоды для всех $\xi \in [1, \xi^*]$. Представим зависимость (1) таким образом:

исходный кредит принесет сохранение процента; сумма занимает в момент времени $t = 0$ и будет выплачена в $t = 1$. Кредит должен покрыть издержки, поэтому необходимая сумма равна $\chi = I_0 + n \cdot \psi$. В момент времени $t = 0$ величина ожидаемой прибыли для сельскохозяйственного предприятия равна

$$\pi(n) = \mu(\tau) \cdot K - (I_0 + n \cdot \psi + I_1) \cdot \left[\xi^u \cdot \mathcal{G}^n \cdot \mu(\tau) + (1 - \mathcal{G}^n) \cdot \left(\xi^u \cdot \int_{\tau_1}^{\frac{1}{\xi^u}} \tau \cdot f(\tau) d\tau \right) \right].$$

Принимая во внимание (1) и (3) после преобразований имеем:
 $\pi(n) = \mu(\tau) \cdot K - (I_0 + I_1 + n \cdot \psi)$. Выбор $n > 1$ только увеличивает издержки. Если условие (3) выполняется при $n = 1$ и $\chi = I_0 + \psi$, то возможно рефинансирование из неосведомленных банков. Если в первоначальный момент времени сельскохозяйственное предприятие предвидит, что не может рефинансировать проект неосведомленными кредиторами, то с вероятностью \mathcal{G}^n проект должен быть преждевременно ликвидирован. Если $\tau > \frac{1}{\xi^*}$, то информированный активный банк согласен предоставить кредит. Если $\tau < \frac{1}{\xi^*}$, то рефинансирование принесет предполагаемые издержки.

Предоставление кредита может оказаться в интересах осведомленного банка, потому что такой банк уже разоблачил сельскохозяйственное предприятие, и ранняя ликвидация проекта приведет к потере займа на первой стадии. Это можно сделать двумя способами: 1) либо рефинансировать проект, который вовлекает I_1 для отдачи долга $\tau \cdot v \cdot K$; 2) либо не рефинансировать и потерять первоначальные инвестиции. Иначе говоря, если $\tau \cdot v \cdot K > I_1$, то рефинансирование в интересах кредитора; если $\tau \cdot v \cdot K < I_1$, то лучше проект ликвидировать. Предоставление новых кредитов выгодно для банка, если $\tau > \frac{1}{\xi^*}$. Банки были бы очень рады предоставить рефинансирование другому банку, если $\frac{1}{\xi^*} < \tau < \frac{I_1}{v \cdot K}$.

Если условие (3) не выполняется, проект рефинансируется в момент времени $t = 1$ при выполнении следующих двух условий: 1) хотя бы один из банков, с которыми предприятие поддерживает отношения, должен быть активным; 2) вероятность успешной реализации проекта остается и равна $\tau \geq \frac{I_1}{v \cdot K}$. Если условия выполняются, то предлагаемые выплаты кредиторам, которые рефинансировали проект, составляют: $\tau \cdot \left(\frac{1}{\tau} \cdot (I_1 + \chi) \right) - I_1 = \chi$, если $\tau > \frac{1}{\xi^*}$. В противном случае выплаты равны нулю.

Если сельскохозяйственное предприятие берет кредит у n -кредиторов и кредит делится в равных пропорциях, тогда предлагаемое условие прибыли для каждого банка такое:

$$\left[(1 - \mathcal{G}^n) \cdot \left(1 - F \cdot \left(\frac{1}{\xi^*} \right) \right) \right] \cdot \left(\frac{\chi}{n} \right) - \left[\left(\frac{I_0}{n} \right) + \psi \right] = 0.$$

После преобразований получаем

$$I_0 + \psi \cdot n = (1 - \mathcal{G}^n) \cdot \left(1 - F \cdot \left(\frac{1}{\xi^*} \right) \right) \cdot \chi.$$

Тогда величина ожидаемой прибыли для сельскохозяйственного предприятия в момент времени $t = 0$ такая

$$\pi(n) = (1 - \mathcal{G}^n) \cdot \left[\int_{I_1}^1 (\tau \cdot K - I_1) \cdot f(\tau) d\tau - \left(1 - F \left(\frac{1}{\xi^*} \right) \right) \cdot \chi \right]$$

Осуществив замену, получим

$$\pi(n) = (1 - \mathcal{G}^n) \cdot \left[\int_{\frac{I_1}{v \cdot K}}^1 (\tau \cdot K - I_1) \cdot f(\tau) d\tau \right] - (I_0 + \psi \cdot n).$$

Смысл полученного выражения заключается в следующем: если параметры таковы, что неосведомленные банки не согласны рефинансировать проект, то сокращение количества отношений с банками воздействует на получение предполагаемой прибыли в двух направлениях: 1) прибыль сокращается из-за уменьшения издержек; 2) прибыль увеличивается, поскольку лучше, если проект будет реализован до конца. Если неосведомленные банки не рефинансируют проект в момент времени $t = 1$, то оптимальное количество отношений сельскохозяйственного предприятия с банками формализуется так:

$$n^* = \frac{\ln \psi - \ln(-\varpi \ln \mathcal{G})}{\ln \mathcal{G}}, \quad \text{где}$$

$$\varpi \equiv \int_{\frac{I_1}{v \cdot K}}^{t=1} (\tau \cdot K - I_1) \cdot f(\tau) d\tau.$$

Оптимальное отношение предприятия с банками > 1 (хотя оно может быть равно единице, но для некоторых значений параметров).

Если параметры реализации проекта таковы, что возможно рефинансирование из осведомленных банков, то число отношений незначительно отличается от единицы, а многочисленное количество отношений не приносит прибыли. Однако если рефинансирование банками не предполагается, то оптимальное количество отношений с банками n^* . Сфера обособленных банковских отношений определяется неравенством

при $n = 1$; $\chi = I_0 + \psi$. Пусть

$T(\mathcal{G}, v, K, I_0, I_1)$ будет левой частью неравенства. Чтобы доказать предположение, покажем, что функция T возрастает в первых трех аргументах и убывает в последних двух. Установим, что $q = (I_0 + I_1 + \psi) / (v \cdot K)$, тогда

$$\frac{\partial T}{\partial \mathcal{G}} \Big|_{n=1} = \left(\frac{1}{q} \right) \cdot \left[\mu(\tau) - \int_{\tau}^q \tau \cdot f(\tau) \cdot d\tau \right] - 1 + F(q).$$

Следовательно, $\frac{\partial T}{\partial \vartheta} \Big|_{n=1} = \int_q^1 \left(\frac{\tau}{q} - 1 \right) \cdot f(\tau) d\tau$

и всегда положительно. Чтобы доказать, что T возрастает в V , достаточно доказать, что T убывает в q . Заметим, что v, K, I_0, I_1 входят в T

$$\frac{\partial T}{\partial \vartheta} \Big|_{n=1} = \left(\frac{1}{q^2} \right) \cdot \left(q^2(1-\vartheta) \cdot f(q) - \left(\vartheta \cdot \mu \cdot p + (1-\vartheta) \cdot \int_{\tau_i}^q f(\tau) d\tau \right) \right) - f(\tau) \cdot (1-\varepsilon)$$

Имеем

$$\frac{\partial T}{\partial \vartheta} \Big|_{n=1} = \left(\frac{1}{q^2} \right) \cdot \left(\left(\vartheta \cdot \mu \cdot p + (1-\vartheta) \cdot \int_{\tau_i}^q f(\tau) d\tau \right) \right).$$

Это утверждение всегда с отрицательным знаком.

Предположим иную ситуацию: сельскохозяйственное предприятие заинтересовано в финансировании проекта по долгосрочному кредитованию именно в целях благоприятной его реализации. Долгосрочные контракты с банком – относительная страховка от преждевременной ликвидации проекта. Чтобы проанализировать эту возможность, предположим, что в момент времени $t=0$ сельскохозяйственное предприятие берет в банке I_0 и ведет переговоры с намерениями получить вторичное распределение капитала I_1 в промежуточный момент времени $t=1$. Выплата процентов банку по обоим очередным взносам произойдет в момент времени $t=2$. Если банк расширит период займа, пытаясь решить проблемы ликвидации проекта в момент времени $t=1$, то возможны следующие ситуации в отношениях: 1) банк, пытаясь уберечь свой кредитный портфель от рискованных займов, будет стремиться продать контракт другому банку; если банк все-таки продаст заем другому осведомленному банку, то заем, вероятно, будет продан по справедливой цене; 2) если покупатель – неосведомленный банк, то цена отразит проблемы рефинансирования; эти проблемы могут оказаться такими серьезными, что неосведомленный банк откажется от покупки контракта; 3) если в момент переживания сельскохозяйственным предприятием кризиса ликвидации проекта цена сохранения займа не меняется, то им лучше всего использовать многочисленные банковские отношения.

Проанализируем зависимость оптимального количества отношений с банками от параметров модели. Сфера обособленных отношений с банками определяется неравенством (3), подсчитанным при $n=1$ и $\chi = I_0 + \psi$. Изменение параметров, которое увеличивает левую часть со-

только через q и что T убывает в V и K , и возрастает в I_0 и I_1 . Производная от T по q такова

отношения, стремится сделать обособленные отношения более подходящими. Чем выше v , тем более подходящими являются обособленные отношения с банками. Увеличение величины ϑ обеспечивает большую приемлемость обособленных отношений с банками. Равновесие в отношениях между банком и сельскохозяйственным предприятием достигается, если: 1) инвестиционный проект очень прибыльный; 2) механизм предоставления кредита действенный; 3) высока вероятность ликвидации кризисного состояния банка.

Докажем, что n^* увеличивается в вероятность ликвидации ϑ для приемлемых значений параметров. Установим $x = -\ln \vartheta > 0$. Тогда из уравнения (2) имеем $n^* = \frac{-\ln \psi + \ln(\varpi_x)}{x}$. Поэтому n^* увеличивается

в ϑ , если и только если оно уменьшается в x . Дифференцируя по x , получим

$$\frac{\partial n^*}{\partial x} = \frac{1 - (\ln(\varpi_x) - \ln \psi)}{x^2}.$$

Для того, чтобы n^* увеличилось в ϑ , то оно должно быть таким $\ln \varpi > \ln \psi + 1 - \ln \vartheta$. Это и есть условие ожидаемой возможности вторичной стадии проекта. Например, если издержки составляют 5% и вероятность ликвидации проекта 30%, то условие выполняется, если предполагаемый доход равен 11,3%. Если издержки составляют 1%, ϑ - 30%, а предельное значение ϖ падает до 2,3%, то понижение значений вероятности ликвидации проекта в дальнейшем будет уменьшать нижнюю границу ϖ .

При реалистических значениях параметров оптимальное количество отношений с банками n^* уменьшается в ϑ . Рассматривая действия v на n^* , отметим

$$\frac{\partial n^*}{\partial v} = \left(-\frac{1}{\varpi \cdot \ln \vartheta} \right) \cdot \left(\frac{\partial \varpi}{\partial v} \right) = \left(-\frac{1}{\varpi \ln \vartheta} \right) \cdot \left(\frac{(I_1)^2}{v^2 \cdot K} \right) \cdot \left(\frac{1-v}{v} \right) \cdot f \left(\frac{I_1}{v \cdot K} \right)$$

, которое всегда положительно. Окончательно уравнение показывает, что уменьшение предполагаемого значения проекта ϖ уменьшает n^* . Другими словами, если сельскохозяйственные предприятия берут кредиты у банков с сомнительным финансовым состоянием, действуют в условиях неэффективного взыскания займа и имеют не очень прибыльные реализуемые проекты, то им лучше всего вести свой бизнес в пространстве многочисленных отношений с банками.

Увеличение отношений приводит к росту ожидаемой прибыли сельскохозяйственного предприятия. Поэтому вероятность рефинансирования зависит от того, достаточна или нет τ для того, чтобы активные осведомленные банки были бы согласны

предоставить кредит $\tau > \frac{I_1}{v \cdot K}$. Оптимальное

число отношений увеличивается в v . Чем более прибыльный проект, тем больше потерь от его возможной преждевременной ликвидации финансирования проекта и тем более выгодными являются отношения с несколькими банками. В пространстве многочисленных отношений с банками оптимальное количество отношений увеличивается в зависимости от качества механизма взыскания займа и от вероятности вторичной инвестиции проекта. С другой стороны, если сельскохозяйственные предприятия расширяют связи в сфере многочисленных отношений с банками, то для банков с неважным финансовым состоянием вероятность прекращения финансирования проекта возрастает.

Некоторые сельскохозяйственные предприятия, сохранившие свою жизнеспособность, основываются на обособленных отношениях с банками. Предположим, банк отказывается рефинансировать проект; другие банки, с которыми сельскохозяйственное предприятие ранее не поддерживало отношения, так же не хотят участвовать в рефинансировании; в такой ситуации должны предлагаться услуги союза „сельскохозяйственное предприятие + банки”. Наиболее распространены многочисленные отношения банками среди средних и малых предприятий. Сельскохозяйственные предприятия, предпочитающие иметь отношения только с крупными банками, не боятся отношений с несколькими банками одновременно; сельскохозяйственные предприятия, поддерживающие отношения с небольшими банками, склонны к использованию обособленных отношений с банком. Полученные результаты моделирования по сельскохозяйственным предприятиям Сумской области в 2009-

2010 гг. систематизированы. Оптимальное количество отношений с банками среди сельскохозяйственных предприятий Сумской области имели 22,14% сельскохозяйственных предприятий; частные сельскохозяйственные предприятия Сумской области отличаются не только высокой финансовой результативностью, но и наиболее оптимальным количеством отношений с банками.

Возрождение кредитной кооперации так же является одним из вариантов улучшения финансирования сельскохозяйственных предприятий. Предоставление льготных банковских кредитов является хорошей поддержкой государства. Бонификация процентов путем субсидирования и клиентов и банков реализовывает возможность получения кредита под низкие проценты (как это делается в развитых странах). Процесс возрождения кредитной кооперации в Украине продолжается около 10 лет. За это время заложена основа национальной системы кредитной кооперации (учебно-методический центр \Rightarrow национальная организация кредитных союзов \Leftarrow сервисный центр (+ страховая компания „Фортеця”). Однако успешное формирование украинской модели кредитного кооператива затруднительно из-за несовершенства правовой базы (Указов Президента и Типового устава), единоличного вида кредитного кооператива, неопределенности кооперативного статуса кредитных союзов, отсутствия нормативного регулирования, единых стандартов операционной деятельности и государственной статистической информации о деятельности кредитных союзов, контроля за деятельностью кредитных союзов.

С целью совершенствования системы банковского кредитования сельскохозяйственных предприятий и околобанковского пространства по „правилам рыночной игры” полагаем необходимым провести в Украине конгресс „Банкиры аграрного сектора + сельскохозяйственные предприятия”. По результатам конгресса следует разработать и внедрить: 1) закон об аграрной кредитной системе; 2) государственную программу гарантий займа; 3) реформу страхования сельскохозяйственных культур; 4) создать: научно-производственный центр отношений между банками и сельскохозяйственными предприятиями; Комитет банкиров по аграрному вопросу; Комитет региональной квартиры местных банков; Аграрную кредитную администрацию. Для дальнейшего развития финансовой и кредитной поддержки сельскохозяйственных предприятий необходим комплексный подход к совершенствованию кредитной инфраструктуры, расчетного и кредитного механизмов. Необходимо расширять сферу использования лизинга (формы долгосрочного кредита), формировать систему ипо-

течного кредиту (земля – средство получения кредитных и инвестиционных ресурсов), развивать специальные кредитные организации (гарантийные и залоговые фонды).

Выводы и перспективы дальнейших научных исследований в этом направлении. Таким образом, в связи с вышесказанным можно сделать следующие выводы: 1) оптимальность отношений банка и сельскохозяйственного товаропроизводителя является составляющей оптимальности финансово-кредитных взаимодействий в системе адаптации экономического механизма функционирования предприятий к конкуренции; оптимальное количество отношений банка и сельскохозяйственного предприятия может быть представлено в формализованном виде, апробировано на примере конкретных сель-

скохозяйственных предприятий региона, и соответствует величине более или равно от двух до трех; 2) если отношения между банком и предприятием обеспечивают в максимально возможной степени сближение собственных экономических интересов, то они являются адаптивными и влияют на развитие экономического механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий в условиях нестабильности, формирующейся социально-ориентированной открытой рыночной экономики Украины.

Перспективы дальнейших научных исследований в этом направлении связаны с доскональной разработкой и реализацией механизма адаптации финансово-кредитных отношений банка и сельскохозяйственного товаропроизводителя в условиях рыночной нестабильности.

Література

1. Дем'яненко М.Я., Алексійчук В.М., Борщ А.Г. та ін. Фінанси агропромислового виробництва [Текст]: монографія / М.Я. Дем'яненко. - К.: ІАЕ, 2002. - 645 с.
2. Андрійчук В.Г. Капіталізація вітчизняного сільського господарства: суть, напрями, механізми і перші оцінки здійснення [Текст] / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. - 2005. - №7. - С. 69-74.
3. Андрійчук В.Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз [Текст]: монографія / В.Г. Андрійчук. - К.: КНЕУ, 2005. - 292 с.
4. Василик О.Д. Теорія фінансів [Текст]: монографія / О.Д. Василик. - К.: Основи, 2002. - 426 с.
5. Власюк В.Є. Теоретичні і практичні аспекти функціонування фінансово-кредитної системи [Текст]: монографія / В.Є. Власюк. - Донецьк: ДДФА, 2005. - 246 с.
6. Гончаренко В.В. Кредитна кооперація. Форми економічної самопомогі сільського і міського населення у світі та в Україні (теорія, методологія, практика) [Текст]: монографія / В.В. Гончаренко. - К.: Глобус, 1998. - 325 с.
7. Дем'яненко М.Я. Реформування фінансів в період становлення ринкових відносин в АПК / Організаційно-економічні проблеми розвитку АПК [Текст]: монографія // М.Я. Дем'яненко. - К.: ІАЕ УААН, 2001. - Ч. 3. - С. 4-10.
8. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічний аспект) [Текст]: монографія / В. Опарін. - К.: КНЕУ, 2005. - 240 с.
9. Отецький В.Л. Інвестиції та інновації: проблеми теорії і практики [Текст]: монографія / В.Л. Отецький. - К.: ІАЕ УААН, 2003. - 412 с.
10. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави [Текст]: монографія / К.В. Павлюк. - К.: НІОС, 1997. - С. 11-93.
11. Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні [Текст]: монографія / А.А. Пересада. - К.: Лібра, 1998. - 389 с.
12. Примостка Л.О. Фінансові деривативи: аналітичні та облікові аспекти [Текст]: монографія / Л.О. Примостка. - К.: КНЕУ, 2001. - 263 с.
13. Ситник В.П. Трансформація АПК України в ринкові умови [Текст]: монографія / В.П. Ситник. - К.: ІАЕ, 2002. - 518 с.
14. Федосов В., Опарін В., Львовчкін С. Фінансова реструктуризація в Україні: проблеми і напрями [Текст]: монографія / В. Федосов, В. Опарін, С. Львовчкін. - К.: КНЕУ, 2002. - С. 17-105.
15. Кравченко С.А. Адаптація сільськогосподарських підприємств к умовам ринка [Текст]: монографія / С.А. Кравченко. - К.: ННЦ ІАЕ, 2006. - 449 с.
16. Кравченко С.А. Оптимальность отношений между банком и сельскохозяйственным кооперативом в процессе адаптации в рыночной среде [Текст] / С.А. Кравченко // Зб. наук. праць. Економіка: проблеми теорії та практики. - Дніпропетровськ: ДНУ, 2004. - Вип. 198. - Т. IV. - С. 801-807.
17. Кравченко С.А. Адаптивность отношений между банком и сельскохозяйственным кооперативом в условиях рыночной среды [Текст] / С.А. Кравченко // Матеріали II міжнародної науково-практичної конференції „Сучасні тенденції в розвитку банківської системи”. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2004. - Т. II. - С. 78-79.
18. Кравченко С.А. Необходимое и достаточное условие рефинансирования для неосведомленных сельскохозяйственных кооперативов как заемщиков [Текст] / С.А. Кравченко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В.В. Докучаєва. Сер. Економіка АПК і природокористування. - 2005. - №8. - С. 70-82.
19. Кравченко С.А. Кибернетическое моделирование взаимодействий сельскохозяйственных кооперативов с банками в процессе адаптации в условиях рынка [Текст] / С.А. Кравченко // Materials of II international scientifically-practical conference “Perspectivni novinky vedy a technici-2005”. - Praha: Publishing House “Education and Science s.r.o.”, 2005. - Dil. 10. Economicke vedy. - P. 49-51.
20. Кравченко С.А. Равновесие в отношениях между банком и сельскохозяйственным кооперативом в рыночных условиях [Текст] / С.А. Кравченко // Вісник Полтавської державної аграрної академії. - 2005. - №2. - С. 90-95.

МАРКЕТИНГОВА ПРОГРАМА ЯК ІНСТРУМЕНТ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДО УМОВ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА

Жмайлов В.М., Данько Ю.І.

В статті розглядається механізм розробки маркетингової програми діяльності сільськогосподарського підприємства в умовах активізації його взаємодії з зовнішньоекономічним середовищем.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Подальший сталий розвиток вітчизняного аграрного сектору та підвищення економічної та соціальної ефективності його діяльності залежить від впровадження маркетингових заходів. Однак, доцільність маркетингової діяльності має місце лише в тому випадку, коли вона вписується в рамки гармонійного розвитку фінансового, управлінського, матеріально-технічного, а в цілому, ресурсного потенціалу підприємства. Отже, маркетингова діяльність логічно кореспондує з реалізацією інноваційних принципів стратегічної політики підприємства, які повинні забезпечувати успіх його діяльності. Крім того, в умовах активізації взаємозв'язку підприємства з зовнішнім середовищем зростає необхідність пошуку інструментарію, здатного забезпечити достатній рівень адаптації підприємства до умов які виникають. Маркетингова концепція гармонійних перетворень передбачає трансформаційний та адаптаційний характер діяльності сільськогосподарського підприємства, який пов'язаний із застосуванням різних видів інформаційного забезпечення стосовно ринкової кон'юнктури та рівня конкурентоспроможності сільськогосподарського товару. Ці процеси мають здійснюватися на основі інтерактивної комунікації та безпосередньої реакції на можливі зміни у зовнішньоекономічному середовищі.

Аналіз останніх джерел та публікацій у яких започатковано розв'язання проблеми. Питання важливості системи маркетингу як інструменту, що забезпечує адаптивну здатність підприємства до змін зовнішньоекономічного середовища неодноразово підіймалися у працях таких вчених, як Л. Балабанова Т. Дудар, О. Єранкін, С. Кваша, С. Кравченко, Т. Лозинська, В. Писаренко, П. Саблук, І. Соловійов, С. Ілляшенко, А. Павленко, О. Прокопенко, С. Хамініч та багато інших. Однак, в той же час існує об'єктивна необхідність додаткового вивчення окремих аспектів маркетингової діяльності підприємств в умовах адаптації до зовнішньоекономічного середовища з врахування галузевої специфіки діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є визначення особливостей побудови маркетингової програми діяльності сільськогосподарського підприємства з врахуванням рівня маркетингових перетворень, що мають місце в

умовах активізації взаємодії підприємства з зовнішньоекономічним середовищем.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформація маркетингового управління, тобто перехід від збутової до інноваційно-маркетингової концепції управління сільськогосподарським підприємством передбачає узгодження маркетингової системи підприємства з зовнішньоекономічним середовищем.

Маркетингові перетворення в аграрній сфері здійснюються згідно до того, які складові процесу виробництва залишаються незмінним або які важко змінити (сезонність, розподіл сіво-змін, період лактації), а стосовно яких можливе здійснення певної диференціації та трансформації. Ми погоджуємося з висновками Н. Гронської [11], яка вважає, що при здійсненні гармонізації внутрішнього стану підприємства та адаптації його до умов зовнішнього середовища, у системі маркетингу мають місце такі перетворення, як стратегічні, структурні, організаційні, функціональні, системні, економічні, законодавчі. В той же час, вважаємо, що виділення в окрему групу законодавчих перетворень є суперечливим, оскільки даний вид не контролюється підприємством і не залежить від менеджменту цього підприємства. Крім того, на нашу думку, завданням організації маркетингових перетворень є зведення їх у єдину систему маркетингової діяльності, а отже не вимагає виділення окремої категорії системних перетворень.

Як зазначає С.А. Кравченко [2], результативність функціонування системи маркетингу оцінюється результатами вирішення наступних проблемних ситуацій: забезпечення вільного доступу сільськогосподарських товаровиробників в систему ринкової та виробничої інформації; державна підтримка та синхронність в розвитку ринкових інститутів; побудова конкретних механізмів державних підходів у відношенні функціонування сільськогосподарських підприємств з наявним іноземним капіталом на внутрішньому ринку; розвиток механізмів конкурентоспроможності підприємств та вітчизняних товарів; реалізація заходів по забезпеченню продовольчої безпеки; модифікація якісного рівня механізмів державного регулювання; коригування цінностей і мотиваційної структури товаровиробників; участь держави в формуванні базових «принципів, норм та правил гри» в ринковому середовищі.

Практичний досвід впровадження систем маркетингового управління в різних галузях економіки свідчить про багатогранність та різноманітність методів маркетингового управління. Крім того, дається визначення, хто здійснює управління маркетинговою діяльністю підприємства. В більшості випадків вітчизняні агроформування на мають власної служби маркетингу, тобто маркетинг не є самокерованою системою. Також, маркетингові функції можуть бути розділені і частково виконуватися ззовні, а частково самою структурною одиницею відповідальною за маркетинг.

Ми вважаємо, що твердження, яке підтримує значна кількість науковців [3,4,5] про необхідність створення маркетингових служб у вітчизняних сільськогосподарських підприємствах не є безапеляційним. Основне завдання маркетингового управління полягає в чіткому розподілі функцій та завдань маркетингу між відповідальними особами, та наявності гармонійної міжфункціональної координації. На сьогоднішній день більшість сільськогосподарських підприємств є невеликими за розмірами. Їх можемо віднести до категорії малих та середніх. Відповідно, для більшості із них є недоцільним створення власної маркетингової служби, оскільки служба з великим штатом буде фінансово не вигідною, та не окупиться, а мала маркетингова служба буде не здатна системно здійснювати маркетингову діяльність. Відповідно, оптимальним варіантом є залучення до виконання функцій маркетингу професійних спеціалістів в сфері маркетингу або маркетингових фірм. Також, можливим варіантом може стати створення з іншими сільськогосподарськими підприємствами збутового кооперативу на який і буде перекладена ця функція.

Крім стаціонарних маркетингових організаційних структур у вигляді відділів, бюро, секторів доцільно створювати тимчасові. Вони складаються з однієї чи кількох груп і створюються для вирішення завдань тимчасового характеру. Такими тимчасовими маркетинговими організаційними структурами можуть бути ради з маркетингу (дорадчі органи), які включають провідних спеціалістів підприємства (або групи підприємств) і періодично збираються для вирішення конкретних проблем, або венчурні групи (невеликі групи спеціалістів), які працюють деякий час спільно над реалізацією запропонованих ідей. Для створення тимчасових маркетингових структур необхідно чітко сформулювати їх основне завдання, визначити відповідальність кожного, організувати чітке планування роботи, призначити відповідальних виконавців. [6, с. 34-35].

В залежності від обсягів виробництва, його специфіки, чисельності працівників, ринків збуту структура відділу маркетингу може бути різною. На підприємствах з чисельністю працівників до 50 чоловік питання маркетингу вирішує, звичайно, один висококваліфікований спеціаліст. На підприємствах з чисельністю до 200 чоловік від-

діл маркетингу складає до 3 працівників. Використовуючи методику обґрунтування та планування потреби регіонів у спеціалістах аграрної сфери [7] визначено кількість маркетологів яка необхідна Сумській області. В розрахунку на 3182,1 млн.грн. реалізованої продукції така кількість становить 1040 чол., з розрахунку 1 маркетолог на 1,05 млн. грн. продукції з врахуванням індексу цін на сільськогосподарську продукцію.

Програми маркетингу (оперативно-календарний план) детально показують, що саме повинно бути зроблено в результаті виконання плану, хто і коли повинен виконувати прийняті завдання, скільки це буде коштувати, які рішення і дії повинні бути скоординовані в цілях виконання плану маркетингу. Іншими словами, програма маркетингу – це сукупність заходів, які повинні будуть здійснити ті чи інші служби підприємства, щоб з допомогою вибраних стратегій можна було досягнути цілі маркетингового плану. Без знань сегментів покупців, тенденцій і конкурентів маркетингова програма буде не чіткою і ненаправленою. Зрозуміло потрібно розрахувати витрати на впровадження такої програми і обґрунтувати їх. З такою ціллю і складаються прогнози збуту, на основі яких визначаються можливі майбутні доходи.

Перший розділ – преамбула –включає в себе короткий зміст програми висновки і резюме. Ту зазначається основна мета, цілі і рекомендації.

До другого розділу включають короткий огляд ринку, в розрізі інформації про обсяг і динаміку платоспроможного попиту і пропозиції; ступінь та інтенсивність конкуренції, наявність агротрейдерів та інтервентів, вплив політичних факторів як макро- так і мезорівня, цілі і мотиви купівлі продукції; вимоги до якості продукції; обсяг споживання та обсяг очікуваного продажу, ємність ринку, очікуване число клієнтів, можливий розподіл по сегментам; основні тенденції розвитку цільового сегменту ринку, можливості укладання контрактів з оптовими споживачами, на перспективу.

В третьому розділі детально аналізуються сильні і слабкі сторони роботи самого агроформування на цільовому ринку. Зазначаються основні проблеми, що вимагають своєчасного вирішення. Визначаються конкурентні переваги товару (за якісними характеристиками, рівнем цін, ступенем ресурсозабезпеченості, відповідності стандартам). Прогнозується передбачуваний обсяг виробництва і продаж. Описуються умови роботи на цільовому ринку; перспектив досягнення не разового, а постійного успіху; оцінка ймовірності ризику, в тому числі і від природних факторів.

У четвертому розділі визначаються глобальні цілі і задачі, які стоять перед підприємством, а також методи по їх досягненню. Поставлені цілі виражаються як у кількісному так і у якісному ви-

П'ятий розділ присвячується обґрунтуванню ринкової стратегії підприємства: стосовно відносно ринкової частини підприємства (наступ, оборона, або відступ по кожному товару і по кожному сегменту ринку); стратегія залежно від ринкового попиту (стимулююча, розвиткові, маркети-

нгова, синхромаркетингова, підтримуюча, де маркетингова, протидіюча тощо).

Шостий, сьомий, восьмий і дев'ятий розділи присвячені основним елементам комплексу маркетингу. (Рис. 1)

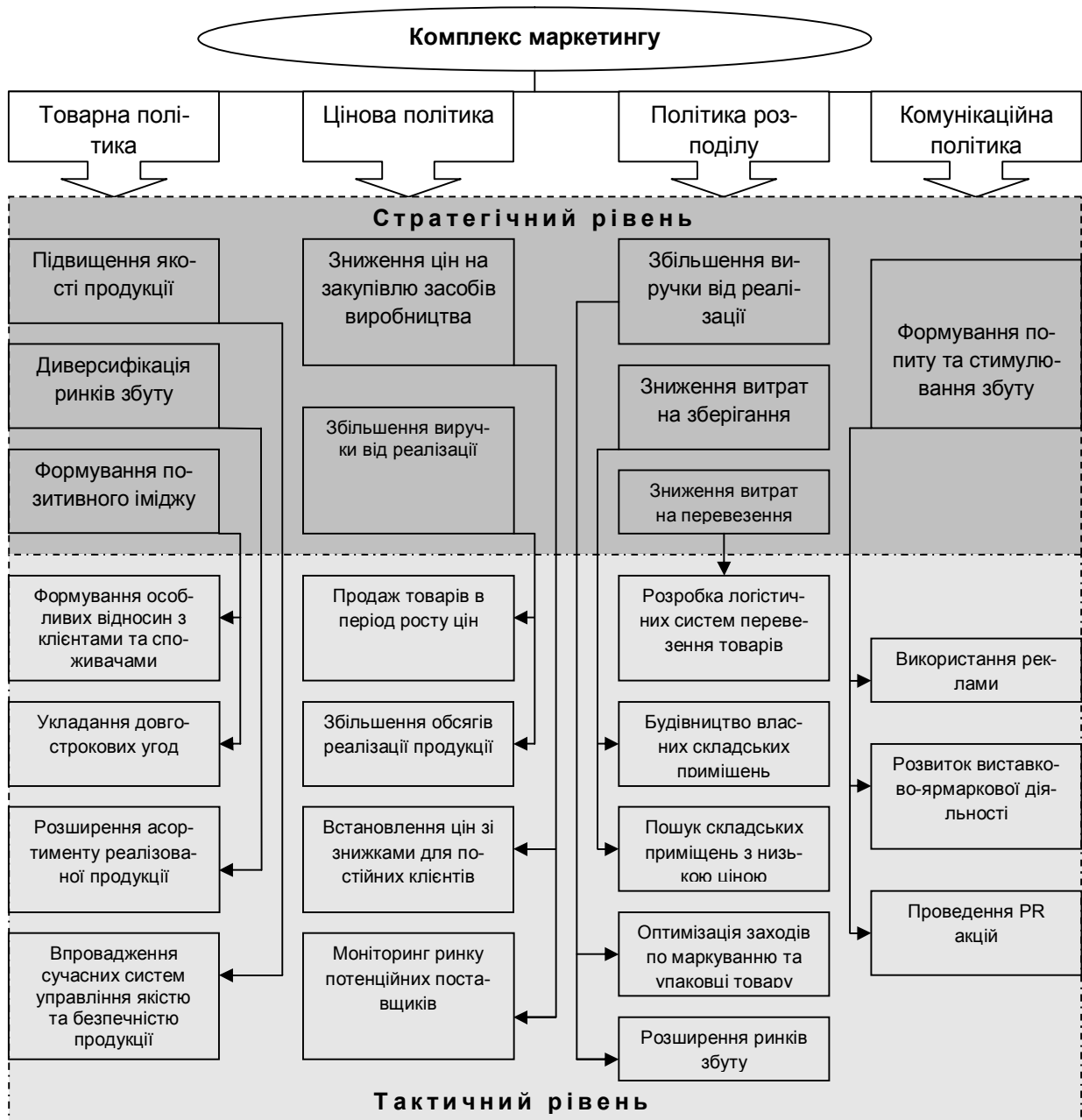

Рис. 1. Маркетингова програма в розрізі складових комплексу маркетингу

Джерело: власна розробка

В останньому розглядається бюджет реалізації програми маркетингу, оцінка її ефективності і контролю.

Висновки. Розробка маркетингової програми дозволить більш ефективно організувати роботу маркетингових служб (чи відповідальних осіб) сільськогосподарських підприємств. На жаль, переважна частина керівників сільськогосподарських підприємств скептично відноситься до розробки будь яких планів чи програм. В свою

чергу, працівники підприємств проявляють подібний скепсис до дій керівництва, яке все ж таки розробляють подібні документи. Звичайно такі підходи є хибними.

Правильна організація менеджменту на підприємстві полягає в визначенні гармонійної участі персоналу у вирішенні проблем маркетингу, яка полягає у цілеспрямованості праці як внутрішньо індивідуального мотиваційного чинника, а також використанні правил зворотності зв'язку

за реальними результатами трудової діяльності, що забезпечує відповідальність і доцільність виконання функцій та обов'язків працівниками.

Наявність правильно розробленої програми маркетингу на підприємстві дозволить прово-

дити чітку гармонізацію виконаної роботи з поставленими цілями. Вона є свого роду "дорожньою картою" яка показує місцезнаходження на даному етапі та шлях подальшого руху.

Література

1. Гронська Н. Основи теорії гармонійних перетворень в економіці: [монографія] / Н. Гронська – Львів: Край, 2006. – 367 с.
2. Кравченко С. А. Адаптация экономического механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка : [монографія] / Кравченко С. А. – К : ННЦ ІАЕ, 2008. – 444 с.
3. Андрусенко Г. О. Проблеми становлення маркетингових відносин в агропромисловому комплексі України / Г. О. Андрусенко // Збірник наукових праць Луганського національного аграрного університету. – Луганськ: "Ельтон – 2" - 2002. – №4 (26). – С. 201-205.
4. Завальницька Н. Б. Організація маркетингової діяльності в аграрних підприємствах / Завальницька Н. Б., Гнаткевич О. Д. // Збірник наукових праць Харківського національного аграрного університету "Вісник ХНАУ" серія "Економіка АПК і природокористування" - 2004. - № – 2004. - С. 48-54.
5. Карданова Л. Организационные основы маркетинговой деятельности в АПК. / Лариса Карданова // Международный сельскохозяйственный журнал. – 2002. – №4. – С. 17-20.
6. Красноруцький О. Функціонування маркетингової інфраструктури внутрішніх ринків продовольства і сільськогосподарської продукції / О. Красноруцький // Зб.наук.праць молодих вчених ТНЕУ. Вип. 9. — Тернопіль: ТНЕУ, 2008. - С. 31-35.
7. Царенко О. М. Кадрове забезпечення АПК: науково-виробниче видання / Царенко О. М., Мельник С. І., Михайлова Л. І., Турчина С. Г. – Суми: ВАТ "СОД", видавництво "Козацький вал", 2003. – 70 с.

УДК. 339.138

КОМУНІКАЦІЙНА ПОЛІТИКА В ДІЯЛЬНОСТІ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Устик Т.В.

В статті узагальнено теоретичні основи стратегічних напрямків комунікаційної політики підприємств, розглянуто особливості стимулювання та розроблено пропозиції для удосконалення цього напрямку роботи.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Провідною ланкою функціонування підприємства є маркетингові комунікації, які сьогодні посідають центральне місце серед інструментів конкурентної боротьби. Посилення ролі комунікацій у боротьбі за покупця обумовлено особливостями маркетингового середовища сучасного вітчизняного ринку. Найбільш гостро ця проблема постає у сфері торгівлі. Специфіка споживчого попиту, галузеві особливості та динамізм розвитку підприємств роздрібної торгівлі зумовлюють активне застосування за сучасних умов не стільки цінових, скільки нецінових форм конкуренції, які виявляються у підвищенні якості торговельного обслуговування, розширенні додаткових послуг, формуванні та підтримці позитивного іміджу торговельного підприємства тощо. Значну роль у забезпеченні конкурентоспроможності підприємства роздрібної торгівлі в сучасних умовах відведено складовим маркетингових комунікацій. Маркетингова політика комунікацій синтезує всі переваги маркетингу та досягнення сучасної теорії комунікацій.

Аналіз останніх досліджень та публікацій в яких започатковано вирішення проблеми. Окремі проблеми розвитку маркетингових комунікацій досліджували такі зарубіжні вчені-економісти: Мозер К., Дойль П., Бернет Дж., Моріарті С., Леві М., Вейтц Б.А., Ян В. Віктор, Сіняєва І.М., Маслова Т.Д., Божук С.Г. та ін. Розгляд їх як ресурсу представлено у працях Павленка А.Ф.,

Войчак А.В., Примак Т.О., Голубкової О.М., Балабанової Л.Г. та ін. Проте, на сьогоднішній день існує ряд питань які потребують більш детального дослідження. Вивчення опублікованих праць свідчать про недостатню розробку принципово важливих питань, пов'язаних з визначенням сутності маркетингових комунікацій в підприємствах роздрібної торгівлі.

Формулювання цілей статті. Метою написання даної статті є узагальнення теоретичних основ стратегічних напрямків комунікаційної політики підприємств, стимулювання та розробка пропозицій для удосконалення цього напрямку роботи.

Виклад основного матеріалу. Необхідність використання поняття «комунікація» у суспільстві зумовлена особливостями сучасного етапу розвитку ринкових відносин, які розширюють сферу його застосування. Існує чимало визначень терміна «комунікація» і залежать вони від підходів, що використовуються авторами. Розрізняють лінгвістичний, філософський, психологічний, соціальний та економічний підходи до визначення цього терміну.

Так, згідно з лінгвістичним підходом в українській енциклопедії терміном «комунікація» визначають як процес обміну інформацією між суб'єктами інформаційного простору з використанням слів, літер, символів, певних знаків, а в економічній літературі поняття «комунікація» переважно розуміється як обмін інформацією між

людьми з метою формування ділових стосунків. З філософських теорій впливає, що «комунікація» - це розмежування мови як значення певних речень при переданні та сприйнятті інформації та мови людини, з допомогою якої здійснюється комунікативний процес між індивідами. Тому нерідко виникають ситуації, коли взаєморозуміння досягають люди різних національностей, які майже (зовсім) не знають мови один одного. Щодо психологічного підходу, то психологи визначають поняття "комунікація" як процес обміну продуктами психічної діяльності (специфічний процес спілкування і взаємодії людей з допомогою мови або інших знакових систем). Говорячи про соціальний підхід, соціологи під терміном "комунікація" розуміють передання соціальної інформації (складний процес впливу на об'єкти із безліччю проміжних результатів; механізм за допомогою якого здійснюються взаємовідносини між людьми.

Маркетингові комунікації, як один з інструментів маркетингу, забезпечують ефективну діяльність підприємства в умовах ринку та включають у себе різноманітні інструменти, що швидко розвиваються і вдосконалюються.

Загальна програма маркетингових комунікацій, яка називається комплексом просування являє собою специфічне поєднання засобів реклами, особистого продажу, стимулювання збуту і пропаганди. Маркетингова політика комунікацій включає систему загальних настанов, критеріїв, орієнтирів, узятих організацією для дії та прийняття рішень у сфері комунікацій, які забезпечують рух її маркетингових цілей.

Згідно з теоріями Ю. Хабермана, М. Вебера, а також інших захисників соціальної теорії дії, комунікація (система інформаційних контактів) є тим унікальним середовищем, де відновлюється людина, культура та суспільство і яке розвинулось в засоби де персоніфікації зв'язків та обміну інформацією між індивідами. Тоді як З. Мільнер розглядає комунікацію як процес трансформування (передання інформації з використанням слів, літер, символів або аналогічних засобів для отримання загальної чи розмежованої інформації.

Слід зазначити, що з економічної точки зору комунікації розглядаються як необхідний інструмент управління підприємством. На думку Ф. І. Хміль комунікація – це обмін інформацією, у результаті якого керівник отримує інформацію, необхідну для прийняття ефективних рішень, і доводить її до відома співробітників. О. Е. Кузьмін доповнює, що комунікації – це процес зв'язку між працівниками, підрозділами, організаціями тощо. Дж. М. Лейхифф та Дж. М. Пенроуз поглиблюють це визначення і формулюють комуніка-

цію як засіб співробітництва, взаємодії, забезпечення досягнення цілей працівників, організації та суспільства через те, що сучасний бізнес являє собою складне виробництво, колективний характер праці.

На думку Примака Т.О. комунікація — процес обміну осмисленою інформацією між людьми з допомогою інтенції та різних засобів зв'язку з метою формування єдиної психологічної настроєності відправника й одержувача інформації та створення умов для нормального функціонування людини, організацій, культури і суспільства в цілому.

Досягнення маркетингових цілей підприємства передбачає розробку програми комунікації з двома взаємозалежними цілями – зробити товар (підприємство) відомим і привабливим. Така програма використовує: рекламу, стимулювання збуту, паблік рилейшнз, персональний продаж. Кожний інструмент у комплексі маркетингових комунікацій має високу результативність, якщо застосовується за призначенням з урахуванням особливостей цільової аудиторії та ринкової ситуації. Однак, саме рекламна діяльність впродовж довгого періоду часу залишається найбільш розповсюдженою та популярною серед вітчизняних підприємств.

Застосування підприємством інформаційно-комунікаційних інструментів неминує супроводжується виникненням достатньо високого рівня витрат. З цієї точки зору реклама, робота з громадськістю, стимулювання збуту і інші інструменти дії, що управляє, мають інвестиційний характер. Як відомо, інвестиції повинні приносити відповідну віддачу. Тому як найбільш важливі об'єктивні економічні показники дії підприємства, що управляють, на зовнішнє середовище використовують значення зміни об'єму продажів, величини прибули, долі ринків збуту. Дані про ефективність витрат на проведення ринкових заходів щодо формування попиту, товарної і цінової політики, стимулюванню збуту і інших активних методів дії на чинники.

Розглядаючи в динаміці залежність між витратами на рекламу та обсягами продажу автомобілів у відкритому акціонерному товаристві "Суми - Авто" (рис.1) можемо відмітити наявність прямої залежності між вказаними показниками.

Перш за все, необхідно сказати, що реклама продукції у досліджуваному підприємстві здійснюється у відповідності з Законом України «Про рекламу», котрий був прийнятий у 2003 році. 18 квітня 2008 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо реклами».

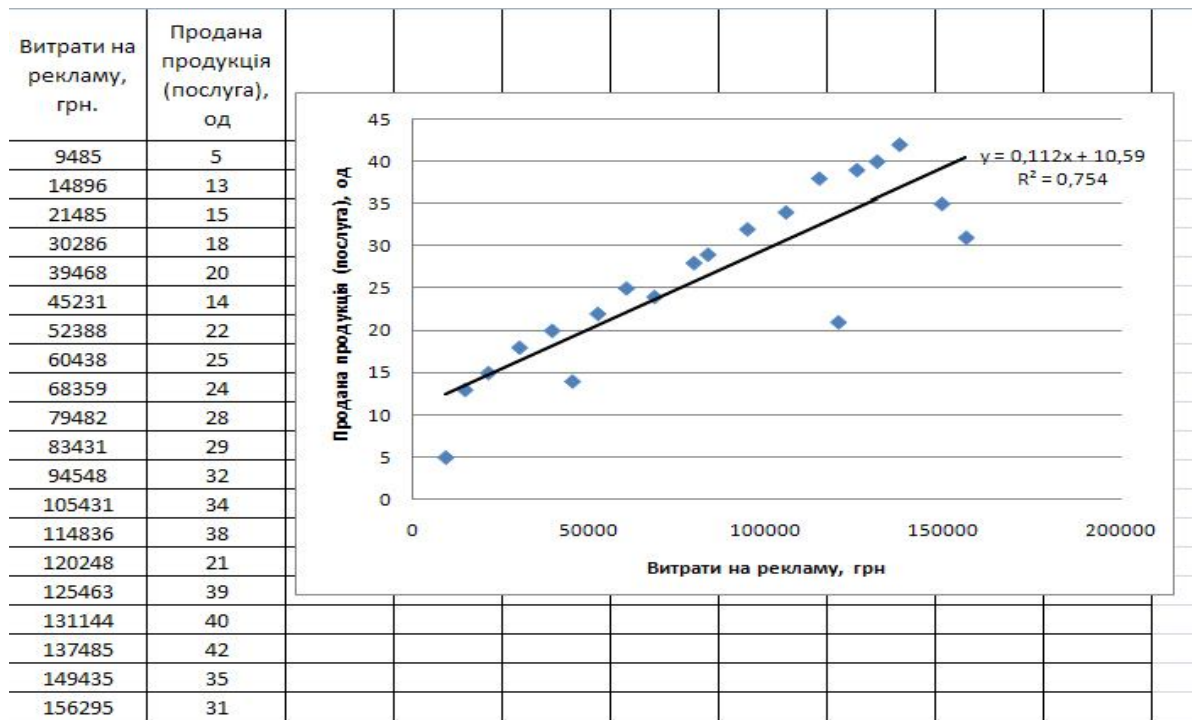

Рис. 1 Зв'язок між витратами на рекламу і обсягами продажу (в одиницях продукції)

Основні види реклами, які здійснює підприємство представлені в таблиці.1. Саме вони є найбільш ефективними і розраховані на цільові ринки підприємства. Серед них реклама на транспортних засобах громадського користування (оголошення в салонах) та на власному

транспорті підприємства (виготовлення тентів з нанесенням на них логотипу та товарного знаку); реклама на місці продажу: листівки формату А5, плакати формату А2 (на вітрині автосалону), шелфтокери, таблички на двері «зачинено – відчинено».

Таблиця 1

Характеристика видів реклами, яке використовує ВАТ «Суми-Авто»

Стимулююча (споживча) реклама:	
- реклама в газетах, що часто повторюється	+
- пряме розповсюдження поштою	+
- реклама на радіо	-
- телереклама	+
Реклама стабільності:	
- реклама у вигляді статей про діяльність фірми, ціни й товари	+
- участь у виставках	+
- пряме розповсюдження постійним партнерам звіту про діяльність фірми	-
Престижна (іміджева) реклама:	
- реклама по телебаченню	+
- рекламні щити	+
- реклама в транспорті	+
- реклама в популярних виданнях	+
- участь у благодійних акціях (з обов'язковим розповсюдженням у пресі, радіо, телебаченні)	-
- реклама в Інтернеті	-
- сувенірна реклама	+

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, з вищенаведеного можна зробити наступний висновок, оскільки реалії розвитку сучасних ринків вказують на тенденції динамізму та мобільності, то підприємствам необхідно чітко планувати кожний етап здійснення комунікаційної політики та обирати такі її форми, які зможуть позитивно вплинути на потенцій-

них споживачів та забезпечити найбільшу ефективність. Крім цього потрібно проводити диференційований відбір засобів маркетингової комунікації, які будуть розраховані на цільові сегменти ринку і допоможуть не лише здійснювати інформаційний вплив на споживача, а й сформувати в ньому необхідне підприємству відношення до запропонованого товару.

Література

1. Павленко А. Ф., Решетнікова І. Л., Гончарова І. І. Формування комплексу маркетингових комунікацій

на ринку банківських продуктів: Монографія. - К.: КНЕУ, 2005. - 248 с.

2. Павленко А.Ф. Маркетингові комунікації: сучасна теорія і практика: монографія / А.Ф. Павленко, А.В. Войчак, Т.О. Примак. – К.: КНЕУ, 2005. – 408 с.

3. Балабанова Л. В. Зв'язки з громадськістю в системі маркетингового менеджменту підприємств [Текст] / Л. В. Балабанова, К. В. Савельєва. – Донецьк : Дон ДУЕТ, 2005. – 273 с.

4. Бернет Дж. Маркетинговые коммуникации: интегрированный подход [Текст] / Бернет Дж., Мориарти С.; пер. с англ. С. Г. Божук. – С.Пб. : Питер, 2001. – 864 с.

5. Голубкова Е. Н. Маркетинговые коммуникации [Текст] / Голубкова Е. Н. – М. : Финпресс, 2002. – 256 с.

УДК 330.341.1

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЛОГІСТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Галенін Р.В., Лопа С.А.

В статті розглядається логістична система підприємства, яка забезпечує необхідний набір послуг при максимально можливому зменшенні асоційованих витрат, що зумовлені виконанням логістичних операцій.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В сучасних умовах розвиток підприємництва зумовлений ступенем його необхідності для споживачів. Підприємці повинні працювати так, щоб високий рівень обслуговування та помірні ціни стимулювали потенційних клієнтів до взаємовигідного співробітництва. Серед чинників, що є визначальними при виборі постачальників, одне з перших місць посідає якість обслуговування клієнтів. Оскільки сервіс є логістичною операцією, то доцільно говорити про значення логістики для розвитку підприємництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми ефективності функціонування логістичних систем розглядаються у численних монографіях і навчальних посібниках. Так, у часті цитованому термінологічному словнику А.Н. Роднікова наведені визначення базових понять "логістична система", "ефективність логістичної системи" (поняття і критерії оцінки). Вимоги до оцінки функціонування логістичних систем, основні положення оцінки, а також показники ефективності для окремих логістичних функцій (логістичне управління, обробка замовлень, планування виробництва, закупка продукції, постачання продукції, складування, збут, доставка замовлень) викладені у роботі "Ефективна логістика" Л.Б. Міротіна, І.Е. Тишбаєва, О.Г. Порошиної.[3,с.318] Прибуток є основним показником ефективності функціонування як ЛС так і підприємства взагалі. У той же час відзначається, що інтегральним критерієм оптимальності ЛС є мінімум загальних витрат, що не суперечить логістичній концепції загальних витрат. Але слід погодитися з думкою Ю.В. Пономарьової стосовно того, що подібна мінімізація актуальна лише за умов досягнення певного рівня логістичного сервісу, що не потребує доказу. Вона також наводить додаткові показники ефективності. Позитивний вплив логістики на конкурентні переваги фірми доводять А. Альбеков, В. Федько, С. Мітько. Таким чином, у фаховій літературі не має єдиного підходу до визначення ефективності функціонування логістичних систем, хоча склад

показників у перерахованих авторів принципово не відрізняється[4, с. 78].

Постановка цілей. Логістична система підприємства забезпечує необхідний набір послуг при максимально можливому зменшенні асоційованих витрат, що зумовлені виконанням логістичних операцій. Логістична політика розробляється з урахуванням двох чинників – бажаного рівня сервісу і мінімальної величини логістичних витрат. Логістична система встановлює між ними баланс, вигідний як споживачеві, так і постачальнику. Мета логістичної політики – балансувати рівень сервісу і величину логістичних витрат для підвищення конкурентоспроможності підприємства. Практично будь-який рівень сервісу досягається при прийнятних логістичних витратах.

Виклад основного матеріалу. На багатьох підприємствах процес планування і функціонування логістичного циклу, реалізується з урахуванням наслідків моніторингу навколишнього середовища і аналізу господарської діяльності підприємства. Каналами прямого і зворотного зв'язку він органічно об'єднує в єдиний замкнутий контур планування і виконання логістичних функцій з їх оперативними результатами. Потенціал механізму логістичного планування ґрунтується на можливостях комп'ютерної технології інтегрувати бази даних про попит, запаси, витрати, ціни, тарифи, інші параметри функціональних циклів і, аналізуючи їх, видавати оптимальні рішення. Структура планування логістичного циклу складається з чотирьох процедур:

- планування поставок готової продукції;
- оперативно-календарне планування виробництва;
- планування потреби в матеріалах;
- техніко-економічне обґрунтування проектів.

Планування поставок готової продукції полягає у визначенні часу, обсягу і адресата. Розрізняють чотири його елементи:

- прогнозування попиту (збуту);
- визначення поточного попиту (формування портфеля замовлень);
- планування запасів готової продукції;
- планування зверхнормативних запасів готової продукції.

Прогнозування попиту (збуту) являє собою оцінювання можливого збуту в майбутньому. Це дуже складне питання, оскільки покупці вільні у виборі того, що, де і коли вони купують. У зв'язку з тим, що попит є залежним, для його прогнозування, використовуються різні логічні і математико-статистичні методи, що ґрунтуються на здоровому глузді, точному розрахунку, інтуїції, досвіді. Прогнозування збуту використовується при розробці перспективних планів поставок готової продукції.

Визначення поточного попиту (формування портфеля замовлень) являє собою своєрідний «гальмівний механізм» логістичної системи. Коли замовлення на поставку готової продукції є, вона працює, коли їх немає — зупиняється. Причому чим більше замовлень, тим інтенсивніша робота. І навпаки. Замовлення споживачів як форма прояву попиту тиснуть на підприємство. Виконання договірних зобов'язань є відповідною реакцією на прийняті до виконання замовлення.

Оперативно-календарне планування виробництва полягає у визначенні часу і обсягу випуску готової продукції відповідно до плану поставок. Тим самим узгоджуються попит і пропозиція, вирішуються конфлікти між виробництвом і ринком. При розробленні плану виробництва забезпечуються умови для створення такої ситуації, коли постачання закуповує матеріальні компоненти, необхідні для виготовлення того, що випускає виробництво і продає маркетинг. А в ідеалі досягається намічений результат з прибутку. Щоб цього досягнути, плану виробництва повинні бути властиві чотири характеристики: базування на плані поставок; поєднання стабільності та гнучкості; кореляція з іншими розділами бізнес-плану; він повинен передувати плануванню потреби в матеріалах і плануванню техніко-економічного обґрунтування проектів.

Планування потреби в матеріалах полягає у визначенні обсягу сировини, матеріалів, комплектуючих виробів, напівфабрикатів, необхідних для випуску готової продукції відповідно до плану виробництва. Акцент робиться на точному визначенні потреби виробництва в предметах постачання при мінімізації відповідних запасів. У цілому виробничі потреби залежні від попиту на готову продукцію і ґрунтуються на плані виробництва. Отже, план матеріально-технічного постачання містить інформацію про мінімальну кількість усіх предметів закупки, що потрібні для виконання плану виробництва в розрізі постачальників.

Відносно слабо дослідженими є прояви ефективності функціонування логістичних систем як покращення окремих показників фінансового стану підприємства. Заслужують на увагу питання розробки методології внутрішнього управлінського обліку результатів логістичної діяльності.

Система (від грецьк. *systema* - ціле, складене із частин, з'єднання) це множина взаємопов'язаних елементів, які знаходяться у певних відносинах між собою і утворюють єдність, цілісність. Ефект (лат. *Effectus* - виконання, дія) - повне або часткове досягнення певних техніко-економічних цілей.

Можна відмітити, що ефект є абсолютним показником діяльності, ефективність - відносним. Системність в управлінні ресурсами є важливою передумовою досягнення ефективності виробництва. Логістична система є одним із фундаментальних понять у логістиці. В існуючих визначеннях логістичних системах простежуються з'ясовні намагання звести логістичну систему до окремого випадку економічної системи. Економічна система - це складна імовірнісна динамічна система, яка повністю або частково охоплює процеси виробництва, обміну, розподілу і споживання виробленої продукції. Виділяються макроекономічні системи (економіка регіону) і мікроекономічні (економіка окремого підприємства).

Отже, логістична система - це адаптивна (здатна до самоналагодження) система зі зворотним зв'язком, яка виконує ті чи інші логістичні функції та операції. Вона складається з підсистем і має розвинуті зв'язки із зовнішнім середовищем. Теоретичний підхід: логістична система - це адаптивна система зі зворотним зв'язком, яка виконує ті чи інші логістичні функції (операції), складається із підсистем і має розвинуті внутрішньосистемні зв'язки та зв'язки із зовнішнім середовищем. Економічний підхід: логістична система - складна організаційно завершена економічна система, яка складається із пов'язаних в єдиному процесі управління матеріальних і супроводжуваних їх потоків елементів - ланок.

Сукупність ланок, меж функціонування (на мікрорівні або макрорівні) і задач функціонування логістичної системи поєднані внутрішніми цілями підприємства із зовнішніми. Для цілей дослідження ми оберемо саме економічний підхід.

Однією із основних функцій логістичної системи є створення корисності для споживача, пов'язане з доставкою потрібного товару у потрібне місце при заданому рівні логістичних витрат. Проявом функціонування логістичної системи є логістичний цикл (заготівельний період) - інтервал часу від оформлення замовлення на постачання до доставляння продукції на склад споживача. Функціонування логістичних систем проявляється також у здійсненні логістичних операцій (окремих видів діяльності) і логістичних

функцій, при їх здійсненні виникають логістичні витрати. Логістичні функції можуть бути ототожені з підсистемами. Треба також відмітити, що може існувати і зворотна логістична функція, яка забезпечує рух потоків у зворотному напрямку (повернення споживачем дефектного товару постачальнику, повернення тари постачальнику)[3, с. 175].

На рівні підприємства логістичні витрати обчислюються у відсотках від суми продажів та у грошових одиницях при розрахунку на одиницю маси сировини та комплектуючих виробів. Оскільки метою дослідження є систематизація та

узагальнення існуючих підходів до підвищення ефективності функціонування логістичних систем, то розглянемо основні складові логістичних витрат. За класифікацією А.Н. Роднікова[2, с. 134] до них відносяться транспортно-заготівельні витрати (ТЗВ), витрати по формуванню та зберіганню запасів та адміністративні витрати. Частина ТЗВ залежить від річної кількості замовлень, решта ТЗВ (прийомо-перевірочні, транспортні витрати та ін.), залежить від розміру партії поставки. Елементи логістичних витрат подані у таблиці 1.

Таблиця 1

Основні складові логістичних витрат

Транспортно-заготівельні витрати (ТЗВ)	Витрати по формуванню та зберіганню запасів	Адміністративні витрати
- витрати на формування мережі, вибір та оцінювання постачальників; - транспортні витрати; - оплата послуг зв'язку - представницькі витрати, відрядження; - нестачі в путі в межах норм природного убутку.	- витрати на проведення інвентаризації; - ставки по кредитах на поповнення оборотних засобів; - витрати зберігання; - вартість ризиків (страхові платежі, ставки страхових премій).	- частина загальних адміністративних витрат, яка виникла у логістичній службі фірми або віднесена на неї при розподілі: заробітна плата співробітникам логістичної служби, амортизаційні відрахування на офісні меблі та оргтехніку.

Усі складові логістичних витрат можуть носити умовно-постійний або змінний характер. Вони включаються до сукупних умовно-постійних або змінних витрат фірми при розрахунках критичного обсягу виробництва (обсягу виробництва у натуральній або грошовій формі, при реалізації якого покриваються як постійні, так і змінні витрати, але не утворюється прибуток).

Отже, логістика допомагає знайти і реалізувати оптимальне співвідношення витрат, запасів і якості обслуговування. Для цього виконуються багатоваріантні розрахунки, оптимальним з яких є той, що забезпечує найбільшу вигоду системі в цілому.

Одним із методів управління витратами є мережеве планування, за допомогою якого можна виявити резерви зменшення загальної тривалості логістичного циклу (його визначення наведено вище), що може підвищити імовірність повторного замовлення споживачем.

Доцільно також відмітити зв'язок ефективності функціонування логістичних систем з покращенням показників строку оборотності запасів, оборотних активів та коефіцієнту термінової ліквідності. Чим швидше обертання запасів у доходи від реалізації продукції, тим менше грошових коштів знаходиться у цій низьколіквідній стат-

ті оборотних активів, тим більш ліквідну структуру мають оборотні активи.

Відомо, що виробничі запаси є неліквідними активами, їх важко продати. Їх понаднормативне накопичення свідчить про неефективність використання і знижує строк оборотності запасів. Тому нормування елементів оборотних активів (запасів, готової продукції, виробів незавершеного виробництва), також є важливою логістичною функцією. Важливим є не тільки оптимізація рівня запасів, а і прискорення їх оборотності. Треба також відмітити, що зростання обсягів запасів може означати як підвищення обсягів виробництва, так і уповільнення оборотності запасів. Понаднормативне накопичення виробів незавершеного виробництва свідчить про уповільнення операційного циклу виробництва і проблеми у сфері постачання. Щодо понаднормативного накопичення готової продукції, то це є спільною проблемою логістичних, маркетингових та виробничих служб фірми. В окремих випадках прискорення оборотності може відбуватися за рахунок збільшення обсягів реалізації товарів з мінімальним рівнем прибутку. При цьому валовий прибуток зростає, а чистий залишається без змін.

Коефіцієнт термінової ліквідності визначається наступною формулою:

$$K_{тл} = \frac{\text{стр. } 260 \text{ ф. } 1 - \text{стр. } 100 \text{ ф. } 1 - \text{стр. } \text{ф. } 1 - \text{стр. } 120 \text{ ф. } 1 - \text{стр. } 250 \text{ ф. } 1}{\text{стр. } 430 \text{ ф. } 1 + \text{стр. } 620 \text{ ф. } 1 - \text{стр. } 630 \text{ ф. } 1}$$

де ф. 1- форма фінансової звітності № 1 "Баланс", стр. 260;

- ф. 1- сума оборотних активів, стр. 100;

- ф. 1- виробничі запаси, стр. 110;

- ф. 1- тварини на вирощуванні та відгодівлі, стр. 120;

- ф. 1- незавершене виробництво, стр. 250;

- ф. 1- інші оборотні активи, стр. 430;
- ф. 1- забезпечення наступних витрат і платежів, стр. 620;
- ф. 1- поточні зобов'язання стр. 630;
- ф. 1- доходи майбутніх періодів стр. 430 + стр. 620+ стр. 630 - сумарні недовгостоківі зобов'язання.

При розрахунку коефіцієнта до уваги не береться найменш ліквідна частина оборотних активів (запаси, тварини на вирощуванні та відгодівлі, незавершене виробництво). При вимушеній реалізації дані активи часто продаються по зниженій вартості. Чим більше неліквідних активів, тим нижчим від нормативного (0,7- 0,8) є значення коефіцієнту. Це може призвести до зниження довіри до підприємства з боку потенційних інвесторів та постачальників (знижується ймовірність сплати по поточних зобов'язаннях). Оптимальним є зростання коефіцієнту за рахунок зменшення вартості найменш ліквідних активів. Часто це можливо при вивільненні коштів із запасів. Але значення більше 0,8 може свідчити про відволікання коштів із виробництва. Мінімізація витрат на збут (наприклад, зниження кількості перевалювань продукції, зниження складських витрат) при інших рівних умовах призводить до підвищення операційного прибутку і показника операційної рентабельності.

Аналіз та узагальнення поглядів на показники ефективності функціонування логістичних систем (з точки зору як споживача, так і постачальника) зведені до ряду узагальнених показників для всіх видів потоків: матеріального, інформаційного, фінансового.

Ці показники в різній мірі впливають на прибуток. Рівень логістичних витрат фірми впливає на ціну та якість обслуговування. Головними показником є надійність обслуговування при заданому рівні логістичних витрат.

Надійність обслуговування може розраховуватися як ймовірність своєчасної доставки у задане місце і складає у реальних логістичних системах, як правило, не менше 0,95. При інших рівних умовах надійність в багатоканальній системі вище, ніж в одноканальній. Додатковими показниками якості обслуговування можуть бути час обслуговування, розмір черги та інші.

Необхідно також зазначити, що при зростанні ефективності логістичної системи логістичні витрати ростуть до певного рівня лінійно, а далі експоненційно. При зростанні ефективності з 0,96 до 0,99 логістичні витрати можуть збільшитися у 2-3 рази.

Використання даних методів дає можливість обґрунтовано розрахувати прогностичні показники і спланувати відповідні дії для підвищення ефективності виробництва.

Кінцевий процес у діяльності більшості підприємств є збут. В умовах великого різноманіття товарів, перенасиченості ринку продавати важче, ніж виробляти. Тому проблемою № 1 ринкової економіки вільного

підприємства була і залишається проблема збуту.

Передумовою налагодження довготривалих взаємовигідних зв'язків є раціональний вибір постачальників і оптимальний вибір цільових сегментів ринку, серед яких можуть бути кінцеві споживачі, а можуть бути посередники. У цьому контексті інструментом гармонізації відносин є стимулювання постачальником покупця.

До методів стимулювання можна віднести: знижка - зниження ціни залежно від ряду факторів; залік - виплати виробниками грошових компенсацій в обмін на рекламу та мерчендайзинг товару; товарний кредит - постачання товару під реалізацію; заміна товару - якщо одне з найменувань товару погано розкуповується, його можна замінити; дроблення партій - поштучна пропозиція товару по оптовій ціні; премії за лояльність - залежно від терміну співробітництва виплата грошових винагород; конкурси - змагання між клієнтами за кращі показники роботи і нагорода переможців путівками, преміями, цінними призами тощо; навчання, консультації - допомога посередникам з метою підвищення продажів; організація професійних зустрічей і спеціалізованих виставок; надання представницьких матеріалів з рекламою торговельної марки виробника; організація сервісу.

Інфраструктура фізичного розподілу — це комплекс галузей, сфер діяльності, що безпосередньо не беруть участі в процесі матеріального виробництва, проте створюють необхідні умови для його здійснення, її розвиток обумовлюється мірою корисності для підприємств. Це означає, що підприємству повинно бути вигідно мати справу з посередником, а не прямо з продавцем чи кінцевим споживачем. Діяльність в сфері інфраструктури товарного ринку не може мати замкненого галузевого характеру, вона просторово розімкнута міжгалузевими зв'язками. Продавці використовують канали фізичного розподілу з участю посередників тільки в тих випадках, коли винагорода, яка виплачується посередникам, є нижчою, ніж можливі витрати при самостійній організації збуту. Отже, незважаючи на те, що вони беруть за свої послуги певну винагороду, їх участь в каналах розподілу надає продавцям та покупцям переваги.

На нашу думку, для успішної діяльності підприємства потрібно розробляти план постачання готової продукції - це сукупність планово-розрахункових документів, які містять номенклатуру продукції, що поставляється,

вимоги до її якості, кількість і терміни по- | стачання (Рис. 1.).

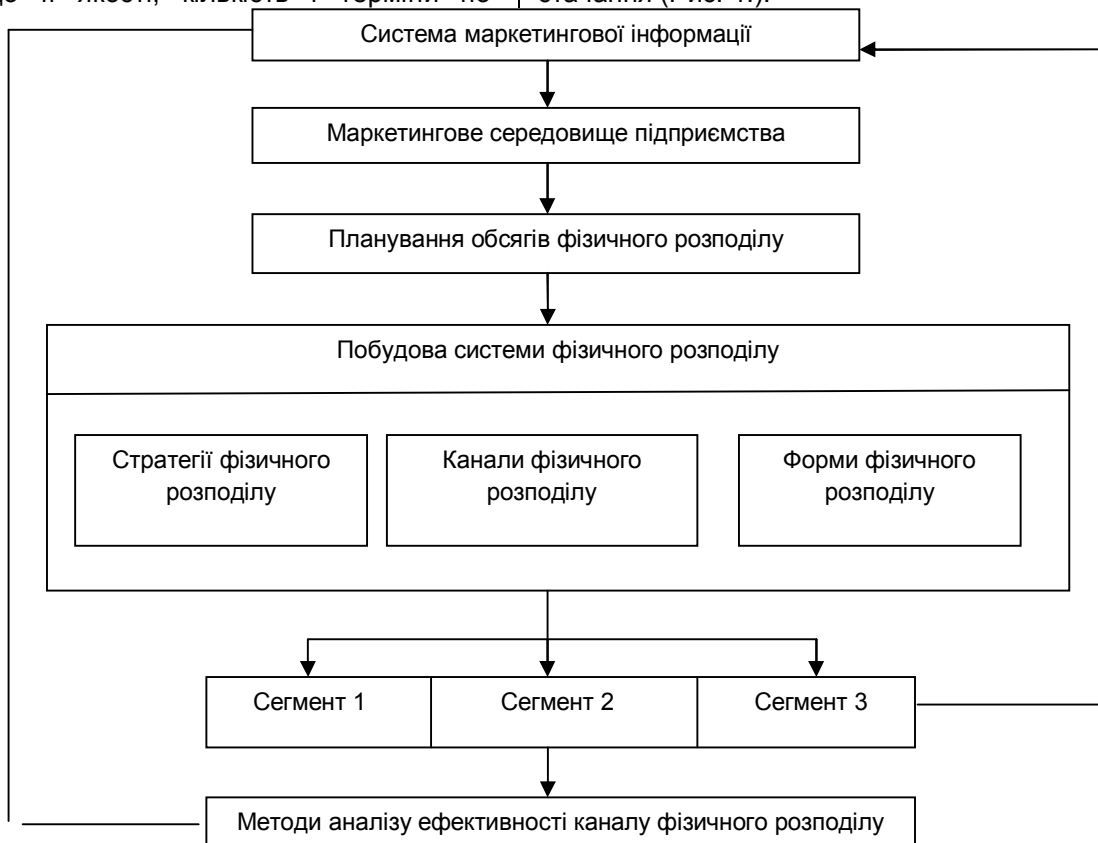

Рис. 1. Схема побудови системи фізичного розподілу

Для ефективнішої діяльності підприємству потрібно застосовувати гнучку стратегію фізичного розподілу. За нею доведення готової продукції до споживачів може використовуватись як з участю, так і без участі посередників. Саме внаслідок своєї адаптивності, гнучка стратегія є більш економічною і підходить за якістю сервісу. Виділяють два різновиди гнучких стратегій: випадкова гнучка стратегія; планова гнучка стратегія. На відміну від випадкової, планова стає такою не від зміни обставин, а відповідно до плану. Підприємство утримує запаси готової продукції і на власному складі, і в посередників. Цей варіант гнучкого розподілу взаємовигідний для усіх учасників комерційних угод. Постачальник досягає зниження складських витрат, збільшення обсягу реалізації та прибутку; посередник — максимального розширення товарного асортименту, потенційної привабливості та рентабельності; споживач - потрібної якості сервісу і задоволення попиту.

Кожне підприємство намагаючись забезпечити доставку товару покупцеві «точно вчасно», обов'язково натикається на проблему вибору оптимального каналу і форми фізичного розподілу з багатьох варіантів господарської практики. Отже, ефективність управління фізичним розподілом також залежить від ступеня сформованості його інфраструктури.

Для досліджуваного підприємства посередники є зв'язуючою ланкою між виробництвом

і споживанням. При цьому розрізняють оптових та роздрібних посередників. Споживачами оптових посередників є проміжні покупці, а роздрібних — кінцеві.

Таким чином, у підприємства завжди існує набір різних стратегій фізичного розподілу, кожна з яких може використовуватись залежно від обставин. У конкретній ситуації повинні вибиратись оптимальні варіанти, що забезпечують можливість для маневрування з метою завоювання лідерства на ринку.

Однією з важливих і непростих задач під час проектування розподільчих систем є вибір варіанта розміщення розподільчих центрів. Задачу розміщення розподільчих центрів можна сформулювати як пошук оптимального рішення або ж як пошук субоптимального (близького до оптимального) рішення. Наукою і практикою вироблені різноманітні методи вирішення задач обох видів.

На нашу думку, заслуговує на увагу метод визначення центру ваги (використовується для визначення місця розташування одного розподільчого центру). Для цього використовується метод накладення мережі координат на карту потенційних місць розташування складів. Система мережі дає можливість оцінити вартість доставки від кожного постачальника до ймовірного складу і від складу до кінцевого споживача, а обирають варіант, який визначається як центр маси.

В основі визначення партії постачання в закупівельній логістиці використовують показник оптимального (економічного) розміру замовлення. Цей показник виражає потужність матеріального потоку, спрямованого постачальником за замовленням споживача і, який забезпечує для останнього мінімальне замовлення суми двох логістичних складових: транспортно-заготівельних витрат і витрат на формування та збереження запасів.

Визначаючи розмір замовлення, необхідно співставити витрати на утримання запасів і витрати на подання замовлень. Оскільки середній обсяг запасів замовлення спричинить збільшення середнього обсягу запасів. З іншого боку, чим більшими партіями здійснюється закупівля, тим рідше доводиться робити замовлення, а отже, зменшуються витрати на їх подання. Оптимальний розмір замовлення повинен бути таким, щоб сумарні річні витрати на подання замовлень і на утримання запасів були найменшими за даного обсягу споживання.

Економічний розмір замовлення (economic order quantity - EOQ) визначається за формулою, запропонованою Ф.У. Харрісом. Однак у теорії управління вона більш відома як формула Уілсона[2, с. 180]:

$$EOQ = \sqrt{2 * Co * S \ / Ci * U}$$

Де EOQ- економічний розмір замовлення, од.;

Co- витрати виконання замовлення, грн.;

Ci- закупівельна ціна одиниці товару, грн.;

S- річний обсяг продажів, од.;

U- частка витрат зберігання в ціні одиниці товару.

V - корінь квадратний

Для практичного застосування оптимізації економічного розміру замовлення, пропонуємо вам наступну ситуацію. Знайдемо економічний розмір замовлення. Згідно даних обліку вартість подання одного замовлення складає 200 грн., річна потреба в комплектуючому виробі – 1550 шт., ціна одиниці комплектуючого виробу – 560 грн., вартість зберігання комплектуючого виробу на складі дорівнює 20% його ціни. Визначити оптимальний розмір замовлення на комплектуючий виріб.

Тоді економічний розмір замовлення буде дорівнювати:

$$EOQ = 74,402 \text{ одиниць.}$$

Щоб уникнути дефіциту комплектуючого виробу, можна округлити оптимальний розмір замовлення у більшу сторону. Таким чином, оптимальний розмір замовлення на комплектуючий виріб складатиме 75шт.

Отже, протягом року потрібно розмістити 21 (1550/75) замовлення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На практиці під час визначення економічного розміру замовлення доводиться

враховувати більшу кількість факторів, ніж у базовій формулі. Найчастіше це пов'язано з особливими умовами постачань і характеристиками продукції, з яких можна отримати певний зиск, якщо взяти до уваги такі фактори: знижки на транспортні тарифи залежно від обсягу вантажоперевезень, знижки з ціни продукції залежно від обсягу закупівель, інші уточнення.

Якщо транспорті витрати несе покупець, під час визначення розміру замовлення потрібно враховувати і транспортні витрати. Як правило, чим більша партія постачання, тим нижчі витрати на транспортування одиниці вантажу. Тому за інших рівних умов підприємствам вигідні такі розміри постачань, що забезпечують економію транспортних витрат. Однак ці розміри можуть перевищувати економічний розмір замовлення, розрахований за формулою Уілсона. При цьому якщо збільшується розмір замовлення, збільшується обсяг запасів, а, отже, і витрати на їх утримання.

Для прийняття обґрунтованого рішення потрібно зробити розрахунок сумарних витрат - з урахуванням економії транспортних витрат і без врахування такої економії – та порівняти результати.

Інші коректування моделі EOQ. Можливі й інші ситуації, що вимагають коректування моделі економічного розміру замовлення:

1) Обсяг виробництва. Уточнення обсягу виробництва необхідні тоді, коли найбільш економічний розмір замовлень диктується виробничими потребами й умовами.

2) Закупівлі змішаних партій. Закупівля змішаних партій означає, що одноразово знаходить декілька видів продукції; у зв'язку з цим знижки, встановлені відповідно до обсягу закупівель і вантажоперевезень, слід оцінювати щодо комбінації товарів.

3) Обмеженість капіталу. Обмеженість капіталу доводиться враховувати тоді, коли кошти для інвестування у запаси обмежені. Через це під час визначення розміру замовлень слід розподіляти обмежені фінансові ресурси між різними видами продукції.

4) Використання власних транспортних засобів. Використання власних транспортних засобів впливає на розмір замовлення, тому що в цьому випадку транспортні витрати, пов'язані з поповненням запасів, є фіксованими витратами. Тому власний транспорт повинен бути заповнений цілком незалежно від економічного розміру замовлення.

Таким чином, з метою подальшого вдосконалення збутової діяльності керівництву потрібно в більшому ступені звертати увагу на завоювання постійної довіри споживачів, розширення знань покупців про продукцію. Відповідно до такого позиціонування підприємству необхідно акцентувати наступні ключові моменти:

- покращувати якість продукції за рахунок використання більш якісної сировини, зміни технології виробництва, заміни старого, менш продуктивного обладнання на продуктивніше, що відповідає сучасним вимогам;

- формувати ринкову ціну, з метою покликання, підкреслити і підтвердити всі достоїнства, що відрізняють продукцію підприємства від конкурентів.

Література

1. Аллегри Т. Транспортно-складские работы: Пер. с англ. Ю. К. Трубина. – М.: Машиностроение, 1989. – 336с.
2. Гаджинский А.М. Логистика: Учебник для высших и средних специальных учебных заведений. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Информационно-внедренческий центр «Маркетинг», 2000. – 375с.
3. Крикавський Є. Логистика. Для економістів: Підручник. – Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2004. – 448с.
4. Линдерс М., Фирон Х. Управление снабжением и запасами. Логистика: Пер. с англ. – Спб.: ООО «Издательство Полигон», 1999. – 768с.

УДК 339.13

КОНЦЕПЦІЯ ПРОДОВОЛЬНОГО МАРКЕТИНГУ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ АГРОБІЗНЕСУ

Сердюк Т. М.

У статті проведено дослідження поняття «агромаркетинг», доцільності його використання. Основою формування аграрного бізнесу визначено концепцію продовольчого маркетингу. Суть маркетингової сфери аграрного бізнесу розглянуто через призму маркетингового управління товарними потоками.

Постановка проблеми. Для України характерною залишається ситуація, коли при відсутності достатнього рівня забезпеченості населення продуктами харчування сільськогосподарські товаровиробники зазнають збитків. Маємо те, що підприємства аграрного сектору економіки забезпечуючи продовольчу безпеку країни й надалі залишаються найменш захищеними від втрат, працюють в умовах високого рівня ризику. Необхідною умовою підвищення прибутковості сільськогосподарських та переробних підприємств є перехід на маркетингову філософію діяльності. Низький рівень ефективності діяльності суб'єктів аграрної сфери економіки зумовлений фрагментарним впровадженням принципів продовольчого маркетингу. Відсутній комплексний підхід до питання формування агробізнесу в Україні та застосування маркетингового управління підприємствами АПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В аграрній сфері існує потреба використати можливість перетворення сільськогосподарської сировини у продовольство та врахувати зміну потреб споживачів, а отже, і принципів маркетингу. Ряд російських вчених [7, 2007, с. 60; 9, с. 3] маркетингову діяльність суб'єктів господарювання в аграрному секторі економіки розглядають як агромаркетинг. Натомість більшість зарубіжних дослідників вказують на доцільність застосування концепції продовольчого маркетингу, а також формування агробізнесу на основі агропромислового комплексу.

Подібна роздвоєність поглядів на маркетингову діяльність в аграрній сфері характерна для вітчизняної науки. Проблема розвитку загалом аграрного бізнесу та зокрема впровадження концепції маркетингу присвячені праці таких українських учених-економістів, як В. Г. Андрійчук, І. М.

Брюховецький [1], В. І. Власов, Т. Г. Дудар, Л. І. Катан [4], Г. І. Мостовий, В. П. Саблук, І. Ю. Сіваченко, І. О. Соловійов та інші. Останнім часом зростає кількість публікацій з досліджуваної тематики. Але відсутність помітної позитивної динаміки свідчить про потребу більш глибокого обґрунтування принципів розвитку маркетингового управління підприємствами АПК як елементами аграрного бізнесу України.

Формулювання цілей статті. Встановлення доцільності застосування продовольчого маркетингу в контексті розвитку агробізнесу. Висвітлення аспектів функціонування маркетингової сфери аграрного бізнесу.

Виклад основного матеріалу. Поняття агромаркетингу висвітлюється на трьох рівнях: сільського господарства, агропродовольчого підкомплексу та агропромислового комплексу (рис.1). При цьому зазначимо, що агропродовольчий підкомплекс поєднує учасників ринку не лише сільгосппродукції (агропродуктовий підкомплекс), а й продукції переробної промисловості. Дане поняття застосовується при визначенні макроекономічної системи забезпечення населення продовольством.

Повертаючись до поняття «агромаркетинг», встановимо доцільність його використання на кожному з наведених рівнів. Для цього розглянемо види маркетингу з точки зору взаємодії аграрного та продовольчого ринків (рис. 2). Товари, представлені на даних ринка, є взаємопов'язаними. Сільськогосподарська продукція поєднує сільськогосподарську сировину (у необробленому вигляді та таку, що пройшла первинну переробку) та сільськогосподарську продовольчу продукцію. Продовольчі товари об'єднують продукти споживання і товари, з яких виготовляються продукти харчування [3, с. 190].

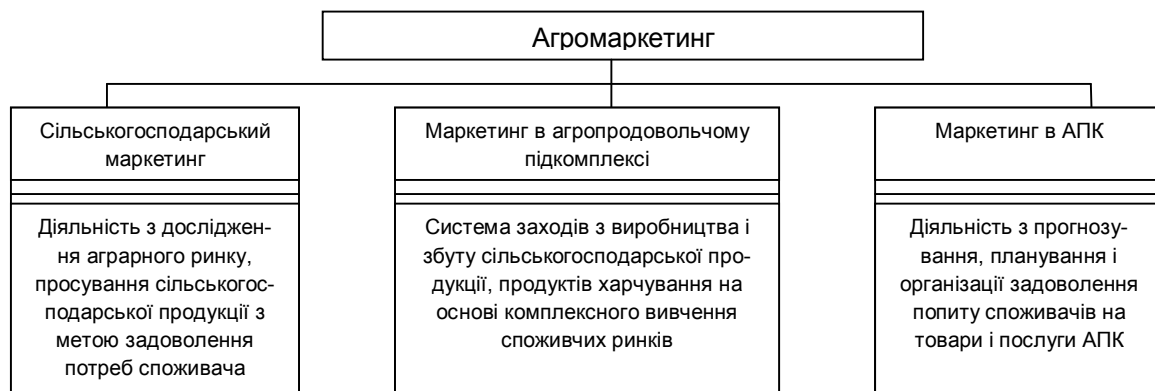

Рис. 1. Сутність агромакетингу залежно від рівня застосування

Таким чином наведені ринки є взаємопов'язаними: продовольчі товари є результатом переробки та/або надходження до торгівельної мережі продукції сільського господарства.

Аграрний маркетинг на нашу думку не висвітлює усіх аспектів маркетингової діяльності в

аграрному секторі. Він зводиться до виготовлення, обробки й просування продовольчих товарів та сільськогосподарської сировини продовольчого характеру, але не зосереджується на питанні задоволення потреб споживачів.

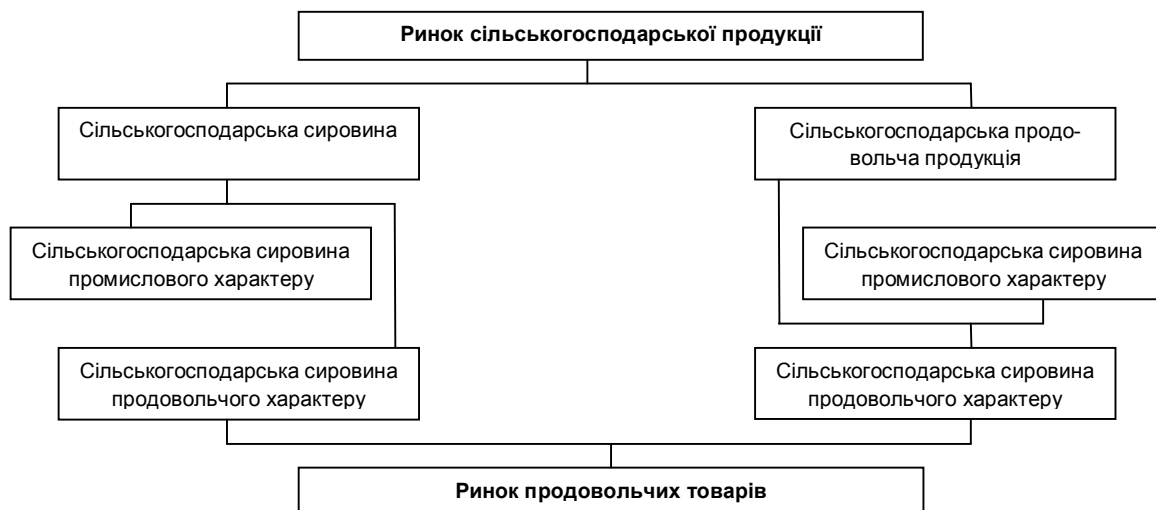

Рис. 2. Система аграрного та продовольчого ринків

Джерело: складено з використанням [3, с. 190]

Для аграрного маркетингу властивою є розпорошеність напрямків та принципів. У випадку сільськогосподарської сировини покупцем може виступати промислове підприємство, тобто аграрний маркетинг зливається з промисловим маркетингом. Коли агромакетинг застосовується до сільськогосподарської продовольчої продукції, то його принципи є аналогічними продовольчому маркетингу (рис. 3). Участь у даному процесі переробних підприємств підкреслює доцільність застосування не аграрного, а продовольчого маркетингу, що передбачає комплексний підхід до питання продовольчого забезпечення населення. Це відображено у його цілях, функціях та основних принципах реалізації.

На рівні агропромислового комплексу відбувається перехід від фрагментарного застосування принципів маркетингу до комплексної системи взаємодії підприємств аграрної сфери, що є

основою для формування і функціонування аграрного бізнесу (табл. 1).

На наш погляд, агробізнес - це ринкова діяльність учасників аграрного сектору економіки з метою отримання прибутків шляхом узгодження інтересів виробників та споживачів продовольчих товарів. Основними суб'єктами аграрного бізнесу є сільськогосподарські виробники, переробні підприємства та посередницькі організації як об'єднуючий та активний елемент (рис. 4). Їх взаємодія стосується питань отримання, переробки сільськогосподарської продукції та її збут у якості продовольчих товарів.

Допоміжні та контролюючі функції в агробізнесі виконують елементи ринкової інфраструктури, органи державної влади, а також промислові підприємства-виробники ресурсів для аграрного ринку. Останні забезпечують потреби виробничого процесу. Їх діяльність ґрунтується на принципах промислового маркетингу. Сезонність

сільськогосподарської діяльності впливає не на виробництво, а на процес збуту їхньої продукції (ресурсів для аграрного ринку).

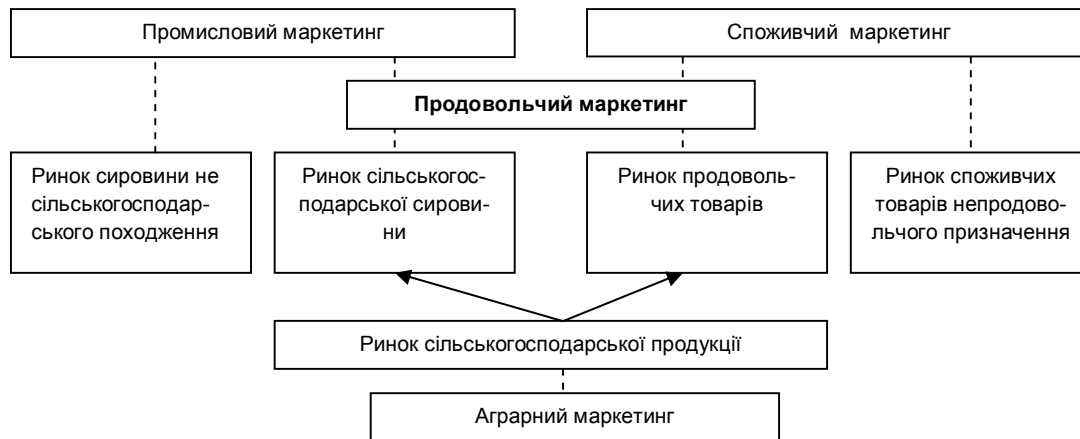

Рис. 3. Трансформація аграрного маркетингу в продовольчий на основі розподілу маркетингової діяльності за ринками

Джерело: власна розробка

Ефективне функціонування учасників агробізнесу підтримується системою нормативно-правових актів органів державної влади. Дана ситуація зумовлена потребою контролю за вико-

ристанням земельного фонду та забезпечення населення продовольчими товарами відповідної якості, за доступною ціною та у достатній кількості.

Таблиця 1

Концептуальні підходи до поняття «агробізнес»

Тлумачення поняття	Автор, джерело
Агробізнес охоплює виробництво продукції рослинництва і тваринництва, засобів виробництва для сільського господарства та інших галузей АПК, переробку сільськогосподарської продукції, комерційну діяльність по доведенню до споживача засобів виробництва, сільськогосподарської сировини, готової продукції, виробленої з неї. сервісне обслуговування підприємств АПК тощо.	В. Білик [10, с. 12]
Агробізнес являє собою форму підприємницької діяльності в аграрному секторі економіки країни.	В. Ф. Семенов [8, с. 14]
Аграрний бізнес - це прогресивна високоефективна форма організації виробництва продовольства.	Л.І. Катан 4, с. 116]
Агробізнес - це широке, комплексне поняття що включає в себе й уміння бачити перспективу, знати стан ринків і оперативно реагувати на їх коливання, вміння організувати виробництво на основі передових технологій і використання сучасної техніки, налагодити вигідні зв'язки із переробниками, торговцями.	Е.С. Буд [10, с. 11]
Агробізнес - це певний вид діяльності в аграрній сфері виробництва, який спрямований на одержання доходу і передбачає залучення капіталів суб'єктів діяльності; сфера активності працівників в аграрному секторі.	І. М. Брюховецький [1 с.7]

Джерело: складено на основі [1, с. 7; 4, с. 116; 8, с. 14; 10, с. 11-12]

Основу взаємодії сільськогосподарських виробників та переробних підприємств формують посередницько-збутові (торгівельні) організації аграрного бізнесу. До них відносяться: заклади оптової та роздрібної торгівлі (оптові продовольчі ринки, роздрібні продовольчі магазини, фірмові магазини), товарні біржі, агроторгові дома. Крім них на основі принципів маркетингу в аграрному бізнесі працює персонал, задіяний у вирішенні питань реалізації маркетингових концепцій в діяльності організації, сформовані маркетингові підрозділи. Таким чином, сполучною ланкою агробізнесу є не виробнича чи переробна сфера, а маркетингова сфера, що забезпечує рух товарних потоків між підприємствами АПК та до споживачів.

Термін «сфера» у контексті маркетингової сфери не лише вказує на галузь застосування, межі поширення [2, с. 1419] принципів маркетингу, а й відображає комплекс різних видів діяльності, об'єднаних спільною метою.

На нашу думку поняття «маркетингова сфера» визначає ринкове середовище підприємств агропродовольчого підкомплексу, робота якого сприяє оптимізації руху товарів в агробізнесі.

На відміну від В. А. Алексуніна, Ю. В. Морозова та М. С. Рубана, які розглядають маркетингову сферу агробізнесу як «комплекс галузей, що забезпечують рух сільськогосподарської продукції від поля (ферми) до споживача, тобто збір, зберігання, переробку та реалізацію продукції [6, с.77]», ми пропонуємо технічну складову розгля-

дати як елемент виробничої та переробної сфер агробізнесу. Для маркетингової сфери характерним є сприяння процесу виробництва та переробки,

його забезпечення необхідними фінансовими, інформаційними, матеріальними ресурсами.

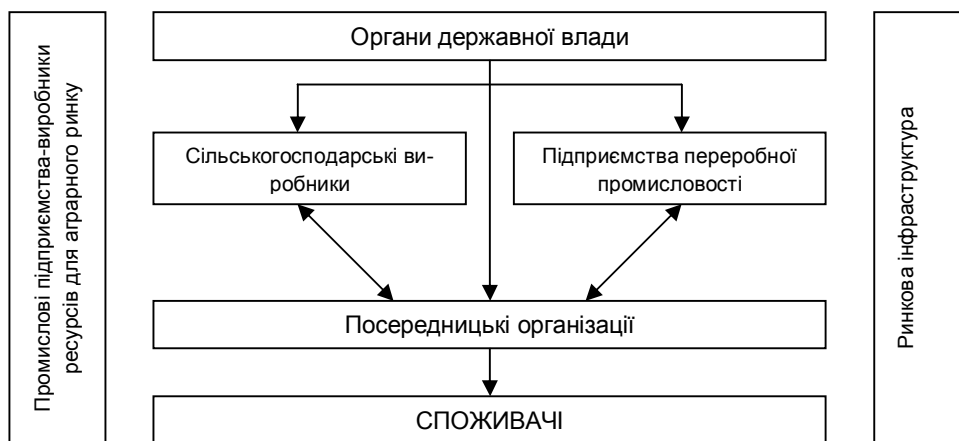

Рис. 4. Структура аграрного бізнесу, що діє на основі концепції продовольчого маркетингу
Джерело: власна розробка

Сутність маркетингової сфери розглянемо з точки зору товарних потоків аграрного бізнесу (рис. 5). Товарна продукція підприємств агропродовольчого підкомплексу надходить до споживачів не безпосередньо зі сфери виробництва чи

переробки, а за сприяння маркетингової сфери. Споживач здійснює опосередкований вплив на виробників сільгосппродукції: на основі попиту на товари переробної сфери формується попит на сільгосппродукцію.

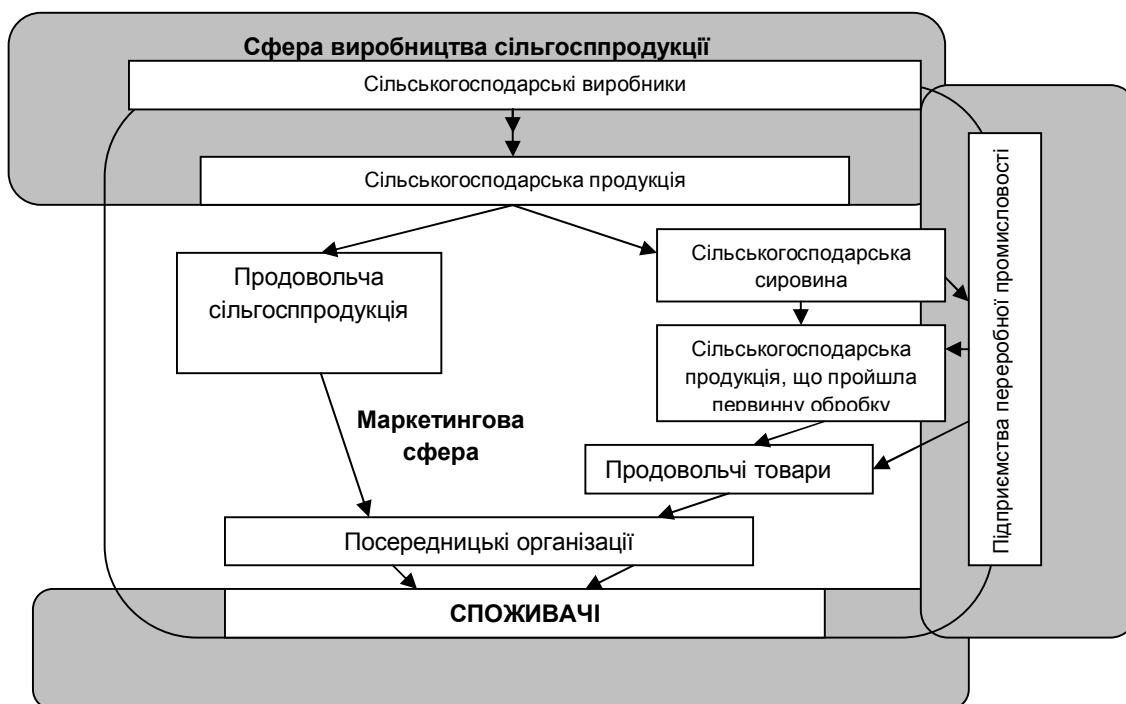

Рис. 5. Товарні потоки у сферах аграрного бізнесу

Джерело: власна розробка

Заходи в маркетинговій сфері спрямовані на формування та рух товарних потоків, узгодження інтересів сфер виробництва, переробки та споживання. Таким чином маркетингова сфера - це сфера ринкової взаємодії, договірних відносин, що забезпечує рух товарів від виробників сировини до переробних підприємств, з подальшим задоволенням потреб та побажань споживачів.

Управління товарними потоками здійснюється на основі принципів маркетингу та інтеграції діяльності учасників агробізнесу. Маркетингове управління рухом сільськогосподарської продукції та продовольчих товарів створює умови для утримання в межах агробізнесу доданої вартості від реалізації вітчизняним чи зарубіжним клієнтам продукції, що пройшла повний цикл переробки.

Висновки. Важливим для українського сільгоспвиробника залишається питання формування агробізнесу - системи міжгосподарських зв'язків та взаємодій суб'єктів господарювання, спрямованої на розвиток їхньої діяльності на основі маркетингового управління товарними потоками. Як інтегруючу сферу аграрного

бізнесу розглядаємо маркетингову сферу, що формується на основі розвитку маркетингово-

го управління діяльністю підприємств агропродовольчого підкомплексу.

В умовах динамічності зовнішнього оточення аграрного бізнесу залишається невирішеним питання його ґрунтовної наукової підтримки. Запровадження маркетингового управління товарними потоками підприємств АПК потребує формування системи дослідження ринку, розробки та реалізації стратегії діяльності учасників аграрного бізнесу.

Література

1. Брюховецький І. М. Основи підприємницької діяльності та агробізнесу / І. М. Брюховецький [та ін.] ; ред. І. М. Брюховецький. - Суми : Обласна друкарня ; Суми : Вид-во "Козацький вал", 2001. -474 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад, і голов, ред. В. Т. Бусел. - К. ; Ірпінь : Перун, 2005. - 1728 с.
3. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. Т.2 / С. В. Мочерний, Я. С. Ларіна, О. А. Устенко, С. І. Юрій ; за ред. С. В. Мочерного. - Львів : Світ, 2006. - 568 с.
4. Катан Л. І. Місце агропродовольчої системи в аграрному бізнесі України / Л. І. Катан // Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво. - 2010. -№. - С. 116-120.
5. Маркетинг в АПК / Г. П. Абрамова, М. М. Жигалин, А. Е. Матушкин и др. [Под. ред. Г. П. Абрамової]. - М. : КОЛОС, 1997. - 238 с.
6. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности : учеб. для вузов по экон. специальностям / [В. А. Алексуни, Ю. В. Морозов, М. С. Рубан и др.] ; Под ред. : В. А. Алексуни. - 2-е изд., перераб. и доп. - М. : Дашков и К, 2002. - 613 с.
7. Маркетинг в отраслях и сферах деятельности : учеб. пособие / Под ред. Н.А. Нагапетьянца. - М. : Вузовский учебник, 2007. - 272 с.
8. Семенов В. Ф. Загальний курс агробізнесу : навчальний посібник / В. Ф. Семенов, І. Ю. Сіваченко, В. П. Федоряка. За ред. В. Ф. Семенова, І. Ю. Сіваченка. -К: Знання, КОО, 2000. - 301 с.
9. Цыпкин Ю. А. Агрормаркетинг / Ю.А. Цыпкин, А. Н. Люкшинов - М. : Мир, 2004. -240 с.
10. Штифанич Р. В. Агробізнес в системі управління підприємствами АПК / Р. В. Штифанич // Вісник Хмельницького національного університету. - 2010. -№. - Т. 1. -С. 10-14. УДК 658+339.137.2

КОНКУРЕНТНИЙ МАРКЕТИНГ ЯК ЗАСІБ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Барішева К.О.

В статті розглянуто сутність поняття «конкурентний маркетинг» та обґрунтовано необхідність використання конкурентного маркетингу сільськогосподарськими підприємствами. Запропоновано дієві засоби реалізації конкурентного маркетингу для забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Дана статистична оцінка рівня конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств України.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема конкурентоспроможності в аграрному секторі економіки є безумовно актуальною. Це пов'язано із вступом України до СОТ, загостренням конкурентної боротьби між вітчизняними і зарубіжними виробниками на внутрішньому та зовнішньому ринках сільськогосподарської продукції, а також наслідками світової фінансово-економічної кризи, політичними противоріччями, що мали місце в нашій державі останні кілька років. Велике значення в комерційній діяльності сільськогосподарських підприємств відіграє маркетинг. «Конкурентний маркетинг спрямований на більш повну реалізацію потенціалу маркетингу» [1, С. 5]. Використання методів та засобів конкурентного маркетингу сприяє досягненню високих результатів показників ефективності сільськогосподарських підприємств та отриманню ними максимального прибутку. Оскільки конкурентні переваги виступають основою забезпечення конкурентоспроможності підприємства, то дослідження шляхів використання конкурентного маркетин-

гу в діяльності підприємства є одним з ключових моментів у досягненні мети та місії підприємств, що налаштовані на отримання прибутків та утримання своїх конкурентних позицій в ринкових умовах. Необхідним є обґрунтування сутності та важливості наявності та використання конкурентного маркетингу на підприємстві; окреслення конкретних підходів до розв'язання проблеми формування та забезпечення маркетингової діяльності підприємствами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вивчаючи проблеми становлення ринку, його маркетингових досліджень, системи економічних відносин учасників аграрного ринку та конкурентного маркетингу вагомий внесок зробили такі вчені-економісти: В.В. Гнатушенко [1, С. 5- 69], В.Л. Дикань [2, С. 130-132], В.О. Дмитрук [3, С. 3-20], О.О. Єранкін [4, С. 77- 93], Ю.Б. Іванов, П. А. Орлов, О.Б. Іванова [5, С. 11-165], О.В. Макушок [6, С. 3-20], М. Й. Малік [7, С. 12-54], В. Прядко [8, С. 8-11], О. О. Стельмах [9, с. 5-17], В.П.

Саблук [10, с. 2-19], П.Т. Саблук [11, С. 26-31], І. О. Соловійов [12, С. 9- 22] М.В. Спіріна [13, С. 17-182], А.Н. Тищенко [14, С. 11-30], та інші. У працях дослідників відбиті проблеми, пов'язані з економічними процесами функціонування ринку, обґрунтовані найбільш значущі методи управління, проблеми впровадження служб маркетингу на підприємствах, формування системи маркетингу, значення маркетингу в практичній діяльності підприємств АПК, методологічні підходи до його ідентифікації, сучасні тенденції розвитку маркетингу, визначальні чинники розвитку маркетингу підприємств АПК України за сучасних умов, закономірності становлення й розвитку прикладного маркетингу взагалі та в аграрній сфері, особливості визначення маркетингових орієнтирів підприємств АПК в умовах світової економічної кризи, дослідження господарської діяльності на основі маркетингової програми дій, що забезпечує ринкову орієнтацію виробників на всіх рівнях і періодах планування, особливості проведення маркетингових досліджень суб'єктами агробізнесу України в сучасних умовах. Однак у теоретичних позиціях відсутнє точне окреслення значення поняття «конкурентний маркетинг», у практичному плані відсутня цілісна концепція використання аграрними підприємствами конкурентного маркетингу. Недостатньо вивчені й висвітлені теоретичні питання та методологічні підходи процесу розвитку маркетингу сільськогосподарських підприємств на сільськогосподарських підприємствах. Крім того, на сьогодні існує потреба у створенні концепції управління маркетинговою діяльністю сільськогосподарських підприємств на аграрному ринку, більш широкому використанні маркетингових заходів і роботі цих підприємств. Тому дослідження зазначених проблем є актуальним на сучасному етапі економічного розвитку як з теоретичного, так і практичного погляду.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Конкурентний маркетинг раніше вченими не розглядався як елемент комплексного механізму забезпечення конкурентоспроможності і адаптації сільськогосподарських підприємств до умов ринкової нестабільності. Параметри адаптації й конкурентного маркетингу досконало не класифіковані. Система конкурентного маркетингу в механізмі забезпечення адаптації сільськогосподарських підприємств в інтегративній цілісності не розкрита..

Мета й завдання дослідження. *Мета написання статті* – розкриття та обґрунтування сутності конкурентного маркетингу як засоба забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах ринку. Досягненню мети сприяли *загальнонаукові методи*: методи емпіричних досліджень (вимірювання, порівняння, спостереження), методи теоретичних досліджень (аналіз та синтез) та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сам процес виробництва сільськогосподарської продукції триває достатньо довго, тому на етапі визначення виробничої програми сільськогосподарського підприємства дуже важко вчасно реагувати на зміни попиту споживачів і підвищувати конкурентоспроможність товару за умов вже сформованих схем виробництва на ринках. Конкурентний маркетинг є основою кращої організації виробництва, посилення конкурентоспроможності суб'єкта господарювання на ринку, формування та підтримка його іміджу в соціально-економічному середовищі. Маркетинг представляє собою одну з функцій управління підприємствами й є важливим фактором досягнення високих результатів показників ефективності сільськогосподарського виробництва.

Маркетинг передбачає таку організацію виробничо-збутової діяльності підприємства, яка забезпечить найкраще задоволення потреб покупців в тих чи інших товарах, а також – отримання максимального прибутку. Сільськогосподарський маркетинг відображає цілеспрямовану діяльність по просуванню, плануванню й задоволенню попиту споживачів на товари агропромислового комплексу на основі аналізу кон'юнктури ринку й проведення відповідної політики в сфері виробництва, ціноутворення й реалізації товарів, а конкурентний маркетинг – організацію виробничо-збутової діяльності із застосуванням найефективніших методів маркетингу для даного підприємства, таким чином, щоб забезпечити підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Конкурентний маркетинг спрямований поєднати маркетинг та конкуренцію для більш ефективнішої реалізації потенціалу маркетингу [1, С. 5-23].

Правильний вибір маркетингового управління підприємством, тобто ринкової орієнтації, виявляє його конкурентоспроможність в майбутньому. Зрозуміло, що на різних ринках з різними товарами, в різні періоди, підприємство має можливість використовувати різні стратегії. В результаті формується набір стратегій для різних ринкових умов. При цьому головні підходи до набору стратегій залишаються загальними для різних підприємств та ринків. Багато авторів виділяють корпоративні, функціональні та інструментальні маркетингові стратегії як три різні рівня формування політики підприємства. Про ці стратегії можна говорити, як про стратегію на рівні підприємства, на рівні виду діяльності, на рівні товарної групи. Корпоративні повинні узгоджувати потенціал підприємства з потребами та потенціалом ринку, а функціональні – допомогти обрати та оцінити цільові ринки, знайти найбільш привабливий сегмент, виокремити продукцію підприємства серед конкурентів. Інструментальні стратегії покликані обрати найбільш ефективні складові маркетинг набору, що б дозволило максимізувати прибуток на цільовому ринку. Правильний ви-

бір стратегії на корпоративному рівні дозволяє підприємству реалізувати наявні конкурентні переваги в процесі господарювання, а як наслідок – втримати ринкові позиції або досягти підвищення частки ринку чи обсягів отриманого прибутку. Маркетингова діяльність сільськогосподарського підприємства починається з вивчення споживчого попиту на товари, далі оцінюються параметри аналогічних товарів конкурентів і лише потім організують виробництво конкурентоспроможної продукції та реалізують її. Маркетинг в сільському господарстві доки ще не отримав широкого розповсюдження. Але досвід роботи агропромислових підприємств говорить про те, що додатковий прибуток від використання маркетингових механізмів перевищує витрати на маркетинг в 8-10 разів.

Дослідження ситуації України в купі інших держав за результатами Світового економічного форуму з глобальної конкурентоспроможності дозволяє зробити висновки стосовно місця України в світі: рейтинг конкурентоспроможності України у 2010 році обвалився до рівня Гондурасу (Україна отримала індекс у 3,9 бала). Наша країна посіла серед 139-ти країн світу 89-е місце, а ще торік була 82-ю. (Індекс вимірюється за шкалою від 1 - найгірший результат, до 7 - кращий результат). Наша країна залишилася позаду таких країн, як Естонія, Чехія, Польща, Литва, Азербайджан, Словацька Республіка, Росія і Казахстан, наступні за Україною Гамбія і Гондурас. Зрозуміло, що має місце значне відставання від середньосвітового індексу. Лідирують у загальному рейтингу такі країни: Швейцарія, Швеція, Сінгапур, США та Німеччина. Найбільше падіння у 2010 році Україна продемонструвала за групою "Макроекономічна стабільність", спустившись за

рік відразу на 26 сходинок (на 132 місце). За даними Міжнародного валютного фонду за 2009 рік Україна займає 113 місце серед 181 країн за рівнем ВВП на душу населення. Індекс економічної свободи за 2010 рік – 164 місце належить українській державі серед 179 країн. Тобто економіка України придушена різного роду обмеженнями та бар'єрами, таким чином, потрапила до числа деспотичних економік. Поряд з Україною економіки Узбекистану, Чаду, Кірибаті та Соломонових Островів.

В сільському господарстві також результати невтішні, у 2010р. результат від основної діяльності сільськогосподарських підприємств (крім малих) становив 12,8 млрд.грн. прибутку проти 7,2 млрд.грн. у 2009р., рівень рентабельності (без урахування бюджетних дотацій і доплат) у цілому склав 20,6% проти 13,4% у попередньому році. Прибутки від виробництва продукції сільського господарства і надання послуг у рослинництві і тваринництві отримали 73% підприємств, сума прибутку в середньому на 1 підприємство становила 2,3 млн.грн. (у 2009р. – відповідно 63% і 1,8 млн.грн.). У той же час, 27% підприємств отримали від сільськогосподарського виробництва збитки, їх сума у розрахунку на 1 підприємство склала 1,1 млн.грн. (у 2009р. – відповідно 37% і 993,5 тис.грн.). За попередніми даними, у 2010р. індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з 2009р. становив 99,0%, у т.ч. в сільськогосподарських підприємствах – 99,2%, у господарствах населення – 98,9%. Обсяг продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств у фактичних цінах, за розрахунками, становив 184,9 млрд.грн. На рисунку детально розглянута зміна обсягів виробництва продукції сільського господарства.

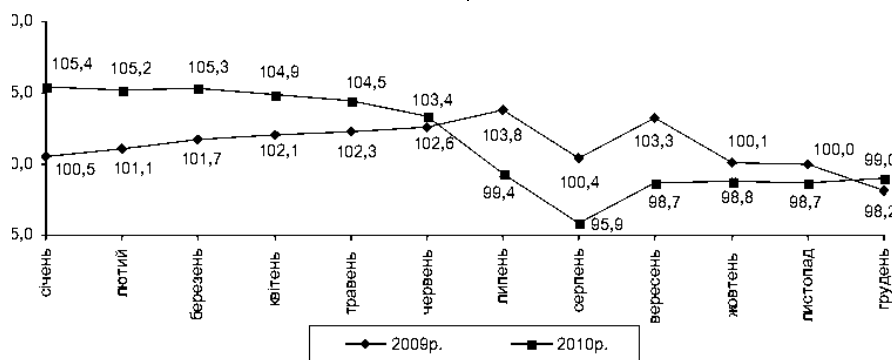

Рис. Зміни обсягів сільськогосподарського виробництва (наростаючим підсумком у % до відповідного періоду попереднього року)

(Інформаційне джерело – дані Держкомстату України : Про соціально-економічне становище України за 2010 рік)

Чистий дохід (виручка) від реалізації - продукція сільського господарства і послуги 75103,4 , млн.грн, в тому числі рослинництво - 53583,4 млн. грн., тваринництво - 19073,2 млн. грн. Рівень рентабельності (без ПДВ, бюджетних дотацій і доплат; до оподаткування): продукції сільського господарства і послуги - 20,6 %, рос-

линництво - 26,4% , тваринництво - 8,0%. Для порівняння рівень рентабельності у 2009р., у %: продукція сільського господарства і послуги - 13,8%, рослинництво - 16,9% , тваринництво - 5,5%; 2008 рік: рівень рентабельності продукції сільського господарства і послуги - 13,4%, рослинництво - 19,6% , тваринництво - 0,1%. У

2010р. сільськогосподарськими підприємствами був отриманий значно кращий, ніж торік та позаторік, результат від діяльності як у галузі рослинництва, так і в галузі тваринництва. Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва у сільськогосподарських підприємствах України у 2010 році: продукція і послуги сільськогосподарства – всього - 20,6%, Сумська область - -0,8 %, для порівняння Київська область - 30,7%, Харківська область - 18,0%, Чернігівська область - 3,4%, найвищий показник має Кіровоградська область – 40,5%. Тобто бачимо, що показник рівня рентабельності сільськогосподарського виробництва є число від'ємне, тобто збиткове виробництво. Серед основних видів продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах найбільш рентабельними були: овочі, насіння соняшнику, картопля, зернові та зернобобові. Загальний рівень рентабельності (збитковості) основних видів продукції тваринництва в сільськогосподарських підприємствах України у 2010 році був збитковим.

Продаж сільськогосподарських продуктів на ринках за січень–грудень 2010р. проти січня–грудня 2009р. збільшився на 1,1%, при цьому ціни зросли на 10,6%. Продукти тваринництва подорожчали на 2%, їхній продаж збільшився на 5,8%. Продаж продуктів рослинництва зменшився на 6,4% при зростанні цін на 27,9%. У грудні 2010р. проти грудня 2009р. продаж сільськогосподарських продуктів на ринках збільшився на 4,3% при зростанні цін на 8,8%. За січень–грудень 2010р. порівняно з січнем–груднем 2009р. ціни зросли практично на всі сільськогосподарські продукти, окрім худоби, сала свинячого, м'яса, ціни на які знизилися на 18,6–1,1%.

Зрозумілим є те, що за рейтингом Україна займає позицію країни із низьким рівнем конкурентоспроможності, тобто вітчизняні підприємства не є конкурентоздатними, продукція сільськогосподарства не користується попитом, а отже наші товаровиробники не отримують прибутків та не розвиваються. Застосування засобів маркетингу серед товаровиробників в Україні йде дуже повільно, адже кошти на «розкручування» та підняття іміджу відсутні, бо рекламувати те, що не конкурентоздатне не має сенсу. Показники ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств є невтішними. Все більше підприємств стають банкрутами. Сільське господарство, яке вже впродовж багатьох років перебуває в глибокій фінансовій кризі і де понад 85% господарюючих суб'єктів закінчують свою діяльність щорічно із збитками. На сьогоднішній день для більшості українських підприємств характерним є більш-менш однакові проблеми: зміна економічного середовища, в якому вони існують; втрата традиційних ринків збуту власної продукції; зміна системи планування і, як результат – порушення ритмічності виробничої діяльності; нестабільність правового поля. Виходячи з вище вказаного, не-

обхідно звернути неабияку увагу на підвищення конкурентоспроможності підприємств, віднайти конкурентні переваги та проводити маркетингову діяльність. На сьогоднішній день маркетингова діяльність сільськогосподарських підприємств в організаційному плані є недосконалою, адже відсутній комплексний підхід в застосуванні системи маркетингу через відсутність коштів на маркетингову діяльність, спеціальних маркетингових відділів чи працівників, які б займалися лише діагностикою, плануванням, просуванням товарів та підтриманням іміджу підприємства на високому рівні. Для виконання маркетингової діяльності підприємству бажано мати службу маркетингу для вивчення ринків збуту і визначення попиту на продукцію підприємства, вимог споживачів до неї, забезпечення її конкурентоспроможності, проведення рекламних компаній, збуту та сервісного, післясервісного обслуговування. Необхідність створення служби маркетингу залежить від багатьох факторів, основними з яких є: кількість позицій продукції, що виготовляється, обсяг випуску продукції запланований, кількість підприємств-конкурентів та товарів-конкурентів, ємкість ринку, обсяг робіт з реклами і стимулюванню збуту. Наприклад, якщо сільськогосподарське підприємство основну частину продукції реалізує в межах адміністративного району на маслозавод чи м'ясокомбінат, то додаткового ефекту від утворення служби маркетингу воно не отримає. Однак, підприємство, яке постійно працює на ринках інших регіонів країни, а також має власну промпереробку, не зможе без допомоги спеціаліста забезпечити високу ефективність реалізації продукції. Маркетингову службу доцільно утворювати на великих підприємствах, що виготовляють широкий асортимент продукції. Така служба виправдає себе в господарствах, які реалізують значну кількість продукції за межами свого адміністративного району або області. Як правило це спеціалізовані підприємства. Структура служби маркетингу залежить від особливостей товарів, що пропонуються для продажу, цілями, які ставлять перед собою підприємства. Так, головна задача маркетингу продукції рослинництва та тваринництва – прогнозування обсягів збуту виходячи з потреб ринку. Головними функціями спеціалістів з маркетингу сільськогосподарського підприємства є вивчення ринку та організація збуту.

Більш складна задача стоїть перед службою маркетингу переробних підприємств. Її ціль – досягнення максимального споживчого задоволення в умовах зростаючої конкуренції зі сторони закордонних та вітчизняних товаровиробників. Тому окрім ринкових досліджень та організації збуту, маркетологи мають займатися плануванням товарного асортименту, розробкою та рекламою нових видів продукції, удосконаленням пакування товарів. Як правило така служба включає чотири відділи: дослідження, відділ реалізації, планування товарного асортименту та відділ

реклами. Відділ досліджень займається вивченням ринку, його сегментування, вивчення споживачів, відкриття нових ринків збуту товарів. Відділ реалізації: приймає та обробляє замовлення споживачів, готує та відгружає товарні партії, займається обліком та аналізом торгівельних операцій, організує фірмові магазини. Відділ планування здійснює планування товарного асортименту і обсягів виробництва, на цей віллі лягають питання ціноутворення, розробки зовнішнього виду та упаковки товарів. Спеціалісти відділу реклами організують рекламні компанії, виставки, приймають участь у оптових ярмарках, займаються стимулюванням споживчого попиту: покращення сервісу, впровадження системи знижок, дисконтів тощо. Але не обов'язково служба маркетингу має бути структурним підрозділом підприємств чи управління сільського господарства, вона може бути і самостійним підприємством.

Служба маркетингу повинна бути організована таким чином, щоб вона могла виконувати завдання із ефективного координування виробничо-управлінських функцій, процесів, пов'язаних з обслуговуванням споживачів і взаємодією служби маркетингу із різними підрозділами компанії. Одним із інструментів ефективності рівня розвитку маркетингу є маркетингова політика телекомунікації, яка забезпечує взаємозв'язок між виробниками та споживачами у процесі його обміну. Це є єдиний комплекс, який об'єднує учасників, канали розповсюдження і прийому комунікацій підприємств та організацій.

До основних засобів просування маркетингу належать: реклама, особистий продаж, стимулювання збуту, зв'язки з громадськістю, прямий маркетинг. Однією з важливих та дієвих складових інструментів маркетингової діяльності є реклама. Реклама відображає дієвий засіб переконання та надання інформації про товар та підприємство, комерційна пропаганда властивостей цього товару та переваг діяльності підприємства. На підприємстві розробка реклами включає наступні етапи: виявлення об'єкту й адресата реклами, мотиву, виду реклами й засобів й визначення їх набору та співвідношення, складання рекламного повідомлення, графіку виступів реклами, складання бюджету, оцінка ефективності рекламної компанії. Критерієм оцінки реклами є її вплив на конкуренцію й ціни на продукцію, досягнення максимальної економічної ефективності виробництва. Насичена рекламна компанія підприємства підвищує бар'єри входу на ринок нових підприємств та компаній, в наслідок цього підвищується ринкова влада та авторитетність цього підприємства. Виступають переробники та підприємства торгівлі. Сільськогосподарські підприємства, які виготовляють відносно однорідну продукцію, не вважають можливим та доцільним супроводжувати реалізацію товарів з власною торгівельною маркою. Вони в рекламуванні най-

частіше спираються на розширення сумарної реалізації товарів, а не на продаж товарів окремо взятого підприємства.

Останнім часом все більшого розповсюдження набувають інтерактивні маркетингові комунікації, що реалізуються через основний канал інтерактивного маркетингу Інтернет. На даний момент відсутнє чітке визначення такого поняття, як інтерактивний маркетинг, яке б повністю розкривало його сутність, ціль та можливості. Інтерактивний маркетинг доцільно визначати як «комплекс інтерактивних маркетингових комунікацій, що охоплює маркетингові дослідження в Інтернеті, рекламу прямого відгуку, рекламні засоби Інтернет-комунікацій, телемаркетинг, який орієнтований на задоволення потреб споживачів та здійснюється за допомогою засобів Інтернет-маркетингу та комерційних інтерактивних служб» - так визначає це поняття вчений Стельмах О.О. [3, С. 8-10].

На сьогоднішній день, суспільство живе та працює з мережею Інтернет, а отже отримує інформація саме звідти. Використання наведеного виду маркетингу, матиме позитивні результати для діяльності підприємства. Ефективність інтерактивних маркетингових комунікацій визначається через обсяги продажу, що зумовлені Інтернет-рекламою, інформованістю про товар та інформованістю про міру переваги певної марки товару. Такий вид діяльності допомагає в поінформованості споживачів та партнерів, позиціонуванні товарів та підприємства та створення інтернет-іміджу, який також можна власноруч корегувати та відслідковувати тенденції зворотнього зв'язку.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, в процесі дослідження було встановлено, що конкурентний маркетинг – це такий вид маркетингу, використання методів якого передбачає забезпечення підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства. Обґрунтовано, що використання маркетингових механізмів має позитивний ефект. Обґрунтовано, що для виконання маркетингової діяльності підприємству бажано мати службу маркетингу або працівника з маркетингової діяльності. Встановлено, що реклама та інтерактивний маркетинг відображають маркетингові телекомунікації, засоби просування інформації, які на сьогоднішній день, є найбільш актуальними та дієвими, що здатні давати позитивний результат для діяльності підприємства та збільшувати продажі товарів, підвищувати імідж підприємств. Необхідність використовувати конкурентний маркетинг в діяльності сільськогосподарських підприємств, але за умов нормальної організації роботи спеціаліста з маркетингу чи відділу, є однією з умов підвищення конкурентоспроможності підприємства та стрімкого зростання його іміджу.

Перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямку пов'язані з розробкою комплексної системи діагностики процесів вико-

ристання конкурентного маркетингу сільськогосподарськими підприємствами в механізмі адаптації до умов ринку.

Література

1. Гнатушенко В.В. Конкурентный маркетинг на предприятия: [монографія] / В.В. Гнатушенко. – Донецьк: ООО «Юго-Восток, Лтд», 2006. – 266 с.
2. Дикань В.Л. Обеспечение конкурентоустойчивости предприятия: [монографія] / В. Л. Дикань – Х.: Основа, 1995. – 160 с.
3. Дмитрук В.О. Маркетинг в системі державного регулювання АПК: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: 08.02.03 / В.О. Дмитрук. – Львів. нац. ун-т ім. І.Франка. – Л., 2002. – 20 с.
4. Єранкін О.О. Маркетинг в АПК України в умовах глобалізації: [монографія] / О.О. Єранкін – К.: КНЕУ, 2009. – 419 с.
5. Іванов Ю.Б., Орлов П.А., Іванова О.Ю. Конкурентні переваги підприємства: оцінка, формування та розвиток: [монографія] / Ю. Б. Іванов, П. А. Орлов, О. Ю. Іванова – Х.: ВД «ІНЖЕК», 2008. – 352 с.
6. Макушок О.В. Формування системи маркетингу у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / О.В. Макушок. – Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки" УААН. – К., 2006. – 20 с.
7. Малік М. Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: [монографія] / М. Й. Малік, О. А. Нужна. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. – 270 с.
8. Прядко В. Наслідки світової економічної кризи для економіки України // Науковий вісник БДФА. Економічні науки: зб. наук. праць / Мінфін України, БДФА. – Чернівці: Технодрук, 2009. – Вип. 2. – С. 8-11.
9. Стельмах О. О. Інтерактивні маркетингові комунікації в менеджменті підприємства : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: 08.06.01 / О.О.Стельмах. – Донецьк. держ. ун-т економіки і торгівлі ім. М.Туган-Барановського. – Донецьк, 2006. – 19 с.
10. Саблук, В. П. Становлення маркетингу в системі управління сільськогосподарськими підприємствами: автореф. дис. на здобуття ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.02 / В.П. Саблук. – Київський ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 1996. – 19 с.
11. Саблук П.Т. Формування продуктивності аграрного сектора в умовах ринку // Продуктивність АПК . – 2006. –№4. – С. 26 – 31.
12. Спіріна М.В. Стратегія управління конкурентоспроможністю підприємства / М.В. Спіріна // Актуальні проблеми економіки. – 2004 –№8 – С. 17-182.
13. Соловійов І. О. Агромаркетинг: системна методологія, реалізація концепції : [монографія] / І. О. Соловійов. – Херсон: Олді-плюс, 2008. –384 с.
14. Формирование конкурентной позиции предприятия в условиях кризиса: [монографія] / [А.Н. Тищенко, Ю.Б. Іванов, Н.А. Кизим и др.]. – Х.: ІД «ІНЖЕК», 2007. – 376 с.

ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ІНТЕГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ

УДК: 338.439.544 «71»:339.137.2:339.924(4)

РОЗВИТОК РИНКУ ОРГАНІЧНИХ ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ ЯК НАПРЯМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Зайчук Т.О.

Стаття присвячена аналізу проблем інтеграції економіки України до європейської спільноти. Проілюстровано ризики даного процесу для сільськогосподарського виробництва. Розглянуто можливості розвитку виробництва органічних продуктів харчування як засобу збереження природної конкурентної переваги України на світовому ринку та інструменту посилення її конкурентних позицій в майбутньому. На основі аналізу статистичних даних визначено тенденції розвитку вітчизняного ринку органічних продуктів харчування в цілому та його окремих сегментів. Запропоновано стратегію освоєння нетрадиційного для даного ринку сегменту – навчальних та оздоровчих закладів – з метою формування внутрішнього попиту на органічні продукти харчування, задоволення якого зумовить розвиток виробництва останніх, органічну конверсію сільськогосподарських технологій, покращення екології ґрунтів та вод, збільшення частки доданої вартості в продукції вітчизняного АПК, підвищення інвестиційної привабливості сільського господарства та посилення конкурентоспроможності вітчизняної економіки.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ступінь інтегрованості економіки України в світову та європейську спільноту невпинно зростає. Ще не так давно науковці обговорювали можливості та ризики вітчизняних підприємств в зв'язку зі вступом до СОТ, а вже сьогодні на порядку денному – створення зони вільної торгівлі з ЄС. Звичайно, перспектива доступу до ринку з приблизно 500 млн. потенційних споживачів є дуже привабливою, але уважне вивчення інформації стосовно домовленостей України та ЄС змушує зауважити наступне.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Умови домовленостей, які пропонує підписати європейська спільнота, не створюють можливостей вільної торгівлі для вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції. Так, наприклад, пропонуване ЄС квотування українського сільськогосподарського експорту взагалі прямо протирічить самій суті такого поняття, як «зона вільної торгівлі». Передбачено, що в повній мірі скористатися всіма можливостями вільної торгівлі з ЄС Україна зможе лише через 10 років, але навіть тоді ринок сільськогосподарської продукції відкритється для неї лише на 80%. Одночасно, торгівля сільськогосподарською продукцією європейських виробників буде здійснюватися без обмежень з самого початку.

Виробничий потенціал вітчизняного аграрного сектору наразі в 3 рази перевищує внутрішній попит на сільськогосподарську продукцію [1]. Але, незважаючи на це, країна залежить від імпорту м'яса свинини, яловичини та, в невеликій кількості, птиці. Аналіз статистичних даних показує, що за період членства України в СОТ відбулося масоване зростання імпорту неякісної м'ясо-молочної сировини та традиційних для вітчизняного сільського господарства овочів і фруктів. Так, імпорт морожених обвалених частин тушок і субпродуктів птиці за досліджуваний період у кількісному вимірі зріс у 28 разів. Імпорт їстівних

субпродуктів великої рогатої худоби, свиней, овець, кіз – зріс після вступу до СОТ у 3,3 рази. За рік членства в СОТ Україна перетворилася з чистого експортера вершкового масла на чистого імпортера: обсяги експорту зменшилися на 88%, натомість обсяги імпорту зросли в 157 разів [2, с. 110]. Аналогічна ситуація склалася на ринку плодовоовочевої продукції, імпорт якої в Україну в 2010 році порівняно з 2005 роком виріс в 4,2 рази, перевищивши 860 млн. дол. (в натуральному вираженні на 77%). Імпорт картоплі, капусти, цибулі, моркви, помідорів та огірків виріс в 18,5 рази, а яблук, груш, вишень, черешень та абрикосів майже в 5 разів [3].

Незважаючи на зазначені вище негативні тенденції, в умовах економічної кризи утримати рівень конкурентоспроможності на світовому ринку серед вітчизняних галузей змогли лише виробники сільськогосподарської продукції. Так, за підсумками 2010 року Україна займає III місце за обсягами експорту ячменю, утримуючи 16,7% світового ринку, IV місце (6% світового ринку) по експорту кукурудзи та VI місце (5,4%) за обсягами експорту пшениці [1]. Прибуток сільськогосподарських підприємств у 2010 році склав 12,8 млрд. грн., що на 77,7 % більше, ніж у попередньому, а рентабельність (без врахування бюджетних дотацій та доплат) склала 20,13% проти 13,4% в 2009 році [4]. Традиційні експортоорієнтовані галузі - електроенергетика, паливна промисловість і чорна металургія – втратили свої позиції і, на думку експертів, тенденції розвитку ринків-споживачів їх продукції не сприяють відновленню конкурентних позицій вітчизняних сировинних виробництв.

Постановка завдання. Вищевикладені проблеми зумовлюють пошук нових шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки, перегляду та зміни стратегічних напрямів її розвитку, які б базувалися на природних перевагах, але одночасно потребували б

розвитку інтелектуального капіталу, накопичення та використання унікальних знань, розробки інноваційних технологічних рішень, креативного підходу до побудови функціонування ринкової системи. В переліку п'яти сфер бізнесу, які найбільше зростатимуть у 2011-му році, сфера виробництва органічних продуктів харчування виявилася найбільш перспективною. В Австралії, наприклад, прогнозовані темпи її зростання становлять 14%, що фахівці пояснюють зростанням свідомості бізнесу щодо важливості турботи про навколишнє середовище та підвищення попиту на органічне харчування [5]. Формування внутрішнього ринку органічних продуктів харчування є найбільш пріоритетним напрямком економічного розвитку України, спроможним забезпечити: зміцнення її геополітичного становища та підвищення конкурентоспроможності на світовій арені, вирівнювання дисбалансу між землеробством та тваринництвом у вітчизняному сільському господарстві, розвиток сільських територій, зменшення залежності від імпорту м'ясо-молочної продукції, продовольчу безпеку та сталий суспільний розвиток. Нагальна необхідність розробки стратегії розвитку ринку органічних продуктів харчування зумовлена також інтенсивним розвитком ерозійних процесів, внаслідок чого Україна поступово втрачає свою традиційну природну конкурентну перевагу на світовому ринку – родючість земель. Сумарні втрати гумусу внаслідок мінералізації та ерозії ґрунту щорічно складають 32-33 млн. тон, а економічні збитки перевищують 9,1 млрд. грн. За останні 15 років площа кислих ґрунтів збільшилася на 2,4 млн. га. (в т.ч. пасовищ – на 1,5); площа

ґрунтів, які зазнали водяної ерозії – на 2,4; засолені та перезволожені – на 1,0. Вміст гумусу в ґрунтах України зменшився в середньому на 20% [6]. Науково доведено, що використання екологічних технологій сільськогосподарського виробництва, серед яких в нашій країні органічне землеробство набуло найбільшого поширення, є єдиним шляхом вберегти українські чорноземи.

Метою даного дослідження є вивчення особливостей органічного ринку в Україні та в світі, оцінка перспектив розвитку вітчизняного виробництва органічних продуктів харчування та розробка парадигми функціонування ринку останніх з врахуванням принципів сталого суспільного розвитку, реалізація якої дозволить посилити конкурентні позиції національної економіки на світовій арені.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вітчизняний ринок органічних продуктів харчування активно розвивається. За даними Асоціації органічних виробників України «Біолан», в 2009 році обсяг внутрішнього ринку органічної продукції виріс в 20 разів і склав 400 тис. грн., тоді як в 2008 році ринок української органіки вимірявся тільки 20 тис. грн. Зрозуміло, що порівнювати український ринок з ринком країн ЄС в \$ 11 млрд, США в \$ 30 млрд., і світовим, який перевищив \$ 46 млрд. неможливо, але таке активне зростання є ознакою швидкозростаючого бізнесу з високою інвестиційною привабливістю [7]. В таблиці 1 представлено динаміку показників, які репрезентують характер економічного зростання виробництва органічної продукції харчування в Україні.

Таблиця 1

Динаміка розвитку органічного землеробства в Україні

Показники	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2009/ 2002,%
Площа органічних земель, га	164449	239542	240000	241980	242034	249872	269984	270000	164,2
Кількість органічних господарств	31	69	70	72	80	92	118	121	390,3
Середня площа органічного господарства, га	5304,8	3471,6	3428,6	3360,8	3025,4	2716,0	2288,0	2231,4	-57,9
Частка органічних земель у загальній площі, %*	0,4	0,6	0,6	0,6	0,6	0,6	0,7	0,7	175,0
Частка органічних господарств у загальній кількості, %**	0,04	0,08	0,08	0,08	0,08	0,11	0,11	0,12	300,0

Джерело: складено автором на основі [8]

Усвідомлюючи переваги зазначених трендів, в Україні розширюються посіви органічних культур, в основному, зернових. Лідери - господарства Полтавської, Чернігівської та Харківської областей. Але зростання органічних площ відбувається більш повільними темпами, ніж в країнах ЄС. Так, в 2006 році Україна займала 16-те місце в Європі за кількістю сільськогосподарських угідь, відведених під органіку. В 2008 р. – 19-те, а в 2009 році посіла вже 20-те. [7; 8]. Вивчення та аналіз проблем функціонування світового та вітчизняного ринків органічних продуктів харчування дозволив виділити наступні чинники, які гальмують розвиток органічних технологій в Україні:

1) активна підтримка екологічного сільського господарства в країнах Євросоюзу;

2) відсутність державної підтримки виробництва органічних продуктів харчування в Україні;

3) відсутність матеріальних стимулів до органічної конверсії сільськогосподарського виробництва;

- 4) відсутність системи державної сертифікації органічних продуктів;
- 5) відсутність діяльності по роз'ясненню громадянам значення виробництва і споживання органічних продуктів харчування для збереження й відновлення здоров'я та довкілля.

Потенційні покупці не поспішають переплачувати за екологічну чистоту продуктів харчування, в основному, з двох причин. По-перше, більшість потенційних покупців не вірять у можливість гарантії екологічної чистоти вітчизняними виробниками. По-друге, платоспроможний попит на органічні продукти харчування наявний в столиці та ще декількох містах-мільйонниках, що значно ускладнює розвиток органічного ринку в Україні.

В найбільш загальному вигляді ринок органічних продуктів харчування можна поділити на два макросегменти: ринок індивідуальних покупців (споживчий ринок) та ринок покупців-організацій, який, в свою чергу, підрозділяється на чотири субринки: ринок посередників, ринок переробних підприємств, ринок організацій громадського харчування, ринок навчальних та оздоровчих закладів. Такі сегменти, як посередники та переробні підприємства, виступають покупцями органічних продуктів харчування, але не є її споживачами, отже, в розрізі вітчизняного ри-

нку споживачів в цілому, їх можна розглядати як одну з ланок маркетингового ланцюжка створення споживчої цінності, яка виконує функцію доведення органічної продукції до кінцевого споживача та підготовки її до споживання. І хоча для конкретного окремо взятого виробника органічних продуктів харчування дана категорія покупців є промисловими споживачами їх товару, подальший аналіз виділених сегментів ринку здійснювався виключно тих, представники яких в той чи інший спосіб задіяні в процесі споживання органічних продуктів харчування.

Оцінка значимості освоєння виділених сегментів для виробників органічних продуктів харчування здійснювалася за двома напрямками: їх загальною привабливістю для освоєння та відповідністю ресурсам і можливостям виробника. Загальна привабливість окремих сегментів визначалася за трьома критеріями: потенціал, перспективність, доступність. З метою оцінки перспективності виділених сегментів ринку органічних продуктів харчування був проведений аналіз динаміки кількості населення та народжуваності в Україні, середньомісячного доходу на душу населення і середньої частки витрат, які витрачає населення на придбання продуктів харчування (таблиця 2).

Таблиця 2

Аналіз показників оцінки потенційного попиту на екологічно чисті продукти харчування

Показники	Відхилення, %					
	2005/ 2004	2006/ 2005	2007/ 2006	2008/ 2007	2009/ 2008	2010/ 2009
Кількість населення	-0,76	-0,67	-0,59	-0,49	-0,39	-0,39
Народжуваність	-0,14	8,03	2,81	7,33	0,38	-
Середньомісячна заробітна плата 1 штатного працівника	36,61	29,16	29,78	33,68	5,54	17,47
Середня частка витрат на харчування	- 1,57	- 6,0	-3,38	-4,86	2,25	2,18

Джерело: розраховано автором на основі [9].

Тенденція зростання народжуваності, яка сформувалася останніми роками, сприяє зростанню чисельності навчальних закладів: шкіл та дитячих садочків, отже розмір даного сегменту в перспективі зростатиме і, відповідно, зростатиме потреба даного сегменту в органічних продуктах харчування. З іншого боку, негативна динаміка кількості населення в Україні зумовлює зменшення чисельності потенційних покупців органічних продуктів харчування: до 2050 року в Україні очікується скорочення населення за різними оцінками в 1,5-2 рази.

Наступним чинником, який формує попит на органічні продукти харчування, є частка витрат на харчування в структурі витрат домогосподарств. Згідно офіційних даних, якщо в 2009-му середньостатистичний українець витрачав на продукти харчування та безалкогольні напої 50,4 % доходів, то в 2010 році цей показник виріс до 51,5%, а в 2008 році він складав 48,9%. Згідно прогнозів експертів, витрати українців на харчу-

вання через рік можуть вирости на 15-30%, оскільки харчування буде істотно дорожчати й надалі [10]. Аналіз даного показника в географічному розрізі свідчить про пріоритетність освоєння ринку м. Києва: частка продуктів харчування в витратах киян менша, ніж жителів інших міст. Жителі Донецька, Одеси та Дніпропетровська витрачають на продукти більше киян, а найбільш «тяжка» продуктова корзина в Криму. Середньомісячні сукупні витрати однієї сім'ї в 2010 році склали 3308 грн. в місяць, з них 1704 грн. – на харчування сім'ї в цілому, і 568 грн. на харчування одного члена сім'ї.

Всеукраїнське опитування, проведене Інститутом Горшеніна з 14 по 23 лютого 2011 року, показало, що 32% українців ледве зводять кінці з кінцями, їм не хватає грошей навіть на харчування. Майже стільки ж опитаних (31,7%) відмітили, що коштів на харчування їм достатньо, але придбання одягу чи взуття викликає певні складнощі. У кожного четвертого українця немає

грошей на купівлю крупних речей (мебель, холодильник), а 6% громадян відчувають ускладнення лише з купівлею житла та автомобіля. І тільки кожний 59-й опитаний (5% населення) не знає матеріальних проблем [10]. Наведені дані дозволяють зробити висновок, що лише 11% населення країни (трохи більше п'яти мільйонів чоловік) мають достатньо коштів для придбання органічних продуктів харчування, вартість яких в рази перевищує вартість звичайних.

Платоспроможний попит на органічні продукти харчування є функцією кількох змінних:

- кількість потенційних покупців - 11% від 45 782,6 тис. осіб населення в 2010 р. – 5 036, 0 тис. осіб;

- середні витрати на харчування одного члена сім'ї в 2010 р. склали 568 грн./особу.

Відповідно, якщо припустити, що всі без винятку платоспроможні покупці матимуть можливість та бажання харчуватися виключно органічними продуктами харчування, то абсолютний потенціал даного ринку складає майже 3 млрд. грн. (2 860, 56 млн. грн.). Слід відмітити, що реальні цифри в масштабах України будуть більш вражаючими, оскільки навряд чи в вибіркового дослідженні Держкомстату приймали участь українці зі списку Forbes.

Результати оцінки привабливості споживчих сегментів ринку органічних продуктів харчування узагальнені в таблиці 3.

Таблиця 3

Оцінка привабливості сегментів органічного ринку

Сегменти	Критерії оцінки		
	Потенціал	Прибутковість	Доступність
Індивідуальні покупці	жителі великих міст, 5% населення	Має тенденцію до зменшення	Необмежена
Заклади громадського харчування	Невисокий	Має тенденцію до зменшення	Необмежена
Навчальні, лікарняні та оздоровчі заклади	Високий	Має тенденцію до збільшення	Обмежена діючим законодавством

Джерело: складено автором на основі проведеного дослідження.

Особливості функціонування навчальних оздоровчих та лікарняних закладів передбачають здійснення закупівлі продуктів харчування шляхом проведення тендерів, і, оскільки вартість сертифікованих органічних продуктів значно перевищує вартість традиційних, даний сегмент покупців в якості потенційного виробниками органічних продуктів харчування не розглядався. Потенційний попит даного сегменту необмежений географічно та характеризується сталим зростанням.

Опитування потенційних споживачів органічних продуктів харчування показало, що лише 17% з тих, хто згодний платити відповідну націнку за екологічно чисті продукти харчування, віддає перевагу харчуванню поза домом. В столиці – це близько 17 тисяч чоловік, і низка кафе та ресторанів вже пропонують органічні продукти своїм клієнтам, але ні один заклад сертифікацію згідно органічних стандартів ще не пройшов: наразі в Україні існують певні складнощі з ресурсним забезпеченням органічними продуктами для приготування готових страв.

Парадигма ринку екологічно чистих продуктів харчування – це концептуальна модель забезпечення населення екологічно чистою, корисною їжею. Особливості органічного землеробства в світі обумовлюють в процесі переходу та здійснення органічного виробництва зниження врожайності та, відповідно, збитковості органічних господарств, особливо в період конверсії. Саме тому уряди розвинених країн субсидують

господарства, які переходять на органічне землеробство, частково компенсуючи витрати на сертифікацію органічної продукції, вирощування сировини та виробництво органічних продуктів харчування тощо. Державна підтримка впровадження та розвитку органічних технологій в світі здійснюється за наступною моделлю (рис. 1).

Загальноприйнята парадигма органічного ринку полягає у пріоритетності розвитку виробництва органічних продуктів харчування як засобу підвищення екологічності сільського господарства та забезпечення сталого розвитку суспільства. Для досягнення даної мети уряди розвинених країн виділяють значні кошти на підтримку органічної конверсії землеробства та сприяють розширенню площі органічних земель. Кошти урядових бюджетів виділяються також на пропагування органічного способу ведення сільського господарства та формування попиту на екологічно чисті продукти харчування. Основними споживачами органічних продуктів харчування є заможні люди, оскільки їх вартість значно перевищує вартість вирощених традиційними методами. Відповідно податки, які сплачує населення в цілому, і які формують бюджет країни, витрачаються на задоволення потреби в якісній здоровій їжі виключно заможних верств населення. Незаможні члени суспільства користуються переважно побічним продуктом органічного землеробства – покращенням екології земель, води, збільшенням кількості робочих місць, розвитком сільської місцевості.

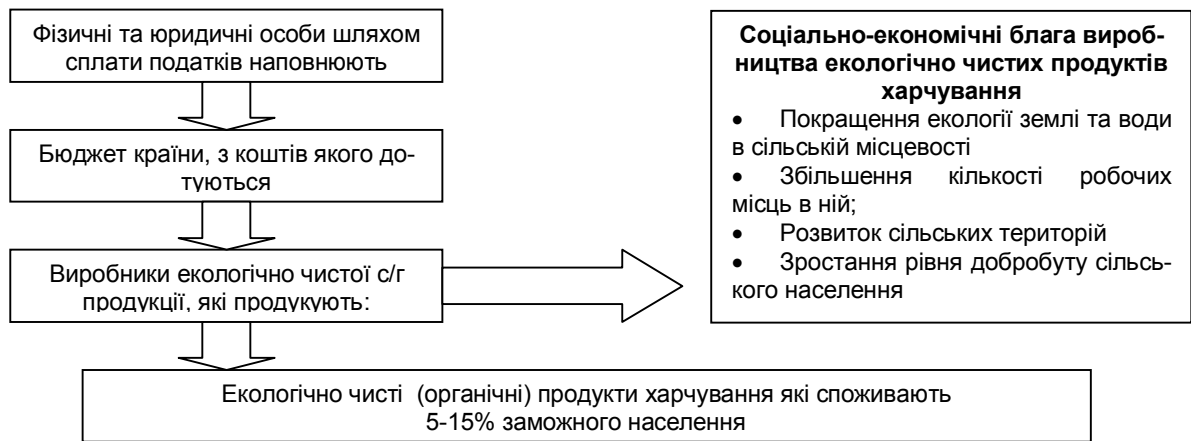

Рис. 1. Існуюча парадигма функціонування ринку органічних продуктів харчування.

Нагальна необхідність посилення конкурентоспроможності вітчизняного сільського господарства на міжнародному ринку, збереження якості українських чорноземів, забезпечення української спільноти екологічними, медичними та соціальними благами, які є результатом виробництва органічних продуктів харчування та врахування факту, що органічна продукція в рази дорожча за звичайну [11], і пряма фінансова підтримка органічних виробників буде спрямована на задоволення потреб в корисній здоровій їжі,

знову ж таки, заможних верств населення розвинутих країн (за даними Федерації органічного руху України 70% виробленої в Україні органічної продукції йде на експорт) та України (частка яких, за даними різних маркетингових досліджень, не перевищує 5-15%), зумовлює доцільність формування моделі функціонування вітчизняного ринку екологічно чистих продуктів харчування на відмінних від усталених в світовій практиці принципах (рис. 2):

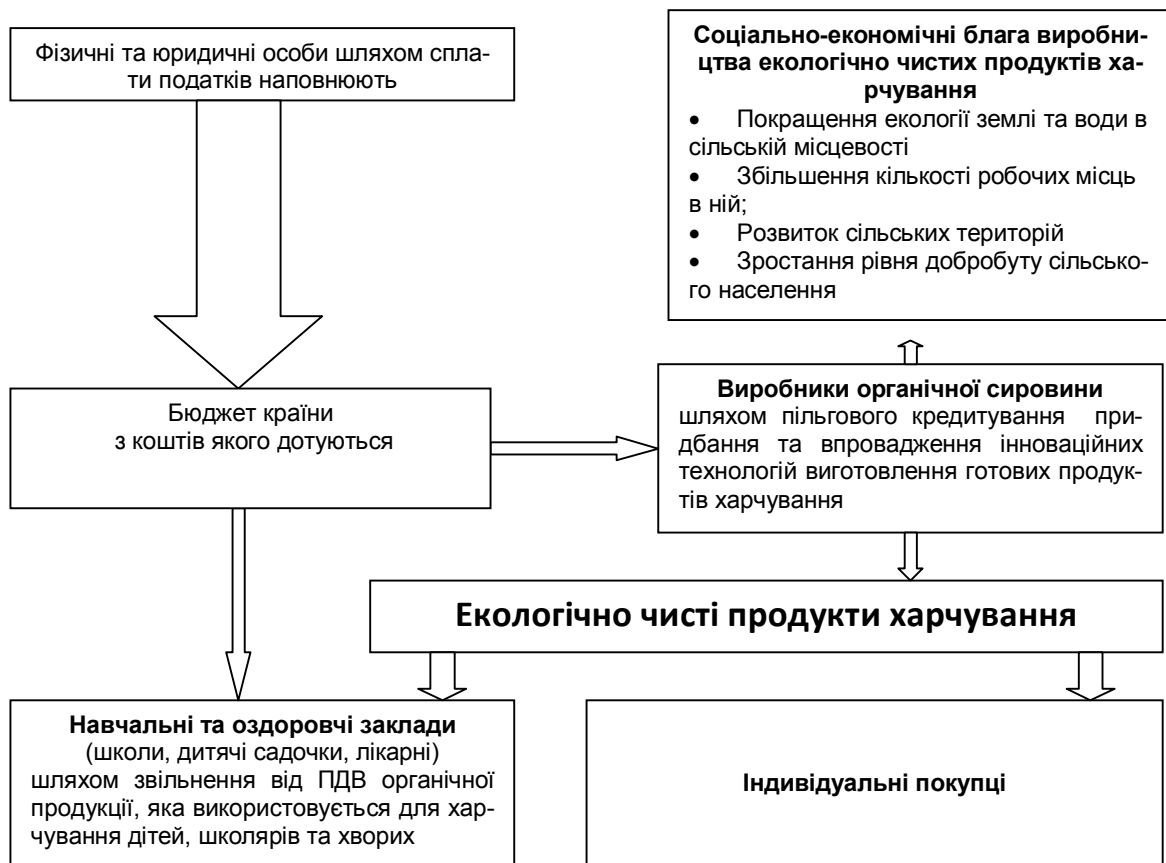

Рис. 2. Рекомендована до впровадження парадигма ринку органічних продуктів харчування.

Принципово відмінною особливістю пропонуваної моделі від існуючої є відсутність державного субсидування органічних виробників, яка виключає перерозподіл бюджетних коштів на користь заможних верств населення. Натомість

уряд звільняє від оподаткування на додану вартість ті органічні продукти харчування, які використовуються на харчування в навчальних та оздоровчих закладах. Закупівля продуктів харчування даними установами передбачає проведення тен-

деру, згідно з умовами якого вибір постачальника здійснюється за критерієм найвигоднішої пропозиції. Звільнення від ПДВ тих екологічно чистих продуктів, які закуплятимуть вищевказані організації, надасть можливість вітчизняним органічним сільськогосподарським виробникам представляти свою продукцію до участі в тендерах і одночасно забезпечить ефективність користування даною пільгою, оскільки виробникам не прийдеється робити чеки на відшкодування ПДВ. Світова практика оподаткування свідчить, що підвищені ставки ПДВ поглиблюють соціальну диференціацію суспільства, внаслідок чого більшість країн Західної Європи (крім Данії) запровадили знижені ставки ПДВ для соціально значущих товарів та послуг. Органічні продукти, які використовуються з метою харчування дітей та хворих, відносяться саме до таких, тому реалізація їх без ПДВ є не тільки соціально виправданою, а й представляє собою один зі шляхів підвищення конкурентоспроможності вітчизняного органічного виробництва.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити наступні висновки. З метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах посилення

інтеграційних процесів Україні слід змінити акценти в державній економічній політиці. Насамперед, потребує уточнення проект Стратегії модернізації економіки України до 2020 р., розроблений Міністерством економіки України [12], в якому необхідно врахувати позитивні тенденції розвитку ринку органічних продуктів харчування в світі та зростаючий потенціал їх виробництва в Україні. Стратегія розвитку вітчизняного ринку органічних продуктів харчування має базуватися на наступних засадах.

По-перше, максимального використання потребує виробничий потенціал аграрного сектору. В Україні зосереджено 20% сільськогосподарських угідь світу, частина яких, за результатами аналізу еколого-токсикологічного стану орних земель, проведеного фахівцями Інституту агрохімії і ґрунтознавства УААН, придатні для вирощування екологічно чистої продукції на рівні найсуворіших світових стандартів.

По-друге, як єдина конкурентоспроможна на світовому ринку галузь національної економіки, сільське господарство заслуговує на пріоритетну підтримку державою свого розвитку, який слід здійснювати шляхом впровадження органічних технологій за наступними напрямками (табл. 4).

Таблиця 4

Державна підтримка розвитку ринку органічних продуктів харчування в Україні

Напрямок	Інструменти реалізації	Виконавець	Очікуваний результат
Формування інтелектуального ресурсу органічного виробництва	Підготовка фахівців з органічних сільськогосподарських технологій та виробництва органічних продуктів харчування	Міністерства: аграрної політики та продовольства; освіти і науки, молоді та спорту Професійні об'єднання с/г виробників Дорадчі с/г служби	Зростання значення знань складової в сільськогосподарському виробництві Підвищення рівня вітчизняного інтелектуального капіталу
Впровадження циклу виробництва органічних продуктів харчування	Державне кредитування на пільгових умовах закупівлі с/г виробниками технологічних ліній з переробки с/г продукції та виготовлення готових продуктів харчування	Міністерство аграрної політики та продовольства Професійні об'єднання с/г виробників Дорадчі с/г служби	Збільшення частки доданої вартості вітчизняних с/г виробників в готових продуктах харчування Вирівнювання дисбалансу між виробництвом зернової та м'ясомолочної продукції
Формування внутрішнього попиту на продукти харчування вітчизняного виробництва	Проведення загальнонаціональної компанії з формування позитивного іміджу продуктів харчування українського виробництва	Міністерство аграрної політики та продовольства Професійні об'єднання с/г виробників Дорадчі с/г служби	Зростання конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектору Підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва
Створення умов для закупівель органічних продуктів харчування навчальними та оздоровчими закладами	Відміна ПДВ для органічних продуктів харчування вітчизняного виробництва, які закупляються державними навчальними, лікувальними та оздоровчими закладами	Міністерство аграрної політики та продовольства Професійні об'єднання с/г виробників Дорадчі с/г служби	Збільшення ємності внутрішнього ринку органічних продуктів харчування, що дозволить розвивати органічні технології с/г виробництва та зменшувати залежність України від імпорту м'ясо-молочної продукції, овочів та фруктів

По-третє, в умовах зростаючого засилля на полицях магазинів продуктів імпортного виробництва, з метою підтримки вітчизняного сільськогосподарського виробника на державному рівні слід формувати в українських споживачів позитивний імідж продуктів харчування вітчизняного виробництва.

По-четверте, однією з головних причин наявної економічної кризи і, відповідно, пріоритетним напрямом її подолання, є нерозвиненість внутрішнього ринку. Попит на продукцію сільсько-

го господарства є постійним та відносно нееластичним, а продукти харчування входять до групи соціально-необхідних товарів, головним функціональним призначенням яких є відтворення здатності людини до праці. Тому єдиним шляхом розвитку внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції є збільшення частки доданої вартості вітчизняних виробників у готових продуктах харчування. Реалізацію даного завдання робить можливим впровадження повного циклу виробництва готових продуктів харчування за місцем вирощування органічної сільськогосподарської сировини. Вирішення даного питання можливе за умови формування державного замовлення на розробку автоматизованих технологічних ліній,

які б відповідали вимогам безпечності, екологічності, економічності та іншим нормативам міжнародної системи управління якістю виробництва продуктів харчування ISO – 9000, і застосування яких дало б можливість вітчизняним аграріям випускати конкурентоспроможні за всіма параметрами органічні продукти харчування.

По-п'яте, формування внутрішнього ринку збуту екологічно чистих продуктів харчування за рахунок освоєння нетрадиційного сегменту навчальних та оздоровчих закладів, потенціал яких в Україні характеризується стійкою тенденцією зростання, сприятиме створенню сприятливих умов для розвитку інвестиційно-інноваційної діяльності в галузі органічного виробництва.

Література

1. Производство еды в Украине втрое превышает потребление [Електрон. ресурс] // Укragenконсалт. – Доступний з: <<http://www.ukragroconsult.com/ukragroconsult/novosti-temp/proizvodstvo-edy-v-ukraine-vtroe-prevyshaet-potreblenie>>
2. Осташко, Т. Екзогенні чинники розвитку внутрішнього агропродовольчого ринку [Текст] / Т. О. Осташко. – Економіка і прогнозування. – №4. – 2009. – С. 101-113. – ISSN 1605 – 7988.
3. Импорт овощей и фруктов в Украине сильно вырос [Електрон. ресурс] // BIZLIGANET – Доступний з: <<http://biz.liga.net/news/E1100483.html>>
4. Украинские сельхозпредприятия увеличили прибыль [Електрон. ресурс] / LB.UA Избранное для всех // Доступний з: <http://lb.ua/news/2011/03/30/90421_Ukrainskie_selhozprepriyatiya_uv.html>
5. Органік серед трендів 2011 року [Електронний ресурс] / Органічний продукт. БІОЛан Україна // Доступний з <<http://www.biolan.org.ua/uk/news/?newsid=101>>
6. Данилишина всталожило падение плодородия украинской земли [Електрон. ресурс] / Деньги.UA // Доступний з: <http://dengi.ua/news/79023_Danilishina_vstrevozhilo_padenie_plodorodiya_ukrainskoj_zemli_.html>
7. Відбулася робоча зустріч Департаменту маркетингу із Менеджером проекту «Екофіллан Україна» [Електрон. ресурс] // БІОЛан Україна. – Доступний з: <<http://www.biolan.org.ua/uk/press-about-us/news/?newsid=65>>
8. Органік в Україні [Електрон. ресурс] // Федерація органічного руху України. – Доступний з: <<http://www.organic.com.ua/ru/homepage/2010-01-26-13-42-29>>
9. Дані Держкомстату [Електрон. ресурс] / Доступний з: <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>
10. Куда уходят деньги из семейного бюджета? [Електрон. Ресурс] // Доступний з <<http://job.ukr.net/news/kuda-uhodjat-dengi-iz-semejnego-bjudzhet/>>
11. Шувар, Б. Формування цільового ринку органічної продукції в Україні [Текст] / Б. І. Шувар // Зб. наук.-техн. праць «Науковий вісник НЛТУ України» – 2009. – Вип. 19.12 – С. 82-85
12. Україна 2020: стратегія національної модернізації [Електрон. ресурс] / Офіційний сайт КМУ. – Доступний з: <http://civic.kmu.gov.ua/civic/control/uk/discussion/ov/proiect;jsessionid=4E39D1A3EAA8A7B6898D47A3DAFE8DDB?project_id=110049>

УДК 339.94

ФОРМУВАННЯ ПЛАНУ ДІЙ ОСНОВНИХ ЕКСПОРТЕРІВ МАШИНОБУДІВНОЇ ПРОДУКЦІЇ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ІНДЕКСУ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Слабоспицька О.Ю.

В статті запропоновано індекс державного регулювання діяльності підприємств відповідної галузі народного господарства. За допомогою дисперсійного аналізу оцінено вплив індексу на фінансові показники діяльності основних експортерів машинобудівної продукції України. Запропоновано стратегії їх подальшого розвитку на зовнішніх ринках

Постановка проблеми. Підприємство, яке виходить на зовнішній ринок зі своєю продукцією повинно враховувати всі позитивні, а, можливо, і негативні аспекти державного регулювання розвитку галузі, в якій здійснює свою діяльність підприємство. Оскільки, це один з основних показників, що впливає на умови та способи виходу підприємства на нові міжнародні ринки.

Розрахунок індексу державного регулювання діяльності промислових підприємств України дозволить оцінити зміни рівня ефективності дер-

жавного регулювання. Залежно від того, більше чи менше одиниці розрахований індекс, можна зробити висновок про розмір збільшення або зменшення ефективності державного регулювання в поточному періоді порівняно з базовим. Висновки, отримані на базі розрахунку даного індексу, будуть характеризувати зміни у результатах розвитку державної підтримки діяльності промислових підприємств та впливати на подальше формування зовнішньоекономічної стратегії підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розробки та планування стратегії ЗЕД українських підприємств приділено суттєву увагу в працях вітчизняних науковців, а саме Багрової І.В., Дідьківського М.І., Дроздової Г.М., Панченко Є. Г., Кредісова А.І., Циганкової Т. М. та інших. Проте проблема державної підтримки вітчизняних експортерів є досить актуальною і до кінця не вирішеною

Таким чином, **метою дослідження** є заведення інтегрального показника рівня державного регулювання діяльності підприємств, який виводить оцінку ефективності реалізації виробничого потенціалу на якісно новий рівень, що, у свою чергу, сприяє вдосконаленню діяльності вітчизняного суб'єкта ЗЕД.

Виклад основного матеріалу. Рівень впливу державного втручання в діяльність підприємства в поточному періоді нами пропонується оцінювати через індекс державного регулювання підприємств відповідної галузі народного

господарства, який буде залежати від рівня економічного регулювання в промисловості.

На рівень економічного регулювання діяльності підприємства справляють вплив: субсидії і поточні трансферти в промисловість (СПТ), видатки державного значення, спрямовані на дослідження і розробки (ДРДЗ), капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям) (КТ), обсяг заборгованості з компенсації податку на додану вартість (ЗКПДВ), коливання валютного курсу національної грошової одиниці (ВКНГО).

Даний перелік показників можна розширити в залежності від економічних умов і специфіки діяльності підприємства. Нами вибраний такий перелік на основі головних статей витрат бюджетних коштів Міністерством промисловості України в розрізі економічної класифікації видатків.

Таким чином, можна визначити індекс державного регулювання діяльності промислових підприємств за формулою:

$$I_{\text{ад}} = \sqrt[5]{\frac{\tilde{N}\tilde{O}_i}{\tilde{N}\tilde{O}_a} \times \frac{\tilde{A}\tilde{D}\tilde{A}\tilde{C}_i}{\tilde{A}\tilde{D}\tilde{A}\tilde{C}_a} \times \frac{\tilde{E}\tilde{O}_i}{\tilde{E}\tilde{O}_a} \times \frac{\tilde{A}\tilde{E}\tilde{I}\tilde{A}\tilde{I}_i}{\tilde{A}\tilde{E}\tilde{I}\tilde{A}\tilde{I}_a} \times \frac{\tilde{\zeta}\tilde{E}\tilde{I}\tilde{A}\tilde{A}_i}{\tilde{\zeta}\tilde{E}\tilde{I}\tilde{A}\tilde{A}_a}}, \quad (1)$$

де $I_{\text{др}}$ – індекс державного регулювання діяльності промислових підприємств.

Індекси «л» та «б» - відповідають показникам поточного та базового періодів. З врахуванням того, що зростання окремого показника в поточному періоді порівняно з базовим може справляти як позитивний ефект на рівень державного регулювання, так і негативний (наприклад, зростання обсягу заборгованості з компенсації ПДВ), відповідні показники будуть розташовуватися в чисельнику або знаменнику.

Знецінення валютного курсу національної грошової одиниці впливає позитивно на ефектив-

ність ЗЕД вітчизняних експортерів за рахунок можливості зменшення експортної ціни. Нами встановлена висока імпортозалежність українських виробників і таке знецінення негативно відобразиться на діяльності промислових підприємств України, тому в формулі (1) записано відношення валютного курсу в базовому періоді до поточного.

Визначимо індекс державного регулювання промислових підприємств України протягом 2007-2009 рр. Дані представимо в таблиці 1.

Таблиця 1
Розрахунок індексу державного регулювання діяльності промислових підприємств України в 2007-2009 рр.

Показник	РОКИ			
	2006	2007	2008	2009
Субсидії і поточні трансферти (СПТ), тис. грн.	21654,9	223921,9	123474,9	237903,8
Дослідження і розробки, видатки державного значення (ДРДЗ), тис. грн.	63122,7	117209,4	287284,8	114920,5
Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям) (КТ), тис. грн.	64778,8	52136,6	186795,2	63672,3
Обсяг заборгованості з компенсації податку на додану вартість (ЗКПДВ), млрд. грн.	1,926	8,0	12,79	21,84
Колівання валютного курсу національної грошової одиниці відносно 100 доларів США (ВКНГО)	505,00	505,00	526,72	779,12
Індекс державного регулювання діяльності промислових підприємств ($I_{\text{др}}$)	*	1,29	1,23	0,63

Джерело: розраховано автором на основі Звітів про витрачання бюджетних коштів у розрізі економічної класифікації видатків за 2006-2009 роки по Міністерству промислової політики України, даних Державної податкової адміністрації України та Національного банку України

З таблиці 1 видно: в 2009 році індекс державного регулювання діяльності склав 0,63, а це означає, що держава майже вдвічі скоротила підтримку промислових підприємств і це не могло не відобразитись на фінансових результатах діяль-

ності виробничих об'єднань і, як наслідок, на їх зовнішньоекономічній діяльності.

Економічні результати діяльності головних експортерів продукції машинобудування України за останні роки свідчать про зниження технологі-

чних темпів розвитку підприємств, про скорочення обсягів випуску наукомісткої, високотехнологічної продукції, про погіршення економічних результатів 2009 року в порівнянні з попередніми роками.

Коефіцієнт фінансової залежності експортоорієнтованих машинобудівних підприємств України (табл. 2) свідчить, що активи більшості підприємств сформовані в основному за рахунок власних коштів. Лише у окремих підприємствах присутня перевага позикових коштів, що з одного боку характеризує гнучкість цих підприємств, їх-

ню здатність знаходити кредити і повертати їх, про довіру до них в діловому світі, а з іншого – залежність від позикових коштів (що при економічній кризі є досить ризикованим і може призвести до банкрутства підприємства).

Одним з основних індикаторів фінансової стійкості підприємства є коефіцієнт фінансового ризику. Для більшості досліджуваних підприємств (табл. 2) даний показник збільшився в 2009 році порівняно з 2007 роком. Іншими словами збільшився ризик вкладання капіталу в діяльність даних підприємств.

Таблиця 2

Результати діяльності основних експортоорієнтованих машинобудівних підприємств України в 2007-2009 рр.

Експортоорієнтовані машинобудівні підприємства України	Коефіцієнт фінансової залежності			Коефіцієнт фінансового ризику		
	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2007 рік	2008 рік	2009 рік
ВАТ «Електромашинобудівний завод «Фірма СЕЛМА»	1,15	1,09	1,09	0,098	0,07	0,08
ВАТ «Дніпроважмаш»	1,77	2,23	1,81	0,77	1,23	0,81
ЗАТ «Артемівський машинобудівний завод «Вістек»	3,41	6,69	*	2,41	5,10	*
ВАТ «Ясинуватський машинобудівний завод»	1,40	1,69	*	0,40	0,69	*
ВАТ «Старокраматорський машинобудівний завод»	3,57	3,88	6,59	2,57	2,88	5,59
ВАТ «Азовмаш»	1,31	1,41	1,35	0,30	0,40	0,35
ВАТ «Азовзагальмаш»	10,1	17,12	7,96	9,09	20,12	10,96
ВАТ «Вібросепаратор»	1,47	1,70	1,65	0,46	0,69	0,65
ВАТ фірма «Беверс»	1,21	1,19	1,06	0,21	0,19	0,06
ВАТ «Мотор Січ»	1,62	1,96	1,65	0,62	0,95	0,65
ЗАТ «Запорізький завод важкого кранобудування»	10,42	14,44	*	9,36	15,37	*
ВАТ «Бердянські жниварки»	1,31	1,44	1,34	0,30	0,43	0,33
ЗАТ «Івеко - Мотор Січ»	1,03	0,10	*	0,03	0,04	*
ВАТ «Конструкторське бюро «Бердянськсільмаш»	2,40	2,73	2,36	1,37	1,73	1,36
ВАТ «Холдингова компанія «Луганськтепловоз»	4,39	5,25	29,59	3,33	4,17	30,06
Група «НОРД»	1,85	2,19	2,08	0,85	1,19	1,08
ВАТ «Стахановський вагонобудівний завод»	5,45	3,90	3,43	4,44	2,90	2,43
ВАТ «Тепловозоремонтний завод»	2,45	1,86	1,97	1,45	0,86	0,97
ВАТ «Зовнішньоторговельна фірма «КрАЗ»	32,5	20,25	15,79	31,54	18,93	14,68
ВАТ «Сумське МНВО ім. М.В.Фрунзе»	2,24	4,44	3,38	1,24	3,43	2,38
ВАТ «Нафтопромаш»	1,54	2,26	3,35	0,53	1,26	2,35
ВАТ «Турбоатом»	1,28	1,43	1,39	0,28	0,41	0,39
ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	35,77	7,42	4,71	34,7	8,39	5,70
* - інформація відсутня						

Джерело: розраховано автором з використанням даних www.smida.gov.ua

Для перевірки впливу індексу державного регулювання діяльності промислових підприємств (якісного фактора) на фінансові показники, розраховані нами в таблиці 2, проведемо дисперсійний аналіз.

Маємо вихідні дані наведені в таблиці 2: $I = 23$ групи спостережень (23 машинобудівних підприємств); обсяг вибірки $n = 65$.

Знаходимо суми квадратів відхилень, необхідних для дисперсійного аналізу:

- суму квадратів відхилень всередині груп S_R^2 (остаточна варіація);

- суму квадратів відхилень між групами S_A^2 (варіація, обумовлена якісним фактором);
- суму квадратів відхилень від загальної середньої S^2 (повна варіація).

В таблиці 3 представимо результати дисперсійного аналізу впливу індексу державного регулювання діяльності промислових підприємств.

Таблиця 3

Результати дисперсійного аналізу показників діяльності експортоорієнтованих машинобудівних підприємств України в 2007-2009 рр.

Показник	Компонента варіації	Сума квадратів	Число ступенів свободи	Середній квадрат
Коефіцієнт фінансової залежності	Між підприємствами	$S_A^2 = 2225,201985$	22	101,1455
	Всередині підприємств	$S_R^2 = 1233,926172$	42	29,3792
	Повна	$S^2 = 3448,979$	64	53,8903
Коефіцієнт фінансового ризику	Між підприємствами	$S_A^2 = 2470,728842$	22	112,3059
	Всередині підприємств	$S_R^2 = 1243,480936$	42	29,6069
	Повна	$S^2 = 3704,103$	64	57,8766

Джерело: розраховано автором за даними річних звітів 23 експортоорієнтованих машинобудівних підприємств України

З таблиці 3 знайдемо розрахункове F відношення (критерій Фішера) для кожного з показників за формулою:

$$F = \frac{S_A^2 / I - 1}{S_R^2 / n - I} \quad (2)$$

Для показника «коефіцієнт фінансової залежності»:

$$F = \frac{101,1455}{29,3792} = 3,4428.$$

Порівняємо розрахункове значення F з табличним значенням. Так як $F = 3,4428 > 1,96 = F_{0,05}(22, 42)$, то гіпотеза про вплив індексу державного регулювання діяльності промислових підприємств на показник «коефіцієнт фінансової залежності» приймається (з ймовірністю 95%).

Для показника «коефіцієнт фінансового ризику»:

$$F = \frac{112,3059}{29,6069} = 3,7932.$$

Порівняємо розрахункове значення F з табличним значенням. Так як $F = 3,7932 > 1,96 = F_{0,05}(22, 42)$, то гіпотеза про вплив індексу державного регулювання діяльності промислових підприємств на показник «коефіцієнт фінансового ризику» приймається (з ймовірністю 95%).

Знайдемо коефіцієнти кореляції між індексом державного регулювання діяльності промислових підприємств та зазначеними коефіцієнтами.

Результати розрахунку середньоарифметичного коефіцієнту кореляції між індексом державного регулювання діяльності промислових підприємств та коефіцієнтами фінансового ризику й фінансової залежності експортоорієнтованих машинобудівних підприємств $((r_1 + r_2)/2)$ дозволяють розподілити досліджувані підприємства за ступенем впливу індексу:

- з високим ступенем впливу (значення коефіцієнту (-1; -0,6) та (0,6; 1);
- з середнім ступенем впливу (значення коефіцієнту (-0,6; -0,3) та (0,3; 0,6);
- з низьким ступенем впливу (значення коефіцієнту (-0,3; 0,3).

Результати розподілу підприємств на вищезазначені групи представимо в таблиці 4.

Проведений розподіл (табл. 4) показав, що в 2007-2009 роках негативні умови діяльності з боку держави були створені для підприємств, які спеціалізуються на експорті машинних гвинтових виробів, машин і обладнання для добувної промисловості, машин для металургії, металевих конструкцій, залізничних і трамвайних локомотивів, нафтопромислового та бурового устаткування, сільськогосподарської техніки та обладнання для післязбиральної обробки, парових та газових

турбін, обладнання для гідроелектростанцій та іншого енергетичного обладнання.

Позитивного ефекту досягла діяльність з боку держави в плані створення умов для експорту металорізальних верстатів, важких вантажних автомобілів та автомобілів спеціального призна-

чення, сільськогосподарських тракторів різних модифікацій, авіаційних двигунів, промислових установок; різноманітних металевих виробів, виготовлення та продаж запасних частин для тепловозів.

Таблиця 4

Розподіл експортоорієнтованих машинобудівних підприємств на групи в залежності від ступеня впливу державного регулювання діяльності промислових підприємств на фінансові результати їх діяльності

Ступінь впливу	Ефект	Підприємства	Середнє значення коефіцієнту кореляції
Високий	Позитивний	ВАТ фірма «Беверс»	0,7822
		ВАТ «Стахановський вагонобудівний завод»	
		ВАТ «Зовнішньоторговельна фірма «КрАЗ»	
		ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе»	
	Негативний	ЗАТ «Артемівський машинобудівний завод «Вістек»	-0,9909
		ВАТ «Ясинуватський машинобудівний завод»	
		ВАТ «Старокраматорський машинобудівний завод»	
		ЗАТ «Запорізький завод важкого кранобудування»	
		ВАТ «Холдингова компанія «Луганськтепловоз»	
		ВАТ «Нафтопромаш»	
Середній	Позитивний	ВАТ «Електромашинобудівний завод «Фірма СЕЛМА»	0,4099
		ВАТ «Дніпроважмаш»	
		ВАТ «Азовзагальмаш»	
		ВАТ «Мотор Січ»	
		ВАТ «Конструкторське бюро «Бердянськсільмаш»	
		ВАТ «Тепловозремонтний завод»	
	Негативний	ВАТ «Вібросепаратор»	-0,4000
		ВАТ «Турбоатом»	
		ВАТ «Бердянські жнивварки»	
		ЗАТ «Івеко - Мотор Січ»	
Низький	Позитивний	ВАТ «Сумське МНВО ім. М.В.Фрунзе»	0,1086
		ВАТ «Азовмаш»	
	Негативний	Група «НОРД»	-0,1362

Джерело: складено автором на основі власних розрахунків

Розподіл машинобудівних підприємств за ступенем впливу індексу державного регулювання на їх фінансові результати, на наш погляд, дасть можливість побудувати ефективний план дій даних підприємств на зовнішньому ринку в залежності від їх належності до окремих груп.

Висновки та пропозиції. Так, підприємствам з високим ступенем впливу державного регулювання слід використати в своїй зовнішньоекономічній діяльності стратегії спорідненої та неспорідненої диверсифікації, які забезпечать своєчасну переорієнтацію капіталу в нові види діяльності, мінімальні збитки та загальну диверсифікацію виробництва. До таких підприємств, як свідчать результати дослідження відносяться ВАТ фірма «Беверс», ВАТ «Стахановський вагонобудівний завод», ВАТ «Зовнішньоторговельна фірма «КрАЗ», ВАТ «Харківський тракторний завод ім. С. Орджонікідзе», ЗАТ «Артемівський машинобудівний завод «Вістек», ВАТ «Ясинуватський машинобудівний завод», ВАТ «Старокраматорський машинобудівний завод», ЗАТ «Запорізький завод важкого кранобудування», ВАТ «Холдингова компанія «Луганськтепловоз», ВАТ «Нафтопромаш».

Основними напрямками стратегії даних підприємств на зовнішніх ринках повинні стати:

1. Збільшення частки промислових підприємств в загальному портфелі замовника.
2. Розширення географії продажу.
3. Освоєння виробництва високорентабельних видів продукції.
4. Збільшення частки та обсягів реалізації модернізаційних програм.
5. Розширення спектру пропонованих модернізаційних рішень
6. Впровадження жорсткої цінової політики по відношенню до постачальників матеріальних ресурсів.
7. Створення сервісних центрів, складального виробництва в іноземних країнах.
8. Активна рекламно-виставкова діяльність в пріоритетних країнах.
9. Пошук альтернативних постачальників комплектуючих.
10. Можлива реструктуризація підприємства і скорочення виробничих площ та виробничої земельної ділянки.

Для підприємств з середнім рівнем впливу державного регулювання (ВАТ «Електромашино-

будівний завод «Фірма СЕЛМА», ВАТ «Дніпроважмаш», ВАТ «Азовзагальмаш», ВАТ «Мотор Січ», ВАТ «Конструкторське бюро «Бердянськсільмаш», ВАТ «Тепловозоремонтний завод», ВАТ «Вібросепаратор», ВАТ «Турбоатом») в своїй зовнішньоекономічній діяльності слід застосовувати стратегії асортиментного розширення та спорідненої диверсифікації, які дозволять підприємствам вийти на критичний обсяг продажу, забезпечити середню норму прибутковості ЗЕД та розвинути нові напрями діяльності.

Основними напрямками стратегії даних підприємств на зовнішніх ринках повинні стати:

1. Поліпшення сервісного обслуговування та реклами.
2. Розробка і виготовлення нових видів продукції.
3. Підвищення конкурентоспроможності раніше освоєних виробів підвищеного попиту.
4. Збереження і розширення ринків збуту.
5. Запровадження анкетування споживачів з метою врахування всіх вимог покупців.
6. Ефективне використання наявних у підприємства ресурсів.
7. Зменшення витрат на виробництво продукції.
8. Удосконалення технології виготовлення випуску продукції з метою підвищення її якості для задоволення потреб споживача.
9. Запровадження заходів щодо удосконалення системи збуту продукції.
10. Удосконалення маркетингової діяльності шляхом розширення клієнтської бази підприємства.

Для підприємств з низьким рівнем впливу державного регулювання (ВАТ «Бердянські жниварки», ЗАТ «Івеко - Мотор Січ», ВАТ «Сумське МНВО ім. М.В.Фрунзе», ВАТ «Азовмаш», Група «НОРД») в своїй зовнішньоекономічній діяльності слід застосовувати стратегії інтенсифікації та раціоналізації бізнесу, а також асортиментного розширення, які дозволять забезпечити високі темпи розвитку ЗЕД та її беззбитковість.

Основними напрямками стратегії даних підприємств на зовнішніх ринках повинні стати:

1. Орієнтація на збільшення обсягів виробництва і на нарощування випуску нових видів продукції.

2. Забезпечення підприємств матеріальними ресурсами відповідно до встановлених планів виробництва продукції і за цінами, що забезпечують зниження собівартості продукції, що випускається.

3. Формування постійного платоспроможного попиту.

4. Підтримка технічних потужностей підприємства в робочому стані.

5. Освоєння непрофільних видів продукції й замовлень в осінньо-зимовий період з метою розширення номенклатури продукції.

6. Підвищення ефективності роботи каналів збуту підприємства.

7. Формування необхідного обсягу портфеля замовлень для виконання планових показників по реалізації продукції й забезпеченню стабільної роботи підприємства.

8. Проведення маркетингових досліджень в області можливостей випуску альтернативної продукції на виробничих потужностях підприємства.

9. Формування дилерської мережі в області продажів.

10. Супровід і гарантійне обслуговування продукції, прямі контакти зі споживачами, вивчення й використання досвіду партнерів і конкурентів.

При формуванні зовнішньоекономічної стратегії позитивно на діяльність машинобудівних підприємств можуть вплинути наступні суттєві фактори: реальна підтримка вітчизняного товаровиробника державою, зниження податкового тиску та запровадження системи пільг, зняття гостроти питання інженерних кадрів. Одночасно підприємства повинні застрахувати себе від можливих фінансово-економічних криз, інфляції, неплатоспроможності контрагентів, втрати ринків збуту, нестабільності цінової політики на ринку енергоносіїв та інше.

Запровадження даних стратегій росту до відповідних аналізованих підприємств буде сприяти поглибленню та розширенню зовнішньоекономічних зв'язків, поліпшенню координації зусиль, конкретизації позицій підприємства на зовнішньому ринку. Таке планування обумовлює питання визначення напрямків та цілей співробітництва на зовнішньому ринку, вибір партнера, узгодження номенклатури та обсягу взаємних коопераційних поставок.

Література

1. База даних українських експортерів [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України: державна підтримка українського експорту // Режим доступу до матер.: <http://www.ukrexport.gov.ua>
2. ДПАУ дає прогноз заборгованості з відшкодування ПДВ [Електронний ресурс] / Інформаційне агентство УНІАН // Режим доступу до матер.: www.unian.net
3. Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
4. Зовнішня торгівля України товарами та послугами в січні-червні 2009 року [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України: державна підтримка українського експорту // Режим доступу до матер.: www.ukrexport.gov.ua

5. Інформація щодо зобов'язань України, взятих у процесі вступу до СОТ [Електронний ресурс] / Міністерство економіки України: державна підтримка українського експорту // Режим доступу до матер.: www.ukrexport.gov.ua

6. Річна регулярна інформація [Електронний ресурс] / Система розкриття інформації на фондовому ринку України // Режим доступу: <http://www.smida.gov.ua/>

7. Ranking the Countries [Електронний ресурс] / Heritage Foundation // Режим доступу до матер.: <http://www.heritage.org>

8. www.sta.gov.ua (Державна податкова адміністрація України)

УДК: 658+334.7

ОПТИМІЗАЦІЯ ЕКСПОРТНИХ ВИТРАТ ЯК РЕЗУЛЬТАТ МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ РИНКУ

Бричко А.М.

В статті обґрунтовані результати моделювання експортних витрат підприємств. Оптимізація експортних витрат представлена як одна із складових адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до конкуренції або сукупність форм та методів виживання підприємств в ринковому середовищі.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Послідовне використання методів дослідження операцій та їх реалізація за допомогою сучасної техніки дозволяє подолати суб'єктивізм, виключити так звані вольові рішення, засновані не на строгому і точному обліку об'єктивних обставин, а на випадкових емоціях і особистій зацікавленості керівників різних рівнів, які до того ж не можуть узгодити прийняття своїх рішень. В сучасних умовах розвитку економіки підприємство як відкрита система функціонування може вижити в нестабільному конкурентному середовищі лише за умови управління за принципом саморегульованих механізмів, що саморозвиваються. Існує дуже багато різних видів економіко-математичних моделей оцінки, що потребують вдосконалення, бо висвітлюють лише певну частину процесу управління, незважаючи на взаємозв'язок з іншими складовими цього ж процесу на підприємстві. Вивчення моделювання процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку є дуже актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методичні та практичні питання, пов'язані з вивченням моделювання процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку висвітлено в роботах зарубіжних та вітчизняних вчених, зокрема, в працях: В. Амбросова [1, с. 67-73], В.М. Гейця [2, с. 84; 3, с. 104-115], С. Кваші [4, с. 4-7], Т.С. Клебанової [5, с. 170-180], С. А. Кравченко [6, с. 245-398], П.Т. Саблука [7, с. 3-22], В. П. Стасюка [8, с. 17-189], О.Л. Тоцької [9, с. 48-71], А.В.Бернарда [10, с. 67-119; 11, с. 105-123] та інші. Вченими-економістами досліджувались процеси моделювання в економіці, реалізація різних видів моделей в трансформаційній економіці, моделі адаптивного управління підприємством, питання розвитку підприємництва в умовах євроінтеграційних процесів, регіональні особливості розвитку агропромислового виробництва; структурна адаптація економіки до змін умов торгівлі тощо. Моделю-

вання процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку належною мірою не відпрацьовані.

Виділення невирішеної раніше частини загальної проблеми. В умовах макрофінансової нестабільності спричиненої світовою кризою, задля розробки адекватного економічного механізму функціонування необхідно враховувати існуючі факторні взаємозв'язки між інструментами грошово-кредитної політики і показниками ділової активності та економічного розвитку України та світового ринку. З огляду на експортну орієнтованість сільського господарства України та важливість підтримки стабільного курсу гривні щодо іноземних валют, особливу увагу слід звернути на оптимізацію експортних витрат як складову моделювання процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку. Оптимізація експортних витрат як складова моделювання процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку висвітлена недостатньо інтегративно та цілісно.

Постановка завдання. Метою написання даної статті є обґрунтування шляхів оптимізації експортних витрат як результату моделювання процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку. Досягненню мети сприяли *структурно-функціональний метод* – при дослідженні адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю як структурно виділеної цілісної системи аграрних відносин, у якій кожний елемент має своє функціональне призначення; *метод порівняльного аналізу* – при виявленні економічної ефективності підприємств та при оцінюванні фінансового стану підприємств; *монографічний метод* – при всебічному й глибокому вивченні процесів моделювання, при вивченні передового досвіду.

Виклад основного дослідження з певним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Отримання підприємством неоднорідності у функціонуванні, виявлення динамічних

характеристик, а також використання інструментальних змінних для контролю над здійсненням експорту є одним із результатів здійснення підприємством експортної діяльності. Модель оптимізації експортних витрат визначається з урахуванням результатів дослідження вченого А.В.Бернарда [10, с. 67-119; 11, с. 105-123]. Вибір підприємства щодо здійснення експортної діяльності призводить до більш низьких граничних витрат виробництва. Тільки найбільш продуктивні підприємства зможуть вигідно використовувати для себе здійснення експортної діяльності, оскільки збільшення доходів призведе до скорочення граничних витрат і збільшить рівень продуктив-

ності підприємства. Для підприємств, які можуть займатися інноваційною діяльністю більш вигідно експортувати, вони мають більш низькі граничні витрати виробництва і можуть встановити нижчий рівень цін, який буде збільшувати загальний обсяг продажів більш пропорційно, оскільки попит буде більш еластичним. Використання в дослідженні засобів моделювання дає змогу дати точну оцінку ситуації в системі прийняття управлінських рішень в розв'язку процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку. Встановлено, що функція оптимізації експортних витрат відображає наступний зв'язок показників:

$$F(x) = \underbrace{\left(\frac{1}{k} \cdot \pi(\beta_i) - \omega \right)}_{\xi(\beta_i)} + \underbrace{\left(\delta_\varepsilon^{1-kd} \cdot \lambda_\varepsilon \cdot (\tau_\varepsilon \cdot \psi)^{kd-1} \cdot \frac{1}{kd} \cdot \varphi^{1-kd} \cdot \beta_i^{kd-1} - \omega_\varepsilon \right)}_{\xi_\varepsilon(\beta_i)} \quad (1)$$

де: $F(x)$ – функція оптимізації експортних витрат, що прямує до максимізації $F(x) \rightarrow \max$; $\xi(\beta_i)$ – прибуток підприємства від функціонування на внутрішньому ринку, тис.грн.; $\xi_\varepsilon(\beta_i)$ – прибуток підприємства від реалізації експорту, тис. грн.

(Інформаційне джерело – власні дослідження)

Одержання прибутку від експорту є метою функціонування підприємства при виході на зовнішній ринок, причому даний прибуток повинний бути більше можливого прибутку при реалізації товару на внутрішньому ринку, інакше витрати на організацію експортних операцій є недоцільними і

неефективними. Необхідною умовою для успішного проведення експортних операцій є оцінка їхньої ефективності з метою встановлення найбільш оптимальної структури експорту і прийняття обґрунтованих рішень в області управління.

Таблиця 1

Результати моделювання функції оптимізації експортних витрат

№ п/п	Підприємства	$\xi(\beta_i)$	$\xi_\varepsilon(\beta_i)$	F(x)	Рівень адаптації до умов ринку*	Рейтинг-ове місце підприємства
1	ЗАТ "Сумський комбікормовий завод"	111,68	106986,28	107097	нижче середнього	6
2	ЗАТ "Сад"	1552,00		1552	низький	11
3	ЗАТ "Мир"	2536,30		2536	низький	10
4	СЗАТ „Україна"	1200,84		1200	низький	12
5	ВАТ "Сумський завод продтоварів"	15886,8	5358774,62	5374661	вище середнього	4
6	ВАТ „Конотопський хлібокомбінат"	10704,6	3042706,92	3053411	середній	5
7	ВАТ „Конотопм ясо"	27589	192426754	192454343	високий	2
8	ВАТ „Шосткинський міськомбінат"	207628,8	2180748154	2180955782	високий	1
9	ДП "Сумиспирт"	2810,62	38556391,66	38559202	високий	3
10	СВК "Нове життя"	252,41		252	низький	16
11	ПСП „Надія"	412,80		412	низький	15
12	ФГ "Мрія-СК"	22,50		22	низький	17
13	СФГ „Урожай"	7604,28		7604	низький	7
14	ТОВ "АФ Родючість"	682,84		682	низький	14
15	ТОВ "Хлібороб"	3840,50		3840	низький	8
16	ТОВ „Арго"	3175,00		3175	низький	9
17	ТОВ "АФ ЛАН"	241,00		241	низький	13

(Інформаційне джерело – власні дослідження)

* - рівень адаптації експортних відносин

Проведені розрахунки дозволили виділити рейтингові місця в середовищі функціонування для кожного з підприємств у відповідності до рівня адаптації експортних відносин до умов ринку. В табл. 2 представлена нормативна шкала визначення рейтингового місця підприємства АПК в середовищі функціонування згідно з рівнем адаптації експортних відносин до умов ринку, що виявлені при здійсненні моделювання функції оптимізації експортних витрат.

Прибуток тих підприємств, що займаються експортною діяльністю (ЗАТ “Сумський комбікормовий завод”, ВАТ “Сумський завод продтоварів”,

ДП “Сумиспирт”, ВАТ „Конотопський хлібокомбінат”, ВАТ „Конотопм’ясо”, ВАТ „Шосткинський міськмолкомбінат”) має тенденцію до максимізації. ВАТ “Сумський завод продтоварів”, ДП “Сумиспирт”, ВАТ „Конотопм’ясо”, ВАТ „Шосткинський міськмолкомбінат” мають високий рівень адаптації експортних відносин до ринкових умов та рівень вище середнього, ВАТ „Конотопський хлібокомбінат” має середній рівень адаптації експортних відносин до ринкових умов та ЗАТ “Сумський комбікормовий завод” рівень нижче середнього.

Таблиця 2

Нормативна шкала визначення рейтингового місця підприємства згідно з рівнем оптимізації експортних відносин, що виявлені при здійсненні моделювання експортних відносин емпіричним шляхом

Підприємства	Рівень адаптації експортних відносин підприємств до умов ринку				
	Високий (від 5 000 001 тис. грн.)	Вище середнього (від 3 500 000 до 5 000 000 тис. грн.)	Середній (від 1 000 001 до 3 500 000 тис. грн.)	Нижче середнього (до 1 000 000 тис. грн.)	Низький (не здійснює ЗЕД)
ВАТ „Шосткинський міськмолкомбінат”	1				
ВАТ „Конотопм’ясо”	2				
ДП “Сумиспирт”	3				
ВАТ “Сумський завод продтоварів”		4			
ВАТ „Конотопський хлібокомбінат”			5		
ЗАТ “Сумський комбікормовий завод”				6	
ЗАТ “Сад”					7
ЗАТ “Мир”					8
СЗАТ „Україна”					9
СВК “Нове життя”					10
ФГ “Мрія-СК”					11
ТОВ “АФ Родючість”					12
СФГ „Урожай”					13
ПСП „Надія”					14
ТОВ “Хлібороб”					15
ТОВ „Арго”					16
ТОВ “АФ ЛАН”					17
	Рейтингове місце підприємства				

(Інформаційне джерело – власні дослідження)

Прибуток підприємств, що не займаються зовнішньоекономічною діяльністю не є високим та і рівень адаптації експортних відносин до ринкових умов низьким (ЗАТ “Сад”, ЗАТ “Мир”, СЗАТ „Україна”, СВК “Нове життя”, ФГ “Мрія-СК”, ТОВ “АФ Родючість”, СФГ „Урожай”, ПСП „Надія”, ТОВ “Хлібороб”, ТОВ „Арго”, ТОВ “АФ ЛАН”). В результаті функція оптимізації експортних витрат прямує до максимуму, якщо підприємство займається зовнішньоекономічною діяльністю та немало важливу роль відіграють і держави, в яких здійснюється експорт та умови, що існують на зарубіжних ринках. Ті підприємства, що можуть оптимізувати свої експортні витрати, мають можливість та інші умови адаптувати зовнішньоекономічну діяльність підприємств до умов ринку.

Був розроблений та реалізований комплекс заходів для підприємств з високим, вище серед-

нього, середнім та нижче середнього рівнями адаптації експортних відносин до ринкових умов щодо поліпшення ефективності експортних операцій. Основні з них для високого рівня адаптації та рівня вище середнього, тобто для ВАТ “Сумський завод продтоварів”, ДП “Сумиспирт”, ВАТ „Конотопм’ясо”, ВАТ „Шосткинський міськмолкомбінат”: підвищення кваліфікації персоналу, що приймає участь в організації експортних операцій, шляхом регулярного проведення навчання й атестацій, а також шляхом стимулювання і мотивація персоналу; використання найбільш вигідної для експортера форми розрахунків; застосування базисних умов постачання, що мінімізують витрати експортера на транспортування товару; використання ефективних систем контролю якості з метою недопущення відмови покупця від товару чи зниження ціни; проведення гнучкої цінової по-

літики, тому що при експорті товарів підприємство змушене орієнтуватися не тільки на свої витрати виробництва, але і на світові ціни та інше. Для підприємств з середнім рівнем адаптації експортних відносин до ринкових умов ВАТ „Конотопський хлібокомбінат” та ЗАТ “Сумський комбикормовий завод”, що займає рівень нижче середнього крім заходів, що були розроблені для адаптації вищого рівня підприємства (з метою утримання цього рівня адаптації до ринкових умов) також застосовували наступні заходи: підвищен-

ня конкурентноздатності товарів, вироблених на підприємствах і запланованих на експорт, тому що конкуренція на світовому ринку більш тверда і споживачі пред'являють до товарів більш високі вимоги; вибір найбільш ефективної форми організації відділу, що здійснює експортні операції; розробка і реалізація комплексу маркетингу при експорті кожного виду продукції і при виході на новий ринок; зменшення витрат виробництва з метою зменшення собівартості товару; недопущення простроченої дебіторської заборгованості

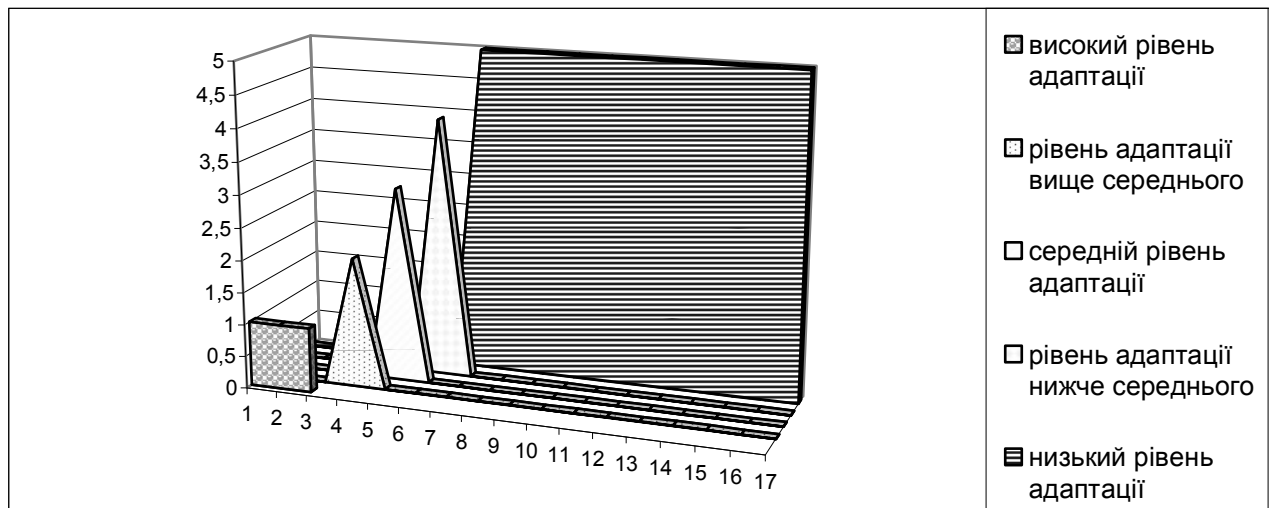

Рис.1. Рівень адаптації експортних відносин підприємств АПК до умов ринку за рейтингом до реалізації шляхів вдосконалення

(Інформаційне джерело – власні дослідження)

Умовні позначення: 1-3 - ВАТ „Шосткинський миськомкомбінат”, ВАТ „Конотопм’ясо”, ДП „Сумиспирт”4 - ВАТ “Сумський завод продтоварів”, 5 - ВАТ „Конотопський хлібокомбінат”, 6 - ЗАТ “Сумський комбикормовий завод”, 7-17 - ЗАТ “Сад”, ЗАТ “Мир”, СЗАТ „Україна”, СВК “Нове життя”, ФГ “Мрія-СК”, ПСП „Надія”, СФГ „Урожай”, ТОВ “АФ Родючість”, ТОВ “Хлібороб”, ТОВ „Арго”, ТОВ “АФ ЛАН”.

Для підприємств з низьким рівнем адаптації експортних відносин (ЗАТ “Сад”, ЗАТ “Мир”, СЗАТ „Україна”, СВК “Нове життя”, ФГ “Мрія-СК”, ТОВ “АФ Родючість”, СФГ „Урожай”, ПСП „Надія”, ТОВ “Хлібороб”, ТОВ „Арго”, ТОВ “АФ ЛАН”) були розроблені та застосовані наступні заходи: здійснення планування функціонування на підприємстві; проведення збору та систематизації необхідної інформації для прийняття управлінських рішень; періодичний аналіз господарської діяльності підприємства з метою підвищення продуктивності праці шляхом удосконалення технологій, технологічного процесу виробництва продукції, раціоналізованості організаційної структури, штатного розпису, системи управління, створення ефективною системи стимулювання працівників, підвищення кваліфікованості персоналу на всіх рівнях; організація грамотного виконання справ на робочих місцях; здійснення відповідних маркетингових досліджень для формування конкурентноздатних пропозицій з метою стимулювання підвищення

обсягів закупівель та приваблення нових клієнтів; встановлення жорсткої фінансової дисципліни, коли рішення приймає лише одна особа керівного складу; проведення переговорів з підприємствами для виходу з кризового стану в ринкових умовах фінансової нестабільності тощо. Необхідне виведення підприємства на вищий рівень функціонування на внутрішньому ринку, поступовий перехід на торгівлю з підприємствами зовнішнього ринку та підтримання свого рівня адаптації заходами, що запропоновані для середнього та вищого рівнів.

Після проведення заходів покращення адаптації підприємств та зовнішньоекономічної діяльності до ринкових умов результати моделювання можна відобразити на рис. 2. На момент проведення дослідження лише 23,5 % підприємств АПК Сумської області були з адаптованим управлінням зовнішньоекономічної діяльності до ринкових умов.

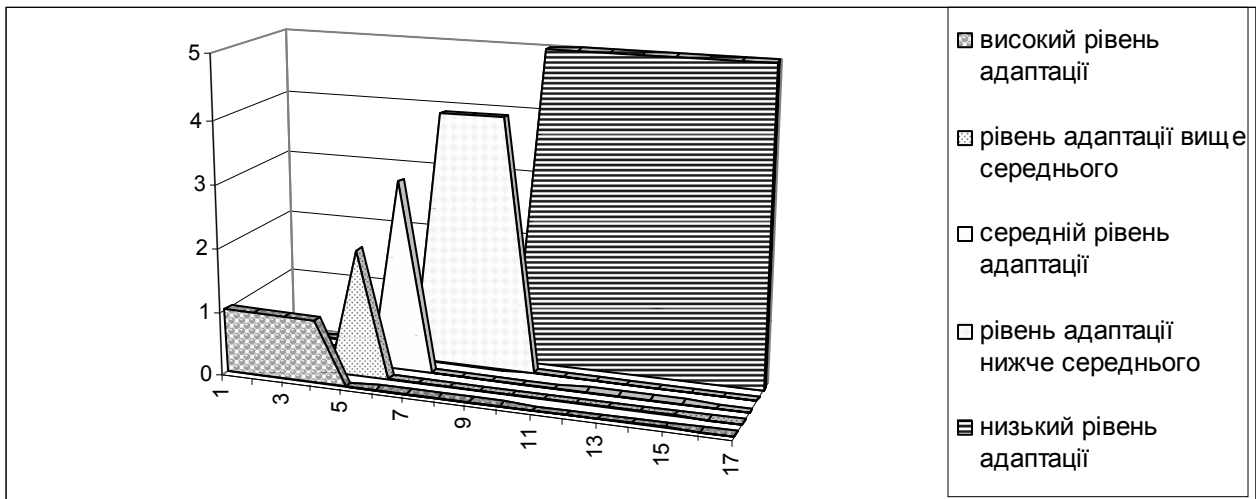

Рис. 2. Рівень адаптації експортних відносин підприємств АПК до умов ринку за рейтингом після реалізації шляхів вдосконалення

(Інформаційне джерело – власні дослідження)

Умовні позначення: 1-4 - ВАТ „Шосткинський міськмолкомбінат”, ВАТ „Конотопм’ясо”, ДП „Сумиспирт”, ВАТ „Сумський завод продтоварів”, 5 - ВАТ „Конотопський хлібокомбінат”, 6 - ЗАТ „Сумський комбикормовий завод”, 7-9 - СФГ „Урожай”, ТОВ „Хлібороб”, ТОВ „Арго”, 10-17 - ЗАТ „Сад”, ЗАТ „Мир”, СЗАТ „Україна”, СВК „Нове життя”, ФГ „Мрія-СК”, ПСП „Надія”, ТОВ „АФ Родючість”, ТОВ „АФ ЛАН”.

Модель оптимізації експортних витрат підприємств до умов ринку здійснена на прикладі підприємств агропромислового комплексу Сумської області в період 2007-2010 р.р. Модель можна застосовувати до підприємств будь-якої організаційно-правової форми, а результати моделювання можуть бути використані в ієрархії рівня адаптації підприємств до умов ринку. В аналізі підприємств оцінювали ефективність виробничого процесу, розглядали, коректували механізми досягнення цілей на підприємстві, аналізували організаційну структуру підприємства, рівень використання техніки та технологій, оцінювали систему зовнішньоекономічної діяльності, рівень інтеграції підприємств, також аналізували мету функціонування підприємств, стан, розвиток виробництва та інше. Розроблена модель дієва та досить результативна, відрізняється комплексністю, системністю та універсальністю, застосовується до підприємств з будь-якою формою господарювання, відповідає усім теоретико-методологічним позиціям та концептуальним основам наукових досліджень процесів адаптації підприємств в Україні. Стратегії забезпечення оптимального рівня експортних витрат орієнтовані на вирішення проблем управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств та розвитку економічного механізму їх функціонування. Все це зроблено за допомогою методів динаміки, функції оптимізації витрат, з відповідними програмним забезпеченням економічного стану підприємства, що дає змогу визначити рівень розвитку підприємства та рівень його адаптації до умов ринку; методів опитування та проведеного аналізу господарської діяльності підприємств. Проблеми політичної, соціально-економічної ситуації в країні, фінансова нестабільність, зтяжна та подвійна криза, ріст інфляції та цін негативно вплинули на розвиток агропромислового комплексу України та Сумської області. Фінансовий стан підприємств погіршився, зменшились кредитоздатність та ресурсозабезпеченість, підвищились затрати на виробництво продукції, що вплинуло на підвищення собівартості та інше. Підприємства з добрим та задовільним станом справ та середнім рівнем адаптації втратили свої позиції та опустились до низького рівня. Кількість неадаптованих підприємств агропромислового комплексу Сумської області в 2009 р. перевищило 73,24 %.[6, с. 296-376].

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, в зв’язку з вищесказаним можна зробити наступні висновки. 1. Доведено, що за допомогою функції оптимізації експортних витрат підприємства можуть збільшити свої прибутки та змінити умови адаптації зовнішньоекономічної діяльності підприємства до ринкових умов нестабільності. 2. Встановлено, що реалізація моделювання на прикладі конкретних підприємств дозволяє внести корективи в розвиток процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства як сукупності форм та методів виживання агропромислових підприємств та підвищити рівень їх адаптації в умовах ринку в Україні.

Перспективи подальших наукових досліджень пов’язані з розробкою та вдосконаленням моделі процесів адаптації управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємств до умов ринку.

Література

1. Амбросов В. Эффективность использования факторов расширенного воспроизводства в аграрном секторе / В.Амбросов // Экономика Украины. – 2009. -№. – С. 67-73.

2. Геєць В.М. Розгортання фінансово-економічної кризи в Україні у 2009 році: негативні наслідки та засоби їх пом'якшення: науково-аналітична доповідь / [за ред. акад. НАН України В.М. Гейця]. – К., 2009. – С. 84.
 3. Геєць В.М. Середньострокове прогнозування розвитку економіки України на період до 2010 року / В.М. Геєць // Економіка і прогнозування. – 2007. -№. – С. 104-115.
 4. Кваша С. Вплив світової фінансової кризи на розвиток аграрного сектору вітчизняної економіки / С. Кваша // Харчова і переробна промисловість. - Київ, 2009. - N 4/5. - С. 4–7.
 5. Клебанова Т.С. Математические модели трансформационной экономики: уч. пособ. / [Т.С. Клебанова, Е.В. Раевнева, К.А. Стрижиченко, Л.С. Гурьянова, Н.А. Дубровина]. - Х. : ИД «ИНЖЭК», 2004. – С. 35-98.
 6. Кравченко С.А. Адаптация экономического механизма функционирования сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка: Моногр. / С.А. Кравченко. – К: ННЦ ИАЭ, 2008. – С. 25-400.
 7. Саблук П.Т., Коваленко Ю.С. Обґрунтування та проект концепції адаптації управління аграрним підприємством до ринкових умов. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – С. 3-22 .
 8. Стасюк В.П. Модели адаптивного управления предприятием: Моногр. / В.П. Стасюк. – Донецк: Юго-Восток, 2003. – С. 17–189.
 9. Тоцька О.Л. Економіко-математичне моделювання випуску продукції в харчовій промисловості України: Моногр. / О.Л. Тоцька. – Луцьк: РВВ “Вежа” Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2009. – С. 48-71.
 10. Bernard A. B., & Wagner J. Export entry and exit by German firms. // Weltwirtschaftliches Archive Review of World Economics. – 2001.- № 137(1). – P. 105-123.
 11. Bernard A. B., Eaton J., Jensen B. J., & Kortum S. Plants and productivity in international trade. // American Economic Review. – 2003. - № 93(4). – P. 1268-1290.
 12. Bernard A. B., & Jensen J. B. Exporters, jobs, and wages in US manufacturing: 1976-1987. // Brooking Papers on Economic Activity: Microeconomics. – 1995. – P. 67-119.
- УДК 658+339.137.2

ОСОБЛИВОСТІ ЦІНОУТВОРЕННЯ У ПЕРІОД АДАПТАЦІЇ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ ГЛОБАЛЬНОЇ СВІТОВОЇ КРИЗИ

Бескорса О. А.

У статті визначено основні особливості ціноутворення сільськогосподарських підприємств в період адаптації до умов кризи. Проаналізовано тенденції зміни цін на основні види продукції. Досліджено вплив державної політики на ціноутворення.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. На сьогодні, в період активного пошуку підприємствами шляхів та способів подолання негативних наслідків світової фінансово-економічної кризи, відновлення докризового положення на ринку та забезпечення нових сталих конкурентних переваг у найближчому майбутньому, особливої актуальності набуває питання вибору ефективної стратегії ціноутворення як одного із факторів забезпечення конкурентних переваг як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Відсутність сучасних теоретико-методологічних розробок щодо вирішення проблем ціноутворення сільськогосподарських підприємств у період їх адаптації до умов глобальної світової кризи зумовлює необхідність і актуальність системного дослідження даної проблеми. Зважаючи на той факт, що ефективно та своєчасне вирішення проблем оптимізації ціноутворення сільськогосподарських підприємств має сприяти підвищенню конкурентоспроможності підприємств та галузі, забезпеченню продовольчої безпеки держави, оздоровленню економіки України, пошук шляхів розв'язання існуючих у цій сфері проблем вважаємо актуальним, нагальним та таким, що вимагає досконального дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Значний вклад у дослідження особливостей ціноутворення зробили такі відомі вчені, як: В. Амбросов [1, С. 73–79], Ю. Билык [2, С. 13–165], В. Бойко [3, С.

25–28], Д. Гладких [4, С. 47–52], С. Демьяненко [5, С. 66–72], В. Кириленко [7, С. 56–62], Б. Пасхавер [6, С. 78–87], Ю. Полтавський [8, С. 5–151], А. Шпичак [9, С. 13–121], М. Янків [9, С. 5-448] та ін. У роботах дослідників розкрито сутність категорії «ціна», її розуміння різними економічними школами; сутність ціноутворення як економічної категорії, основні методи ціноутворення, найбільш значимі переваги та недоліки найпоширеніших методів ціноутворення; запропоновано декілька видів класифікації методів ціноутворення; встановлено сутність поняття ціноутворення сільськогосподарських підприємств, особливості процесу виробництва продукції та ціноутворення на неї на сільськогосподарських підприємствах, визначено та обґрунтовано найбільш ефективні методики ціноутворення в сільському господарстві. Широко вивчалось питання еластичності попиту на продукцію за її ціною, особливості визначення еластичності на сільськогосподарських підприємствах. Вивчено особливості ціноутворення розвинених країн світу, переваги та недоліки застосування в українській практиці іноземного досвіду ціноутворення, історичні типи ціноутворення, передумови та соціально-економічні наслідки використання тих чи інших методів ціноутворення. Проаналізовано сутність та етапи розвитку світової фінансово-економічної кризи, наслідки глобальної кризи для сільськогосподарських підприємств, запропоновано шляхи забезпечення виживання аграрних підприємств від негативних наслідків кризових явищ, запропоновано методи структурних змін в економіці з метою мі-

німізації негативного впливу кризових явищ на економіку країни в подальшому.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Ціллю написання статті є обґрунтування та розкриття особливостей ціноутворення сільськогосподарських підприємств в період адаптації до умов глобальної фінансово-економічної кризи. Досягненню цілі сприяло використання *загальнонаукових методів*: емпіричних (порівняння, спостереження); теоретичних (аналіз та синтез).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. В процесі досліджень встановлено, що ціноутворення відображає процес розробки та встановлення певного рівня цін на продукцію, що виготовляється підприємством на основі дослідження та врахування попиту, пропозиції та вартості. Зважаючи на те, що «...теоретична модель рівноважних цін на практиці доповнюється багатьма додатковими факторами, зокрема, впливом державної політики монетарного і безпосередньо цінового регулювання; але навіть в умовах багатофакторного формування цінової ситуації збитковість залишається ознакою неконкурентності, а її усунення – забезпеченням конкурентоспроможності» [6, с. 12], близько 14% сільськогосподарських підприємств України є неконкурентоспроможними, тобто нездатними ефективно конкурувати навіть на внутрішньому ринку (за даними Держкомстату станом на кінець липня 2010 року 13,9 % сільськогосподарських підприємств були збитковими). Одним з основних факторів забезпечення прибутковості діяльності підприємства є ціна, яка, в свою чергу, є результативним показником різнонаправленої дії великої кількості факторів, що зумовлює важливість та необхідність окремого розгляду та детального вивчення кожного з них. Правильний вибір стратегії ціноутворення та встановлення ціни здатні, в залежності від цілей та стратегії підприємства, забезпечити виживання, збільшення темпів росту та розвитку, зростання частки ринку, збільшення обсягів продажу товару та ін.

Для зручності встановлення сутності, максимально ефективного використання всіх переваг та врахування недоліків кожного з методів ціноутворення, їх варто розділити на групи: 1) витратні методи ціноутворення, засновані на розрахунку ціни продукції методом додавання до її собівартості певної наперед визначеної суми винагороди (методи повних витрат, прямих затрат, граничних витрат, врахування рентабельності інвестицій, аналізу беззбитковості, надбавки до ціни); 2) ринкові методи ціноутворення передбачають, що ціна на продукцію визначається ринковими законами в процесі взаємодії попиту та пропозиції, виділяють: методи ціноутворення, орієнтовані на споживача (методи, засновані на цінності товару у сприйнятті його споживачем, тобто на визначенні економічного ефекту, отри-

муваного споживачем в процесі використання товару: визначення максимально прийнятної ціни та розрахунку економічної цінності товару); методи ціноутворення, орієнтовані на рівень попиту, що склалися на ринку на певний момент часу (метод аналізу граничних доходів та витрат використовується на недосконалих або недостатньо розвинених ринках із високою еластичністю попиту за ціною; метод аналізу максимумів збитків та прибутків використовується у випадку, коли основною ціллю підприємства є максимізація прибутків); методи ціноутворення з орієнтацією на конкуренцію передбачають встановлення ціни, орієнтованої на загальноринковий рівень та з урахуванням сили диференціації продукції даного підприємства та продукції інших виробників – прямих та потенційних конкурентів (методи слідування за ринковими цінами, слідування за цінами підприємства-лідера, ціноутворення на основі так званих «звичних» цін та «престижних» цін); 3) параметричні методи ціноутворення базуються на встановленні кількісних взаємозв'язків між ціною товару та його основними споживчими властивостями (метод питомих показників, регресійного аналізу, баловий метод, агрегатний метод).

Ціноутворення у сільському господарстві має ряд особливостей, пов'язаних із специфікою галузі; порівняно довгим строком виробничого процесу; складним фінансово-економічним положенням галузі, що ускладнює застосування ефективних стратегій ціноутворення, змушуючи менеджмент підприємства концентруватися на виживанні; сезонністю виробництва; тим, що ціна часто встановлюється у відповідності до середньоринкової з характерними частими коливаннями замість побудови обґрунтованої стратегії ціноутворення з незначним поточним її коригуванням. Перешкодою для побудови таких цінових стратегій є нестабільність на вітчизняному та світовому ринку ресурсів та готової продукції сільськогосподарського виробництва, що значно ускладнює або навіть унеможлиблює довгострокове прогнозування та планування; недостатністю інформації щодо учасників ринку, ґрунтовних аналітичних оглядів ситуації та перспектив розвитку галузі; недостатністю та незбалансованістю державної політики у сфері підтримки розвитку аграрних підприємств та регулювання цін на продукцію; недостатністю висококваліфікованих фахівців у галузі, спричинена низьким рівнем розвитку села, недостатнім рівнем розвитку інфраструктури сільських територій.

Продемонстрована на рисунку динаміка зміни цін на основні види сільськогосподарської продукції за останні 10 років наочно ілюструє той факт, що зростання цін реалізації продукції сільгоспвиробниками відбувалося темпами, значно нижчими за темпи росту цін на продукцію інших галузей. Виключенням є галузь тваринництва, зростання цін на продукцію прискореними темпами було зумовлене недостатнім рівнем розвит-

ку галузі, необхідністю вкладання значних фінансових ресурсів у забезпечення її функціонування. Високі споживчі ціни на продукцію сільськогосподарського виробництва були зумовлені, в основному, великою кількістю каналів розподілу, їх не-

раціональністю та нерозвиненістю, недосконалістю логістичних схем та слабким розвитком інфраструктури оптового ринку сільськогосподарської продукції.

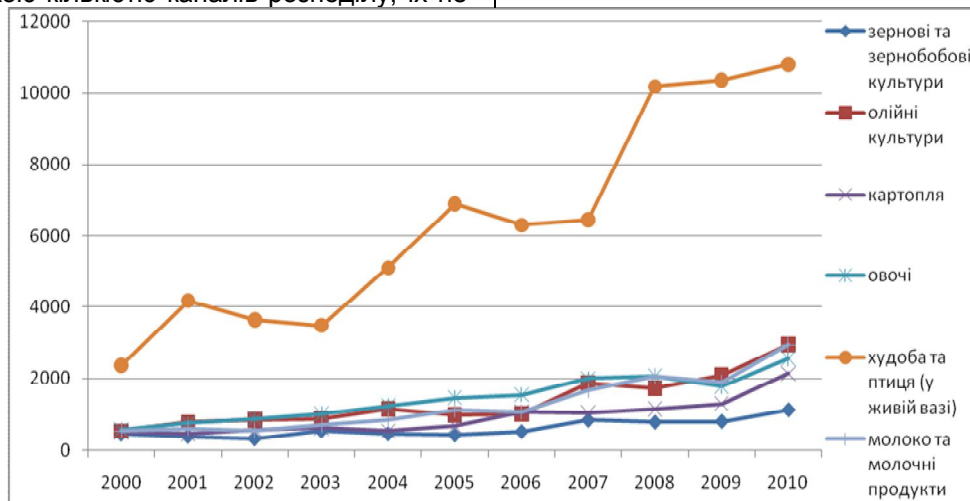

Рис 1. Ціни на основні види сільськогосподарської продукції у 2000 – 2010 роках (Інформаційне джерело – статистичні дані Держкомстату станом на 01.03.2011 р.)

Можна констатувати існування в економіці цінового диспаритету на сільськогосподарську та промислову продукцію. Під ціновим диспаритетом прийнято розуміти порушення рівноважного співвідношення ціни на різні товари, що не відповідає дійсному співвідношенню затрат праці. За оцінками фахівців, диспаритет цін виник та почав активно розвиватися у 1990 році, після чого спостерігається суттєве розширення «ножиць» цін, не на користь сільського господарства. Одним із найяскравіших прикладів диспаритету є галузі виробництва та переробки молока, при чому на першу припадає 70 % витрат та лише близько 45% роздрібною ціни, тобто більшу частину прибутку отримують молокопереробні підприємства. Частково причиною цього явища є той факт, що перед базовими галузями економіки, починаючи з 90-х років ХХ сторіччя відкрилися широкі перспективи виходу на міжнародні ринки, що сприяло зростанню ціни на їх продукцію, а відтак, використання сільськогосподарськими підприємствами їх продукції (за цінами, близькими до світових) автоматично погіршувало і до того складне фінансове становище, адже підвищення цін на продукцію АПК було неможливим через низьку платоспроможність споживачів та низьку еластичність попиту за ціною. Також поглибленню цінового диспаритету сприяє недосконалість каналів розподілу, в процесі руху якими ціна продукції значно зростає, при чому підприємство-виробник не отримує частки додаткової винагороди.

Зважаючи на наведені вище особливості та проблеми аграрної сфери виробництва, а також на світовий досвід розвитку АПК, можна констатувати доцільність та необхідність державної підтримки сільгоспвиробників, розвитку галузі в цілому та пріоритетних її напрямів зокрема. У

таблиці наведено основні показники державного фінансування розвитку АПК у 2010 році.

За наведеними даними, загальна сума допомоги всім підприємствам становила 3,6 млрд. грн., що, зважаючи на складну фінансово-економічну ситуацію в галузі, вважаємо недостатнім. За деякими статтями спостерігається недофінансування, тобто сума фактично отриманих сільськогосподарськими підприємствами коштів значно нижча за запланований рівень: за основними програмами підтримки АПК – на 43,3 млн. грн., за статтею часткового відшкодування вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та виробництва комбікормів – на 27 млн. грн., на селекцію у галузі тваринництва – на 16,3 млн. грн.

Крім того, не вважаємо раціональним розподіл фінансування: перспективні шляхи розвитку сільськогосподарського виробництва, підтримка яких здатна сприяти забезпеченню сталих конкурентних переваг, такі як: селекція в тваринництві та птахівництві, заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин, селекція в рослинництві, формування національних сортових рослинних ресурсів отримали 63,7 млн. грн., 1 млн. грн., 40 млн. грн. та 1 млн. грн. відповідно (що становить 1,76%, 0,03%, 1,1% та 0,03% від загальної кількості асигнувань). Дана ситуація є свідченням недостатньої уваги до питань розвитку та вдосконалення ресурсного та наукового підґрунтя розвитку сільськогосподарських підприємств. Агроформування, які проводять дослідницьку роботу самостійно, фінансуючи її за власні кошти, неминуче змушені збільшувати ціну на продукцію, втрачаючи конкурентні переваги у порівнянні з іноземними підприємствами, лєвова частка досліджень яких фінансується за рахунок

Дані про підтримку розвитку підприємств АПК за рахунок загального фонду державного бюджету України у 2010 році

Найменування видатків за програмною класифікацією	Затверджено на 2010 рік	Фактично профінансовано станом на 31.12.10
Фактично виділено, всього	3 623 340,9	3 623 293,0
в тому числі розподілено:		
на підтримку розвитку підприємств агропромислового комплексу	285 660,9	285 660,9
Фактично перераховано, всього	3 623 340,9	3 574 848,3
в т. ч. на підтримку розвитку підприємств АПК, всього	285 660,9	241 986,0
з них за основними програмами підтримки	170 000,0	126 741,8
З програм підтримки розвитку підприємств АПК, в тому числі:		
Часткове відшкодування суб'єктам господарювання вартості будівництва та реконструкції тваринницьких ферм і комплексів та підприємств з виробництва комбікормів	50 000,0	23 000,0
Агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення	1 000,0	1 000,0
Селекція в тваринництві та птахівництві на підприємствах агропромислового комплексу	80 000,0	63 741,8
Заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами с/г рослин	1 000,0	1 000,0
Селекція в рослинництві	40 000,0	40 000,0
Протиепізоотичні заходи та участь у Міжнародному епізоотичному бюро	112 660,9	112 244,1
Формування національних сортових рослинних ресурсів	1 000,0	1 000,0
Державний комітет рибного господарства України	168 861,6	168 601,1
Керівництво та управління у сфері рибного господарства	7 185,1	7 184,3
Організація діяльності органів робоохорони та рибовідтворювальних комплексів	115 474,7	115 215,0
Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за державними цільовими програмами і державним замовленням у сфері рибного господарства	3 736,5	3 736,5
Підготовка кадрів для сфери рибного господарства вищими навчальними закладами I і II рівнів акредит.	23 056,1	23 056,1
Підготовка кадрів для сфери рибного господарства вищими навчальними закладами III і IV рівнів акредитації	19 409,2	19 409,2
Невідправлені асигнування, всього		48 444,7
в тому числі на підтримку розвитку підприємств агропромислового комплексу		43 674,9

(Інформаційне джерело - Довідка про фінансування видатків по Мінагрополітики за рахунок коштів загального фонду державного бюджету за програмами підтримки розвитку підприємств АПК згідно з помісячним розписом асигнувань Державного бюджету України на 2010 рік)

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, в процесі дослідження встановлено, що особливостями ціноутворення сільськогосподарських підприємств в умовах адаптації до світової фінансової кризи є: складність застосування ефективних стратегій ціноутворення, нестабільність на вітчизняному та світовому ринку ресурсів та готової продукції сільськогосподарського виробництва, складність довгострокового прогнозування та планування; недостатність інформації щодо учасників ринку, ґрунтовних аналітичних оглядів ситуації та перспектив розвитку галузі, недостатність та незбалансованість дер-

жавної політики у сфері підтримки розвитку аграрних підприємств та регулювання цін на продукцію, недостатність висококваліфікованих фахівців у галузі, спричинена низьким рівнем розвитку села, недостатнім рівнем розвитку інфраструктури сільських територій та ін. Основні методи ціноутворення доцільно розділити на: витратні, ринкові, параметричні.

Перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямку пов'язані з розробкою шляхів оптимізації ціноутворення сільськогосподарських підприємств в період адаптації до умов глобальної економічної кризи.

Література

1. Амбросов В., Онегина В. Экспорт зерновых и ценовые тенденции / В. Амбросов // Экономика Украины. – 2005. – № 1. – С. 73–79.
2. Білік Ю.Д. Ціноутворення в умовах формування ринкових відносин в АПК : [монографія] / Ю.Д. Білік. – К.: Урожай, 2000. – 168 с.
3. Бойко В.І. Проблеми хлібного поля: аналітичний огляд / В.І. Бойко // Економіка АПК. – 2002. – № 12. – С. 25–28.
4. Гладких Д. Государственное регулирование экономики при помощи ценообразующих факторов / Д. Гладких // Экономика Украины. – 2001. – № 1. – С. 47–52.

5. Демьяненко С., Немченко Г. Ликвидность цены зерновых – предпосылка для формирования аграрного фьючерсного рынка Украины / С. Демьяненко, Г. Немченко // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 66–72.
6. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного сектора економіки України на внутрішньому та зовнішньому ринках: [наукова доповідь] / [Трегобчук В.М., Пасхавер Б.И., Бородіна О.М., Ганначенко С.П., Дідковська Л.І.]; за ред. В.М. Трегобчука, Б.И. Пасхавера. – К. : Інститут економіки та прогнозування НАНУ, 2007. – 259 с.
7. Кириленко В., Кириленко Л. Теории цены и современное ценообразование в Украине / В. Кириленко, Л. Кириленко // Экономика Украины. – 2002. – № 8. – С. 56–62.
8. Полтавський Ю.А. Ціновий механізм АПК: [монографія] / Ю.А. Полтавський. – Харків: ХНАУ. – 2005. – 154 с.
9. Шпичак О.М., Ніколаєва З.П., Пазій І.П. Елітне насіння зернових культур і оптимальний ціновий механізм: [монографія] / О.М.Шпичак, З.П. Ніколаєва, І.П. Пазій. – К.: ІАЕ УААН, 2000. – С. 13–121.
10. Янків М.Д. Організаційно-економічні механізми розвитку і функціонування АПК України: [монографія] / М.Д. Янків. – Львів: Коопосвіта, 2000. – 448 с.

РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

УДК 658.114.589

НОВОВВЕДЕННЯ ТА ІННОВАЦІЇ В СИСТЕМІ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Васенко В.К.

Розкриваються теоретико-методологічні проблеми застосування інновацій для забезпечення ефективного управління інноваційним розвитком економіки України. Висвітлено науково обґрунтовані підходи до розв'язання проблем розвитку теорії та практики застосування ресурсу знання в інноваційних процесах. Внесені пропозиції щодо практичної реалізації невідкладних завдань інноваційного підприємництва.

Вступ. Умови ринкового господарювання та процеси реформування економіки в Україні свідчать, що в численних програмах соціально-економічних перетворень до останнього часу не виправдано мало місця відводилося питанням використання інновацій як засобу економічного зростання. У практичному загальнодоступному розумінні інновації – це результати наукових досліджень та розробок, спроможні поліпшити технічні, економічні, споживчі характеристики наявної продукції, процесів, послуг або стати основою нових.

Тобто інновації в поєднанні з професійним менеджментом у сучасній світовій економіці стають основою поліпшення конкурентоспроможності продукції, засобів і механізмів управління технологічними, економічними, соціальними процесами.

Проведений нами аналіз літературних джерел щодо інноваційного розвитку економіки, що ця тема у наукових дослідженнях є надзвичайно актуальною і багато зарубіжних і вітчизняних економістів присвятили їй свої праці. Зокрема, Й. Шумпетер [9], В. А. Дем'янін [4], І.Н. Карпунь, М.С. Хом'як [5], В.В. Стадник, М.А. Йохна [7], Л.І. Федулова [8,] та інші.

Однак, за межами розгляду залишаються питання стосовно сучасної найбільш ефективної моделі інноваційного розвитку стосовно економічних реалій України. Актуальність цієї проблематики підсилюється за умов намагання України стати на шлях інноваційного розвитку своєї економіки і зайняти провідне місце серед інноваційних держав-лідерів. Цим підтверджується зв'язок авторського доробку із важливими науковими та практичними завданнями й невирішеними проблемами, котрим присвячується означена стаття.

Постановка завдання. Основною метою статті є пошук оптимальних шляхів інноваційного розвитку економіки України. Для досягнення поставленої мети вирішуються такі завдання:

- розкрити теоретико-методологічні проблеми застосування інновацій для забезпечення інноваційного розвитку економіки України;

- виокремити науково обґрунтовані підходи до розв'язання проблем розвитку теорії та практики застосування ресурсу знання в інноваційних процесах;

- внести пропозиції щодо практичної реалізації невідкладних завдань інноваційного підприємства.

Результати досліджень. Проведені нами дослідження показують, що у промислово розвинутих країнах світу, за різними оцінками експертів, від 75 до 100% приросту промислового виробництва забезпечується за рахунок інновацій.

У свою чергу, нововведення практика сприймає як прогресивну новацію, задіяну в динаміці, нову для організаційної системи, яка приймає та використовує його. У широкому розумінні слова інновація та нововведення, по суті, в деякій мірі ідентичні – це комплексний процес створення, поширення й використання нового, що сприяє розвитку й підвищенню ефективності роботи підприємств. Водночас нововведення – це не лише продукт діяльності, а й процес (впровадження), а новація – це об'єкт інноваційної діяльності, те, що потрібно впровадити і використовувати.

Держави-лідери уже давно зрозуміли, що провідною ланкою забезпечення конкурентоспроможності національних економік була й залишається інноваційна складова. Тому не випадково в цих країнах в останні три десятиліття йде інтенсивний пошук і активне впровадження в життя нових організаційних форм інноваційної діяльності – технопарків, технополісів, інноваційних бізнес-інкубаторів та інноваційних структур інших типів.

Сьогодні у світовому господарстві нараховується більше 2000 інноваційних структур і найбільше їх створено у країні з наймогутнішою економікою – США, табл.1.

Таким чином табл. 1 ще раз підтверджує нашу гіпотезу, що лідерство в економічному розвитку провідними країнами ринкової економіки досягнуто завдяки тісній взаємодії науки і виробництва і реалізації в життя тріади «наука-виробництво-споживання».

Технопарк, інкубатор бізнесу – це те середовище в якому визрівають, народжуються і передаються у виробництво наукоємні технології, де як дерева в парку, «зростають» інноваційні підприємці, становляться на «крило» наукоємні фірми.

У світовому господарстві в основному функціонують три моделі (проекти) технопарків – американська (наукові парки), японська (технополіси) та європейська (змішана модель, зорієнто-

вана на поєднання як американської так і японської. Її яскравим прикладом є наукові парки Франції, зокрема найкрупніший із них «Софія-Антиполіс».

Таблиця 1

Кількість технопарків, технополісів та їх структур у провідних країнах світу, станом на 01.2010 року.

Назва країни	Всього технопаркових структур	У тому числі		
		Технопарки	Бізнес-інкубатори	Технополіси
1. США	880	280	580	20
2. Англія	207	77	130	x
3. Франція	231	71	110	50
4. ФРН	210	65	115	30
5. Голландія	95	45	50	x
6. Фінляндія	54	24	30	x
7. Японія	95	20	45	30
8. Китай	310	130	180	x

На території наукових парків у всіх країнах світу сьогодні розміщено 11115 інноваційних компаній, з них 4746 — американських. Керівництво й організація роботи парків здійснюється або спеціальними комітетами з представників фірм і університету, або залученням організацій, які спеціалізуються у сфері управління науковими дослідженнями.

Головною ознакою постіндустріального суспільства є поява специфічних суспільних утворень і відносин, джерелами конкурентної переваги у яких стають принципово нові розробки та наслідки творчої діяльності, в тому числі у сфері науки, виробництва, технологій, інформатики, електронної техніки, тобто інновації.

За даними Держкомстату, станом на січень 2005 року (року, що передував періоду помаранчового помутніння в країні, в результаті якого інноваційна діяльність різко скоротилася) кількість підприємств, що здійснювали інновації, становила 9,8% (від загальної кількості підприємств) [6, с.88].

Для порівняння: в Японії цей показник сягає 70–80%, у країнах ЄС – 50–70%. Крім цього в цій країні упродовж 2005 року понад три чверті інноваційно активних підприємств (771 підприємство) створювали та впроваджували нову проду-

кцію або значно її удосконалювали, 44,7% (452) – нові виробничі процеси, 25,2 (255) – нові засоби механізації й автоматизації виробництва, 6,5% (66) придбали нові технології. За цей період упроваджено у виробництво 2508 інноваційних видів продукції, з них машин, устаткування апаратів, приладів – 459 найменувань [5, с.79].

Дані Держкомстату засвідчують, що інноваційну діяльність вітчизняних підприємств стримують: брак фінансування (на це вказали 86% респондентів), великі витрати (40%), брак коштів у замовника (40%), високі кредитні ставки (39%), недосконалість законодавства (32%), труднощі з сировиною і матеріалами (29%), високий економічний ризик (24%), недостатній попит на продукцію (15%), брак інформації про ринки збуту (11%) [6].

Не отримали необхідної державної фінансової підтримки через брак бюджетних коштів і жорстоку фіскальну політику держави і 16 технопарків України, створених відповідно до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» [1].

У табл. 2 показана динаміка за 2000-2009 роки розвитку технопарків України (реалізація інноваційних проектів та надання державою податкових пільг).

Таблиця 2

Реалізація інноваційних проектів та податкові пільги технопарків.

Показники	Роки порівняння								
	2000-2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2000-2009
Проекти технопарку									
- прийняті,	89	11	8	0	0	2	6	4	120
- у т.ч. виконувалися	81	55	53	51	31	13	11	13	X
Реалізовано продукції									
усього, млн.грн.,	795	1284	1787	2273	2280	2557	851	342	12169
у т.ч. на експорт	157	143	294	367	350	311	99	0,07	1722,1
Нараховано податків і мита, усього, млн. грн.	129	219	289	183	265	231	69	30	1415
у т.ч. перераховано до бюджету, млн. грн.,	44	91	116	149	230	209	66	27	932
- податкові пільги	85	128	173	34	35	22	3	3	483
Бюджетне фінансуван. млн. грн.	0	0	0	0	0	24	27	1,4	52,4

Як засвідчує табл. 2 з 2000 по 2004 рік технопарками України приймалися до виконання ін-

новаційні проекти, після помаранчевої революції – 2005, 2006, 2007 роки цей процес через відсут-

ність державної фінансової підтримки припинився, і розпочав поступово відновлюватися лише з 2008 року. Сума податкових пільг, наданих державою технопаркам упала з 173 млн. грн. у 2004 році до 3 у 2008 і 2009 роках або більше ніж у 50 разів, що означає практично припинення будь-якого фінансування.

Разом з тим Урядовими документами в Україні проголошено курс на розвиток інноваційної економіки, що підтверджено відповідними Законами України (зокрема «Про інноваційну діяльність» [2], «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» [3] та іншими), указами Президента і постановами уряду. У рамках виконання цього завдання передбачено не менше 25% коштів, отриманих від приватизації державного майна, спрямувати на інноваційне інвестування державних підприємств і окремих господарських товариств (з часткою держави не менше 50%).

Ці ресурси мають бути спрямовані на:

- скорочення технологічних витрат виробництва, реалізацію енергоощадних технологій екологічних програм;
- інноваційне оновлення матеріально-технічної бази підприємств, будівництво нових і реконструкцію діючих виробничих потужностей;
- підвищення експортного потенціалу та збільшення обсягів реалізації кінцевої продукції;
- реалізацію проектів, спрямованих на впровадження у виробництво прогресивних науково-технічних розробок і технологій, освоєння випуску наукомістких видів продукції;
- забезпечення переведення виробництва на випуск продукції за міжнародними стандартами;
- розширення науково-дослідних робіт і підвищення наукомісткості виробництва та інше.

Отже, інноваційний процес забезпечує, крім практичного впровадження нововведень, їх успішну комерціалізацію і широке розповсюдження. Цей процес має безперервний характер навіть після впровадження новацій, оскільки з комерціалізацією та дифузією новація вдосконалюється, стає більш ефективною, набуває нових споживчих властивостей.

Це відкриває для неї нові можливості застосування, нові ринки, а відповідно і нових споживачів.

Й.Шумпетер визначає інновацію як нову науково-організаційну комбінацію виробничих чинників, мотивовану підприємницьким духом, і виокремлює ряд основних типів інновацій:

- створення нового для певної галузі промисловості методу виробництва, в основу якого не обов'язково покладено нове наукове відкриття, який може полягати в новому способі комерційного використання відповідного товару;
- освоєння нового ринку збуту, на якому певна галузь промисловості країни ще не була

представлена, незалежно від того, чи існував цей ринок раніше;

- залучення нового джерела сировини або напівфабрикатів, незалежно від того, було воно раніше чи просто не бралось до уваги, вважалось недоступним чи його створення тільки передбачалося [9, с.46].

На думку вченого, інновація має чітку зорієнтованість на кінцевий результат прикладного характеру, її завжди слід розглядати як складовий процес, що забезпечує певний технічний, соціально-економічний ефект. У своєму розвитку (життєвому циклі) інновації змінюють форму, розвиваючись від ідеї до впровадження. Отже, життєвий цикл інновацій слід розглядати як систему, що поступово переходить з технічної в економічну площину та охоплює два взаємопов'язані цикли: інноваційний («матеріалізація» ідей, винаходів і розробок у нові технічно виконані види промислової продукції, засоби й предмети праці, технології та організацію виробництва) та ринковий («комерціалізація інновацій», що перетворює їх на джерело доходу), які накладаються один на одного в часовому інтервалі.

Ці види робіт можуть бути віднесені до «циклу створення» інновації і включаються до складу галузі «наука та наукове обслуговування», однак всі вони повинні бути націлені на одержання результату, придатного для практичного використання й отримання прибутків. Тільки за таких умов вони можуть бути віднесені до інноваційної діяльності. Всі вони потребують певних джерел фінансування, оскільки є «збитковими» – перебувають нижче лінії беззбитковості, так як розраховані, у своїй більшості, на доходи в майбутньому.

Інноваційний цикл – це період часу, протягом якого ідея набуває матеріального втілення у формі товару (послуги), який пропонують на ринку. Тоді як ринковий цикл – це час, протягом якого продукт перебуває на ринку.

Гіпотетична крива життєвого циклу товару найчастіше описується п'ятьма етапами, в межах яких і відображається зміна співвідношення між обсягами його реалізації і величиною прибутку. Це етапи - розроблення, виведення на ринок, зростання, зрілості й занепаду.

Дослідження показують, що найскладнішим є етап розроблення товару, особливо для складної інновації, створення якої передбачає попередні дослідження ефективності технічного рішення, взятого за її основу, конструкторське розроблення дослідного зразка, його апробацію, вдосконалення, розроблення технології виготовлення тощо.

Інноваційне підприємництво має бути безперервним, бо для досягнення його стратегічних цілей не повинен перериватися його циклічний характер. Виходячи з особливостей економічної ситуації в Україні циклічний характер інноваційного підприємництва має не тільки за-

безпечувати його просте відтворення, а й створювати умови для його розширеного відтворення з метою надання економіці країни динамічних темпів розвитку.

На нашу думку, принцип безперервності інноваційного підприємництва особливо важливий для нинішніх умов вітчизняної економіки ще й з тих причин, що Україна як суверенна держава повинна зайняти свою нішу у світовому господарстві й утвердити своє лідерство, монополізм у визначеній сфері на зовнішньому ринку, що вимагає не епізодичного, а безперервного пошуку та нових ідей.

Упровадження новацій завжди пов'язане з ризиком, оскільки до деякого часу існує фактор ринкової невизначеності, а також діють численні фактори впливу. Зниження невизначеності та пов'язаного з нею ризику може досягатися, наприклад, завдяки додатковій інформації, збір якої потребує значних витрат, які можуть бути не виправдані високими. Це спонукає знаходити такі компромісні рішення, які б оптимізували ступінь ризику, котрий виражається у витратах, і витрати на його уникнення.

У ринковій економіці високий очікуваний результат завжди пов'язаний з великим ризиком. Тоді оптимальним варіантом буде такий, коли величина ризику у вартісному виразі буде зрівноважена з результатом у вартісному виразі. Це означає, що в інноваційному підприємстві ризик має бути виправданим.

Нині активізація інноваційної діяльності, обумовлена потребами ринку, стає основою конкурентної стратегії підприємств і одним із найбільш реальних шляхів стійкого розвитку. За цих умов особливо актуальним є завдання ефективного управління інноваційним процесом на підприємстві, узгодження довгострокової стратегії підприємства та вибраної товарної політики, що полягає в збалансуванні оптимального бізнес-портфеля відповідно до товарної політики й залежить від обґрунтованості визначення та передбачення темпів оновлення продукції, передбачення та запобігання кризовим ситуаціям, зниження ризику непередбачених втрат.

Беззаперечно, наукові дослідження в загальному ланцюгу є першим етапом інноваційного циклу, тому вони найбільшою мірою віддалені від часу одержання прибутку в процесі реалізації інноваційної продукції. Проте здобуття знань принаймні вдвіть перевищує суму витрат на науку, розробки та інновації. Фактично в Україні витрати на НДДКР становлять менше 1% ВВП при потребі більше 3%. Саме тому, на відміну від розвинених країн, де інноваційна модель розвитку економіки надійно підтверджує свою ефективність (частка інноваційних підприємств досягає 70% і за рахунок виробництва й експорту наукомісткої продукції забезпечує до 85-90% приросту ВВП), в Україні інноваційну діяльність здійснює одна десята частина підприємств, а частка інно-

ваційної продукції в загальному обсязі промислового виробництва становить менше 7% [8, 243].

До того ж майже 75% інвестицій вкладається в 3-й технологічний уклад, тобто наука і високі технології, попри всі декларації, витісняються з пріоритетів держави. Переважають третій та четвертий технологічні уклади, які забезпечують майже 94% (58 і 36%) випуску продукції, а на п'ятий і шостий технологічні уклади, на які переходять постіндустріальні країни, припадає відповідно 5 і 1%.

На світовому ринку високотехнологічної продукції, який оцінюється в 2,5-3 трлн дол. США, частка України становить приблизно 0,05-0,1%. За загальним індексом зростання конкурентоспроможності (Growth Competitiveness Ranking) у 2004 р. Україна була на 86-му місці серед 104 країн, за індексом розвитку технологій – на 83-му, за індексом використання інформаційно-комунікаційних технологій – на 76-му, за спроможністю до інновацій – на 39-му місці [4, с.38].

Щодо рівня залучення країн світу до процесів глобалізації, то Україна останні два роки займає 43-тє місце серед 62 країн. Таке відставання пояснюється не низьким потенціалом вітчизняних досліджень і розробок, а недосконалістю механізмів їх реалізації, браком стимулювання науково-інноваційного потенціалу, слабким розвитком державної системи підтримки у сфері інтелектуальної власності [7, с. 118].

Постійне недофінансування науково-інноваційної сфери економіки негативно впливає на зміни у кадровому складі виконавців НДДКР. За останні роки частка кандидатів наук у загальній кількості виконавців НДДКР знизилася на 12,3%, до інших країн емігрувало понад 720 докторів і кандидатів наук, втрати інтелектуальних ресурсів оцінюються орієнтовно в 1 млрд дол. США щорічно. Україна стає інтелектуальним донором для розвинених країн світу. Тож постає невідкладне завдання раціонального розподілу коштів на окремих стадіях розвитку економіки знань для запобігання відпливу науковців за кордон та підвищення результативності використання наукового потенціалу країни.

Висновки. Проведені нами дослідження дають змогу зробити висновки, що Україна, ставши на шлях інноваційного розвитку економіки, також використовує сучасні структури інноваційного розвитку – технопарки та інноваційні структури інших типів.

Проте відсутність фінансових ресурсів у державному бюджеті не дає можливості здійснювати пряму фінансову підтримку вітчизняним технопаркам, а більше застосовувати непряму підтримку у форму податкових пільг, що не завжди є ефективним, а при жорсткій фіскальній політиці, практично зводиться нанівець.

Тому пошук найбільш оптимальних моделей технопарків з мінімальними фінансовими за-

тратами та забезпечення ефективного менеджменту, існуючих інноваційних структур, є надзвичайно актуальним для України і вимагає подаль-

ших досліджень, нових теоретичних ідей і знань у їх формуванні з метою достойного входження країни у світовий простір інноваційної діяльності.

Література

1. Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технопарків» від 12.01.2006р. №33-ХІУ // Відомості Верховної Ради України, 2006, №2
2. Закон України «Про інноваційну діяльність» від 26.12.2002 р. №30-IV. // Урядовий кур'єр, 2003.-№4
3. Закон України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» від 03.03.2006 року №43-ІУ.
4. Дем'яшин В.А. Інноваційна політика держави і проблеми інтелектуальної власності // Економіка і прогнозування. – 2005. №2 – С. 37–44.
5. Карпунь І.Н., Хом'як М.С. Інноваційний розвиток суб'єктів господарювання: методологія формування, механізми реалізації: Монографія. – Львів: Львівський державний інститут новітніх технологій та управління ім. В. Чорновола, 2009. – 432 с.
6. Статистичний щорічник України за 2004 рік. – К.: Держкомстат України, 2004. – 624с.
7. Стадник В.В., Йохна М.А. Інноваційний менеджмент: навч. посібник. – К.: Академвидав, 2006. – 464 с.
8. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 478 с.
9. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития: исследования предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры. – М.: Прогресс, 1982. – 455с.

УДК 330.341.1:001.895

РОЗВИТОК ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ РЕГІОНУ

Анненко Л.О.

В статті розкрито сутність управління інноваційними процесами в аграрному секторі. На прикладі Житомирської області з урахуванням територіальної специфіки запропоновано організаційну структуру учасників процесу розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі, визначено напрями їх роботи та пріоритети підтримки інновацій в регіоні.

Постановка проблеми. Сучасний стан аграрного виробництва як загалом у державі, так і в більшості її регіонів характеризується зниженням продуктивності сільськогосподарських угідь та тварин, загостренням проблем зайнятості сільського населення та фінансового забезпечення аграрного сектора, низьким рівнем конкурентоспроможності продукції та рядом інших проблем. Аналіз стану аграрного сектору економіки Житомирської області показує, що протягом останніх двадцяти років відбувся значний спад виробництва. Так, у 2009 р. порівняно з 1990 р. валова продукція сільськогосподарства в регіоні у порівнянних цінах зменшилась більш, ніж на 60%. Несприятливо вплинули на ефективність роботи аграрних підприємств диспаритет цін на промислову та сільськогосподарську продукцію, нестача власних коштів та обмеженість кредитних ресурсів.

В Житомирській області сільське господарство та харчова промисловість є одними з основних напрямків економічної діяльності. Їх частка в структурі валового регіонального продукту у 2009 р. сягала 44,3%. Проте відсутність у загальнодержавній та регіональній політиці належної уваги до питань розвитку аграрного сектора призвела до погіршення економічного становища у його галузях. Середній рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва в регіоні протягом 2005-2009 рр. становив -1,9%. Така ситуація суттєво вплинула на загальний рівень регіонального розвитку. Так, у Житомирській області у 2009 р. обсяг валового регіонального продукту на одну

особу на 42,5% меншим відповідного загальнодержавного показника.

Вищевикладене призводить до висновку про необхідність реалізації адекватних змін в регіональному аграрному секторі, спрямованих на виведення його зі складного економічного становища, зокрема переведення галузі на інноваційну модель розвитку.

Аналіз останніх публікацій і публікацій.

Питання організації, управління, фінансування, оцінки економічної ефективності інновацій в аграрному секторі економіки розглядаються в наукових розробках багатьох українських вчених, а саме В. Васенко, О. Гальчинського, О. Гудзинського, І. Бланка, С. Володіна, О. Дація, М. Дем'яненка, О. Крисального, М. Кропивки, П. Макаренка, М. Маліка, О. Прокопенко, П. Саблука, О. Савченка, В. Трегобчука, О. Тивончука, О. Ульяновченка, Л. Федулової, С. Хамініч, О. Школьного, В. Яценка. Проте багатоглибина цієї проблеми в умовах ринкової економіки потребує подальших досліджень, зокрема в регіональному розрізі з урахуванням територіальної специфіки.

Постановка завдання. Завданням дослідження є виявлення сучасних проблем розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі регіону на прикладі Житомирської області, розробка організаційної структури учасників інноваційного процесу в аграрному секторі регіону та напрямів їх діяльності, визначення середньострокових пріоритетів у зазначеній сфері з урахуванням територіальної специфіки.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна діяльність підприємства – це комплексний процес створення, використання і розповсюдження нововведень з метою отримання конкурентних переваг та збільшення прибутковості виробництва. В ринковій економіці інноваційна діяльність – один із найсуттєвіших чинників, які дозволяють підприємству посідати стійку ринкову позицію та отримувати перевагу над конкурентами в тій галузі, яка є сферою комерційних інтересів даного підприємства. Збільшення прибутку повинно відбуватися не за рахунок маніпуляції цінами, а шляхом постійного оновлення номенклатури виробів та розширення напрямів діяльності підприємства.

Аналіз розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві України дозволяє виділити низку проблем, які гальмують підвищення конкурентоспроможності цієї галузі. Відсутня обґрунтована і дієва інноваційна політика держави. Відмова України на початку незалежності від пріоритетного науково-технологічного розвитку, відсутність системи державних пріоритетів, ви-

ключення із числа основних продуктивних сил – науки, передової освіти та інновацій є головною проблемою для прискореного розвитку економіки держави. Наочною проблемою для розвитку інноваційних процесів в Україні є відсутність належної законодавчої бази, яка б відповідала вимогам світового інноваційного розвитку і забезпечувала стабільну діяльність інноваційних суб'єктів [2, С. 1].

Розробка інновацій вимагає значних фінансових вкладів і відрізняється великими строками окупності вкладених коштів, високим рівнем ризику і невизначеністю в отриманні бажаного результату. Проте до цього часу основним джерелом фінансування витрат на інновації є власні кошти підприємств. На аграрних підприємствах Житомирської області інноваційна діяльність практично відсутня. В цілому у промисловості регіону, близько половини якої складає харчова промисловість та перероблення сільськогосподарської продукції, частка інноваційно активних підприємств у 2003-2009 рр. складала лише 8,3-11,4% (табл. 1).

Таблиця 1

Інноваційна діяльність промислових підприємств Житомирської області у 2000-2009 рр.

Рік	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	Освоєно інноваційні види продукції, найменувань	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	17,9	40	452	13,3
2001	17,4	43	482	12,1
2002	18,8	48	590	11,4
2003	8,4	32	94	2,0
2004	8,3	31	89	3,5
2005	8,9	25	90	3,3
2006	11,4	14	38	4,3
2007	9,3	31	35	3,2
2008	11,1	30	24	2,3
2009	9,9	18	16	0,8

Джерело: Головне управління статистики у Житомирській області.

Складність сучасної економічної ситуації в Україні та фактичне місце агропродовольчої сфери в системі пріоритетів державного фінансування не дозволяють розраховувати на значні інвестиційні вкладення у галузі комплексу. Це ставить успішність подолання кризи регіональних продовольчих комплексів у пряму залежність від вдалого вибору в їх складі пріоритетів розвитку, у першу чергу інноваційних.

Тому, на нашу думку, процес впровадження інноваційної моделі розвитку в регіональному аграрному секторі в умовах обмеженості фінансових ресурсів повинен реалізовуватися на основі програмно-цільового управління, оскільки процеси економічної інтеграції, глобалізації, що втягують у свою орбіту різні країни, регіони, організації, соціальні групи, можуть бути скоординовані, упорядковані тільки на основі застосування програмної методології [3, с. 5]. Програмно-цільове управління належить до стратегічного управління [1, с. 9]. Його методологія передбачає обґрунтування цілей з погляду їх досяжності в часі й пого-

женості з ресурсними можливостями.

При реалізації програмно-цільового підходу до підвищення інноваційної активності особливу увагу необхідно приділити відповідності різних рівнів „концентрації” інноваційності. Мається на увазі використання точкового впливу у відношенні агентів інноваційного процесу або так званої стратегії поляризованого розвитку, суть якого полягає в тому, що наявні інвестиції концентруються і направляються на формування полюсів (точок) росту, а також забезпечення мультиплікативного ефекту від вкладених коштів і реалізації заходів. Основою даного типу стратегії є ефект мультиплікатора від концентрації фінансових ресурсів в підприємства, галузях і сферах діяльності аграрного сектора, в яких, у силу їх специфіки і найбільш сприятливих умов, він буде максимальним.

В найближчій перспективі обсяг фінансових ресурсів в аграрному секторі залишатиметься обмеженим. Тому інвестиційні ресурси на інноваційні цілі необхідно сконцентрувати в точках (по-

люсах) розвитку, де процес виробництва буде здійснюватися на інтенсивній основі. В якості точок (полюсів) росту можуть виступати: машинно-технологічні станції, племінні тваринницькі підприємства і птахокомбінати, учбові господарства, базові підприємства з початкового освоєння і подальшого розповсюдження нововведень і т.д.

В якості „точок росту” можна також розглядати підприємства харчової промисловості, вплив на які з допомогою впровадження інновацій дозволить керувати становленням і розвитком усього технологічного ланцюга, забезпечуючи тим самим мультиплікативний ефект в аграрному секторі в цілому. Підприємства харчової промисловості, які формуватимуться у якості „точок росту”, надалі самі повинні будуть виступати джерелами інвестицій для розвитку аграрного виробництва і мережі з реалізації продукції.

Перехід регіонального аграрного сектора на інноваційну модель розвитку потребує форму-

вання адекватних інституційних змін в структурі його управління. Також важливим пріоритетним завданням, яке необхідно вирішити на регіональному рівні і яке може забезпечити високу ефективність діяльності інноваційної інфраструктури регіону, є створення регіонального інформаційного банку даних і знань щодо інноваційної сфери. Така інформаційна система повинна стати регіональною підсистемою центрального інформаційного банку даних і знань та мати доступ до відповідних міжнародних організацій (рис. 1).

Саме на рівні регіонів повинні визначатися пріоритетні напрями підтримки інновацій з урахуванням місцевої специфіки виробництва, природних, соціальних і інших факторів. На цьому рівні необхідно проводити роботу з конкретними проектами, здійснювати відбір фінансових і інших інститутів, які приймають участь в реалізації окремих заходів.

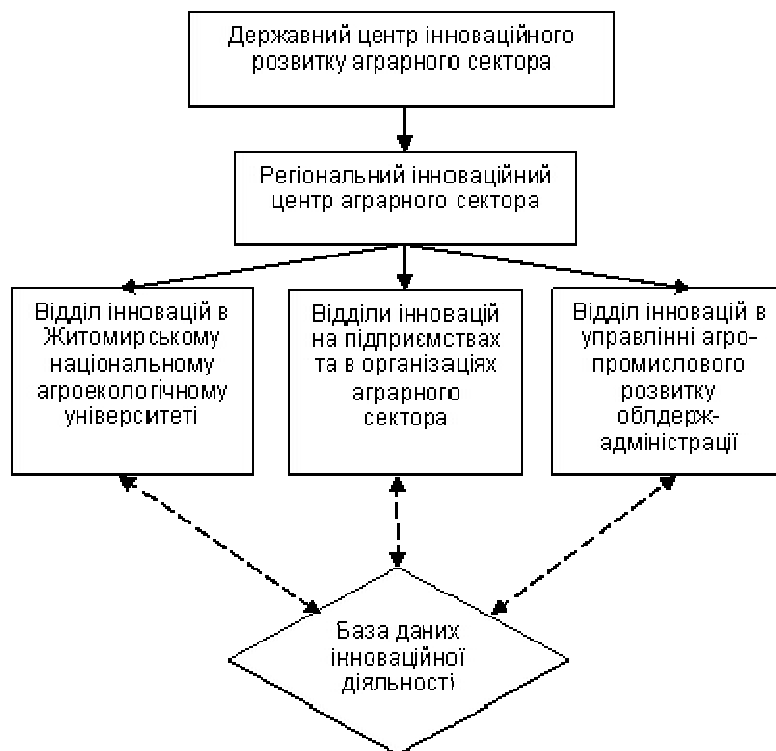

Рис. 1. Організаційна структура управління процесом розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі регіону

Джерело: власні дослідження.

Результативність діяльності щодо впровадження інноваційної моделі розвитку в регіональному аграрному секторі залежить від чіткого визначення напрямів діяльності учасників зазначеного процесу (рис. 2).

Дослідження сучасних проблем та потенційних можливостей аграрного виробництва в регіоні на основі SWOT-аналізу дозволяє визначити такі загальні середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності:

1) створення і впровадження високо-

ефективних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових високопродуктивних порід тварин;

2) запровадження ґрунтозахисних систем землеробства і раціонального розміщення виробництва, ресурсозберігаючих технологій;

3) забезпечення технологій виробництва конкурентоспроможної екологічно чистої продукції;

4) створення прогресивних моделей економічних відносин, інформаційних систем.

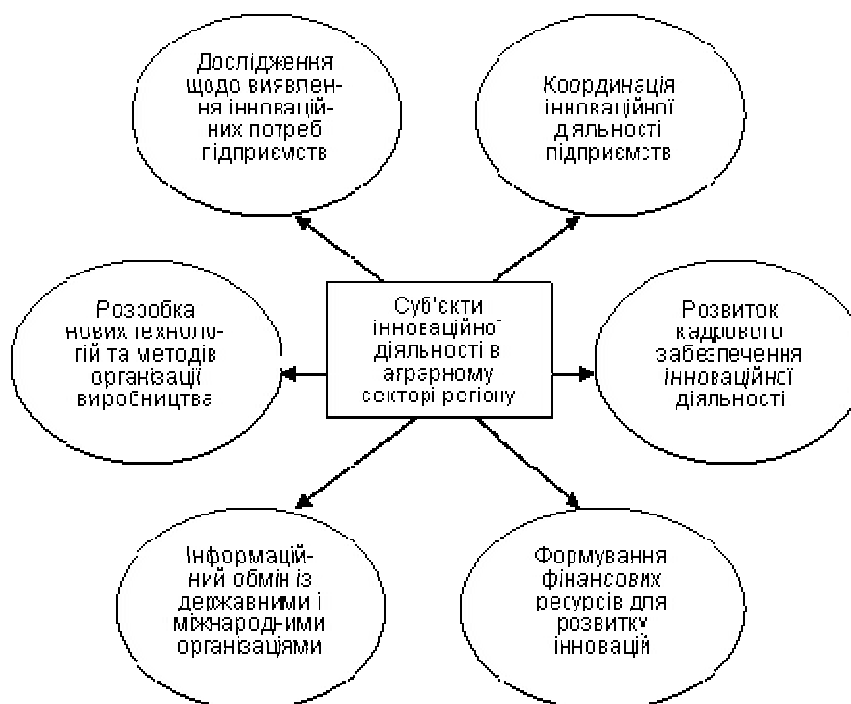

Рис.2. Напрями діяльності суб'єктів процесу розвитку інноваційної діяльності в аграрному секторі регіону

Джерело: власні дослідження.

Для харчової промисловості, враховуючи регіональну специфіку, доцільно виділити такі середньострокові пріоритетні напрями інноваційної діяльності:

1) виробництво продукції підвищеного рівня готовності та напівфабрикатів, в тому числі для забезпечення кафе, барів, ресторанів та інших закладів громадського харчування;

2) впровадження технологій виготовлення продукції з тривалими термінами зберігання;

3) впровадження технологій та обладнання для випуску продукції в дрібній упаковці з використанням сучасних пакувальних матеріалів;

4) впровадження комп'ютерних технологій, автоматизація виробництва;

5) впровадження технологій, які забезпечують збереження та підвищення харчової цінності продуктів;

6) розробка та впровадження нових ре-

сурсозберігаючих, екологічно безпечних технологій виробництва харчових продуктів підвищеної цінності, профілактично-лікувального, дієтичного та дитячого харчування з використанням місцевих видів сировини.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Таким чином, впровадження інноваційної моделі розвитку аграрного сектору регіону сприятиме стабілізації його економічного стану, допоможе подолати кризові процеси та вийти на відповідний рівень конкурентоспроможності продукції, що життєво важливо для регіонального аграрного сектора в умовах інтеграції України в європейський економічний простір.

Перспективами подальших розвідок у вказаному актуальному напрямі є визначення пріоритетних напрямів підтримки інновацій в підгалузях регіонального аграрного сектора з урахуванням територіальних соціально-економічних та екологічних особливостей розвитку.

Література

1. Кравченко І.Д. Програмно-цільове управління та його застосування в державному управлінні аграрним сектором економіки / І.Д. Кравченко // Економіка АПК. – 2004. – №2. – С. 9-15.
 2. Покотилова В.І. Управління інноваційними процесами в агропромисловому виробництві: автореф. дис.... д-ра екон. наук: 08.00.03 / В.І.Покотилова; Миколаїв. держ. аграр. ун-т. – Миколаїв, 2010. – 36 с.
 3. Райзберг Б.А. Програмно-целевое планирование и управление / Б.А. Райзберг, А.Г. Лобко. – М.: Инфра-М, 2002. – С. 428.
- УДК 338.434: 631.22

ПРОБЛЕМИ ЩОДО УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ НА ПІДПРИЄМСТВАХ З ПРОДУКЦІЄЮ ТВАРИННИЦТВА ТА ШЛЯХИ ЇХ ПОДОЛАННЯ

Колеснік О.М.

В дослідженні були розглянуті поняття інвестиції, а також інвестиційний потенціал в цілому. Були запропоновані заходи щодо подолання проблем в управлінні інвестиційним потенціалом на підприємствах з продукцією тваринництва.

Постановка проблеми: На сьогодні значна частка підприємств з продукцією тваринництва є неприбутковими і неконкурентоспроможними, оскільки обладнання і застосовувані технології суттєво фізично зношені та морально застарілі. Це позначається як на якості і вартості продукції підприємств, так і на їх фінансовій стійкості, конкурентній позиції, здатності залучати і здійснювати інвестиції. Проблема активізування економічного розвитку підприємств з продукцією тваринництва полягає у відсутності системного підходу до оцінювання і формування їх інвестиційного потенціалу.

У науковій літературі значну увагу приділено проблемам оцінювання інвестиційної привабливості підприємств, методичним рекомендаціям до формування і реалізації інвестиційних проєктів, підходам до управління інвестиційними портфелями, способам оцінювання ефективності інвестування тощо. Незважаючи на велику кількість наукових праць і значні досягнення в теорії і практиці інвестування є частина питань, які залишаються постійним об'єктом дискусій. До них слід віднести методичні підходи з оцінювання та формування інвестиційного потенціалу підприємств, з продукцією тваринництва, методи оцінювання ризиків, які виникають під час залучення та здійснення інвестицій підприємствами, особливості управління ризиками в інвестиційній діяльності тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання вирішення проблеми ефективності залучення інвестицій в аграрний сектор України привертає увагу таких вітчизняних вчених як П.Т. Саблука, В.Г. Ткаченко, М.І. Кисіль, І.І.Лукинов, В.В. Юрчишин, М.Я. Дем'яненко, О.М. Шпичак, Л.І. Бровко. Проблеми дослідження та використання інвестиційного потенціалу в наукових роботах досліджували такі вітчизняні та зарубіжні дослідники, як І.А.Бланк, Б.В.Губський, В.К.Гуртов, А.М.Ісаков, М.А.Козоріз, та інші.

Мета дослідження: Мета дослідження полягає в розкритті сутності поняття «інвестиційний потенціал» а також в ефективному подоланні проблем стосовно управління інвестиційним потенціалом на підприємствах з продукцією тваринництва.

Виклад основного матеріалу дослідження:

Українська економіка має дуже високий інвестиційний потенціал в галузі тваринництва, значна доля якого, як це ні парадоксально, обумовлена досить скромними стартовими позиціями. Саме інвестиційний потенціал, його раціональне використання створюють передумови для розвитку підприємств в галузі тваринництва, і національного господарства в цілому.

Для подальшого розгляду сутності інвестиційного потенціалу підприємства в цілому, перш за все досконало розглянемо поняття «інвестиції»

Інвестиції – це економічна категорія розширеного відтворення, яка є основним інструментом формування мікро-та макроекономічних пропозицій і визначає темпи економічного росту. [4;].

Інвестиції (від латинського слова *investio* – одягаю) – довготермінові вкладення капіталу в різні сфери та галузі народного господарства всередині країни та за її межами з метою привласнення прибутку. [1, 856 С.:]. При цьому під капіталом у фінансовому значенні розуміють активи (кошти) фірми, підприємства. В економічному значенні він втілений у засобах виробництва, тобто основних і оборотних виробничих фондах.

У практичній діяльності підприємств інвестиції - це довгострокові вкладення підприємства в придбання основних і оборотних засобів. Іншими словами, ці вкладення є не лише поповненням засобів для розширення і реформування матеріально-технічної бази але і витратами, що створюють основи подальших перспектив ефективної роботи.

Зазвичай виділяють дві групи інвестицій : фінансові і реальні. Фінансові інвестиції - це витрати, пов'язані з придбанням цінних паперів які передбачають цільові грошові внески у виробництво. Реальні інвестиції (капітальні вкладення) - це вкладення засобів з метою приросту матеріально-технічної бази. [2, 242 С.:].

Проаналізувавши та повністю розкривши сутність поняття «інвестиції», переходимо до розгляду терміну інвестиційний потенціал.

Можливості ефективного здійснення інвестиційної діяльності великою мірою визначаються інвестиційним потенціалом суб'єктів інвестування, тому всебічне, комплексне й системне дослідження цих категорій, а також удосконалення на цій основі відповідних теоретичних засад із метою надання їм цілісності, комплексності й завершеності за рахунок узагальнення наявних підходів і доповнення їх обґрунтованими положеннями, є досить доречним.

Зазначимо, що поняття «інвестиційний потенціал» не має належного відображення в економічній науці, оскільки науковці здебільшого спрямовують увагу в бік економічного, виробничого, інноваційного потенціалів тощо.

Інвестиційний потенціал — це базова фундаментальна основа стійкого розвитку національної економіки. Національний інвестиційний потенціал визначається наявністю інвестиційних ресурсів для здійснення реальних і фінансових інвестицій, які матеріалізуються у новостворюваних факторах суспільного виробництва й суспільній інфраструктурі. Звідси, на нашу думку, інвестиційний потенціал — це сукупна спроможність суспільства здійснювати довгострокові вкладення накопиченого капіталу в розвиток економіки країни. У межах держави — це валові заощадження у ВВП, створеному за рік,

із врахуванням поточного й особистого споживання.

Інвестиційний потенціал підприємства – це сукупність фінансових та інвестиційних ресурсів, що дозволяють йому здійснювати інвестиційну діяльність, яка спрямована на забезпечення ефективної та стабільної господарської діяльності підприємства [3, 52-54 С.:].

Управління інвестиційним потенціалом підприємства - це сукупність прийомів і методів формування і використання інвестиційного потенціалу підприємства з метою підвищення ефективності інвестиційної діяльності підприємства. Ефективне управління інвестиційним потенціалом підприємства спрямоване на активізацію інвестиційної діяльності підприємства й досягнення максимальних інвестиційних ефектів

Оскільки стан матеріально-технічної бази тваринництва є невтішним, то практично усі його підгалузі потребують значних інвестицій для забезпечення тварин виробничими приміщеннями за рахунок будівництва нових та реконструкції маючих форм, для обладнання їх комплексною механізацією, вирощування та придбання високопродуктивного стада, створення достатньої кормової бази, придбання необхідної для цього техніки та ін. (див.табл.1).

Таблиця 1

Прямі іноземні інвестиції в Україну на підприємства з продукцією тваринництва за період 2009-2010 років

	Іноземні інвестиції на	
	01.01.2009	01.01.2010
Тваринництво	143,2	192,3
Вінницька	0,2	0,2
Волинська	2,3	0,8
Дніпропетровська	11,6	13,6
Донецька	7,9	7,7
Житомирська	*	*
Закарпатська	0,0	0,0
Запорізька	*	*
Івано-Франківська	40,6	47,6
Київська	46,6	69,1
Кіровоградська	*	*
Луганська	*	*
Львівська	18,5	22,4
Одеська	0,4	0,4
Полтавська	0,3	0,3
Сумська	0,0	0,0
Тернопільська	*	*
Херсонська	1,7	1,8
Хмельницька	0,3	0,4
Черкаська	0,1	0,1
Чернігівська	*	*
місто Київ	5,0	21,0

Література

1. Большой экономический словарь / Под ред. А.Н. Азрилиана. – М.: Институт новой экономики, 1997. – 856 с.
2. Инвестиционные и инновационные процессы АПК Украины в условиях аграрной реформы: Монография/ Под общ. ред. профессора В.Г.Ткаченко и профессора В.И.Богачева. – Луганск: «Книжковий світ»,2010. – с. 274.
3. Посева С., Зубкова В. Финансово-инвестиционный потенциал предприятия и управление инвестиционным процессом // Економіст.№1.-2000. - с. 52-54.

Ситуація в Україні та її регіонах у питаннях одержання внутрішніх та зовнішніх інвестицій складається досить напружено.

Нинішніх об'ємів інвестицій в галузь тваринництва недостатньо для вирішення важливих проблем і виходячи з цього необхідно зробити комплекс мір для підвищення інвестиційної привабливості для цієї важливої галузі, а також зацікавленості вітчизняних та зарубіжних інвесторів.

По розрахункам Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» НААН потреба в основних напрямках розвитку під запроєктовані обсяги виробництва до 2010р.була визначена сума в 393, 5 млрд. грн., а до 2015р. – планується 529 млрд. грн., з них на освоєння машинотракторного парку необхідно виділити 150-200 млрд. грн.. Отже, дефіцит інвестиційних ресурсів очевидний і становить 300-4500 млрд. грн., це з урахуванням нинішньої ситуації, пов'язаної з подорожчанням енергоресурсів і інфляційними процесами минулих років.

Висновки дослідження: Розглянувши структуру щодо управління інвестиційним потенціалом на підприємствах в галузі тваринництва, можемо сказати, що по всій території України спостерігається досить несприятлива ситуація. Практично всі регіони України потребують одержання інвестицій в основний капітал, а також впровадження нових ідей щодо ефективного розвитку тваринництва. Стосовно Луганської області, то тут спостерігається критична ситуація, впродовж двох років, цей регіон не отримувал жодних інвестицій в основний капітал в галузь тваринництва.

Щодо пропозицій, для подальшого ефективного розвитку галузі пропонується реалізація інвестиційних проектів по будівництву крупних модернізованих комплексів с використанням сучасних технологій. Працюючи по сучасним технологіям,ці комплекси будуть забезпечувати населення не тільки якісними продуктами харчування, а ще і продуктами за доступними цінами.

На обласному рівні в майбутньому пропонуються наступні шляхи розвитку галузі тваринництва:

- розвиток вертикально-інтегрованих підприємств;
- удосконалення ведення селекційно-племінної роботи;
- проведення технологічного переоснащення ферм та молочних комплексів;
- забезпечення збалансованої годівлі худоби та підвищення її продуктивності.

4. Проблеми і перспективи інвестицій в АПК України, Н.А. Мазур, Економіка АПК, 2009№4
5. Звіт про іноземні інвестиції на підприємства з продукцією тваринництва – Київ: Держкомстат України, 2010. [Електронний ресурс]. Режим доступу //http://www.ukrstat.gov.ua//

УДК 631.1.009.12:330.341.1

ІННОВАЦІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ

Кузнецова Ю.А.

В статті визначено сутність поняття «конкурентоспроможність». Розглянуто взаємозв'язок інноваційного розвитку та конкурентоспроможності сільського господарства. Виявлено специфічні особливості формування та розвитку інноваційних процесів в агропромисловому виробництві. Обґрунтовано основні положення національної інноваційної моделі розвитку сільського господарства України.

Постановка проблеми. В сучасних умовах підвищення ефективності виробництва можна досягти переважно за рахунок розвитку інноваційних процесів, які одержують кінцеве вираження в нових технологіях, нових видах конкурентоспроможної продукції. Пошук і використання інновацій безпосередньо на підприємствах є актуальною проблемою. Розвиток нових технічних і організаційно-технологічних рішень, вдосконалення основних принципів управління стосовно специфіки вітчизняного ринку створюють умови для оновлення процесів відтворення на підприємствах і дають додатковий імпульс для економічного зростання. За своєю природою інновації включають не тільки технічні або технологічні розробки, але й будь-які зміни в кращу сторону в усіх сферах науково-виробничої діяльності. Постійне оновлення техніки та технологій робить інноваційний процес основною умовою виробництва конкурентоспроможної продукції, завоювання та збереження позицій підприємств на ринку та підвищення продуктивності, а також його ефективності.

Головною складовою динамічного розвитку підприємств є конкурентоспроможність, оскільки у сучасній боротьбі при всій її масштабності, динамізмі та гостроті виграє той, хто аналізує та виборює свої конкурентні позиції. Але щоб і далі мати можливість постійно конкурувати з іншими підприємствами, щоб займати лідируючі позиції на світових ринках, підприємству потрібно постійно нарощувати свою міцність. Проте без впровадження сучасних технологій у виробництві, це неможливо. Отже, між конкурентоспроможністю продукції та конкурентоспроможністю його виробника – підприємства, яке виробляє сільськогосподарську продукцію, а також галузі взагалі та інноваціями існує тісний взаємозв'язок, тому актуальність теми дослідження є очевидною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній економічній літературі різноманітні аспекти інноваційного розвитку сільського господарства знайшли належне висвітлення у працях П.Т. Саблука, В.Г. Ткаченко, В.І. Богачова, В.М. Гейця, О.В. Крисального, М.Й. Маліка, М.Ю. Коденської, П.М. Музики та інших. Вчені доводять, що постійна активізація інноваційних про-

цесів може забезпечити розвиток аграрної економіки в нинішніх умовах. Головне - відновлення технологій і зиконання новітніх наукових розробок. Аналіз публікацій свідчить, що інноваційна діяльність є дієвим інструментом підвищення конкурентоспроможності сільського господарства. Питання визначення конкурентоспроможності знаходиться в центрі уваги багатьох науковців, йому присвячена значна кількість наукових досліджень і робіт вітчизняних та закордонних вчених, таких як Портер М., Куликов Г., Губський Б., Акімова І., Беррі Х., Сатто Р. та інші.

Формування цілей статті. Метою статті є визначення впливу впровадження інновацій як основного фактору підвищення конкурентоспроможності підприємств сільськогосподарської галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інноваційна модель розвитку сільського господарства - це новий вимір економічних і соціальних відносин у галузі, який базується на пріоритетному розвитку знань і технологій їх використання. При переході у новий вимір суспільних цінностей знання стають матеріальною основою існування людини, а технології їх застосування створюють якісно новий вимір добробуту суспільства. Головна мета таких перетворень полягає у підвищенні конкурентоспроможності економіки та поліпшення якості життя людей.

Теоретична модель історичного розвитку конкурентоспроможності бізнес-одиниці була запропонована Р. Пейсом та Е. Стефаном. Але певні питання дослідження цього поняття ще залишаються відкритими. Серед невіршених проблем, у першу чергу, слід відзначити існуючу невизначеність щодо понятійного апарату, що використовується, й особисто відсутність у вітчизняних і зарубіжних вчених єдиної думки щодо сутності поняття "конкурентоспроможність". У роботах багатьох економістів зустрічаються різні трактування щодо визначення цього поняття. Більшість з тих, хто займається проблемами конкурентоспроможності відзначає, що на даний час єдиних підходів про смислове навантаження поняття "конкурентоспроможність" ще не існує, це поняття залишається складним, багатоаспек-

ним, таким, що не має універсального формування.

За класичним визначенням М. Портера, "конкурентоспроможність – це визначене сукупністю факторів положення товаровиробника на внутрішніх і зовнішніх ринках, віддзеркалене через сукупність показників" [4].

Куликов Г. у своїй роботі дає наступне визначення: конкурентоспроможність – це ступінь можливості національних галузей економіки за вільного і справедливого ринку виготовляти товари і послуги, що відповідають вимогам як внутрішнього, так і зовнішніх ринків при одночасному зростанні реальних прибутків найманої праці [5].

Губський Б. вважає, що у більшості досліджень на усіх рівнях аналізу конкурентоспроможності виділяють цінову та структурну (загальну) конкурентоспроможність. За першим підходом конкуренція здійснюється за рахунок цін, за другим – конкурують умови виробництва.

Акімова І. на основі численних зарубіжних підходів виокремлює два аспекти розуміння суті конкурентоспроможності [1]:

а) перший розглядає конкурентоспроможність з точки зору продуктивності;

б) другий концентрує увагу на взаємозв'язку конкурентоспроможності з результатами діяльності одиниці бізнесу.

Проблемами впровадження інновацій на сучасних підприємствах займалися такі вчені:

Беррі Х. вважав, що перспективні ідеї не завжди є породженням розумів начальників, більшість з них надходять знизу.

Сатто Р. впевнений у тому, що інновації народжуються, коли разом збираються люди, які по – різному дивляться на одні й ті ж самі речі. Він вважає, що логіка, яка породжує інновації, повністю суперечить тим правилам, які лежать в основі роботи компанії.

Отже, під конкурентоспроможністю підприємства розуміють здатність підприємства адаптуватися до змін зовнішнього середовища і забезпечувати при цьому певний рівень конкурентних переваг.

Інноваційна діяльність забезпечує створення та поширення інновацій - нововведень у галузі техніки, технології, організації праці та управління, оснований на використанні досягнень науки, передового досвіду та здатних задовольнити конкурентну суспільну потребу. На думку М. Портера, саме інновації здатні створити конкурентні переваги продукції [4].

П.М. Музика вважає, що інноваційна активність є найбільш гнучким індикатором конкурентоспроможності [3]. Дійсно, існує закономірна циклічна динаміка тісного взаємозв'язку інноваційності та конкурентоспроможності. Якщо інноваційна активність товаровиробника в умовах роз-

витку НТП знижується, він втрачає позиції на ринку, виробничий апарат його швидко старіє, розгортається інвестиційно-технологічна та економічна кризи. З активізацією інноваційної діяльності відбувається техніко-технологічне оновлення виробництва, підвищується економічна ефективність та конкурентоспроможність.

Слід підкреслити, що стосовно до різних галузей та сфер економіки сутність інноваційного розвитку не має принципових відмінностей. Однак в агропромисловому комплексі та його основній галузі - сільському господарстві характер і основні напрями даного процесу суттєво відрізняються. В зв'язку з цим можна виділити основні особливості формування та розвитку інноваційного процесу в агропромисловому виробництві:

- великий та різноманітний асортимент сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, суттєва відмінність в технологіях виробництва різних видів продукції рослинництва та тваринництва;

- значна диференціація земель за родючістю та умовами виробництва;

- залежність технологій виробництва сільськогосподарської продукції від природних та погодних умов;

- сезонність сільськогосподарської праці;
- робота з живими організмами та землею, яка є складовою частиною технологічного процесу;

- різний ступінь диференціації працівників галузі за рівням освіти та соціальним статусом;

- великий розрив у часі між створенням нових розробок та їх масовим освоєнням (особливо нових сортів сільськогосподарських культур та порід тварин), який передбачає додатковий період випробовувань і репродукції;

- відсутність чітко відпрацьованого механізму передачі досягнень науки господарюючим суб'єктам і, як наслідок, суттєве відставання сільського господарства в освоєнні інновацій.

Одним із найважливіших завдань агропромислового виробництва постіндустріального типу є не тільки істотне збільшення обсягів сільськогосподарської продукції для забезпечення продовольчої безпеки держави, а й значне підвищення прибутковості й конкурентоспроможності галузі.

Аналіз стану сільськогосподарського виробництва країни свідчить, що галузь повільно виходить із затяжної кризи (табл. 1) [2].

З 1999 року, завдяки активному реформуванню аграрного сектору, постійно нарощуються обсяги виробництва сільськогосподарської продукції. У 2008 році зібрано найбільший в Україні врожай зернових і зернобобових культур — понад 53 млн. тонн, а середня врожайність зернових культур досягла 34,7 ц/га, цукрових буряків — 354,7, соняшнику — 15,2, ріпаку — 20,0, картоплі — 138,7, овочів — 174,0 ц/га. Продуктивність праці у сільському господарстві порівняно з 1990 роком збільшилася на 66,8% і

становить 42,7 тис. грн. на 1 працюючого. В основному це досягнуто за рахунок освоєння організаційно-економічних резервів господарю-

вання на приватних засадах і запровадження інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських культур.

Таблиця 1

Ефективність сільськогосподарського виробництва

Показники	1999	2005	2007	2008
Усі категорії господарств				
Валова продукція, млрд. грн.	71,0	92,6	88,8	101
у т.ч. рослинництва	35,4	54,0	49,7	61
тваринництва	35,6	38,6	39,1	40
Сільськогосподарські підприємства				
Прибуток від реалізації продукції всього, млрд. грн.	-2,5	2,4	6,9	1,7
у т.ч. рослинництва	0,4	0,9	6,3	1,0
тваринництва	-2,9	1,5	0,6	0,7
Рівень рентабельності сільськогосподарської продукції, %	-22,1	13,1	25,5	2,5
у т.ч. рослинництва	8,0	7,9	37,3	3,5
тваринництва	-46,6	21,4	5,7	1,8

Однак економічні показники сільськогосподарської діяльності не мотивують сільськогосподарських виробників до розвитку цього виду бізнесу. Навпаки, як свідчать дані таблиці 1, спостерігається неадекватний збільшенню обсягів виробництва рівень прибутковості в сільськогосподарських підприємствах. У 2008 році рентабельність сільськогосподарського виробництва не підвищилася, як очікувалося, а за попередніми даними зменшилася порівняно з

2007 роком на 23 відсоткових пункти і становила близько 2,5%. З 1990 року основний капітал галузі зменшився в 11,6 раза. При цьому частка сільського господарства в основному капіталі національної економіки зменшилася від 24,6 до 3,4% станом на початок 2008 року [2].

Забезпеченість агропідприємств основними сільськогосподарськими машинами розглянемо на прикладі України та Луганської області (табл. 2, 3).

Таблиця 2

Тенденції щодо забезпечення аграрного виробництва України

Рік	Сільськогосподарська техніка, тис. од.				
	виробництво	закупівля	списання	наявність	коефіцієнт готовності
Трактори					
1990	106,2	49,4	26,0	459,5	0,83
2007	5,3	7,2	4,8	182,6	0,70
Зернозбиральні комбайни					
1990	...	9,6	8,1	108,6	0,78
2007	0,1	2,0	1,3	44,2	0,65
Бурякозбиральні машини					
1990	8,6	3,2	4,4	19,1	0,71
2007	0,1	0,2	0,3	7,7	0,60

Нині в сільськогосподарських підприємствах використовується 182,6 тис. тракторів, 4,2 тис. зернозбиральних і 13 тис. кормозбиральних комбайнів, понад 100 одиниць ґрунтообробної, посівної та іншої техніки. Близько 85 % техніки, що залишилася в господарствах, експлуатується за межами амортизаційних строків. Відсутність необхідних запасних частин не дає змоги виконувати необхідний обсяг ремонтних робіт. Тому готовність тракторів, автомобілів, комбайнів, іншої техніки до відповідних сезонів польових робіт залишається невисокою — 0,59—0,77. Порівняно з 1990 роком коефіцієнт готовності технічних засобів знизився на 15—20 %.

Обсяги закупівлі сільськогосподарської техніки значно зменшилися і у 2007 році становили 8,3—14,7 % від відповідного показника 1990 року. Машинно-тракторний парк оновлюється повільно. Протягом 2001—2007 рр. у середньому

за рік оновлювалося тільки 3,08 % тракторів та 1,6 % зернозбиральних комбайнів. Винятком був лише 2007 рік, коли закупили техніки на суму понад 7 млрд. грн., у тому числі на 6 млрд. — іноземної [2].

Таблиця 3

Машинно-тракторний парк сільськогосподарських підприємств Луганської області (на кінець року, шт.)*

Рік	Трактори	Зернозбиральні комбайни	Вантажні автомобілі
1990	16467	3511	10085
1996	14400	2981	10802
2000	11904	1973	6201
2005	7307	1550	4057
2006	6699	1450	3984
2007	6325	1336	4108
2008	6131	1348	3360
2009	5665	1231	3049

* Розраховано згідно з даними статистичного щорічника Луганської області за 2009 рік

За допомогою інновацій можна досягти нового, якісного рівня виробництва, проте сільське господарство залишається найбільш консервативним до нововведень порівняно з іншими галузями. Основною метою інновацій в аграрній сфері є забезпечення економічності та екологічності сільськогосподарського виробництва. За нинішніх умов для України особливо важливим є активізація інноваційних процесів, які здатні забезпечити потрібний розвиток аграрної економіки. Через низьку платоспроможність населення на внутрішньому ринку саме експорт сільськогосподарської продукції може стати надійним джерелом для інноваційних процесів в АПК та підвищення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції. Більш конкурентоспроможна продукція на зовнішньому ринку дозволить отримати стабільний прибуток, сприятиме нагромадженню капіталу для розширення виробництва.

Для підвищення конкурентоспроможності сільського господарства слід створити національну інноваційну модель розвитку галузі, основними елементами якої будуть:

- визначення основних напрямів інноваційного розвитку сільського господарства України;
- концентрація на цих напрямках науково-технічного та освітнього потенціалу країни;
- у точках такої концентрації інтеграція зусиль провідних наукових установ і навчальних закладів на підставах конкуренції;
- у системі управління АПК створення національної та регіональних інноваційних структур;
- забезпечення дієздатного організаційно-економічного механізму інноваційного розвитку сільського господарства.

Перехід АПК України на шлях інноваційного розвитку може здійснюватися тільки на основі комплексного поєднання науки, наукового обслуговування та інноваційної інфраструктури.

Аграрна наука представляє собою особливий замкнений організаційний механізм інноваційної діяльності, направлений на забезпечення проведення постійних фундаментальних та прикладних досліджень, на основі яких створюються інновації, виробляється комплекс знань та наукових рекомендацій по їх адаптації до природних та економічних умов країни для забезпечення прискорення науково-технічного прогресу в АПК.

Література

1. Акимова И.М. Промышленный маркетинг. – 2-е изд. – К.: Знання, 2001.
2. Мельник Ю.Ф., Саблук П.Т. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК. – 2009. -№1. – С. 3-15.
3. Музика П.М. Активізація інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки України / П.М. Музика // Економіка АПК. – 2005.-№8. – С. 42-45.
4. Портер М. Конкуренція / М. Портер; [пер. с англ.] – М.: ИД «Вільямс», 2001. – 495 с.
5. Якість і конкурентоспроможність продукції. Їх місце в стратегії маркетингу // Стратегія економічного розвитку України. – 2001. – Вип. 4. – С. 208-216.
6. www.lugostat.lg.ua

Інформаційно-консультаційна діяльність відповідає за поширення та впровадження інновацій в сільськогосподарське виробництво. Головною її функцією повинно бути поширення інновацій та організація систематичного інформування сільськогосподарських товаровиробників про все нове в сфері технологій агропромислового виробництва, а також підготовка та перепідготовка кадрів.

Безпосереднє освоєння новацій у виробництві як завершальний етап інноваційного процесу відбувається саме на сільськогосподарських підприємствах. Між інформаційно-консультаційною службою та власне сільськогосподарськими товаровиробниками існує тісний взаємозв'язок, оскільки діяльність перших в основному направлена на обслуговування останніх.

Висновки з даного дослідження. Інноваційна діяльність забезпечує створення й поширення інновацій в сільському господарстві та є гнучким індикатором його конкурентоспроможності. Підвищення конкурентоспроможності дозволяє підприємству мати запас достатньо розвинутих конкурентних переваг, що забезпечують його функціонування за умов несприятливих змін зовнішнього економічного середовища. На рівень підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємства найважливіший вплив мають наступні фактори: науково-технічний рівень і ступінь удосконалювання технології виробництва, використання новітніх винаходів і відкриттів, впровадження сучасних засобів автоматизації виробництва.

Інноваційний процес в сільському господарстві має свої характерні риси, які пов'язані з особливостями сільськогосподарського виробництва. Управління інноваційною діяльністю в АПК повинно охоплювати блок управління (управління агропромисловим виробництвом, науково-технічним прогресом та інноваційним процесом), аграрну науку, інформаційно-консультаційну діяльність та освоєння інновацій на сільськогосподарських підприємствах. Такий підхід забезпечить прискорення науково-технічного прогресу та інноваційної діяльності в галузі і сприятиме підвищенню її конкурентоспроможності.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАУКОЄМНОГО РИНКУ В ОВОЧІВНИЦТВІ**Перепелиця Н.М.**

В статті проаналізовано стан наукоємної галузі насінництва овочевих культур, учасників ринку насіння, його ємність та пропозиція. Автором запропоновані перспективні напрямки розвитку інноваційної діяльності в насінництві овочевих культур.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку національної економіки України стратегічним напрямом зростання ефективності виробництва виступає широкомасштабне застосування новітніх досягнень науки в сфері техніки, технології і організації виробництва з метою збільшення обсягів і покращення якості продукції. Можливості використання інновацій аграрними підприємствами в значній мірі низькі внаслідок впливу багатьох чинників: дефіцит фінансових ресурсів, різке підвищення цін на нові засоби виробництва, відсутність регулятивних механізмів, що сприяють активізації інноваційної діяльності в сільському господарстві.

Особливо актуальною є проблема підвищення рівня наукоємного виробництва в овочівництві – найбільш затратній та трудомісткій галузі сільського господарства. Розвиток товарного овочівництва має важливе значення у вирішенні продовольчої безпеки України і має значний резерв у напрямі підвищення ефективності галузі шляхом забезпечення приросту обсягів продукції, збільшення рівня товарності, скорочення матеріальних і трудових затрат у розрахунку на одиницю продукції та підвищення рентабельності. При цьому запорукою прогнозованого врожаю є якісний насіннєвий матеріал. Тому насінництво інноваційних сортів та гібридів овочевих культур є одним з перспективних напрямків інвестиційно-інноваційної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питанням ефективного функціонування галузі овочівництва та формування ринку насіння овочевих культур присвятили ряд праць такі вчені-економісти, як М.М.Гаврилук, Т.М.Лозинська, В.О.Муковоз, П.Т.Саблук та багато інших. Проте в посткризовий період проблема відновлення галузі насінництва овочевих культур набуває загальнодержавного значення і потребує кардинальних заходів для стабілізації.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є аналіз сучасного стану галузі насінництва овочевих культур в Україні, виявлення зазнає певних труднощів через деконцентрацію та деспеціалізацію галузі, відсутність взаємовигідних економічних відносин між виробниками та споживачами насіння, що негативно впливає на нарощування обсягів його виробництва.

Виклад основного матеріалу. Ми простежили динаміку кількості організацій, що займалися насінництвом овочевих культур в 2005-2010 роках в Україні. В 2005 році було зареєстровано

89 суб'єктів насінництва, а в 2010 році – 44, з них 22 – державні науково-дослідні установи, що займаються первинним насінництвом овочевих культур, і 22 – приватні товаровиробники. Отже, за шість років кількість спеціалізованих господарств скоротилась вдвічі, і відповідно, зменшились обсяги виробництва насіння овочевих культур. За останні роки виробництво насіння овочів скоротилось в 2,5 рази. В 2010 році планувалось виростити 1263 т насіння овочів при потребі для України – 1852 т, що становить 68,2% необхідної кількості.

За роки незалежності України система насінництва, що була створена в нашій країні в минулому столітті, практично ліквідована, хоча принципи її функціонування з успіхом використовуються в основі насіннєвих національних компаній GNIS (Франція), BDR (Німеччина) та інших. Наприклад, в складі компанії GNIS 90 наукових установ, вона контролює 330 тис. га насінницьких посівів і виробляє щорічно 1,2 млн.т насіння. В нашій країні зник існувавший селекційно-насінницький комплекс, головне – зруйновано зв'язок: селекціонер – насінневод – товаровиробник [1].

Це призвело до різкого скорочення власного виробництва високорепродукційного насіння. Утворився дефіцит, який поповнюється за рахунок імпорту. Якщо за кордоном, з різних причин, немає врожаю насіння, то і у нас виникає недостача, так як це було минулі роки з насінням цибулі, моркви, капусти та ін. Це красномовні факти втрати країною продовольчої незалежності.

Через неадекватне зростання цін на добрива, паливо, пестициди і техніку виробництво насіння в первинних ланках насінництва потребує значних витрат. Господарства в багатьох випадках не зацікавлені у виробництві насіння, особливо таких затратних культур як овочі. Тому вони формують сортові ресурси на основі власного насіння. Це, в свою чергу, збільшує площі посівів незареєстрованими сортами, а також гальмує впровадження нових сортів та гібридів.

У працях вітчизняних економістів неодноразово відмічалось, що використання насіння з низькими сортовими якістьми призводить до недобору урожаю біля 25%. Це обумовлює збереження імпортозалежності українського ринку товарних овочів і високу собівартість вирощеної продукції, що негативно відображається на споживчих цінах.

Але фінансові збитки – лише одна сторона. З виродженням сортів погіршується їх біологічна

цінність – це непрямий удар здоров'ю населення. І моральна сторона проблеми – через фальсифіковане насіння підривається авторитет вітчизняної аграрної науки.

Таким чином, в Україні на ринку овочевого насіння створюються дуже сприятливі умови для діяльності насінневих компаній, зокрема іноземних, які оперативнo реагують на незаповнені ніші ринку. Більшість компаній пропонують широкий асортимент овочевих культур. Варто також зазначити, що частка іноземних компаній-постачальників овочевого насіння на ринку України постійно зростає, що свідчить про низьку конкурентоздатність вітчизняного насіння та перспективу втрати ринку його виробниками. Тому необхідно провести аналіз ключових чинників прибутковості насінництва овочевих культур.

Овочевонасінницька галузь через великий коефіцієнт розмноження насіння має незначну потребу в земельній площі, але одночасно затрати на 1 тону насіння овочевих культур в 10-20 разів вище у порівнянні із зерновими. Затрати необхідно нести як мінімум один рік, а то два – для двохрічних культур. Тому насінницькі господарства постійно відчувають дефіцит оборотних коштів, а вони потрібні не лише на придбання ПММ, добрив, пестицидів, але й на оплату ручної праці, без якої насінництво не може обійтися. Взяти кредит в банку насінницькому господарству практично неможливо: земля в заставу не береться, якщо вона ще у власності, а найчастіше в оренді. Техніка стара і зношена. Рівень закупівельних цін на насіння нижче собівартості його виробництва. Тому багато господарств міняють спеціалізацію на товарне овочівництво, яке на сьогоднішній день досить рентабельне, або розширюють площі під зерновими культурами.

На сьогоднішній день в Україні діє Державна програма по підтримці первинного насінництва сільськогосподарських культур, якою, за рахунок бюджетних коштів, компенсується частина витрат товаровиробників на вирощування насіння за статтями: посівний та посадковий матеріал, паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива, засоби захисту рослин, запасні частини. Дійсно, така підтримка могла б вирішити цілий ряд проблем галузі насінництва овочевих культур і підняти її на якісно новий рівень, дати поштовх до інтенсивного розвитку та забезпечити конкурентоздатність вітчизняної продукції, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Але державу підтримку можуть отримати лише установи та організації, які займаються вирощуванням оригінального насіння і не отримують бюджетного фінансування. В 2010 році право отримати таку підтримку довели лише 2 господарства, що займаються насінництвом овочево-баштанних культур.

В Україні необхідно підняти статус насінництва овочевих культур і таким чином зберегти останні насінницькі господарства. Для цього по-

трібно створити установу, яка на державному рівні буде координувати обсяги оригінального, елітного та репродукційного насінництва овочевих культур шляхом контрактації (держзамовлення). Ці контракти мають передбачати часткове відшкодування витрат на вирощування не лише оригінального, а й елітного та репродукційного насіння овочево-баштанних культур вітчизняної селекції або пільгове кредитування насінницьких господарств, держава може брати на себе страхування насінницьких посівів від форс-мажорних обставин тощо.

Для підвищення прибутковості галузі необхідно провести агрокліматичне районування території України стосовно зональної спеціалізації вирощування насіння основних овочевих культур з врахуванням зосередження посівів товарних овочів та ґрунтово-кліматичних умов. Наприклад, в південному регіоні – Херсонській, Одеській та Миколаївській областях - доцільно розвивати репродукційне насінництво помідорів, баклажанів та перцю, в Закарпатті – насінництво огірків, в Криму – насінництво двохрічних овочевих культур і т.д. Сприятливі ґрунтово-кліматичні умови із застосування інноваційних технологій вирощування дозволять отримувати гарантований урожай якісного насіння, що забезпечить високу рентабельність галузі. При цьому оригінальне та елітне насіння необхідно відтворювати в умовах спеціалізованих науково-дослідних установ для збереження сортової чистоти посівного матеріалу.

Сучасний стан галузі овочівництва, інтенсивний перехід до ринкових взаємовідносин, різноманітність форм власності потребує більш швидкої сортозаміни і сортооновлення. Вимоги товаровиробників, особливо фермерів і приватного сектора, змінюються на основі сортового різноманіття протягом 3-4 років. Тому стратегія розвитку селекції і насінництва повинна передбачати всі ці особливості і своєчасно реагувати на вимоги ринку. Підвищення ефективності селекції та насінництва має важливе значення для стабілізації аграрно-промислового комплексу України. Створення нового покоління сортів і гібридів дозволяє отримувати не лише високі врожаї, але й значно поліпшувати якість сільськогосподарської продукції та підвищувати її конкурентоспроможність. Доцільно створити систему підтримки національного товаровиробника, яка б включала в себе і забезпечення матеріальними ресурсами сучасних технологій, розроблених Інститутом овочівництва і баштанництва.

Експансія західних насінневих фірм, що сьогодні мають більші фінансові можливості, ніж вітчизняні науково-селекційні центри, створює проблему впровадження в масове виробництво сортів національної селекції, прирікає на економічну блокаду власний селекційний матеріал, генетичні можливості якого для природно-кліматичних умов України є кращими [2].

Тому, на наш погляд, необхідно встановити квотування імпорту насіння овоче-баштанних рослин, які Україна в змозі виростити самостійно, і тим самим захистити вітчизняного виробника та підтримати розвиток української селекційної науки. Крім того, при внесенні в Державний Реєстр сортів і гібридів, придатних до поширення в Україні, пріоритет віддавати гібридам і сортам вітчизняної селекції.

Крім того, вітчизняні науково-дослідні установи, оригінатори сортів та гібридів овочево-баштанних культур, мають активізувати роботу по залученню приватних інвестицій для ведення селекційного процесу. Потенційними інвесторами можуть бути великі овочепереробні підприємства, приватні насінневі фірми, підприємства інноваційної сфери. Наприклад, компанія „Альфа-Хімгруп” – відомий виробник засобів захисту рослин – зацікавилася проблемами вітчизняного насіннєвого ринку і вирішила повернути довіру до насіння українського виробництва. І в 2010 році результатом їх роботи стала продукція „Альфа-Насіння”, яка за якістю не поступається імпортованим аналогам, а ціна – нижча, за рахунок того, що насіння вирощене в Україні [3].

Необхідно також розвивати різні інтеграційні форми реалізації вітчизняної наукової продукції. Хоча сільгоспвиробники є традиційними клієнтами селекційних установ, існує тенденція до посилення контактів між насінницькими компаніями і переробними підприємствами, а в деяких випадках і з роздрібною торгівлею. Так, для прикладу, в Європі вже давно діє схема, за якою виробник овочів отримує насіння від супермаркету і потім реалізує там свою продукцію. В

свою чергу, супермаркет безплатно отримує насіння від насіннєвої компанії і платить їй тільки частину прибутку від реалізованої товарної продукції, вирощеної з цього насіння, вже після реалізації овочів. Вигода очевидна для всіх учасників ланцюга: продавець насіння отримує стабільний збут, супермаркет отримує саме ту продукцію, яка, на його думку, користується найбільшим попитом, фермер може бути впевненим, що його продукція знайде попит, і зменшує необхідність в оборотних засобах.

Висновки. Розвиток насінництва овочевих культур в Україні зазнає певних труднощів через деконцентрацію та деспеціалізацію галузі, відсутність взаємовигідних економічних відносин між виробниками та споживачами насіння, що негативно впливає на нарощування обсягів його виробництва.

Отже, з позицій нашого дослідження, відродження овочевонасінницької галузі в Україні стає проблемою державного значення. Залучення приватних сільськогосподарських товаровиробників до розмноження насіння овочевих культур, нарощування обсягів виробництва високоякісного конкурентоспроможного насіння, в тому числі з іноземними фірмами, підвищення наукового рівня селекції та її результативності можливе лише при зваженому державному регулюванні.

На нашу думку, такий підхід до вирішення проблеми дозволить не тільки задовольнити потребу насіння внутрішнього споживача, а й вийти на зовнішній ринок, цим самим створивши додаткові робочі місця, що значно знизить соціальну напругу на селі.

Література

1. Сирота С.М., Пивоваров В.Ф. Проблемы системы семеноводства овощных культур в России и пути их решения. // Современные тенденции в селекции и семеноводстве овощных культур. Традиции и перспективы. 1 Международная научно-практическая конференция (4–6 августа 2008 года). Материалы докладов, сообщений. / ВНИИССОК. – М., 2008. – т.2 – с. 32-42.
2. Ручкін О.В., Рудь А.М., Урюпіна Л.М., Рудь В.П., Стовбрір О.П., Рудницька О.Т., Маслово В.І. Особливості визначення річного економічного ефекту від використання нового сорту чи гібриду F₁. Агроінком, -№9, 2002, с.62-64.
3. Уханов В. Наше завдання - повернути довіру до насіння українського виробництва. <http://www.alfachem.com.ua/about/publications/>

УДК 336.001.63(477)

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ФІНАНСУВАННЯ АГРАРНОЇ НАУКИ В УКРАЇНІ

Муравська В.А.

Досліджено стан та тенденції витрат на аграрну науку в Україні та запропоновано пропозиції щодо удосконалення.

Постановка проблеми. Стан АПК в Україні характеризується зменшенням об'ємів виробництва продукції та зниженням ресурсного потенціалу галузі, що зумовлено відсутністю значного наукового обґрунтування економічних реформ, що проводяться в аграрному секторі країни.

Можливість аграрної науки та ступінь її впливу на сільське господарство і науково-технічний прогрес в галузі в значній мірі залежить від її фінансового потенціалу. Влада багато років

поспіль не приділяла належної уваги аграрній науці, постійно скорочувала бюджетне фінансування галузі. Кошти, які виділялися на підтримку науки абсолютно не відповідають її ролі в підвищенні ефективності сільськогосподарського виробництва.

Необхідність вирішення проблем, пов'язаних з фінансовим забезпеченням аграрної науки, зумовлює впровадження нових підходів до фінансування із загального фонду державного

бюджету та розширення кола власних надходжень бюджетних установ. Їх ефективне функціонування не можливе без нових методологічних рішень та організаційних підходів щодо формування фінансових ресурсів шляхом застосування прогресивних методичних підходів до організації та поточного планування доходів і витрат, розробки напрямів розвитку науково-освітніх аграрних закладів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання теорії та практики фінансового забезпечення освіти та науки в цілому приділяли увагу українські економісти: Т.М. Боголіб, Є.М. Бойко, О.Д. Василик, А.І. Даниленко, В.В. Євсєєв, В.І. Куценко, Н. Кравчина, П.А. Лайко, М.Й. Малік, В.І. Новіков, К.В. Павлюк, Г.О. П'ятаченко, П.Т. Саблук, А.А. Чугаєв, В.В. Юхименко та інші.

Надбання названих вчених є значним внеском в теорію, методологію та організацію аграрної науки та освіти. Проте вирішення питань вдосконалення фінансового забезпечення функціонування закладів науки в умовах інноваційного розвитку не знайшли свого остаточного вирішення.

Метою даної статті є визначення тенденцій фінансування аграрної науки в Україні та розробка шляхів щодо його покращення.

Виклад основного матеріалу. В умовах, коли економіка схильна до значного впливу інфляції, існує певний фінансовий ризик для потенційних інвесторів щодо вкладання коштів у довгострокові дослідницькі проекти. Тому навіть у країнах із стабільною економічною системою держава бере на себе до половини фінансових витрат у науково-дослідній сфері.

Як зазначають В. Новицький та Л. Гальперіна, хоча в Євросоюзі передбачалося забезпечити витрати ВВП на науку та технології на рівні 3 %, але зараз цей показник не перевищує і 2 %, тоді ж, як у США він становить 2,76 %, а в Японії – 3,12 % [3].

Україна не може конкурувати за зазначеним вище показником із розвиненими країнами світу, хоча за даними Держкомстату України, у 1990 році він становив 2,3 %. Адже, як зазначає Т. Синиця, частка бюджетного фінансування вітчизняної науки у ВВП сьогодні найнижча за останнє десятиріччя. Протягом останніх п'яти років фактичне фінансування науково-технічної діяльності з бюджету не перевищило 0,4 % ВВП, тоді як статтею 34 Закону України "Про наукову і науково-технічну діяльність" передбачено норму – 1,7 %. Це є свідченням того, що фінансовий капітал фактично не приймає участі в інвестуванні науки [5].

Структурна перебудова науково-дослідної сфери та реформування економіки України значно ускладнили функціонування наукових установ, погіршили інноваційну сприйнятливості до наукових розробок усієї економічної системи. До зазначеного доцільно додати, що наукове устатку-

вання та прилади в багатьох науково-дослідних установах через відсутність належного бюджетного фінансування застаріло настільки, що в багатьох випадках, стало непридатне для використання. В результаті – зруйнована більша частина експериментальної бази науки.

Одним із ключових економічних питань теорії і практики державних фінансів є вибір оптимального рівня державних видатків. Кожна країна приймає його в межах загальних економічних принципів, але виходячи з цілей власної економічної політики і внутрішніх умов.

Дані, які характеризують обсяги витрат загального та спеціального фондів державного бюджету на аграрну науку наведені у таблиці 1, з якої видно, що за 2008-2009 рр. фактичне виділення асигнувань загального фонду державного бюджету на науку в аграрному секторі зменшилося на 1,8 відсотка. Найбільшу частку в обсязі виділених бюджетних коштів (15,8 млн грн) в 2009 році становили асигнування на прикладні розробки сільського господарства Національного університету біоресурсів і природокористування України. Джерелом фінансування аграрної науки виступає не тільки загальний фонд, а й спеціальний фонд державного бюджету або власні надходження бюджетних установ.

Можливості наукового забезпечення аграрною наукою розвитку галузей АПК обмежуються рівнем фінансування наукових досліджень. В розрахунку на одного працівника Національної академії аграрних наук (НААН) фінансування з усіх фактичних джерел за останні роки не перевищувало 5 тис. доларів США. В той же час у провідних країнах Європи на здійснення наукової діяльності одного науковця виділяється більше 100 тис., а в США – більше 200 тис. доларів на рік [4].

Загальна вартість наукового забезпечення розвитку галузей АПК, яке буде здійснювати НААН у 2011-2015 роках, за попередніми розрахунками, складатиме близько 4,9 млрд грн. Затрати безпосередньо на виконання досліджень будуть становити 3,6 млрд грн. Окрім того, НААН має в своєму розпорядженні матеріально-технічну базу, яка оцінюється в 660,6 млн грн, її знос становить 50%. Тому на капітальні вкладення необхідно буде виділяти щороку 260 млн грн. [4].

Світова практика свідчить, що наука взагалі, а тим більше аграрна, не може нормально функціонувати без стабільного збільшення державного фінансування.

Аграрна наукова діяльність має сконцентруватися на двох основних напрямках: а) створити сприятливі рамкові економічні умови для аграрного сектора і б) поліпшити систему виробництва та переробки продукції, включно з підвищенням продуктивності та ефективності, якості та безпечності продукції, навколишнього середовища тощо.

Рівень фінансування, який існує на даний момент не може забезпечити ні ефективного виконання замовлень на наукові дослідження, ні нормального функціонування наукових організацій. При збереженні такої тенденції більшість наукових аграрних закладів можуть перетворитися на звичайні підприємства, що займаються виробництвом сільськогосподарської продукції.

Рівень фінансування науки повинен бути приведений у відповідність із вимогами чинного законодавства та з потребами не лише збереження, а й нарощування наукового потенціалу держави. Водночас акцент має бути зроблено й на стимулюванні залучення до підтримки науки коштів з інших джерел – насамперед коштів вітчизняних та зарубіжних інвесторів та коштів з-за кордону.

Відтак має бути радикально спрощено всі процедури, пов'язані з міжнародним науковим співробітництвом, а українські науковці повинні дістати від уповноваженого органу державної виконавчої влади в сфері наукової політики достатню інформаційну підтримку для пошуку іноземних партнерів для міжнародного співробітництва. Необхідно створити умови для стимулювання використання позабюджетних коштів на проведення фундаментальних досліджень, що не передбачають можливості одержання швидкого комерційного ефекту, зокрема, й через запровадження податкових пільг.

Таблиця 1
Планові асигнування загального та спеціального фондів державного бюджету розпорядникам коштів агропромислового комплексу по функції "Наука" за 2008-2009 роки

(тис. грн.)

Напрямок видатків	2008 рік			2009 рік			Зміни 2009 рік до 2008 року, %
	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом	Загальний фонд	Спеціальний фонд	Разом	
Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за держ. цільовими програмами і держ. замовленням у сфері розвитку АПК, фін. підтримка підготовки наукових кадрів	14484,5	0,0	14484,5	12799,8	0,0	12799,8	-11,6
Наукові розробки у сфері стандартизації та сертифікації с.-г. продукції	40454	0,0	40454	6948,6	0,0	6948,6	-82,8
Прикладні наукові та науково-технічні розробки, виконання робіт за держ. цільовими програмами і держ. замовленням у сфері рибного господарства	4091,0	0,0	4091,0	3769,5	0,0	3769,5	-7,8
Фундаментальні дослідження НУБіП України у сфері с.-г. наук	2907,6	0,0	2907,6	2760,8	0,0	2760,8	-5,0
Прикладні розробки НУБіП України у сфері с.-г. наук	17069,1	5000	22069,1	15820,1	5000	20820,1	-5,6
Всього	79006,2	5000	84006,2	42065,8	5000	47065,8	-43,9

Складено за даними Мінагрополітики України

Всі науково-дослідні інститути та їхні структурні одиниці повинні бути поставлені в максимально рівні умови щодо фінансування, але з урахуванням результатів роботи за попередній період. Це не заперечує можливості мати інші джерела фінансування, зокрема, отримувати кошти за міжнародними грантами, кошти для виконання досліджень суто прикладного характеру спільно з галузевими науково-дослідними інститутами чи конкретного державного замовлення на короткий проміжок часу.

Проте наукові роботи забезпечені державними програмами і грантами, повинні нарощуватися швидкими темпами, ніж базове фінансування наукових установ. Протягом найближчих п'яти років слід досягти показника, за якого не менше 30 % бюджетного фінансування науки в Україні розподілятиметься на основі відкритих конкурсів,

сприяючи підвищенню здорової конкуренції в науковому середовищі [6, с.128].

Отже, подальший розвиток вітчизняної аграрної науки потребує в першу чергу державного вирішення питань щодо:

- фінансового забезпечення оновлення матеріально-технічної бази;
- приведення рівня заробітної плати науковців з урахуванням кваліфікації у відповідність до рівня сплати їх зарубіжних колег;
- фінансове забезпечення стажування науковців у провідних наукових центрах світу [4].

Проблеми АПК повинні вирішуватись з використанням програмно-цільового методу планування і фінансування фундаментальних та прикладних досліджень і розроблення конкурентоспроможних інновацій як вузького галузевого, так і комплексного спрямування.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Перспективні та наукоємні технології визначають швидке подолання спаду агропромислового виробництва, допоможуть підвищити його конкурентоздатність та забезпечити достойний рейтинг на світовому аграрному ринку. Від того, наскільки наука буде забезпечена коштами, ефективним управлінням та стратегією розвитку, залежить її вплив на прогрес в АПК.

Література

1. Закон України від 13 грудня 1991 р. № 977-ХІІ "Про наукову і науково-технічну діяльність" із змінами та доповненнями
2. Коваль П.М. Витрати на аграрну науку і підготовку кадрів // Фінанси України. - 2003. - № 4. - с.71-76.
3. Новицький В., Гальперіна Л. Інформатизація соціально-економічного життя: світові тенденції та українські реалії // Економічний Часопис-XXI. - 2005. - № 5-6. [Електронний ресурс]. - Доступний з: <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=20050507&n=5-6 &y=2005>
4. Проект Концепції наукового забезпечення установами НААН розвитку галузей агропромислового комплексу України в 2011-2015 роках. [Електронний ресурс]. - Доступний з: <http://www.uaan.gov.ua/oficinf1.php?id=2>
5. Синиця Т.В. Інноваційна економіка – стратегічний напрям розвитку України. [Електронний ресурс]. - Доступний з: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Economics/24576.doc.htm.
6. Трубич С. Наука та освіта як головна ланка реформування економіки України в ХХІ ст. / С.Трубич, Т.Майкович // Вісник ТАНГ. - 2003. - № 1. - С.121-138.

УДК: 330.341.1:330.322.5:634.8:338.43

ІННОВАЦІЙНІ СКЛАДОВІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИРОБНИЦТВА ВИНОГРАДАРСЬКО-ВИНОРОБНОЇ ГАЛУЗІ АПК

Карташова О.Г.

Інноваційні складові організаційно-економічного механізму забезпечення підвищення ефективності виробництва виноградарсько-виноробної галузі АПК. Досліджено основні проблеми агропромислового виробництва виноградарсько-виноробного комплексу України. Обґрунтовано інноваційні підходи і механізми формування та функціонування систем оновлення виробничих процесів галузі.

Постановка проблеми. Формування системи економічних важелів та дійових засобів забезпечення функціонування виноробства України у відповідності до критеріїв ринкової ефективності передбачає проведення обґрунтованої і зваженої політики, ефективного впливу таких її елементів як фінансово, податкова, цінова системи. Тим більше, що за оцінкою багатьох провідних фахівців вітчизняне виноробство в цілому залишається на сьогодні в умовах фінансово-економічної кризи. Недосконалість податкової політики, введення мита на виноробне обладнання, високе сумарне оподаткування (понад 70% від виробленої продукції) стримують виноробні заводи проводити технічне переозброєння за рахунок власного прибутку та мати оборотні засоби навіть на просте відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам підвищення економічної ефективності виробництва були присвячені роботи А.В.Бачуріна, П.Г.Буніча, Н.С.Герасимчука, А.Ф.Гончара, В.П.Красовського, С.А.Кошелюка, А.С.Лисецького, І.І.Лукінова, В.А.Медведева, В.С.Найдьонова, А.І.Ноткіна, С.Ф.Покропівного, В.Д.Слюсара, С.Г.Струмліна, В.А.Тихонова, Л.Г.Чернюк, М.Г.Чумаченка, О.В.Шубравської та інших. Окремі аспекти проблеми ефективності виробництва у виноградарсько-виноробній галузі АПК знайшли відображення в роботах Н.Н.Заяць,

Оптимізація джерел фінансування аграрної науки як одного з важливих об'єктів бюджетної сфери має бути пріоритетним напрямом аграрної політики. Слід збільшувати витрати на аграрну науку, розширювати проектне фінансування наукових досліджень з використанням механізму цільових програм, оптимального співвідношення базового та програмно-цільового фінансування.

О.М.Литовченко, В.Т.Косюри, Р.В.Кружкової, Я.Г.Киби, І.А.Петренко, П.Саблука, В.О.Точиліна, О.М.Шестопаль. Однак, разом з тим актуальними залишаються дослідження питань ефективності виробництва у галузевих розробках.

Метою дослідження є обґрунтування інноваційних підходів і механізмів формування та функціонування систем оновлення виробничих процесів виноградарсько-виноробної галузі України.

Виклад основного матеріалу. Становлення сучасних ринкових відносин в економіці України обумовлює необхідність підвищення управлінської і технологічної досконалості виноградарсько-виноробного агропромислового виробництва, активізації підприємницького середовища, забезпечення стабільного зростання у виробничому функціонуванні суб'єктів різних форм власності й господарювання. Основою вирішення цих завдань є орієнтир на інноваційну модель розвитку, законодавчо закріплену на державному рівні. Але важливо усвідомлювати, що специфіка виробничого функціонування виноградарства, як базової галузі, визначає інноваційний розвиток агропромислових формувань не тільки як впровадження новітніх технологічних, продуктивних та управлінських розробок, які забезпечують підвищення конкурентоспроможності, збільшення обсягів та зниження вартості виробництва виногра-

дарської продукції. Специфіка ідеї інноваційного розвитку виробництва виноградарських ресурсів, що являє собою складну, відкриту, здатну до самоорганізації та саморозвитку економічну систему з динамічно змінюваними недетермінованими й суперечливими характеристиками, є оптимізація продуктивних сил у своїй взаємодії з природно-кліматичними ресурсами й розмірами господарських систем. Ключові питання фінансування інвестиційно-інноваційного розвитку виноградарсько-виноробної галузі АПК лежать у площині наукового моделювання ринку й факторного розподілу створеної вартості. На цьому шляху привертає увагу усвідомлення економістами-фахівцями [3], що джерела фінансування інноваційного процесу є функцією продуктивних сил сільського господарства й продуктивних потоків АПК. Структура й динаміка факторних доходів є предметом особливої уваги через те, що саме вони визначають конкурентоспроможність виноградарсько-виноробного агропромислового комплексу України та її регіонів з боку економічної привабливості і безпеки.

Серед інших аналітичних підходів доцільне використання моделі визначення ренти на галузевому рівні. Нетрадиційність такого аналітичного підходу серед інших полягає в тому, що прибуток унормовується процентом на банківські позики, а дохід рентного походження кореспондує з ефективністю використання природного ресурсного потенціалу – урожайністю винограду. В цьому аспекті принципом є розв'язок завдання моделювання витрат – підвищити продуктивність насаджень винограду можливо лише за рахунок продуктивних витрат. Показник ренти визначається за залишковим принципом і включається у схему оцінки і ефективності, і конкурентоспроможності суб'єктів підприємництва, організації виробництва, галузевого управління. Точка беззбитковості відображає рівність витрат і доходів сільськогосподарської системи. Вона відображає певний критичний рівень витрат і доходів з одиниці площі. Здійснюючи пошук ренти необхідно збільшувати продуктивні витрати та отримати зростання урожайності (продуктивності) природних ресурсів. Змінною для розрахунку обрано кінцеву товарну продукцію, яка є функцією від продуктивності земельних ресурсів сільського господарства. Інвестиційна складова є ознакою сталою й залежною від обсягу залучених у виробництво природних ресурсів. Інвестиційну складову традиційно знаходимо у вартості реалізованої продукції як суму зносу (амортизації) діючих основних фондів. Тому важливо, щоб ця складова була суттєвою серед інших й відповідала реальній ринковій вартості нової техніки. Такі оцінки отримати не важко, якщо відомим є система цін як на продукти сільського господарства, так і засоби виробництва.

Наукомісткий розвиток агропромислового виробництва законодавчо визнано одним із пріо-

ритетних напрямів інноваційної діяльності на теренах України [2]. Проте загальний стан вітчизняної виноградарської сфери АПК визначається ознаками глибокої системної кризи, занепадом протягом останніх двадцяти років. Річні обсяги виробництва виноградарської продукції сільського господарства склали 48,6 – 63,4 % від рівня 1990 року. Загострився ціновий диспаритет, підсилений інвестиційною непривабливістю та високою ризикованістю вітчизняного сільського господарства, перманентною нестачею його ресурсного забезпечення, застарілістю технічної бази та суттєвим відтоком кваліфікованих працівників. Проблема інноваційного розвитку залишається актуальною через брак коштів на фінансування інвестицій. Механізми державного регулювання сільського господарства недосконалі та неузгоджені з припустимими перевагами за вимогами СОТ.

Отже, інвестиційно-інноваційний розвиток виноградарсько-виноробної системи АПК в цілому потребує подальшого вдосконалення, її доцільно ґрунтувати на концепції системного інвестиційно-інноваційного оновлення виноградарства та виноробства, яка передбачає визначення формування та функціонування інтегрованих мереж диверсифікованих інновацій у виноградарстві та виноробстві; управління матеріально-грошовими та трудовими ресурсами їх постачальників та споживачів і впровадження екологізованих сільськогосподарських інновацій в умовах ринкової та природної невизначеності, що надає можливість підвищити ефективність аналізу інноваційної модернізації сільськогосподарського комплексу на рівні держави, регіонів та окремих підприємств. Базовою детермінантою інноваційної модернізації виноградарсько-виноробного комплексу в цілому виявляється тріада «інтеграція, інновації, інвестиції», що згодом перетворюватиметься на парадигму «три К» - корпоратизація, капіталізація, комерціалізація. Має здійснюватись ефективна кооперація та концентрація ресурсів за вектором інтегрованого впровадження інноваційних технологій, видів продукції та методів управління в середовищі вітчизняних товаровиробників. В цьому зв'язку, формування інноваційних контурів модернізації виноградарсько-виноробного агропромислового комплексу дозволяє підтримувати диверсифіковану адаптацію та регіональну зв'язність розповсюджуваних агропромислових нововведень при мінімальному фінансовому забезпеченні їхнього виробничого супроводу. Серед стратегічних напрямів системної інноваційної модернізації виноградарства та виноробства доцільно виділити і особливо акцентувати зусилля на реалізації:

- забезпечення виноградарського виробництва системою сучасних енергоощадних машин, обладнання, багатофункціональної техніки, енергетичних модулів;

- ефективних технологій вирощування виноградних ресурсів з раціональним використанням їх генетичного потенціалу і технічних ресурсів;

- комплексної і глибокої переробки та зберігання продукції виноградарства тощо.

Найвищий рейтинг доцільно надати такому пріоритету, як забезпечення виноградарського виробництва системою сучасної енергоощадної техніки. Конкретні заходи щодо підтримки цього пріоритету мають відбуватися шляхом:

- створення техніки на базі кращої світової та вітчизняної елементної бази. Для цього необхідно забезпечити сприятливі умови використання цієї елементної бази вітчизняними виробниками техніки (митні, податкові, кредитні та інші пільги);

- сприяння корінному переоснащенню базових галузей: металургії, верстатобудування, енергетики, електронної промисловості і т.д., що дозволить підвищити якість вітчизняної елементної бази;

- зведення до мінімуму прямого продажу імпоротної сільськогосподарської техніки в державі. Іноземна техніка має як мінімум збиратися в країні (забезпечення робочих місць).

Комплектування сільськогосподарською технікою автономних господарських одиниць повинно проводитись на основі системного підходу до вибору напряму господарської діяльності з виробництва винограду, підбору культур, сортів, соціальних чинників; адаптації технологій виробництва винограду та техніки для їх реалізації до конкретних умов господарювання, застосування сучасних систем управління виноградарсько-виноробними господарськими системами. Управління технологічними процесами має проводитись на основі аналізу оперативної інформації щодо їх перебігу, з врахуванням бази знань про цей процес, аналізу досвіду застосування його в конкретних умовах та даних коротко- і довгострокового прогнозу кліматичних параметрів.

Для модернізації вітчизняного виноградарсько-виноробного виробництва за вектором впровадження інновацій в умовах обмеженого ресурсного забезпечення доцільне використання принципів мережно-кластерного підходу. Вузли сформованих мережних систем розвитку агропромислових кластерів у вигляді виробників та споживачів інновації разом з фінансовими та науковими центрами мають підтримувати активну дифузю, конкуренцію та інноваційний розвиток поширюваних новітніх розробок за принципами реалізації горизонтального і вертикального інтегрованого зростання у виноградарсько-виноробному комплексі. Концепція стратегії системного інноваційного розвитку має пов'язуватися з заходами модельного планування й ресурсного забезпечення формування і функціонування контурів інвестиційно-інноваційного оновлення агропромислових кластерів [4].

У рамках інноваційно-інноваційного розвитку доцільно спрямувати зусилля від обслуговування проектів запровадження ринку землі до вирішення нагальних програм: підвищення і збереження родючості ґрунтів, селекції; запровадженні контурно-меліоративних систем ведення землеробства, органічної системи добрив, комплексної і глибокої переробки та зберігання продукції з тим, щоб підвищити інтегральний показник продуктивності виробничого функціонування виноградарства і виноробства. Інвестиційно-інноваційний розвиток виноградарсько-виноробної галузі в значній мірі залежить від платоспроможності галузі в системі цін: на ринках виноградних ресурсів, на ринках засобів виробництва і праці. Економіка сільського господарства використовує поняття витрат (інвестиційних і поточних) та їх цінового покриття в розрахунку на одиницю площі насаджень. Ціни, які визначаються попитом і пропозицією на галузевих (оптовороздрібних ринках), для сільського господарства є екзогенними (політичними змінними).

Структура вартості та цінності продукції в розрахунку на одиницю сільськогосподарських угідь є змістом підходів до вирішення проблем формування фінансових ресурсів інноваційно-інноваційного розвитку виноградарської галузі. Система цін формується для сільськогосподарських товаровиробників на галузевих ринках: виноградної продукції, праці, земельних ділянок, ринку послуг і первинних матеріальних ресурсів тощо. Відмінності відтворювального процесу за приведеною схемою проявляються при розподілі ринкової ціни попиту на сільськогосподарську продукцію та формування джерел фінансування капітальних витрат. Ринкова ціна для сільськогосподарського виробника є ознакою екзогенною, а тому він вимушений орієнтуватися на її рівень при вирішенні ключових питань інтенсивності використання земельних ресурсів. В цьому зв'язку рента є частиною ціни попиту, яка відображає певний необхідний рівень технологічної ефективності сільськогосподарського виробництва, але з урахуванням природної продуктивності. Залишковий факторний дохід – рента – повинен бути нормований за ознаками родючості ґрунтів, як і норма прибутку на інвестиції або винагорода за підприємництво. Існує два шляхи збільшення суми залишкового доходу (ренти): збільшення урожайності винограду за рахунок підвищення інтенсивності продуктивних витрат на одиницю площі; зменшення постійних витрат за рахунок ефекту масштабу господарства, раціоналізації інвестицій та інновацій на одиницю сільськогосподарських угідь.

Ринкова цінність продукції з 1 га земель розпадається за факторами виробництва на покриття авансових коштів (екнергія, паливо, амортизована частка засобів виробництва), оплату найманої праці, прибутку на власний капітал (включаючи підприємницький дохід) та ренту. На

відміну від галузевої економіки промислової переробки винограду економіка сільського господарства визначає структуру цінності продукції з одиниці земельної площі.

Отже, дослідження та формування інноваційної моделі становлення економіки виноградарського виробництва відрізняється від традиційних галузевих схем у виноробній промисловості. Якщо у галузевих методиках у виноробстві аналіз переважно спрямований на визначення ефективності витрат на одиницю продукції, то у виноградарстві доцільно визначати ефективність витрат на одиницю площі. Цей метод більш досконалий для вирішення завдань прогнозування інвестицій з інноваціями. Його перевагою є оптимізація витрат з урахуванням критичної ефективності виноградних культур у спеціалізованих агропромислових формуваннях. А ринкова ціна – ключова ознака процесів відтворення продуктивних сил виноградарства. Цій схемі відповідає ланцюг: „виручка (ціна) – прибуток на капітал – оплата праці, підприємницький дохід – сільськогосподарська рента.” Ключовим у ринковій системі має бути поняття цінності, яка є функцією попиту і пропозиції, а тому на відміну від вартості, не формується, а розпадається за факторами виробництва, утворюючи факторні доходи. Сільськогосподарські ресурси – це фактор виробництва, якому відповідає дохід рентного походження. Важливість оцінки ресурсів визначено участю у розподілі ціни поряд з іншими факторами, зокрема працею і капіталом.

Ефект від реалізації нових технологій у виноградарсько-виноробній галузі АПК, що змінюють продуктивність, рівнозначний приросту валової чи кінцевої продукції. Використовуються два вектори обсягів продукції, які розраховані з врахуванням різної продуктивності. Якщо потрібно встановити вплив окремих технологічних факторів, то розрахунки можуть бути зроблені методом ланцюгових підстановок нових даних в матрицю продуктивності виробництва продукції. В межах критерію збалансованості внутрішнього ринку вирішується задача дослідження оптимальності технології по існуючій методиці [3], згідно з якою більш ефективною вважається технологія, в якій вектор витрат при інших рівних умовах менший хоча б одного з компонентів вектору витрат.

В умовах обмеженості земельних, трудових, паливно-енергетичних та інших ресурсів, що знаходяться в розпорядженні формувань АПК, основним критерієм оцінки економічної ефективності їх діяльності стає ресурсозбереження. В рамках системи, як доводять здійснені науковцями дослідження, реальним може бути тільки кумулятивне ресурсозбереження, а тому пропозиції в частині підходів його визначення в умовах взаємозалежності галузей виноградарсько-виноробного АПК зводяться до співставлення матриць альтернативних варіантів. Метою таких

побудов є мінімізація питомих і об'ємних показників ресурсомісткості виробництва. Ресурсомісткість за цією методикою представлена в формі повних затрат системи, що виключає можливість помилок локального і структурного характеру при наявності взаємопротидіючих факторів або матриць з різною структурою виробництва. Питомі оцінки можуть бути зважені на обсяг кінцевого попиту. В рамках емпіричного дослідження може бути вирішена задача оцінки оптимальності технологій, де критерієм оцінки є ресурсозбереження.

Технологічна ефективність виробництва формалізується за допомогою векторів чистої продукції. Перевагою «традиційності» методу є те, що в ньому використовується системний підхід при описанні суб'єктів виробничої діяльності. Передбачається, що технологія може бути визначена як ефективна, якщо не існує інших технологій, які не можна модифікувати таким чином, щоб отримати більше продукції якого-небудь виду без збільшення використовуваних ресурсів. При таких перетвореннях не можна збільшувати випуск деякого блага без збільшення затрат або зменшення виходу продукції іншого виду. Загальною базовою посилкою для визначення порівняної ефективності виробництва в такій постановці є сукупна ресурсомісткість виробництва. В умовах науково-технічного прогресу цільовою функцією господарської одиниці є збільшення виробництва продукції (корисного ефекту). Здійснюючи агротехнічні, організаційні і інші заходи по розвитку виробництва агропромислового комплексу будь-яка економічна система прагне в першу чергу вирішити цю задачу. Однак збільшення технічного рівня виробництва, впровадження прогресивних технологій і проведення інших заходів передбачає отримання економічного ефекту, який би виражався не тільки приростом обсягу продукції (корисного ефекту), але й реалізацією принципу самоокупності формувань АПК.

Формування інноваційної моделі розвитку виноградарсько-виноробної галузі АПК має враховувати і передбачати також ту особливість, що до 1990 року у вітчизняному виноградарсько-виноробному комплексі існувала проблема високої питомої ваги молодих насаджень (41 %), оскільки господарства намагалися мати хороші виноградники за рахунок їхньої частотої заміни, без належної уваги до питань технології закладання і догляду за насадженнями, якості садивного матеріалу, засобами для механізації виробничих процесів. Сьогодні навпаки, галузь має дуже низький рівень закладання виноградників, що в недалекому майбутньому може стати причиною поглиблення кризового стану галузі. Тому зараз для прискорення темпів заміни старих насаджень винограду, необхідно щорічно висаджувати близько 20 млн. саджанців на площі біля 8 тис. га.

Інноваційний розвиток виноградарства має бути спрямований на усунення високого ступеню

зрідженості виноградників, яка є однією з причин зниження їхньої продуктивності. Причинами підвищеної зрідженості виноградних насаджень є розташування на площах з несприятливими агро-екологічними умовами, вимерзанням, пошкодженням при механізованому обробітку, невідповідністю підщеп, на молодих насадженнях – порушенням технології закладання і догляду за кущами та низькою якістю садивного матеріалу, пошкодженням виноградників шкідниками, хворобами, бактеріями. У результаті наявності значної частки виноградників віком більше 25 років, які характеризуються високим відсотком зрідженості, 23,6 % насаджень знаходиться в незадовільному стані і характеризуються як неперспективні. Тобто 19990,9 га виноградних насаджень не покривають витрат на їх догляд та потребують нових технологічних підходів до реставрації (перезакладання). Найбільша частка таких виноградників сконцентрована в Одеській області – 11437,0 га або 57,2 %, 32,2 % зосереджено в АР Крим.

Важливо акцентувати, що сортова структура виноградних насаджень у господарствах України потребує впорядкування, оптимізації розміщення і спеціалізації, як у конкретних підприємствах, так і в природно-виноградарських районах. В результаті призупинення планової реконструкції виноградників і відсутності потреби в прищепленому садивному матеріалі відбувся майже повний занепад розсадницької бази. Більшість комплексів та майстерень закриті, викорчовані значні площі маточників підщепної лози. Ті розсадники, які залишилися, знаходяться не в найкращому стані, адже ця галузь є однією з найбільш енерго- і ресурсоємних, тому за нинішніх умов різко зросли витрати на виробництво садивного матеріалу - його виробництво стало збитковим, а ті невеликі об'єми саджанців, які виробляються, не мають належного попиту.

Досягнення техніко-технологічного рівня виноробства України, який відповідає сучасним прогресивним світовим тенденціям та вимогам розвитку виноробної промисловості, є вирішальним чинником ефективного розвитку галузі на основі скорочення матеріало-, фондо-, трудо-, енергоємності виробництва за умов відповідного технологічного контролю, стандартизації, забезпечення конкурентоспроможності виноробної продукції. В цілому науково-технічний прогрес являє собою складне технічне та соціально-економічне явище, яке виражається у поступовому розвитку функційних елементів продуктивних сил, що знаходить своє втілення у вдосконаленні засобів виробництва, систем управління і технологій виробництва, у накопиченні знань, покращенні використання виробничого потенціалу та підвищенні ефективності виробництва. Науково-технічний прогрес безпосередньо пов'язаний із розвитком і якісним удосконаленням факторів виробництва, під його безпосереднім впливом безперервно відбувається накопичення елементу

інтенсивної якості у факторах відтворювального процесу. Важливо, що за умов здійснення техніко-технологічної трансформації вітчизняного виноробства відбудуться прогресивні зміни і в структурі всієї промисловості країни. Прискореними темпами в цьому випадку будуть розвиватися виноградарство, машинобудування, енергетика, хімічна та інші галузі, що забезпечують науково-технічний прогрес у виноробстві, який повинен знайти своє втілення у створенні та впровадженні нових технологічних процесів підвищення якості продукції, технічного рівня парку технологічного обладнання, прискорені заміни та модернізації морально застарілих машин та агрегатів.

Важливим завданням розвитку галузі є застосування прогресивної техніки, технології, підвищення якісних характеристик вихідної сировини та виноматеріалів, комплексної механізації та автоматизації виробництва. Тенденціями подальшого розвитку технології бродильних виробництв є циклічність та безпервність, автоматизація, малоопераційність, комплексне використання сировини та енергії, зниження питомих витрат, концентрація операцій. Найважливішими напрямками удосконалення обладнання для виноробної промисловості будуть створення та впровадження техніки нових видів, які значно підвищують продуктивність праці та покращують її умови, створення та впровадження автоматизованих поточкових ліній, оснащення машин електронними регулюючими та управляючими автоматичними пристроями, створення засобів механізації та автоматизації основних та допоміжних операцій, необхідність інтенсивного насичення виноробної промисловості кваліфікованими кадрами. У складському господарстві виноробної промисловості необхідні автоматичні системи контролю за якістю сировини, яка надходить на завод і зберігається на ньому, нові види спеціального транспорту, прогресивні методи захисту сировини при зберіганні. За розрахунками провідних фахівців галузі, фондо- та електроозброєність праці за цих умов збільшиться удвічі, і більш, ніж на 5% знизиться матеріалоємність продукції.

Отже, інновації стають на сьогодні одним із головних чинників формування ефективного розвитку виноробного виробництва і це загальносвітова тенденція, закономірності якої проявляються в тому, що в економічно розвинених країнах в останій час 40 % економічного росту забезпечувалося саме за рахунок інновацій, що визначило принципово новий перехід від традиційної науково-технічної політики до інновативно-інноваційної науково-технічної політики. У Законі України „Про інноваційну діяльність” [1] інноваційна діяльність визначається як одна із форм інвестиційної діяльності, що здійснюється з метою впровадження досягнень науково-технічного прогресу у виробничу сферу. Інноваційний шлях розвитку економіки виноробної промисловості України пов'язаний за сучасних умов із значними труднощами, серед

яких головними є високий рівень ризику та викликані цим складнощі із пошуком джерел фінансування на фоні загального дефіциту фінансових ресурсів. Слід зазначити, що виноробні підприємства доволі різко диференційовані за техніко-технологічним рівнем виробництва. На багатьох підприємствах галузі нестабільна робота в умовах кризових процесів, нестача власних коштів, недостатня підтримка інноваційної діяльності державою призвели до уповільнення темпів освоєння нової техніки, устаткування, обладнання, технологій в галузі, зменшуючи тим частку готової продукції, яка має сучасне наукове, техніко-технологічне забезпечення.

Висновок. Забезпечення ефективності українського виноробства на базі оновлення і нарощення виробничих ресурсів за рахунок викори-

стання сучасних технологій автоматизованого потокового виробництва із замкнутим циклом є першочерговим практичним завданням, досягнення якого можливе лише за умов створення і використання, системи економічних механізмів та організаційних структур, котра дала б змогу забезпечити оперативність реагування економіки виноробної промисловості України на кон'юктурні зміни та тенденції створення новітніх науково-технічних ідей у цій сфері. Саме тут потрібні потужні економічні регулятори та стимули, чітка система господарського управління, яка створила б умови для лібералізації активної економічної діяльності виноробних заводів галузі, інвестицій, податкової та кредитної політики у сфері виноробства.

Література

1. Закон України «Про інноваційну діяльність»//Відомості Верховної ради України. – 2002. - №36. – С.226 (із змінами <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>)
2. Кісіль М.І. Інвестиційна та інноваційна складові доктрини аграрної політики України// Економіка АПК. – 2003. -№4. – С.82 – 87.
3. Лисецький А.С. АПК: стратегія інноваційного розвитку // Тези доп. на міжнародній наук.- прак. конф. 23- 24 жовтня 2008 р. «Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інноваційно-інноваційного розвитку в Україні». Матер. конф. у трьох част. – Частина III. – К.: РВПС НАН України, 2008. – С. 184 – 187.
4. Макаренко П.М., Васильєва Н.К. Інноваційне забезпечення конкурентоспроможності інтегрованих структур АПК// Вісник Полтавської державної аграрної академії . – 2005. -№8 (38). – С. 134 – 137.

УДК 332

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНУ ЯК СКЛАДНОЇ ІНТЕГРОВАНОЇ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОЇ СИСТЕМИ

Комеліна О.В.

У статті розглянуто основні підходи щодо дослідження регіону в системі сучасних вимог та завдань його розвитку. Визначено особливості застосування макро- та мікропідходів щодо оцінки його інноваційно-інвестиційної діяльності. Запропоновано підходи щодо оцінки регіону як складної інтегрованої соціально-економічної системи.

Актуальність проблеми. Зміст та напрями глобалізаційних процесів, які набули масштабного характеру на початку XXI століття, глибина сучасної світової фінансово-економічної кризи закладають передумови кардинальних змін у стратегії розвитку всіх суб'єктів економічної діяльності (від мікрорівня до глобального), супроводжуються перебудовою світового економічного простору в цілому зі зміною економічних центрів світового розвитку. Водночас посилюється проблема гармонійної інтеграції країни та її регіонів у глобальний економічний простір, оскільки вони пов'язані зі світовою економікою через взаємодію зовнішнього і внутрішнього ринків. Безумовно, специфічність регіону як об'єкта вивчення визначає певну методологічну основу досліджень, де головними є фундаментальні положення сучасної теорії функціонування економічних систем, теорії сталого розвитку. Із цієї точки зору потребує розвитку концептуальний підхід до регіону як комплексної складної системи, характерними ознаками якої є множинність, самоналагоджування, взаємодія із системами вищого та нижчого рангу, здатність

адапуватися до мінливих умов зовнішнього і внутрішнього середовища функціонування.

Аналіз останніх досліджень. Регіональну проблематику інноваційно-інвестиційного розвитку України вивчали П. Бубенко, З. Варналій, В. Василенко, С. Дорогунцов, Я. Жаліло, Д. Стеченко, Д. Черваньов, Л. Чернюк, О. Чмир й інші. У регіональній економіці методологічним питанням розвитку регіону присвятили свої роботи такі вчені, як Є. Алаєв, П. Воблий, В. Кістанов, М. Колосовський, В. Поповкін, Ю. Саушкін, Д. Стеченко, М. Чумаченко, О. Шаблій, Л. Чернюк, М. Фащевський та інші. Разом із тим недостатньо розробленими залишаються методологічні засади інноваційно-інвестиційного розвитку регіону як складної інтегрованої системи.

Мета дослідження. В умовах перетворення інновацій в основний фактор забезпечення економічного зростання та конкурентоспроможності регіональних систем стає необхідним застосування нових методологічних схем дослідження їх розвитку.

Виклад основного матеріалу. Розуміння інноваційної діяльності як виду економічної діяльності, що супроводжується розвитком регіональних ринків (галузевих і специфічних – інновацій, новин, інформації тощо), а також із формуванням «мережевої моделі економіки» як результату виникнення та прискореного розвитку міжфірмової кооперації, що притаманні інноваційній економіці вимагає й відповідного підходу до організації досліджень інноваційно-інвестиційного розвитку регіону як складної інтегрованої соціально-економічної системи. Суттєво розширити спектр явищ, пов'язаних з інноваційною діяльністю, врахувати складні зв'язки між власне економічними й позаекономічними стимулами її здійснення на рівні регіону дає змогу поєднання макро- та мікропідходів.

На макрорівні інноваційно-інвестиційна діяльність (ІІД) забезпечує такі макроекономічні аспекти розвитку регіону як системи: темпи економічного зростання, що визначає загальний обсяг ВРП і його динаміку; структурні зрушення у господарстві й залученні факторів виробництва (нових чи рекомбінації наявних), що визначають природу економічного зростання, особливості використання капіталу та робочої сили, зокрема творчого потенціалу, прогресивні зрушення на регіональному ринку праці; рівень потенціалу людського розвитку та соціальної сфери; структурні зрушення в зовнішньоекономічній діяльності за рахунок зміни розвитку високотехнологічного й наукомісткого сектора господарства, зниження імпортозалежності за рахунок технічних інновацій; конкурентоспроможність в цілому на національному та світовому ринку. З цих позицій ІІД регіону має бути спрямована на формування сприятливого інноваційно-інвестиційного середовища й визначатися стратегічними напрямками державної інноваційної та інвестиційної політики, її цілями й стратегічними пріоритетами, а також змістом власної політики розвитку регіону як невід'ємних складових загальної соціально-економічної політики розвитку на відповідному рівні.

Мікроекономічний підхід пояснює стимули, стратегію фірми у сфері інновацій та позиціонує різні ринки в інноваційній діяльності; дозволяє сформулювати різноманітні заходи структурної політики, що має бути спрямована на активізацію ІІД підприємств; дає змогу визначити оптимальний із точки зору підприємства рівень інвестицій у фундаментальні та прикладні дослідження й розробки та вивчити структурний аспект інновацій, виявити роль інновацій у формуванні конкурентоспроможності підприємства, корпорації, галузі [1, с. 78].

Поєднання макро- й мікропідходів дає змогу дослідити відносини держави, регіонів та бізнесу в процесі створення інноваційної

економіки, при цьому важливим є розв'язання питань, які є принциповими для формування ефективної інноваційно-інвестиційної політики держави й регіону та сприятливої інноваційної сфери:

- ✓ оцінка витрат і результатів ІІД, що визначає інноваційну стратегію фірми та її інноваційну активність;

- ✓ оцінка факторів, які визначають терміни й темпи впровадження нової техніки та технологій;

- ✓ оцінка зовнішніх ефектів при впровадженні інновацій, зокрема ефект масштабу, формування галузевої структури ІІД;

- ✓ особливості формування й розвитку ринку інновацій, новин, інформації;

- ✓ визначення найбільш ефективного типу організаційної форми ІІД з урахуванням рівня та особливостей інноваційної активності підприємств, а також загального рівня соціально-економічного розвитку країни і її регіонів;

- ✓ роль держави та регіонів як суб'єктів ІІД у стимулюванні розподілу ресурсів на розвиток технічного прогресу.

В умовах посилення впливу глобалізаційних факторів методологічно важливим є розуміння регіону як складної інтегрованої соціально-економічної системи, основні характеристики якої закладаються у результаті відповідної організації інноваційно-інвестиційної діяльності на макро-, мезо- та мікрорівнях. Реалізація цього підходу вимагає виявлення системоформуючих ознак регіону та його основних властивостей.

Очевидними постулатами розвитку регіональної системи вважаються: стійкість (чи сталість) як тривалість збереження умов для відтворення її потенціалу, умова забезпечення загальної позитивної динаміки розвитку; збалансованість як притаманна для неї пропорційність складових її потенціалу; соціальна спрямованість як оцінка вектора розвитку через рівень та якість життя населення. Разом із тим ці характеристики є взаємопов'язаними і взаємозалежними, а їх поєднання дає змогу визначити стан системи в цілому, оцінити динаміку кількісних та якісних параметрів функціонування системи, а також зміну її позицій у системі вищого порядку. Практика свідчить, що ігнорування цих постулатів здатне викликати деградацію демографічного, ресурсного, екологічного, культурного та інших потенціалів територій навіть за умов позитивної економічної динаміки. Із цих позицій у дослідженні регіону як складної системи правомірним є застосування комплексного підходу.

Поняття комплексного розвитку, залишаючись базовим у регіональній економіці, суттєво еволюціонувало, але й сьогодні відбуваються наукові дискусії навколо його соціального й економічного змісту. У той же час сформовані

наукові позиції в цій площині дають змогу створити надійне теоретичне підґрунтя для розв'язання найгостріших практичних проблем сучасного розвитку регіонів України.

Аналіз теорій комплексного розвитку дав змогу простежити зміну поглядів економістів щодо розуміння комплексності й критеріїв її оцінювання. У сучасному економічному словникові під поняттям «комплексність» (від лат. *complexus* – зв'язок) розуміють повноту, системність, взаємопов'язаність аналізу, планування, управління [2]. У регіональних дослідженнях питання комплексності та комплексотворення перш за все були пов'язані з виробничою сферою: за своєю сутністю комплекс розглядали як головну форму територіальної організації продуктивних сил; у вузькому розумінні поняття комплексності ототожнювалося з поняттям спеціалізації. Пізніше отримало розвиток учення про виробничо-територіальні комплекси, досить інтенсивно розвивалися теорія, методологія, методика та практика комплексотворення. У дослідженні проблем комплексотворення у виробничій сфері увага традиційно приділялася таким процесам, як «комплексно-пропорційний розвиток виробництва; територіальна концентрація виробництва і населення; ефективна спеціалізація; формування раціональної структури господарства; ефективність територіальної організації виробництва» [3, с.7].

Кардинальна зміна умов розвитку за останні три десятиріччя, істотне розширення інформаційних ресурсів, зростання обсягу знань щодо організації соціально-економічних процесів разом зі зміною спеціалізації регіонів висувають нові вимоги до оцінювання соціально-економічного розвитку регіону та переходу від оцінювання його як комплексу з обмеженою сукупністю явищ, суттєвих для процесу пізнання чи дослідження складу комплексу, якісного оцінювання його окремих складових до повної, всебічної характеристики в цілому, що відповідає завданням сталого розвитку. Відповідно поряд з економічними, соціальними, екологічними критеріями оцінювання розвитку регіону як складної інтегрованої системи стає необхідним застосування критеріїв збалансованості, пропорційності, стійкості, керованості. Іншими важливими ознаками комплексного розвитку регіону в сучасних умовах є системність, структурованість та ієрархічність господарства, розвиненість мережевих зв'язків між основними суб'єктами території, забезпеченість процесу виробництва і розвитку виробничої, соціальної, ринкової інфраструктури, пропорційність розвитку комплексотворювальних елементів, що в сукупності визначають такі важливі риси розвитку регіону, як самозабезпеченість, самоорганізація, саморегульованість, перетворення регіону в цілісну відтворювальну систему.

Запропонований підхід передбачає відповідне розуміння регіону як складної динамічної системи, передумови, фактори та принципи розвитку якої мають бути між собою збалансованими і закладати позитивні процеси відтворення в економічній, соціальній та екологічній сферах. Оцінити результативність розвитку регіону можливо лише тоді, коли існує стратегія розвитку регіону як комплексної системи, визначені стратегічні цілі й пріоритетні напрями його розвитку, здійснене оцінювання основних факторів впливу на розвиток для адаптації регіону до зміни середовища розвитку, розроблена система критеріїв і показників (індикаторів, стимуляторів, дестимуляторів). Із певним припущенням викладений підхід дає змогу звести дослідження розвитку регіону як складної інтегрованої соціально-економічної системи до визначення певних критеріїв, системи показників та їх виміру, а застосування їх сукупності має забезпечувати об'єктивність інформації щодо характеру розвитку регіону, повинне стати основою визначення особливостей соціально-економічного відтворення регіону і відтворення територіальної громади (узагальнена мета стратегії).

Вирішальною умовою об'єктивності аналізу та діагностування регіональних ситуацій, зокрема й стану депресивних територій, є багатоаспектна, комплексна характеристика кожного їх параметра. На цій основі можна запропонувати універсальні методичні засади здійснення оцінки впливу будь-якої складової регіональної системи на соціальні, економічні, екологічні параметри розвитку регіону. Тоді завдання зводиться до: науково обґрунтованого визначення відповідних критеріїв та факторів, що впливають на узагальнюючий показник – результативність соціально-економічного розвитку регіону; визначення бажаних параметрів розвитку цього компонента регіональної системи через відповідну систему показників, що дає змогу сформулювати так зване «дерево цілей»; аналізу існуючих механізмів досягнення цілей соціально-економічного розвитку, а також їх удосконалення на кожному ієрархічному рівні управління.

Висновки. Оцінка внутрішніх тенденцій та особливостей розвитку регіонів України на основі запропонованої методологічної схеми дослідження дає змогу сформулювати завдання цільового спрямування їх просторових, організаційних, функціональних, управлінських, фінансових, інституційних, інноваційно-інвестиційних трансформацій на комплексній основі.

З урахуванням вищевикладеного характер інноваційно-інвестиційного розвитку регіону як комплексної системи визначається низкою положень:

✓ регіон (як система) є інтегрованим у системи більш високого рангу й водночас містить

множину підсистем. Усі суб'єкти регіону є самостійними учасниками процесу інноваційно-інвестиційного розвитку, а невизначеність їх поведінки (активність, пасивність тощо) може суттєвим чином вплинути на дії інших суб'єктів, створити новий, непередбачуваний контекст розвитку регіону;

✓ за умов, якщо формальні та неформальні інноваційно-інвестиційні цілі розвитку цих підсистем не збігаються з офіційно визначеними цілями соціально-економічного розвитку регіону, країни, то виникають так звані «тіньові системи». Отже, в кризових умовах першочерговим є завдання встановлення умов, чинників, механізмів, що вносять дисгармонію і відповідний дисбаланс;

✓ адаптаційні можливості регіону як комплексної системи в цілому визначаються здатністю пристосування до змін умов функціонування його складових;

✓ поглиблення процесів інтернаціоналізації господарського життя приводить до формування так званої «інтернаціональної моделі поведінки» (сукупності правил та вимог до поведінки суб'єктів господарювання), за умов виконання яких суб'єкти можуть адаптуватися до зовнішнього середовища; процес інноваційно-інвестиційного розвитку неодмінно супроводжується виникненням конфліктів інтересів, диспропорцій, жорсткої конкуренції, які в цілому можна розглядати в якості механізмів, що забезпечують рух системи у заданому напрямі, відповідно має відбуватися постійна еволюція системи відносно «держава – регіон – територіальна громада – бізнес»;

✓ кожний наступний якісно новий рівень комплексності є результатом досягнення певної «межі хаосу», за якою відбувається процес адаптації (перехід від одного стану невизначеності до іншого), що потребує постійного пошуку оптимальних механізмів управління ІД, в тому числі й механізмів самоуправління і саморозвитку;

✓ кожний регіон як складна система має власний потенціал інноваційно-інвестиційного розвитку, набір конкурентних переваг та можливостей, обмежень та загроз розвитку, бар'єрів та перешкод розвитку (економічних, соціальних, екологічних тощо), котрі визначають його інвестиційну привабливість і особливості траєкторії інноваційного розвитку, яка має нелінійний характер;

✓ дія складових регіону не обмежується його адміністративними кордонами, що ускладнює не лише визначення результативності

ІД регіону та рівня його комплексності, а й керованість цієї системи в цілому;

✓ інноваційний розвиток регіону за своєю природою є результатом взаємодій усіх його складових (комплексної системи) та проявом високого рівня самоорганізації.

З вищевикладеного випливає, що реалізація сучасного розвитку регіону вимагає застосування у практичній діяльності органів регіональної влади організаційних інновацій, зміст яких полягає у створенні на регіональному рівні організаційних умов дифузії інновацій як способу їх поширення ринковими та неринковими каналами від місця найпершого втілення до різних споживачів за країнами, регіонами, галузями, ринками, фірмами.

З іншого боку, регіон як складна інтегрована соціально-економічна система потребує дослідження перш за все просторових зв'язків між її елементами (підсистемами), які можуть мати природний характер (між природними ресурсами та підприємствами, що їх експлуатують) і визначатися лише природною недоцільністю або неможливістю їх розірвання чи штучний, суб'єктивний – створення нових систем розселення тощо. Тоді поняття розвитку регіону дійсно набуває ознак системності, а його діяльність інтерпретація розглядається як забезпечення стійкості, збалансованості, соціальної орієнтації функціонування та орієнтації на системоутворювальні зміни, до яких необхідно віднести спрямованість на структурну збалансованість, добудову відсутніх ланок, подолання деструктивності окремих елементів, стимулювання внутрішньо- й міжрегіональних зв'язків території. Відповідно системне регулювання розвитку регіону слід розглядати як свідомо створену сукупність ідеологічних, політичних, правових, економічних та адміністративних впливів на умови, пріоритети та обмеження трансформації регіонів і взаємозв'язків між ними з метою розв'язання сукупності існуючих суперечностей і забезпечення на цій основі відтворення регіону як цілісної системи.

Безумовно, поняття регіонального розвитку як системного процесу та ІД регіону є взаємопов'язаними, відповідно регіональний розвиток має забезпечуватися такою діяльністю (на кожному рівні управління ним), яка приведе до позитивної динаміки параметрів і рівня життя населення та забезпечить стійкий, збалансований та взаємно не руйнівний тип відтворення соціального, господарського, ресурсного й екологічного потенціалів.

Література

1. Киселева В.В. Государственное регулирование инновационной сферы / В.В.Киселева, М.Г. Колосницына. – М.: Изд. Дом ГУ ВШЭ, 2008. – 402 с.
2. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Н. Лозовский, Е.Б. Стародубцева. – М.: Инфра – М, 1996. – 493 с.
3. Іщук С.І. Територіально-виробничі комплекси і економічне районування (методологія, теорія)» -

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА: ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Сутиріна С. О.

У статті розглянуто основні особливості функціонування національного господарства на засадах інноваційного розвитку та позначено вплив інноваційної стратегії на загальний рівень конкурентоспроможності національної економіки.

Постановка проблеми Активізація економічних процесів, обмеженість ресурсів екстенсивного зростання визначають перехід підприємств на інноваційний тип розвитку, що дозволяє забезпечити стійке функціонування за рахунок ефективного використання власних потенційних можливостей, підвищення зростання продуктивності виробничих ресурсів, зосередження зусиль із розвитку сфери науки і техніки.

Головною причиною, яка примушує підприємства переходити на інноваційний шлях розвитку, навіть якщо шанси зайняти монопольне положення на ринку практично відсутні, є гостра конкуренція, з якою доводиться стикатися практично будь-якому підприємству, що поставляє технологію, випускає продукцію або що надає послуги. Підприємства зобов'язані самостійно піклуватися про збереження своєї конкурентоспроможності.

Це обумовлено посиленням інтенсивних факторів розвитку виробництва, які сприяють застосуванню НТП в усіх сферах людської діяльності; специфікою процесу науково-технічного виробництва; збільшенням витрат і погіршенням економічних показників підприємств при освоєнні нової продукції; швидким моральним старінням техніки і технології.

Така спрямованість нового економічного мислення вимагає кардинального перегляду методичного інструментарію, який використовується для розробки і реалізації стратегії інноваційного розвитку, що дозволяє реалізувати не лише головну цільову установку функціонування підприємств, але і забезпечити підвищення конкурентоспроможності, впровадження і ефективного використання сучасних технологій в організації і управлінні підприємствами.

Аналіз основних досліджень Основні теоретичні і методологічні питання формування і реалізації інноваційної стратегії підприємств знайшли відображення в роботах таких українських та російських вчених, як: Г. Азоєв, О. Амоша, Л. Антонюк, С. Аптекар, Ю. Бажал, С. Валдайцев, З. Варналій, Л. Водачек, А. Гальчинський, В. Геєць, О. Дагаєв, М. Долішній, О. Завлін, С. Коверга, М. Коноваленко, В. Кравцова, О. Кузьмін, М. Лепа, В. Мединський, А. Муравьов, А. Наливайко, В. Онікієнко, В. Пономаренко, Л. Поручник, В. Семиноженко, Д. Соколов, О. Титов, О. Тридід, Л. Федулова, В. Фрідляндов, Д. Черваньов, М. Чумаченко, А. Чухно, О. Швиданенко.

У зарубіжній економічній і науково-технічній літературі процеси формування і реалізації інноваційних стратегій розглядаються в роботах та-

ких вчених, як: І. Ансофф, К. Боумен, А. Ван де Вен, П. Дойл, Х. Енжел, П. Йонг-те, Дж. Кей, П. Лемерл, Дж. Міше, Л. Мор, Н. Олівер, М. Пол, В. Санто, Б. Роджерс, П. Росс, Р. Ротвелл, А. Стрікленд, А. Томсон, С. Фриман, Й. Шумпетер.

Формування цілей статті. Метою дослідження є визначення впливу інноваційного розвитку на загальний стан національного господарства, з метою підвищення його конкурентоспроможності на світовому рівні.

Виклад основного матеріалу. У світі формується новий тип суспільства, який базується на знаннях та інформації й орієнтується на управлінні інноваціями. У змаганнях між країнами, економічними регіонами, компаніями перемагає той, хто зумів адаптувати свою стратегію розвитку до особливостей зовнішнього середовища, досягнув успіхів у комерціалізації інновацій. Тому формування економічної стратегії для суб'єктів господарювання є одним з основних чинників, що забезпечує їхнє ефективне функціонування в умовах глобальної конкуренції. Основною її складовою, яка узгоджена за цілями і термінами реалізації, є стратегія у сфері створення і використання інновацій.

Метою інноваційної стратегії є ефективне освоєння нових товарів, послуг, підвищення обсягів виробництва й експорту наукомісткої продукції на світові ринки.

На кожному рівні управління (народне господарство, регіон, підприємство) інноваційна стратегія має свої особливості. Так, на макрорівні вона пов'язана з упровадженням новітньої техніки і технології, появою нових видів інтелектуальної діяльності, тобто з радикальними інноваціями. На моно- і мікрорівнях – з загальною стратегією суб'єктів, рівнем їхньої інноваційності або готовності до змін.

Інноваційна стратегія характеризується взаємопов'язаним комплексом дій, спрямованих на зміцнення життєздатності і конкурентоспроможності суб'єктів. Її вибір фахівці вважають найважливішою складовою циклу інноваційного менеджменту.

На початковому етапі формування інноваційної стратегії визначають її вид. Існують різні види стратегій, які мають свої ознаки та характеристики. Так, Б. Санто класифікує їх за рівнями управління [7]:

1. інституціональні стратегії (на рівні організацій та підприємств);
2. центральні (на рівні народного господарства).

Центральну інноваційну стратегію дослідник характеризує як метод сприяння розвитку економіки, коли на зовнішні умови функціонування суб'єктів господарювання здійснюється такий вплив, що дає змогу прискорити технічний розвиток і підвищити рівень економічної ефективності [5]. Метою центральної інноваційної стратегії є створення умов для стійкого економічного зростання, виходу інноваційної продукції на внутрішній і зовнішній ринки, заміщення імпоротної продукції на внутрішньому ринку за рахунок високого технологічного рівня та конкурентоспроможності виробництва. Відповідно до мети розрізняють такі інноваційні стратегії:

стратегія «нарощення», яка базується на використанні власного науково-технічного і виробничо-технологічного потенціалу. У процесі використання наукових результатів і виробничого потенціалу в промисловості освоюються високі технології і зростає випуск конкурентоспроможної продукції;

стратегія «запозичень» полягає в тому, що, використовуючи інноваційний потенціал власної країни, освоюється випуск наукомісткої продукції високорозвинених держав світу. Виробництво зростає з одночасним розвитком науково-технічного і промислового потенціалу, який спроможний самостійно проводити роботи на всьому інноваційному циклі;

стратегія «переносу», яка полягає у використанні зарубіжного науково-технічного і виробничого потенціалу в економіці держави способом залучення прямих іноземних інвестицій та трансферу новітніх технологій.

В умовах ринкової економіки однією з основних складових економічного забезпечення інноваційної діяльності є достатність фінансових ресурсів. Розглянемо основні види джерел фінансування інноваційної діяльності в Україні. Метою фінансування інноваційної діяльності є необхідність збереження наукової бази, кадрового потенціалу, відповідного рівня проведення наукових досліджень, розроблення й освоєння наукомісткої конкурентоспроможної продукції, випуск якої може забезпечити збільшення експорту або зменшення імпорту аналогічної продукції.

Основним джерелом інновацій у промисловості є власні кошти підприємств. Їхня питома вага у 2009 р. становила майже 84 % в загальному обсязі фінансування (рис. 1). У 2008 р. іншим важливим джерелом були іноземні кошти, проте у 2009 р. вони зменшились більш як удвічі. Переважання власних коштів підприємств серед джерел фінансування інновацій зумовлене не тим, що їх достатньо, а тим, що інших джерел недостатньо і їх важко залучити з різних причин (наприклад несприятливий інвестиційний клімат, брак венчурного капіталу тощо) [13].

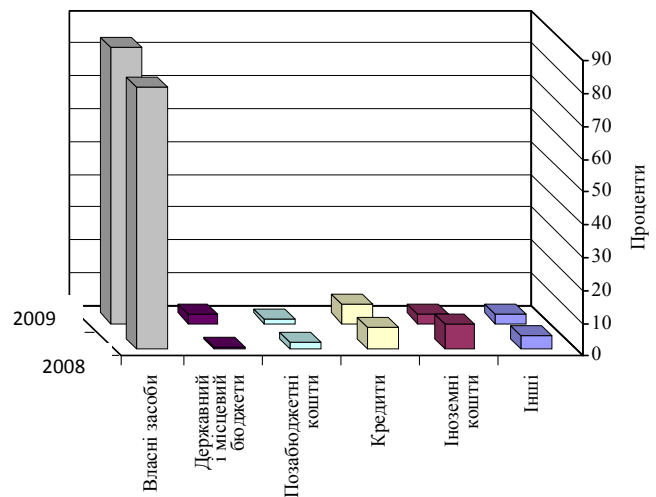

Рис. 1. Розподіл загального обсягу фінансування інноваційної діяльності за джерелами

Кредитна система недостатньо використовується для фінансування інновацій. Кредити здебільшого надаються під високі відсотки та на короткий термін, тоді як інноваційні проекти є довгостроковими і потребують значних коштів. Частка кредитів у загальному обсязі фінансування становить близько 6 %.

У ситуації недостатності джерел фінансування, за низького рівня платоспроможного попиту на інновації кількість щорічно створених принципально нових технологій знизилася. Так, у 2009 р. науковими організаціями було закінчено 35,7 тис. розробок, що вдвічі менше ніж у 1991 р. Із загальної їхньої кількості 3,9 тис. розробок спрямовано на створення нових видів техніки, з них використано винаходи – 24 %; 3,2 тис. – нових технологій, з них ресурсозбережних – 44 %, 1,0 тис. – нових матеріалів, що в 5 разів менше ніж у 1991 р [8].

Ресурсні обмеження інноваційної сфери, що пов'язані з загальним спадом виробництва, зниженням його рентабельності, призвели до зменшення науково-виробничих комплексів, сповільнення інноваційної діяльності. Це, у свою чергу, обмежило структурні зміни в промисловості, освоєння нових конкурентних технологій та інноваційної продукції. Аналіз показав, що у 2009 р. інноваційні роботи виконували 1,5 тис. підприємств, або 14,3 % загальної кількості досліджених [8].

Оновлення продукції є показником науково-технічної активності, який відбиває об'єктивний процес заміни фізично і морально спрацьованих її зразків на нові, конкурентоспроможні. Цей показник характеризує негативну тенденцію щодо оновлення продукції машинобудівного комплексу України, оскільки в 1989 р. він дорівнював 14 %, тобто був вищий на 10 %. Найбільші обсяги цієї продукції припадають на електротехнічне устаткування (13 % загального обсягу виготовленої вперше в Україні продукції); нафтопромислове та нафтогазопереробне (12 %); енергетичне устат-

кування (11 %) та рухомий склад залізниць (10 %) [3].

Важливим показником, що доповнює аналіз інноваційного циклу, є зняття з виробництва застарілої продукції. Так, у 2009 р. припинено виробництво 33 найменувань такої продукції, причому 70 % продукції виготовлялось протягом 11 років і більше. Проте ще в 1989 р. цей показник становив 792 види продукції, тобто порівняно з цим періодом знизився на 96 %. Така динаміка спостерігається протягом усіх останніх років і характеризує ступінь старіння продукції, яка неконкурентоспроможна на світових ринках. 122-125 [8].

Рівень сприйняття та вдосконалення технологій є одним з найважливіших чинників підвищення конкурентоспроможності як національної економіки, так і окремого підприємства. Недостатня результативність інноваційної діяльності характеризується показником експорту наукомісткої продукції. Питома вага наукомістких, високотехнологічних товарів у міжнародній торгівлі характеризує ступінь інтеграції країни у світовий простір. Український експорт становить лише 0,2 % світового, а продукція з високим ступенем вартості в 10 разів нижча. Низька питома вага наукомісткої продукції та висока – сировинної, свідчить про те, що національна економіка неконкурентоспроможна. А нові індустріальні країни за останні роки втричі збільшили експорт високотехнологічної продукції і відповідно посідають перші місця в рейтингах міжнародної конкурентоспроможності. Завдяки новим і вдосконаленим технологіям у розвинутих країнах забезпечується від 70 до 85 % приросту ВВП. Обсяг світового ринку наукомісткої продукції оцінюється у 2 трлн 300 млрд дол. США, причому 39 % цього обсягу припадає на США, 30 % – на Японію і 16 % – на Німеччину. США щорічно отримують від експорту наукомісткої продукції близько 700 млрд дол., Німеччина – 530, Японія – 400 [9]. Тому перехід до експорту складніших товарів підтримує зростання продуктивності, навіть якщо його обсяг зростає повільно [12].

Можна констатувати, що в умовах наростання економічної кризи, безробіття, занепаду вітчизняної науки значна кількість організацій припиняє НДДКР і перетворюється на звичайні торговельні організації. За оцінками фахівців, лише чверть із діючих малих підприємств продовжує частково виконувати НДДКР. Нові комерційні організації наукового характеру функціонують в економічному середовищі, яке погано орієнтоване на стимулювання інноваційної діяльності. За відсутності таких стимулів вони, природно, не можуть ефективно розвиватися і позитивно впливати на стан вітчизняної науки в цілому.

Формування дійсно конкурентного потенціалу має відбуватись завдяки послідовному курсу, спрямованому на постійне створення конкурентних переваг українському товаровиробникові порівняно з зарубіжними. І саме динамічний інноваційний процес веде до отримання конкурентних переваг вищого порядку, забезпечує економіці стійкі позиції на міжнародних ринках протягом тривалого періоду.

Досвід економічного розвитку країн-лідерів підтверджує, що еволюційний процес в економіці здійснюється саме через інновації, які подібно потягу, тягнуть за собою модернізацію і структурну перебудову всієї економіки. В умовах ринкової економіки інновації мають швидко впроваджуватись у виробництво й задовольняти споживачів різноманітною високоякісною продукцією та послугами. Тобто тільки така умова передбачає реальний рівень інноваційності держави та її суб'єктів.

Ефективність інноваційних процесів є результатом функціонування національних інноваційних систем, які охоплюють: сферу НДДКР, освіту та професійну підготовку, інфраструктуру; виробництво й інституції правового, соціального та фінансового характеру. НІС забезпечують механізми взаємовідносин різних підприємств та фінансування їхньої діяльності.

Висновки Таким чином, одна з основних причин негативних явищ в інноваційній сфері — це відсутність дійового механізму підтримки, розвитку та захисту венчурного бізнесу. Темпи становлення і формування венчурних структур в Україні дуже низькі. Звідси випливає необхідність визначення пріоритетів державної правової та фінансово-кредитної політики щодо впровадження в наукомістких галузях економіки різних організаційних форм венчурного капіталу та його матеріально-технічної й інформаційної підтримки.

Насамперед необхідно підготувати й ухвалити закони про правове забезпечення малих венчурних підприємств та інвестиційних компаній венчурного капіталу. З метою активізації інноваційних процесів існує гостра потреба внести зміни та доповнення в чинні закони про спільне інвестування, про оподаткування, патентне законодавство, про господарські товариства. Державна підтримка інноваційної сфери і венчурного бізнесу має забезпечуватись двома формами — прямим і опосередкованим регулюванням. Пряма підтримка передбачає: фінансування з бюджету, надання грантів і пільгових кредитів, укладання контрактів з різними компаніями на розроблення нової продукції, створення умов з метою залучення приватного й іноземного капіталу для комерціалізації інновацій та організації венчурного підприємництва.

Література

1. Азоев Г.Л. Конкуренция; анализ, стратегия и практика, -М.; Центр экономики и маркетинга, 1996. - 208 с.

2. Амоша А.И. Иванов Е.Т., Прокопенко Н.Д. и др. Теоретические и прикладные аспекты функционирования производственного комплекса региона. – Донецк: ІЕП НАН України.
3. Вовканич С, Копистянська Х., Цапок С. Інноваційний розвиток України як стратегія реалізації національної ідеї // Регіональна економіка. -2009.№2-С.40-46.
4. Геец В.М. Проблемные вопросы инновационного пути развития экономики Украины / // Вісн. Ін-ту економіки та прогнозування. — 2008. — N [1] . — С. 3-10.
5. Коверга С.В. Особливості стратегій інноваційного розвитку виробничо-господарських структур // Вісник Львівської державної фінансової академії: Зб. наук. статей. Економічні науки. – Л.: Львівська державна фінансова академія. – 2005. –№7. – С. 336-342.
6. Лепа Н.Н. Методы и модели стратегического управления предприятием / НАН Украины. Ін-т економіки пром.-сті – Донецк: ООО «Юго-Восток» Лтд, 2002. – 186 с.
7. Санто В. Инновация как средство экономического развития. – М.: Прогресс, 2004.–234 с.
8. Статистичний щорічник України за 2006 р./Державний комітет статистики України: За ред. О.Г. Осауленка. – К.:Техніка, 2001. – 600 с.
9. Україна: стратегічні пріоритети: Аналіт. оцінки / Ред.: А.С. Гальчинський; Нац. ін-т стратег. дослідж. — К., 2003. — 322 с.
10. Чумаченко Н.Г., Червова Л.Г., Пешко А.В. Инвестиционная политика в Украине // Економіка промисловості. – 2002. -№8 – С. 8-20.
11. Хамініч С. Ю. Управління персоналом в умовах інновацій : Монографія. – Дн. : Наука і освіта, 2002. – 224 с.
12. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та їх значення для України. – К.: Логос, 2003. – 631 с.
13. Швиданенко О. А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекта/ Монографія. - К.: КНЕУ, 2007.–312 с.
14. Шумпетер И. Теория экономического развития (Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). - М.: Прогресс, 1982. - 456 с.
15. Freeman C. The Economics of Industrial innovation. — 2nd edn. —London: Frances Pinter, 1992.–428 p.

УДК 330.341.1

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ – ОСНОВА РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА

Шматенко Р.М.

Обґрунтовано необхідність інновацій у розвитку сільського господарства, визначено основні проблеми, що гальмують розвиток інноваційної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств, виділено основні напрями інноваційної діяльності, що сприятимуть її активізації, а також запропонований комплекс завдань, вирішення якого сприятиме інноваційному розвитку сільськогосподарських підприємств.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Досвід розвинених країн світу свідчить, що запорукою економічного зростання як окремого підприємства, так і економіки країни в цілому, є розвиток та стимулювання інноваційної діяльності. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняного аграрного сектора в сучасних умовах є стратегічно важливою проблемою, вирішення якої можливе лише за умови інноваційного розвитку вітчизняного сільського господарства. Саме тому однією з актуальних проблем агропромислового комплексу є інноваційний шлях розвитку виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання здійснення інноваційної діяльності сільськогосподарськими підприємствами та заходи щодо її активізації розглядаються в численних публікаціях вітчизняних провідних учених, таких як М.В. Зубець, С.А. Володін, В.П. Ситник, П.Т. Саблук, О.В. Крисальний, Ю.Ф. Мельник, В.Г. Андрійчук, В.В. Юрчишин, В.В. Лаврук та інші. Ними досліджено і вирішено цілий ряд теоретичних і практичних проблем підвищення інноваційного розвитку підприємств. Однак, беручи до уваги важливість проведених досліджень, складність і

масштабність інноваційних процесів спонукає знаходити нові недосліджені аспекти.

Постановка завдання. Метою статті є обґрунтування необхідності інновацій у розвитку сільського господарства як основи підвищення його конкурентоспроможності; висвітлення основних проблем, що гальмують розвиток інноваційної діяльності вітчизняних сільськогосподарських підприємств. Основним завданням дослідження є визначення напрямів активізації інноваційної діяльності у сфері АПК у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Агропромислові підприємства, що зневажають інноваційну політику, неминуче морально застарівають, йдуть на спад і вибувають з боротьби за споживача. У періоди великих змін, яким зараз є етап розвитку української економіки, спад відбувається значно швидше. Як тільки окреме агропромислове підприємство чи ціла галузь починає «озиратися» назад, дивитися в минуле, повернутися обличчям до майбутнього стає надзвичайно важко, а часом і просто неможливо. Досвід цілих країн показує, що домогтися великих успіхів можна лише на шляху свідомої, цілеспря-

мованої інноваційної і підприємницької діяльності [2].

Суттєвим фактором підвищення ефективності підприємницької діяльності є запровадження інновацій, яке повинно мати плановий і регулярний характер. Слід наголосити, що через консерватизм, властивий товаровиробникам-аграріям, вітчизняна сільськогосподарська продукція недостатньо конкурентоспроможна на внутрішньому ринку, що стримує розвиток АПК [1].

Виходячи зі специфіки сільського господарства, як галузі економіки, саме інноваційна діяльність є визначальним чинником для галузі. Пояснюється це специфікою аграрної сфери, де виробництво відбувається в умовах так званої ринкової моделі «чистої конкуренції», основними характеристиками якої є значна кількість виробників сільськогосподарської продукції, яка до того ж є стандартизованою або однорідною, досить прості умови входження в ринок цієї продукції та вихід з нього для підприємств-виробників і трейдерів, неможливість значно впливати на рівень цін на сільськогосподарську продукцію з боку її виробників. Саме такі особливості галузі обумовлюють основне джерело, за рахунок якого можуть зростати прибутки аграрних підприємств, і цим джерелом є зниження питомих виробничих витрат на виробництво сільськогосподарської продукції. Знижувати ж питомі виробничі витрати можливо лише за рахунок інноваційної діяльності, що і засвідчує досвід розвинутих країн світу [4].

Інноваційні процеси в АПК відрізняються різноманіттям регіональних, галузевих, функціональних, технологічних і організаційних особливостей. Сутність інноваційної діяльності в аграрному секторі економіки полягає у розробці і впровадженні в аграрне виробництво прогресивних методів ведення господарства, в основі яких лежать методи ефективного виробництва продукції, застосування нового покоління техніки, використання нової кадрової політики тощо з врахуванням накопиченого наукового та інноваційного потенціалу. Як стверджують українські вчені: «інноваційна діяльність в агропромисловому виробництві великою мірою залежить від науки, яка здійснюється науковими закладами та науково-педагогічними кадрами вищих навчальних закладів усіх рівнів акредитації» [5].

Результатами наукової і дослідницької діяльності вище названих закладів можуть бути нові сорти рослинництва, порід і видів тварин і кросів птиці, нові чи покращені продукти харчування, матеріали, нові технології у землеробстві, рослинництві, тваринництві і переробній промисловості, нові добрива і засоби захисту рослин і тварин, нові методи профілактики і лікування тварин і птиці, нові форми організації і управління різними сферами економіки, нові підходи до соціальних послуг, що дозволяють підвищити ефективність виробництва, завдяки їх реалізації у господарській практиці АПК [5].

Помилковим можна вважати думку, що інноваційна діяльність, як і підприємницька діяльність узагалі, лежить в сфері вільної творчості і носить стихійний характер. Ця діяльність повинна бути організованою, інакше вона закінчиться повним провалом. Це значить, що будь-які інновації і зв'язані з ними тимчасові параметри повинні бути визначені і чітко пояснені. Потрібно також скласти план проведення інноваційних заходів із розбивкою на конкретні завдання. Наявність такого плану дає можливість розрахувати фінансові ресурси, необхідні для проведення того чи іншого інноваційного рішення, визначити потребу в людських ресурсах, їхній якості і кваліфікації. Але план перетвориться в ефективне управління до інноваційних дій у тому випадку, якщо в підприємця буде чітко визначена відповідна інноваційна політика [2].

На основі проведених досліджень можна виділити основні проблеми, що стали на заваді провадження інноваційної діяльності аграрними підприємствами України: фінансові, організаційно-комунікаційні, інформаційні, виробничі, ринкові.

Фінансові проблеми характеризуються нестачею власних коштів підприємств аграрного сектору, а також складними умовами залучення фінансових ресурсів у власне розпорядження.

Нерозвиненість ринку технологій, недосконалість нормативно-правової бази інноваційної діяльності, а також обмеженість досконалого застосування комунікативних зв'язків з іншими суб'єктами інноваційного процесу можна узагальнити як організаційно-комунікаційні труднощі.

Інформаційні проблеми свідчать про недоступність, або взагалі відсутність інформації про нові технології, а також про стан та оцінку ринку збуту інноваційної продукції.

Низький інноваційний потенціал підприємства, нестача кваліфікованого персоналу є вагомими причинами недосконалого виробничого процесу підприємства аграрної сфери.

Ринкові проблеми характеризуються невідповідністю строків інноваційного процесу, високою вартістю нововведень, високим ризиком провадження інноваційної діяльності, низьким попитом на вітчизняні нововведення, а також тривалим строком окупності нововведень.

Активізація інноваційного розвитку є необхідною умовою ефективного функціонування агропромислової сфери, що можливо досягти шляхом швидкого впровадження прогресивних технологій і збільшення виробництва нових конкурентоспроможних продуктів.

Досвід свідчить, що нагромадження нових наукових знань малоєфективне, якщо вони не перетворюються у нові технологічні засоби чи прогресивні ресурсозберігаючі технології, які впроваджують у виробництво. Це заважає перетворенню агропромислового виробництва у рушійну силу науково-технологічно-технічного про-

цесу в країні. Отже, без втілення наукових досягнень у матеріальне виробництво наука не зможе перетворитися у безпосередню продуктивну силу [4].

Кожний сільськогосподарський товаровиробник перед початком здійснення інноваційної діяльності повинен проаналізувати джерела інноваційних можливостей, оскільки основною умовою здійснення інноваційної діяльності є наявний інноваційний потенціал, який включає сукупність наявних ресурсів підприємства; здатність і готовність здійснювати реалізацію інноваційного процесу; спроможність до впровадження досягнень науки і техніки в конкретні товари, розробляти і реалізовувати інноваційні проекти нової, наукомісткої конкурентоспроможної продукції, що має задовольнити потреби і запити споживачів; спроможність досягнення інноваційних цілей.

Інноваційний потенціал аграрного підприємства необхідно розглядати як підсистему цілісної системи, в якій він знаходиться в тісному взаємозв'язку та взаємозалежності з іншими потенціалами підприємства. Від величини інноваційного потенціалу залежить вибір стратегії інноваційного розвитку. Тобто, якщо у підприємства є всі необхідні ресурси, воно має можливість діяти за стратегією лідера, розробляючи й впроваджуючи принципово нові або базисні новації. Якщо ж інноваційні можливості обмежені, то необхідно їх нарощувати і обирати стратегію послідовника, тобто реалізовувати поліпшуючі технології.

Інноваційні ідеї кожного підприємства агропромислової сфери є індикаторами змін, що або відбулися, або відбудуться найближчим часом у діяльності підприємства. На основі сукупного розгляду факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ інноваційної діяльності можна зазначити, що до основних напрямів інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що сприятимуть підвищенню їх економічної ефективності є технологічні, асортиментні, маркетингові, та інфраструктурні поліпшуючі перетворення.

Технологічне удосконалення включає розробку і вдосконалення сільськогосподарської продукції, що користується максимально корисним результатом як для виробника, так і для споживача; вдосконалення технологічних процесів з метою скорочення тривалості виробничого циклу переробки сільськогосподарської сировини, забезпечуючи при цьому високу якість продукції; розробку і впровадження власних пакувальних ліній, що відповідають технологічній специфіці вироблених продуктів; вдосконалення тари, упаковки і способів перевезень.

Розробка і виробництво певних наборів товарних груп, екологічно безпечних продуктів масового споживання; підвищення споживчих якостей продукції; проходження сертифікації і стандартизації продукції відноситься до асортиментної політики аграрного підприємства.

Маркетингова діяльність повинна бути спрямована на кон'юнктурні дослідження ринків збуту і виявлення нових споживчих сегментів, пошук і формування інформаційних баз про ринкове середовище і споживчі властивості товарів конкуруючих підприємств, пошук партнерів по впровадженню і фінансуванню інноваційних проєктів.

Весь цикл інноваційного супроводу виробничої діяльності від розробки нових науково-технічних ідей і до моменту реалізації створеної наукоємної продукції повинен бути інфраструктурно-забезпечений, що є необхідною умовою функціонування кожного підприємства.

Особлива роль в інноваційному спрямуванні розвитку агропромислового виробництва відводиться розв'язанню комплексної проблеми матеріально-технічного забезпечення і формування повноцінного ринку інновацій в АПК. Адже в ринкових умовах цей ринок має виконувати як функцію постачання агропромислового виробництву нової техніки та технологій, так і функції, які в плановій економіці успішно виконували системи підвищення кваліфікації та впровадження досягнень науки і техніки. Тобто, визначальна роль в його формуванні тут відводиться не тільки потужностям вітчизняного машинобудування, а й аграрній науці, освіті та сільськогосподарському дорадництву [3].

Абсолютно очевидно, що у вирішенні даних проблем активну роль повинна відігравати держава, розробляючи комплексну програму інноваційного розвитку галузі, визначаючи пріоритети і встановлюючи систему заходів прямого і непрямого регулювання.

Отже, інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств стане можливим лише за умови підтримки державою і вирішення наступних завдань:

- формування та затвердження на державному рівні комплексу взаємопов'язаних галузевих інвестиційно-інноваційних програм і проєктів, які сприятимуть реалізації інноваційної ідеї від моменту її зародження до освоєння інноваційного ринкового середовища;

- фінансове та матеріальне забезпечення наукової і науково-технічної сфери, покликане встановити стійкі зв'язки між наукою і ринком, забезпечити комерціалізацію результатів досліджень і розробок;

- створення інституційного середовища для здійснення і впровадження результатів наукових досліджень не тільки шляхом прийняття відповідних законів і нормативних актів, які діють і на сьогоднішній день, але не є достатньо ефективними, а також шляхом створення спеціалізованих організацій у вигляді загальнодержавних і регіональних галузевих інвестиційно-інноваційних фондів, технологічних і науково-освітніх альянсів та інших структур. До складу інституційного середовища повинні увійти інформаційно-аналітична система і

система методологічного забезпечення, що надають повний спектр інформації, рекомендацій і вказівок суб'єктам інноваційного процесу;

- об'єднання вищих навчальних аграрних закладів і науково-дослідних організацій з метою створення ефективних конкурентоздатних інформаційних центрів для встановлення гнучкої, швидкої і плідної співпраці по різних напрямках інноваційної діяльності;

- підсилення ролі суб'єктів аграрного підприємництва в інноваційному процесі, стимулювання впровадження розробок у виробництво шляхом розширення доступності фінансових ресурсів, зниження податкового навантаження та інших стабілізуючих чинників, спрямованих на підвищення ефективності інноваційної діяльності;

- формування системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу агропромислових підприємств, які залучаються для реалізації конкретних інноваційних програм і проєктів, а також державних службовців, що займаються регулюванням інноваційного процесу;

- забезпечення контролю за використанням інновацій, визначення їх доцільності та відповідності екологічним, технічним та іншим вимогам;

- розробка методів обліку впливу впроваджених результатів наукових досліджень на соціально-економічні параметри аграрної системи.

Висновки. Кожному сільськогосподарському товаровиробнику зокрема та кожному учаснику аграрного ринку в цілому необхідно усвідомити, що важливим елементом конкурентоспроможності вітчизняних підприємств є інновації, які в останні роки набувають вирішального значення для розвитку аграрного виробництва.

На основі проведених досліджень можна виділити основні проблеми, що стали на заваді провадження інноваційної діяльності аграрними підприємствами України: нестача власних коштів підприємств аграрного сектору, складні умови залучення фінансових ресурсів у власне розпорядження, недосконалість нормативно-правової бази інноваційної діяльності, обмеженість досконалого застосування комунікативних зв'язків з іншими суб'єктами інноваційного процесу, обмеженість інформації про нові технології, низький інноваційний потенціал підприємств, високий ризик провадження інноваційної діяльності, низький попит на вітчизняні нововведення.

На основі сукупного розгляду факторів зовнішнього і внутрішнього середовищ інноваційної діяльності можна зазначити, що до основних напрямів інноваційної діяльності сільськогосподарських підприємств, що сприятимуть підвищенню їх економічної ефективності є технологічні, асортиментні, маркетингові, та інфраструктурні поліпшуючі перетворення.

Кожний сільськогосподарський товаровиробник перед початком здійснення інноваційної діяльності повинен проаналізувати джерела інноваційних можливостей, здатність і готовність

здійснювати реалізацію інноваційного процесу, спроможність досягнення інноваційних цілей.

Інноваційний розвиток сільськогосподарських підприємств стане можливим лише за умови підтримки державою і вирішення наступних завдань:

- формування та затвердження на державному рівні комплексу взаємопов'язаних галузевих інвестиційно-інноваційних програм і проєктів;

- фінансове та матеріальне забезпечення наукової і науково-технічної сфери;

- створення інституційного середовища для здійснення і впровадження результатів наукових;

- об'єднання вищих навчальних аграрних закладів і науково-дослідних організацій з метою створення ефективних конкурентоздатних інформаційних центрів;

- підсилення ролі суб'єктів аграрного підприємництва в інноваційному процесі, стимулювання впровадження розробок у виробництво;

- формування системи підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації персоналу агропромислових підприємств, а також державних службовців, що займаються регулюванням інноваційного процесу;

- забезпечення контролю за використанням інновацій, визначення їх доцільності та відповідності екологічним, технічним та іншим вимогам;

- розробка методів обліку впливу впроваджених результатів наукових досліджень на соціально-економічні параметри аграрної системи.

Література

1. Кулаєць М.М. Інновації у розвитку підприємництва в аграрній сфері / М.М. Кулаєць, М.Ф. Бабієнко, О.Д. Витвицька та ін. // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2009. –№1. – С. 55-63.
2. Лаврук В.В. Маркетингова концепція інноваційної політики агропромислового розвитку у конкурентному середовищі / В.В. Лаврук // Агросвіт. – 2009. -№8. – С. 4-7.
3. Мельник Ю.Ф. Агропромислове виробництво України: уроки 2008 року і шляхи забезпечення інноваційного розвитку / Ю.Ф. Мельник, П.Т. Саблук // Економіка АПК: Міжнародний науково-виробничий журнал. – 2009. -№1. – С. 3-15.
4. Овчарук В.І. До питання інноваційного розвитку сільського господарства / В.І. Овчарук // Збірник наукових праць Подільського державного аграрно-технічного університету. – 2008. – Вип. 16. – Т. 3. – С. 5-7.
5. Рибіна Л.О. Теоретичні аспекти інноваційної діяльності та її особливості у сфері АПК / Л.О. Рибіна // Вісник Східноєвропейського університету економіки і менеджменту. Сер. Економіка і менеджмент. – 2008. -№(4). – С. 13-21.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

УДК 330. 021

МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ФІНАНСОВИМИ РИЗИКАМИ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Захарова Н.Ю.

Розглянуто сутність фінансових ризиків. Виділено механізми та інструменти управління ризиками у аграрному секторі. Охарактеризовано процеси диверсифікації, хеджування і самостраховання та виділено їх особливості для сільськогосподарських підприємств.

Постановка проблеми. Сільськогосподарське виробництво є одним із найбільш ризикованих видів підприємницької діяльності. Ризикованість аграрного бізнесу визначається рядом факторів, які більшою чи меншою мірою впливають на його здійснення. Традиційно найбільш суттєвими вважаються виробничі ризики, пов'язані із дотримання технології виробництва, природно-кліматичні та ризики зменшення родючості земель. Але в сучасних умовах господарювання та вступу до СОТ актуальності набуває питання щодо врахування дії фінансових ризиків у аграрному секторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні аспекти управління фінансовими ризиками висвітлені у працях Бланка І.О., Вітлінського В. В., Великованенко Г. І., Воробйова Ю.М., Івченко І. Ю., Кірейцева Г.Г., Крамаренко Г.О., Олексіва І. Б., Поддєрьогіна А.М та ін. Однак, недостатньо уваги у сучасній економічній літературі приділяється цим питанням з позицій сільськогосподарських підприємств.

Мета роботи. Метою статті є обґрунтування необхідності виявлення та ідентифікації фінансових ризиків у аграрному секторі і окреслення основних механізмів їх нейтралізації.

Виклад основного матеріалу. Для виділення основних механізмів управління фінансовими ризиками і обґрунтування особливостей їх використання у сільськогосподарських підприємствах необхідно дати визначення цьому виду ризиків.

Дослідження показали, що існують різні підходи як до визначення сутності поняття «фінансовий ризик», так і до виділення критерію відношення цього ризику до певної групи.

Лі Черг Ф. та Фіннерті Джозеф І. виділяють за формою ведення підприємством фінансово-господарської діяльності діловий, фінансовий, валютний та політичний ризик. Згідно з їх трактуванням фінансовий ризик – це неспроможність підприємства обслуговувати власні зобов'язання перед третіми особами та ймовірність оголошення підприємства банкрутом.

Серед вітчизняних науковців немає одностайності у визначенні цього поняття. Так, Кірейцев Г.Г. стверджує, що фінансовий ризик у сучасних умовах – це ризик, не тільки фінансової, а також операційної та інвестиційної діяльності, а тому він може розглядатися як сукупний ризик підприємства [5].

Консультант з питань мінімізації ризиків у сільському господарстві Р.О. Колібаба виділяє

групу ринкових ризиків, в яку включає маркетингові, цінові, фінансові та інформаційні ризики. За його визначенням фінансовий ризик – це ймовірність настання умов, за яких підприємство буде неспроможне виконувати свої фінансові зобов'язання та забезпечити стабільний розвиток. До нього належать ризики залучення фінансово-кредитних ресурсів, валютний ризик, дорогий капітал - високі відсотки кредитів, операційні витрати, боргове забезпечення [2].

Бланк І.О. визначає фінансовий ризик як ймовірність виникнення негативних фінансових наслідків у формі втрати доходу чи капіталу в ситуації невизначеності умов здійснення його фінансової діяльності. До видів фінансового ризику підприємства він відносить ризик зниження фінансової стійкості, ризик неплатоспроможності, інвестиційний, інфляційний, відсотковий, валютний, депозитний, кредитний, податковий, структурний та інші види ризиків. Слід відзначити, що вочевидь всі ці види ризиків притаманні для підприємств аграрного сектору[1].

За визначенням Поддєрьогіна А.М. фінансові ризики підприємства включають вплив сукупності фінансових показників, що визначають особливості здійснення фінансової діяльності, а також забезпечення фінансової спроможності підприємства. До таких факторів можна віднести:

- структуру капіталу та фінансовий левеверидж як фактор забезпечення зобов'язань підприємства;
- зміну кредитних ставок, внаслідок чого формується відхилення реальної вартості обслуговування капіталу підприємством від поточної ринкової вартості;
- зміну нормативно-правового поля здійснення фінансової діяльності;
- зміну тривалості фінансового циклу як фактора формування касового розриву та забезпечення резерву ліквідності підприємства;
- зміну платоспроможності кредиторів та дебіторів підприємства;
- ймовірність оголошення підприємства банкрутом;
- загрозу ринку корпоративного контролю – страту контролю над підприємством внаслідок ворожого поглинання, і як результат втрату контролю за його грошовими потоками [4].

Таким чином, погоджуємося з тим, що сукупність управлінських рішень щодо покриття потреби в капіталі для фінансування операційної та інвестиційної діяльності та формування капіталу

підприємств пов'язана із формуванням фінансових ризиків.

Виходячи з вищенаведеного слід відзначити, що однією з нагальних проблем сільськогосподарських підприємств є недостатня забезпеченість власними фінансовими ресурсами, а також складність отримання банківських кредитів. Це негативно впливає на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції, і зумовлює низький рівень ефективності використання капіталу підприємства через неможливість побудови оптимальної його структури. Відзначимо, що в умовах фінансової кризи кредитування аграрного сектору було майже повністю згорнуто. Однак, при його наявності у попередні роки, більше 95% кредитів для сільськогосподарських товаровиробників були короткостроковими. Але таке кредитування розв'язує проблему фінансування поточної діяльності аграрного підприємства і не вирішує питання розширення виробництва та оновлення основних засобів. Останнє може здійснюватися на основі довгострокового кредитування. Така ситуація потребує впровадження ряду заходів серед яких слід виділити удосконалення законодавчої бази, яка регулює правові та фінансово-кредитні відносини в аграрному секторі та подальший розвиток кредитних інституцій, забезпечення доступу до фінансових ринків малих і середніх сільськогосподарських підприємств, впровадження практики страхування неповернення кредитів, державне сприяння залученню в аграрний сектор фінансових ресурсів тощо.

Стосовно механізмів та інструментів управління ризиками у аграрному секторі, відзначимо, що вони розподіляють на три рівні:

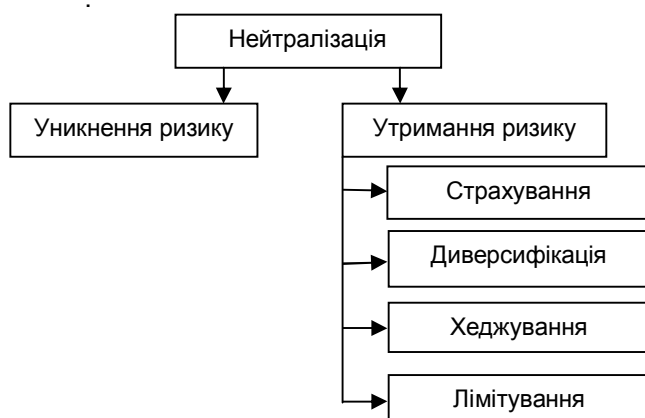

Рис. 1 Форми і методи управління ризиками підприємства

1. Інструменти, якими сільськогосподарське підприємство може скористуватися самостійно.

2. Інструменти, для використання яких сільгоспвиробник повинен звернутися до банку, кредитної спілки, інвестиційної чи страхової компанії, лізингової компанії тощо.

3. Макроекономічні методи, в основі яких лежить регуляторна політика уряду на аграрному ринку та державні програми підтримки аграрного сектору.

За твердженням Поддєрьогіна А.М. модель управління ризиками передбачає формування адекватної системи виявлення, ідентифікації, оцінювання та нейтралізації відповідних ризиків у фінансового - господарській діяльності підприємства [4]

Забезпечення нейтралізації фінансових ризиків суб'єкта господарювання на основі стратегії уникнення ризику передбачає прийняття управлінських рішень на основі порівняльного аналізу альтернативних сценаріїв з метою визначення безризикового варіанту із наступним прийняттям його у якості основного. Зазначимо, що використання такої форми управління фінансовими ризиками сільськогосподарськими підприємствами є складним, оскільки, як правило, вони не мають висококваліфікованих спеціалістів для здійснення розрахунків такого рівня, а також не здатні вкладати значні кошти у програмні продукти, що забезпечують цей процес.

Прийняття суб'єктом господарювання певної величини фінансового ризику на утримання реалізується на основі сукупності спеціальних методів та фінансових технологій.

1. Диверсифікація фінансових ризиків - фінансово-математична модель оптимізації прийняття управлінських фінансових рішень з метою зменшення сукупного фінансового ризику за рахунок його усереднення між складовими, що характеризуються різним рівнем фінансового ризику.

Виділяють такі форми диверсифікації: диверсифікація активів; диверсифікація джерел капіталу; диверсифікація продукції; диверсифікація боргових зобов'язань; диверсифікація фінансових вкладень тощо.

Крамаренко Г.О. надає дещо інші види диверсифікації: диверсифікація фінансової діяльності, валютної корзини, портфеля цінних паперів підприємства, депозитного портфеля, програм реальних інвестицій, диверсифікація покупців [3].

Для сільськогосподарських підприємств більш характерними є такі види диверсифікації:

- традиційна сільськогосподарська диверсифікація, що передбачає впровадження переробки сільськогосподарської продукції;

- диверсифікація через виробництво нетрадиційної продукції, що відбувається на основі вирощування нетрадиційних для галузі культур та тварин;

- диверсифікація шляхом виробництва несільськогосподарської продукції та надання послуг здійснюється шляхом будівництва, надання транспортних та побутових послуг, а також туризму;

- агроекологічна диверсифікація передбачає екологічне чисте виробництво сільськогосподарської продукції та здійснення діяльності зі збереження ландшафтів і виробництва добрив.

Зазначимо, що існуюча ситуація потребує поглиблення здійснення диверсифікації

фінансових аспектів діяльності сільськогосподарських підприємств.

2. Механізм хеджування фінансових ризиків зміни цін на базові активи полягає в обґрунтуванні управлінських фінансових рішень щодо стратегії здійснення зустрічних торгових операцій з купівлі - продажу базових активів на основі сукупності похідних фінансових інструментів. До основних таких інструментів прийнято відносити: форвардні та ф'ючерсні контракти; опціон; своп - контракти; варанти та деякі інші.

Для розвитку аграрного ринкового механізму важливе значення має наявність такої його важливої складової частини, як строкового ринку сільськогосподарської продукції або механізму мінімізації цінового ризику.

Найбільш зацікавленою стороною його створення є держава, тому що використання такого механізму дозволяє стабілізувати ціни на сільськогосподарську продукцію та зробити аграрний ринок більш прогнозованим.

На строковій біржі відбуваються торги не "фізичним" товаром, а похідними інструментами, які відносно даного товару стандартні. Хеджери через механізм строкового контракту продають свій ціновий ризик і наповнюють біржовий контракт реальним змістом через поставку товару, спекулянти – купують допустимий ціновий ризик, при цьому збільшуючи ліквідність контракту. Арбітражери отримують безризиковий прибуток із часової або просторової невідповідності цін на сільськогосподарську продукцію.

Ф'ючерсна біржа забезпечує виконання зобов'язань для учасників торгів і робить це через розрахунково-клірингову палату. Варто звернути увагу на принциповий момент в організації ф'ючерсної біржі. Біржа через процедуру біржових торгів не приймає участі в кредитуванні сільськогосподарських товаровиробників. Таке кредитування є функцією не ф'ючерсного, а форвардного контракту. Залогова маржа, яку вносить учасник торгів не переходить від покупця до продавця, а попадає в розрахунково-клірингову палату і там перебуває до закриття певної біржової позиції з метою застави для гарантування виконання біржового контракту.

Ф'ючерсна біржа гарантує реальну, заздалегідь відому ціну продажу продукції при отриманні банківського кредиту. При наявності ефективно діючої ф'ючерсної біржі і хеджування зниження ціни виробник зможе гарантувати банку відому ціну на продукцію, а банк у свою чергу зможе впевнено кредитувати, виходячи з контрактної ціни. В банку за таким же принципом зможе кредитуватися закупівельна організація, яка буде мати можливість хеджуватись від підвищення ціни. В результаті банк і його клієнти зможуть взаємовигідно збільшити обсяги кредитування.

Сприяння запровадженню товарного деривативу та інших фінансових інструментів має стати однією з умов стимулювання біржового ринку

сільськогосподарської продукції. Функціонування ринку товарних деривативів неможливе без створення його інфраструктури, основними елементами якої є:

- розрахунково-клірингова установа, як окрема юридична особа та основна ланка в механізмі торгівлі деривативами та іншими строковими продуктами, що забезпечує кліринг та розрахунки за контрактами, а також створює систему фінансових гарантій за зобов'язаннями по деривативах;

- система сертифікованих біржових складів, які забезпечують збереження біржових товарів, що надходять на виконання зобов'язань згідно умов, визначених Українською ф'ючерсною біржею;

- електронна система біржової торгівлі з терміналами в регіонах для організації і проведення електронних торгів деривативами та іншими строковими продуктами.

3. Механізм лімітування концентрації фінансових ризиків реалізується шляхом встановлення на підприємстві відповідних внутрішніх фінансових нормативів у процесі розробки політики здійснення різних аспектів фінансової діяльності. Фінансові нормативи, що можуть використовувати сільськогосподарські підприємства і забезпечують лімітування концентрації ризиків включають встановлення граничної питомої ваги позикових коштів, що використовуються у господарській діяльності; мінімальної питомої ваги активів у високоліквідній формі; максимального розміру товарного кредиту, що надається одному покупцю; максимального періоду відволікання коштів у дебіторську заборгованість тощо.

4. Самострахування та страхування із залученням страхових компаній.

Самострахування - це створення певних фондів коштів з метою фінансового покриття потенційних збитків (а також негативних фінансових результатів, додаткових витрат фінансових, матеріальних та інших ресурсів) суб'єкта господарювання – децентралізованих фондів страхового відшкодування.

Типовими варіантами таких фондів коштів є резервний капітал як складова власного капіталу підприємства; забезпечення наступних витрат та платежів; резервні фонди.

Резервний капітал підприємства, в тому числі і сільськогосподарського, створюється з метою покриття можливих в майбутньому непередбачуваних збитків, втрат. Він може використовуватися для покриття збитків від господарської діяльності, виплати боргів при ліквідації підприємства, виплати дивідендів при недостатності нерозподіленого прибутку та інші цілі, передбачені законодавством. формування резервного капіталу є обов'язковим для усіх видів господарських товариств, при цьому джерелом його створення визначено чистий прибуток суб'єкта підприємницької діяльності. Згідно до законодавства

господарське товариство повинно створювати резервний (страховий) капітал у розмірі не менше 25 % від розміру статутного капіталу. Розмір щорічних відрахувань до резервного капіталу визначається установчими документами товариства в розмірі не менше ніж 5% чистого прибутку. Резервний капітал відіграє роль буфера, що пом'якшує вплив збитків, які утворилися внаслідок перевищення витрат звітного періоду над доходами. Але якщо підприємство не має грошових коштів на рахунках в банках або в касі, використання коштів резервного капіталу неможливе.

Враховуючи існуючі ризики аграрного виробництва, резервний капітал повинен створюватися у всіх сільськогосподарських підприємствах незалежно від організаційно-правової форми господарювання.

Крім цього сільськогосподарські підприємства можуть створювати резервні фонди спеціального призначення у грошовій та матеріальній формі:

- грошовий резервний фонд як резерв під дебіторську заборгованість для попередження негативного впливу у випадку непогашення контрагентом своїх грошових зобов'язань;

- матеріальний або натуральний резервний фонд формування резервного залишку сировини на складі для забезпечення безперервності виробничого процесу.

Також дозволяється формування спеціалізованих резервних фондів для забезпечення виконання фінансових зобов'язань перед третіми особами.

Страховання фінансових ризиків із залученням страхової компанії передбачає передачу всього фінансового ризику суб'єкта господарювання або його частини за певну плату на утримання страховій компанії. В такому випадку джерелом покриття збитків підприємства в результаті настання несприятливих умов стають фінансові ресурси страхової компанії.

Серед основних видів страхування фінансових ризиків можна виділити: страхування кредитів (товарних, експортних); страхування інноваційних ризиків; страхування депозитних ризиків; страхування відповідальності; страхування на

випадок не досягнення планового рівня рентабельності та інші.

Сучасний стан розвитку страхових послуг в Україні поки що не дозволяє ефективно виконувати функції зменшення фінансових ризиків аграрним підприємствам. Це обумовлено рядом чинників. По-перше, зараз функціонує досить обмежена кількість компаній, які надають страхові послуги сільськогосподарським виробникам. По-друге, перелік ризиків, від яких страхують наявні на ринку страхові компанії, часто не містить саме тих ризиків, у яких найбільш зацікавлені сільськогосподарські підприємства. По-третє, інформація про умови та порядок страхування є неповною та важкодоступною. По-четверте, вартість страхових послуг є зависокою для багатьох сільськогосподарських підприємств, фінансовий стан яких у сучасних умовах є досить нестабільним, і вільних коштів для проведення страхування ризиків вони просто не мають. І це далеко неповний перелік факторів, які не сприяють розвитку ринку страхових послуг для аграрного сектора.

Висновки. Підсумовуючи вищезазначене, можна виокремити такі позиції. У сучасних умовах сільськогосподарські підприємства недостатньо уваги приділяють питанням управління фінансовими ризиками. Це обумовлено багатьма факторами, серед яких визначальними є по-перше, відсутність спеціалістів з фінансів, які могли б виявити, ідентифікувати, оцінити дію фінансових ризиків у аграрному секторі і запропонувати заходи щодо їх нейтралізації, по-друге, низький рівень інформованості про вплив фінансових ризиків на результати фінансово-господарської діяльності і механізми управління ними, по-третє, сконцентрованість керівників підприємств на подоланні більш традиційних для сільського господарства виробничих(технологічних) та природно-кліматичних ризиків. Відзначимо, що для ефективного управління фінансовими ризиками у аграрному секторі нагальним є удосконалення нормативно-правової бази, розвиток страхового ринку з боку надання послуг сільськогосподарським підприємствам, державне сприяння розвитку фінансово-кредитних відносин, а також залученню в аграрний сектор фінансових ресурсів тощо.

Література

1. Бланк І.О. Управління фінансами підприємств / І. О. Бланк, Г. В. Ситник. - К.: Нац. торг.-екон. ун-т. - 2006. - 780 с.
2. Колібаба Р. О. Дії щодо мінімізації ризиків в аграрному секторі / Р. О. Колібаба. - Режим доступу : <http://minfin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article>
3. Крамаренко Г. О. Фінансовий менеджмент. 2-ге вид. : Підручник / Г. О. Крамаренко, О.Є. Чорна - К.: Центр учбової літератури. - 2009. - 520 с.
4. Фінансовий менеджмент: Підручник/ Кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. - К: КНЕУ, 2008. - 536 с.
5. Фінансовий менеджмент : Навч. посібн. / за ред. проф. Г. Г. Кірейцева. - К.: ЦУЛ. - 2002. - 496 с.

УДК 657

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВИТРАТИ НА ПЕРСОНАЛ НА ОСНОВІ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ТА ВИТРАТНОГО ПІДХОДІВ

Починок Н. В.

Досліджено суть та структуру витрат на персонал, а також методику формування та відображення обліково-аналітичної інформації про вказані витрати відповідно до потреб менеджменту.

Вісник Сумського національного аграрного університету

167

Серія «Економіка і менеджмент», випуск 6/2, 2011

Постановка проблеми в загальному вигляді. В умовах жорсткої конкуренції між підприємствами ринкової економіки вагоме значення має показник економічної ефективності, що в короткостроковому періоді означає отримання більших результатів при збереженні існуючого рівня витрат або зниження витрат при досягненні того ж результату, а в довгостроковому – здійснення економічно обґрунтованих витрат з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства та ефективності виробництва. При визначенні ефективності управління персоналом основним критерієм повинен стати не критерій мінімізації витрат на персонал, націлений на поточні вигоди, а критерій прибутковості і віддачі витрат на персонал, що відповідає довгостроковій стратегії розвитку підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питаннями, пов'язаними з витратами на персонал підприємства займаються як зарубіжні, так і вітчизняні вчені у сфері економіки. У працях науковців можна простежити два підходи щодо процесу відображення інформації про формування, утримання та розвиток персоналу: інвестиційний – шляхом капіталізації та амортизації вкладень (М. Добія, Р. Лайкерт, Я. Фінц-енц, Е. Фламхольтц, О. Добринін та ін.) і витратний (відповідно до діючих стандартів бухгалтерського обліку).

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження суті та структури витрат на персонал, а також методики формування та відображення обліково-аналітичної інформації про вказані витрати відповідно до потреб менеджменту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвестиційний або ресурсний підхід є результатом розвитку теорії людського капіталу і пов'язаних з нею концепцій щодо відображення інформації про вартість людського капіталу підприємства та аналізу ефективності його використання як основного ресурсу. Однак, існуючі правила фінансового обліку не дозволяють відображати людський капітал в складі активів підприємства в зв'язку з відсутністю права власності над такими активами з боку підприємства. Суттєві проблеми виникають і з обліком інвестицій у людський капітал і визначенням отриманих результатів. Витрати на навчання персоналу та підвищення його кваліфікації за правилами фінансового обліку слід відносити до витрат, а не до інвестицій, хоча з точки зору управлінського обліку їх краще відносити саме до інвестицій. Щоб оцінити результати таких вкладень багато фірм розробляють досить складні системи обліку, що складаються в основному з якісних показників. Перехід від якісних показників до кількісних, які відображаються у вартісному вимірнику, досить проблематичний. Наявність такої неузгодженості між фінансовим обліком та потребами управління пояснюється призначенням фінансового обліку надавати інформацію для складання фінансової

звітності, а не для прийняття управлінських рішень.

Ще одним критерієм визнання у складі активів балансу підприємства є достовірна оцінка їх собівартості. Проте в межах розвитку теорії людського капіталу за період її існування так і не відбулося створення універсальних та об'єктивних методів визначення вартості людського капіталу, які б отримали міжнародне визнання і були б регламентовані міжнародними чи національними стандартами бухгалтерського обліку. Разом з тим, певний поступальний рух в цьому напрямку зроблений Європейською групою професійних асоціацій оцінювачів – TEGoVA (The European Group of Valuer's Associations), котра у 2000 році опублікувала нові стандарти оцінки [5], які доповнені методичними рекомендаціями. Варто зазначити, що методичні рекомендації під номером 8 (далі – МР 8) присвячено оцінці нематеріальних активів (далі – НМА), у тому числі НМА, що не включаються в баланс компанії. Більше того, у МР 8 знайшла відображення нова парадигма оцінки бізнесу, заснована на теорії інтелектуального капіталу. Про це досить переконливо свідчить склад НМА, що підлягають оцінці. Згідно з МР 8, оцінці підлягають всі НМА, включаючи НМА, що не враховуються на балансі, які поділяються на три категорії:

1. Гудвіл бізнесу (нерозподілені нематеріальні активи);
2. Персональний гудвіл;
3. Ідентифіковані нематеріальні активи.

Крім того, до НМА згідно з МР 8 можуть належати: підготовлена і зібрана разом робоча сила; сприятливі трудові договори; сприятливі договори оренди; сприятливі договори страхування; сприятливі контракти на постачання; контракти про найм; угоди про відмову від конкуренції; клієнтські відносини; дозволи; інші нематеріальні активи.

З усього списку потенційних НМА до людського капіталу безумовно відносяться: персональний гудвіл, підготовлена і зібрана разом робоча сила; сприятливі трудові договори; контракти про найм. Ці активи, як правило, є невідчужуваними. Винятки становлять контракти про найм, в яких передбачена можливість передачі найманої особи в іншу компанію. Однак МР 8 не містить будь-яких рекомендацій щодо проведення вимірювань або розрахунків, відмінних від стандартних оціночних процедур (за залишковим принципом – шляхом вирахування з ринкової вартості фірми (бізнесу) вартості її відчужуваних чистих активів (активів за вирахуванням зобов'язань).

До тих пір, поки НМА становили відносно невелику частину вартості компанії, такий метод їх відображення в балансі не викликав проблем. Різниця між ціною купівлі-продажу фірми і вартістю її чистих активів відображалася у балансі як гудвіл. У ній автоматично враховувалася вартість всіх НМА, не врахованих на балансі. Однак зі зростанням економіки, заснованої на знаннях,

така практика перестала бути адекватною дійсності. Згідно з опублікованими в 1994 році даними комісії з бухгалтерських стандартів Великобританії суми, що виплачуються за гудвіл, зросли з 1% в 1976 році до 44% в 1986 році. У 1996 році, тобто через 10 років, стало зрозуміло, що відносити зазначену різницю на гудвіл не має сенсу, оскільки вона становить до 90% від суми угод [2]. Відповідно змінилася практика обліку. Все більша частина отриманої суми відноситься на ідентифіковані активи, перш за все на інтелектуальну власність. Істотні зміни в стандартах обліку НМА відбулися в 1999 році. Однак сучасні концепції інтелектуального капіталу, вимагають ще більш радикальних змін у принципах оцінки та обліку НМА, в тому числі вартісної оцінки людського капіталу і наводять численні приклади суттєвих розбіжностей між розрахунковими показниками ринкової вартості і реальною ціною угод у сфері бізнесу, заснованого на знаннях. Проте такі розробки та дослідження залишаються поза нормативною регламентацією.

Слід зазначити, що про оцінку робочої сили згадується у Міжнародних стандартах оцінки (далі – МСО), розроблених Міжнародним комітетом зі стандартів оцінки, членом якого є Українське товариство оцінювачів. Так, в п.40, 41 МСО 301.02 «Оцінка нематеріальних активів» вказується про можливість оцінки зібраної разом робочої сили з використанням витратного підходу, що в основному застосовується для внутрішньостворених нематеріальних активів, які не мають ідентифікованих джерел доходів. Даний підхід передбачає оцінку активу за допомогою одного з наступних методів:

- визначення ціни заміщення активів на ринку;
- визначення вартості розробки або створення аналогічних активів [7].

Відтак, аналізуючи сучасні теоретичні та прикладні напрацювання, можна стверджувати, що інвестиційний підхід відображення інформації про формування, використання та розвиток персоналу залишається сферою діяльності управлінського обліку, що на вітчизняних підприємствах є вкрай рідкісним явищем.

Витратний метод відображення інформації про формування, утримання та розвиток персоналу частково є результатом акумулювання даних про витрати на утримання робочої сили вітчизняних підприємств. Поява такої інформації у статистичній звітності стала наслідком створення міжнародних трудових стандартів щодо уніфікованого складу витрат на робочу силу, які вперше були затверджені «Резолюцією про статистику праці», яку у 1966 р. було прийнято XI Міжнародною конференцією статистиків праці, а надалі були розвинуті у Конвенції Міжнародної організації праці №160 та у Рекомендації №170 від 1985 р. про статистику праці з метою забезпечення єдиного методологічного підходу та можливості здійснення порівняльного аналізу на міжнарод-

ному рівні, де встановлено, що статистичні дані мають містити відомості про розміри та склад вартості праці в розрізі галузей економічної діяльності та повинні збиратися не рідше, ніж один раз на п'ять років [6].

Варто зазначити, що в Україні, яка 15.08.1991р. ратифікувала Конвенцію МОП №160 перелік витрат на робочу силу визначений Інструкцією про визначення вартості робочої сили, затвердженій наказом Міністерства статистики України (зараз – Державний комітет статистики України) від 29.05.1997 р. № 131., згідно з якою вартість робочої сили – це розмір фактичних видатків наймача на утримання робочої сили [5]. На думку автора, таке визначення вартості робочої сили у вітчизняних інструктивних документах є дещо спірним і не відповідає ані економічній сутності поняття «вартість робочої сили», ані трактуванню, визначеному Міжнародною організацією праці, на яке робиться посилання. Аргументом сказаного є те, що: по-перше, класичним визначенням робочої сили є сукупність фізичних та духовних сил людини, що застосовуються нею в процесі виробництва, що у вартісному вираженні є значно вагомішим, аніж «розмір фактичних видатків наймача на утримання робочої сили»; по-друге, якщо розглядати робочу силу як частину працездатного населення, зайняту або ту, що шукає роботу, що є синонімом економічно активного населення (за визначенням Міжнародної організації праці), тобто на рівні окремого підприємства робоча сила кількісно оперівнює персоналу підприємства, то доцільніше оперувати поняттям «витрати на персонал», що відповідає змісту Інструкції, а не поняттям «вартість робочої сили»; по-третє, Міжнародною організацією праці, на яку робиться посилання в згаданій Інструкції визначено структуру вартості праці (labour cost), (а не вартості робочої сили), що змістовно відповідає такому визначенню. У зв'язку з цим, з метою удосконалення понятійного апарату і приведення його у відповідність зі змістовим наповненням рекомендується використовувати поняття «витрати на персонал» як інтегральний показник, що включає в себе всі витрати підприємства, пов'язані з трудовим циклом (внутрішньофірмовим рухом) працівника від прийняття до вибуття.

Отже, можна констатувати, що витрати на персонал виникають при виконанні всіх функцій, пов'язаних з його використанням, тобто витрати на визначення потреби у персоналі, на діяльність по набору персоналу, його розвитку, переміщенню, вибуттю, витрати на забезпечення системи менеджменту персоналу. Відтак дослідницький інтерес представляє визначення структури витрат на персонал з метою забезпечення системи менеджменту аналітичними даними для подальшого визначення ефективності використання людських ресурсів підприємства.

Варто зазначити, що Інструкцією №131 визначено складові вартості робочої сили, тобто витрати на її утримання з посиланням на Резо-

люцію про статистику праці №160 МОП, яка, в свою чергу, визначає класифікацію вартості праці

(табл. 1).

Таблиця 1

Порівняльна характеристика трактування складових вартості робочої сили та вартості праці вітчизняними та міжнародними інструктивними документами

Складові вартості робочої сили відповідно до Інструкції №81	Міжнародна стандартна класифікація вартості праці, рекомендована Міжнародною конференцією зі статистики праці
<ol style="list-style-type: none"> 1. Пряма оплата. 2. Оплата за невідпрацьований час. 3. Премії та нерегулярні виплати. 4. Заробітна плата в натуральній формі, пільги, послуги, допомоги в натуральній і грошовій формах. 5. Витрати підприємств на оплату житла працівників. 6. Витрати підприємств на соціальне забезпечення працівників. 7. Витрати на професійне навчання. 8. Витрати на утримання громадських служб. 9. Витрати на робочу силу, які не віднесені до інших груп. 10. Податки, що відносяться до витрат на робочу силу. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Пряма зарплата і оклади. 2. Оплата невідпрацьованого часу. 3. Преміальні і грошові винагороди. 4. Їжа, паливо та інші виплати в натуральній формі. 5. Вартість житла для працівників. 6. Витрати працедавців на соціальне забезпечення. 7. Вартість професійного навчання. 8. Вартість культурно-побутового обслуговування. 9. Вартість праці, що не віднесена до попередніх груп. 10. Податки, що розглядаються як вартість праці

При цьому, витрати, які відображені в пунктах 1-4, за визначенням Міжнародної організації праці є «прямими витратами на робочу силу», витрати пунктів 5-10 відносяться до «непрямих витрат на робочу силу» [1].

Зрозуміло, що така уніфікована класифікація витрат на утримання робочої сили створена з метою забезпечення співставності результатів статистичного спостереження як в межах країни, так і в порівнянні з іншими державами. Проте, така інформація не задовольняє в повній мірі потреб менеджменту персоналу і не може бути підставою для прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо ефективності використання персоналу підприємства.

В зв'язку з цим, з метою отримання деталізованої аналітичної інформації про витрати на персонал доцільним видається здійснення групування таких витрат за певними класифікаційними ознаками. За основу класифікації витрат на персонал взято загальною редакцією О.Я. Кібанова [4, с.121], яку розширено і доповнено за певними класифікаційними ознаками відповідно до вимог сучасного менеджменту персоналу та особливостей фінансово-економічної діяльності вітчизняних підприємств (табл. 2).

Відповідно до класифікації витрат за фазами процесу відтворення, витрати відносять до формування (залучення та «виробництва») кваліфікованого персоналу, його розподілу та використання. Фаза розподілу персоналу на рівні підприємства пов'язана з внутрішньофірмовою мобільністю працівників (вертикальною та горизонтальною), а також витратами на залучення персоналу зі сторони. До витрат на персонал на стадії використання відносять, перш за все, фонд оплати праці (далі – ФОП) підприємства, а також виплати і пільги з заохочувальних фондів підприємства, що не враховуються у ФОП, але збільшують дохід працівників. Сюди також відносять витрати, пов'язані з підтриманням працездатності

персоналу (на медичне обслуговування, соціально-побутове обслуговування і т.д.), а також на соціальний захист та соціальне страхування.

Класифікація витрат за фазами процесу відтворення може бути підґрунтям для поєднання інвестиційного та витратного підходів щодо відображення витрат на персонал, оскільки за своєю суттю витрати процесу придбання та розвитку персоналу підприємства є інвестиціями в людський капітал підприємства і можуть обліковуватись шляхом капіталізації в структурі активу балансу, тим самим збільшуючи вартість підприємства. Витрати ж на утримання (використання) персоналу, в тому числі, ті що включаються до складу фонду оплати праці і витрати соціального характеру, а також витрати на вибуття персоналу варто відображати відповідно до витратного підходу (рис. 1).

Такий метод відображення в обліку витрат на персонал дасть змогу не лише збільшити власні активи з метою забезпечення збалансованості між ринковою та балансовою вартістю підприємства, а й дасть підстави для керівництва нарощувати людський капітал працівників інтенсивними методами з метою підвищення ефективності його використання.

Щодо інших класифікаційних ознак, то цілкове призначення витрат дозволяє аналізувати їх структуру і динаміку з точки зору конкретних програм у сфері управління персоналом. Вибір джерела фінансування витрат має також велике значення для підприємства, оскільки включення витрат у собівартість гарантує їх повернення після реалізації продукції (робіт, послуг). Фінансування з прибутку, як правило, скриває у собі конфліктний потенціал з приводу розподілу прибутку. При побудові систем оплати праці та компенсацій важливо враховувати інтереси трьох сторін – акціонера (власника), співробітника і менеджера.

Таблиця 2

Класифікація витрат підприємства на персонал

Класифікаційні ознаки	Види витрат на персонал
Фази процесу відтворення персоналу	<ul style="list-style-type: none"> – витрати на придбання (формування) персоналу – витрати на розподіл персоналу – витрати на використання (утримання) персоналу – витрати на розвиток персоналу – витрати на вибуття персоналу
Цінність для організації (здатність приносити дохід в майбутньому)	<ul style="list-style-type: none"> – початкові витрати – відновні
Рівень підходу	<ul style="list-style-type: none"> – на рівні держави – на рівні галузі – на рівні підприємства – на рівні працівника
Цільове призначення	<ul style="list-style-type: none"> – на придбання працівників – на оплату праці і матеріальну винагороду – на розвиток персоналу – на підготовку, перепідготовку і підвищення кваліфікації працівників – на послуги соціально-побутового призначення – на соціальний захист і соціальне страхування – на покращення умов праці, медичного обслуговування – та ін.
Джерела фінансування	<ul style="list-style-type: none"> – фонди громадських організацій – держава: централізовані фонди держбюджету; – позабюджетні фонди підприємства: собівартість продукції – витрати періоду – інші джерела – працівник
Характер витрат	<ul style="list-style-type: none"> – прямі витрати – непрямі витрати
Час повернення	<ul style="list-style-type: none"> – довгострокові (витрати майбутніх періодів) – поточні витрати
Обов'язковість понесення витрат	<ul style="list-style-type: none"> – обов'язкові витрати – необов'язкові витрати
Відношення до доцільності скорочення витрат	<ul style="list-style-type: none"> – резервоутворюючі – резервонеутворюючі
Місце виникнення витрат	<ul style="list-style-type: none"> – для кожної облікової ділянки (підрозділи підприємства)
Функції управління персоналом	<ul style="list-style-type: none"> – витрати, пов'язані з: – процесом планування – процесом організації – процесом обліку, аналізу і контролю – процесом стимулювання – прийняттям управлінських рішень
Носій витрат	<ul style="list-style-type: none"> – персоніфіковані витрати – колективні витрати – знеособлені витрати

За характером витрат, їх ділять на прямі і непрямі. Прямі витрати на персонал пов'язані з оплатою відпрацьованого часу або виконаного обсягу робіт. Вони чітко прив'язані до відпрацьованого часу, тому даний вид витрат розглядається як змінний. Непрямі витрати обумовлені необ-

хідністю відшкодування додаткових витрат. Вони визначаються в розрахунку на одного працівника і в значній мірі не залежать від часу, витраченого на працю. Цей вид витрат також називають постійними (квазіпостійними) витратами. Досвід західних країн показує, що загальні витрати організації на одного працівника більш, ніж у два рази перевищують витрати на оплату праці [3].

Час відшкодування витрат (витрати поточні та довгострокові) дозволяє віднести їх до різних бюджетів (оперативного та стратегічного), використовуючи, відповідно, різні інструменти для обліку та аналізу даних категорій витрат.

Класифікація за ознакою можливості і доцільності скорочення витрат ілюструє двоїстий характер витрат на персонал. З одного боку, як і інші види виробничих витрат, витрати на персонал – складова частина собівартості продукції. Скорочення собівартості – важливий фактор збільшення прибутку, тобто систематична економія на витратах на персонал може призвести до збільшення прибутку. Але при цьому не враховується унікальний характер самого ресурсу – персоналу, витрати на який по суті є інвестиціями. Відповідно, поточна економія може призвести до недоотриманого прибутку в майбутньому, не кажучи про інші негативні наслідки, таких, як зниження конкурентоспроможності підприємства в цілому. З цього не випливає, однак, що витрати на персонал повинні постійно зростати. Розподіл витрат на резервоутворюючі і резервонеутворюючі дозволяє вирішити цю проблему.

Вибір критерію класифікації витрат залежить, в першу чергу, від конкретних цілей і завдань управління.

Висновки. Дослідивши підходи щодо відображення витрат на персонал підприємства, варто відзначити, що зі зростанням економіки, заснованої на знаннях, практика відображення об'єктів обліку, пов'язаних з формуванням, використанням, розвитком персоналу перестала бути адекватною дійсності. В зв'язку з цим, пропонуємо:

- з метою удосконалення понятійного апарату і приведення його у відповідність зі змістовим наповненням рекомендується використовувати в обліково-аналітичній термінології поняття «витрати на персонал» як інтегральний показник, що включає в себе всі витрати підприємства, пов'язані з трудовим циклом (внутрішньофірмовим рухом) працівника від прийняття до вибуття;

- отриманню деталізованої аналітичної інформації про витрати на персонал повинно сприяти групування названих витрат за такими класифікаційними ознаками в залежності від конкретних цілей і завдань управління: фази процесу відтворення персоналу; цінність для організації (здатність приносити дохід в майбутньому); рівень підходу; цільове призначення; джерела фінансування; характер витрат; час повернення; обов'язковість понесення витрат; відношення до доцільності скорочення витрат; місце виникнення

витрат; функції управління персоналом; носій | витрат;

Рис. 1. Поєднання інвестиційного та витратного підходів щодо відображення в обліку витрат на персонал за фазами його відтворення

– підвищенню інтенсивного нарощення людського капіталу підприємства, буде сприяти використання методики відображення в обліку витрат на персонал за фазами відтворення, по-

єднуючи інвестиційний та витратний підходи щодо формування обліково-аналітичної інформації про витрати на персонал (принаймні в складі управлінського обліку).

Література

1. Інструкція по визначенню вартості робочої сили №131 від 29.05.1997р., затверджена наказом Міністерства статистики України. [Електрон. ресурс] // Режим доступу: <http://www.dksu.gov.ua/> 1302.09.html.
2. Козырев А. Н. Оценка интеллектуальной собственности и нематериальных активов. [Електрон. ресурс] // Режим доступу: http://cfin.ru/finanalysis/value/intangibles_and_intel.shtml
3. Одегов Ю.Г., Никонова Т.В. Аудит и контроллинг персонала: Учебное пособ. – М.: Экзамен, 2004. – 544 с.
4. Управление персоналом организации. Учебник / Под. ред. А. Я. Кибанова. — 2-е изд., доп. и перераб. — М.: ИНФРА-М, 2002. — 638 с.
5. European Valuation Standards 2000 / The European Group of Valuer's Associations. The Estate gazette, 2000 – 460 p.
6. International Labour Standards. [Електрон. ресурс] // Режим доступу: <http://www.ilo.org/ilolex/english/convdisp1.htm>
7. International Valuation Standard [Електрон. ресурс] // Режим доступу: http://uto.com.ua/up_file/ivs_20100610.pdf

УДК 338.246:330.146:338.432

ЛЕВЕРИДЖ ЯК ОСНОВНИЙ ВАЖІЛЬ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ПРИБУТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ

Бабицька О. О.

У даній статті висвітлено методику аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств із застосуванням виробничого, фінансового та виробничо-фінансового левериджу. Запропонована схема дослідження дозволить підприємствам даної галузі економіки оцінити ефективність використання залученого капіталу та розширити потенційні можливості в управлінні прибутком.

Вступ. Сучасна ринкова економіка сьогодні вимагає від бізнесу швидкого прийняття управлінських рішень. Часто керівники підприємств змушені приймати рішення в досить короткі проміжки часу, не маючи при цьому можливості ретельно проаналізувати існуючі альтернативи. В таких випадках важливу роль відіграють спеціальні інструменти, що дають змогу оцінити наслідки прийнятих рішень, в першу чергу, фінансових [2]. В системі управління прибутком сільськогосподарських підприємств процес його формування є найважливішим етапом, від якого в подальшому залежить його розподіл та використання за визначеними цілями. Саме тому леверидж, як один з основних інструментів аналізу, дозволяє

виявити позитивні та негативні сторони в процесі формування прибутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Методи застосування показника левериджу (операційного, фінансового) висвітлені у працях багатьох дослідників: М.О. Данилюка [1], Г.К. Зарова [2], Г.В.Савицької [3], Ю.М. Тютюнника [4], П.Ю. Буряка [5], Г.Г. Кірейцева [6], Ю.С. Цал-Цалко [7] та ін. Проте отримання стабільного доходу потребує комплексного аналізу та поглиблених досліджень щодо ефективного використання фінансових ресурсів, залучених у процесі ведення господарської діяльності сільськогосподарських підприємств.

Постановка завдання. За основну мету статті поставлено проведення аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств із використанням коефіцієнтів виробничого, фінансового та виробничо-фінансового левериджу й оцінки ефективності використання залученого капіталу. Для досягнення зазначеної мети поставлено наступні завдання: визначити вплив операційного та фінансового левериджу, з'ясувати, які фактори впливають на фінансову стійкість підприємств, а також провести оцінку ефективності використання залученого капіталу.

Результати дослідження. В економічній літературі під поняттям «леверидж» розуміють таку оптимізацію структури активів та пасивів підприємства, яка дає змогу збільшити прибуток. Розрізняють наступні види левериджу: виробничий (операційний), фінансовий та виробничо-фінансовий [5].

Виробничий (операційний) леверидж показує взаємозв'язок між обсягом виробництва та постійними і змінними витратами, від значення якого залежить прибуток підприємства та його фінансова стійкість. Коефіцієнт операційного левериджу визначається як відношення темпів при-

росту валового прибутку до темпів приросту фізичного обсягу реалізації продукції чи до темпів приросту виручки і показує, як змінюється величина валового прибутку при зміні обсягів реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) [3].

Розрахований показник операційного левериджу та його ефект (табл.1) за даними річної фінансової звітності сільськогосподарських підприємств ТОВ АФ «Псьол» Краснопільського району та ПСП «Жовтневе» Охтирського району Сумської області дозволяє стверджувати про дещо вищий показник операційного левериджу у ТОВ АФ «Псьол», у якого кожен відсоток приросту виручки від реалізації продукції при сформованій структурі витрат забезпечує приріст валового прибутку на 0,99 %, а у ПСП «Жовтневе» - на 0,61 %.

Підприємства з кращим рівнем технічної оснащеності виробництва мають вищий показник виробничого левериджу і навпаки. Проте, з покращенням технічної оснащеності збільшується обсяг постійних витрат, зростає ступінь ризику недоодержання виручки, яка необхідна для покриття постійних витрат [3].

Таблиця 1

Вихідні дані для визначення показника операційного левериджу

Показник	ТОВ АФ «Псьол»					ПСП «Жовтневе»				
	2007р.	2008р.	2009р.	2008р. до 2007р, %	2009р. до 2008р, %	2007р.	2008р.	2009р.	2008р. до 2007р, %	2009р. до 2008р, %
Виручка, тис.грн.	15070	15276	26788	101,4	175,4	984	1455	1981	147,9	136,2
Валовий прибуток, тис.грн.	5641	5705	9973	101,1	174,8	304	433	528	142,4	121,9
Коефіцієнт операційного левериджу		0,79	0,99		125,3		0,89	0,61		68,5

Джерело: розраховано автором за даними річної фінансової звітності сільськогосподарських підприємств

Так, у ТОВ АФ «Псьол» у звітному періоді відносно базисного питома вага постійних витрат у загальній структурі операційних витрат зросла на 2 % (проти 0,1 % у ПСП «Жовтневе» (див. табл. 2)), отже, дане підприємство є більш схильним до ризику і втрати валового прибутку, адже при спаді виробництва прибуток у ТОВ АФ «Псьол» скорочуватиметься в 1,6 р. швидше, ніж у ПСП «Жовтневе».

Класифікація витрат на постійні та змінні зумовлена тим, що скорочення саме цих видів витрат є одним із джерел максимізації маси та приросту прибутку [1].

У фінансовій звітності розподілити постійні та змінні витрати допомагає проміжний показник, який називають маржинальним доходом (валовою маржею, маржею покриття), що є різницею між операційним доходом та змінними витратами. Маржинальний дохід відображає ту суму коштів підприємства, якої вистачить для покриття постійних витрат.

При проведенні операційного аналізу також визначають межу (поріг) рентабельності або беззбитковий обсяг реалізації, якого підприємству слід досягти, аби покрити понесені операційні витрати. Чим меншою є величина порогу рентабельності, тим більш фінансово-стійким є підприємство. Поріг рентабельності визначають за формулою:

$$ПР = \frac{ПВ}{КМД} \quad (1)$$

де ПР – поріг рентабельності, тис. грн.; ПВ – постійні витрати, тис. грн.; КМД – питома вага (коефіцієнт) маржинального доходу в операційному доході, який визначають як відношення маржинального доходу до операційного доходу. Бізнес за такого стану не приносить прибутків, але і не має збитків.

Після визначення беззбиткового обсягу продажу визначають запас фінансової стійкості підприємства, який обчислюють як відношення різниці між операційним доходом та порогом рентабельності до операційного доходу. Запас фінансової стійкості – це показник, який дозволяє визначити гранично допустимий відсоток змен-

шення операційного доходу до беззбиткового рівня операційної діяльності [4].

Відмітимо, що фінансово стійким вважається підприємство, у якого формування більшої половини активів підприємства відбувається за рахунок власних фінансових ресурсів, тобто спів-

відношення власного капіталу та зобов'язань $\geq 1,0$ [7].

Розрахунок беззбиткового обсягу реалізації і запасу фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Розрахунок беззбиткового обсягу реалізації і запасу фінансової стійкості сільськогосподарських підприємств

Показник	ТОВ АФ «Псьол»				ПСП «Жовтневе»			
	2008р.	2009р.	2009р. до 2008р.		2008р.	2009р.	2009р. до 2008р.	
			+, -	%			+, -	%
Операційний дохід, тис. грн	20781	28927	8146	139,0	1767	2401	634	135,9
Операційні витрати, тис.грн., в т.ч.:	15414	21486	6072	139,4	1205	1714	509	142,2
змінні витрати, тис.грн	11120	15131	4011	136,1	791	1124	333	142,1
постійні витрати, тис.грн.	4294	6355	2061	148,0	414	590	176	142,5
Маржинальний дохід, тис.грн.	9661	13796	4135	142,8	976	1277	301	130,9
Прибуток від операційної діяльності, тис.грн.	5367	7441	2074	138,6	562	687	125	122,2
Поріг рентабельності, тис.грн.	9236	13325	4089	144,3	749	1110	361	148,2
Коефіцієнт маржинального доходу в операційному доході	0,46	0,48	0,02	104,3	0,55	0,53	-0,02	96,4
Питома вага порогу рентабельності в операційному доході	44,4	46,1	1,7	103,8	42,4	46,2	3,8	109,0
Запас фінансової стійкості	55,6	53,9	-1,7	96,9	57,6	53,8	-3,8	93,4

Джерело: розраховано автором за даними річної фінансової звітності сільськогосподарських підприємств

Розрахунки таблиці свідчать, що у досліджуваних господарствах у звітному періоді порівняно з базисним спостерігається зростання як операційного доходу й операційних витрат, так і прибутку від даного виду діяльності та беззбиткового обсягу продажів. Це означає, що більша частка операційного доходу використовується на покриття операційних витрат, а не на одержання прибутку від операційної діяльності, оскільки в обох підприємствах темп приросту операційного доходу не перевищує темп приросту порогу рентабельності. Так, у ТОВ АФ «Псьол» у 2009 р. 46,1 % операційного доходу використано на покриття операційних витрат, що більше проти минулого періоду на 1,7 відсоткових пункти. У ПСП «Жовтневе» даний показник зріс на 8,9 % й у звітному році склав 46,2 %. Незважаючи на таку тенденцію, підприємства у звітному періоді порівняно з базисним демонструють незначне погіршення фінансової стійкості, про що свідчить зниження показника запасу фінансової стійкості у ТОВ АФ «Псьол» на 1,7 п. в., у ПСП «Жовтневе» - на 3,8 п. в.

Встановити залежність підприємства від залучених ресурсів допомагає коефіцієнт фінансового леввериджу, який визначають як відношення темпів приросту чистого прибутку до темпів приросту валового прибутку [6]:

З метою отримання прибутку підприємству доводиться залучати капітал у вигляді банківських та комерційних кредитів, фінансових позик

тощо. Для оцінки ефективності використання залученого капіталу застосовують такий показник як ефект фінансового леввериджу (важеля), який розраховують за формулою:

$$EФЛ = (ВЕР - Цнзк)(1 - Кп) \frac{ЗК}{ВК} \quad (2)$$

або

$$EФЛ = \frac{ЧП + Проц(1 - Кп)}{Акт} - \frac{Проц(1 - Кп)ЗК}{ЗК} = (ROA - Цузк) \frac{ЗК}{ВК} \quad (3)$$

де ВЕР – рентабельність сукупного капіталу (відношення валового прибутку до середньої суми сукупного капіталу); Цнзк – номінальна ціна позикових ресурсів, %; Кп – коефіцієнт оподаткування (відношення податків із прибутку до суми прибутку після сплати процентів); ЗК – залучений капітал; ВК – власний капітал; ЧП - чистий прибуток; Проц – сума нарахованих відсотків та інших витрат за користування залученими ресурсами; Акт – середня сума активів підприємства; ROA – економічна рентабельність сукупного капіталу після сплати податків та зборів (відношення суми чистого прибутку і відсотків за користування кредитами з урахуванням податкового коректора до середньорічної суми сукупного капіталу), %; Цузк – уточнена середньозважена ціна позикових ресурсів з урахуванням податкової економії, % [3].

Обчислимо ефект фінансового важеля за такими джерелами позикового капіталу як банківські кредити, зокрема короткостроковими та довгостроковими (табл.3), оскільки визначити середній відсоток за користуванням всього обсягу залученого капіталу лише за показниками річної фінансової звітності є досить складно.

Таблиця 3

Ефект фінансового важеля сільськогосподарських підприємств

Показник	ТОВ АФ «Псьол»				ПСП «Жовтневе»			
	22008р.	2009р.	2009р. до 2008р.		2008р.	22009р	2009 р. до 2008 р.	
			+, -	%			+, -	%
Валовий прибуток до сплати податків та процентів, тис.грн.	5705	9973	4268	174,8	433	528,0	95,0	121,9
Сума відсотків за користування кредитами, тис. грн.	967,5	1448,6	481,1	149,7	13,4	21,8	8,4	162,7
Прибуток після сплати відсотків до виплати податків, тис. грн.	4737,5	8524,4	3786,9	179,9	419,6	506,2	86,6	120,6
Податки з прибутку, тис. грн.	657,3	856,6	199,3	130,3	191,9	202,9	11,0	105,7
Коефіцієнт оподаткування	0,14	0,10	-0,04	71,4	0,46	0,40	-0,16	87,0
Чистий прибуток, тис. грн.	4080,2	7667,8	3587,6	187,9	227,7	303,3	75,6	133,2
Середня сума сукупного капіталу, тис. грн.	30487	39796	9309	130,5	1502	2034	532	135,4
Власний капітал, тис. грн.	13797	18930	5133	137,2	594	1104	510	185,9
Позиковий капітал, тис. грн.	12770	14109	1339	110,5	274	322	48,0	117,5
Плеche фінансового важеля	0,93	0,75	-0,20	80,6	0,46	0,29	-0,17	63,2
Рентабельність сукупного капіталу	18,71	25,06	6,35	133,9	28,83	25,96	-2,87	90,0
Рентабельність сукупного капіталу після сплати податків	16,12	22,54	6,42	139,8	15,64	15,55	-0,09	99,4
Номінальна ціна позикових ресурсів	7,58	10,27	2,69	135,5	4,89	6,77	1,9	138,4
Уточнена середня ціна позико-вих ресурсів з урахуванням податкової економії ресурсів	6,53	9,24	2,71	141,5	2,65	4,06	1,4	153,2
Ефект фінансового важеля	8,9	9,9	1,0	111,2	5,9	3,3	-2,6	55,9

Джерело: розраховано автором за даними річної фінансової звітності сільськогосподарських підприємств

Зауважимо, що досліджувані підприємства у 2008-2009 рр. брали участь у реалізації державної цільової програми «Здійснення фінансової підтримки підприємств агропромислового комплексу через механізм здешевлення кредитів» та отримували компенсацію відсоткової ставки за залученими банківськими кредитами. Тому фактична ставка відсотків за користування банківськими кредитами згідно укладених кредитних договорів була зменшена на суму компенсаційних коштів, відшкодованих підприємствам з державного бюджету, у розмірі облікової ставки Національного банку України, що діяла на дату нарахування відсотків, яка становила 10-12 % у 2008 р. та 11-10,25 % – у 2009 р.

Зміна величини фінансового важеля ТОВ АФ «Псьол» та ПСП «Жовтневе» за рахунок кожної його складової була розрахована за допомогою методу ланцюгових підстановок, за результатами якого можемо зробити висновок, що у звітному році порівняно з базисним загальна зміна ефекту фінансового важеля у ТОВ АФ «Псьол» зросла на 1,0 п. в.: зокрема, підвищення рентабельності сукупного капіталу на 6,35 п. в. та зниження коефіцієнта оподаткування сприяло зростанню ефекту фінансового левериджу на 5,1 та 0,6 % відповідно. На зміну результативного показника негативно вплинуло підвищення ставки відсотків за користування кредитами на 2,71 п. в. та зниження плеча фінансового важеля на 0,2 п. в., в результаті чого ефект фінансового важеля зни-

звився на 2,2 та 2,5 п. в. відповідно. У 2009 р. на кожну гривню вкладеного капіталу ТОВ АФ «Псьол» одержало 22,54 коп. прибутку, а за користування одиницею кредитних ресурсів підприємство сплатило 9,24 коп. Як наслідок, у звітному періоді дане господарство отримало позитивний ефект фінансового важеля, тобто залучення короткострокових та довгострокових кредитів дозволило збільшити у 2009 р. суму капіталу на 9,9 %.

ПСП «Жовтневе», на відміну від ТОВ АФ «Псьол», у звітному році на кожну гривню кредитних коштів отримало на 0,09 коп. прибутку менше, ніж у базовому періоді. А за користування одиницею кредитних ресурсів господарство у 2009 р. витратило власних коштів на 52,9 % більше, ніж у минулому, які склали 4,06 коп. Таким чином, у звітному році залучення кредитних ресурсів призвело до зниження власного капіталу даного підприємства на 3,3 %. Отже, як ТОВ АФ «Псьол», так і ПСП «Жовтневе» за досліджуваний період отримали позитивний ефект фінансового важеля. Це свідчить про те, що підприємства можуть і в наступному періоді залучати кредитні ресурси, але до тих пір, доки ефект фінансового левериджу не знизиться до нуля. В протилежному випадку, при від'ємному його значенні, «проїдання» власного капіталу може призвести до банкрутства.

Науковці визначають також і коефіцієнт виробничо-фінансового левериджу (добуток вироб-

ничого та фінансового важелів). Інші дослідники в галузі операційного аналізу добуток двох показників називають спряженим ефектом операційного та фінансового важелів, який у разі його позитивного значення відображає, на скільки збільшиться кінцевий результат діяльності підприємства при зміні обсягів реалізації продукції та валового прибутку на 1%, або ж загальний ризик підприємства, пов'язаний із дефіцитом коштів, необхідних для покриття виробничих витрат та погашення боргу при від'ємному значенні виробничо-фінансового левериджу [6].

При визначенні спряженого ефекту виробничого-фінансового левериджу на основі показників річної фінансової звітності досліджуваних підприємств було встановлено, що при існуючій структурі витрат та структурі джерел капіталу у ТОВ АФ «Псьол» збільшення у 2009 р. обсягу реалізації на 1% забезпечило приріст обсягу валового прибутку на 0,99% (0,61% у ПСП «Жовтневе»), чистого прибутку – на 0,1% (0,23% у ПСП «Жовтневе»). А кожен відсоток приросту

валового прибутку призвів до збільшення обсягу чистого прибутку у ТОВ АФ «Псьол» на 0,1%, у ПСП «Жовтневе» – на 0,38%. При зменшенні обсягів реалізації продукції дані показники будуть змінюватись у такій же пропорції.

Висновки. Запропонована методика проведення аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств дозволила визначити залежність між валовим прибутком та виручкою від реалізації продукції, а також з'ясувати, як впливає зміна величини валового прибутку на обсяг чистого прибутку. Також з'ясовано, що обсяги залучення позикових коштів, зокрема, короткострокових та довгострокових кредитів банків, позначаються на зміні величини власного капіталу. Таким чином, проведення аналізу діяльності сільськогосподарських підприємств із застосуванням виробничого, фінансового та виробничо-фінансового важелів сприятиме своєчасному реагуванню керівників господарств на дію зовнішніх та внутрішніх факторів, які впливають як на формування прибутку, так і на фінансовий стан господарств у цілому.

Література

1. Данилюк М.О., Савич В.І. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 204 с.
2. Заров Г.К. Операционный леверидж как универсальный инструмент принятия управленческих решений / Г.К. Заров // Финансовый менеджмент. – 2006. № 1. – с. 14-20.
3. Савицька Г.В. Економічний аналіз діяльності підприємства: Навч. посіб. – 3-тє вид., випр. і доп. – К.: Знання, 2007. – 668 с. – (Вища освіта XXI століття).
4. Тютюнник Ю.М. Формування методики факторного аналізу показників фінансової стійкості аграрних підприємств / Ю.М. Тютюнник // magazine.faaf.org.ua/content/view/722/35/
5. Фінансово-економічний аналіз: Підручник / Буряк П. Ю., Римар М. В., Бець М. Т. та ін. Під заг. ред. П. Ю. Буряка, М. В. Римара – К.: ВД «Професіонал», 2004. – 528 с.
6. Фінансовий менеджмент: Навчальний посібник / За ред. проф. Г. Г. Кірейцева. – Київ. ЦУЛ, 2002. – 496 с.
1. 7. Ю. С. Цал-Цалко. Фінансовий аналіз. Підручник. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 566 с.

УДК 657.635

АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ: СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНА РОЛЬ НА ВСІХ ЕТАПАХ АУДИТУ

Дегтяренко А.В.

Стаття присвячена методичним аспектам застосування аналітичних процедур в аудиті. Розроблена систематизація аналітичних процедур, в якій враховано відмінності функціональної ролі аналітичних процедур відповідно до етапу здійснення аудиторської перевірки.

Постановка проблеми З розвитком національної законодавчої бази та ускладненням корпоративних зв'язків в Україні загострюється конкуренція на ринку аудиторських послуг. Одноосібні аудиторі – підприємці та аудиторські фірми прагнуть закріпитися на ринку й здобути конкурентні переваги, тому вони вже зараз включають у набір аудиторських послуг не тільки безпосереднє підтвердження фінансової звітності, а і оцінку фінансового стану та його прогноз на перспективу. Крім того, постійно зростає частка супутніх послуг, що є додатковим свідченням зростаючої ролі аналізу в загальному обсязі аудиторської діяльності.

Водночас розширення спектру аудиторських послуг часто призводить до методичних та практичних помилок, пов'язаних із недостатнім розумінням функціональної ролі аналітичних процедур в аудиті, які є засобами як для досяг-

нення мети аудиту – підтвердження звітності, так і засобами для виконання завдання аудиту – поліпшення фінансового стану. Означена проблема наочно ілюструється навіть при аудиті з підтвердження фінансової звітності, коли замість високо ефективного інструментарію трендового, коефіцієнтного аналізу й методів математичного програмування на практиці часто застосовуються громіздкі тести, побудовані відповідно до незрозумілих алгоритмів формування вибірки інформаційних джерел. В результаті такого підходу підвищується ризик невиявлення, а, отже, погіршується і якість наданих висновків, що поки що не переросло в тенденцію, але вже все частіше спричиняє неадекватне реагування на виклики і загрози в аудиторській справі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Теоретичні та практичні засади застосування та систематизації аналітичних процедур в аудитор-

ській практиці викладені в наукових працях багатьох вітчизняних вчених та фахівців з аудиту. Зокрема, концептуальні підходи з вирішення окреслених проблем, з нашої точки зору, досить вдало висвітлені у роботах Барановської Т.В., Дорош Н.І, Івахненко С.В., Іськович Т.В., Пелешка Н.М. та багатьох інших спеціалістів. Але, не зменшуючи теоретичну, методичну й практичну цінність публікацій зазначених авторів, слід відмітити, що питання систематизації аналітичних процедур в аудиті, проблеми їх методологічного вдосконалення є надзвичайно складними і не можуть бути комплексно вирішені в рамках однієї чи навіть ряду наукових публікацій. Тому набагато доцільніше зробити стислий, але при цьому максимально змістовний екскурс в підняту проблематику з критичним ставленням до запропонованих вченими новацій задля обґрунтування власних авторських суджень на вже розробленій концептуальній основі. У зв'язку з чим можна виділити наступні ключові моменти, які з нашої точки зору представляють найбільший науковий інтерес: сутнісні характеристики аналітичних процедур, відмінності між аналітичними процедурами на різних етапах аудиту; порівняльний аналіз, аналітичні процедури з підтвердження фінансової звітності; інструментарій фінансового аналізу.

Формулювання цілей статті (постановка завдання) Метою написання даної наукової статті є комплексний огляд аналітичних процедур в аудиті та розробка нових підходів до їх систематизації й застосування, що реалізується через виконання наступних завдань:

- обґрунтування важливості застосування аналітичних процедур у вітчизняній аудиторській практиці;

- систематизація аналітичних процедур відповідно до методик і цілей аналізу;

- уточнення функціонального значення аналітичних процедур на всіх етапах аудиту;

- виділення особливостей застосування аналітичних процедур в умовах аудиту сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу В науковій літературі [1] точаться дискусії навколо питання «Чи обмежується сфера застосування аналітичних процедур в аудиті лише аналізом фінансового стану підприємства?». Для викладення нашої точки зору звернемося до Міжнародного стандарту аудиту 520, в якому, зокрема, зазначається, що «Аналітичні процедури – це оцінка фінансової інформації шляхом вивчення правдоподібних взаємозв'язків між фінансовими та нефінансовими даними. Аналітичні процедури включають також вивчення ідентифікованих відхилень та взаємозв'язків, що ідуть всупереч іншій відповідній інформації або значно відхиляються від прогнозованих сум» [6, с.483]. Дане визначення дає чітке розуміння сутності аналітичних процедур, з однієї сторони як засобів практичної реалізації аналітичної функції управління під час дослідження коефіцієнтів і тенденцій, з іншої сторони

за допомогою аналітичних процедур також реалізується і контрольна функція управління через з'ясування причин відхилень та правомірності їх виникнення на етапі підтвердження фінансової звітності суб'єкта господарювання. З означеної позиції ототожнення аналітичних процедур з аналізом фінансового стану є помилковим і пов'язане з неправильним розумінням функціональних дій аудитора на різних етапах перевірки. Зокрема, применшується та навіть зовсім заперечується важливість застосування аналітичних процедур в аудиті на етапі підтвердження фінансової звітності. На противагу такої точки зору деякі вчені із західної [10], та із вітчизняної [7] наукових шкіл на основі власних розробок встановили, що за допомогою застосування аналітичних процедур під час підтвердження фінансової звітності можуть бути встановлено від 27% до 46% викривлень.

Можемо констатувати, що аналітичні процедури та аналіз фінансового стану в аудиті співвідносяться як ціле і частина, між ними не можна ставити знак рівності, оскільки аналітичні процедури включають ще багато інших видів аналізу. Таким чином, на етапі планування аудиту важливим є виявлення «проблемних зон» в діяльності суб'єкта господарювання шляхом зіставлення даних, отриманих із внутрішніх та зовнішніх джерел, тобто проведення порівняльного аналізу. Це дає змогу ретельніше підготуватись до основного аудиту, правильно розподілити робочий час та обов'язки аудиторів, що працюють в команді. На етапі проведення аудиту (підтвердження фінансової звітності) аудитор отримує аудиторські докази щодо виявлення помилок і шахрайства. Ефективність такої роботи значно зростає, якщо до стандартних процедур по суті - тестування, опитування, запитів і т.п., додаються ще новітні методи горизонтального, вертикального, факторного аналізів та математичного моделювання досліджуємих показників. В такому випадку аудиторські ризики знижуються, адже правильно підібрана комбінація таких видів аналізу практично усуває суб'єктивні фактори (неправдиві свідчення, неадекватні вибірки тощо) з процесу отримання аудиторських доказів. І на решті, вже тільки на етапі формування аудиторського висновку (завершальному етапі аудиту) аудитор використовує інструментарій фінансового аналізу на основі вже підтверджених з попереднього етапу даних. Отже, проведене дослідження дозволяє нам систематизувати аналітичні процедури в аудиті відповідно до етапів здійснення аудиторської перевірки (рис. 1).

Після розробки авторської систематизації аналітичних процедур в аудиті постає необхідність деталізовано розглянути їх характеристики на кожному етапі процесу здійснення аудиту, що дасть змогу уточнити функціональне значення таких процедур і в такий спосіб з'ясувати методичні засади застосування аналітичних процедур в практичній аудиторській діяльності. Тому, перш

за все, треба розглянути принципи застосування аналітичних процедур на етапі планування аудиту,

звернувшись при цьому до вже напрацьованої наукової бази.

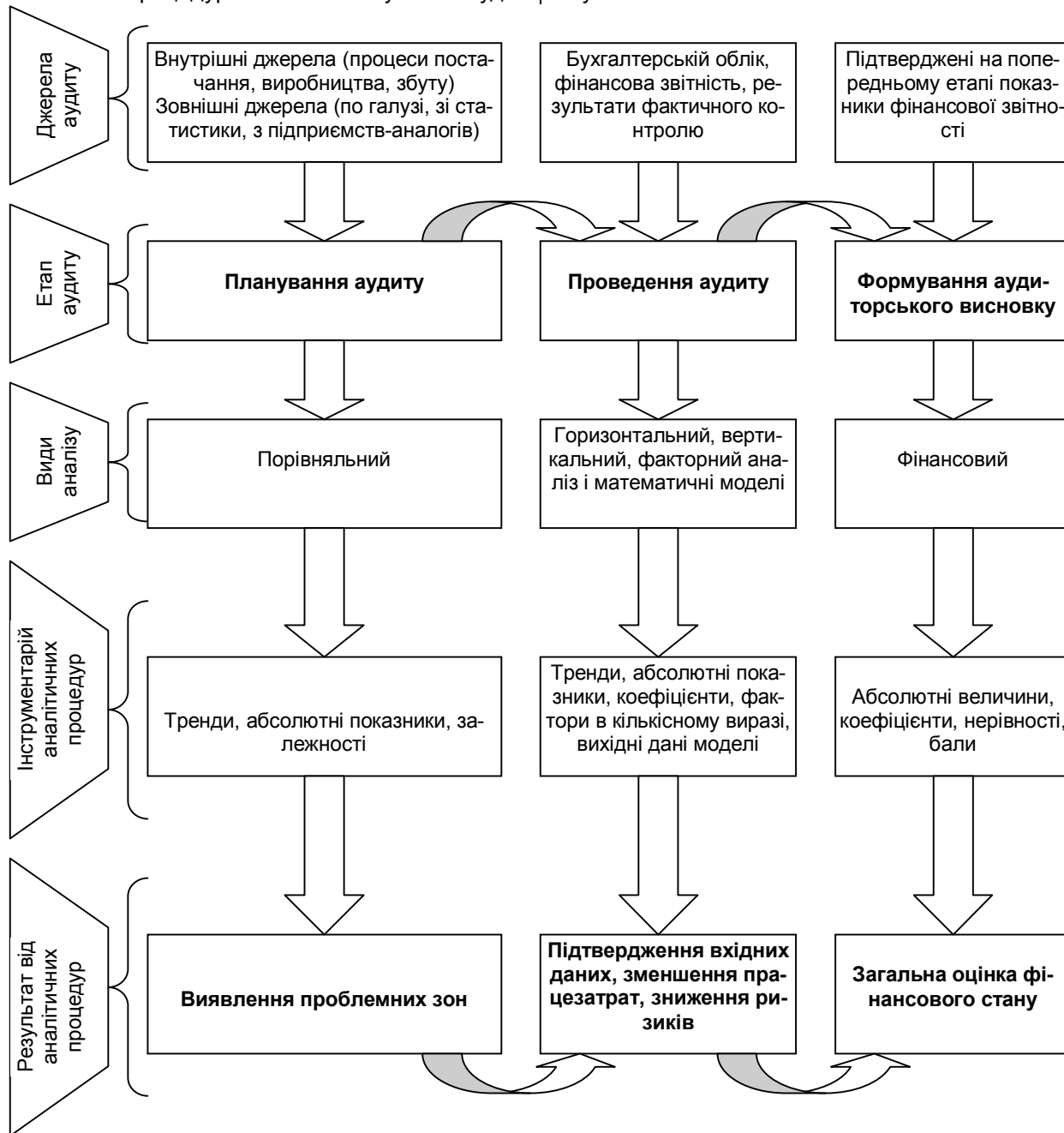

Рис.1. Систематизація аналітичних процедур в аудиті [Джерело: авторська розробка]

Так, Барановська Т.В. вважає, що ще до початку етапу планування аудитор має провести попередній фінансовий аналіз платоспроможності клієнта з метою визначення його здатності оплатити аудиторські послуги, оскільки на цій стадії аудитор керується передусім «комерційним характером аудиторської діяльності, потребою в оборотних коштах та бажанням максимізувати прибуток» [1, с.14]. Однак, з нашої точки зору, мова тут не повинна йти про фінансовий аналіз. Адже період діяльності підприємства, охоплений аудитом, закінчується, як правило, останнім днем звітного календарного року. Аудит проводиться вже після здавання фінансової звітності до статистичних, податкових та регулюючих органів, тобто з кінця лютого поточного року. За цей про-

міжок часу на підприємстві можуть виникнути непередбачувані події, що в корні змінюють показники його платоспроможності як в гіршу, так і в кращу сторону. У сільськогосподарській галузі обов'язковий аудит акціонерних товариств (це 95% аудиторських перевірок) співпадає із початком весняно-польових робіт, коли через значні витрати платоспроможність аграрного підприємства є мінімальною, навіть часто спостерігається дефіцит вільних грошових коштів. З цієї позиції замість аналізу поточної платоспроможності аудитор доцільніше максимально деталізувати відповідальність за несплату, умови та строки оплати послуг в договорі, за можливості передбачити авансування. Крім того, дослідження цінової кон'юнктури на ринку аудиторських послуг

дозволяє стверджувати, що поточні ціни на аудит для сільськогосподарських підприємств є цілком прийнятними для середнього підприємства галузі, вони є зовсім не порівняні з сучасними витратами на основні виробничі ресурси.

Отже, на етапі планування аудитор застосує аналітичні процедури, узагальнюючою характеристикою яких є використання методів порівняльного аналізу з метою виявлення найбільш проблемних ділянок господарської діяльності. База порівняння виходить далеко за рамки підприємства, оскільки досліджуються не тільки абсолютні дані, а і тенденції, і залежності по групі аналогічних підприємств, або навіть по галузі в межах району, області чи країни в цілому. Ознаками наявності проблемних зон можуть слугувати різкі зміни тенденцій, суттєві відхилення від загального тренду (середніх даних) на певні дати, логічна чи функціональна невідповідність показників.

Зокрема, в сільському господарстві різкі зміни тенденцій можуть спостерігатися як в тваринництві, коли, наприклад, довготривале збільшення поголів'я худоби раптово змінюється на його зменшення на великий відсоток, що з біологічних причин аудитор здається підозрілим, так і в рослинництві, коли, наприклад, у «врожайні роки» в господарстві спостерігається зменшення врожайності певної сільськогосподарської культури чи групи культур, у «неврожайні» - навпаки. Суттєві відхилення іноді трапляються в цінах на виробничі запаси, що значно відрізняються у певних постачальників від середньоринкових. Логічна невідповідність показників спостерігається, наприклад тоді, коли приріст посівних площ чи поголів'я не супроводжується приростом валового доходу. Функціональна невідповідність трапляється при неспівпадінні значень обчислених аудитором агрегованих показників з їх значеннями на підприємстві – продуктивність праці, як функція від витрат праці в людино-годинах, та від вартості виробленої продукції, в розрахунках аудитора та працівника економічного відділу господарства суттєво не співпадає.

Слід зазначити, що аналітичні процедури на етапі планування аудитору потрібно застосувати лише для виявлення об'єктів підвищеної уваги, аудитор не повинен аналізувати причини «незвичайних» явищ та здобувати аудиторські докази. Дуже часто виявляється (на наступному етапі аудиту), що «незвичайні явища» не виникли внаслідок помилки або шахрайства, а є наслідками об'єктивних процесів.

На етапі проведення аудиту аналітичні процедури включають різні методи аналізу та математичне моделювання. Так, горизонтальний (трендовий) аналіз звітності полягає в побудові однієї або декількох аналітичних таблиць, у яких абсолютні показники за минулі періоди доповнюються відносними темпами росту (зниження). Якщо проводиться горизонтальний аналіз балансу, дані балансу на деяку дату (база відліку) бе-

руться за 100%; далі будуються динамічні ряди статей і розділів балансу у відсотках до їх базисних значень. Як правило, беруться базисні темпи росту за ряд років (суміжних періодів), що дозволяє підтверджувати не тільки правомірність змін окремих показників на дату аудиту, але і прогнозувати їх значення на перспективу. Вертикальний аналіз передбачає представлення звітності у вигляді відносних показників. Зокрема, якщо мова йде про баланс, то мета вертикального аналізу полягає в розрахунку питомої ваги окремих статей у підсумку балансу протягом попередніх звітних періодів й підтвердженні аналогічних статей звітного року на основі вже розрахованого співвідношення. Факторний аналіз передбачає підтвердження певного показника на звітну дату з урахуванням його значення за попередній період та кількісної дії факторів, які впливали на даний показник протягом звітного періоду.

Як бачимо, всі види аналізу на етапі підтвердження звітності (проведення аудиту) за своєю сутністю є економічними – тобто цілком прийнятними для прогнозування стану підприємства на майбутнє. Але застосовуються вони не перспективно, а ретроспективно, тобто за базу приймаються показники попереднього періоду (підтверджені попереднім аудитом) і ніби здійснюється їх «прогноз». Якщо результати такого «прогнозу» співставні з фактичним значеннями звітного періоду, то робиться висновок про достовірність останніх.

Важливо наголосити, що аналітичні процедури в аудиті, на відміну від перспективного аналізу в економіці, характеризуються дуже малою кількістю змінних величин, адже всі події вже відбулися та оцінені фактично, в той же час перспективний аналіз оперує змінними даними, залежними від багатьох обставин мінливого ринкового середовища. Змінні величини в аналітичних процедурах присутні у мізерній кількості та з мінімальним розмахом варіації, обумовленим здебільшого різними варіантами оцінки активів, суб'єктивних суджень експертів, тлумачень законодавчих норм. Отже, можна констатувати, що похибки від застосування аналітичних процедур з підтвердження повинні наблизитися до нуля, натомість в перспективному економічному аналізі такі похибки можуть сягати суттєвих значень.

Математичне моделювання в аналітичних процедурах з підтвердження є порівняно новим методом, доцільність його застосування визначається такими факторами як галузева приналежність об'єкта аудиту, ступінь автоматизації його облікових процесів, масштаби діяльності. Важливою перевагою методів математичного моделювання в аналітичних процедурах порівняно з іншими методами аналізу є те, що вони дозволяють врахувати дію багатьох факторів одночасно та практично усувають суб'єктивний чинник, пов'язаний із помилками в роботі самого аудитора або інших фахівців. Для сільського господарства складність застосування в якості аналітичних

процедур з підтвердження методів математичного моделювання обумовлена впливом природно-кліматичних та біологічних факторів, якій доволі проблематично описати за допомогою математичних функцій.

Тільки на етапі формування аудиторського висновку аудитор проводить фінансовий аналіз діяльності суб'єкта аудиту. Треба зазначити, що ми не будемо шукати відмінності в термінах «фінансовий аналіз», «економічний аналіз», «фінансово-економічний аналіз» тощо, оскільки на нашу думку вони принципового значення не мають, а зосередимося на методичних засадах здійснення цього аналізу.

Одразу зазначимо, що розраховувати коефіцієнти платоспроможності, фінансової стійкості, рентабельності і т.д. можна тільки з підтверженої фінансової звітності, тому фінансовий аналіз є завершальним етапом аудиторської перевірки. З нашого погляду основною методологічною проблемою тут є навіть не занадто велика кількість фінансових коефіцієнтів та навіть не відмінності у формулах розрахунку аналогічних показників, а вибір самої методики оцінки, що дозволить записати у висновок однозначну фразу, на кшталт: «фінансовий стан задовільний», «фінансовий стан незадовільний» або їх певні комбінації з однозначним тлумаченням. Так, Іськович Т.В. та Івахненко С.В. у своїй статті пропонують використовувати «алгоритм дій, де кожному обчисленому показнику та визначеній тенденції присвоюється певна кількість балів, виходячи із граничних показників, визначених у Методиці інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій» [5, с.94]. Загальний фінансовий стан підприємства по цій методиці визначається за сумою балів від дуже стабільного (більше 120 балів) до високого ризику банкрутства (0-24 бали).

Першою вадою зазначеної методики з нашої точки зору є відкритість інтервалів для нормативів коефіцієнтів ліквідності та фінансової стійкості (наприклад коефіцієнт покриття має бути більше 2), з чим ні в якому разі ми погодитись не можемо. Адже, якщо коефіцієнт покриття має значення 15, 10, або ж навіть 5, то це означатиме велику суму ліквідних активів підприємства, яка не працює на розширення обсягів діяльності. Аналогічні приклади можна навести і з іншими коефіцієнтами й при цьому буде виникати питання: «якою вважати динаміку збільшення коефіцієнтів до багатократних значень – позитивною чи негативною, якій бал присвоювати за таку динаміку?». Другою вадою в методиці є присвоєння «нормативів» коефіцієнтам рентабельності та оборотності, для останніх «нормативний» інтервал навіть відкритий в меншу сторону (наприклад оборотність виробничих запасів повинна бути менше 12!!!), що по логіці буде означати накладання обмеження на дохід і є категорично неприпустимим. Третьою вадою методики є відсутність градації у балах між коефіцієнтами на більш важ-

ливі та менш важливі, що є концептуально неприйнятним, оскільки нівелює класичний вибір економічної теорії між ліквідністю і дохідністю.

Для загальної оцінки фінансового стану сільськогосподарських підприємств нами пропонується більш прийнятна методика визначення типів фінансової стійкості, розроблена вченими [8, 9, 12]. Ключовою позицією даної методики є оцінка покриття виробничих запасів комбінаціями з різних джерел фінансування на основі чотирьох нерівностей, відповідно до яких підприємству присвоюється один з чотирьох типів фінансової стійкості: абсолютна стійкість, нормальна стійкість, нестійкий фінансовий стан, кризовий фінансовий стан. Відповідно, аналогічна фраза буде записуватись у висновок. Причинами вибору саме цієї методики є наступні. По-перше, методика однозначно трактує ліквідність (платоспроможність) більш важливою за дохідність (рентабельність), оскільки в кризових умовах функціонування сьогоденного АПК для господарства першочерговим є втриматись на ринку та не стати банкрутом. По-друге, методика позбавлена коефіцієнтів й апелює лише абсолютними величинами зі статей фінансової звітності, тому при її застосуванні не виникатиме складнощів через велику кількість коефіцієнтів та відмінності у формулах розрахунку аналогічних показників. По-третє, виробничі запаси для сільськогосподарських підприємств виступають чи найголовнішим господарським засобом з огляду на їх дорожнечу та перманентно створюваний дефіцит на ринку (наприклад ПММ під час весняно-польових робіт), отже ключова увага має бути зосереджена на їх фінансуванні. По-четверте, типи фінансової стійкості відповідають нормативній градації коефіцієнта покриття (основного коефіцієнта ліквідності), що було нами раніше встановлено [2] на основі співставлення фактичних даних фінансової звітності сільськогосподарських підприємств Сумської області за 2003-2008 роки.

Отже, з нашої точки зору аналіз стандартних коефіцієнтів платоспроможності (ліквідності), фінансової стійкості та рентабельності має стати другорядною аналітичною процедурою, яка може слугувати додатковим підтвердженням результату від застосування основної аналітичної процедури, тобто визначення типу фінансової стійкості.

Висновки Поки що мало усвідомлена ефективність від застосування аналітичних процедур у вітчизняній аудиторській практиці зумовлює необхідність комплексного їх розгляду і систематизації, що було здійснено в межах даної наукової статті. Всі викладені нами аргументи та обґрунтування на користь впровадження аналітичних процедур є вагомим методологічним підґрунтям для вітчизняних аудиторів в їх намаганнях знизити аудиторські ризики, зменшити витрачений на перевірку час, раціоналізувати робочу документацію та розширити гарантований набір аудиторських послуг і, таким чином, здобути конкурентні переваги на ринку аудиторських послуг. Значна

увага нами була приділена особливостям застосування аудиторських процедур на сільськогосподарських підприємствах, оскільки їх діяльність залежить від цілого ряду специфічних факторів, дію яких треба обов'язково враховувати при проведенні аудиту.

Перспективи подальших досліджень Інструментарій аналітичних процедур в аудиті є

доволі складним, характеризується великою кількістю нелінійних даних, а тому з часом повинен бути повністю переведений на комп'ютеризовану основу. Отже, вже зараз актуальна потреба в обґрунтуванні методологічних принципів застосування аналітичних процедур в умовах комплексної автоматизації всіх етапів аудиту.

Література

1. Барановська Т.В. Сутність аналітичних процедур в аудиті через призму економічного аналізу. / Т.В. Барановська // Вісник Житомирського державного технологічного університету: Науковий журнал. Серія: Економічні науки – Житомир, 2010. - Вип. 4(54). – С. 11 - 16.
2. Дегтяренко А.В. Управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. ек. наук: спец. 08.00.04 / А.В. Дегтяренко; Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва – Харків, 2010. – 20 с.
3. Дорош Н.І. Аудит: методологія і організація: монографія / Н.І. Дорош - К.: Т-во «Знання», КОО, 2001. - 402 с.
4. Івахненко С.В. Використання аналітичних процедур для підвищення ефективності аудиту. / С.В. Івахненко, Т.В. Іськович // Магіструм: збірник наукових праць Національного університету «Києво-Могилянська академія». Серія: Економічні науки. - К., 2005. – Вип. 18. - С. 35 – 40.
5. Іськович Т.В. Проведення аналітичних процедур в умовах використання комп'ютерної техніки. / Т.В. Іськович, С.В. Івахненко // Магіструм: збірник наукових праць Національного університету «Києво-могилянська академія». Серія: Економічні науки. - К., 2005. – Вип. 18. - С. 87 – 98.
6. Міжнародні стандарти аудиту, надання впевненості та етики: Видання 2007 року. / Пер. з англ. мови О.В. Селезньов, О.Л. Ольховікова, О.В. Гик, Т.Ц. Шарашидзе, Л.Й. Юрківська, С.О. Куліков. – К.: ТОВ «ІАМЦ АУ «СТАТУС», 2007. – 1172 с.
7. Мних Є.В. Економічний аналіз: підручник. / Є.В. Мних - К: Центр навчальної літератури, 2003.-412 с.
8. Мороз Ю.Ю. Побудова організаційної моделі фінансової безпеки сільськогосподарських підприємств. / Ю.Ю. Мороз // Вісник Житомирського національного агроекологічного університету: Науково-теоретичний збірник. – Житомир, 2009. - Вип. 2(25). – С. 242-250.
9. Островська О.А. Модель ідентифікації стійкості фінансового стану підприємства. / О.А. Островська // Економіка Крима. - 2003. -№. - С. 55 - 60.
10. Робертсон Дж. Аудит. / Пер. с англ.- М.: KPMG, Аудиторская фирма «Контакт», 1993. - 474с.
11. Пелешко Н.М. Аналітичні процедури аудиту доходів і витрат підприємства / Н.М. Пелешко // Вісник Національного університету "Львівська політехніка": збірник наукових праць. Серія: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – Львів., 2009. - Вип. 647. – С. 458 – 462.
12. Смачило В.В. Оцінка фінансової стійкості підприємств. / В.В. Смачило, Ю.В. Будникова // Економічний простір: збірник наукових праць Придніпровської

УДК 336.64:330.341.1

ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОГО МЕХАНІЗМУ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Смоляров Ю.Г.

В статті проведено визначення змісту фінансового механізму та особливостей його формування в інноваційній діяльності з точки зору системного підходу, що базується на розгляді цього виду діяльності, як сукупності складних відносин між державою, інституціональною сферою та суб'єктами господарювання, що залежать від сучасних економічних процесів на мікро- та макрорівнях.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку економічних перетворень в Україні загострюється конкуренція товаровиробників на внутрішніх та зовнішніх ринках, підвищуються вимоги споживачів, тому постійні нововведення можуть стати одним із факторів отримання конкурентних переваг. Наряду з цим деякі галузі економіки доведені до занепаду і їх виживання може бути тільки на основі інноваційного розвитку. При рішенні багатьох економічних задач завжди постає проблема фінансування її реалізації, При впровадженні інновацій ця проблема загострюється, так як здійснення проектів завжди пов'язано з залученням інвестицій і ризиком. Поширення нововведень значно прискорюються, коли вони забезпечені відповідними фінансовими ресурсами і пов'язані безпосередньо з спожив-

чим сектором економіки. Сфера їх поширення і напряму залежить від фінансових відносин суб'єктів економічної діяльності, структури й обсягу інвестицій, здібностей концентрувати їх на пріоритетних напрямках

Це ставить перед економічною теорією і практикою питання про розроблення і вдосконалення фінансового механізму інноваційної діяльності в різних галузях господарювання.

Аналіз досліджень та публікацій. Дослідження пов'язані з визначенням змісту і сутності категорії „фінансовий механізм” знайшли широке відображення в працях багатьох вітчизняних і закордонних вчених: І.Т Балабанова, Т.Е. Бондар, Д.Д. Бутакова, Э.А Вознесенського, Н.Е, Іваницького, В.П. Заяц, М.К. Казака, С.Я. Огородника, В.Н. Суторміної, В.М. Родіонової, В.М. Фе-

досова, С.Я. Фісенко. Питання фінансового забезпечення та фінансового механізму інноваційної діяльності досліджували вчені : М. Л. Гончарова, О. А. Розкішна, В.П Мікловда., В.І Попадинець., М.М. Тупиця, О.А Хименко. І. Б Щербань, І. Б. та інші. Дослідження літературних джерел показало існування багатьох завдань, які ставить проблема фінансового забезпечення інноваційного розвитку економіки. Автори в більшості розглядають проблему формування фінансового механізму, як на державному, регіональному рівні, так і стосовно окремих суб'єктів господарювання, при цьому підтверджується необхідність пошуку ефективних рішень, щодо фінансового забезпечення інновацій. та розробки фінансового механізму інноваційної діяльності.

Формулювання цілей статті. Метою даного дослідження є визначення змісту фінансового механізму та особливостей його формування в інноваційній діяльності з точки зору системного підходу, що базується на розгляді цього виду діяльності, як сукупності складних відносин між державою, інституціональною сферою та суб'єктами господарювання, що залежать від сучасних економічних процесів на мікро- та макрорівнях.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження сутнісних характеристик фінансового механізму інноваційної діяльності [1,4] дозволяє стверджувати, що даний механізм включає в себе фінансовий, економічний і управлінський зміст.

Як система методів він покликаний забезпечувати і регулювати як вартісні відносини за допомогою формування грошових засобів, так і процес руху вартості, забезпечуючи єдність та синхронізацію грошових і матеріально-речових потоків, а також направлення руху вартості, що забезпечує досягнення цільових директив за рахунок реалізації фінансової політики. Отже, фінансовий механізм інноваційної діяльності як складова частина процесу управління фінансами представляє собою взаємопов'язану систему методів регулювання вартісних відносин, процесу і спрямування процесу руху вартості з метою реалізації інноваційної діяльності в рамках економічної системи.

Фінансовий механізм інноваційної діяльності як інструментарій впливу здатний кількісно і якісно впливати на інноваційну активність господарюючих суб'єктів. Кількісний вплив характеризується пропорціями мобілізованих, розділених і тих, що використовується фінансових ресурсів, якісний – впливом на матеріальні інтереси учасників відтворювального процесу через відповідні форми організації фінансових відносин.

Можливості кількісного впливу фінансового механізму інноваційної діяльності на вказаний процес визначаються об'ємом мобілізованих і розподілених фінансових ресурсів. Саме величина фінансових ресурсів і напрямки їх використання можуть впливати на пропорції розподілу додаткових засобів виробництва, рівень технічного

оснащення підприємства і т.д. Змінюючи розміри фінансових ресурсів, які залишені в розпорядженні суб'єктів господарювання, встановлюючи напрямки найбільш ефективного вкладення засобів, домагаючись розподілу фінансових ресурсів у відповідності з оголошеними пріоритетами, суспільство може впливати на розвиток виробництва в бажаному напрямку.

Якісний вплив залежить від тих можливостей впливу на матеріальні вигоди учасників відтворювального процесу, якими володіє та чи інша конкретна форма фінансових відносин. При якісному впливі важливий не сам по собі розмір фінансових ресурсів, а те яким чином вони формуються, в яких формах і на яких умовах здійснюється їх рух і використання.

Таким чином, фінансовий механізм інноваційної діяльності виступає в якості активного інструменту управління економікою. Цей інструмент має дві сторони: з однією сторони він детермінований об'єктивно існуючими фінансовими відносинами, а з іншої – виступає знаряддям реалізації цілеспрямованої фінансової політики держави.

Системний підхід до формування і реалізації фінансового механізму інноваційної діяльності вимагає необхідність врахування фінансового механізму зовнішнього рівня при формуванні і реалізації фінансового механізму нижчого рівня і навпаки. При цьому слід враховувати комплексний, системний і диференційований підхід, а також адекватність фінансових інструментів поставленим цілям для рішення конкретних завдань.

Модель функціонування фінансового механізму інноваційної діяльності на мікро- та макрорівнях в сучасних умовах можна представити в вигляді схеми (Рис. 1.)

Таким чином, фінансовий механізм держави та інституціональної сфери визначає операційні можливості фінансового механізму інноваційної діяльності господарюючого суб'єкта, тобто є кордонами прийняття фінансових рішень.

На макрорівні здійснюється напрацювання фінансових важелів, за допомогою яких реалізується вплив на економічні інтереси суб'єкта і розробка порядку і методів їх організації, а також наділенні вироблених форм фінансових відносин стимулами.

В свою чергу, фінансовий механізм підприємства регулює внутрішньогалузеві і внутрішні фінансові відносини. Кожен інструмент, який використовується в фінансовому механізмі підприємства, відображається на фінансових відносинах галузі і навпаки. Кожен фінансовий механізм характеризується цільовою спрямованістю, об'єктом впливу, сумою яка розподіляється, строком та масштабом дії, ризиком, дохідністю, а також ступенем впливу, який визначає вплив на швидкість трансформації фінансових ресурсів, їх структуру і напрямки в процесі руху вартості. Формуючи фінансовий механізм, суб'єкт управління здійснює вплив саме на ці параметри, вибираючи

для рішення фінансових проблем або завдань той чи інший інструмент. Внутрішнє ув'язування складових (структурних і функціональних) ланок

фінансового механізму є важливою умовою його дієвості.

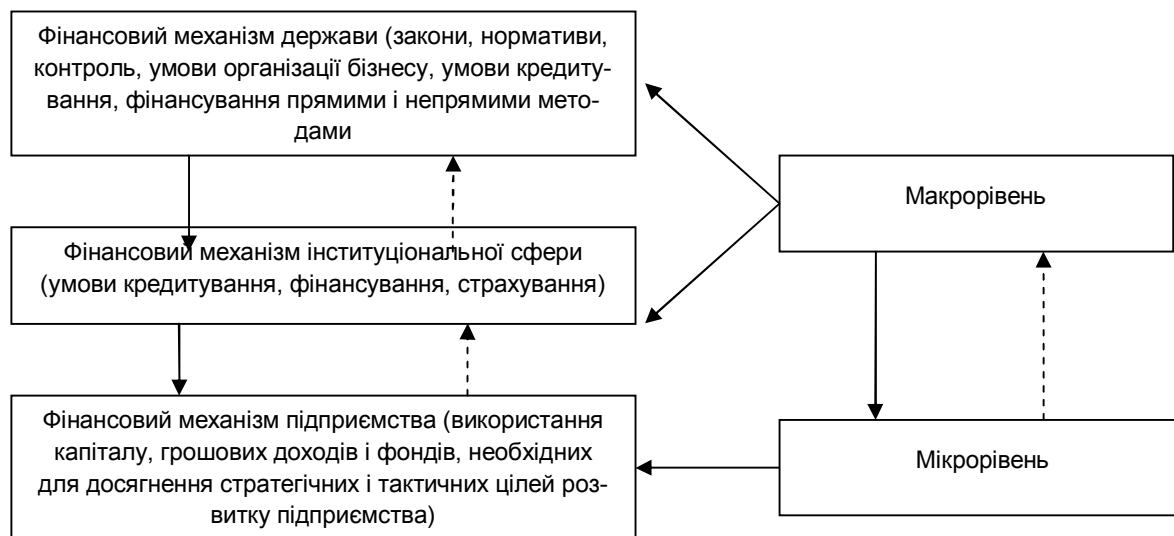

Рис.1 Модель функціонування фінансового механізму інноваційної діяльності на макро- і мікрорівнях

На рівні господарюючого суб'єкта фінансовий механізм інноваційної діяльності трансформується у взаємопов'язану систему фінансових форм і методів управління грошовими фондами господарюючого суб'єкта. Фінансовий механізм забезпечує досягнення цілей організації, мінімізацію зовнішніх та внутрішніх ризиків, а також стабільність, рентабельність, ліквідність і адекватність діяльності організації зовнішньому середовищу і потребам клієнтів. При цьому слід використовувати комплексний, системний і диференційований підхід, а також адекватність фінансових інструментів поставленим цілям для рішення конкретних завдань.

Виділені рівні фінансового механізму інноваційної діяльності взаємопов'язані і взаємозалежні. Разом з цим вони функціонують відносно самостійно. Ця обставина визиває необхідність постійного узгодження складових фінансового механізму інноваційної діяльності.

Являючись складовою частиною фінансової системи, фінансовий механізм в свою чергу складається з ряду взаємопов'язаних елементів, які забезпечують необхідний рівень його впливу на сферу фінансових відносин, що знаходить своє відображення в структурі фінансового механізму.

Аналіз існуючих точок зору [2,3,4,5] свідчить про неоднозначність визначення структури фінансового механізму і складності його конструкції, а окремі моменти, на наш погляд, потребують уточнення. Так, деякі автори відносять до фінансових методів – методи планування, прогнозування і матеріального стимулювання, тобто методи управління. Тоді як дія фінансових методів виявляється в утворенні і використанні грошових фондів, тобто фінансові методи – спосіб

впливу на процес розподілення грошових фондів, руху вартості. В зв'язку з цим, більш доцільним представляється віднесення таких категорій як планування і прогнозування в інформаційний блок фінансового механізму. А до фінансових методів слід віднести такі, що дозволяють реалізувати накопичення і використанні фінансів; оподаткування, інвестування, кредитування, система розрахунків, страхування, оренда, лізинг, заставні операції, взаємовідносини з засновниками, господарюючими суб'єктами, органами влади. До фінансових важелів відносять такі категорії як дохід, собівартість [34, С. 50-51.] але вони є загальноекономічними поняттями. Той факт, що вони використовуються в фінансовій сфері, напевно чи служить основою вважати їх фінансовими методами і важелями. Тому з'являється необхідність визначення статусу фінансових важелів, методів і співвідношення в них фінансового, економічного і управлінського змісту.

Структурні елементи фінансового механізму інноваційної діяльності повинні бути адекватні складу елементів механізму взагалі. У відповідності з цим структура механізму повинна містити наступні блоки: інструменти, важелі, силу, що приводить механізм в дію і організаційну структуру, яка передає рух. Співвідношення економічного, управлінського і фінансового змісту в структурних елементах буде визначатись ієрархією і природою економіки, управління і фінансів, а також розподіленням їх сфер діяльності.

Економіка розглядає відносини вартісних категорій, вивчає сутнісні характеристики і взаємовідносини між ними. Фінанси характеризують процес формування і використання грошових фондів, які створені розподілом вартості в процесі руху у відповідності з її внутрішньою структу-

рою і кругообігом. Економічні категорії тільки в процесі свого формування і використання розкривають свою сутність. Без цього процесу економічна категорія сама по собі свого призначення економічного важелю виконати не зможе. Іншими словами, економічні категорії проявляють свою подвійність за допомогою фінансів. Управління,

як вже відмічалось вище, представляє собою цілеспрямований вплив суб'єкта управління на його об'єкт з метою досягнення конкретного результату в рамках визначеної економічної системи. Всі ці категорії характеризують і визначають процес руху вартості, тому з цієї точки зору їх необхідно розглядати у взаємозв'язку.

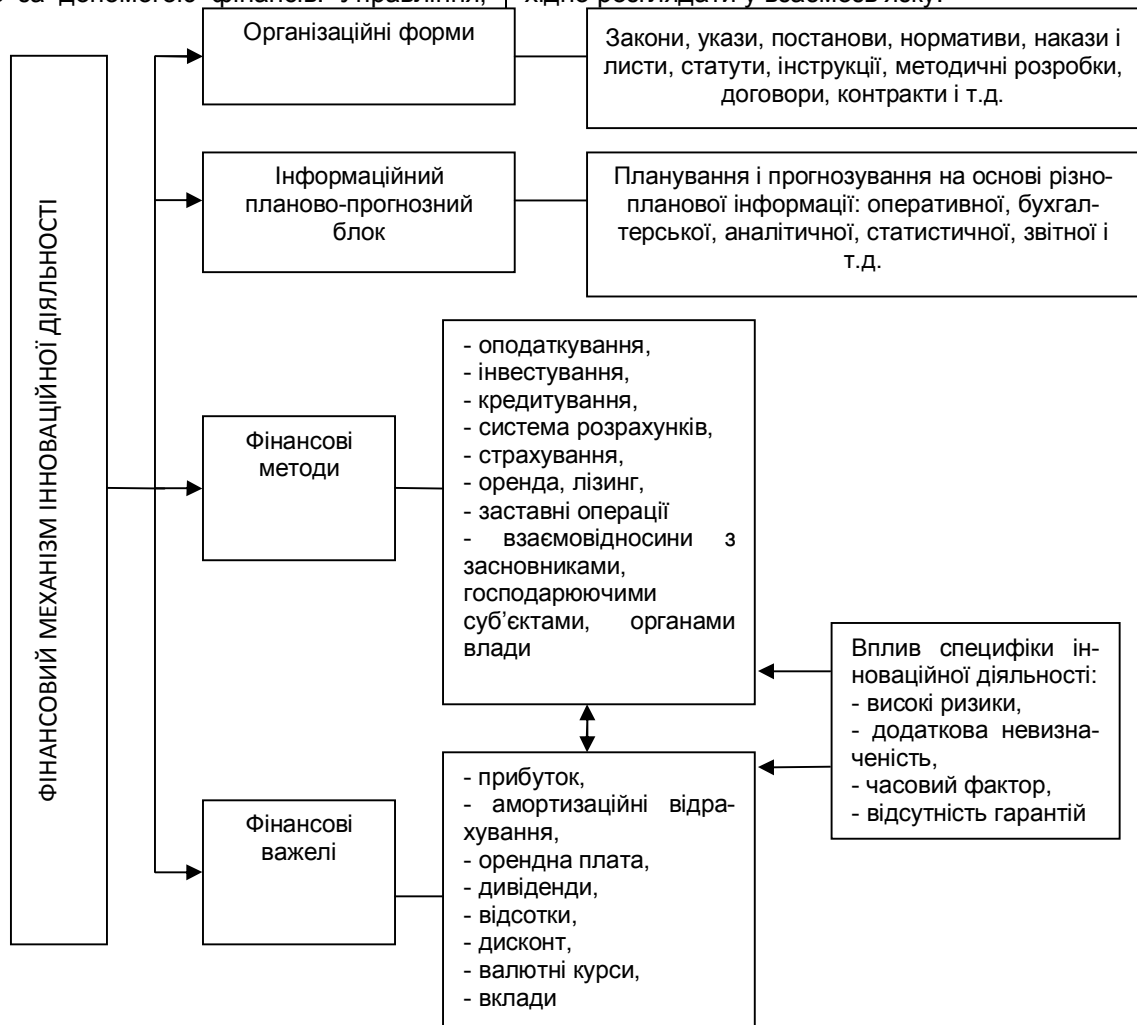

Рис.2. Структура фінансового механізму інноваційної діяльності

Таким чином, можна зробити висновок, що економіка характеризує вартісні відносини, фінанси – процес руху вартості, а управління надає їм вектор, тобто є силою яка призводить до руху вартісні процеси. Виходячи із цього, економічна і фінансова складові будуть переважати в блоці інструментів фінансового механізму інноваційної діяльності. Управлінський зміст стає переважаючим в організаційній структурі і силі, що приводить механізм до руху.

Організаційною структурою, що приводить механізм до руху і має управлінський зміст, є нормативно-правове забезпечення, яке включає в себе сукупність правових норм і законів, законодавчих і підзаконних актів як в галузі фінансів, на основі яких регулюються всі фінансові відносини, так і в галузі інноваційної діяльності.

Силою, яка передає рух, виступає прийняття рішень з приводу вибору конкретних фінансових технологій до вирішення фінансових завдань.

Відмітимо, що під вказаними фінансовими технологіями ми розуміємо процес формування нових фінансових інструментів і нових схем використання різноманітних фінансових інструментів (як існуючих раніше, так і знову створених).

Поточне корегування рішень з приводу вибору конкретних фінансових технологій до рішення фінансових задач буде здійснюватись на основі постійного аналізу різноманітної, в тому числі і фінансової інформації за допомогою прогнозування і планування. На цій стадії визначаються конкретні параметри методів і інструментів впливу фінансового механізму на процес здійснення інноваційної діяльності.

На основі проведеного в аналізі пропонується розроблена структура фінансового механізму інноваційної діяльності (Рис.2), яка, на наш погляд, найбільш повно відображає його сутність і роль.

Висновки Фінансовий механізм представляє собою визначений спосіб організації системи фінансових відносин, що відтворює рух вартості і який приводиться до руху за допомогою комплексного використання полягаючих в його основі фінансів через реалізацію ними своїх функцій. Під фінансовим механізмом інноваційної діяльності будемо розуміти систему взаємопов'язаних елементів, які впливають на формування і рух гро-

шових коштів з метою забезпечення підвищення частки додаткової вартості при здійсненні цієї діяльності.

Розроблена структура фінансового механізму інноваційної діяльності і визначені його складові та їх основні сутнісні характеристики дозволять обґрунтувати і розробити засади реалізації фінансового забезпечення інноваційної діяльності на конкретних об'єктах економіки.

Література

1. Державні фінанси: Учб. посібн. / [В.М. Федосов, Л.Д. Буряк, Д.Д. Бутаков і інші]; під ред. В.М. Федосова, С.Я. Огородника, В.Н. Суторміної. – К: Либідь, 1991. – 440 с.
2. Гончарова, М. Л. Фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств // М. Л. Гончарова, О. А. Розкошна // Фінанси України: матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 травня 2010 р.) : в 7 т. - 2010. – Т. 5. – С. 35-37.
3. Смоляров Ю.Г. Сутність інновацій та шляхи їх фінансування // Ю.Г. Смоляров. // Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія «Фінанси та кредит». - 2004. -№. - С. 50-54.
4. Мікловда В.П. Фінансовий механізм налагодження інноваційно-інвестиційної діяльності в регіонах. / В.П. Мікловда, В.І. Попадинець, М.М.Тупиця, О.А. Хименко О.А.// Наука та інновації.- 2008. - Т 4. -№. - С. 96–106.
5. Щербань, І. Б. Обґрунтування фінансового механізму інноваційної та інвестиційної діяльності в регіоні / І. Б. Щербань // Вісник Української академії банківської справи.. – 2003. - N 2.- С.83-88.

УДК 658+338,434

МЕТОДИ ОЦІНКИ ПРОЦЕСІВ АДАПТАЦІЇ І РІВНЯ ФІНАНСОВО-КРЕДИТНИХ ВІДНОСИН ПІДПРИЄМСТВ ДО УМОВ РИНКУ

Зінченко Т.В.

У статті розкриті і обґрунтовані методи оцінки процесів адаптації і рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку, які реалізуються на сучасних підприємствах. Подана статистична оцінка стану фінансово-кредитних відносин підприємств в умовах ринкових взаємодій.

Постановка проблеми у загальному.

Сучасний етап розвитку нашої держави зумовлює високі вимоги до оцінки ефективності функціонування економічних систем різних рівнів. Але основна увага приділяється саме підприємству як первинній, основній, самостійній ланці народного господарства, що створює конкретні економічні блага, а отже, є першоосновою національного багатства України. Вивчення досвіду ринкових перетворень у нашій державі свідчить передовсім про надто велику кількість економічно недоцільних бізнес-проектів. Звичайно, не останню роль у невдачах діяльності суб'єктів господарювання відіграє постійна нестабільність зовнішнього середовища, але внутрішні чинники також не слід ігнорувати. Реагуючи на зміни у ринковому середовищі, підприємство повинне своєчасно приймати правильні управлінські рішення та адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища господарювання. Для визначення ефективності прийнятих рішень потрібно проводити оцінку процесів адаптації. Необхідність проведення своєчасної оцінки процесів адаптації підприємства та визначення рівня фінансово-кредитних відносин обумовлена проблемністю ситуацій розвитку економічного механізму функціонування, встановлення взаємовигідних умов формування фінансово-кредитних ресурсів підприємства в умовах ринку, потребою прискорення темпів регулювання діяльності та якісного вдосконалення системи менеджменту і маркетингу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання оцінки процесів адаптації підприємств до зміни умов середовища розглядали

вчені С. Алексєєв [3, с. 26-142], В. Денисов [8, с. 6-239], О. Єлисеєва [4, с. 8-183], А. Колосов [9, с. 9-414], С. Кравченко [6, с. 121-137; 1, с. 38-64], В. Стукач [2, с. 22-114] та ін. У наукових публікаціях вчених розглядаються особливості адаптивної організації діяльності підприємства, теорія, методи та практика побудови системи управління адаптивним розвитком в умовах нестабільності зовнішнього середовища і необхідності завоювання конкурентних переваг на ринку. Значна увага приділяється аналізу сутності адаптивного розвитку підприємства та сучасним тенденціям управління ним; пропонуються розроблені моделі адаптивного управління підприємством. Висвітлюються також методичні положення по використанні системи показників адаптивності в управлінні конкурентноздатністю підприємства, формується система адаптивного планування. Проводиться аналіз тенденцій і результатів адаптивного розвитку підприємств, розробляється інформаційна основа діагностики адаптивних процесів, оцінюються фактори адаптованості господарюючих суб'єктів. Особливості формування та розвитку фінансово-кредитних відносин підприємств досліджували вчені С. Аржевітін [10, с. 7-367], М. Дем'яненко [11, с. 4-145], С. Онисько [12, с. 5-135], В. Опарін [13, с. 7-230], Т. Степанова [14, с. 5-19] та ін. У своїх наукових розробках вчені розкривали роль фінансових ресурсів та фінансових відносин підприємств у побудові ефективної фінансової системи держави; розглядали проблеми вдосконалення кредитних відносин сільськогос-

подарських товаровиробників з кредитними установами, проводили оцінку кредитного забезпечення та структури кредитних вкладів у розвиток підприємств. Також у результатах досліджень викладаються основні засади фінансово-кредитних відносин підприємств у ринковій економіці, основи їх організації, сутність та трансформаційний механізм у сучасних ринкових умовах.

Виділення не вирішеної раніше частини проблеми. Недостатньо уваги приділяється у дослідженнях вчених пошуку критеріїв і показників, які дозволяли б оцінити успішність адаптаційного процесу та рівень розвитку фінансово-кредитних відносин підприємств в умовах ринку. Зокрема, потребує вдосконалення методичний підхід щодо оцінки фінансово-господарської діяльності підприємства, нормативних значень рівня розвитку процесів адаптації, адаптивного планування, прогнозування, моделювання та оцінки ефективності заходів по адаптації фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку.

Постановка завдання. *Метою написання статті* є розкриття та обґрунтування методів оцінки процесів адаптації і рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку. Досягненню мети сприяли *загальнонаукові методи*: методи теоретичних досліджень (аналіз і синтез), методи емпіричних досліджень (порівняння, спостереження).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Для ефективної адаптації фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку необхідно розробляти та обирати правильні методи оцінки процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до ринкових умов. Оцінка адаптивних процесів та рівня фінансово-кредитних відносин проводиться з метою виявлення проблем адаптації фінансово-кредитних відносин і вживання конкретних практичних заходів, спрямованих на їх усунення. Складовими частинами системи оцінки адаптивного стану підприємства є підсистеми планування, моделювання, прогнозування і управління виробничим ризиком. При вивченні проблем адаптації фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку у наукових розробках вчених використовуються різні підходи. Але досконалої та самостійної системи методів оцінки процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку не розроблено.

На функціонування підприємства впливають фактори зовнішнього і внутрішнього середовища, і тому їх потрібно враховувати під час оцінки процесів адаптації [1, С. 45]. Основними задачами діагностики господарських ситуацій, які найбільш часто зустрічаються, є прогнозування результатів інвестиційного (інноваційного) проектування, виявлення і оцінка характеристик адаптаційного потенціалу, резервів нарощування капіталу, ситуаційний і стратегічний аналіз адаптив-

ного стану та ін. Принципами оцінки процесів адаптації є: своєчасність, активність, точність, конкретність, об'єктивність, системність, наукова обґрунтованість, комплексність, ефективність та інтегрованість. В основі оцінки параметрів процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин підприємства до умов ринку лежить перш за все визначення ефективності роботи самого підприємства. Звичайно, підприємство, яке успішно працює, ефективно використовує власні та залучені грошові кошти, є більш адаптованим до умов зовнішнього середовища [2, С. 25].

При оцінці процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин на перше місце варто поставити фінансовий аналіз, оскільки якщо витрати на адаптивні заходи будуть більші, ніж ефект від них, то така адаптація для підприємства не вигідна. Критерій ефективності необхідно вважати визначальним під час порівняння і вибору адаптаційних заходів [3, С. 18]. Фінансовий аналіз підприємства – це комплексне поняття, яке є результатом взаємодії всіх елементів системи фінансових відносин підприємства, визначається сукупністю виробничо-господарських факторів і характеризується системою показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів. Під час фінансового аналізу проводиться аналіз грошових потоків підприємства, на основі одержаної інформації приймаються відповідні управлінські рішення, які регулюватимуть фінансово-кредитні відносини і впливатимуть на потоки грошових коштів. На основі даних фінансового аналізу проводиться порівняльна оцінка стану фінансових відносин, що забезпечують підприємство грошовими коштами, протягом певного періоду та визначається, які зміни відбулися у фінансовому становищі підприємства до та після впровадження адаптивних заходів [4, С. 8-9].

Необхідною умовою для визначення стану підприємства є професійне володіння методикою читання бухгалтерської звітності. В системі оцінки процесів адаптації та адаптивного стану підприємства важливе значення має розрахунок загальноприйнятих коефіцієнтів та показників. Система показників аналізує аспекти фінансової стійкості, джерел формування капіталу, можливості кризового стану, потенціалу підприємства і ефективності використання засобів. В ході аналізу також визначаються різноманітні абсолютні та відносні показники, що характеризують окремі аспекти формування, розподілу й використання прибутку (доходу) підприємства. Найбільш поширеними є такі групи аналітичних коефіцієнтів: коефіцієнти рентабельності, коефіцієнти розподілу прибутку (доходу), інші групи фінансових коефіцієнтів [5, С. 19]. Основними підходами до визначення адаптивного стану підприємства, через показники фінансової звітності, є порівняльний, факторний, трендовий, горизонтальний та вертикальний аналіз коефіцієнтів [6, С. 121-125].

З метою оцінки процесів адаптації проводять економічну діагностику підприємства, яка включає такі основні складові: діагностику банкрутства, фінансово-економічну, оперативну, стратегічну, документальну, експертну, фундаментальну та експрес-діагностику [6, С. 14]. Економічна діагностика – оцінка економічних показників роботи підприємства на основі вивчення окремих результатів, неповної інформації з метою виявлення можливих перспектив його розвитку і наслідків ухвалення поточних управлінських рішень. Підсумком діагностики на основі оцінки господарського стану і його ефективності є ґрунтовні висновки, необхідні для прийняття термінових, але важливих рішень, наприклад, про цілове кредитування, про купівлю чи продаж підприємства, про його закриття, реорганізацію. Основним завданням економічної діагностики є система оцінка результативності господарської діяльності за кілька періодів, виявлення факторів, які позитивно чи негативно вплинули на неї, а також визначення реальної фінансової стійкості підприємства в цілому чи окремих аспектів його платоспроможності, кредитоспроможності, інвестиційної привабливості тощо. Система показників комплексної діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства охоплює: показники стану основного капіталу, показники ефективності відтворення основних фондів, показники використання трудових ресурсів, показники ефективності використання основних засобів, показники використання оборотного капіталу [1, С. 54]. Діагностика результативності функціонування підприємства включає розрахунок показників рентабельності: коефіцієнти рентабельності капіталу та коефіцієнти рентабельності продаж. Розрахунок показників фінансово-економічної діяльності і результативності підприємства не є повноцінним без розрахунку коефіцієнтів фінансового стану: коефіцієнта абсолютної ліквідності, коефіцієнта поточної ліквідності, коефіцієнта загальної фінансової незалежності, коефіцієнта фінансової незалежності у частині формування оборотних активів, коефіцієнта фінансової незалежності у частині формування запасів і витрат.

Одним із базових параметрів виживання підприємства у ринковому середовищі є параметр фінансової стійкості, який найбільш яскраво розкриває рівноважний стан підприємства. Фінансова стійкість – це здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу свого балансу у мінливому зовнішньому і внутрішньому середовищі, що гарантує його платоспроможність та інвестиційну привабливість. Фінансова стійкість і стабільність підприємства залежить від результатів його виробничої, комерційної і фінансової діяльності. Фінансові стійкість є основою виживання підприємства. Вищою формою стійкості є стан рівноваги підприємства, який зберігається, незважаючи на вплив дестабілізуючих внутрішніх та зовнішніх чинників

[5, С. 11]. На стійкість впливають зовнішні та внутрішні показники. До зовнішніх показників відносяться умови ринкового господарювання, особливості фінансово-кредитної політики, попит споживачів, акти законодавчого регулювання та ін. Внутрішні показники – це розмір статутного капіталу, розмір і структура витрат, стан майна та фінансових ресурсів, структура продукції чи послуг та ін. [1, С. 55]

Переважною формою в аналізі емпіричних досліджень залишаються статистичні методи. Статистичні параметри оцінки процесів та результатів адаптації мають велике значення, проте у період розвитку ринкових відносин для достовірного та всебічного аналізу діяльності підприємства їх застосування є ускладненим. Так наприклад, за допомогою методу групування частіше за все можна встановити зв'язок лише між двома досліджуваними факторами. Групування також не дає можливості встановити форму зв'язку, визначити його щільність. Ці недоліки є також наявними і для інших традиційних методів статистичного аналізу [2, С. 28]. Ефективність процесів адаптації визначається сукупністю факторів, результати взаємного впливу яких можна визначити лише за допомогою кореляційно-регресивного методу. Моделі, які розраховуються за допомогою даного методу, дозволяють встановити зв'язок між результатами та факторними показниками, а також визначити ступінь їх щільності, вплив окремих факторів і їх сукупності на результативні показники та ін. Методи регресії та кореляції поглиблюють і уточнюють висновки, що отримуються традиційними статистичними методами. Досить широко для оцінки процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин використовуються математичні методи аналізу та планування. За допомогою цих методів розраховуються оптимальні плани, виявляються резерви підвищення ефективності, перерозподіляються наявні ресурси між виробництвами, вирішуються питання ефективного їх використання. Застосування математичних методів для аналізу ефективності виробництва, раціональності використання фінансових ресурсів та оцінки процесів адаптації дозволить системно дослідити та комплексно аналізувати діяльність підприємства та ефективність заходів, що вживалися для адаптації підприємства до ринкового середовища.

У оцінці процесів адаптації і рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку для підвищення ефективності, своєчасності і оптимальності управлінських рішень, спрямованих на забезпечення конкурентних переваг, важливу роль відіграє використання засобів моделювання. До основних типів моделей відносяться: нормативні, предикативні, дескриптивні. Основою для цих моделей є інформації бухгалтерської звітності. Важливими для оцінки процесів адаптації є економіко-статистичні моделі, за допомогою яких досліджуються кількісні закономірності і взаємо-

зв'язки між факторами і результативними показниками, динаміка часових рядів окремих економічних процесів, планування виробництва. Під час побудови економіко-математичних моделей ефективності виробництва найчастіше використовують лінійні функції, що перш за все пов'язано з їх простотою і достатньою розробкою методики їх вирішення. Також застосовують традиційні методи: групування, індексний метод, метод співставлення хронологічних і паралельних рядів. Економіко-статистичні моделі оцінюються за допомогою характеристик: коефіцієнтів кореляції, коефіцієнта множинної кореляції, критеріїв Стьюдента, Фішера та ін. [2, С. 26].

Фінансовий аналіз у ретроспективі та перспективі проводиться за допомогою різних типів моделей, що дають можливість структурувати та ідентифікувати взаємозв'язок між основними показниками діяльності підприємства. Однією з найвідоміших методик оцінки є модель Du Pont, яка призначена для показу взаємозв'язків між прибутком на інвестований капітал, оборотністю активів, чистим доходом та леведреджем. На основі методики цієї моделі визначаються основні фактори, які впливають на прибутковість підприємницької діяльності, а також на системній основі ідентифікуються „слабкі місця” економічної системи [5, С. 12-18]. Подальшим розробленням основних ідей системи Du Pont є система ZWEI, яка простежує не тільки рентабельність, а й ліквідність підприємства. Основними показниками даної моделі є: інвестиції власного капіталу в основні фонди, структура капіталу, ліквідність з урахуванням дебіторської заборгованості, ліквідність з урахуванням оборотних коштів, ліквідність з урахуванням грошових коштів, показник фінансування.

Важливими напрямками політики кожного підприємства є адаптивне планування та прогнозування. Активізація підсистем адаптивного планування і прогнозування сприяє вдосконаленню процесів адаптації фінансово-кредитних відносин підприємств. Головними задачами адаптивного планування на мікроекономічному рівні є: корекція і розвиток функціональних структур підприємства, розробка принципово нових організаційно-функціональних структур системи виробництва, вдосконалення адаптивних форм функціонування і діючих механізмів виживання [6, С. 133-134]. Адаптивне планування діяльності підприємства передбачає комплексність і включає в себе усі аспекти діяльності підприємства у майбутньому, поточному і оперативному періодах. Прогнозування враховує аналіз динаміки і фактичного стану внутрішнього і зовнішнього середовища, соціально-економічного розвитку; наукові дослідження та їх практичні результати; прогноз науково-технічного прогресу; концепцію соціально-економічного розвитку на перспективу; найважливіші народногосподарські стратегічні програми; прогноз напрямків розвитку та розміщення проду-

ктивних сил; передбачення напрямків заходів, що будуть проведені [7, С. 24].

Здійснюючи оцінку процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку, необхідно розглянути стан фінансово-кредитних відносин підприємств України. Складовою фінансових відносин суб'єктів господарювання є їх депозитні відносини з банком. Так, у січні 2011 р. відбулося зростання депозитів підприємств різних галузей економіки на відміну від минулих років (порівняно з попереднім місяцем на 5,0 млрд. грн., або на 4,3%) до 121,1 млрд. грн. Приріст депозитів більшою мірою було забезпечено за рахунок приросту коштів у національній валюті – на 2,8 млрд. грн. (або на 3,5%), у річному обчисленні – на 51,2%. Серед депозитів у національній валюті найбільшу частку займали кошти на рахунках на вимогу. У січні порівняно з груднем 2010 р. депозити в іноземній валюті зросли на 6,2%. У річному обчисленні темпи приросту становили 1,4% порівняно із скороченням на 1,3% у грудні 2010р. Темп приросту кредитів у річному обчисленні на 1 березня 2011 р. становив 3,1%. Темпи приросту кредитів у національній валюті становили 16,7% у річному обчисленні (проти зростання на 14,4% у грудні 2010 р.), а в іноземній валюті – 1,4% (порівняно зі зменшенням на 0,1% у попередньому періоді). Найбільше зростання у річному обчисленні спостерігається за кредитами наданими на строк більше 5 років – на 24,7%, найменше – за кредитами строком до 1 року (на 6,5%). Кредити зі строком погашення від 1 до 5 років збільшилися на 10,0% у річному обчисленні. Станом на 1 березня 2011 р. кредити надані на розвиток сільськогосподарських підприємств України за місяць зросли, від 26 808 млн. грн., і становили 27 618 млн. грн. На початок 2011 р. намічається позитивна тенденція у розвитку фінансово-кредитного сектору України. Динаміка стану кредитування сільськогосподарських підприємств подана на рис.

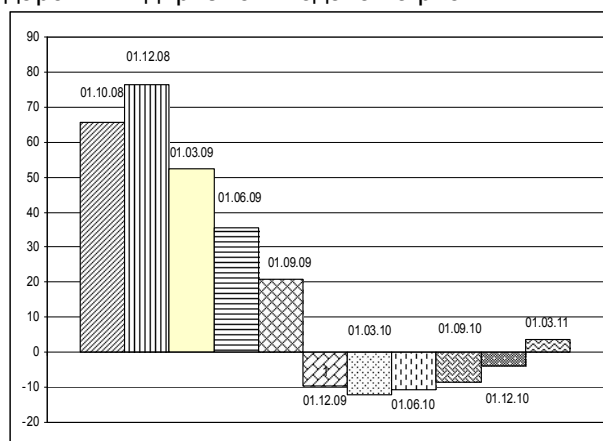

Рис 1 Кредити, надані сільськогосподарським підприємствам (зміна у річному обчисленні, %) (Інформаційне джерело – статистичні дані НБУ станом на 01.03.2011 р.)

На основі отриманих результатів оцінки процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку визначається ефективність впроваджених заходів по адаптації підприємства до середовища господарювання, а також визначаються резерви та шляхи підвищення його конкурентноздатності. У системі оцінки процесів адаптації підприємства розподіляються за кінцевими результатами функціонування, обраними стратегіями виживання, швидкості, своєчасності та силі реакції на фактори зовнішнього середовища [6, С. 126]

Висновки та перспективи подальших наукових досліджень в даному напрямку. Таким чином, в процесі дослідження встановлено, що оцінка процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку є важливою складовою частиною системи вижи-

вання підприємства у складних та мінливих умовах функціонування. Встановлено, що самостійної і досконало розробленої системи методів оцінки процесів адаптації вченими ще не розроблено. Основними складовими дослідження процесу адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку є методи адаптивного моделювання, планування та прогнозування. Важливе значення також має визначення фінансової стійкості підприємства, аналіз загальноприйнятих коефіцієнтів, інформаційною базою для розрахунку яких є дані бухгалтерської звітності.

Перспективи подальших наукових досліджень в цьому напрямку пов'язані з удосконаленням методів оцінки процесів адаптації та рівня фінансово-кредитних відносин підприємств до умов ринку, розробкою моделі оцінки рівня адаптації фінансово-кредитних відносин.

Література

1. Кравченко С.А. Адаптация сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка: [монография] / С.А. Кравченко. – К.: ННЦ ИЭА, 2006. – 449 с.
2. Стукач В.Ф., Дауэшов М.Е. Адаптация сельскохозяйственных предприятий к рыночным условиям: [монография] / В.Ф. Стукач, М.Е. Дауэшов. – Омськ: ОмГАУ, 2001. – 144 с.
3. Алексеев С.Б. Адаптивное управление конкурентоспособностью предприятия: [монография] / С.Б. Алексеев. – Донецк: ДонНУЭТ, 2007. – 170 с.
4. Єлісеєва О.К., Решетняк Т.В. Методи та моделі оцінки і прогнозування фінансового стану підприємства: [монография] / О.К. Єлісеєва, Т.В. Решетняк. – Краматорськ: ДДМА, 2007. – 208 с.
5. Швиданенко Г.О., Олексюк О.І. Сучасна технологія діагностики фінансово-економічної діяльності підприємства [монография] / Г.О. Швиданенко, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2006. – 192 с.
6. Кравченко С.А. Адаптация экономического функционирования сельскохозяйственных предприятий к условиям рынка: [монография] / С.А. Кравченко. – К.: ННЦ ИАЭ, 2008. – 444 с.
7. Науменко В.І., Панасюк Б.Я. Впровадження методів планування і прогнозування: [монография] / В.І. Науменко, Б.Я. Панасюк. – К.: Глобус, 1995. – 198 с.
8. Денисов В.Т., Грищенко О.В., Слюсарев А.В. Управление адаптивным развитием промышленных предприятий: [монография] / В.Т. Денисов, О.В. Грищенко, А.В. Слюсарев. – Донецк: НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти, 2007. – 276 с.
9. Колосов А.Н. Адаптивная организация деятельности предприятия: [монография] / А.Н. Колосов. – Луганськ: Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2008. – 440 с.
10. Аржемітін С.М. Трансформація грошово-кредитних відносин у сучасній економіці України: [монография] / С.М. Аржемітін. – К.: Майстерня книги, 2010. – 384 с.
11. Дем'яненко М.Я. Фінансові ресурси сільськогосподарських підприємств України: [монография] / М.Я. Дем'яненко, О.І. Зуєва. – К.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 190 с.
12. Онисько С.М., Ковалін В.М., Синівська Л.В. Вдосконалення кредитних відносин сільськогосподарських підприємств з банками: [монография] / С.М. Онисько, В.М. Ковалін, Л.В. Синівська. – Львів: Апріорі, 2007. – 145 с.
13. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): [монография] / В. Опарін. – К.: КНЕУ, 2005. – 240 с.
14. Степанова Т.М. Фінанси в умовах перехідної економіки / Т.М. Степанова // Фінанси України. – 1998. – №2. – С. 5-19.

УДК 338.434

ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ТА ФАКТОРИ ЇЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Маркевич Т.В.

Проаналізовано структуру джерел фінансування інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств, також визначено взаємозв'язок між обсягами інвестування і валовим виробництвом продукції. Виокремленні вагомі фактори пріоритетності інвестування по галузям сільського господарства.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Як відомо, інвестиційна діяльність є важливим моментом просування на ринку та підняття загальної ефективності виробництва для будь-якого підприємства. Досить проблемним є це пи-

тання для сільськогосподарських підприємств, які значно поступаються промисловим з огляду на рівень інвестиційної привабливості та обсяги залучення додаткових ресурсів, особливо зовнішнього інвестування.

Вісник Сумського національного аграрного університету

189

Серія «Економіка і менеджмент», випуск 6/2, 2011

Забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств є досить важливим, але й проблемним моментом. Сукупність факторів, що так чи інакше пливають на інвестиційну діяльність можна розділити на зовнішні та внутрішні. При цьому рівень та характер впливу кожної групи факторів буде різним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Переважна більшість економістів-науковців головним фактором забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств вважають фінансове забезпечення даного виду економічної діяльності. Серед них такі, як: Лабенко О.М., що в своїй роботі наголошує на важливості забезпечення саме фінансовими ресурсами інвестиційної діяльності аграрних підприємств [1]; Гуткевич С.А. звертає увагу на певну низку чинників, що впливають на протікання інвестиційних процесів в сільському господарстві, це як економічні, так і політичні чинники [2]. Інвестиційна діяльність, як об'єкт дослідження виступає в працях таких вчених, як [3,4,5,6]: Гайдучкий П.І., Денисенко М.П., Пересада А.А., Саблук П.Т. та інші.

Формування цілей статті. Висвітлення реального становища інвестиційної активності в сільськогосподарських підприємствах Сумської області, з виділенням основних проблематичних аспектів. Виявлення причин пріоритетності інвестиційної привабливості серед галузей сільського господарства та надання рекомендацій, щодо поліпшення наявної ситуації.

Визначення факторів, що впливають на забезпечення інвестиційної діяльності в сільськогосподарських підприємствах та розмежування їх на зовнішні та внутрішні фактори впливу.

Виклад основного матеріалу. Інвестиційна діяльність це вид економічної діяльності, що безпосередньо пов'язаний та залежить від тенденцій та процесів на ринку. Вкладати кошти у виробництво, не зробивши прогнозних розрахунків на перспективу досить ризиковано та не розумно. Саме тому кожен інвестор прагне бути впевненим у прибутковості інвестованого проекту, а для цього проводиться ряд розрахунків та аналіз низки факторів.

До факторів зовнішнього середовища варто відносити:

- Рівень інвестиційної активності визначеного сектору економіки;
- Структура ймовірних джерел фінансування інвестиційної діяльності;
- Наявність цільових державних та регіональних програм
- Економічна ефективність виробництва сільськогосподарської продукції та визначення ринкового попиту на дану продукцію;
- Наявність переробних підприємств та обсяги переробки ними продукції сільського господарства;
- Наявність каналів експорту сільськогосподарської продукції.

Всі вище перераховані фактори в більшій мірі впливають на прийняття інвестором рішення про інвестиції, а тому і на забезпечення активізації даної діяльності.

До внутрішніх факторів забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств варто віднести:

- Фінансові спроможності підприємства;
- Забезпеченість кваліфікованими трудовими ресурсами, що впливатимуть на ефективність реалізації інвестиційної програми;
- Наявність матеріальних та нематеріальних ресурсів;
- Рівень зношеності основних засобів, що впливає на технологічне забезпечення виробничих процесів;
- Загальні виробничі потужності підприємства;

За даними Держкомстату України обсяги інвестицій в сільське господарство за період з 2005 року по 2009 рік зросли на 50% і в середньому склали 9645 млн.грн.. В Сумській області інвестиції в сільське господарство в загальній структурі інвестицій займають в середньому за період з 2005р. до 2009р. 11,1%, при цьому по відношенню до обсягів по Україні даний відсоток знаходиться на рівні 2,4% за той же період. На рисунку 1

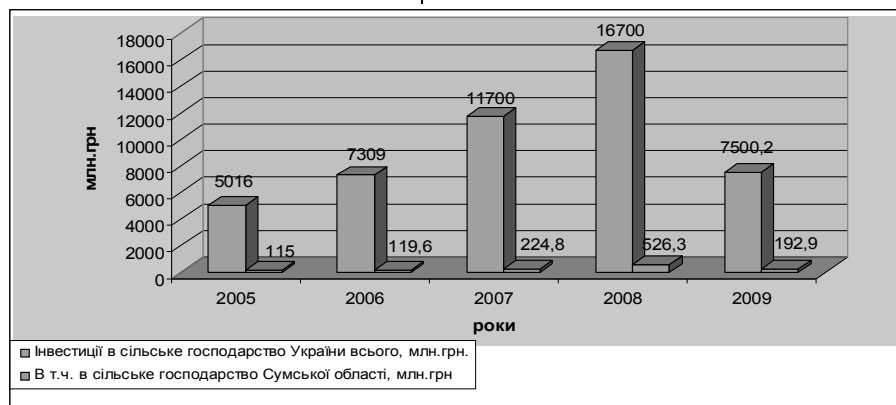

Рис.1 Обсяги інвестицій в сектор АПК Сумської області в порівнянні з обсягами по Україні.

графічно зображено співвідношення обсягів інвестицій в сектор АПК в Сумській області в порівнянні з обсягами по Україні.

Можна говорити про незначні обсяги інвестування сектору АПК, хоча частка агропродовольчого комплексу у ВДВ країни становить 11-12% - більше, ніж металургії, машинобудування та будівництва разом взятих [7]. Позитивним моментом, що варто відмітити є зростання обсягів інвестицій в сектор АПК.

Щодо джерел фінансування інвестиційної діяльності, то нині найбільша питома вага в загальній структурі джерел фінансування інвестиційної діяльності належить власним коштам підприємств та організацій, яка становить в середньому 66%. Дане джерело фінансування переважає сукупні обсяги надходження коштів з інших джерел, таких як: державне та місцеве фінансування, кредитування, іноземне інвестування та інші джерела інвестицій, на долю яких припадає: 4,2%, 5%, 11,5%, 48,2% та 2,8% відповідно (рис.2).

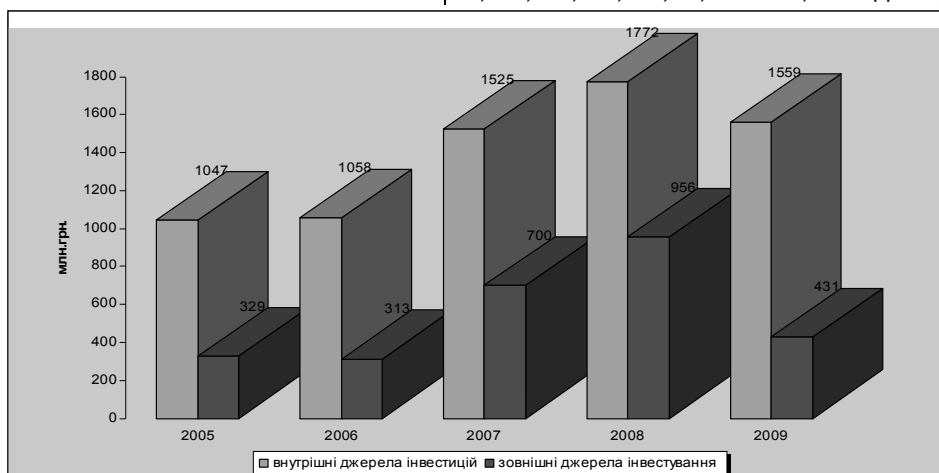

Рис.2. Співвідношення власних та залучених джерел фінансування інвестиційної діяльності

Це свідчить про те, що найвигіднішим та менш ризикованим джерелом фінансування інвестиційної діяльності нині є власні ресурси і також засвідчує про те, що інші можливі джерела фінансування є або ризиковими, або не вигідними чи не рентабельними.

Всі економічні процеси в середині країни не проходять без втручання державних органів. Наразі складаються та впроваджуються державні та регіональні програми стимулювання та розвитку різних секторів економіки, зокрема сектору АПК.

Держава прагне до подолання комплексних потреб, елементи яких взаємодіють між собою. Тобто направляючи кошти на розвиток одного елементу має покращуватись й інший. Державні програми розвитку мають широкий та розгорнутий характер. Тоді як регіональні програми вже мають носити більш орієнтований характер, при цьому зусилля та кошти спрямовуватимуться на більш нагальні та специфічні проблеми, що притаманні даному регіону. Так чи інакше дані програми мають взаємодіяти між собою.

Основним напрямом підтримки сектору АПК є бюджетна тваринницька дотація та державна підтримка виробництва продукції рослинництва, обсяги якої за період знизилась на 44,4%. Крім передбачених законом обсягів фінансування підтримки сектора АПК на державному рівні розробляються:

- доктрини реформування та розвитку агропродовольчого комплексу України;

- державна цільова економічна програма розвитку інвестиційної діяльності на 2011 – 2015р.р.;

- програми підтримки та розвитку галузей сільського господарства;

- регіональні програми розвитку сектору АПК в залежності від потенціалу та соціально економічних умов регіону чи області тощо.

Варто відмітити, що часто в державному бюджеті не вистачає коштів на фінансування впровадження програм сприяння зростанню потужностей виробництва сільськогосподарської продукції. Тому дані програми мають складатись з врахуванням наявного ресурсного потенціалу та виробничих потужностей. Це необхідно для мінімізації витрат по даним програмам та сприятиме поступальному зростанню виробничого потенціалу підприємств агропромислового комплексу.

Наголосити варто бна тому, що найбільшої уваги та підтримки з боку держави вимагає до себе галузь тваринництва. Адже обсяги інвестування даної галузі в порівнянні з галуззю рослинництва знаходиться на досить низькому рівні (рис.3).

Держава має не лише регулювати, а й проводити державну інвестиційну політику, що спрямовуватиметься на активізацію інвестиційних процесів. Особливої уваги з боку держави потребують сектори економіки з низьким рівнем інвестиційної привабливості, але з високими потенційними можливостями. Нині такою галуззю є виробництво тваринницької продукції, обсяги якої за

останні роки значно знизилась: м'яса (в забійній вазі) на 34,9%, а молока та молочних продуктів на 8,4%. Це зумовлено збільшенням обсягів вирівання поголів'я основного стада ВРХ.

Рис.3 Інвестування галузей сільського господарства.

Відмітимо деяке зростання рівня товарності продукції галузі тваринництва, що свідчить про зростання обсягів реалізації. При цьому наголошено, що рентабельність виробництва основних видів продукції по даній галузі не лише залишається досить низьким, але й має негативну тенденцію до зниження даного показника за досліджуваний період по виробництву м'яса (в живій вазі) на 4,3 п.п, а виробництву молока на 9,9 п.п.. Безумовно це негативний фактор, що значно знижує привабливість галузі тваринництва як потенційного об'єкту інвестування.

Констатуємо, що продукція тваринництва це провідна сировина для багатьох переробних підприємств, по-перше, і по-друге – продукти харчування це та категорія товарів, що завжди буде користуватися попитом на ринку, а тому і перспективність галузі є безумовною. Також наголосимо на тому, що сам переробник має бути зацікавленим у зростанні потужностей цієї галузі, а для цього необхідна наявність взаємовигідного партнерства між сільськогосподарським товаровиробником та пробником.

Від рівня товарності, рентабельності та прибутковості виробництва залежить в кінці кінців прибуток від інвестованого капіталу. Аналіз даних показників дасть уявлення про обсяги реалізації сільськогосподарської продукції та взагалі про необхідність такого виробництва.

За досліджуємих період відмічається зростання рівня товарності основних реалізаційних культур галузі рослинництва. Так рівень товарності зернових культур зріс на 26,4 %, а олійних – на 52,1%. Це свідчить про збільшення обсягів реалізації по даним культурам.

Рівень рентабельності виробництва основних реалізаційних культур за досліджуваний період по зерновим культурам знизився на 9,8 п.п.. Це в свою чергу пов'язано з несприятливою ціно-

вою політикою та світовою економічною кризою, що мало вагомий вплив на економічну ефективність виробництва зернових. Відмітимо, що рівень рентабельності по олійним культурам за досліджуваний період зріс на 4,6 п.п, і мав від'ємний показник лише в 2008 році.

Загалом можна констатувати, що вирощування зернових та олійних культур в Сумській області є переважно рентабельним, а тому економічно вигідним. Це в свою чергу являється позитивним фактором підвищення інвестиційної привабливості галузі рослинництва.

Провідними покупцями продукції сільськогосподарських підприємств на внутрішньому ринку є переробні підприємства, наявність яких пов'язана з забезпеченням інвестиційної діяльності в сільському господарстві.

Нині на території Сумської області працює 26 підприємств, що займаються переробкою сільськогосподарської продукції. Це на 7 підприємств менше, ніж в 2005 році. Основною причиною такого скорочення стало призупинення в 2008 році всіх функціонуючих цукрових заводів, що в свою чергу зумовлено зменшенням площ цукрового буряку.

Серед провідних переробників сільськогосподарської сировини 10 заводів займаються переробкою зернових, такі як 6 борошномельних та 4 спирт заводи. Обсяги переробки продукції даними підприємствами дещо зросли за досліджуваний період, підтвердженням чого є зростання кількості пороблених зернових на 18%.

Провідними заводами по переробці продукції тваринництва є молокопереробні та м'ясопереробні підприємства. Обсяги переробленого за період молока знизилась лише на 4,9%, що в кількісному виразі складає 19,5 тис.тонн. Що є не суттєвим у порівнянні зі зниженням переробки м'яса на підприємствах по виробництву ковбас на 72,2% та м'ясо переробних підприємствах на 42%. В тому числі спостерігається спад використання потужностей зазначених вище підприємств на 35 п.п та 7,7 п.п. відповідно.

Така тенденція щодо виробництва м'яса та м'ясопродуктів зумовлена різким скороченням поголів'я худоби по сільськогосподарським підприємствам області.

Загалом наявність переробних підприємств не тільки є достатньою для переробки того обсягу продукції, що виробляється сільським господарством, а й очевидна певна недогруженість потужностей переробних підприємств.

Говорячи про забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств особливої уваги варто приділити внутрішнім факторам забезпечення даного виду економічної діяльності. Безумовно, що визначальним фактором є фінансове забезпечення та визначення фінансових потужностей сільськогосподарських підприємств. Оскільки це дає змогу визначити наскільки підприємства в змозі забезпечити проті-

кання інвестиційних процесів або ж гарантувати надійність вкладень інвестора.

Обсяг реалізованої продукції, випуск товарів та послуг сільськогосподарських підприємств за досліджуваний період збільшилися в 2,3 рази та на 76,4% відповідно. Як результат даних змін відбулися позитивні зрушення в обсягах валової продукції сільського господарства всього та валової доданої вартості на 6,6% та 75,7% відповідно.

Також позитивною тенденцією можна вважати зменшення кількості збиткових підприємств в 2009 році у порівнянні з 2005 роком на 1,5 п.п.. Проте сума збитків за період збільшилась в 4,4 рази. Причиною цього стало те, що підприємства, які збанкрутіли вийшли з ринку, а їх місце зайняли інвестори, що вклали кошти в основні засоби, які принесуть прибуток в майбутніх періодах.

Хоча валова додана вартість мала позитивну тенденцію до зростання на 75,7%, але участь ВДВ створюваних сільськогосподарськими підприємствами в загальному обсязі даного показника по області знизилась на 6,2 п.п.. Причиною цього в першу чергу є те, що більша частина інвестицій спрямовується в промисловість, а тому і темпи створення ВДВ в даному секторі економіки значно вищі, ніж в секторі АПК.

Дебіторська заборгованість збільшилась в 6,1 раз, тоді як кредиторська – в 3,1 рази. Це говорить про те, що підприємства наростили свої фінансові потужності та мають змогу покривати потребу в коштах за рахунок власних резервів, без залучення кредитних коштів. Це також говорить про зміцнення позиціонування сільськогосподарських підприємств та ринку.

В цілому можна стверджувати про задовільний стан підприємств сектору АПК, з огляду на динаміку показників фінансово-господарської діяльності. Все це свідчить про здатність підприємств сектору АПК до забезпечення впровадження інвестиційних проектів та гарантування ефективності їх реалізації.

При наявності коштів для фінансування інвестиційної діяльності не менш важливим внутрішнім фактором є ресурсне забезпечення підприємства. Адже без ресурсів неможливо здійснювати виробничу діяльність. Тому їх наявність, якісний та кількісний склад безумовно впливатимуть на забезпечення впровадження та реалізації інвестиційних стратегій, отже впливатимуть на забезпечення інвестиційної діяльності.

Вартість основних засобів по сільськогосподарським підприємствам за досліджуемий період варіює, але в загальному вигляді зростає всього лише на 0,3%. При цьому рівень зносу в середньому за період становить близько 46%. Це означає, що більшість виробничих ресурсів сільськогосподарських підприємств є застарілими, або такими, що потребують повної заміни та оновлення.

На нашу думку підтримка держави в стимулюванні розвитку виробництва продукції тваринництва має виражатись не лише втручанням в цінову політику переробних підприємств та наданням дотацій, а й активної участі в частковому перенаправленні коштів між галузями сільського господарства. Суть даного процесу полягає в тому, що частка коштів, отриманих за рахунок однієї, більш прибуткової галузі має направлятись на розвиток іншої, менш прибуткової, але не менш важливої для сільськогосподарського виробництва.

Така необхідність зумовлена особливістю організації та налагодження виробничого процесу в кожній окремій галузі. Тоді як виробництво в галузі рослинництва є більш прибутковим, а продукція може зберігатись протягом тривалого часу, що дозволяє збільшити прибуток за рахунок різниці в ціні реалізації в більш пізні строки; виробництво в тваринницькій галузі має дещо іншу специфіку, яка зумовлена залежністю сільськогосподарських товаровиробників від цінової політики переробних підприємств.

Введення в експлуатацію нових зерносковищ за досліджуваний період мало місце в 2005р., 2007р. та 2008 р., у кількості 1,0, 0,8 та 1,3 тисяч тонн одночасного зберігання відповідно. Така пріоритетність галузі рослинництва щодо побудови нових об'єктів пояснюється вищими темпами нарощування виробничих потужностей, що виражається збільшенням валового виробництва продукції в мільйонах гривень, вищим рівнем рентабельності виробництва та строками окупності вкладених в будівництво коштів.

Зниження кількості машинно-тракторного парку по господарствам області на 20,6 % та 23% тракторів та зернозбиральних комбайнів відповідно, пояснюється тим, що відбувається процес оновлення та модернізації техніки в сільському господарстві. Так застаріла техніка замінюється на нову, більш продуктивну та високоефективну, а тому потреба в кількості одиниць техніки знижується. Таку тенденцію можна вважати позитивною з огляду на фактори поліпшення рівня забезпечення інвестиційної діяльності в сільському господарстві.

В цілому можна констатувати, що забезпеченість виробничими фондами сільськогосподарських підприємств, їх якісний та кількісний склад знаходиться на достатньому рівні для підтримки вже існуючих виробничих потужностей та впровадження і здійснення інвестиційної діяльності.

Висновки. Коли мова йде про забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарського виробництва, то тут не можна говорити про один фактор, що може бути визначальним. Враховувати необхідну цілу низку взаємопов'язаних чинників, що взаємодіють між собою та в тій чи іншій мірі впливають на протікання або результативність інвестиційної діяльності.

Для визначення впливу кожного з факторів перш за все їх варто розмежувати на зовнішні та внутрішні. Адже ступінь впливу кожної групи на протікання та загальну результативність інвестиційних процесів буде різним, а головне не рівнозначним. Тобто вплив факторів першої групи буде відрізнятися від другої, саме тому при розділенні чинників, що впливають на інвестиційну діяльність можна спрогнозувати протікання кожного з етапів інвестиційного проекту.

Зовнішні фактори можуть вказати на те, що виробляти, в якій кількості, визначитися з каналами збуту продукції та оцінити ступінь державної підтримки даного питання.

Тоді як внутрішні фактори дадуть змогу відповісти на питання скільки необхідно вкласти коштів, куди саме, для того щоб підвищити ефективність виробництва та на скільки господарство в змозі забезпечити протікання інвестиційних процесів власними фінансовими ресурсами або ж гарантувати прибутковість інвестицій потенційному інвестору.

Аналіз зовнішніх та внутрішніх факторів забезпечення інвестиційної діяльності по сільськогосподарським підприємствам Сумської області показав, що ефективність виробництва продук-

ції сільського господарства знаходить на рівні, що забезпечує утримання нарощених можливостей та здобутих позицій на ринку, з огляду на показники фінансового стану, свідчить про наявність попиту на дану продукцію, а тому і свідчить про перспективність розвитку сектору АПК.

Але, для досягнення рівня інвестиційної привабливості, коли інвестор сам прагнучиме залучати інвестиції в сільське господарство, варто звернути увагу на рівень кооперації між виробниками та переробниками сільськогосподарської сировини, підвищити ступінь гарантування державою протікання даних процесів на законодавчому рівні та забезпечити просування вітчизняних товаровиробників на міжнародному ринку.

Забезпечення інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств базується на основі аналізу певного переліку факторів, що безумовно пов'язані один з одним. Нехтування тим чи іншим фактором, чи зниження значимості будь-якого з них може в кінцевому підсумку привести до суттєвого зниження результативності інвестицій в секторі АПК, а тому і значно зменшиться рівень інвестиційної привабливості даного сектора економіки.

Література

1. Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств та її фінансування: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.00.04 / О.М. Лабенко; Національний аграрний університет — К., 2008. — 19 с.
2. Формування інвестиційної привабливості аграрного сектора економіки: Автореф. дис... д-ра. екон. наук: 08.07.02 / С.О. Гуткевич; Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки". — К., 2004. — 31 с.
3. Інвестиційна привабливість аграрного сектора економіки України на міжнародному ринку капіталу: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.05.01/ А.П. Гайдуцький; Київ Національний університет ім. Т.Шевченка. — К., 2005. — 20 с.
4. Денисенко М. П. Основи інвестиційної діяльності. — К.: Алеута, 2003. - 338с.
1. 5.Пересада А.А. Інвестиційний процес в Україні. — К.: Лібра. 1998. — 233с.
5. Саблук П.Т. Стратегічні напрями розвитку агропромислового комплексу України / П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк// Інститут аграрної економіки УААН. УДК 631.16

ДЖЕРЕЛА ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ РИЗИКОВОГО РИНКОВОГО СЕРЕДОВИЩА

Шестова О.О.

Стаття присвячена дослідженню питання сутності категорії «фінансові ресурси». Визначені джерела формування фінансових ресурсів на стадіях життєвого циклу підприємства. Висвітлені питання впливу та джерел виникнення ризиків економічної діяльності в процесі управління фінансовими ресурсами.

Актуальність проблеми. Організація процесів формування, акумуляції, використання, руху та спрямування фінансових ресурсів є невід'ємною та необхідною складовою успішної фінансової діяльності господарюючих суб'єктів. З розвитком ринкових відносин вагомість цих процесів підвищується, оскільки трансформаційна здатність фінансових ресурсів зумовлює їх універсальність, унікальність та значущість у площині економічного середовища підприємств. Визначення форми існування фінансових ресурсів, механізмів їх формування та ефективного використання є досить актуальною проблемою сьогодення.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Теоретичні та практичні аспекти висцезначеної проблеми висвітлювалися у наукових працях Бланка І., Борща А., Василика О., Воробйова Ю., Грідчиної М., Данилевської-Жугунісової О., Кірейцева Г., Ковальова В., Федосова В., Філімоненкова О., Шестопалової О. та інших.

Постановка проблеми. Метою статті є встановлення авторського підходу до визначення категорії «фінансові ресурси», джерел їх формування на різних стадіях життєвого циклу підприємства, вплив та джерела виникнення ризиків економічної діяльності в процесі управління фінансовими ресурсами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Не зважаючи на досить широке використання терміну «фінансові ресурси» в законодавчих та нормативних актах України, офіційне його тлумачення відсутнє. Сучасна фінансова наука України запозичила цей термін із економічної науки колишнього Радянського Союзу, який був задіяний у науковий обіг ще в перші роки радянських п'ятирічок, щоб на відміну від капіталістичного терміну «грошовий капітал» використовувати більш-менш привабливе словосполучення для соціалістичної економіки «фінансові ресурси» [2].

Проаналізувавши значну кількість сучасної наукової та навчальної літератури зазначаємо, що донині не існує однозначного визначення дефініції «фінансові ресурси». Деякі науковці та дослідники ототожнюють фінансові ресурси з грошовими коштами, грошовими потоками, капіталом підприємства, інші – розмежовують ці поняття, а ще інші визначають один термін через інший.

Якщо звернутися до економічного словника, то «ресурс» тлумачиться як запас або джерело, яким можна скористатися в разі необхідності. Даний ресурс має грошову форму виміру. Аналізуючи історичні погляди на категорію «фінанси», зазначаємо, що фінансові відносини виникли початково як податкові і були пов'язані з розвитком товарно-грошових відносин та необхідністю утримання державного господарства. Спочатку виникли гроші як загальний еквівалент всіх товарів для обслуговування обмінних процесів, потім вже фінансові ресурси, які прийняли участь у розподільних та перерозподільних процесах, пов'язаних з формуванням та використанням доходів і прибутків підприємства. Фінансові ресурси, як матеріальний носій фінансових відносин, забезпечують безперервність руху грошових потоків. Таким чином, фінансові ресурси можна визначити як запас реальних грошових коштів, якими підприємство може скористатися негайно для виконання фінансових зобов'язань та здійснення витрат в процесі операційної та фінансово-інвестиційної діяльності].

Авансовані в процес виробництва фінансові ресурси, дорівнюють реальному капіталу, який початково має грошову форму. Обслуговуючи кругообіг реального капіталу, фінансові ресурси вивільняються з обороту на його заключній стадії в процесі розподілу доходів підприємства, коли капітал набуває грошової форми. Фінансові ресурси, авансовані в основні засоби, виступають основним капіталом, в оборотні – оборотним капіталом, в інтелект - інтелектуальним капіталом. На стадіях вкладення інвестицій та отримання доходу підприємством фінансові ресурси зливаються з капіталом.

Фінансові ресурси вступають в процес виробництва та вивільнюються в грошовій формі. Причому частина їх капіталізується і вступає в новий оборот, набуваючи форми реального капі-

талу, частина поступає в централізовані державні фонди, а частина споживається. Фінансовим ресурсам властива висока трансформаційна здатність. В зв'язку з цим фінансові ресурси, перебуваючи у грошовій формі, мають схильність втрачати свою вартість в часовому просторі, тому вони повинні швидко знову авансуватися у виробництво. Висока здатність до трансформації призводить до вкладення їх частини в інвестиції або перетворення в капітал, інша частина фінансових ресурсів спрямовується на виконання фінансових зобов'язань та здійснення витрат, пов'язаних з основною діяльністю підприємства [1].

Тому, на думку Борща А.Г.[1], аналізувати стан фінансових ресурсів за даними статистичного балансу є не коректним. З цією метою слід співставляти грошові надходження з витратами і відстежувати чисті грошові потоки в динаміці, які будуть свідчити про достатність фінансових ресурсів.

Формування фінансових ресурсів підприємств відбувається в момент надходження грошових коштів на рахунки і в касу підприємства, а їх використання означає процес обміну грошових коштів на матеріальні ресурси з метою продовження господарської діяльності підприємства.

Практичне значення фінансових ресурсів для суб'єктів господарювання можливо виявити через встановлення джерел їх формування та основних напрямків використання. З переорієнтацією вітчизняної економіки на ринкові засади перед суб'єктами господарювання розширилися можливості щодо залучення зовнішніх джерел фінансових ресурсів, які за умов розвинутої інфраструктури фінансового ринку відзначаються особливою ємністю [2].

Фінансові ресурси, перебуваючи в постійному русі, можуть змінювати форму з метою створення умов формування нових фінансових ресурсів, а джерело фінансового ресурсу залишається незмінним, припинення ж існування джерела фінансових ресурсів автоматично означає відсутність відповідного фінансового ресурсу, тобто джерело фінансування є первинними і вступає передумовою виникнення фінансових ресурсів. Враховуючи вищезазначене, економічна сутність джерел фінансових ресурсів полягає у визначенні вектора (напрямку) і розміру надходження фінансових ресурсів.

Наявність достатніх фінансових ресурсів – необхідна умова успішного функціонування будь-якої підприємницької структури незалежно від сфери діяльності, галузевої спрямованості й організаційно-правового статусу. Водночас джерела їх формування та порядок залучення на підприємствах державної та недержавної форми власності відмінні. Необхідно зазначити, що перехід України до ринкових відносин і пов'язані з ним трансформаційні процеси в економіці зумовили формування нових видів фінансових ресурсів підприємств, які мають як короткостроковий,

так і довгостроковий характер залучення. Визначальними при виборі джерела фінансових ресурсів повинні бути цілі фінансування суб'єкта господарської діяльності, зокрема фінансування при заснуванні підприємства, на розширення діяльності, рефінансування чи санаційне фінансування.

Проблема джерел фінансових ресурсів полягає в тому, що в залежності від етапу розвитку суб'єкта підприємництва (створення суб'єкта господарювання, розширення його діяльності, стабільний розвиток економічного суб'єкта, угасання діяльності тощо) можливо використовувати ті чи інші джерела.

Наприклад, при створенні нового підприємства практично відсутня можливість використання внутрішніх джерел фінансових ресурсів. Отже, для новоствореного підприємства основними джерелами фінансових ресурсів будуть або власні зовнішні, або (чи) позикові кошти, що залежать від економічних та політичних умов при яких створюється і починає функціонувати суб'єкт підприємництва (рис. 1).

Для суб'єктів господарювання, що знаходяться на етапі значного розширення діяльності та стабільного розвитку можливо використовувати всі доступні джерела формування фінансових ресурсів. Проте, за умов значного розширення діяльності перевагу мають зовнішні джерела формування фінансових ресурсів, а на етапі стабільного розвитку перевагу можуть мати внутрішні джерела формування фінансових ресурсів.

На етапі угасання діяльності чи за умов суттєвих фінансових труднощів, коли бракує власних внутрішніх коштів, а позикові ресурси обмежені у зв'язку із великими ризиками, суб'єкт підприємництва, перш за все, повинен орієнтуватися на кошти або нових інвесторів, тобто емісію акцій чи пайових внесків, або кошти внутрішньо корпоративного розподілу, або кошти державного і (чи) місцевого бюджетів, коли держава чи місцева влада зацікавлена у збереженні підприємства через соціально-економічну його значимість, чи техніко-економічну значимість, чи еколого-економічну небезпеку припинення його діяльності [2].

Не менш важливим є питання впливу ризикового ринкового середовища на фінансові ресурси суб'єктів господарської діяльності.

Фінансові ризики виникають в процесі економічних відносин господарюючих суб'єктів з банками, страховими компаніями, інвестиційними фондами, підприємцями (юридичними і фізичними особами) тощо. Ризик втрати платоспроможності та фінансової стійкості в цілому вимірюється співвідношенням між власними і залученими фінансовими ресурсами. Чим нижче частка власних фінансових ресурсів і відповідно, чим нижче це співвідношення, тим більше господарюючих суб'єктів залежить від позичальників, а відтак, тим вище фінансовий ризик. Особливо небезпеч-

ним є вкладення позичених фінансових ресурсів у низько ліквідні або неліквідні матеріальні цінності. Загроза фінансових ризиків пов'язана в даному випадку з тим, що вводиться більш жорсткі умови надання позичок, обмеження або повне припинення банківського кредитування. Виникає дефіцит фінансових ресурсів, котрий зумовлює труднощі бізнесу, а згодом і припинення господарської діяльності. Тому фінансові ризики слід передбачати і правильно оцінювати шляхом визначення вірогідності його виникнення і розміру можливих фінансових втрат за даним ризиком [8].

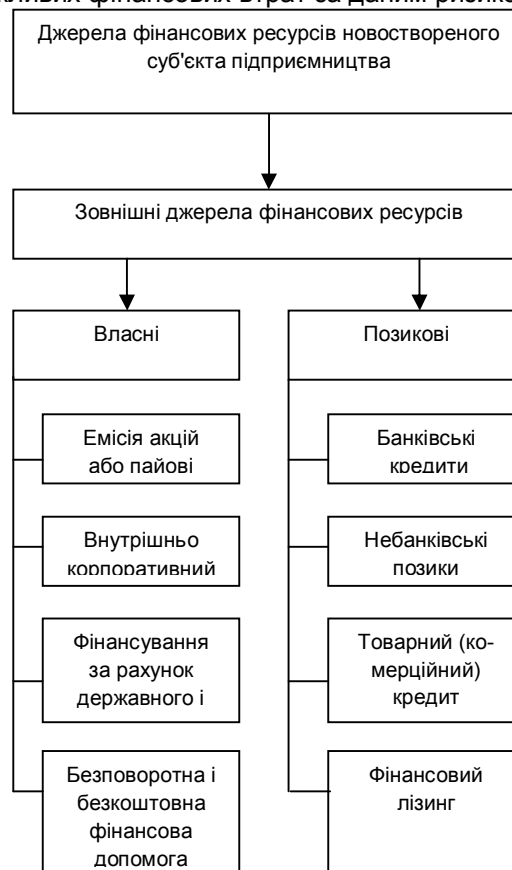

Рис. 1. Джерела формування фінансових ресурсів для новоствореного суб'єкта підприємництва

Дослідження джерел виникнення ризику в управлінні фінансовими ресурсами свідчить про наявність трьох основних взаємопов'язаних факторів, що визначають виникнення невизначеності в економічній діяльності господарюючого суб'єкту (рис. 2).

В умовах ризикового ринкового середовища особливої актуальності набуває моніторинг і оцінка взаємозв'язків між факторами, що впливають на вибір шляхів адаптації та стабільності розвитку господарюючих суб'єктів, а також визначення ступеню впливу ризиків на ефективність використання фінансових ресурсів.

Вплив ризикового ринкового середовища на фінансові ресурси є безперервним, що відбувається через вплив як конкретних видів ризику

на фінансові ресурси, так і через системний вплив ризикової економіки.

Висновки. Таким чином, провівши дослідження, зазначаємо, що фінансові ресурси - це високоліквідні активи, що перебувають у постій-

ному русі та спрямовані на погашення чи ліквідацію фінансових зобов'язань та підтримки розширеного відтворення з метою максимізації прибутків господарюючого суб'єкта.

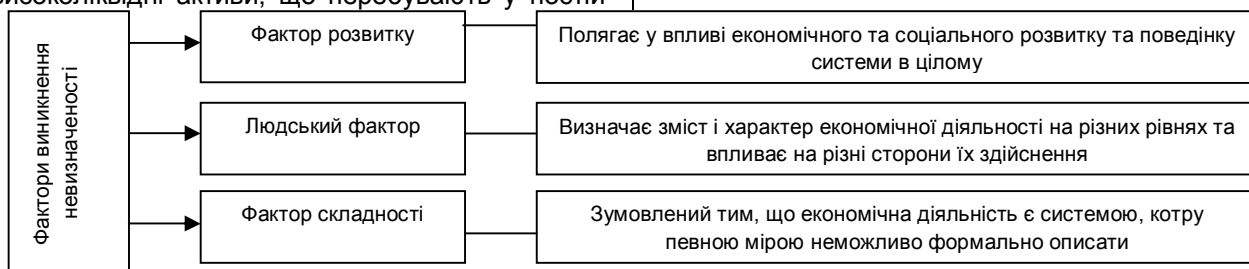

Рис. 2. Фактори виникнення невизначеності в економічній діяльності суб'єкта господарювання

Джерела формування фінансових ресурсів можуть змінюватися в залежності від етапу розвитку суб'єкта підприємництва, а саме, на етапі створення суб'єкта господарювання, розширення його діяльності, стабільного розвитку економічного суб'єкта, угасання діяльності, можливе використання тих чи інших джерел.

Вплив ризикового ринкового середовища на фінансові ресурси є безперервним процесом, що відбувається через вплив як конкретних видів ризику на фінансові ресурси, так і через системний вплив ризикової економіки.

Література

1. Борщ А.Г. Економічна природа капіталу та фінансових ресурсів підприємства: точка зору на дискусійну проблему / А.Г. Борщ // Облік і фінанси АПК. – 2011. – №1. – С.137-140
2. Воробйов Ю.М. Теоретичні засади формування і використання фінансових ресурсів в соціально-економічній системі держави / Ю.М. Воробйов // Науковий вісник: Фінанси, банки, інвестиції. – 2009. - №1 - С.16=24
3. Гридчина М.В. Финансовый менеджмент: Курс лекцій. – 3-е изд., - К.: МАУП. – 2004. – 160 с.
4. Данилевська – Жугунісова О.Є. Фінансові ресурси в системі економічних категорій / О.Є Данилевська – Жигуновська // Інноваційна економіка. – 2010. – №4 (18). - С. 241-243
5. Самойлова Т.А. Джерела формування фінансового капіталу підприємства / Т.А. Самойлова // Облік і фінанси АПК. – 2011. - №1. – С.169-174
6. Філімоненков О.С. Фінанси підприємств: Навч. посіб.: - 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: МАУП, 2004. – 328 С.
7. Чаплигіна О.В. Вдосконалення політики управління фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств / О.В.Чаплигіна, С.А.Лоевська // Економічний простір. – 2009. -№2 / 2. – С. 116-122
8. Шестопалова О.В. Фінансові ресурси в умовах ризиковості економічної діяльності / О.В.Шестопалова // Економічний простір. – 2009. -№3/2. - С. 110-115

СОЦІАЛЬНА ТА ЕКОЛОГІЧНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.320(075.8)

ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Хамініч С.Ю., Бобирь О.І.

У статті проаналізовано теоретичні та прикладні проблеми, пов'язані з формуванням національної моделі корпоративної соціальної відповідальності. На підставі аналізу літературних та статистичних джерел сформульовано поняття корпоративної соціальної відповідальності. Окреслено етапи та наведено рекомендації щодо впровадження національної моделі корпоративної соціальної відповідальності.

Вступ. Участь підприємств у соціально-економічному розвитку суспільства є необхідною умовою сталого ведення бізнесу та фактором підвищення соціальної стабільності, рівня життя суспільства. Проявом такої участі підприємств є корпоративна соціальна відповідальність.

В розвинутих країнах світу вже досить тривалий час реалізується корпоративна соціальна відповідальність (КСВ) або соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) як елемент довгострокової стратегії, який є невід'ємною умовою стійкого розвитку компаній та бізнесу в цілому.

Відомо, що корпоративна соціальна відповідальність - це спосіб управління бізнес-процесами з метою забезпечення позитивного впливу на суспільство [2, с.11].

За версією Міжнародного форуму бізнес-лідерів, корпоративна соціальна відповідальність розуміється як просування практик відповідального бізнесу, які приносять користь бізнесу та суспільству та сприяють економічно стійкому розвитку шляхом максимізації позитивного впливу бізнесу на суспільство і мінімізації негативного [3].

За версією Світової ради бізнесу для сталого розвитку корпоративна соціальна відповідальність - це зобов'язання бізнесу вносити свій внесок у сталий економічний розвиток, трудові відносини з працівниками, їх сім'ї, місцевою спільнотою і суспільством у цілому для поліпшення їх якості життя [4].

За версією Світової ради компаній зі сталого розвитку, корпоративна соціальна відповідальність — це довгострокове зобов'язання компаній поводитися етично та сприяти економічному розвитку, одночасно покращуючи якість життя працівників та їх родин, громади та суспільства загалом [5, с. 60].

В Україні на відміну від країн із розвинутим бізнесовим середовищем ці аспекти господарювання не знайшли необхідного втілення. Великий бізнес України стоїть лише у витоків свідомого формування комерційно виправданих стратегій реалізації програм КСВ. Аналіз діяльності українських підприємств свідчить про відсутність системності у впровадженні, інтеграції КСВ у діяльність підприємств.

Отже, розробка основ та принципів КСВ, особливостей впровадження на вітчизняних

підприємствах є одним з актуальних завдань сучасної економічної науки.

Попередні публікації з проблеми. Аналіз робіт, присвячених корпоративній соціальній відповідальності, свідчить про те, що проблема соціальної відповідальності в тому або іншому ступені була вивчена в значній кількості наукових праць вітчизняних (Т.Антошко [2], В. Воробей [3], С. Івченко [6], Р. Краплин [7], І. Царик [10]) і зарубіжних дослідників: І. Ансоффа [1], Д. Бодвел, З. Ведок, П. Друкера [5], Е. Фрімена, П. Кеменітч, М. Макінтош [8], С.Сімсона [9], Л. Маллінз, З. Хокінс.

Мета статті полягає в поглибленому вивченні та обґрунтуванні моделі корпоративної соціальної відповідальності на вітчизняному підприємстві.

Постановка задачі. Для впровадження корпоративної соціальної відповідальності в основні процеси діяльності компанії необхідно проаналізувати сутність поняття корпоративної соціальної відповідальності, загальні цілі, принципи та завдання.

Соціальна відповідальність сьогодні представляє відповідальність організації за вплив своїх рішень та діяльності на суспільство і навколишнє середовище, що реалізується через прозору і етичну поведінку, відповідає сталому розвитку та добробуту суспільства, враховує очікування зацікавлених сторін (стейкхолдерів) та не суперечить відповідному чинному законодавству і міжнародним нормам поведінки [5].

Результати. Найбільш широко трактування КСВ включає такі поняття як відповідальність перед акціонерами за результати діяльності компанії, корпоративну етику, відповідальність перед споживачами за якість продукції та послуг, перед партнерами за виконання своїх обов'язків, відповідальність перед державою за використання природних та інших ресурсів з метою процвітання, перед міжнародною та місцевою спільнотою за збереження екології регіонів, де компанія проводить свою діяльність, корпоративну соціальну політику по відношенню до суспільства, політику по відношенню до персоналу.

У жовтні 2005 року ООН в Україні було проведено опитування з питань КСВ більш ніж 1200 топ-менеджерів українських компаній. Результати даного опитування говорять про те, що більшість компаній (78,1 %) знають про соціальну

відповідальність бізнесу, але майже половина (48,8%) вважають вкладення в соціальну сферу привілеєм держави, при цьому обмежуючи свою роль забезпеченням власникам (акціонерам) прибутку та сплатою податків. Це свідчить про те, що концепція соціальної відповідальності бізнесу ще не отримала поширення та визнання в Україні. Але опитування виявило, що практично всі компанії здійснюють заходи КСВ, у тому числі одна четверта несвідомо.

Початковим етапом впровадження моделі КСВ у діяльність підприємства повинен стати аналіз та визначення цілей компанії, як довгострокових так і короткострокових (рис.1). Для впровадження стратегії необхідно використовувати

існуючі інструменти КСВ, системи та структури. Важливим питанням впровадження соціальної відповідальності є визначення взаємозв'язків компанії із зацікавленими особами. Цей етап необхідний для розуміння інтересів зацікавлених осіб та визначення їх пріоритетів, впливу на дії зацікавлених осіб, визначення пріоритетів своєї діяльності у сфері корпоративної соціальної відповідальності [8]. Процес взаємодії підприємства із зацікавленими сторонами представлений на рис. 1. Підприємство виконує комплекс взаємопов'язаних суспільних, економічних та соціальних функцій, які впливають з розуміння взаємодії корпорації зі стейкхолдерами.

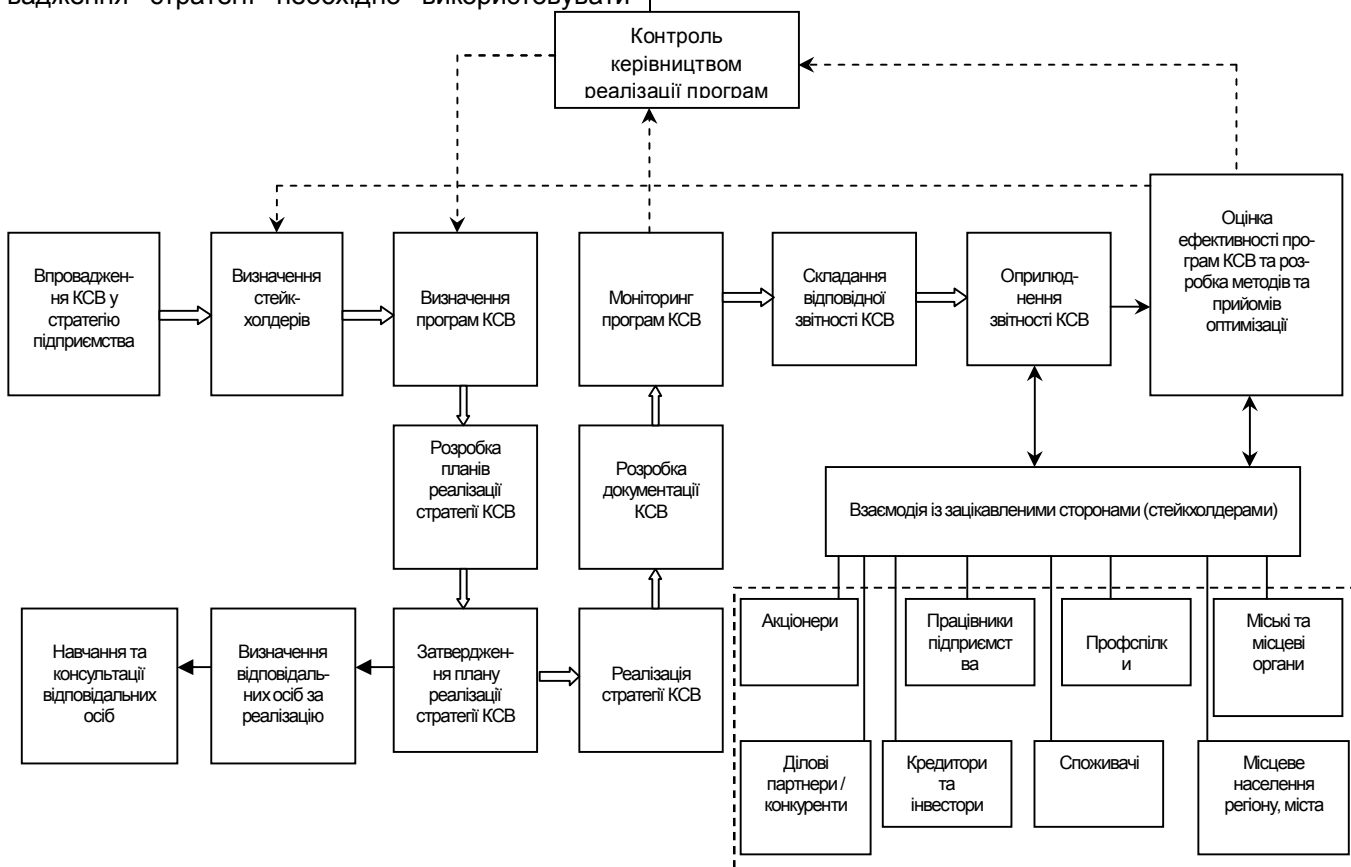

Рис. 1. Система впровадження корпоративної соціальної відповідальності у діяльність підприємства

Тобто для відображення своєї корпоративної соціальної відповідальності акціонерне товариство (АТ):

- по відношенню до акціонерів, здійснює справедливу та добропорядну дивідендну політику, в свою чергу, акціонери складають акціонерний капітал АТ;

- по відношенню до ділових партнерів та конкурентів - дотримання ділової етики, участь у тендерах, в свою чергу, ділові партнери та конкуренти — будуть орієнтуватися на довгострокову співпрацю та довгострокові контракти [3];

- по відношенню до працівників організації – безпека праці, стандартизовані робочі місця, гідна оплата праці та, в свою чергу, працівники -

дають право користуватися своєю висококваліфікованою працею;

- по відношенню до споживачів - високий рівень якості продукції, сервісу, дотримання екологічних стандартів, в свою чергу, споживачі - будуть забезпечувати зростання рівня продажу продукції, лояльне відношення до торгової марки та підприємства;

- по відношенню до кредиторів та інвесторів — сплата за користування ресурсами, в свою чергу, кредитори будуть надавати право користуватися своїми фінансовими ресурсами;

- по відношенню до місцевого населення – підприємство надає нові робочі місця, дотримується екологічних норм, в свою чергу, місцеве населення - гарантує гарну соціальну

обстановку, лояльне відношення, та своєчасне забезпечення потреб підприємства в працівниках [6, с. 88];

- по відношенню до органів влади - підприємство бере на себе зобов'язання будувати певні об'єкти інфраструктури та забезпечувати місцеве населення робочими місцями — в свою чергу, органи влади - надають право користуватися природними ресурсами, сприятливий інвестиційний клімат [9];

- по відношенню до профспілок — підприємство бере на себе зобов'язання приймати участь та підтримувати соціальні проекти, займатися благодійною діяльністю, в свою чергу, профспілки та некомерційні організації - гарантують соціальний захист та оздоровлення працівників підприємства.

Сучасні соціальні програми охоплюють майже всі сфери життя людини, на які може вплинути, або вже впливає діяльність компаній або промислових підприємств. Ось найкращі із цих програм [7, с. 28].

1. Добросовісна ділова практика - це напрям соціальних програм компанії, який має на меті сприяти ухваленню і розповсюдженню ділової практики між постачальниками, бізнес-партнерами і клієнтами компанії.

2. Природоохоронна діяльність і ресурсозберігання - це напрям соціальних програм компанії, який здійснюється за ініціативою компанії з метою скорочення дії на навколишнє середовище (програми по економному використуванню природних ресурсів, повторному використуванню і утилізації відходів, запобіганню забрудненню навколишнього середовища, організації екологічно безпечного виробничого процесу, організації екологічно безпечних транспортних перевезень).

3. Розвиток місцевого суспільства - це напрям соціальних програм компанії, який здійснюється на добровільній основі і покликане внести внесок у розвиток місцевого суспільства (соціальні програми і акції підтримки соціально незахищених верств населення, надання підтримки дитинству і юнацтву, підтримка збереження і розвитку житлово-комунального господарства і об'єктів культурно-історичного значення, спонсорювання місцевих культурних, освітніх і спортивних організацій і заходів, підтримка соціально-значущих досліджень і кампаній, участь в добродійних акціях).

4. Розвиток персоналу — це напрям соціальних програм компанії, який проводиться в рамках стратегії розвитку персоналу, з метою залучення і утримання талановитих співробітників, а саме: навчання і професійний розвиток, застосування мотиваційних схем оплати праці, надання співробітникам соціального пакету, створення умов для відпочинку і дозвілля, підтримка внутрішніх комунікацій в організації,

участь співробітників в ухваленні управлінських рішень.

5. Соціально відповідальне інвестування - інвестування, що полягає не тільки у стягненні фінансових доходів, але і в реалізації соціальних цілей, звично шляхом інвестування в компанію, діючи з дотриманням етичних норм.

6. Соціально відповідальна реструктуризація - це напрям соціальних програм компанії, який покликаний забезпечити проведення реструктуризації соціально відповідальним чином, перш за все, на користь персоналу компанії.

Особливу увагу слід приділити розробці плану реалізації КСВ [7, с.26]. План реалізації повинен містити конкретні заходи по досягненню встановлених цілей, розподіл відповідальності за досягнення встановлених цілей для кожного підрозділу та рівня у рамках організації, терміни реалізації зазначених заходів, ресурси, які необхідні для досягнення встановлених цілей, порядок здійснення моніторингу та контролю реалізації плану.

Початком впровадження та оцінки КСВ зацікавленими особами може бути розроблення та затверджений кодексу компанії у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Кодекс КСВ компанії має представляти собою загальне керівництво для працівників та інших зацікавлених осіб стосовно поведінки компанії у відповідності з цінностями, місією та обов'язковими процедурами. Кодекс КСВ компанії може бути внутрішнім положенням для працівників в процесі прийняття ними відповідальних рішень.

Підвищенням довіри до діяльності підприємства буде надання результатів оцінки звіту зацікавленим сторонам. Наступним етапом впровадження КСВ є аналіз та контроль з боку керівництва компанії діяльності у сфері корпоративної соціальної відповідальності. Головною метою такого контролю є поліпшення діяльності та ефективності у цій сфері.

Результати контролю та аналізу з боку керівництва доцільно повідомляти стейкхолдерам та зацікавленим сторонам компанії. Протягом встановленого терміну компанія повинна реагувати на відгуки зацікавлених осіб та надавати громадськості, як інформацію від зацікавлених осіб, так і звіт про кроки компанії стосовно вирішення сформульованих проблем [3]. Зазначена інформація повинна стати об'єктом аналізу та моніторингу.

Для об'єктивного аналізу діяльності у сфері корпоративної соціальної відповідальності пропонуємо використовувати наступні показники:

- результати перевірок в сфері екологічної безпеки та охорони праці;
- дослідження реакції працівників та споживачів на КСВ;
- результати оцінки етичної поведінки, менеджменту та іншої діяльності [8, с. 23];

- моніторинг дій за скаргами працівників, стейкхолдерів та інших зацікавлених сторін;
- інформація громадського сприйняття корпорації, наприклад, публікації у ЗМІ та електронних ресурсах [7, с.31];
- оцінка результатів конкретних дій стосовно корпоративної соціальної відповідальності, як вдалих, так і невдалих;
- результати оцінки відповідності вимог кодексів контрольних показників на підприємстві світовим стандартам соціальної відповідальності [9, с. 121].

На підприємстві необхідно впровадити моніторинг діяльності у сфері соціальної відповідальності у терміни визначені планом реалізації КСВ [1]. Процес моніторингу повинен включати показники у відповідності з обов'язками компанії по корпоративній соціальній відповідальності та загальноприйнятні показники по типу та характеру діяльності підприємства, а також питання соціальної відповідальності, які

виявились проблемними для компанії або її зацікавлених сторін.

Висновки. Значення корпоративної відповідальності в діяльності підприємств обумовлено і внутрішніми результатами (прибутки, нові ринки, постійно зростаюча кількість клієнтів), а також зовнішніми результатами (ефективність використання обмежених ресурсів, здоров'я націй та планети, зменшення невизначеності).

Введення корпоративної соціальної відповідальності у діяльність вітчизняних підприємств дозволяє залучатися до світової спільноти та надає переваги, які вони вже мають [10, с. 49]. Перспективним для розуміння компаніями концепції КСВ є виявлення ступеня усвідомлення економічного впливу соціальних проектів на стан справ у фірмі. Корпоративна соціальна відповідальність є неминучою для українських бізнес-структур і в перспективі може стати ядром сучасного українського бізнесу, навколо якого формується його образ та репутація.

Література

1. Ансофф І. Стратегический менеджмент / И. Ансофф. - М.: Питер, 2004. - 413 с. - [Теория и практика менеджмента].
 2. Антошко Т. Р. Інституціонально-організаційні заходи щодо впровадження української моделі корпоративної соціальної відповідальності / Т.Р. Антошко // Формування ринкових відносин в Україні. - 2009. -№0 (101). - С. 187-193.
 3. Воробей В. Корпоративна соціальна відповідальність чи вигода / В. Воробей // Києво-Могилянська бізнес студія. - 2005. -№0. - С. 11-20.
 4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс].
 5. Друкер П. Управление в обществе будущего / П. Друкер; пер. с англ. и ред. Е.В. Трибушной. - М.: СПб.; К.: Вильямс, 2007. - 306 с.
 6. Ивченко С.В. Город и бизнес формирование социальной ответственности российских компаний / С.В. Ивченко, М.И. Либоракина, Т.С. Сиваева. - М.: Фонд «Ин-экономики города», 2004. – 133 с.
 7. Краплин Р. Корпоративна соціальна відповідальність українського бізнесу: Досвід Фондації Острозьких: [посібник для бізнесу неприбуткових організацій] / Р. Краплин; упоряд. Р. Бовгиря, С. Пайсаніді, О. Краплин, А. Кіслов, С. Гутюк. - Рівне: Фондація ім. князів-благодійників Острозьких, 2005. - 74 с.
 8. Макинтош М. Экономика для руководителей: проблемы и практика: Руководство по изучению курса / Макинтош Морин, Даусон Грейам. - Жуковский МИМЛИНК, 1 999. - 55 с.
 9. Симсон С. Социальное измерение в бизнесе: бизнес, общество, власть / Симсон С. Туркан С. - М.: Некоммерческое партнерство - 245 с.
 10. Царик І.М. Розвиток корпоративної соціальної відповідальності в Україні / І.М. Царик // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. -№5 (84). - С. 49-52.
- УДК: 332.2:35.073.544

РОЗВИТОК ДЕРЖАВНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОРИСТАННЯМ ТА ОХОРОНОЮ ЗЕМЕЛЬ У НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ

Кузін Н.В., Гончаров В.В., Дмитренко Л.В.

Однією з найважливіших функцій держави в галузі регулювання земельних відносин та раціонального використання земель і їх охорони є державний контроль за використанням та охороною земель. У статті досліджено історію розвитку державного контролю за використанням та охороною земель у незалежній Україні та процес формування законодавчо-нормативної бази.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Формування законодавчої бази державного контролю за використанням та охороною земель бере свій початок з давніх часів і пов'язано з розвитком інституту приватної власності на землю. В незалежній Україні з появою різних форм власності на землю, формуванням великої кількості землевласників та землекористувачів, гостро постало питання контролю за використанням та охороною земель. А без якісно нової законодавчо-нормативної бази

це важливе завдання виконувати складно, а часом і не можливо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання розвитку і становлення державного контролю за використанням та охороною земель є складовою дослідження формування земельних відносин в Україні. Основоположними по даному напрямку є наукові праці таких сучасних видатних вчених як Будзиловича І.С., Добряка Д.С., Новиковського Л.Я., Ступеня М.Г., Третяка А.М., Юрченка А.Д. та ін.

Формування цілей статті. Метою даної статті є дослідження історії розвитку державного контролю за використанням та охороною земель у незалежній Україні як однієї із важливих функцій держави через призму формування законодавчо-нормативної бази.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування законодавчої бази державного контролю за використанням та охороною земель як однієї із найважливіших функцій держави в регулюванні земельних відносин, в сучасній Україні вважаємо за доцільне поділити на два етапи:

Перший етап - 1991р – 2001р.

Другий етап - 2001р. – по теперішній час.

Перший етап формування законодавчо-нормативної бази державного контролю за використанням та охороною земель розпочався з прийняттям 18 грудня 1991 року Верховною Радою України Земельного кодексу України, який базувався на положеннях Декларації про державний суверенітет України [2]. Дата його прийняття співпадає з початком земельної реформи у нашій країні. Вказані законодавчі акти створили правове підґрунтя подальшого розвитку земельного законодавства.

До завдань державного контролю за використанням та охороною земель Земельний кодекс України (редакції 1991р.) відносить: «забезпечення додержання всіма державними і громадськими органами, державними, кооперативними та іншими громадськими підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами вимог земельного законодавства з метою ефективного використання та охорони земель».

В зв'язку з запровадженням приватної і колективної форми власності на землю Верховною Радою України у 1992 році був прийнятий Земельний Кодекс України в новій редакції [11], в якому функція держави щодо контролю за використанням та охороною земель знайшла подальший розвиток. Статтею 94 цього Кодексу було встановлено, що «...державний контроль за використанням і охороною земель здійснюється Радами народних депутатів, а також Державним комітетом України по земельних ресурсах, Міністерством охорони навколишнього природного середовища України та іншими спеціально уповноваженими на те державними органами». До цього часу державний контроль за використанням земель здійснювався землевпорядною службою Міністерства сільськогосподарства України.

На підставі вказаної норми Земельного кодексу України до одного із основних завдань Державного комітету України по земельних ресурсах віднесено здійснення державного контролю за використанням та охороною земель.

У відповідності з «Тимчасовим положенням про порядок здійснення органами Державного комітету України по земельних ресурсах держав-

ного контролю за використанням та охороною земель» [14], здійснення державного контролю за використанням та охороною земель в структурі Державного комітету України по земельних ресурсах покладалося на управління моніторингу земель, обласні, Київське та Севастопольське міські управління земельних ресурсів та районні відділи земельних ресурсів.

Вказаним Положенням був визначений перелік посад, які були віднесені до категорії державних інспекторів за використанням та охороною земель. Так, начальники районних відділів земельних ресурсів по посаді є державними інспекторами по використанню та охороні земель районів, а їх заступники – заступниками державних інспекторів.

Державні інспектори з контролю за використанням та охороною земель системи Держкомзему України наділялись відповідними повноваженнями. Вони мали право: безперешкодно, при пред'явленні службовою особою посвідчення, відвідувати підприємства, установи, організації у тому числі військові і оборонні об'єкти для перевірки додержання вимог земельного законодавства; давати власникам землі та землекористувачам обов'язкові для виконання вказівки з питань використання та охорони земель, а також по усуненню виявлених порушень складати протоколи та розглядати справи про адміністративні правопорушення земельного законодавства.

З удосконаленням системи управління земельними ресурсами щодо здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, відбувалось і удосконалення законодавства в частині відповідальності за порушення земельного законодавства.

У статті 115 Земельного кодексу України (1992р.) зазначений був перелік видів порушень земельного законодавства, за які наставала відповідальність. Це - укладення угод з порушенням земельного законодавства; самовільне зайняття земельних ділянок; псування сільськогосподарських та інших земель, забруднення їх хімічними та радіоактивними речовинами, виробничими відходами і стічними водами; розміщення, будівництво, проектування, введення в експлуатацію об'єктів, які негативно впливають на стан земель; невиконання вимог природоохоронного режиму використання земель; порушення строків повернення тимчасово зайнятих земель або невиконання обов'язків по приведенню їх у стан, придатний для використання за призначенням; знищення межових знаків меж землеволодінь і землекористувачів; невжиття заходів по боротьбі з бур'янами та шкідниками сільськогосподарських культур; неправильна експлуатація, знищення або пошкодження гідротехнічних споруд, захисних лісонасаджень; приховування або перекручення відомостей про стан екологічної, у тому числі радіаційної, обстановки, пов'язаної з забрудненням землі; не вико-

нання умов зняття, зберігання і нанесення родючого шару ґрунту; самовільне відхилення від проектів землеустрою; порушення строків розгляду заяв громадян і вирішення питань про передачу земельних ділянок; недостовірність даних державного земельного кадастру і приховування інформації про наявність земель запасу.

За вказані порушення винні особи несли цивільну, адміністративну або кримінальну відповідальність згідно законодавства України.

З прийняттям у 1993 році Закону України «Про внесення змін і доповнень в Кримінальний кодекс України і Кодекс України про адміністративні правопорушення» [7] органам Державного комітету України по земельних ресурсах згідно статті 238¹ КУпАП надано право розглядати справи про адміністративні правопорушення, передбачених статтями 53 (порушення правил використання земель), 53² (перекручування або приховування даних державного земельного кадастру), 55 (самовільне відхилення від проектів внутрішньогосподарського землеустрою), 56 (знищення межових знаків).

По адміністративним правопорушенням, передбачених статтями: 52 (пошкодження і забруднення сільськогосподарських та інших земель), 53¹ (самовільний захват земельної ділянки), 54 (несвоєчасне повернення тимчасово зайнятих земель або не приведення їх у стан, придатний для використання за призначенням) КУпАП посадові особи органів Державного комітету України по земельних ресурсах мали право складати лише протоколи про адміністративні правопорушення. Розгляд справ по вказаним адміністративним правопорушенням покладалося на адміністративні комісії при виконавчих комітетах, районних, міських, районних в містах Рад народних депутатів.

В подальшому, з 1996 року у відповідності з Законом України «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України з питань охорони навколишнього природного середовища» [9], вказані повноваження щодо розгляду справ по адміністративним правопорушенням були надані органам Державного комітету по земельних ресурсах.

Другий етап розвитку державного контролю за використанням та охороною земель можна охарактеризувати як його становлення. Розпочався він з прийняттям в 2001 році діючого на цей час Земельного кодексу України [12].

В цьому ж 2001 році з метою визначення основних засад реформування земельних відносин на основі раціонального та ефективного використання землі були схвалені «Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки» [28]. До одного із основних напрямків державної політики у сфері регулювання земельних відносин віднесено і поліпшення організації контролю за використанням та охороною земель. Передбачалося:

- удосконалити порядок здійснення контролю за використанням та охороною земель, а також механізми моніторингу земель та землекористувачів з метою своєчасного виявлення та оцінки змін стану земель;

- запровадити економічне стимулювання охорони земель, спрямоване на підвищення заінтересованості власників землі і землекористувачів у захисті земель від негативних наслідків господарської діяльності;

- поліпшити профілактичну роботу з попередження порушень земельного законодавства, інформування населення про діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель;

- удосконалити діяльність органів, які здійснюють державний контроль за використанням та охороною земель, порядок їх взаємодії з прокуратурою, органами внутрішніх справ та запровадити практику систематичного проведення спільних комплексних перевірок додержання суб'єктами земельних відносин земельного законодавства;

- опрацювати питання створення координаційних органів щодо здійснення на міжвідомчій основі контролю за використанням земель.

В процесі реформування земельних відносин в Україні із збільшенням кількості власників та користувачів земельних ділянок намітилась тенденція зростання порушень земельного законодавства. З метою припинення зазначених негативних процесів Указом Президента України (2002р.) «Про вдосконалення системи державного управління земельними ресурсами та контролю за їх використанням і охороною» [27] було визначено, що «...забезпечення належного контролю за використанням та охороною земель, додержання вимог земельного законодавства та запобігання правопорушень є одним із пріоритетних завдань органів виконавчої влади при здійсненні ними заходів, пов'язаних із реформуванням земельних відносин». Указом Президента України запропоновано Кабінету Міністрів України утворити у складі Державного комітету України по земельних ресурсах Державну інспекцію з контролю за використанням та охороною земель як урядового органу державного управління.

В грудні 2002 року була утворена в складі Держкомзему України Державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель [25].

До основних завдань Держземінспекції віднесено:

- участь у межах своєї компетенції в реалізації державної політики у сфері земельних відносин;

- організація та здійснення державного контролю за використанням та охороною земель;

- узагальнення практики застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробка пропозицій щодо його вдосконалення.

Держземінспекції та державним інспекторам з контролю за використанням та охороною земель надані дієві контролюючі повноваження в регулюванні земельних відносин. До основних із них можна віднести складання актів перевірок, протоколів про адміністративні правопорушення у сфері використання та охорони земель і дотримання вимог земельного законодавства та розглядати відповідно до законодавства справи про адміністративні правопорушення, а також подавати, в установленому законодавством порядку, до відповідних органів матеріали перевірок щодо притягнення винних осіб до відповідальності. Державним інспекторам також було надано право давати обов'язкові для виконання вказівки (приписи) з питань використання та охорони земель і дотримання вимог земельного законодавства, викликати громадян, у тому числі посадових осіб, для отримання від них усних або письмових пояснень з питань, пов'язаних з порушенням земельного законодавства та інше.

Визначальним для становлення державного контролю за використанням та охороною земель стало прийняття у 2003 році Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» [5]. Даним Законом чітко прописані основні положення щодо забезпечення дотримання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, власниками земель та землекористувачами вимог земельного законодавства, а також механізми реалізації державної політики у сфері охорони та раціонального використання земель.

Законом передбачено права державних інспекторів у сфері державного контролю за використанням та охороною земель та норми, що гарантують соціальний і правовий захист посадових осіб. «Держава гарантує захист честі, гідності, здоров'я, життя, майна посадових осіб спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель і членів їх сімей від злочинних посягань та інших протиправних дій» [5].

Цим Законом встановлено вичерпний перелік спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель.

Державний контроль за використанням та охороною земель здійснюється уповноваженими органами виконавчої влади по земельних ресурсах - Державною інспекцією з контролю за використанням і охороною земель (п. 1.2 Порядку планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель [20]), а за додержання вимог законодавства про охорону земель -

спеціально уповноваженими органами з питань екології та природних ресурсів (ст. 188 ЗК України, ст. 19 Закону України «Про охорону земель» [10]).

Відповідно до ст. 5 даного Закону моніторинг родючості ґрунтів та агрохімічна паспортизація земель сільськогосподарського призначення здійснюється спеціально уповноваженим органом виконавчої влади з питань аграрної політики, повноваження якого визначені, зокрема, у ст. 8 Закону України «Про охорону земель».

В розвиток Закону України «Про державний контроль за використанням та охороною земель» було прийнято ряд відомчих нормативних актів (порядків, методичних рекомендацій).

Одним із таких нормативних актів є Порядок планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель, затверджений у 2003 році. Даний Порядок установив процедуру планування та проведення перевірок, порядок оформлення матеріалів за їх результатами, визначав перелік підготовчих заходів, які необхідно здійснити перед початком проведення перевірок.

Підготовка та внесення до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотань з питань дотримання вимог земельного законодавства знайшло своє закріплення в «Порядку підготовки та внесення до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотань з питань дотримання вимог земельного законодавства», який був затверджений у 2004 році [13].

Згодом, у 2005 році затверджені «Методичні рекомендації щодо здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення при притягненні до відповідальності порушників земельного законодавства» [18]. В даних методичних рекомендаціях роз'яснюється порядок дій державних інспекторів з контролю за використанням та охороною земель Держземінспекції та її територіальних органів при виявленні порушень земельного законодавства та притягненні до адміністративної відповідальності громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства.

Вказаний перелік підзаконних нормативних документів не є вичерпним. В цей період була прийнята низка нормативних документів, які в цілому забезпечували ефективне здійснення державного контролю за використанням та охороною земель. Це:

- Порядок видачі та анулювання спеціальних дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок, затверджений у 2005 році [17];

- Порядок одержання документів, матеріалів та іншої інформації, необхідних для здійснення державного контролю за використан-

ням та охороною земель, затверджений у 2005 році [15];

- Інструкція з оформлення державними інспекторами з контролю за використанням та охороною земель Держземінспекції та її територіальних органів матеріалів про адміністративні правопорушення, затверджена у 2009 році [16];

- Порядок взаємодії Державного комітету України із земельних ресурсів і його територіальних органів та органів прокуратури з питань захисту інтересів держави у сфері регулювання земельних відносин, затверджений у 2010 році [21].

Регламентація норм адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства тривалий час залишалась в редакції з часів прийняття Кодексу України про адміністративні правопорушення (1993 р.).

Розвиток законодавства в частині адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства рухається шляхом посилення відповідальності за окремі види порушень та розширення переліку видів адміністративних правопорушень, за які настає відповідальність.

Посилення відповідальності за порушення земельного законодавства, відбувається у відповідності з нормами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки», прийнятого у 2007 році [4]. Вказаним Законом штрафні санкції за самовільне зайняття земельної ділянки (стаття 53-1 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі - КУпАП)) були підвищені і становили для громадян від 170 грн. до 850 грн., а для посадових осіб від 240 грн. до 1700 грн.

З прийняттям у 2008 році Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення вимог земельного законодавства» [6] за такі види правопорушень земельного законодавства, як псування і забруднення сільськогосподарських земель, порушення правил використання земель, перекручування або приховування даних державного земельного кадастру та інші, розміри адміністративних стягнень у вигляді штрафу були підвищені вдвічі.

Вказаним законодавчим актом була встановлена адміністративна відповідальність за зняття та перенесення ґрунтового покриву земельних ділянок без спеціального дозволу, а також невиконання умов зняття, збереження і використання родючого шару ґрунту (стаття 53-3 КУпАП). Стягнення за вказане правопорушення накладається у вигляді штрафу на громадян від 170 грн. до 340 грн., а на посадових осіб від 340 грн. до 850 грн.

Враховуючи незворотні наслідки щодо нераціонального використання земель

сільськогосподарського призначення у 2008 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення родючості ґрунтів» [3], встановлена адміністративна відповідальність за використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва без затверджених у випадках, визначених законом, проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічне обґрунтування сівозмін та впорядкування угідь (стаття 55 КУпАП). За вказане правопорушення громадяни притягуються до адміністративної відповідальності у вигляді штрафу від 850 грн. до 1700 грн. і посадові особи від 5100 грн. до 8500 грн. Вказаний вид порушення земельного законодавства внесено до переліку порушень, визначених в статті 211 Земельного кодексу України.

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення у сфері довкілля» (2009 рік) [6] встановлена адміністративна відповідальність за незаконне заволодіння ґрунтовим покривом (поверхневим шаром) земель (стаття 53-4 КУпАП). За вказане правопорушення накладається штраф – на громадян у розмірі від 510 грн. до 1190 грн., а на посадових осіб від 510 грн. до 1700 грн.

Проведений аналіз законодавчих актів щодо посилення адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства, свідчить, що вказаний вид юридичної відповідальності має актуальність і на сучасному етапі розвитку суспільних відносин, складовою яких є земельні відносини.

Крім адміністративної відповідальності за порушення земельного законодавства передбачається і кримінальна відповідальність. А саме, у відповідності з нормами Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки» (2007 рік) [4] було доповнено Кримінальний кодекс України статтею 197' що має назву «Самовільне зайняття земельної ділянки та самовільне будівництво».

Запровадження цих правових норм є формою державного реагування на відповідні порушення земельного законодавства, які нині в Україні стали не поодиноким явищем.

Прийнята у 2007 році «Методика визначення розмірів шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу» [22], є економічним важелем раціонального землевикористання.

Норми даної Методики дають змогу визначити розмір шкоди, заподіяної державі,

територіальним громадам, юридичним та фізичним особам, на всіх категоріях земель внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу. Методикою також визначений механізм компенсації державі, територіальним громадам, власникам та користувачам земельних ділянок доходів, що були б отримані ними за звичайних умов, якби їх права на земельні ділянки не були порушені.

В систему спеціально уповноважених органів виконавчої влади у сфері державного контролю за використанням та охороною земель 2010-2011 роки принесли суттєві зміни. Так, Державна інспекція з контролю за використанням та охороною земель, яка входила в структуру спеціально уповноваженого органу виконавчої влади з питань земельних ресурсів ліквідована [23]. Здійснення державного контролю за використанням та охороною земель покладено на Державний комітет із земельних ресурсів.

Одночасно створеній Державній інспекції сільського господарства України були надані

повноваження щодо державного контролю за використанням і охороною земель. Це «...організація та здійснення державного нагляду (контролю) у частині дотримання земельного законодавства, використання та охорони земель усіх категорій та форм власності».

Висновок: Розвиток суспільних відносин, складовою яких є і земельні відносини, потребує відповідного законодавчо-нормативного забезпечення їх існування та одночасного контролю процесів, які супроводжують даний розвиток. Процес використання землі повинен регламентуватися відповідною законодавчо-нормативною базою з однієї сторони, а з другої – повинен бути дієвий контроль за даним процесом, в першу чергу, зі сторони держави.

В умовах незавершеності земельної реформи, розвитку багатокладності економіки, безперечно можна з упевненістю говорити, що державний контроль за використанням та охороною земель обов'язково повинен здійснюватися як одна із найважливіших функцій держави в галузі регулювання земельних відносин та раціонального використання земель і їх охорони.

Література

1. Будзилович І.С., Юрченко А.Д. Перший земельний кодекс України та проблеми сучасного земельного законодавства // Право України. - 1998. -№2 - С. 93-98.
2. Декларація про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР) 1990. -№1.- Ст.429.
3. Закон України№1443 від 04.06.2008 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення родючості ґрунтів» // Офіційний вісник України. – 2009. -№4. - Ст.2837.
4. Закон України від 11 січня 2007 р.№578 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за самовільне зайняття земельної ділянки» // Офіційний вісник України. – 2007. -№8 - Ст.278.
5. Закон України від 12 червня 2003р.№963-IV «Про державний контроль за використанням та охороною земель» // Відомості Верховної Ради України. - 2003.№9.- Ст.350.
6. Закон України від 15.04.2008 р.№271-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності за порушення вимог земельного законодавства у сфері довкілля» // Офіційний вісник України. - 2009.№93. - Ст.3149.
7. Закон України від 3.02.1993р.№2977-XII «Про внесення змін і доповнень в кримінальний кодекс України і кодекс України про адміністративні правопорушення» // Відомості Верховної Ради України. - 1993. -№15.- Ст.131.
8. Закон України від 5.11.2009 р.№708 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за порушення у сфері довкілля» // Офіційний вісник України. – 2009. -№93. - Ст.3149.
9. Закон України від 6.03.1996р.№81-96 «Про внесення змін і доповнень до деяких законодавчих актів України з питань охорони навколишнього природного середовища» // Відомості Верховної Ради України. - 1996. -№15.- Ст.70.
10. Закон України «Про охорону земель» // ВВР України. - 2003.№89. - Ст.349.
11. Земельний кодекс Української РСР: Прийнятий 18 грудня 1991 року №561-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991.№10.- Ст.98.
12. Земельний кодекс України: Прийнятий 25 жовтня 2001 року№2768-III // Відомості Верховної Ради України. – 2002. -№4. – Ст.27.
13. Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 14.12.2004р.№407 «Про затвердження Порядку підготовки та внесення до органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування клопотань з питань дотримання вимог земельного законодавства»// Землевпорядний вісник. - 2005р. -№1- С.37-39.
14. Наказ Державного комітету України по земельних ресурсах від 29.07.1993р.№65 «Про затвердження Тимчасового положення про порядок здійснення органами Державного комітету України по земельних ресурсах державного контролю за використанням та охороною земель» // Бюлетень законодавства і юридична практика України. – 1997.№6. - С.78-80.
15. Наказ Держкомзему України від 19 травня 2005р.№132 «Про затвердження Порядку одержання документів, матеріалів та іншої інформації, необхідних для здійснення державного контролю за використанням та охороною земель» // Землевпорядний вісник. - 2005р.-№8. - С. 48-52.
16. Наказ Держкомзему України від 28 квітня 2009р.№205 «Про затвердження Інструкції з оформлення державними інспекторами з контролю за використанням та охороною земель Держземінспекції та її

територіальних органів матеріалів про адміністративні правопорушення і внесення змін до наказу Держкомзему від 12.12.2003р.№12 // Землевпорядний вісник. - 2009р. -№8. - С.47-51.

17. Наказ Держкомзему України від 4 січня 2005р.№4 «Про затвердження Порядку видачі та анулювання спеціальних дозволів на зняття та перенесення ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) земельних ділянок» // Землевпорядний вісник. - 2005р. -№2. - С.32-38.

18. Наказом Держземінспекції України від 11.05.2005 р.№40 «Методичні рекомендації щодо здійснення провадження у справах про адміністративні правопорушення при притягненні до відповідальності порушників земельного законодавства» // Збірник нормативно-правових актів і роз'яснень щодо здійснення державного контролю за використанням та охороною земель. Під заг. ред. О. М. Нечипоренка. Київ, 2005. – 64с.

19. Новаковський А.Я., Третяк А.М., Добряк Д.С. Земельна реформа і землеустрій в Україні. – К., 2001.- 138с.

20. Порядок планування та проведення перевірок з питань здійснення державного контролю за використанням та охороною земель затверджений наказом Державного комітету України по земельних ресурсах від 12.12.2003р.№12 // Офіційний вісник України. - 2003.№2.- Ст.2891

21. Порядок взаємодії Державного комітету України із земельних ресурсів і його територіальних органів та органів прокуратури з питань захисту інтересів держави у сфері регулювання земельних відносин, затвердженого спільним наказом Держкомзему та генеральної прокуратури України від 10 березня 2010р.№25/15 // Землевпорядний вісник України. - 2010. -№5. - С.54-58.

22. Постанова Кабінету Міністрів від 25.07.2007р.№963 «Про затвердження Методики визначення розміру шкоди, заподіяної внаслідок самовільного зайняття земельних ділянок, використання земельних ділянок не за цільовим призначенням, зняття ґрунтового покриву (родючого шару ґрунту) без спеціального дозволу» // Землевпорядний вісник. -2007. -№4. - С.71–79.

23. Постанова Кабінету Міністрів України від 22 листопада 2010 року№1068 «Про ліквідацію Державної інспекції з контролю за використанням та охороною земель» // Офіційний вісник України. -2010. -№90. - Ст.3184.

24. Постанова Кабінету Міністрів України від 22.06.1992р.№45 «Про затвердження Положення про Державний комітет України по земельних ресурсах» // Зібрання постанов Уряду України – 1992р. -№7.- Ст.161.

25. Постанова Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2002 року№1958 «Про утворення Державної інспекції з контролю за використанням і охороною земель» // Землевпорядний вісник. – 2002. -№8. – С.76-77.

26. Третяк А.М. Історія земельних відносин і землеустрою в Україні: Навчальний посібник. К.: Аграрна наука, 2002.- 280с.

27. Указ Президента України від 19 серпня 2002 року№720 «Про вдосконалення системи державного управління земельними ресурсами та контролю за їх використанням і охороною» // Офіційний вісник України, - 2002.-№34. - Ст. 1560.

28. Указ Президента України від 30 травня 2001 року№372 «Основні напрями земельної реформи в Україні на 2001-2005 роки» // Офіційний вісник України. - 2001. -№2.- Ст.986.

29. Указ Президента України від 13 квітня 2011 року№459/2011 «Про Державну інспекцію сільського господарства України» // www.president.gov.ua.

УДК 316.43:332.145

ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД УКРАЇНИ

Приліпко С.М.

В статті розглядається програма соціально-економічного розвитку сільської територіальної громади та на її прикладі вказуються напрями вирішення проблем сільських населених пунктів України.

Постановка проблеми. Глобалізація євроінтеграційних процесів зумовлює зосередження уваги уряду на поступовому вирішенні питань соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів України. Наказом Мінагрополітики №280 від 01.06.2010 р. [1] затверджена Галузева програма соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельний проект "Нова сільська громада"). Метою Галузевої програми є розроблення взірцевих моделей соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад на засадах запровадження конкурентоспроможного та екологічнобезпечного сільськогосподарського виробництва, підвищення рівня життя сільського населення, створення комфортних умов проживання на селі і на цій основі забезпечення сталого розвитку сільських територій. Модельний проект "Нова сільська громада"

спрямований на розроблення та реалізацію демонстраційних програм соціально-економічного розвитку п'яти сільських територіальних громад у п'яти регіонах України, що характеризуються притаманними їм особливостями соціального устрою та ведення господарства: Поліссі (Житомирська обл.), Карпатському регіоні (Івано-Франківська обл.), Наддніпрянщині (Черкаська обл.), у Донбасі (Донецька обл.) та у Криму. Фінансування галузевої програми розвитку сільських територіальних громад здійснюватиметься в межах бюджетних видатків на виконання завдань та заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року, Державної цільової економічної програми підтримки сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року, інших державних програм. Також залучатимуться кошти місцевих бюджетів,

приватних інвестицій, міжнародної технічної та фінансової допомоги.

Наказом Мінагрополітики України № 511 від 20.08.2010 р. [2] визначені сільські територіальні громади, які братимуть участь у проекті:

- Орхівська сільська рада Сакського району АР Крим;
- Дмитрівська сільська рада Шахтарського району Донецької області;
- Нововелідницька сільська рада Овруцького району Житомирської області;
- Турківська сільська рада Коломийського району Івано-Франківської області;
- Богуславецька сільська рада Золотоніського району Черкаської області.

На виконання наказу Уманським національним університетом садівництва була розроблена програма соціально-економічного розвитку Богуславецької сільської територіальної громади Золотоніського району Черкаської області, яка базується на наукових та проектних розробках у галузі теорії економіки та містобудування, методології і методиці просторової організації, розвитку та регулюванні містобудівних об'єктів різних рівнів, як вітчизняних, так і зарубіжних фахівців. При цьому враховано досвід наукових розробок стану економіки, теорії містобудування, методології і обґрунтування організації розвитку та регулювання сільських поселень різних рівнів із загальнотеоретичних питань архітектури і містобудування, з питань забудови історичних населених місць, з питань формування та збереження ландшафтно-природного середовища.

Розробка програм соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів є основою для залучення інвестицій у об'єкти соціальної і виробничої інфраструктури, а це у свою чергу сприятиме вирішенню найбільш болючих проблем сільських територіальних громад, що й обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Вирішення проблем соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів висвітлені в наукових працях вітчизняних вчених: В.Г. Андрійчука, В.Я. Амбросова, О.Г.Булавки, В.В.Вітвіцького, П.І. Гайдуцького, В.С.Дієсперова, О.В.Крисального, М.Й.Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, П.Т.Саблука, В.В.Юрчишина, та ін. Проте, подальшого вирішення потребують питання комплексного підходу до розроблення програм соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів, який полягає у створенні повноцінних соціально-економічних умов проживання людини у сільській місцевості – зручній для життя, упорядкованій, екологічно чистій з перерієнтацією сільського розвитку з галузевої, відомчої на соціальну спрямованість.

Формування цілей статті (постановка завдання). Основними завданнями розробки програм соціально-економічного розвитку сільських населених пунктів є:

- диверсифікація виробництва, підвищення рівня зайнятості сільського населення та зменшення трудової міграції;

- стимулювання створення нових робочих місць та розвитку підприємницької діяльності;

- розвиток партнерства держави, бізнесу та територіальних громад;

- узгодження економічних інтересів держави та суб'єктів господарювання, оптимізація територіально-виробничої та соціальної інфраструктури сільської поселенської мережі;

- формування дієвої системи управління розвитком сільських територій з урахуванням стандартів ЄС щодо мінімізації техногенного впливу виробництва на навколишнє середовище та людину.

Мета програми полягає:

- у розробці взірцевої моделі соціально-економічного та містобудівного розвитку Богуславецької сільської територіальної громади на засадах запровадження конкурентоспроможного та екологічнобезпечного сільськогосподарського виробництва;

- у підвищенні рівня життя сільського населення, створення комфортних умов проживання на селі та забезпечення сталого розвитку сільської території;

- у формуванні та розвитку архітектурно-ландшафтного середовища в умовах довгострокового сталого розвитку с. Богуславець, як найбільш характерного в цьому плані села України.

Виконання розроблених програм забезпечить:

- підвищення рівня зайнятості та збільшення доходів населення сільських громад;

- розвиток підприємницьких структур у сільському господарстві та в невиробничій сфері;

- збільшення виробництва конкурентоспроможної на внутрішніх і зовнішніх ринках продукції сільського господарства;

- поліпшення екологічної ситуації у сільській місцевості;

- підвищення забезпечення сільських населених пунктів об'єктами соціальної інфраструктури;

- поліпшення надання соціальних послуг населенню відповідно до соціальних стандартів та нормативів;

- активізацію приросту інвестицій за рахунок внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування.

Для вирішення поставлених завдань використано системний підхід, структурно-функціональний аналіз, графоаналітичний метод та методи експериментального проектування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Міжнародними дослідницькими центрами в рамках програм ООН розроблені критерії оцінки сучасного рівня соціально-економічного розвитку тієї чи іншої країни (поселень) та місця людини у

цьому процесі. Ці критерії охоплюють такі основні складові життєдіяльності населення як рівень економічного розвитку та доходи населення, формування людського потенціалу, якість життя, стан довкілля, рівень та стабільність соціальної структури суспільства.

Разом з тим, для оцінки рівня розвитку населення визначено інтегрований показник – індекс людського розвитку, який охоплює три складові – тривалість життя, рівень освіченості та рівень життя. У сфері містобудування нові підходи відбиті у прийнятих у 1996 р. на Конференції ООН «Принципах Хабітата», які призивають уряди країн та органи місцевого самоврядування проводити таку стратегію розвитку населених місць, яка відповідала б соціальним та економічним потребам населення, не зашкоджувала природному та гуманітарному розвитку. Ці критерії покладені в основу виконаного в програмі комплексу аналітичних розробок, які визначили динаміку та існуючий рівень розвитку села Богуславець Золотоніського району Черкаської області.

Стратегічною метою розвитку с. Богуславець стане підвищення рівня життя населення та вихід на якісно нові соціальні стандарти шляхом широкомасштабного економічного зростання. У основу програми покладені орієнтовні напрямки, які передбачають ефективне функціонування реального сектору економіки, наповнення бюджетів усіх рівнів, підвищення доходів населення, зокрема збільшення рівня заробітної плати, покращення стану ринку праці, створення збалансованої ринкової та соціальної інфраструктури, забезпечення сприятливого навколишнього середовища, екологічної та техногенної безпеки у життєдіяльності села.

Пріоритетами соціально-економічного розвитку с. Богуславець на період до 2030 року (як на довготермінову перспективу) визначено:

- розвиток високопродуктивного аграрного комплексу;
- створення туристичного центру державного значення;
- створення нових робочих місць з гідним рівнем заробітної плати;
- збільшення бюджетних надходжень;
- проведення інвестиційної політики;
- реалізація енергозберігаючої транспортної інфраструктури;
- розвиток зв'язку та телекомунікацій;
- завершення повної газифікації села;
- вирішення комплексу питань щодо реалізації соціальної політики.

Фінансування першого етапу програми соціально-економічного розвитку с. Богуславець здійснюватиметься в межах бюджетних видатків на виконання завдань та заходів Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 р. та інших державних програм. Також залучатимуться кошти місцевих бюджетів

та приватних інвестицій. Так, на реалізацію запланованих заходів протягом 2011-2015 рр. у програмі передбачений обсяг фінансування у розмірі 172,6 млн. грн., в т. ч. за рахунок коштів держбюджету – 133,5 млн. грн., з місцевого бюджету – 21,6 млн. грн., з інших джерел – 17,5 млн. грн. Розрахунок обсягу капітальних вкладень здійснювався на основі потреби населеного пункту в об'єктах соціальної і виробничої інфраструктури з використанням довідника соціальних стандартів, нормативів, вимог і обмежень [3].

Динамічний розвиток населеного пункту прогнозується за рахунок використання, перш за все, власних можливостей та незадіяних потенційних резервів, створення відповідних умов привабливості села, притоку достатніх обсягів внутрішніх та зовнішніх інвестицій. У програмі розроблений прогноз розвитку соціально-економічного комплексу села, визначені пріоритетні види економічної діяльності, основні розрахункові показники (кількість населення, житлова забезпеченість, обсяги житлового будівництва) та напрямки територіального розвитку Богуславця на період до 2030 року, в тому числі в першу чергу – до 2015 року. Програму розвитку села розроблено на підґрунті державної соціально-економічної політики, комплексу показників соціального та економічного розвитку села, закладених у паспорті с. Богуславець станом на 1 січня 2010 року, з використанням сучасного досвіду щодо розвитку сільських населених пунктів [4].

Основний пріоритет розвитку с. Богуславець – це створення туристичного центру державного значення, села зі сталим соціально-економічним добробутом. Мета реалізації плану заходів щодо забезпечення основного пріоритету розвитку населеного пункту полягає у забезпеченні високорозвиненої туристичної інфраструктури та сервісу, інтеграції фахівців села у світову та європейську систему, яка базується на розвитку сільськогосподарського виробництва, малого і середнього бізнесу та залученні інвестицій.

Необхідність переорієнтації економічного розвитку села з метою якомога повнішого використання наявних ресурсів території та потенціалу громади обумовлює потребу визначення сильних сторін села, які в певній мірі задають напрямки здійснення розвитку. До них відносяться:

- вигідне географічне положення (близькість до районного та обласного центру);
- вигідне положення в регіональній системі транспортної інфраструктури та перспективних структур загальноєвропейських, транснаціональних доріг;
- наявність унікальних природно-ландшафтних територій;
- наявність кваліфікованих трудових ресурсів;
- розвинуте сільськогосподарське виробництво в районі як сировина для переробної промисловості;

– збережені національно-культурні традиції;

– цікаві туристичні об'єкти, в т. ч. культурний центр М.О. Максимовича;

– перспективні міжнародні зв'язки з селами-побратимами.

Крім того, необхідно визначити слабкі сторони, які є потенційними напрямками діяльності, які треба здійснювати та усувати, розвивати та реалізувати в альтернативних сферах:

– нестабільна робота сільськогосподарських підприємств;

– недостатній рівень розвитку сфери послуг;

– високий рівень зносу інженерних мереж та комунікацій і проблеми з газопостачанням;

– нестабільне енергозабезпечення;

– неналежний рівень будівництва та реконструкції автошляхів;

– повільні етапи робіт з благоустрою територій та формуванню ландшафтно-рекреаційних зон;

– не розвинена інфраструктура туристичного обслуговування.

Програма при стабільності економіки та політики в державі визначає об'єктивні можливості соціально-економічного розвитку села через пріоритетні напрямки:

– забезпечити формування економічно достатньої територіальної громади, що стало розвивається;

– участь у державних та міжнародних проєктах розвитку туризму;

– розвиток малого та середнього бізнесу;

– розвиток сільськогосподарського виробництва;

– розвиток національно-культурних традицій;

– створення іміджу села.

Отже, пріоритетними напрямками соціально-економічного розвитку села стануть туристична індустрія, малий та середній бізнес, житлово-комунальне й побутове обслуговування, сільськогосподарське виробництво та соціальний захист населення.

Проблеми розвитку туризму села повинні розглядатися в поєднанні з галузевою схемою Черкащини, в якій необхідно розраховувати об'єми передбачених рекреаційних потоків, ємність туристичних закладів, трасування туристичних маршрутів, бізнес-обґрунтування доцільності будівництва об'єктів. Крім того, в складі туристичних маршрутів необхідно вирішувати питання інвестиційного розвитку туристично-рекреаційної галузі із залученням іноземних інвестицій. Розвиток індустрії туризму в селі буде вимагати вкладення значних інвестицій вже на початкових стадіях. Тому, на першому етапі менш капіталоемним є розвиток зеленого туризму, будівництво приватних садиб для зеленого туризму, обладнання пляжу, створення окремих об'єктів обслу-

говування, включаючи й пересувні малі архітектурні форми. Для подальшого розвитку цієї галузі інвестиційну політику Богуславця потрібно спрямувати на створення сприятливих умов для залучення інвестицій як на державному, так і на регіональному рівнях. Необхідний розвиток всієї інфраструктури села, починаючи з інженерно-транспортної, обслуговуючої, екскурсійної і закінчуючи індустрією дозвілля. Не останнє місце підготовки кадрів повинно відводитись для роботи у туристичній сфері обслуговування. Сьогодні туризм стає дійовим засобом формування ринкового механізму господарювання, надходження значних коштів до бюджету. Крім цього, розвиток туристичної галузі, а це значне розширення сфери послуг, сприяє створенню нових робочих місць. Створення одного робочого місця в туризмі потребує в 20 разів менше затрат, ніж у промисловості, а також створює ще два додаткових – у супутніх галузях.

На першому етапі реалізації програми передбачається будівництво й реконструкція п'яти приватних сільських садиб для зеленого туризму з розгалуженою інфраструктурою. Джерела фінансування – як бюджетні асигнування, так і залучення іноземного капіталу, в т.ч. приватного. Серед заходів щодо забезпечення розвитку туризму Богуславця мають бути:

– розробка спеціальних та туристичних маршрутів для туристів, які подорожують групами;

– розробка прогресивних систем для сфери туризму (і, зокрема, з організації бронювання та оплати туристичних послуг);

– формування та ведення реєстру туристичних операцій і агентів, які працюватимуть у сфері туристичного бізнесу;

– рекламно-інформаційне забезпечення проходження туристичного продукту на світовий туристичний ринок з метою залучення потоків іноземних та вітчизняних туристів;

– підготовка та розповсюдження базового пакету інформаційно-рекламних матеріалів про можливості туристичного ринку села;

– проведення рекламних компаній у вітчизняній та зарубіжній пресі, по радіо, телебаченню;

– активна участь села у міжнародних туристичних виставках і ярмарках;

– створення веб-сторінки с. Богуславець із зазначенням туристичних маршрутів і об'єктів обслуговування.

Висновки з даного дослідження і перспективи у даному напрямку. Отже, головним змістом розробки програми соціально-економічного розвитку Богуславецької сільської територіальної громади є орієнтація на максимальний соціально-економічний та містобудівний ефект як на початковому етапі, так і у перспективі. Стратегічна мета розвитку Богуславця у довгостроковій перспективі – створення високоякісного середовища життєдіяльності населення на основі сталого розвитку села в нових соціально-

економічних умовах. Головний пріоритет розвитку с. Богуславець – це створення туристичного центру державного значення, населеного пункту

зі сталим соціально-економічним добробутом, що забезпечить досягнення світових стандартів рівня та якості життя населення.

Література

1. Наказ Мінагрополітики України №280 від 01.06.2010 р. "Про затвердження Галузевої програми соціально-економічного розвитку сільських територіальних громад (модельного проекту "Нова сільська громада")".
2. Наказ Мінагрополітики України №511 від 20.08.2010 р. "Про визначення сільських територіальних громад для участі у Галузевій програмі соціально-економічного розвитку (модельний проект "Нова сільська громада")".
3. Довідник соціальних стандартів, нормативів, вимог і обмежень (для використання при плануванні соціально-економічного розвитку сільських громад і територій) / За ред. П.Т. Саблука, М.Ф. Кропивка, О.Г. Булавка, М.М. Ксенофонта. – К.: ННЦ ІАЕ, 2009. – 90 с.
4. Паспорт сільського населеного пункту. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2011. – 53 с.

УДК 338.432:631.95

НАПРЯМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ НА ЗАСАДАХ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ

Хромушина Л.А.

На основі дослідження сучасного еколого-економічного стану розвитку сільськогосподарських підприємств Сумської області визначено завдання екологізації сільськогосподарського виробництва та обґрунтовано напрями розвитку сільськогосподарських підприємств на основі екологізації.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Статус цивілізованої, правової та розвинутої держави вимагає забезпечення її населення високоякісними продуктами харчування у достатній кількості. З огляду на природно-ресурсні, історичні, політичні та демографічні особливості України сільськогосподарське виробництво має стати основою економічного підйому, забезпечення соціального добробуту громадян, а також важливою експортною галуззю.

Незважаючи на існуючий природно-ресурсний потенціал, сприятливий кліматичні умови, внаслідок дії окремих суспільно-політичних, екологічних чинників відбувається зменшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції та значне погіршення її якості. Через це рівень споживання основних харчових продуктів населенням є нижчим, ніж в інших країнах Європи та світу. До того ж, загальновизнано, що екологічний стан агросистем погіршився настільки, що відтепер саме від нього залежатиме не тільки економічний розвиток сільськогосподарських підприємств, а й продовольча безпека країни.

Ключовою проблемою на сучасному етапі розвитку країни є екологічне вдосконалення економічної діяльності, що передбачає зниження потреби у залученні природних ресурсів до виробництва, а також дотримання екологічного імперативу, тобто екологізація підприємницької діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зазначені проблеми знайшли своє відображення у наукових працях відомих дослідників-економістів та енвіронменталістів. Зокрема, еколого-економічні аспекти функціонування сільськогосподарських підприємств досліджено у працях В.А. Борисової, П.С. Березівського, Н.В. Зіновчук, О.М. Царенка; проблеми формування та встановлення ресурсо-екологічної та

продовольчої безпеки досліджували П.А. Лайко, Л.Г. Мельник, В.М. Трегобчук; фінансово-економічне забезпечення екологізації підприємств в аграрній сфері досліджували О.Л. Кашенко, А.В. Чупіс та ін.

Водночас, наукові положення теоретичного та практичного значення щодо екологізації підприємницької діяльності у сільському господарстві залишаються недостатньо визначеними. Особливе значення має визначення стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств на засадах екологізації виробництва.

Формулювання цілей статті. Метою статті є обґрунтування стратегічних напрямів розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням екологічних вимог до виробництва та якості продукції.

Для проведення дослідження необхідно вирішити такі завдання:

- з'ясувати сучасний еколого-економічний стан розвитку сільськогосподарських підприємств на прикладі Сумської області;
- визначити завдання екологізації сільськогосподарського виробництва;
- обґрунтувати напрями розвитку сільськогосподарських підприємств на основі екологізації.

Виклад основного матеріалу. Ключовими проблемами, які потребують невідкладного та поетапного розв'язання в Сумському регіоні є: 1) зростання диспропорцій соціально-економічного розвитку регіонів (основні показники соціально-економічного розвитку області нижчі за середні по Україні); 2) низька конкурентоспроможність підприємств області; 3) низька інвестиційно-інноваційна діяльність; 4) складна демографічна ситуація [1].

Економічний розвиток сільського господарства значною мірою залежить від раціонального використання земельних ресурсів. Дослідження

особливостей землекористування в області за останні 5 років дозволяє зазначити, що воно є недосконалим та неефективним. Половина території орних земель не використовується за призначенням, є покинутими, поступово перетворюються на чагарники, заростають бур'янами, які природно розповсюджуються на сусідні поля, чим завдається значна шкода посівам культурних рослин. З іншого боку, за оцінкою фахівців Державного управління навколишнього природного середовища у Сумській області, одним з головних чинників, що дестабілізують екологічну ситуацію в області, є надмірна розораність території.

У результаті реформування земельних відносин значно зросла кількість агроформувань із порушеним внутрішньогосподарським землеустроєм. У цих господарствах не дотримуються раціональних сівозмін, допускаються відхилення від науково-обґрунтованих систем землеробства, порушуються технології обробітку ґрунтів, що негативно впливає на їх екологічний стан. Землекористувачі, як правило, не володіють достовірною інформацією про якість земель, переданих у власність або в оренду, їх оцінку, ґрунтовий покрив, агротехнічні властивості, інформацію про придатність орних земель для вирощування основних культур та обмеження щодо їх використання.

У сільській місцевості області нагальною проблемою залишається незадовільний стан очисних споруд, каналізаційних насосних станцій та каналізаційних мереж, що відповідним чином характеризує використання водних ресурсів, впливає на стан водних об'єктів та ускладнює актуальну проблему забезпечення мешканців і різних галузей виробництва чистою прісною водою. Забруднення поверхневих та підземних вод призводить до таких негативних змін, коли стає неможливим використання водних ресурсів і постає проблема пошуку інших джерел водопостачання. Внаслідок цього водні ресурси з категорії невичерпних переходять до обмежених.

Зростаюче антропогенне навантаження на навколишнє природне середовище також інтенсивно впливає і на повітря, змінюючи при цьому його властивості і якість. Об'єктами забруднення у сільській місцевості є земельні, водні, лісові ресурси та атмосферне повітря. У процесі фізичного та біологічного кругообігу шкідливі речовини надходять до агросистем з повітрям, підземними та поверхневими водами, через природні харчові ланцюги. Сумська область відноситься до найменш екологічно напружених регіонів України з проблем забруднення атмосферного повітря.

Узагальнюючи вищевикладене, можна зазначити, що сучасний розвиток сільського господарства області відбувається в умовах забруднення навколишнього природного середовища, збільшення площі еродованих ґрунтів. Зниження

якісних параметрів агросистем зумовлює зниження якісних та кількісних показників виробництва сільськогосподарської продукції, що відповідним чином впливає на формування економічних результатів виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств, які є основним постачальником продовольчої сировини.

Обсяги продукції сільського господарства у порівнянних цінах 2005 р. за 2006-2010 рр. скоротилися майже на 50%. Питома вага господарств населення у виробництві сільськогосподарської продукції становить 70 %, на відміну від 30 % – частки сільськогосподарських підприємств. Такий стан не можна сприймати як задовільний, тому що сектор особистих селянських господарств має переважно нетоварний характер, що ставить під загрозу продовольчу безпеку регіону. У галузевому розрізі спостерігається спадна динаміка: продукція рослинництва на поточний момент становить 68 % у порівнянних цінах 2005 р., а тваринництва – лише 35 %. Валові збори зернових культур, цукрових буряків, картоплі та овочів значно зменшилися порівняно з 1995 р. внаслідок скорочення майже в два рази посівних площ та зниження врожайності, зокрема, по зернових культурах – на 40 %.

У тваринництві ситуація ще гірша: виробництво м'яса зменшилося на 72 %, а молока – на 70 %. Такий занепад галузі відбувся в основному з причини зменшення поголів'я (більш ніж у 4 рази) та зниження продуктивності тварин, що, у свою чергу, пояснюється недосконалістю зоотехнологій, низькою якістю або недостатком кормової бази.

Крім того, тваринницька галузь для сільськогосподарських підприємств, як і в Україні в цілому, залишається низькорентабельною, найчастіше – хронічно збитковою. Такий стан пояснюється високою собівартістю виробництва при низьких закупівельних цінах сировини.

На кінець 2010 р. 76 % сільськогосподарських підприємств отримали прибуток, 24 % підприємств є збитковими [2]. Такий стан сільськогосподарського виробництва призвів до зниження рівня життя сільського населення, зумовив погіршення соціально-економічного розвитку села.

Таким чином, аналіз сучасного еколого-економічного стану розвитку сільськогосподарських підприємств показав, що в області існують певні проблеми, вирішувати які необхідно комплексно і негайно, тому що від цього залежить збереження природного різноманіття і потенціалу, економічний розвиток країни, добробут людей, вихід на світові ринки продовольства і, нарешті, світове визнання України як розвинутої європейської країни.

Ставлення економічного суспільства протягом тривалого часу до природних ресурсів як до невичерпних багатств, як до «дешевих ресурсів», по своїй сутності було хибним. Останнім часом

людство усвідомило необхідність цілеспрямованої екологізації суспільного виробництва, очевидною метою якої є досягнення максимальної вигоди (соціальної або економічної) при мінімальних екологічних наслідках або за відсутністю таких взагалі. Під екологізацію сільськогосподарського виробництва слід розуміти «постійне поліпшення природних умов для його розвитку, перехід на адаптивні системи ведення землеробства, розміщення га-лузей і культур у тих природних умовах, які для них найбільш сприятливі, широке впровадження біотехнологій, розвиток селекційної роботи, широке розповсюдження нових високоврожайних і стійких проти несприятливих погодних умов, хвороб і шкідників сільськогосподарських культур, поліпшення племінної роботи, виведення племінних високопродуктивних порід.

Екологізація сільськогосподарського виробництва спрямована на постійне нарощування виробництва екологічно чистої, вітамінізованої, поживної продукції землеробства і тваринництва, для чого необхідно задіяти всі економічні механізми стимулювання її виробництва» [3, с. 71].

Державна політика щодо екологізації народного господарства повинна спрямовуватися не тільки на вирішення значних екологічних проблем, а й на вирішення завдання переходу агропромислового комплексу держави до виробництва екологічно чистої продукції, яка визначає також і продовольчу безпеку країни з якісного боку [4, с. 173].

Таким чином, основними завданнями екологізації сільського господарства можна визначити наступні (рис. 1).

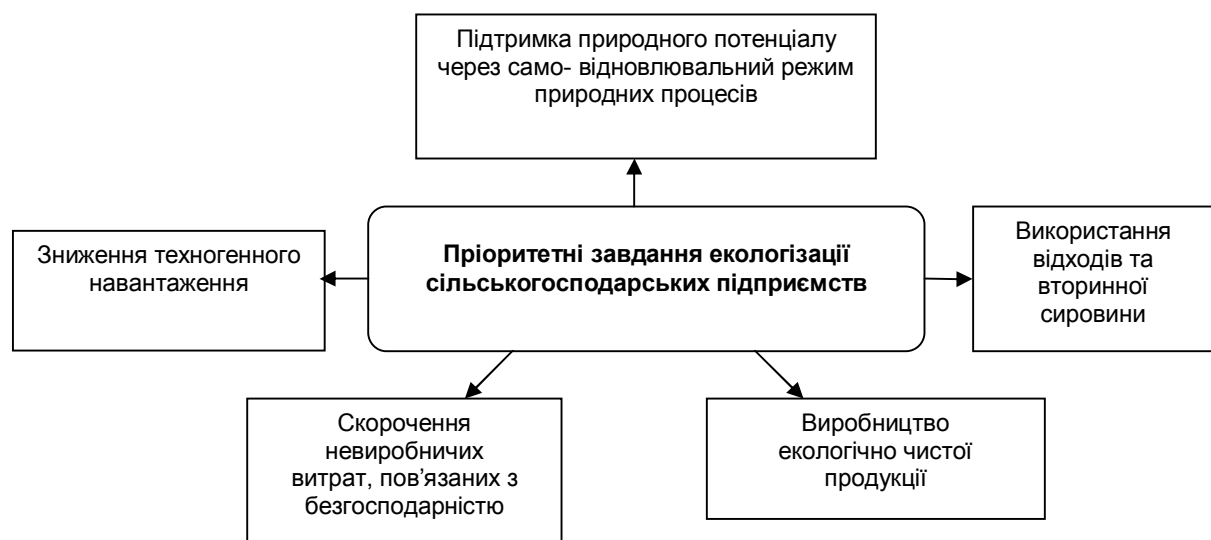

Рис. 1. Завдання екологізації сільськогосподарських підприємств

Джерело: власні дослідження.

Як видно з рис. 1, процес екологізації передбачає виконання тих завдань, які сприятимуть становленню сільськогосподарського екологічно орієнтованого підприємства.

Екологізацію сільськогосподарських підприємств пропонуємо проводити у комплексі напрямів, які представлені на рис. 2.

Як видно з рис. 2, така діяльність максимально зосереджується на заходах з охорони та відтворення родючості сільськогосподарських земель, тому що саме вони є фундаментальною основою будь-якої форми сільськогосподарської діяльності.

Досягнення позитивних змін кількісно-якісних параметрів землекористування у сільськогосподарських підприємствах можливе через реалізацію інноваційних інвестиційних проектів за такими напрямками: землеустрій; селекція та насінництво; технічне переоснащення; перехід до гумусозберігаючих технологій. Процес екологізації сільськогосподарського виробництва має складатися з наступних видів діяльності:

1. Стимулювання впровадження маловідходних та безвідходних технологій аграрного виробництва через реалізацію екологічно обґрунтованих бізнес-проектів.

2. Активна селекційна робота та використання новітніх агротехнологічних досягнень з метою нівелювання природно-кліматичної нестійкості рослинництва.

3. Всебічна державна підтримка виробництва екологічно чистої, безпечної для агросистем та людей продукції, застосування ефективних технологій.

4. Заходи, спрямовані на збереження асиміляційного потенціалу та поліпшення якості аграрних екосистем: ґрунтозахисні заходи, оптимізація господарського обороту земель тощо.

5. Формування та практична реалізація ефективного економічного механізму, який має інтегрувати агро-еколого-економічні пріоритети.

З метою екологізації сільськогосподарського виробництва пропонуємо

визначити пріоритетні заходи екологічної політики на регіональному та державному рівнях,

з відповідною їх систематизацією за напрямками та способами реалізації.

Рис. 2. Ключові напрями екологізації сільськогосподарських підприємств

Джерело: адаптовано за [5].

Організаційні інструменти. До цієї групи можна віднести: 1) облік і соціально-економічну оцінку аграрного природного потенціалу та економічного стану територій; 2) планування заходів природоохоронного спрямування; 3) аналіз і нормативно-правове забезпечення врахування екологічних імперативів у разі приватизації та зміни форми власності. Відповідні напрями та способи їх реалізації можна визначити наступним чином: 1) кількісний і якісний облік природних ресурсів, їх соціально-економічна оцінка шляхом ведення територіальних кадастрів по видах природних ресурсів; 2) розробка екологічних інноваційних технологій при реалізації регіональних і галузевих програм розвитку сільськогосподарського виробництва і підприємництва; 3) проведення екологічного аудиту на об'єктах приватизації, використовуючи кошти іноземних інвесторів та досвід зарубіжних країн.

Фінансові інструменти: 1) фінансово-кредитні інструменти природокористування; 2) платність природокористування; 3) запровадження та поширення екологічного страхування. Зазначені інструменти можуть бути реалізовані за рахунок: 1) фінансово-кредитного регулювання природокористування: пільгове кредитування, спрощене оподаткування тощо на базі створення державного екологічного фонду, екологічного банку, вдосконалення нормативно-правового забезпечення; 2) стимулювання ефективності платності природокористування через удосконалення системи природоресурсних платежів; 3)

подальшого поширення, розвитку добровільного та обов'язкового екологічного страхування тощо.

Координаційні інструменти. Дану групу формують: 1) економічні методи природокористування; 2) розвиток екологічного ринку, екоіндустрії. Реалізація вказаних інструментів може відбуватися шляхом: 1) підвищення ефективності економічних методів природокористування на основі удосконалення системи нормування, ліцензування та екологічної сертифікації; 2) стимулювання розвитку екобізнесу через розвиток екологічного аудиту та розширення асортименту послуг екологічного характеру.

Контролюючі інструменти: 1) стимулювання досягнення екологічно безпечного рівня виробництва; 2) порядок відшкодування збитків через порушення екологічного законодавства. Реалізація даних інструментів може проводитися шляхом: 1) впровадження механізму стимулювання екологічно чистого виробництва і випуску екологічно чистої продукції за рахунок податкових і кредитних пільг, спеціального оподаткування екологічно небезпечної продукції, активізації державної підтримки природоохоронних заходів, змін нормативів, лімітів тощо; 2) удосконалення системи контролю за відшкодуванням збитків через порушення природоохоронного законодавства шляхом удосконалення системи економічної оцінки і компенсації збитків, посилення економічної та адміністративної відповідальності за заподіяні збитки.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток

сільськогосподарських підприємств на засадах екологізації сприятиме відтворенню природного ресурсного потенціалу агросистем, переходу сільгоспвиробників до виробництва екологічно чистої та безпечної продукції, забезпеченню продовольчої самодостатності не тільки області, а й країни в цілому. Також при цьому необхідно на державному та регіональному рівнях реалізовувати заходи екологічної політики, які в сукупності та взаємодії дозволять змінити формат відносин між споживчим виробництвом та навколишнім природним середовищем у бік раціонального використання, охорони, відтворення агросистем. Екологізація сільськогосподарського підприємництва матиме також і економічний ефект, який виражатиметься у новому ціновому механізмі на екологічно чисту продукцію, підвищенні попиту на неї. Крім того,

дотримання екологічних вимог сприятиме становленню агроекологічного іміджу сільгоспвиробника.

Сучасні еколого-економічні проблеми значною мірою зумовлені також недостатнім фінансуванням усієї сфери охорони навколишнього природного середовища. Дефіцит фінансових ресурсів та низька ефективність їх використання є однією з основних проблем як на державному рівні, так і на рівні регіонів. Від вирішення цих питань залежить екологічна, економічна безпека, охорона навколишнього природного середовища та якість умов проживання людей. Практичні питання фінансування пріоритетних заходів екологічної політики залишаються невизначеними, тому ця проблема потребує подальших наукових досліджень.

Література

1. Стан навколишнього природного середовища у Сумській області за 2005–2007 рр. [Електронний ресурс] / Державне управління охорони навколишнього природного середовища у Сумській області. – Режим доступу: <http://www.eco.sumy.ua/environment.html>.
2. Фінансові результати від звичайної діяльності до оподаткування за видами економічної діяльності за 2010 рік [Електронний ресурс] / Головне управління статистики у Сумській області. – Режим доступу: http://www.sumystat.sumy.ua/arx/fin/fin41_10.htm.
3. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК: економічні аспекти / В.А. Борисова. – Суми: Вид-во «Довкілля», 2003. – 327 с.
4. Царенко О.М. Основи екології та економіка природокористування: навч. посіб. / Царенко О.М., Несветов О.О., Кадацький М.О.; [2-ге вид., стер.]. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. – 400 с.
5. Борисова В.А. Еколого-економічні аспекти підприємницької діяльності / В.А. Борисова. – Суми: Вид-во «Довкілля», 2003. – 210 с.

УДК 338.24:619(631)

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЕНЕРГІЇ З БІОГАЗУ В УКРАЇНІ

Передерій Н.О., Кузьменко С.В.

У статті висвітлена актуальність використання енергії з біогазу та наведено розрахунок ефективності отримання енергії з біогазу в Україні

Постановка проблеми. Технології анаеробного зброджування органічної сировини надають можливість одночасного вирішення трьох завдань: одержання енергії у вигляді біогазу, запобігання забрудненню оточуючого середовища й одержання органічного добрива для сільськогосподарського виробництва.

Стан вивчення проблеми. Вивченню проблеми актуальності використання альтернативних джерел енергії присвячена низка робіт вітчизняних вчених, зокрема, Гелетухи Г., Дубровіна В., Клименко В., Крючкова Є.

Метою дослідження є розкриття теоретичних аспектів використання біогазу як альтернативного джерела енергії та розробка практичних рекомендацій щодо доцільності впровадження біогазових установок як джерела енергії.

Викладення основного матеріалу дослідження. В залежності від першорядної потреби і умов, що складаються на конкретних тваринницьких фермах, комплексах і птахофабриках, на перше місце виступає проблема, що вирішується за допомогою біогазової електро-

установки (БЕУ), при допоміжному, але обов'язковому вирішенні двох інших. У протилежному випадку використання біогазової електроустановки малоефективне [1].

Для того, щоб визначити коефіцієнти ефективності біогазової електроустановки, необхідно визначити основні показники, що характеризують її технічний рівень.

Для визначення коефіцієнта ефективності установки вихідний гній повинен мати такі фізико-хімічні властивості:

- концентрація сухої речовини – не більше 12,6%;
- утримання летючих жирних кислот – 600-1500 мл;
- лужність – 1500-5000;
- рівень рН – 6,5-7,5;
- відношення вуглецю до азоту С:N – 10:16;
- вміст органічної речовини – не нижче 80%.

Витримавши вимоги до вихідної маси й експериментально одержавши вихідні дані, можна визначити коефіцієнт ефективності установки.

Сільськогосподарські або промислові підприємства повинні виконувати певні умови, для того щоб вони могли застосувати повністю екологічні й економічні переваги при впровадженні проекту біогазових установок.

У розпорядженні підприємства має бути достатня кількість рідкого гною. Як мінімум потрібно близько 50 голів великої рогатої худоби, або потрібно кооперуватися з іншими фермерами. Для того, щоб досягати більш високого рівня виділення метану, необхідне додаткове внесення продукції рослинництва, наприклад силосу, а також можливе використання відходів харчової промисловості тощо. Уже під час фази планування це повинно враховуватися фермером. Витрати праці в середньому підприємстві залежно від сировини при 100 одиницях великої рогатої худоби можуть обмежуватися кількістю 300-400 робочих годин на рік. Коли будуть враховані ці витрати, можна вийти на показник попередньої оцінки ефективності використання біогазової установки. Оцінюється кількість субстрату, обсяг ферменту, суха субстанція, органічна, денна продуктивність газу, обсяги сховищ рідкого гною, обсяги газового накопичувача й потужність біогазової установки [2].

За кількістю субстрату визначають обсяг ферменту. Якість рідкого гною залежить від твердої й рідкої його фази й дуже відрізняється залежно від виду тварин, способу їхнього використання, виду годівлі, від статі та віку тварин.

Щоденний вихід рідкого гною можна підрахувати, знаючи щоденну кількість відходів від тварини.

Додатково можна розрахувати інші компоненти; твердий гній, силос тощо. Вихід органічної сухої речовини розраховується як добуток вмісту органічної сухої речовини на загальну кількість гноївки. Ця оцінка дуже важлива для планування біогазової установки, оскільки таким чином можна виявити кількість виходу біогазу.

Із попередніх розрахунків можна встановити виробництво газу.

Резервуар для гноївки має відповідати величині установки.

Аналогічно до прикладного розрахунку на 100 умовних одиниць великої рогатої худоби із щоденним виходом гноївки 5 м^3 із загальним зберігаючим об'ємом 180-200 днів повинен мати резервуар для зберігання гноївки між 900 та 1000 м^3 .

Обсяг виробництва газу визначає потужність генератора. В узгодженні з кількістю газу необхідно досягнути безперебійного виробництва, по-перше для того щоб рівномірно завантажувати двигуни, по-друге досягнути постійного виходу газу. При великих підприємствах чи спільних біогазових установках установлюється мінімум два генератори. Другий включається при великому попиті і може перехоплювати великі навантаження.

Для розрахунку можна виходити з наступного:

для 12-15 м^3 /день біогазу розраховується 1 кВт потужності генератора.

Ці перші оцінки дають змогу нам приблизно визначити вигідність (економічність) запланованої нами біогазової установки. Уже в цій фазі виявляються недоліки, які можуть вплинути на рішення про доцільність введення проекту в дію. Коли в цій фазі результат позитивний, необхідно провести конкретний економічний розрахунок.

Основа розрахунку економічності – це детальний розрахунок витрат. Щорічні витрати на біогазову установку виходять з пропорційної амортизації величини інвестиції і нарахування процентів на них, а також витрат на ремонт, обслуговування і поточні затрати виробництва.

Чим більша установка, тим нижчі витрати на одиницю – це має значення для обох форм. При підрахуванні установки повинна звертатись увага на наступні важливі пункти:

- побічні затрати на будівництво, до яких відносять затрати на планування і на відповідні рішення. При будівництві фірмою застосування загальних інвестицій на 10% більше, ніж при будівництві своїми силами;

- витрати на інфраструктуру, до яких відносять витрати на будівництво підвідних каналів для гноївки, енергозабезпечення змішувачів і насосів, а також на систему управління ними. В середньому ці кошти становлять 6% від загальних затрат на будівництво, вони майже однакові при будівництві від фірми і своїми силами;

- ферментери, які потребують ізоляції, техніки для змішування і перекачування гноївки, а також системи нагрівання ферментної маси вимагають приблизно 60% від загальних витрат на будівництво біогазової установки;

- будівлі – від загальних затрат затрати на будівлі відносно низькі. Залежно від устаткування ці затрати можуть піднятися до 20%;

- зберігання газу – від загальної величини інвестиції на будівництво на зберігання газу припадає близько 12%;

- застосування газу – мова йде про процес виробництва струму в генераторах, приготування гарячої води та опалювання житлового приміщення, тваринницьких приміщень, на що припадає близько 8% від загальних витрат;

- амортизаційні і щорічні затрати. Для виявлення щорічних затрат необхідно знати амортизаційні відрахування на будівництво і затрати на обслуговування техніки. Для орієнтовного розрахунку на техніку витрачається 60% , а для будівництва – 40% від загального обсягу інвестиції. Строк списання для будівель становить 20 років, для техніки 10 років, а для генератора – 4 роки;

- при розрахунку відсотків потрібно ви-

ходити з того, що процентна ставка інвестицій становить 16%. Для ремонту техніки 4% від її початкової вартості, будівель – 0,5%, розмір страхового внеску становить 0,5% від загальної суми інвестицій;

– розрахунок виробництва електроенергії. Нині майже весь біогаз використовується для виробництва струму при спалюванні його в двигунах внутрішнього згорання або в газодизельних двигунах. Ступінь ефективності цих моторів показує значні відмінності. В газодизельних моторах потрібно враховувати додаткові затрати на запалення масла;

– розрахунок вихідного тепла. Частина тепла, яка не використовується для процесу, можна використовувати на інші цілі. Можливі доходи залежать від наявності платників – користувачів тепла. В будь-якому випадку це тепло можна використовувати для опалення будинку чи тваринницьких приміщень, за рахунок чого економити витрати на ці цілі [3].

При застосуванні всіх вищеперерахованих витрат загальний вигляд модельного розрахунку витрат на біогазову установку на основі вартісних даних ВАТ “Бріг” можна представити в табл. 1.

Таблиця 1
Модельний розрахунок інвестиційних витрат

Показники	Витрати
Інвестиції на 100 УГ – установки, грн	320000
Амортизаційні відрахування будівель (20 років), грн/рік	6400,00
Амортизаційні відрахування на техніку (10 років), грн/рік	19200,00
Відсоткова ставка (16%), грн/рік	4096,00
Ремонт будівель (0,5%), грн/рік	640,00
Ремонт техніки (4%), грн/рік	7680,00
Страхові внески (0,5%), грн/рік	1600,00
Всього витрат, грн/рік	39616,00
Витрати, грн/рік на 1 УГ	396,16

При розгляді рентабельності підприємства поряд з інвестиційними витратами і витратами на виробництво потрібно також звертати увагу на затрати праці.

Витрати праці на біогазову установку зі 100 умовними головами ВРХ буде становити 365 год./рік (1 год./день) з оплатою 6 грн/год. Для продовження вищенаведеного розрахунку модельного підприємства в наступній таблиці наведено зарплату працівникам.

Для фактичної рентабельності біогазової установки використання електроенергії і тепла мають вирішальне значення. Вибраний приклад ґрунтується на основі біогазової установки зі 100 умовних одиниць ВРХ без коферментації. Вихід біогазу складає 200-700 м³ на рік. В нашому прикладі ми маємо вихід біогазу в середньому 50 000 м³ на рік, відповідно 136 132 м³/день. Річні витрати на біогазову установку представлені у табл. 2.

Таблиця 2
Річні витрати на біогазову установку

Показник	Витрати, грн
Інвестиційні витрати	320000
Виробничі витрати без оплати праці	39616
Оплата праці	2190
Витрати всього	41806

Вироблене тепло частково використовується для процесу в біогазовій установці. Надлишкове тепло може використовуватись для інших потреб. Наше модельне підприємство, наприклад, виробляє 438 кВт/день (тобто 159958 кВт/рік).

Результати обрахунків показали, що собівартість 1 кВт/год струму (табл. 3) склала 54 коп. при наявній оптовій ціні на лютий 2011 р. для населення близько 24 коп. Отже, якщо не використовується тепла енергія, виробництво струму в біогазових установках є збитковим.

Таблиця 3
Розрахунок прибутку від виробництва електроенергії та тепла

Показники	Газовий двигун
Річний вихід газу, м ³	50 000
Продуктивність двигуна при 6,5 кВт/м ³ , кВт/год	325 000
ККД електричне, %	25
ККД теплове, %	55
Річне виробництво струму, кВт/год	81 250
Річне виробництво тепла, кВт/год	178 750
Вихід струму для біогазової установки, кВт/год на рік	4000
Вихід струму для реалізації, кВт/год на рік	77 250
Собівартість виробництва струму без використання тепла:	
- річні витрати на установку, грн	41 806
- собівартість 1 кВт/год струму, грн	0,54
Собівартість виробництва струму з використанням тепла:	
- річні витрати на установку, грн	41 806
- економія при використанні тепла (вартість 1 Гкал теплової енергії для населення=158,56 грн)*, грн	24 310
- собівартість 1 кВт/год струму, грн	0,23

*1 Гкал = 1 кВт/год * 1163

Висновки. Впровадженню біогазових установок в Україні перешкоджає цілий ряд технічних, організаційних, економічних, законодавчих, інформаційних та інших проблем:

- відсутність коштів, необхідних для створення установок;
- відсутність досвіду та певних знань про сучасний рівень технологій та обладнання

поновлюваної енергетики, як у пересічних громадян, так і в державного адміністративного персоналу, керівників більшості підприємств і господарств;

– відсутність стимулів для впровадження нових технологій, інвестування і, головне, забезпечення їх на законодавчому рівні;

– відсутність виробництва окремих видів вітчизняного обладнання (когенераційних

установок, котлів, газогенераторів, pomp, змішувачів, систем контролю та автоматики тощо);

– відсутність висококваліфікованих фахівців для створення і експлуатації відповідних технологій, обладнання та систем тощо.

Література

1. Лукьяненко И. И. Перспективные системы утилизации навоза / Лукьяненко И. И. – М. : Россельхозиздат, 1986. – 173 с.
2. Ткаченко С. Й. Особливості роботи водогрійного котла на біогазі / С. Й. Ткаченко, Ю. В. Куріс, Д. В. Степанов, Є. М. Крючков // Наук. вісті НТУ України "КПІ". – 2006. – №4. – С.19-22.
3. www.biogas.org

УДК 620.925:58 (477.84)

ПРО НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ АЛЬТЕРНАТИВНИХ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНИХ РЕСУРСІВ РІПАКУ В РЕГІОНАХ (НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Андрійчук І.В., Витвицька У.Я., Малиняк О.В.

Про напрямки розвитку альтернативних паливно-енергетичних ресурсів ріпаку в регіонах (на прикладі Тернопільської області)

Постановка проблеми. Високі світові ціни на традиційні енергоносії, залежність багатьох країн від їх імпорту та зростаюче усвідомлення наслідків глобального потепління спонукають до пошуку альтернативних джерел енергозабезпечення виробничо-господарських структур.

Сучасні тенденції розвитку світової енергетики передбачають розширення використання біомаси. В Україні такий розвиток диктується, перш за все, високим рівнем енергозалежності. Тому для України, яка володіє значними сільсько-господарськими земельними угіддями, логічним кроком є впровадження політики ефективнішого використання посівних площ для виробництва більшої частини необхідного палива з аграрної продукції у вигляді біопалива.

В Україні створення власної біодизельної галузі промисловості лише починається. Першочерговим завданням для її розвитку є створення відповідної сировинної бази, а саме збільшення посівів та покращення технології збирання ріпаку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблеми формування і функціонування олієпродуктового ринку взагалі та ринку ріпаку і продуктів його переробки, зокрема, досліджувались у працях вітчизняних та зарубіжних учених: Ф.Ф. Адаменя, В.І. Бойка, П.С. Вишнівського, В.Д. Гречкосія, О.Г. Дерев'янка, М.В. Калінчика, В.В. Лазні, А.В. Фазоїва, О.О. Митченка, Д.І. Нікітчина, А.А. Побережної, С.А. Сегеди, Штефана фон Крамона-Таубаделя, Людвіга Штрівера [1]. Оцінці ефективності використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів ріпаку присвячено ряд наукових праць провідних науковців: М.Сініченко, О.Несветова, І.Маркова, П.Коротича, І.Кириленко, А.Шіхерта, А.Конеченкова, О.Колесніченко, В.Гавриша, Ельке Лакемеє, Хайнц Штрубенхоффа.

Метою статті є визначення основних напрямків розвитку альтернативних енергоресурсів ріпаку в Україні та її регіонах, зокрема, на прикладі Тернопільської області.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день світове виробництво ріпаку перевищує 47 млн.т., річний приріст посівних площ становить 17%. Сумарна світова площа посіву ріпаку має стійку тенденцію до росту. Серед країн світу найбільші посівні площі ріпаку знаходяться в Індії, Китаї, Канаді, США, Австралії. В країнах Європи посівні площі ріпаку сягають близько 3,5 млн га. Найбільшими виробниками ріпаку є країни ЄС, їх частка у світовому виробництві ріпаку становить 38,5% [4].

В Україні ріпак як промислову культуру почали інтенсивно впроваджувати в останні 10–15 років. Серед основних олійних культур України в структурі посівних площ ріпак посідає друге місце (17%), поступаючись тільки соняшнику (72%) та випереджає сою (12%) [4].

За даними Міністерства аграрної політики України, валовий збір зерна ріпаку у 2008 році складає близько 1,1 млн. тонн. Як видно з рисунку 1, в світі Україна поділяє з Австралією 5-6 місця (2,31% світового виробництва).

У 2009 році в Україні збільшення площ під посіви ріпаку відбулося, в основному, за рахунок скорочення площ під посіви цукрового буряка, соняшнику, ячменю, а також за рахунок використання інших земель сільськогосподарського призначення.

Прогнозування розвитку ріпаківництва в Україні, координація та науково-методичне забезпечення галузі здійснювалось через розробку і прийняття багатьох науково-виробничих програм. Проте їх виконання часто не було забезпе-

чено організаційно, першочергові завдання не підкріплювались фінансово.

На сьогоднішній день в Україні діє «Програма розвитку ріпаківництва на 2008-2015рр.»,

що передбачає ряд заходів щодо збільшення посівних площ даної культури, а в подальшому виготовлення на її основі біодизельного пального [2].

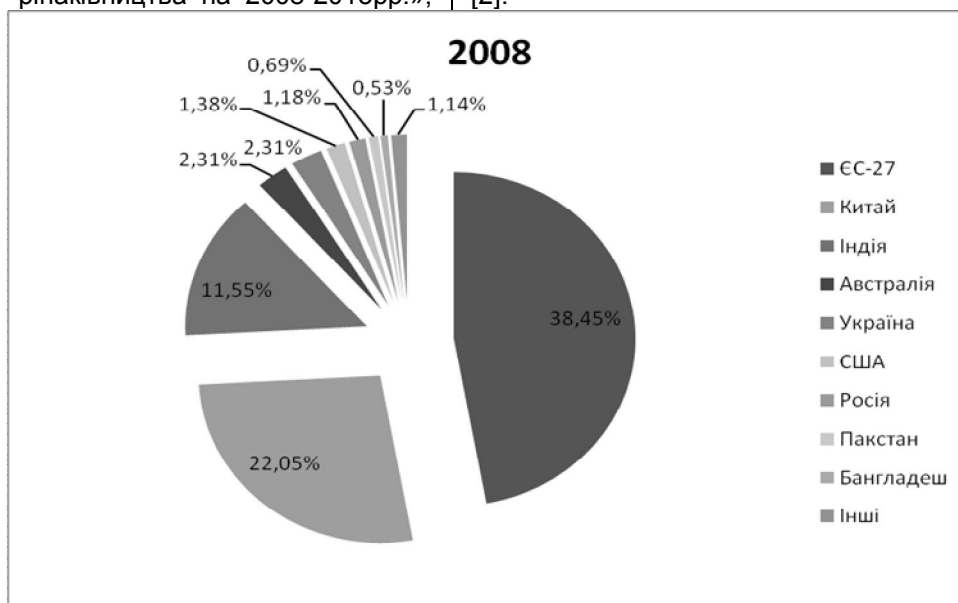

Рис.1 – Структура світового виробництва ріпаку у 2008 році [4]

Основними напрямками, які окреслено у Програмі, є:

- здешевлення матеріальних ресурсів на вирощування ріпаку шляхом укладання прямих довгострокових зв'язків з потенційними постачальниками ресурсів;
- формування мобільних механізованих загонів, які можуть оперативнo з високою продуктивністю виконувати сільськогосподарські роботи для декількох членів агрокооперативу;
- пошук найбільш вигідних способів переробки та реалізації насіння ріпаку та продуктів його переробки.

З метою економічного стимулювання виробництва високоякісного сортового та товарного насіння передбачається провести ряд заходів:

- першочергове спрямування інвестицій у галузь;
- надання урядових гарантій під інвестиційні проекти, пов'язані з ріпаківництвом;
- надання митних пільг в перші роки реалізації Програми з метою надання фінансового поштовху розвитку цієї галузі.

На основі проведених досліджень та з врахуванням світового досвіду запропоновано механізм покращення використання альтернативних енергоресурсів ріпаку, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівнях (рисунок 2).

Державне регулювання у сфері використання альтернативних паливно-енергетичних ресурсів (АПЕР) повинно здійснюватись шляхом:

- вивчення передового світового досвіду державної підтримки виробництва біодизелю з метою впровадження в Україні;
- надання дозволів на провадження діяльності у сфері АПЕР;

- розроблення, затвердження та запровадження відповідних норм та стандартів;
- нагляду та контролю за ефективністю використання АПЕР;
- всебічного заохочення і підтримки науково – дослідних робіт;
- створення державного органу для контролю за ефективністю енергетичного використання біомаси. Основною метою діяльності цього органу повинна стати координація діяльності держави і окремих регіональних організацій в розвитку АПЕР.

Першим правовим заходом у даному механізмі визначається прийняття Закону України «Про збір на розвиток ріпаківництва та виробництва «біодизеля» та запровадження збору з операцій із продажу нафтопродуктів та газу, з метою спрямування одержаних коштів до спеціалізованих рахунків. Це передбачено у «Програмі розвитку ріпаківництва в Україні на 2008-2015 рр.» [2].

Створення Асоціації виробників ріпаку в Україні дозволить аграріям з усіх регіонів нашої держави обмінюватися досвідом вирощування, збирання, зберігання, а в найближчій перспективі, і переробки насіння на біодизельне пальне.

Створення спеціальних фінансових фондів повинно бути організоване на державному рівні. Цими структурами повинні надаватися безвідсоткові, або під низький відсоток, довгострокові кредити для розвитку альтернативних енергоресурсів ріпаку. Таке кредитування для підприємств можливе тільки за наявної та обґрунтованої стратегії їхнього розвитку в заданому напрямі.

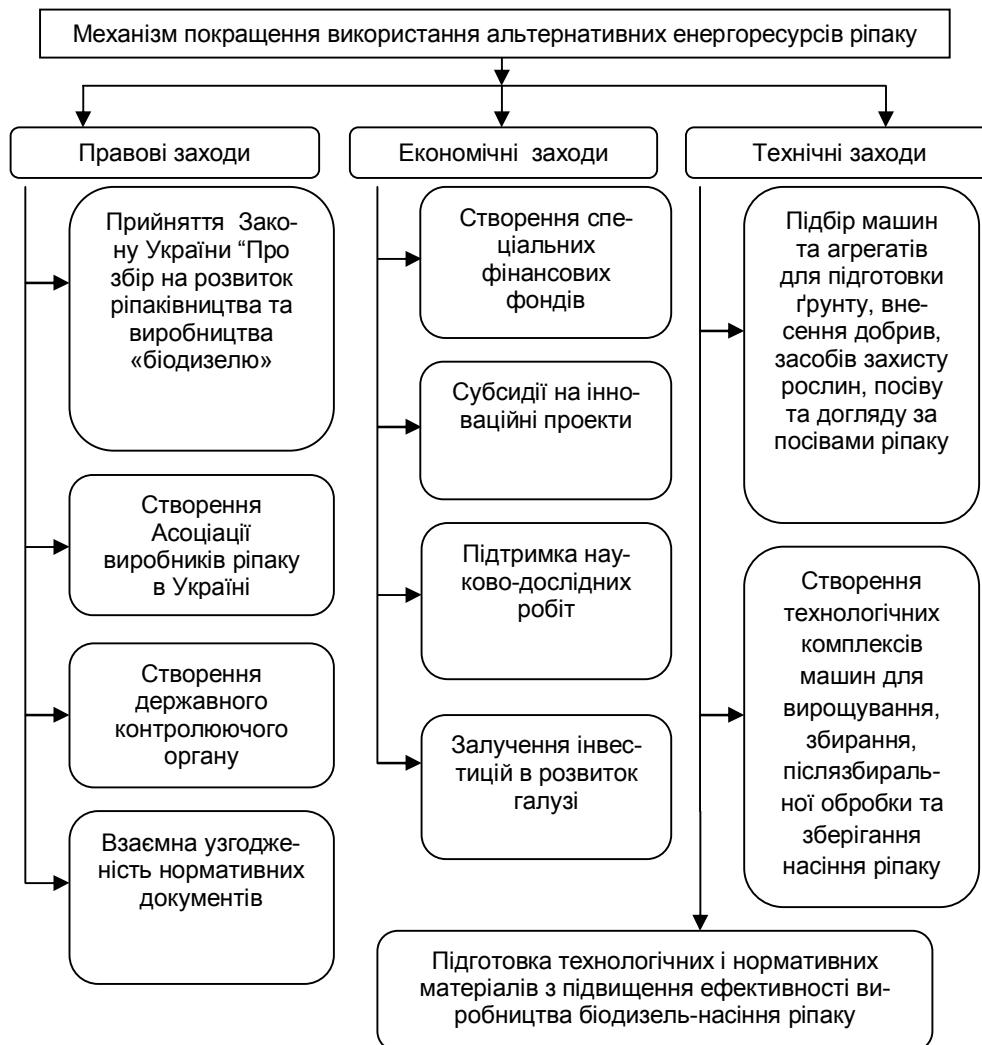

Рис. 2 – Механізм покращення використання альтернативних енергоресурсів ріпаку

Створення сприятливого інвестиційного клімату є ще одним заходом економічної політики. Він передбачає залучення інвестицій у розвиток галузі та отримання інвесторами відповідних доходів.

Якісний обробіток землі, належний догляд за посівами дозволяє збільшити валовий збір ріпакового насіння, без розширення зайнятих цією культурою площ. Це досягається внаслідок збільшення врожайності.

Втрати ріпаку під час збирання урожаю досягають 5%, під час післязбиральної обробки та зберігання ще 3%, як наслідок втрачається 8% вирощеного врожаю. Тому логічним кроком є створення технологічних комплексів машин для мінімізації цих втрат. Цікавим є досвід Німеччини, де завдяки високим технічним характеристикам

машин та агрегатів дані втрати становлять тільки 1-2%.

Усі перераховані заходи дозволять підвищити і стимулювати вирощування ріпакового насіння, як альтернативного енергоресурсу.

Належний розвиток даної галузі в напрямку АПЕР забезпечить належне використання земельних ресурсів України, забезпечить налагоджену систему виробництва сировини для виготовлення в перспективі біодизельного пального.

Розглянемо на прикладі Тернопільської області потенційні можливості для підвищення рівня використання енергоресурсів ріпаку.

За даними Головного управління статистики у Тернопільській області реалізація олійних культур за останні 5 років зростає (таблиця 1).

Таблиця 1 – Обсяги реалізації олійних культур в Тернопільській області [5]

Олійна культура	Роки				
	2006	2007	2008	2009	2010
Насіння соняшнику, т	4 410	2 970	10 890	9 660	3 247
Насіння ріпаку, т	39 870	44 500	52 630	58 965	60 920

У Тернопільській області діють декілька великих агрофірм, зокрема «Мрія», ТзОВ «Україна», приватні орендні підприємства «Іванківське», «Лан», «Зелена», ТзОВ «Агрокомплекс», які

вирощують ріпак. Тернопільщина володіє десятками відсотками усіх посівних площ цієї культури в Україні, причому більша частина з них — на

полях агрохолдингу «Мрія», який має найкращий в Україні досвід вирощування ріпаку.

Агрохолдинг «Мрія» — провідна агропромислова компанія України, один з найефективніших виробників сільськогосподарської продукції в Україні та світі.

На сьогоднішній день «Мрія» — це вертикально інтегрований агропромисловий холдинг з власною інфраструктурою і сучасним парком автотранспорту і сільгосптехніки. Продукція «Мрії» постачається у більш, ніж 20 країн світу, в тому числі, і найбільшим харчовим компаніям Європи. Засноване дане підприємство в 1992 році як сімейний бізнес. Компанія розширила свої сільгоспугіддя з початкових 50 га до 218 000 га. Сьогодні дане підприємство орендує землі в 4 областях: Івано-Франківській, Тернопільській, Хмельницькій, Чернівецькій [7].

На даний момент в Тернопільській області не обробляється майже 100 тис. га земельних угідь, що становить майже 12% усієї орної землі області.

Провівши ряд розрахунків визначено, що якщо засіяти 100 тис. га ріпаком, то за належного догляду за посівами можна виростити до 30 000 тонн цієї культури за 1 рік. При середній ціні реалізації 280 грн./ц [5], отримуємо прибуток у розмірі близько 0,5 млн.грн.

Це є важливим стимулом для обробки земельних угідь. З цим завданням може найефек-

тивніше впоратися згаданий вище агрохолдинг, що має найбільший досвід роботи в галузі ріпаківництва.

Висновки. Проведені дослідження показали, що Тернопільська область має високий потенціал для розвитку ріпаківництва, що забезпечить чималий прибуток аграріям регіону.

Також основною особливістю досліджуваного регіону є те, що посівні площі під ріпаком можна збільшити і за рахунок розорених, але не оброблювальних земель. Так, як рентабельність даної олійної культури є високою, то прибуток агропромисловим підприємствам є потенційно можливим.

Отже, ріпак можна впроваджувати для рекультивації земель, використовуючи насіння для одержання біопалива.

Таким чином, збільшення площ посівів ріпаку до 7% від загальної площі ріллі, яка використовується нині в Україні, і переробка 80% отриманого врожаю на біопаливо дозволить розв'язати проблему стабільного постачання енергоресурсами аграрного сектора економіки України за рахунок власного, надійного, відновлювального й екологічно чистого джерела енергії.

При цьому буде досягнута значна економія засобів, які необхідно було б направити на розширення існуючих потужностей і видобутку еквівалентних обсягів традиційних видів традиційних енергоносіїв.

Література

1. Фазоїв А.В. Економічний механізм формування і функціонування ринку ріпаку та продуктів його переробки /Монографія/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/137243.html>
2. Програма розвитку ріпаківництва в Україні на 2008-2015 рр. /Міністерство аграрної політики України [Текст]/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?7207>
3. Програма розвитку виробництва дизельного біопалива / Міністерство аграрної політики України [Текст]/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?7206>
4. Україна - серед світових лідерів по площах вирощування ріпаку/ Міністерство аграрної політики України [Текст]/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minagro.kiev.ua/page/?7209>
5. Виробництво основних сільськогосподарських культур у 2010 році у Тернопільській області (періодичність-місячна)/Головне управління статистики у Тернопільській області [Текст]/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.ternstat.tim.net.ua/statinfoSG.html>
6. Заставецька О. В. Географія Тернопільської області [Текст]: навч. посіб. / О. В. Заставецька, Б. І. Заставецький, Д. В. Ткач. — 3-тє вид., доп. — Т. : Підручники і посібники, 2001. — 104 с.
7. Мрія Агрохолдинг. Загальна характеристика підприємства [Текст]/ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://mriya.net/about/>

АВТОРИ ВИПУСКУ

Анненко Л.О. - аспірант, Житомирський національний агроєкологічний університет
Андрієнко К.О. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара
Андрійчук І.В. – к.е.н., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Бабицька О. О. – здобувач, Сумський національний аграрний університет
Баришева К.О. – аспірант, Сумський національний аграрний університет
Бескорса О. А. – аспірант, Сумський національний аграрний університет
Бобирєва Т.С. – науковий співробітник, Сумський національний аграрний університет
Бобирь О.І. – к.е.н., доцент, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара
Бондар Т.В. – аспірант, Сумський державний університет
Бричко А.М. – аспірант, Сумський національний аграрний університет
Васенко В.К. - д.е.н., професор, Харківський національний університет внутрішніх справ
Витвицька У.Я. - к.е.н., доцент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Галенін Р.В. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Гнидюк І.В. - здобувач, Житомирський національний агроєкологічний університет
Гончаров В.В. – старший викладач, Сумський національний аграрний університет
Гузенко Т.С. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Данько Ю.І. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Дегтяренко А.В. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Дема Д.І. - к.е.н., професор, Житомирський національний агроєкологічний університет
Єранкін О. О. – д.е.н., професор, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Жмайлов В.М. – к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Зінченко Т.В. – аспірант, Сумський національний аграрний університет
Зайчук Т.О. – к.е.н., доцент, Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
Захарова Н.Ю. - к.е.н., доцент, Таврійський державний агротехнологічний університет
Іванченко Н.М. – Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара
Карташова О.Г. – асистент, ДВНЗ «Херсонський державний аграрний університет»
Кислий В.М. – к.е.н., доцент, Сумський державний університет
Ковбаса О.М. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Колєсник О.М. – аспірант, Луганській національний аграрний університет
Кравченко С.А. – д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет
Кузін Н.В. – к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Кузьменко С.В. – к.е.н., Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
Лозинська І.В. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Лопса С.А. – магістрант, Сумський національний аграрний університет
Лук'янова О. Ю. – асистент, Інститут економіки та управління РВНЗ «Кримський гуманітарний університет», м.Ялта
Макаренко Н.О. – старший викладач, Сумський національний аграрний університет
Малиняк О.В. – кстудент, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Маркевич Т.В. – аспірант, Сумський національний аграрний університет
Микитюк В.М. – к.е.н., професор, Житомирський національний агроєкологічний університет
Михальчишина Л.Г. – старший викладач, Вінницький національний аграрний університет
Муравська В.А. – аспірант, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
Ніценко В.С. – к.е.н., доцент, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса
Пасько С.М. – здобувач, Сумський національний аграрний університет
Передерій Н.О. – к.е.н., Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ
Перепелиця Н.М. – к.е.н., Київська дослідна станція промислового овочівництва ННЦ „Інститут механізації і електрифікації сільського господарства” НААН
Полтавський С.К. – аспірант, Сумський національний аграрний університет
Пономаренко Н.М. – к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет
Починок Н. В. – аспірант, Тернопільський національний економічний університет
Приліпко С.М. - к.е.н., Уманський національний університет садівництва
Руденко М.В. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Рудиця С. І. - Сумська державна селекційна станція Інституту садівництва УААН
Русак О.П. – к.е.н., асистент, Житомирський національний агроєкологічний університет
Сердюк Т. М. – аспірант, Полтавська державна аграрна академія
Сиченко О.О. – к.е.н., доцент, Дніпропетровський державний аграрний університет
Слабоспицька О.Ю. – здобувач, Сумський національний аграрний університет
Смоляров Ю.Г. – старший викладач, Сумський національний аграрний університет
Стрелюк М.І. – студент, Вінницький національний аграрний університет
Теліженко О.М. – д.е.н., професор, Сумський державний університет
Устик Т.В. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Хамініч С.Ю. – д.е.н., професор, Дніпропетровський національний університет ім. Олеся Гончара
Хромушина Л.А. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет
Шестова О.О. – аспірант, Сумський національний аграрний університет
Шматенко Р.М. – аспірант, Сумський національний аграрний університет
Юрченко О.Ю. – к.е.н., Сумський національний аграрний університет